

Inhoud Katholiek Staatkundig Maandschrift

Jaargang ~~V~~: Maart 1960 - Maart 1961
15 1961 - 1962

Nr.	Blz.
<i>I. Algemene (politieke) onderwerpen.</i>	
1. Europa en Nieuw Guinea (Parlementaire kroniek)...	116
1. Revaluatie (Parlementaire kroniek)	20
1. Directeur en vakbondsleider in één partij door <i>dr S. W. Couwenberg</i>	22
1. Het Parlement en de kommunistische revolutie, door <i>J. R. G. Verreijdt</i>	25
3. De werkstaking door <i>dr J. A. M. Cornelissens</i>	81
3. Christelijk-Sociaal beleid, ook voor de jongeren een opdracht, door <i>drs W. K. M. Schmelzer</i>	92
3. Eigendom in het ontwerp nieuw Burgelijk wetboek, door <i>mr J. M. M. Maeyer</i>	102
4. Bijeenkomsten van staats- en regeringshoofden, door <i>drs Jhr F. A. M. Alting von Geusau</i>	121
4. Herorientering en desorientering in het Europees Socialisme, door <i>dr K. J. Hahn</i>	133
4. Samenwerking in E.E.G. (Buitenlands Panorama)..	153
5. Openbaarheid bij P.B.O., door <i>mr F. A. Sandkuyl</i>	168
5. Wijziging der bioskoopwet. Een „technische herziening”, door <i>E. G. Bornewasser</i>	177
5. Wijziging der bioskoopwet. Méér dan een „Technische herziening”, door <i>prof. dr A. A. Ariens</i>	184
5. De R.T.C. op zoek naar de stem der wijzen, door <i>mr W. L. P. M. de Kort</i> (Parlementaire kroniek)	190
6. Een kritische beschouwing over Walgrave's katholiek-personalistische gemeenschapsleer, door <i>R. C. Kwant O.E.S.A.</i>	197

Nr.	Blz.
7. Het pacifisme (1). Enkele kanttekeningen door <i>J. R. G. Verreijdt</i>	249
8. Het Nieuw-Guinea beleid in een nieuwe fase, door <i>B. Verhoeven</i>	290
8. Het pacifisme II. Enige kanttekeningen door <i>J. R. G. Verreijdt</i>	293
9. Het 15de kongres van de N.E.I.	325
9. K.V.P.-gespreksdag over Europa	330
10. Gemeenteprogram 1962, door <i>mr dr Ch. A. van Haren</i>	341
10. Pausen en internationale ontwapening I, door <i>J. F. Rutges</i>	356
10. Aalberse, door <i>J. Rogier</i>	361
11. Naar een arbeidsongeschiktheidverzekering, door <i>dr J. A. M. Cornelissens</i>	373
11. Sport en volksgezondheid, door <i>J. M. Rolink</i>	384
11. Nieuw Program van stapel gelopen. Herzieningen bij A.R. en C.H.U., door <i>drs G. van Lieshout</i>	405
11. Vakkundige bezetting op zwaar departement, door <i>J. Zwanikken</i> (Parlementaire kroniek)	405
11. Nederlands-Nieuw Guinea, door <i>mr P. A. Blaisse</i> ..	413
12. Er zijn weer statenverkiezingen, door <i>dr L. H. Albering</i> ..	423
12. Kunstmatige inseminatie, door <i>mr J. C. M. Leijten</i> ..	431
12. De Pausen en de internationale ontwapening II, door <i>J. F. Rutges</i>	449
12. De Hoge Raad en de beperking processievrijheid, door <i>J. C. Festen</i>	444

II. Sociale, economische en financiële onderwerpen.

1. Emigratiebeleid en werkgelegenheid, door <i>J. J. M. Geldens</i>	11
4. Woningnood en woningbouwbeleid, door <i>drs J. J. M. v. d. Pluym</i>	128
4. Uitstel belastingverlaging (Parlementaire kroniek) ..	144
5. Associatie, moderne vorm van samenwerking tussen arme en rijke landen, door <i>dr W. J. Schuyt</i>	157

Nr.	Blz.
5. Kanttekeningen bij het kinderbijslagdebat (Parlementaire kroniek)	187
6. Enkele economische gevolgen van een voldongen feit, door <i>W. H. J. Reijnaarts</i>	226
7. Wettelijke regeling van de werkstaking, door <i>mr J. W. M. v. Grinten</i>	254
8. De encycliek Mater et Magistra, naar een herwaardering van het sociale leergezag der Kerk, door <i>H. Hoefnagels S. J.</i>	269
8. Kanttekeningen bij de miljoenennota, door <i>drs M. v. Amelsvoort</i>	285
8. Gehuwd of ongehuwd in de inkomstenbelasting, door <i>H. Niele</i>	297
9. De algemene financiële beschouwingen (Parlementaire kroniek)	325

III. Buitenlandse onderwerpen.

1. Het kommunisme in de ontwikkelingslanden, door <i>G. Gielen</i>	1
1. De regering-Kennedy (Buitenlands Panorama)	28
3. Franse kulturele hulp aan ontwikkelingsgebieden, door <i>J. F. Rutges</i>	109
5. De kapitaalstroom naar de onderontwikkelde gebieden, door <i>P. A. Gommers</i>	193
5. Randon enkele Afrikaanse konferenties, door <i>dr W. J. Schuyt</i>	197
7. De hulp aan de ontwikkelingsgebieden in de wereld I, door <i>L. Grond O.F.M.</i>	241
7. Oost/west (Buitenlands Panorama)	262
8. De hulp aan de ontwikkelingsgebieden in de wereld II, door <i>L. Grond O.F.M.</i>	277
9. De Sowjet-Unie en het kolonialisme I, door <i>G. Gielen</i>	305
9. West-Duitsland na de verkiezingen (Buitenlands Panorama)	334
9. Her-waardering van het plan-Rapacki	338
10. Hammersköld en de V.N., door <i>H. Bronkhorst</i>	347

Nr.		Blz.
10.	De Sowjet-Unie en het kolonialisme II, door <i>G. Gielen</i>	351
12.	Vlaams/Waalse verhoudingen, door <i>R. Vanderkerckhove</i>	437

***IV. Onderwerpen betreffende onderwijs
en kultuur.***

2.	Ter inleiding van het vraagstuk der aktivering van talenten, door <i>dr F. J. Th. Rutten</i>	33
2.	Aktivering van talenten — Rijksstudietoelagen. De huidige situatie in Nederland, door <i>mr A. P. L. M. Kreykamp</i>	41
2.	Aktivering van talenten — probleemstelling en toekomstperspektief, door <i>dr M. A. Matthijssen</i>	56
4.	K.V.P.-gespreksdag over studiekosten en studietoelagen	148
6.	De reserve om het H.O. Kanttekeningen bij het artikel van <i>dr Matthijssen</i> , door <i>J. C. Snitz</i>	237

Katholiek Staatskundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN,
DR. L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELSVOORT, DRS A. W. H. J. QUAEVLIEG
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIENEN

JAARGANG 15

MAART

NUMMER 1

Het kommunisme en de ontwikkelingslanden

door G. Gielen

1) *Het kommunisme als systeem.* Iedere verdediging tegen en iedere aanval op het kommunisme vraagt een duidelijk besef van wat dit kommunisme eigenlijk is. De Franse schrijfster Suzanne Labin heeft in haar jongste boek ¹⁾ hiervoor een opmerkelijk antwoord gegeven. Zij heeft het kommunisme ontleed als een systeem, dat noch marxistisch, noch proletarisch, noch dialektisch-materialistisch is. Wel heeft het bolsjewisme zich van dit alles bediend, maar Lenin gaf het zijn bijzondere karakter: dat van een samenzwering tegen de mensheid, die uiteindelijk moet leiden tot de eksklusieve wereldmacht. De rest is bijzaak, hulpmiddel. „Het essentiële in de Sowjet-politiek”, zegt Suzanne Labin, „is niet de ideologie, het zijn de middelen, die deze politiek gebruikt, om de mensheid te bedriegen”. „*De beslissende wapens zijn niet de theorie, maar de organisatie, niet het geloof, maar de infiltratie*”. Wij hebben het op te nemen tegen een systeem, zo betoogt zij verder, dat totalitair is, demonisch te werk gaat en waarin een bevoorrechte en bureaukratische kaste alle macht aan zich heeft getrokken, om straks ook de gehele wereld aan zijn wil te onderwerpen. Het marxisme is van het begin af in een latente crisis getreden. De leer bleek allerminst historisch wetmatig te zijn. Zij leidde tot innerlijke tegenspraak. De discussie over de al- of niet vermijdbaarheid van de oorlog is daarvan een recent voorbeeld. In de Sowjet-Unie ontstond, lijnrecht tegenover het gelijkheidsbeginsel, een élitevorming, die zijn weerga niet heeft. In deze arbeidersstaat verhoudt het inkomen van de topélite zich ten opzichte van het loon van de arbeiders als 20 : 1, zijn aan het verkrijgen van ordes en titels hoge geldsommen verbonden en leven er 2700 miljonairs. Ook het kollektieve leiderschap kon in een staat, waar macht alles betekent, geen lang leven beschoren zijn. Chroestjof, die eens de staf brak over de

persoonlijkheidskultus, wordt thans door zijn vazallen bewierookt op een wijze, die een bedenkelijke geur heeft.

In het gehele kader van de vreedzame koëxistentie-politiek is er geen enkele uitlating geweest van welke kommunistische leider dan ook, die wijst op een *werkelijke verzoening* tussen onze wereld en de hunne. De Amerikaanse onderzoeker Dinerstein²⁾ heeft er in een studie op gewezen, dat de Sowjets de overtuiging zijn toegedaan, dat zij „tot iedere vorm van oorlogvoering in staat moeten zijn, ongeacht hoe groot de waarschijnlijkheid van de verschillende soorten van oorlog relatief ook zijn mag”. Hij wijst erop dat de Sowjets niet aan een *défaitisme* ten offer zijn gevallen, dat veronderstelt, dat de vernietigingen zo groot kunnen zijn, dat het geen zin heeft een grote oorlog met de daarvoor nodige voorbereidende krachtsinspanningen uit te sluiten. Hij is van mening, dat de Sowjets zich richten op een „*initiatief-oorlog*”, waarmede zij een veronderstelde preventieve oorlog van hun tegenstanders voor kunnen zijn. Chroestjofs rede van 6 januari jl. voor de élite van de kommunistische partij in Moskou verdient in dit opzicht bijzondere aandacht. Hij verklaarde dat de arbeiders naar de wapens moesten grijpen, als de kapitalisten de wereldwijde opmars van het socialisme zouden trachten op te houden. „De arbeidersklasse, die thans over een groot gedeelte van de wereld regeert en eens de hele wereld beheersen zal, kan het niet toelaten, dat de aan de ondergang gewijde krachten van het imperialisme honderden miljoenen mensen met zich mee in het graf trekken”.³⁾

2) *Chroestjof en het kolonialisme*. Chroestjof eiste in een uitvoerige en door alle Sowjetambassades naarstig over de gehele wereld verspreide rede voor de 15e algemene vergadering van de Verenigde Naties „vrijheid en onafhankelijkheid voor alle koloniale volkeren”. De Sowjet-vos prees daarbij uitbundig zijn eigen staart, om de Afro-Aziatische volkeren ervan te overtuigen, dat de „grote familie van gelijkgerechtigde Socialistische Republieken” de grote kampioene is van het zelfbeschikkingsrecht. „Geen volk kan vrij zijn, dat een ander onderdrukt”, riep Chroestjof bij deze gelegenheid uit. Nu, daar willen wij hem gaarne aan houden.

Het is een nuchter feit, dat Chroestjof aan het hoofd staat van het *grootste kolonialistische imperium van deze tijd*, dat de soevereiniteit van de volksdemocratiën⁴⁾ een farce is, dat het federatieve verband van socialistische republieken zelf niet meer en niet minder is dan een koloniaal paardetuig, dat het zelfbestemmingsrecht der volkeren nergens grondiger teniet is gedaan dan in de Sowjet-Unie. De verklaring van de Sowjet-regering van 15 november 1917 over het „zelfbestemmingsrecht van de Russische volkeren”, had even weinig betekenis als de verklaring van de Sowjetleider van vandaag. Toen na de revolutie in alle Russische grensgebieden de nationale en anti-bolsjevistische regeringen als paddestoelen uit de grond schoten, dekreeteerde Stalin, dat het zelfbeschikkingsrecht als een middel in de strijd voor het socialisme moest worden gezien en aan de socialistische beginselen moest worden ondergeschikt gemaakt. En daarmee was het met het zelfbeschikkingsrecht voor eens en voor altijd gedaan. Iedere poging tot eigen leven werd desnoods in bloed gesmoord. De onderdrukking van de Oekraïne in de herfst van 1920 en van midden-Azië in de jaren 1922—1924 zijn slechts

enkele voorbeelden van een reeks misdadige praktijken, die tot op vandaag worden voortgezet. Chroestjof roept slechts „houdt de dief”, om de aandacht van de eigen buit af te leiden. In de periode 1939—1960 kregen 41 voormalige Westelijke kolonies met een totale bevolking van 801.535.000 mensen de onafhankelijkheid; van twee landen met een bevolking van 3.820.000 wordt deze voorbereid; acht landen met een totale bevolking van 22.207.000 kregen in deze periode de gelegenheid zich uit te spreken voor zelfbestuur; drie landen met een totale bevolking van 12.705.000 mensen staan op het punt hetzelfde te doen. *Het kommunistische rijk telde in 1939 170 miljoen mensen; in 1960 979 miljoen* en geen enkele volksrepubliek, volksdemocratie, nie-republiek, autonome republiek, autonoom gebied heeft ooit het zelfbeschik-kingsrecht in praktijk kunnen brengen.

Niemand minder dan Karl Marx heeft de traditionele expansieve drang in de Russische politiek als een van haar wezenskenmerken gekenschetst, toen hij in zijn Londense ballingschap artikelen schreef voor de New York Daily Herald.⁵⁾ Geen wonder, dat deze lektuur verboden was in de Sovjet-familie, waar men evenmin veel gehoord zal hebben van de verklaring van de eerste Minister van Ceylon, Sir John Kotelawala op de Bandoengkonferentie van 21 april 1955.⁶⁾ Niet voor niets neemt de woede van vooraanstaande Sowjets hysterische vormen aan, wanneer deze Achilleshiel van het kommunistische rijk wordt geraakt. Het is hen er alles aan gelegen, dat de „zoutwater-illusie”, volgens welke voorstelling er tussen het moederland en de kolonies altijd een zee moet liggen, in stand wordt gehouden en dat de aandacht van het Sowjet-kolonialisme verre wordt gehouden.⁷⁾

3) *Het apparaat.* Lenin drukte zich graag in militaire termen uit. Het bewust gebruik hiervan vindt men terug in veel van zijn geschriften. In zijn leer van de revolutie legde hij de grondslag voor een apparaat, waarvan wij de bedreiging thans in zijn volle omvang ondergaan.⁸⁾ Lenins slagveld was de gehele wereld. Als geniaal organisator schiep hij de mogelijkheden voor een front, dat in staat is overal slag te leveren met de inzet van elk denkbaar middel. Daarin is de noodzaak van het kunnen retireren bij voorbaat gekalkuleerd, evenals zwenkingen, die op een werkelijk slagveld nauwelijks zouden zijn te voltooien. Het is hier niet de bedoeling het gehele Sowjetapparaat voor propaganda, infiltratie en subversie te beschrijven. Slechts enkele algemene feiten. De Sowjet geheime diensten vallen uiteen in verschillende grote groepen: die voor het buitenland (Innostranny Otdyel), de operatieve sectie (Dystvitelny Otdyel), de inlichtingensectie (Uvyedomlatny Otdyel). Onder deze laatste sectie valt een groep van taalspecialisten, wier taak het is het nieuws uit alle belangrijke kranten ter wereld te ekserperen, alsmede een afdeling, die waarschijnlijk over 's werelds grootste kollektie valse paspoorten, documenten, insignes, uniformen etc. beschikt. Een uiterst belangrijke sectie is van de werving en training (Podkrepyatny i Obouchatny Otdyel). Deel van het apparaat maken voorts uit een aantal sekties, die ressorteren onder de ministeries van Defensie, Buitenlandse Zaken en Staatsveiligheid. De Sowjets hebben de wereld in de volgende parten verdeeld: *Europa, Midden-Oosten, Azië, Afrika, Noord-Amerika* (V.S. en Canada), *Latijns-Amerika*, het *arctisch* en *antarctisch gebied*. Voor ieder van deze gebieden worden operaties uit-

gedacht, aangepast aan land, volk en lokale omstandigheden. Dit enorme apparaat verslindt jaarlijks naar schatting twee miljard dollar en beschikt over 500.000 agenten. Eén van zijn belangrijkste hulpmiddelen vindt het communisme in het leger van goedgelovigen, meelopers en kryptokommunisten. In Frankrijk alleen bijv. bestaan 140 krypto-kommunistische organisaties. Op internationaal vlak zwemmen zij mee in de fuik van de 13 semi-kommunistische wereldorganisaties. Voor de ontwikkelingslanden is een aantal nieuwe van deze organisaties opgericht of in voorbereiding. Er is vrijwel geen terrein, waarop de kommunisten niet op de een of andere wijze hebben kunnen infiltreren. Zo schat Suzanne Labin het aantal door de kommunisten geïnfiltreerde persagentschappen op 1/3 van het totaal. Van de hierboven genoemde twee miljard dollar en 500.000 agenten geeft zij voor verschillende landen de volgende cijfers:

Frankrijk: 20 miljoen dollar jaarlijks, 12.000 agenten.

Italië: 30 miljoen dollar jaarlijks, 20.000 agenten.

India: 10 miljoen dollar jaarlijks, 20.000 agenten.

Indonesië: idem.

Jaarlijks vervaardigen de S.U. en de satellietlanden 200 propagandafilms, 500 miljoen brochures en periodieken voor buitenlands gebruik. Er zijn twintig kommunistische scholen bekend, waar kader voor het buitenland wordt opgeleid met jaarlijks ongeveer 5000 leerlingen. Het bekende „appèl van Stockholm” kostte de Sowjets enige tientallen miljoenen dollars aan propaganda, maar zij konden daarvoor in en buiten de kommunistische landen 50 miljoen handtekeningen verzamelen. In de radio-oorlog zenden de Sowjets jaarlijks ongeveer 150.000 uur uit; kosten ongeveer 300 miljoen dollar.

4) De verklaring van december 1960. In december 1960 werd na een drie-weekse bijeenkomst van leiders van 81 kommunistische partijen in Moskou een verklaring uitgegeven, die wel als het „manifest van de koude oorlog” is gekenschetst. Zij is ook in het verband van de kommunistische taktiek in de ontwikkelingslanden van belang. Voor wat deze landen betreft lijkt ook hier de formule het midden te houden tussen de Chinese en Sowjetrussische opvatting. Voor de nog onder koloniaal beheer staande landen kunnen zowel de „gewapende strijd” als „niet-militaire middelen” worden gebruikt. De te volgen koers zal afhankelijk zijn van de „konkrete omstandigheden” in ieder land. Voor wat de onafhankelijk geworden landen betreft wordt gesproken over de vorming van „nationaal-demokratische” fronten, het tot stand brengen van „agrarische hervormingen” en „likwidatie van overblijfselen van het feodalisme”, de beperking en uitbanning van de buitenlandse monopolies uit deze landen, de stimulering van een „vredelievende buitenlandse politiek” en de bevordering van de „economische en kulturele samenwerking met de socialistische en andere bevriende landen”. Het gaat erom deze landen op het pad van de niet-kapitalistische ontwikkeling te brengen, zodat ze onafhankelijke staten met een nationale democratie zullen vormen. Het is opvallend, dat er niet over „volksdemocratiën” wordt gesproken, maar ook de nationale democratische staat moet het imperialisme bestrijden en er wordt aan herinnerd, dat de kommunistische partijen over de gehele wereld

akties ondersteunen „van nationale regeringen, die de posities van het imperialisme (lees: het Westen) ondermijnen”.

Er wordt in de gehele verklaring met geen woord gerept over de Verenigde Naties. Te verwachten is, dat de kommunistische taktiek in de ontwikkelingslanden onderwerp zal zijn van een aantal aparte konferenties, waarvan er al een in Moskou schijnt te zijn gehouden. Het zal er om gaan deze landen het economisch patroon van de kommunistische landen te „verkopen”. In dit patroon ontdekken leiders van ontwikkelingslanden aantrekkelijke kleuren. Er is al meer dan eens de aandacht gevestigd op het kommunistisch gegoochel met procentuele getallen, waarmede men de werkelijkheid heel wat rooskleuriger kan weergeven dan met absolute. De onderzoeken van de Amerikaanse Rand-Corporation hebben in dit opzicht frappante resultaten aan het licht gebracht.⁹⁾ Eind 1959 heeft de bekende Sowjetekonoom Strumilin cijfers gepubliceerd, waaruit blijkt, dat de opgaven door het Sowjetregiem over de produktie in 1956 3,3 keer overdreven waren.¹⁰⁾ De Westelijke belangstelling voor de werkelijkheid van de Sowjet-ekonomie is de kommunisten bepaald hinderlijk. Er is dan ook een speciale „Sowjet van Geleerden” opgericht, die tot taak heeft de onderzoeken van geleerden als Warren, Nutter, Schwarz, Rostow en Laurat te verwijzen naar het rijk van de „burgerlijke vooringenomenheid” en „trozkistische verzinsels”. Ook Chroestjofs hoogdravende plannen t.a.v. de landbouw blijken niet aan de verwachtingen te beantwoorden. In feite zijn zijn reorganisatieplannen van 1958 mislukt.

De Sowjetekonomie, zegt Werner Pank, berust op „macht, macht en nog eens macht” en kwam tot stand over de ruggen van miljoenen doden en een genadeloze terreur. Hij voegt eraan toe, dat hiertegenover de kapitalistische „Marktwirtschaft” zal moeten bewijzen, dat zij werkelijk is „wat zij voorgeeft te zijn: een alle mensen dienend instrument in plaats van zoals zijn tegenstanders beweren een middel voor egoïsme en machtsstreven”.¹¹⁾

5) *Afrika*. Voor wat het kommunistisch offensief in Afrika betreft geven wij, evenals straks bij Latijns-Amerika, slechts een globaal overzicht. In de Afrika-propaganda van de S.U. neemt het *Afrika Research Instituut* onder leiding van prof. Potemkin een centrale plaats in. De toenemende belangstelling voor het kontinent werd recentelijk nog gedemonstreerd door de oprichting van een tweede afdeling voor Afrika aan het Sowjet-ministerie van buitenlandse zaken.

Andere belangrijke instituten, die zich direkt of indirekt met propaganda en infiltratie bezighouden, zijn de *Universiteit voor Afrikaans-Aziatische vraagstukken* te Taschkent (Zuid-Kasachstanskaja Oblast), waar duizenden Afrikanen met name uit Ghana, Guinee, Soedan en Cameroen in een driejarige cursus worden „opgeleid” en twee instituten in Praag voor de opleiding van de elite uit de voormalige koloniale landen. Hier studeerden o.a. Sekou Touré, de president van Guinee, de broer van Dr. Nkrumah van Ghana, Antoine Gizenga, de „tegen-premier” van Ileo; de Guinese minister van Binnenlandse Zaken, Keita Fedeba en de broer van Fidel Castro, Raúl. In Praag is ook een aanzienlijk gedeelte van de opleiding van speciale agenten voor Afrika gekonsentreerd. Van meer recente datum is de *Universiteit voor de Vriendschap der Volkeren* te Moskou, onlangs omgedoopt in de Patrice Loe-moemba-universiteit. Volgens de Sowjetpers zijn hiervoor 35.000 studie-aanvragen binnengekomen. Tass noemt een getal van 500 Afrikanen, die hier studeren. Ghana zal dit jaar 3000 studenten naar de S.U. en Oost-Europa sturen. Van het aantal scholen en instituten, dat zich in het bijzonder met de opleiding van vakbondsfunktionarissen bezighoudt, noemen we: de *Afrikaanse*

School voor Vakverenigingen te Boedapest, de kaderschool voor jonge Afrikaanse communisten en het Instituut voor Economische Studies te Praag, het Centrum voor Afrikaanse Vorming te Houstka bij Praag, het Nieuw Instituut voor Buitenlandse Studies in het Vakverenigingskollege te Leipzig, dat volgens de Oostduitse pers reeds verscheidene tientallen Afrikanen heeft opgeleid. Dit instituut zal eind 1961 300 studenten kunnen opnemen. De Oost Duitsers houden hierbij als belangrijk nevendoel in het oog, de Afrikanen het bewustzijn van twee Duitse staten in te hameren. Op 11 mei 1960 had het bureau van de Centrale Raad van de Vrije Duitse Jeugd (FDJ) een bijeenkomst met vertegenwoordigers van Ghana, Cameroen, Nigeria, Senegal en Somaliland om de wederzijdse kontakten te verstevigen. Pankow wil op nog ruimere schaal dan voorheen studiebeurzen voor Afrikanen ter beschikking stellen. Er zal een „allgemeinbildende” school in Guinee gebouwd worden en in Ghana zullen de Oost Duitsers een „Jugendfreundschaftszentrum” oprichten. Polen en Tsjechen hebben in Guinee een „school voor de journalistiek” geopend, waar in een driemaandelijkse cursus thans reeds 25 journalisten werden opgeleid. We noemen verder nog: de School voor Internationale Solidariteit te Bautzen (Oost-Duitsland), de voormalige kloosters van Gran en Klausenberg, waar Oostduitse agenten voor Afrika worden opgeleid, een school voor de vorming van Afrikaanse studenten in Warschau. Enkele van dergelijke scholen zullen ook in Afrika worden opgericht; te Conakry zal een vakverenigingsinstituut voor geheel zwart Afrika worden neergezet. Aan de universiteit van Accra zullen spoedig kolleges gegeven worden in de „Marxistische theorie en socialistische praktijk”. In Peking is opgericht of gaat binnenkort opgericht worden een school voor de vorming van „Leiders van het Afrikaanse Volk”. In Yunan bestaat reeds zes jaar een school voor Praktische en Theoretische Politiek, waar reeds enige duizenden Aziaten zijn opgeleid. Het kommunistische wereldvakverbond, de WFTU, heeft onderafdelingen, vooral voor de jeugd in verscheidene Afrikaanse landen.

In Afrika ontwaakt echter steeds meer het besef, dat de ware bedoelingen van de Sowjets anders zijn dan die welke zij voorgeven. Professor Rumyantsev moest in de World Marxist Review van augustus 1960 al in de pen klimmen, om de kritiek te beantwoorden van een aantal Afrikaanse studenten, die de Moskouse universiteit hebben verlaten om in het Westen verder te studeren. De Vriendschapsuniversiteit, de „school voor democratische zelfregering” is ook niet veel anders dan een straf door regering en partij gecontroleerd lichaam.

Zoals uit het voorgaande gebleken is, heeft het vakverenigingsleven de bijzondere belangstelling van het kommunisme. Lenin gaf het al de opdracht mede dat men ten koste van alles, ook met illegale methoden, in de vakbonden moest trachten binnen te komen, er te blijven en er de bodem voor het kommunisme rijp te maken. De Rus V. V. Grishin, een hoge funktionaris van de Russische vakbeweging en een van de leidende figuren in de WFTU, speelt in dit opzicht een belangrijke rol. Het gaat er niet om open kommunistische groeperingen te vormen, maar veeleer schijn-organisaties, die gemakkelijker de aansluiting bij de bestaande vakbonden vinden. In welk teken deze propaganda staat heeft Potemkin bij gelegenheid van de oprichting van de *Associatie voor Vriendschap met de Volkeren van Afrika*, waarvan hij zelf voorzitter is, duidelijk gemaakt: „Het Sowjetvolk voor te lichten over de cultuur van de vrijheidslievende Afrikaanse volkeren en de Afrikaanse publieke organisaties te helpen in hun poging de volkeren in hun landen te informeren over leven, werken en cultuur van de Sowjet-Unie en over de vredelievende politiek die door de S.U. wordt nagestreefd.” Nog duidelijker taal spreekt het programma van de opleidingschool voor vakbondsleiders te Boedapest. Dit program vermeldt de volgende punten:

- a. de strijd tegen het kolonialisme: de nationale vrijheidsbeweging; de rol van de werkende klasse en de vakvereniging;
- b. eenheid: de voorwaarden voor het sukses van de strijd van de arbeiders en hun organisaties;

- c. het belang, doeleinden en middelen van de propaganda in de strijd van de arbeidersklasse;
- d. de verschillende vormen van actie en vakvereniging;
- e. de taak van de vakvereniging in de strijd voor vrede en vreedzame koëxistentie;
- f. de historische noodzakelijkheid van de vorming en ontwikkeling van de WFTU.

De deskundigen, die de kommunistische landen naar de ontwikkelingslanden sturen hebben bepaaldelijk niet alleen de opdracht technische bijstand te verlenen. Het partijblad van de Tsjechische kommunistische partij schreef in 1959: „Iedere expert, die in het kader van bilaterale overeenkomsten naar een van deze landen vertrekt, is een betrouwbare, getrainde Marxist, die zichzelf beloofd heeft al zijn vrije tijd in het land, waar hij vertoeft, te gebruiken om de plaatselijke bevolking voor te lichten over de volksdemocratie, die hij vertegenwoordigt.” Een andere leerzame passage uit de overvloed van kommunistische lektuur over deze onderwerpen: „De opnemings- en opvoeding van studenten is het belangrijkste onderdeel van onze kulturele betrekkingen met Afro-Aziatische landen (.....). Wij willen dat de buitenlandse studenten niet alleen als goede vaklieden naar huis terugkeren, maar ook als aanhangers van de socialistische idee” (Vysoko Skola, 1959). „Wij nodigen de studenten uit de koloniale landen niet uit overwegingen van weldadigheid uit” (Zemedske Noviny, 11 april 1959).

6) *Latijns-Amerika*. De kommunistische activiteiten in Latijns-Amerika dateren niet van vandaag of gisteren. Reeds in 1932 werden de richtlijnen voor de propaganda vastgelegd in het voor deze landen fameuze geheime dossier: „*Doctrina y Documentación: Los Partidos Comunistas de América del Sur y del Caribe y el Movimiento Revolucionaria*” („Eyeda”, Barcelona 1932). Dit dokument gold als de subversieve catechismus voor het communisme in Latijns-Amerika. Maar de propaganda op grote schaal dateert van de laatste jaren. Eén van de voornaamste werktuigen van het Kremlin is de „*Confederación de Trabajadores de la América-Latina*” (Het Arbeidersverbond van Latijns-Amerika: CTAL), die vooral ageert tegen de COPA (Confederación Obrera Pan-Americana) van Serafino Romualdo. De agitatie van de CTAL beslaan een lange lijst: speciale acties zijn ontworpen voor de koffie- en textielarbeiders van Brazilië, de mijnwerkers van Chile, Perú, Mexico etc. Onder auspiciën van de WFTU werd onlangs in Brazilië een conferentie voor arbeiders in de metaal- en electrotechnische bedrijven georganiseerd, waarbij een coördinatie-kommissie voor de andere landen werd opgericht.

Ook in Latijns-Amerika bedienen zich de communisten van de schijnorganisaties, waarvan er in totaal nu 90 werkzaam zijn. Een vloedgolf van rode lektuur wordt over Latijns-Amerika uitgestort. Het aantal kommunistische bladen staat in geen verhouding tot de sterkte van de kommunistische partijen. In Mexico bijvoorbeeld, waar de kommunistische partij op de 30 miljoen inwoners nauwelijks 10.000 leden telt, zijn er zeven grote kommunistische bladen in omloop, naast 32 provinciale bladen, die onder rode invloed staan. Brazilië met een kommunistische partij van 50.000 leden heeft 52 rode bladen; Uruguay met 3000 leden eveneens 52; Guatemala met 1000 leden 9; Perú met 6000 leden 10. Dat wijst op de enorme sommen, die de Sowjets en Peking in de propaganda steken. Voor Argentinië alleen is het getal bekend van 45.000.000 dollar jaarlijks. De kommunistische „Ediciones Pueblos Unidos” (EPU) vermeldde in zijn catalogus over 1958 12.000 titels van publikaties. Naar schatting geven de Russen en Chinezen zelf meer dan 100 tijdschriften uit via hun ambassades en diplomatieke missies. Het aantal radio-uitzendingen vanuit de S.U., China en de satellietlanden voor Latijns-Amerika bedroeg in 1958 reeds 104 zenduren per week (tegen 9 in 1957). In de periode december 1959—maart 1960 zond Rusland 21 uur per week uit in het Spaans plus 14 extra-zenduren voor het Caraïbische gebied. Peking heeft in dezelfde periode 14 uur voor geheel Latijns-Amerika, 7 extra-uren voor Mexico en Centraal-

Amerika per week uitgezonden; de satellietlanden 34 zenduren per week in het Spaans en 7 in het Portugees, plus 42 zenduren per week in het Tsjechisch, Bulgaars en Pools voor emigranten. Het aantal Latijns-Amerikanen dat naar China, de S.U. en de satellietlanden wordt uitgenodigd beloopt in verscheidene duizenden. Suzanne Labin spreekt van een complete bezoekersindustrie met speciale opleidingsinstituten voor gidsen-tolken. Jaarlijks stellen China en de Sowjet-Unie meer dan 1.000.000 dollar beschikbaar voor gratis vliegtickets naar hun landen. China bijv. heeft zijn bezoekers in 8 verschillende categorieën verdeeld, met voor iedere categorie een verschillend programma. Zo wordt men vanaf de vierde categorie niet meer met bloemen op het vliegveld afgehaald. Naar een mededeling van een Nederlandse missionaris had in een plattelandsparochie in Columbia van de 25.000 personen 1 op de 1000 een complete opleiding in Moskou, Praag of elders achter het IJzeren Gordijn gehad. Ook voor Latijns-Amerika speelt Praag een belangrijke rol. O.a. bestaat er het *Trainingscentrum voor Latijns-Amerikaanse Kommunisten*, waar jaarlijks 800 leerlingen worden opgeleid en de *Voortgezette School voor Latijns-Amerikaanse Studenten*. In Peking bestaat sinds 1956 een Trainingscentrum voor *Latijns-Amerikaanse Kommunistische Partijen*.

Cuba is nu wel het voornaamste bruggehoofd van de kommunistische propaganda in Latijns-Amerika, waarbij het in 1959 gestichte persagentschap *Prensa Latina* een grote rol speelt. Het aantal Russische en Chinese deskundigen op Cuba loopt in de honderden. In een brochure, die sterk de aandacht heeft getrokken¹²⁾ heeft de Argentijnse journalist Alberto Faleroi een scherp beeld getekend van de eerste Sowjetsatelliet in Latijns-Amerika. Hij heeft daarbij ook gewezen op de strategische betekenis van het land voor Moskou en Peking. *Op Midden-Cuba bouwen de Russen raket-bases, die op dezelfde breedtegraad liggen als de Amerikaanse bases van Cape Canavaral*. Russische en Chinese duikboten opereren vanuit bases op de Zuid-westelijke kust van Cuba. Het viermaandelijks verschijnende Chileense tijdschrift „*Estudios sobre el Comunismo*” geeft in ieder nummer een overzicht van de toenemende kommunistische activiteiten in geheel Latijns-Amerika. Men zou nauwelijks weten waar en hoeveel men er uit moet citeren, omdat deze overzichten een welhaast overstelpende hoeveelheid feiten geven.

7) *Wat te doen?* Alfred Sauvy schreef, dat „beide kampen (de kommunistische en de vrije wereld) hun gemeenschappelijk belang verwaarlozen: de volkeren hulp te bieden uit het slop te geraken”.¹³⁾ Het is een te betreuren, maar hard feit, dat de hulp aan deze landen deel is geworden van de grote tegenstelling in de wereld. Dat ligt aan de aard van de tegenstelling zelf. Zij is geen aan de oppervlakte drijvend verschil van mening. Zij is een konflikt om de mens zelf. Deze strijd wordt niet uitgevochten op neutrale wapens. En daarom kan deze hulpverlening het ook niet doen zonder een konseptie, zonder de liefde tot de naaste, „deze hoogste vorm van levende energie”, zoals Pasternak haar noemt in Dr. Zjivago. Werner Pank wijst erop, dat het een groot tekort is in onze wereld, dat er voldoende solidariteitsgevoel ten aanzien van de noodgebieden ontbreekt en dat hulp niet „wertneutral” kan zijn. De jonge Franse ingenieur Jacques Germain pleit voor een ekonomie „*du genre humain*”.¹⁴⁾ Günther Wagenlehner schreef, dat wij „de kommunistische uitdaging niet beter tegemoet kunnen treden dan door onze op de verantwoording en de vrijheid van de enkeling berustende maatschappelijke ordening te bevestigen” (.....) en „tegenover de kommunistische waan van de vooruitgang onze eigen doelstelling te plaatsen”.¹⁵⁾ Klaus Mehnert stelde, dat het Westen de these van Marx van de onvermijdelijkheid van de strijd van het proletariaat en de bourgeoisie „daardoor heeft overwonnen, dat hier

de opkomst van het proletariaat naar zijn gelijkgerechtigdheid als burger en arbeider werd bevorderd. Lenins these van de onvermijdelijkheid van de strijd tussen koloniale en gekolonialiseerde landen moeten wij op dezelfde wijze overwinnen door de Afro-Aziatische volkeren te steunen".¹⁶⁾ Waar dit alles in feite op neerkomt is, dat men tegenover het kommunisme een duidelijke en konkrete houding moet aannemen. Dit geldt vooral ten aanzien van het kommunisme en de ontwikkelingslanden. Het kommunisme tracht ook hier de bodem rijp te maken voor het grote doel: de verwezenlijking van de macht over de gehele aarde. En daartegenover kan men niet de wapens van de eigen overtuiging en levensbeschouwing strekken. Wij pleiten geenszins tegen de neutrale hulpverlening, zoals die thans via het mechanisme van de multilaterale bijstand wordt verleend, wèl voor een op grote schaal ondernomen program van partikulier initiatief, dat gebaseerd op het solidariteitsgevoel en uitgaande van de liefde tot de mens, niet alleen de magen, maar ook de geesten en de harten vult. Het zal nodig zijn de hulp van de ontwikkelingsgebieden te plaatsen in een ander kader dan alleen dat van de techniek. Evenals bij missie en zending zal men een appèl moeten doen op de harten. De huidige discussie rond de hulp aan de ontwikkelingslanden schijnt het alleenterrein te zijn van de deskundigen en technici, die uiteraard werken met een terminologie, die slechts voor een beperkte kring verstaanbaar is. Ook de kennis over de kultuur van deze landen dient te worden bevorderd, zodat men daar het gevoel krijgt, dat wij meer van hen weten dan alleen dat zij „onderontwikkeld” zijn. Voor de democratische partijen in deze landen moet een vorm van hulp gevonden worden, die het mogelijk maakt hen effectief te steunen in de opbouw van een goed funktionerend partij-apparaat. Onderwijs- en studiemogelijkheden dienen in de landen zelf zoveel mogelijk te worden uitgebreid. Deze studenten in onze landen te vormen is belangrijk, maar riskant. Klaus Mehnert heeft de teruggekeerde student” vergeleken met het type van de „overbodige mens” uit de 19-eeuwse Russische literatuur. Vele Afro-Aziatische studenten zijn in het Westen aan de eigen sfeer ontgroeid, voelen zich bij hun terugkeer niet meer op hun plaats en geraken dan gemakkelijk op drift. Tegenover de stortvloed van rode lektuur zal op grote schaal verspreiding moeten worden gegeven aan positieve publikaties, die het op kunnen nemen tegen de leugencampagnes van Moskou en Peking. Het gaat erom los te komen van de gedachte, dat ten aanzien van de ontwikkelingslanden neutralisme, ook in onze bijstand, het alles-helende middel is. Daarmede wordt de aard van de bedreiging, die zij en wij ondergaan, miskend.

1) Suzanne Labin: *Il est moins cinq...*, Parijs 1960. In 1957 kreeg Suzanne Labin de „Prix de la Liberté” voor haar boek: *Entretiens de Saint-Germain: liberté aux liberticides?* Haar jongste boek is wel „een politiek handboek voor de Atlantic Treaty Association” genoemd.

2) Herbert Dinerstein: *War and the Soviet Union*, Washington (een Duitse vertaling verscheen bij Kiepenheuer & Witsch, Keulen 1960).

3) Vgl. *Neue Zürcher Zeitung*, 19 januari 1961: Chruschew's Koexistenzpolitiek als Waffe gegen den Westen.

4) In dit verband wordt verwezen naar de publikatie van de Assembly of Captive European Nations: *The New Colonialism*, New York 1961, dat een zeer gedocumenteerd overzicht geeft van het Sowjetkolonialisme.

⁵⁾ Vgl. hiervoor het hoogst interessante boek van Prof. Dr. J. A. Doerig: *Marx Contra Russland*, Stuttgart 1960, waarin een keuze werd gemaakt uit de in 1897 te Londen verschenen verzameling van Marx' dochter Eleanor en zijn schoonzoon Edward Aveling onder de titel „The Eastern Question”.

⁶⁾ Sir John Kotelawala wees „op een andere vorm van kolonialisme”, dat van de satellietstaten, de kommunistische overheersing in Centraal- en Oost-Europa. „Als wij verenigd zijn in onze oppositie tegen het kolonialisme, is het dan niet onze plicht ons openlijk uit te spreken tegen het Sowjet-kolonialisme, evenveel als tegen het Westelijke imperialisme?”

⁷⁾ De Neue Zürcher Zeitung van 20 november 1960 heeft opgemerkt, dat het aan de Westelijke waarnemers is ontsnapt welk een sterke echo de rede van de Canadese premier Diefenbaker in de 15e zitting van de algemene vergadering van de V.N. in de Oekraïne heeft gevonden. Diefenbaker wees in zijn rede op de schijn-federatie van de Sowjet-Unie aan het voorbeeld van de Oekraïne. De Sowjetpers en -radio vielen de Canadese premier fel aan en in de Oekraïne zelf, waar de rede door de Amerikaanse zender „Liberty” in München was bekend geworden, organiseerden de Sowjets op grote schaal „spontane” protest-akties. De Sowjets konden tot hun verlichting constateren dat Diefenbakers rede op zich zelf stond en geen deel uitmaakte van een gemeenschappelijk Westelijk offensief terzake van het Sowjetkolonialisme. Toch bleken Diefenbakers opmerkingen, aldus de NZZ, voor het Westen zo verrassend gunstig te zijn, dat dit probleem van de Sowjetkolonisatie in de toekomst niet onbenut mag worden gelaten.

⁸⁾ Vgl. Walter E. Schmitt: *Lenin und Clausewitz; die Politik der Revolution als Kriegslehre*. Aus *Politik und Zeitgeschichte*, 15 februari 1961.

⁹⁾ Vgl. Milos Vanek: *Der Wachstum der Sowjetwirtschaft*. Neue Zürcher Zeitung, 10 januari 1961.

¹⁰⁾ Strumilin is ook de man, die de „arbeids- en woonplaatskommunes” heeft uitgedacht, waarbij vergeleken de Chinese volkskommunes kinderspel zijn. Hij schreef in dit verband o.a., dat zodra een kind geboren is, „het niet langer meer subjeet is, maar objekt”. Aangehaald door Dr. Jury Borys in *Svensk Tidskrift*, januari 1961: *Kommunistisk Framtidsdröm* (De toekomstdroom van het kommunisme). Dr. Borys wees erop, dat Strumilins „arbeids- en woonplaatskommunes” in feite niets anders beogen dan met behulp van een utopisch toekomstbeeld het bestaan van het huidige systeem in de S.U. te rechtvaardigen.

¹¹⁾ Werner Pank: *Der Hunger in der Welt*, Freiburg 1959.

¹²⁾ Alberto Faleroni: „Cuba, base soviética”, Ediciones Americano de la Libertad, 1960.

¹³⁾ Alfred Sauvy: *Het bevolkingsvraagstuk in de wereld*. Utrecht 1960.

¹⁴⁾ Jacques Germain: *Le capitalisme en question*, Parijs 1960.

¹⁵⁾ Günther Wagenlehner: *Das Sowjetische Wirtschaftssystem und Karl Marx*, Berlijn 1960.

¹⁶⁾ Klaus Mehnert: *Moskau, Asien und Wir*, Stuttgart 1959.

Emigratiebeleid en werkgelegenheid

Een nota van het Centrum voor Staatkundige
Vorming¹⁾

door mr. J. J. M. Geldens

Onlangs heeft het Centrum voor Staatkundige Vorming een nota over emigratiebeleid en werkgelegenheid gepubliceerd. De nota is een pleidooi voor een hernieuwde bezinning op de uitgangspunten van het emigratiebeleid. Zij is kritisch ontvangen, al ontbreken instemmende geluiden niet. Het onderwerp van de nota acht de redactie in die mate belangrijk, dat zij de heer Geldens verzocht met een artikel de aandacht van de lezers van het Maandschrift op de nota te vestigen. Mochten lezers van een andere zienswijze dan in de nota is ontwikkeld in het Maandschrift willen doen blijken, dan zijn hun bijdragen welkom.

De nota werd in haar eerste vorm reeds vóór mei 1960 opgesteld; in een periode derhalve, dat van een heroriëntering op het tot op heden gevoerde emigratiebeleid in Nederland, officieel althans, nog geen sprake was. De gunstige economische ontwikkeling in Nederland gedurende vrijwel de gehele naoorlogse periode bracht evenwel een steeds groter kring ertoe zich opnieuw te bezinnen op de uitgangspunten van dit beleid. Het lag dan ook in de lijn van de ontwikkeling, dat de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid in oktober 1960 besloot het emigratiebeleid aan een onderzoek te onderwerpen, tot welk doel hij zich tot de Raad voor de Emigratie wendde met het verzoek hem omtrent de hoofdlijnen van dat beleid te adviseren.

De nota van het staatkundig centrum wil een bijdrage leveren voor de gedachtenvorming omtrent deze materie. Zij baseert zich daarbij op de overwegingen, welke de naoorlogse regeringen ertoe brachten actieve emigratiepolitiek te gaan voeren, en op de motieven welke zich in de loop der jaren zowel voor als tegen het volgen van een dergelijk beleid ontwikkelden.

Bij een systematische benadering blijkt, dat de werkgelegenheidsfactor het doorslaggevende motief vormde voor het inslaan van de weg welke ten aanzien van de emigratie thans een vijftiental jaren is gevolgd.

De regering kwam er na de laatste oorlog toe de emigratie in haar beleid

te betrekken, omdat zij rekening moest houden met twee belangrijke factoren:

a. de ingrijpende structuurwijzigingen als gevolg van de oorlog (kapitaalverliezen en de economisch en politiek steeds losser wordende band met Indonesië),

b. de sterke toeneming van de bevolking.

De voortdurende bevolkingstoename maakte een daarop afgestemde vergroting van de werkgelegenheid noodzakelijk. Achtereenvolgende industrialisatienota's stelden, dat zonder een dergelijke vergroting massale werkloosheid zou dreigen. Teneinde een redelijk peil van welvaart mogelijk te maken, hebben de na-oorlogse regeringen met name de industrialisatie sterk bevorderd. Aangezien de verwachting bestond, dat de industriële ontwikkeling geen gelijke tred zou kunnen houden met de aangroeiende beroepsbevolking, werd voorts de emigratie gestimuleerd en van overheidswege gesubsidieerd. In de in die jaren ontwikkelde conceptie vormde de emigratie het sluitstuk van de werkgelegenheidspolitiek.

Hoofdmotief voor het voeren van een actieve emigratiepolitiek vormde in die jaren dus de werkgelegenheid. Men was het er algemeen over eens dat emigratie moest worden bevorderd, slechts omtrent de jaarlijkse omvang van de emigratie was men nog niet tot een conclusie gekomen.

In 1955 verscheen een prognose van het Centraal Plan Bureau onder de titel: „Een verkenning van de economische toekomstmogelijkheden van Nederland 1950—1970”. Het doel van deze verkenning is een concreet inzicht te verschaffen in de ontwikkelingsmogelijkheden voor Nederland op lange termijn. Grondgedachte was: hoe onder gegeven omstandigheden een zo gunstig mogelijk resultaat kan worden bereikt met betrekking tot het reële inkomen per hoofd van de bevolking, m.a.w. een zo hoog mogelijk welvaartsniveau. In dit kader moeten dan ook de berekeningen voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid in het volgens het C.P.B. hieraan inherente probleem van de emigratie en de vaststelling van een optimaal emigratiesaldo worden gezien.

De prognose van het C.P.B. heeft, zoals gezegd, betrekking op de jaren 1950—1970. Daar thans meer dan de helft van de periode, waarop de prognose betrekking heeft, verstreken is, is het mogelijk het voor het bevorderen van emigratie aangevoerde hoofdmotief aan de zich voorgedane ontwikkeling te toetsen. Duidelijk blijkt dan, dat de berekende verwachtingen zich niet hebben gerealiseerd, en dat met name de werkgelegenheid zich in onvoorstelbaar gunstiger mate heeft ontwikkeld, dan men ten tijde van het opstellen van de prognose voor mogelijk heeft gehouden. De berekende werkloosheidsmarge van 125.000 per jaar werd dan ook vrijwel nimmer bereikt. Ondanks de snelle toename van de bevolking en ondanks het feit, dat de berekende verhouding tussen emigratie en immigratie — de eerste lag vrijwel steeds lager, de laatste vrijwel steeds hoger dan de door het C.P.B. aangegeven cijfers — zich evenmin realiseerde, bleek het mogelijk de werkgelegenheid voor onze bevolking op een zeer hoog peil te handhaven.

Het is zonder meer duidelijk, dat wanneer de waarschijnlijkheid of zelfs de mogelijkheid bestaat, dat op een of meer essentiële punten de feitelijke ontwikkeling in belangrijke mate afwijkt van de ramingen, het niet verantwoord mag worden geacht nog verstrekkende consequenties te verbinden

aan de eens gestelde prognoses. De ontwikkeling is in zó aanzienlijke mate gaan afwijken van het ontworpen beeld, dat het onverantwoord moet worden geacht te blijven werken met de uitkomsten van de initiële verkenning.

In de loop der jaren zijn gedachten naar voren gekomen, die zich tot nevenmotieven voor emigratie ontwikkelden. Als veruit het belangrijkste hiervan kan worden genoemd de overbevolking van Nederland ruimtelijk gezien. De nota komt tot de conclusie, dat, met erkenning van het feit dat de toenemende bevolkingsdruk belangrijke problemen op velerlei gebied scheidt, bij nadere beschouwing de in dit opzicht gunstig afgeschilderde invloed van de emigratie sterk overschat wordt. Een eenvoudige berekening doet zien, dat de ruimtelijke problemen, waarvoor Nederland zich in dit opzicht ziet geplaatst, door emigratie nauwelijks worden beïnvloed.

Met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling moet voorts melding worden gemaakt van de invloed welke de tenuitvoerlegging van een aantal bepalingen van het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap in dit opzicht zal hebben. Door deze bepalingen zal de demografische mobiliteit in Europa worden bevorderd en zal de tewerkstelling van buitenlandse werknemers in Nederland uitsluitend afhankelijk zijn van de ontwikkeling van de werkgelegenheid. Indien de Nederlandse arbeidsmarkt zich langs dezelfde lijnen blijft ontwikkelen, zal het bedrijfsleven op de in Europa bestaande arbeidsreserves een steeds sterker beroep gaan doen.

Naast de behandelde hoofdargumenten voor het voeren van een actieve emigratiepolitiek — werkgelegenheid en ruimtelijke overbevolking — worden tal van andere argumenten aangehaald, welke vaak een min of meer impponderabel karakter bezitten. Vaak ook lijken voor- en nadelen tegen elkaar op te wegen.

Als enige van de veelal genoemde motieven pro kunnen worden vermeld:

- a. aan de bestaande emigratiedrang kan worden tegemoet gekomen;
- b. de mogelijkheid tot individuele ontplooiing en tot zelfstandige vestiging is in de meeste immigratielanden groter dan in ons land;
- c. exportbevorderende werking;
- d. het in mindere mate vereist zijn van woningen ter leniging van de woningnood (de nota gaat op dit punt dieper in);
- e. mondiale bevolkingspolitieke overwegingen;
- f. het nuttig effect van emigratie ten aanzien van de agrarische bevolking.

De nota overweegt ten aanzien van deze laatste beroepsgroep, dat voortzetting van het thans gevolgde subsidiebeleid zou kunnen worden overwogen. Een dergelijke handhaving van het emigratiebeleid voor onze zelfstandige agrarische beroepsbevolking berust dan niet zozeer op economische overwegingen — afvloeiing naar andere bedrijfstakken lijkt van economisch standpunt gezien eerder aangewezen —, doch veeleer op overwegingen van humanitaire aard. Onze zelfstandige boerenbevolking kan nu eenmaal wegens grondgebrek niet in haar geheel zelfstandig in de landbouw werkzaam blijven. Eenzelfde beleid zou ook kunnen worden gevolgd t.a.v. vluchtelingen en gerepatrieerden, teneinde tegemoet te komen aan speciale noden welke bij deze groepen kunnen bestaan.

Als motieven tegen voortzetting van een actief emigratiebeleid kunnen worden aangevoerd:

a. de structurele ontwikkeling in Nederland dreigt geremd te worden, wanneer het emigratiebeleid niet wordt aangepast aan het industrialisatie- en werkgelegenheidsbeleid;

b. relatief aanzienlijke kosten (subsidies, credieten, kosten van het emigratie-apparaat);

c. toeneming van de druk van de overheidskosten op de achterblijvende bevolking (investeringen in scholen, vaste overheidsuitgaven enz.);

d. verlies van investeringen in vorming en scholing der emigranten;

e. veroudering der bevolking;

f. arbeidskrachten, die als gevolg van de medische en beroepsselectie steeds tot de waardevolle krachten van de beroepsbevolking behoren, trekken weg. In tijden van volledige werkgelegenheid telt dit argument uiteraard sterker;

g. de grote conjunctuurgevoeligheid van de twee belangrijkste immigratielanden: Canada en Australië;

h. de met de Westeuropese situatie vergeleken niet adequate toestand van de sociale voorzieningsstelsels in de meeste immigratielanden.

De nota komt tot de volgende conclusies.

CONCLUSIES

1. Vastgesteld kan worden dat de emigratiepolitiek in wezen een vraagstuk is, dat beschouwd moet worden in het kader der door de regering gevoerde structuurpolitiek, d.w.z. de bevordering van een zo gunstig mogelijke structurele ontwikkeling van ons land. De regering is er dan ook van uitgegaan, dat emigratie op zichzelf nimmer een oplossing kan bieden voor het vraagstuk op welke wijze voldoende bestaansmogelijkheden voor de groeiende bevolking kunnen worden gecreëerd. De oplossing van dit vraagstuk moet grotendeels van andere zijde komen (industrialisatie, landaanwinning). Als een ventiel voor aanwezige bevolkingsdruk kan zij, indien de eigenlijke middelen voor het creëren van bestaansmogelijkheden tekortschieten, een nuttige en heilzame functie vervullen.

2. Zoals in het bovenstaande getracht is aan te tonen, is het gebruiken van een dergelijke veiligheidsklep in de tien achter ons liggende jaren niet nodig geweest. Op grond van vele prognoses en uitlatingen van gezaghebbende economen in Nederland, alsook op grond van studies, welke in internationaal verband (met name OEEC en EEG) zijn verricht, kan met vrij grote stelligheid worden gezegd, dat men zich ook voor de toekomst kan baseren op een toestand van „full employment”. In het algemeen is men van oordeel dat, behoudens kleine inzinkingen, een hoog niveau van bedrijvigheid gehandhaafd zal blijven, o.a. ook als gevolg van de in structureel opzicht gunstige invloed van de toeneming der bevolking.

3. Bovendien werken nog verschillende stabiliserende factoren (o.a. het waarborgen van een redelijke mate van sociale zekerheid) alsmede de huidige structurele ontwikkeling (bouwbehoefte op lange termijn, wegenbehoefte door toeneming der verkeersfrequentie, overige behoefte aan openbare werken als gevolg ook van de bevolkingsgroei) een toestand van volledige werkgelegenheid in de hand.

4. Met deze constatering lijkt de eigenlijke „raison d'être" aan de actieve emigratiepolitiek, zoals deze in Nederland wordt gevoerd, te ontvallen. Wel zijn er onder de nevenmotieven enige, welke niet zonder waarde zijn — met name het argument van de ruimtelijke bevolkingsdruk kan niet worden verwaarloosd — maar een reële fundering vormen zij toch niet.

5. Het gevaar wordt steeds groter dat het emigratiebeleid de doelstelling van de prognose van het Centraal Planbureau: het realiseren van een optimaal inkomen per hoofd van de bevolking, in gevaar brengt en dat de uitvoering van dit beleid derhalve schade toebrengt aan de achterblijvende bevolking. Ter bereiking van het gestelde doel (optimaal welvaartsniveau) beoordeelde het C.P.B. de wenselijkheid van emigratie en haar intensiteit in het kader van het werkgelegenheidsbeleid. Steeds meer echter dreigt de emigratie zich daarvan los te maken en een zelfstandig bestaan te gaan voeren, zonder dat hiervoor klemmende argumenten bestaan.

6. Zonder direct te willen vaststellen dat er alle reden is om de huidige emigratiepolitiek stop te zetten, wordt het toch in hoge mate wenselijk geacht, mede gezien de ontwikkeling in Euromarkt-verband, dat de regering dit beleid opnieuw aan een systematisch onderzoek volgens mathematisch model onderwerpt. Eerst dan kan worden besloten of, en zo ja in welke omvang, het voeren van een actieve emigratiepolitiek wenselijk blijft. Na tien jaar beleid op grond van prognoses, waarvan thans vastgesteld kan worden dat zij verre van juist waren, bestaat daartoe alle aanleiding. De mogelijkheid van ombuiging naar een meer gedifferentieerd beleid, zoals hierboven bepleit werd voor sommige groepen personen (zelfstandige agrariërs, vluchtelingen, gerepatrieerden) zou mede onder het oog kunnen worden gezien. Ook het arsenaal van middelen dat op het ogenblik wordt gebruikt ter bevordering van de emigratie, met name de voorlichting, verdient een nieuwe bestudering.

7. Er lijken voldoende klemmende redenen aanwezig te zijn om de huidige emigratiepolitiek opnieuw te plaatsen in de oorspronkelijke — principieel beledenen maar niet consequent doorgevoerde — relatie tot het algemeen werkgelegenheidsbeleid.

¹⁾ De nota is verkrijgbaar bij het bureau van het Centrum voor Staatkundige Vorming, Prinsengracht 95, 's-Gravenhage. De prijs bedraagt f 1,50.

Parlementaire kroniek

Europa en Nieuw-Guinea

Nederland leeft niet meer op zichzelf. Dat heeft tot gevolg, dat elke minister er af en toe op uit moet om deel te nemen aan internationale besprekingen. De minister van Buitenlandse Zaken heeft echter het meest met deze ontwikkeling te maken. De bewindsman van dat departement vliegt tegenwoordig bijna onafgebroken van het ene land naar het ander. Overal wachten hem conferenties van allerlei aard. Verschijnen de andere ministers toch nog geregeld voor de Kamer, — al is het geen zeldzaamheid meer dat de behandeling van een wetsontwerp moet worden verschoven omdat nader gebleken is, dat de betrokken bewindsman op de oorspronkelijk vastgestelde datum buitenslands moet zijn —, voor de minister van Buitenlandse Zaken wordt het op die manier wel bijzonder moeilijk om het contact met het parlement te onderhouden. Maar het jaarlijkse begrotingsdebat, — na het verlate Kerstreces —, bood daarvoor dan toch weer een gelegenheid. Is het gebruikelijk om in de Tweede Kamer bij de behandeling van de begroting van Buitenlandse Zaken een extra verlichting te ontsteken, zonder dat de reden daarvoor precies duidelijk is, een reden zou zo onderhand kunnen zijn, dat de Kamer zich feestelijk voelt omdat zij eindelijk weer eens de alsmaar rondtrekkende minister van dit departement in haar midden heeft.

Te zware taak

Een van de socialistische woordvoerders bij het debat, de heer Goedhart, liet zich nogal kritisch uit over de veelvuldige afwezigheid van minister Luns. Die kritiek was

onbillijk, omdat de minister toch ook binnen commissie-verband nog het zijne doet om het parlement op de hoogte te houden en voor het overige is het nu eenmaal zo, dat een bewindsman van Buitenlandse Zaken niet op twee plaatsen tegelijk kan zijn. De vraag is veeleer of een minister van Buitenlandse Zaken nu al niet te zwaar wordt belast. In minister Luns bezit Nederland een minister van Buitenlandse Zaken met een grote internationale reputatie. Hij heeft totnu toe ook de kracht opgebracht om al dit eindeloos geconfereer en getrek vol te houden. Bij volgende formaties zal het echter ongetwijfeld steeds moeilijker worden om mensen te vinden, die naast deskundigheid ook over het nodige uithoudingsvermogen beschikken, dat voor deze post nodig is. Wellicht zal men het moeten zoeken in het aantrekken van meer staatssecretarissen of toch in een splitsing van het departement, al is het dan de laatste tijd het streven geweest om het aantal departementen te beperken.

Positie minister-president

Hoe het zij, het debat over de begroting van Buitenlandse Zaken kon dit keer in elk geval over actuele zaken gaan omdat juist in Parijs het topberaad van de Europese Zes over de plannen van president de Gaulle had plaats gevonden. Frankrijk, Duitsland, Italië en de drie Beneluxlanden waren daar op de eerste plaats vertegenwoordigd door hun regeringschefs, al hadden zij dan ook de bijstand van de ministers van Buitenlandse Zaken. Mag het voor sommige landen geen moeilijkheden geven als de chef van de regering een dergelijke do-

minerende rol speelt, voor Nederland ligt dat anders. In Nederland heeft de minister-president geen bijzondere bevoegdheden. Zou het toch meer gebruikelijk moeten worden, dat de regeringschefs in een dergelijk beraad de hoofdfiguren zijn, dan rijzen er binnen de Nederlandse verhoudingen allerlei vragen. Zoals het nu ligt zou er dan toch in het Nederlandse parlement niet met de minister-president over de resultaten van dat beraad gesproken moeten worden maar met de verantwoordelijke minister van Buitenlandse Zaken. De K.V.P.-woordvoerder mr. Blaisse heeft bij het debat terecht opgemerkt, dat deze kwestie nog wel eens nader bekeken mag worden.

Hulde en verwijt

Is dit een zaak voor morgen, bij het debat over de begroting van Buitenlandse Zaken ging het nu vooral om het verloop van het Parijse topberaad en waarbij de houding van Nederland tenslotte de oorzaak was, dat er geen of in elk geval nog geen zaken konden worden gedaan. Moest minister Luns voor die houding geroemd of geplaakt worden? Een van de socialistische woordvoerders, jhr. de Goes van Naters, deed, zeker in eerste aanleg, het laatste. Hij richtte tot minister Luns het verwijt, dat het hem aan visie zou hebben ontbroken en dat hij zich daardoor zelf in een hoek had gemanoeuvereerd waarin hij enkel nog „neen” kon zeggen. Minister Luns, die anders meestal de indruk maakt, dat hij veel verdragen kan, toonde zich dit keer zeer ontstemd over dat verwijt. Dat laat zich verstaan. Hoe de politieke scheidslijnen na de oorlog ook mogen hebben gelopen, wezenlijk verschil over de buitenlandse politiek is er toch vrijwel nooit geweest. Minister Luns vermoedde kennelijk, dat de socialistische oppositie nu ook in die gedragslijn verandering wilde brengen. Dat zou dan temeer wonderlijk zijn geweest omdat ook de socialisten zich altijd hoogst kritisch over de plannen van president de Gaulle inzake Europese samenwerking hebben uitgelaten als zijnde een af-

braak en stopzetting van de ontwikkeling in boven-nationale richting. Omdat de heer Van der Goes zich in tweede aanleg gematigder uitliet kon niet goed duidelijk worden of de socialisten inderdaad van plan zijn om zich ook op het terrein van de buitenlandse politiek meer als politieke oppositie te gaan gedragen.

De overgrote meerderheid van de Kamer was in elk geval graag bereid om minister Luns te roemen voor zijn weigering om zich in Parijs een rol te laten toebedelen, die enkel in het plaatsen van een handtekening zou bestaan. Zo dreigde het toch te gaan. De grote twee, de Gaulle en Adenauer, waren al voor de eigenlijke conferentie tot een akkoord gekomen en van de anderen werd toen enkel nog verwacht, dat zij het daarmee eens zouden zijn. Enkel Nederland heeft zich daarvoor niet willen lenen, hetgeen de anti-revolutionaire woordvoerder, mr. Biesheuvel, bij het debat tot de uitspraak bracht, dat de Franse president in minister Luns eindelijk een echte minister van Buitenlandse Zaken ontmoette.

Wat verder?

Een bij het debat moeilijker te beantwoorden vraag was wat Nederland nu verder moet doen. De socialistische woordvoerder, de heer Van der Goes, kwam al tot de conclusie, dat Nederland in elk geval mee moet blijven doen. Dat was een wel wat al te pertinente uitspraak als men de minister van Buitenlandse Zaken speelruimte wil laten bij de verdere besprekingen over de plannen van president de Gaulle. Minister Luns wees er dan ook voor zijn kant op, dat Nederland de mogelijkheid heeft om zo nodig neen te blijven zeggen. De Europese Defensie Gemeenschap is indertijd ook afgestuit op een weigering van Frankrijk.

Is dat waar, het is toch niet te hopen, dat Nederland van zijn kant dan ook met soortgelijke verantwoordelijkheden belast zou raken. Vanuit die gedachtengang laat zich verstaan, dat de woordvoerders van vele fracties en ook van de KVP toch minstens, hoewel wellicht ten

overvloede, tot bereidheid tot verder overleg wilden manen en zich afvroegen of Adenauer er in Parijs toch niet in slaagde om de plannen van president de Gaulle althans iets minder onaantvaardbaar te maken dan ze oorspronkelijk, volgens de KVP-woordvoerder mr. Blaisse, zeker waren.

Het gaat er nu maar om in welke geest president de Gaulle zijn concessies aan Adenauer heeft gedaan. Wil hij daarmee in wezenlijke veranderingen berusten of ziet de Franse president ze slechts als een middel, — een mogelijkheid waarmee minister Luns voorshands rekening wilde houden —, om toch zijn plannen doorgevoerd te krijgen. Welke opvatting de juiste is zal ongetwijfeld straks blijken als het in Parijs begonnen overleg — en dan na een meer gedegen voorbereiding — weer wordt voortgezet. Inmiddels is al weer een nieuwe situatie ontstaan als gevolg van de Engelse bereidheid om het Europa van de zes nader te komen, hoewel ook nog weer duidelijker moet worden wat dat naderkomen concreet inhoudt.

Zenuwoorlog

Het andere hoofdpunt van het Buitenlandse Zakendebat — Nederlands Nieuw-Guinea — is al geruime tijd weer een zaak, die nieuwe aandacht vraagt. De Indonesische uitlatingen zijn scherper geworden; er wordt van die kant openlijker en vaker dan vroeger met geweld bedreigd. Daarnaast is er het Russisch-Indonesisch akkoord over wapenleveranties, die de aanvalskracht van Indonesië zeer zullen versterken.

Het is begrijpelijk, dat het een en het ander, zowel in eigen land als elders aanleiding is geweest voor zorgelijke uitlatingen. Tot op zekere hoogte niet ten onrechte, maar het was nuttig, dat minister Luns er nog eens op wees, dat men in al de dreigementen van Indonesische kant toch ook zoveel als een „zenuwoorlog” moet zien, en dan is het zaak om hierbij het hoofd koel te houden. Geruststellend was ook de mededeling van de minister, dat de regering voorshands geen groot-

scheepse aanval verwacht. Hierbij moet bedacht worden, dat de regering uiteraard haar eigen inlichtingenbronnen heeft en dat voorbereidingen voor een werkelijk groot-scheepse overval zich ook niet zonder meer in het grootste geheim kunnen voltrekken. Verder geldt nog, dat de Russische wapenleveranties eerst op langere termijn en niet direct hun zorgelijkste betekenis krijgen.

Ver. Naties

Onderwijl moet uitgangspunt blijven, dat Nederland met zijn Nieuw-Guinea-politiek voor een eerlijke zaak strijdt. Nederland heeft geen andere bedoeling dan land en volk zo snel mogelijk rijp te maken voor zelfbeschikking. Deze beleidslijn, waaraan ook altijd de vroegere kabinetten met socialisten hebben vastgehouden, werd bij het debat weer fel aangevochten door de woordvoerder van de P.v.d.A., de heer de Kadt. Het Nederlands beleid zou er, volgens hem, op neer komen, dat men probeert om met een emmertje een vloedgolf te keren. Met die vloedgolf wordt dan bedoeld, dat er in de wereld van nu met de toenemende invloed van de jonge volkeren en de invloed, die daarvan zowel op de Russische als Amerikaanse politiek uitgaat, geen mogelijkheid meer zou zijn om zelf de zaak tot een einde te brengen. De oplossing, die de heer de Kadt voorstond, is: De zorg voor Nieuw-Guinea aan de Ver. Naties overdragen of van daaruit aan een combinatie van landen, die er direct belang bij hebben.

Wie een dergelijke politiek bepleit moet ook duidelijk zeggen wat hij er precies mee bedoelt. De socialist de Kadt kwam eerst in tweede aanleg verklaren, dat hij ook in het door hem bepleite beleid het zelfbeschikkingsrecht van de Papoeas wilde handhaven. Maar daar zit dan ook juist de moeilijkheid. Als Nederland nu zonder meer de Verenigde Naties zou dwingen om de zorg voor Nieuw-Guinea over te nemen is het allerminst waarschijnlijk, dat hierbij het zelfbeschikkingsrecht van de Papoeas ongerept zou blijven. Indonesië heeft nog onlangs uitgesproken, dat het enkel een be-

heerschapp van de Ver. Naties wil aanvaarden als vaststaat, dat het gebied binnen een of twee jaar aan Indonesië zal worden overgedragen. Rusland zou zich ongetwijfeld in de Ver. Naties, met het hele communistisch blok, bij die eis aansluiten. Onder de jonge volkeren zijn er nu, die overtuigd zijn van de goede bedoelingen van Nederland en zelf geen enkele behoefte voelen om in de huidige situatie verandering te brengen. Maar als zij in de Ver. Naties hun houding openlijk zouden moeten bepalen, zou het hen ongetwijfeld moeilijk vallen om andere jonge staten, die Indonesië steunen, af te vallen. Zo wordt het wel duidelijk, dat als het uitgangspunt niet is om er hoe dan ook maar zo gauw mogelijk af te komen, maar de belofte van zelfbeschikking aan de Papoea's na te komen, Nederland uiterst voorzichtig moet manoeuvreren. Minister Luns heeft bij het debat nog eens herhaald, dat Nederland op zich niets tegen een trustschap zou hebben, maar een dergelijk idee is eenvoudig niet te verwezenlijken, zoals de verhoudingen nu liggen. Wie zouden de gezamenlijke beheerders willen zijn? Voor elk land geldt dat het daarmee dezelfde moeilijkheden op zich neemt, waarmee Nederland nu te kampen heeft.

Bewegelijk beleid

Wat kan er dan wel gebeuren? De KVP-woordvoerder, mr. Blaisse, gaf een goede omschrijving van de te volgen politiek door te spreken van een bewegelijk gedifferentieerd beleid, afhankelijk van wisselende omstandigheden, maar altijd gericht op hetzelfde doel. Zo bekeken kan men zeggen, dat het huidige Nederlandse beleid alleszins juist is. Met de Nieuw-Guinea-Raad, het eerste eigen Papoea-parlement, krijgt de wereldmening de gelegenheid om te luisteren naar hetgeen de Papoea's zelf over eigen lot te zeggen hebben. Nederland heeft door zijn medewerking aan de bemiddelingspoging van de premier van Malakka duidelijk gemaakt, dat het — in tegenstelling tot Indonesië — graag het zijne wil doen om een redelijke oplossing te bereiken. Nederland heeft tot tweemaal toe de

secretaris-generaal van de Ver. Naties gevraagd om een waarnemer naar Nieuw-Guinea te sturen. Los van de vraag of dit verzoek al dan niet zal worden ingewilligd, blijkt ook uit dit verzoek weer, dat Nederland niets te verbergen heeft en zich graag openstelt voor het oordeel van de wereld.

Het belangrijkste is echter, dat uit de mededelingen van minister Luns bleek, dat de regering er voortdurend op uit is om bij andere landen begrip voor zijn beleid te krijgen en dat dit ook lukt, al blijkt dit dan niet uit openlijke verklaringen en garanties. Het geeft echter toch wel houvast als minister Luns kon zeggen, dat bevriende landen Indonesië in het jongste verleden al ettelijke malen hebben voorgehouden, dat zij afkerig staan tegenover een oplossing met wapengeweld.

Houding van Amerika

Kan worden aangenomen, dat ook Amerika dergelijke waarschuwingen heeft uitgegeven, vraag is nu weer wel of het nieuwe Amerikaanse beleid een soortgelijk beleid zal voeren. Minister Luns had daar goede hoop op, maar hierover zal men eerst meer houvast krijgen als Soekarno zijn gesprek met de nieuwe Amerikaanse president heeft gehad. Intussen kan Nederland niet meer doen dan zich blijven sterk maken voor een eerlijke zaak. Elke objectieve waarnemer kan vaststellen, dat de Indonesische beweringen over de dreigende militaire macht van Nederland op Nieuw-Guinea grote nonsens zijn. De Nederlandse defensie daar is er enkel op gericht kleinere en grotere infiltraties te voorkomen. Zou het tot een grootscheepse aanval van Indonesische kant komen dan is het wel duidelijk, dat een geheel nieuwe toestand ontstaat waarbij een interventie van de Veiligheidsraad noodzakelijk wordt. Gehoopt moet worden, dat Nederland de mogelijkheid blijft houden om met steun van anderen zijn belofte aan de Papoeas in te lossen. Nederland is aan die belofte gehouden. Daar hoort ook bij, dat men daarvoor wanbegrip verdraagt en offers brengt binnen het kader van de mogelijkheden, die een land als het onze bezit.

*De wisselkoers omhoog,
de prijzen omlaag*

Het is van belang, bij het beoordelen van de revaluaties van de Duitse mark en de Nederlandse gulden, onderscheid te maken tussen beweegredenen, gelegen in het nationale en het internationale vlak. Wat de eerste soort betreft, geldt voor Duitsland zowel als voor Nederland dat hun nationale economische positie op zich een revaluatie rechtvaardigde. De ontwikkeling had geleidelijk doen blijken dat deze landen lagere prijzen en lonen bezaten dan zij nodig hadden om zich te handhaven in de concurrentiestrijd. Dit prijsverschil kwam tot uiting in een grote buitenlandse vraag naar Duitse en Nederlandse produkten. Tesamen met de normale vraag van binnenlandse oorsprong dreef deze de bedrijvigheid op tot maximale prestaties, en nog kon de produktie het niet aan. Feiten die dit aantonen zijn de lange levertijden en het tekort aan arbeidskrachten. De binnenlandse spanning vond geen uitweg naar het buitenland, doordat de primaire drijfveer juist vanuit het buitenland werkzaam was. Er ontstond dus een overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans, dat geen neiging toonde om in te krimpen tot redelijk te achten proporties.

In zo'n situatie is gemakkelijk verandering te brengen door de weg van de minste weerstand te bewandelen. Een laag prijspeil kan immers zeer eenvoudig worden weggewerkt door de prijzen de vrije hand te laten. Dan gaan ze vanzelf wel omhoog. Het lage prijsniveau was echter niet toevallig ontstaan: het was de vrucht van jarenlang konsekvent beleid. Revaluatie nu biedt de mogelijkheid om de moeilijkheid op te lossen en tevens de prijzen in de hand te houden. Door het nationale betaalmiddel duurder te maken, worden voor het buitenland alle prijzen in het revaluerende land met één klap verhoogd.

Deze redenering klinkt heel simpel. De zeldzaamheid van revaluaties bewijst echter wel dat er in de praktijk wat meer bij komt kijken.

Vooreerst is er de moeilijkheid, te achterhalen of er *in feite* een fundamentele wanverhouding tussen binnen- en buitenland bestaat. Tijdelijke krapte op de arbeidsmarkt, tijdelijke overschotten op de betalingsbalans zijn geen voldoende aanwijzing. Maar wanneer worden zij van tijdelijk fundamenteel? Wij zijn altijd geneigd, aan de voorzichtige kant te blijven. Werkloosheid en goudverlies roepen ons dadelijk in een alarmstemming, maar als we eens lange tijd te veel van het goede krijgen, blijven we beducht voor een mogelijke terugslag.

Door te revalueren nu maken we de kans op een terugslag bewust groter. De revaluatie is bedoeld om de oververhitte economie wat af te koelen. Het moet evenwel ook weer niet te koud worden. Daarbij komt dat revaluatie voor vele individuele bedrijven onwelkom is. Hun concurrentiepositie wordt moeilijker: verlagen zij hun prijzen in het buitenland, dan tast dit hun winstkapaciteit aan; handhaven zij hun prijzen, dan lopen zij het risico klanten te verliezen. Ook in het binnenland wordt de concurrentie zwaarder, want importgoederen kunnen nu goedkoper binnenkomen. De konsument vindt dat prachtig, maar de producent denkt er anders over.

Nu moet gezegd worden, dat de situatie in Duitsland duidelijke aanwijzingen voor de noodzaak van herwaarderung inhield. Steeds talrijker werden de stemmen van deskundigen die dit betoogden. Misschien zou het er toch niet van zijn gekomen, gezien de zojuist genoemde nadelen, als de voorstanders geen medestanders gevonden hadden in het buitenland.

De regering in Bonn stond bloot aan sterke internationale druk, niet in de laatste plaats van de Verenigde Staten, om haar economische politiek op een konstruktievere leest te schoeien. Tegenover de grote overschotten en de sterke expansie van de Duitse economie stonden nu eenmaal de tekorten en de slapte in andere landen, met name de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. In principe zou de oplossing van de tegenstellingen ook gevonden kunnen zijn door de-

valuatie van de dollar, eventueel van het Pond Sterling. Gezien de bijzondere positie van deze twee landen op de wereldmarkt zouden aan deze oplossing echter grote bezwaren gekleefd hebben. Toen dan ook de uitlatingen van President Kennedy van zijn vastberadenheid op dit stuk blijk gaven, kan de Bondsregering moeilijk nog aan de druk weerstaan. De Bondsrepubliek was tot welvaart en aanzien gekomen, men verwachtte nu dat zij volgens haar stand zou leven.

De Nederlandse economische situatie was in wezen gelijk aan de Duitse: een te kort schietende productiekapaciteit, gekombineerd met een overschot op de betalingsbalans. De mofe van de hieruit blijken- de onevenwichtigheid was echter aanmerkelijk geringer. Het karakter van de situatie was daardoor ook veel minder duidelijk. De regering zou het vooralsnog niet in haar hoofd gehaald hebben, de gulden te revalueren alleen op grond van de situatie in het land zelf. Nu kwam er evenwel een plotselinge keer in de internationale verhoudingen door de revaluatie van de mark.

Het staat vast dat Duitsland met een duurdere mark een ongekende zuigkracht op onze markt zou hebben veroorzaakt. Meer dan 20% van onze buitenlandse handel gaat naar of komt uit Duitsland. Was de mark ten opzichte van de gulden duurder geworden, dan zou dat een dienovereenkomstig sterke invloed op onze in- en uitvoer hebben ge-

had. Met het overschot op de betalingsbalans zou de spanningsgraad in onze economie zijn gestegen. Niemand weet tot welke hoogte; dat is onberekenbaar. Na anderhalve dag van intense studie en discussie heeft de regering gekonkludeerd dat er in ieder geval een te grote kans op te grote spanningen was.

Het meest aantrekkelijke van de revaluatie is voor Nederland ongetwijfeld het prijsaspect. Wij stonden aan de vooravond van een periode, waarin stabilisering van het prijspeil op toenemende moeilijkheden zou hebben gestuit, met als voorlopige climax in het begin van 1962 de „kumulatie van impulsen” waarvan het Centraal Planbureau gesproken heeft. Na de revaluatie biedt de toekomst een ander uitzicht. Het streven naar stabiele prijzen, zelfs prijsverlagingen, zal van de gerevalueerde gulden een krachtige steun ondervinden. Ten profijte van de gehele bevolking, want in dit opzicht bestaan er geen vergeten groepen.

Wel zal de regering er nauwlettend op moeten toezien, dat de balans niet naar de andere kant doorslaat, naar werkloosheid en goudverlies. Het bescheiden percentage van de revaluatie houdt dit gevaar binnen geringe afmetingen. Als de werklust en de spaarzin van de bevolking, waarop Minister Zijlstra in de Tweede Kamer gezinspeeld heeft, blijven zoals zij geweest zijn, kan deze taak de regering niet te zwaar vallen.

Direkteur en vakbondsleider in één partij

door dr. S. W. Couwenberg

De K.V.P.-fractie in de Amsterdamse raad telt een bankdirekteur en een vakbondsleider onder haar leden en lijdt dus onherroepelijk aan innerlijke verdeeldheid, aldus „Het Vrije Volk” in een bijzonder lezenswaardige beschouwing over Amsterdam en zijn bewoners. Deze terloops gemaakte opmerking in het socialistische orgaan staat niet op zichzelf. Op het thema van de innerlijke gespletenheid van de K.V.P. door haar streven om zowel ondernemers als arbeiders te omvatten wordt in de socialistische propaganda al jarenlang voortgeborduurd. Het wordt tijd, dat men dit thema prijsgeeft, primo omdat het berust op een onjuist politiek inzicht, secundo, omdat men hiermee blijk geeft van een volkomen verouderd sociologisch inzicht; en tenslotte, omdat men zich hiermee onbewust in eigen vlees snijdt.

Het samengaan van ondernemers en arbeiders in de K.V.P. brengt men van socialistische zijde steeds in verband met de konfessionele opzet van de K.V.P. Dit is niet juist. Dit verschijnsel vloeit voort uit het karakter van de K.V.P. als *vo'kspartij*. Als de K.V.P. haar konfessionele opzet zou prijsgeven, dan blijft zij niettemin steunen op alle rangen en standen van de bevolking. De Republikeinse en Demokratische partij in Amerika, die geen konfessionele partijen zijn, steunen evenzeer op alle lagen van de bevolking, tellen dus zowel ondernemers als arbeiders onder hun aanhang, omdat zij evenals de K.V.P. typische volkspartijen zijn.

Dat een samengaan van ondernemers en arbeiders(leiders) in één partij politiek gezien een onhoudbare konstruktie zou zijn, daar hiermee onverzoenlijke grootheden zouden worden gekombineerd, is evenmin juist. Dit getuigt van een volkomen verouderd sociologisch inzicht. De klassenstrijd heeft immers plaats gemaakt voor een hecht georganiseerd overleg tussen ondernemers en arbeidersvertegenwoordigers. De (arbeiders)vakbeweging is een integrerend bestanddeel geworden van de bestaande maatschappelijke orde. Zij is een zakelijke belangengroepering geworden naast andere, die zich tot taak stelt binnen het kader van de bestaande orde de zakelijke belangen van haar leden zo goed mogelijk te dienen. Een situatie, die in Amerika allang bestaat.

Van een klassetegenstelling tussen ondernemers en vakbondleiders is geen sprake meer. Zij zijn wat instelling en mentaliteit betreft sterk naar elkaar

toegegroeid, ja, zij behoren zelfs tot dezelfde klasse, nl. de managersklasse, die in onze tijd de leidinggevende klasse is. Alleen in het zakelijke vlak zijn ondernemers en vakbondsleiders elkaars opponenten. Zij vertegenwoordigen verschillende belangen. Maar dit is niets bijzonders. Ondernemers van verschillende bedrijven zijn zakelijk evenzeer elkaars opponenten. Zoals de zakelijke belangenverschillen tussen ondernemers van verschillende bedrijven echter overbrugd worden in allerlei kartelafspraken, zo worden de zakelijke belangenverschillen tussen ondernemers en vakbondsleiders overbrugd door het sluiten van kollektieve arbeidsovereenkomsten.

De vakbeweging is ten eerste gebaat bij de instandhouding van de grondslagen van de huidige maatschappijstructuur. Een betere maatschappijstructuur dan de huidige is voor de vakbeweging moeilijk denkbaar. En dit geldt vooral voor Nederland. Bij een verandering van de bestaande maatschappelijke orde in (radikaal)-socialistische richting heeft de vakbeweging niets te winnen. Integendeel! Bij een socialisatie van de produktiemiddelen, welke de radikale socialisten nog altijd wensen en welke in de kommunistische landen is gerealiseerd, zou de invloed van de vakbeweging sterk dalen. Zij zou dan een verlengstuk worden van de staat.

Wat de arbeiders betreft, zij raken ook steeds meer verweven met de bestaande orde, die hun het perspectief verschaft van een groeiende welvaart. De gestadige welvaartsvergroting is immers de kurk geworden, waarop de expansieve economie van het tot volle ontplooiing gekomen industriële produktiestelsel drijft. De toenemende algemene welvaart ondermijnt steeds meer het klassebewustzijn, dat de arbeiders vroeger samensmeedde tot een hechte anti-kapitalistische solidariteit en leidt tot een proces van groeiende individualisering en verburgerlijking der arbeiders.

Tenslotte snijdt men van socialistische zijde in eigen vlees, wanneer men afgeeft op het streven arbeiders(leiders) en ondernemers in één partijverband te omvatten. De socialistische doorbraak van na de oorlog was immers mede bedoeld als een sociale doorbraak. Men wilde van een arbeiderspartij een echte volkspartij worden. In het nieuwe beginselprogramma van de S.D.A.P., dat in 1937 tot stand kwam, was reeds de theoretische grondslag gelegd voor een ontwikkeling in de richting van een volkspartij. In het nieuwe beginselprogramma, dat de P.v.d.A. in 1959 heeft aangenomen, is het karakter van volkspartij, dat in de socialistische beginselprogramma's van 1937 en 1947 reeds tot uiting kwam, nog sterker geaksentueerd (zie artikel 38). De P.v.d.A. streeft er dus zelf naar alle lagen van de bevolking, dus ook de ondernemers te omvatten. Zij heeft dan ook een werkgeversgroep in haar midden. De P.v.d.A.-fractie in de Rotterdamse raad heeft jarenlang een directeur van een scheepswerf als voorzitter gehad.

In verband hiermede nog een korte kanttekening bij de opneming van de socialistische oud-minister Hofstra in de hoofddirectie van het Verolmeconcern en de socialistische reacties hierop. De Amsterdamse hoogleraar prof. Kleerekoper heeft in „Vrij Nederland” betoogd, dat de heer Hofstra thans niet meer thuis hoort in de P.v.d.A. Hij gaf hiermee blijk van een voor een hoogleraar toch wel ontstellend gebrek aan inzicht in de naoorlogse ontwikkeling van het Nederlandse socialisme. Van de doorbraak heeft de hooggeleerde kennelijk niets begrepen. Hij demonstreerde hiermee

een traagheid van geest, die men in onze tijd merkwaardigerwijs vooral aantreft in links-radikale kring. Het z.g. linkse radikalisme, dat zich fel keert tegen de aanpassing van het socialisme aan de sterk veranderde omstandigheden van onze tijd — in Engeland wordt de Labourpartij zelfs bedreigd in haar voortbestaan door de agitatie van links-radikale zijde — wordt meer en meer een reaktionaire stroming. Het gaat lijnrecht in tegen de maatschappelijke ontwikkeling.

Voor de P.v.d.A. is het hoopgevend, dat de velerlei reakties, die het betoog van prof. Kleerekoper heeft opgeroepen, zich meestal hiertegen hebben gekeerd. Dit betoog miskent, zo werd van velerlei zijden te kennen gegeven, dat de P.v.d.A. zeer bewust een volkspartij is en niet een arbeiderspartij. Zelfs de „Groene Amsterdammer”, die in het algemeen een sterke neiging vertoont in links-radikale richting, was door de opneming van Hofstra in de hoofddirectie van het Verolme-concern helemaal niet geschokt zoals prof. Kleerekoper. Zij vond de overgang van Hofstra naar de top van het Verolme-concern even normaal als een overgang naar b.v. de universiteit.

In het nummer van „Het Vrije Volk”, waar het 15-jarig bestaan van de P.v.d.A. werd herdacht, werd gesteld, dat de P.v.d.A. een echte volkspartij zal moeten zijn, wil zij niet vervallen tot steriel sektarisme. Ja, wil zij toekomst hebben, dan zal zij moeten zijn de enige echte volkspartij voor vrijheid en democratie. Zij zal m.a.w. moeten zijn een betere uitgave van wat de huidige V.V.D. krachtens haar naam voorstaat. Deze stelling bevestigt volkomen, wat wij in vorige publikaties reeds betoogd hebben, nl. dat modern socialisme en modern liberalisme meer en meer in één bedding samenvloeien.

Het moderne socialisme komt, zoals uit deze stellingname in „Het Vrije Volk” opnieuw blijkt, meer en meer in liberaal vaarwater terecht. Het krijgt steeds meer het karakter van een progressief liberalisme. De V.V.D. wil overigens, naar haar leiders herhaaldelijk verzekeren, evenzeer de exponent zijn van een vooruitstrevend liberalisme. In de naaste toekomst kan in ieder geval een edele wedijver voorzien worden tussen de P.v.d.A. en de V.V.D. over de vraag, wie nu de echte volkspartij voor vrijheid en democratie is!

Het parlement en de kommunistische revolutie

door J. R. G. Verreijdt

O nlangs is in Londen een brochure verschenen onder de titel: How Parliament can play a revolutionary part in the transition to socialism and the role of the popular masses.¹⁾

De voormalige, en thans in Londen verblijvende medewerker van Masaryk, Josef Josten, heeft in deze brochure twee vertaalde hoofdstukken overgenomen uit een werk van de Tsjechische kommunist en lid van de Tsjechoslowaakse Nationale Vergadering, Jan Kozak, waarin deze kommunist zich bezig houdt met de rol van het parlement in een kommunistische revolutie. In grote lijnen, maar daarom niet minder onthullend, wordt hierin de manier beschreven waarop de staatsgreep der Tsjechoslowaakse kommunisten tot stand kwam en volgens welke methode werd gewerkt.

Deze buitengewone instructieve literatuur is nu, door de activiteiten van Josten, ook buiten de kringen van partijtheoretici, waar ze oorspronkelijk voor bestemd was, bekend geworden. Daarmee heeft Josten ons een dienst bewezen. Want het Tsjechische dokument is niet alleen waard gelezen te worden ter lering van het leidinggevende kader van kommunistische partijen, maar ook door hen die het slachtoffer moeten worden van het doel waarvoor de brochure geschreven is. Het parlement, schrijft Kozak, bleef na 1945 in Tsjechoslowakije bestaan, althans de vorm bleef bestaan, maar de inhoud veranderde. Het werkende volk, onder de leiding van de kommunisten, bewees gedurende de jaren 1945—1948 met de daad dat het mogelijk was het parlement van een orgaan der bourgeoisie om te smeden tot een instrument voor het bereiken van de overwinning van de socialistische revolutie. Dit feit gekoppeld aan dezelfde ervaringen van andere kommunistische en arbeiderspartijen kan leiden tot de overgang van sommige landen van het kapitalisme naar het socialisme door een revolutionair gebruik van het parlement. Zo'n socialistische regering kan aan de macht komen zonder gewapende strijd en met vreedzame middelen. Om dit doel te bereiken is het echter noodzakelijk te komen tot een combinatie van druk van bovenaf en druk van onderaf, zijnde een van de fundamentele voorwaarden voor het revolutionaire gebruik van het parlement.

Onder druk van bovenaf wordt verstaan: de strijd voor een hechte parlementaire meerderheid welke garant kan zijn voor een druk van bovenaf.

Kozak bedoelt uiteraard geen meerderheid in de zin van een absolute meerderheid in het parlement, de zaken zouden dan heel eenvoudig worden, maar een situatie waarin de kommunistische partij de grootste politieke partij is in het parlement, terwijl aan de andere partijen geen kans mag worden gegeven een eenheidsfront tegen de kommunisten te vormen. Hierbij is de desintegratie van de oppositie, zoals Kozak het noemt, van belang.

Mede in dit verband moet er op gelet worden dat de parlementaire meerderheid der kommunisten kan steunen op de revolutionaire activiteiten van brede werkende massa's die druk van onderaf uitoefenen. De druk van onderaf en de druk van boven moeten leiden tot de noodzakelijke kracht, omdat alleen kracht de overgang naar het socialisme kan bewerkstelligen. Binnen dit kader is het begrijpelijk dat de kommunisten streven naar het bezit van het ministerie waar de veiligheidsdiensten onder ressorteren en van binnenlandse zaken. Dáár in de eerste plaats zoeken zij inspiratie die noodzakelijke kracht. Druk van bovenaf betekent de druk van het parlement en van de andere machtsorganen van het staatsapparaat en heeft een tweezijdig effect: ten eerste de onderdrukking van kontra-revolutionaire activiteiten en tezelfder tijd het uitoefenen van druk op de burgers teneinde hen aan te zetten voor de strijd van een voortschrijdende ontwikkeling van de revolutie.

En, sprekende over de gebeurtenissen in Tsjecho-Slowakije, zegt Kozak „laten wij ons vooral de belangrijke rol van het Ministerie van Binnenlandse Zaken herinneren dat in handen was van de kommunisten en de door hen gecontroleerde staatsveiligheidsdiensten”. Via deze instellingen beschikten de kommunisten over een mogelijkheid leidende funktionarissen in andere partijen, die hen niet goed gezind waren of een gevaar vormden voor de plannen der Tsjecho-Slowaakse Sowjets, uit de weg te ruimen. De strijd van bovenaf werd bovendien op een buitengewoon effectieve manier gevoerd door het gebruik van de economisch politieke macht die de kommunisten zich hadden weten te verwerven door middel van de nationalisatie van banken en de belangrijkste industrieën. Deze posities stelden de kommunisten in staat druk op de brede massa's uit te oefenen, en wat daarmee bedoeld wordt is niet moeilijk voorstelbaar.

De druk van bovenaf wordt uitgeoefend door de staatsorganen en het staatsapparaat voor de onderdrukking van kontra-revolutionaire elementen, terwijl de druk van onderaf wordt uitgeoefend door de volksmassa's via druk op het parlement, regering en andere staatsorganen, hieronder natuurlijk alleen die organen of dat gedeelte van het parlement voor zover dat door niet-kommunisten wordt beheerst.

De druk van onderaf wordt ingezet met de volgende oogmerken: Systematische ondersteuning van de revolutionairen in de gezagsorganen ter vergroting van hun kracht en het overwinnen van de numerieke zwakheid. Druk van onderaf dient direkt ter beperking van de invloed en de posities van aarzelande elementen en vijanden die het verdere verloop van de revolutie in de weg staan. Het roept jarenlang in het volk sluimerende krachten, zijn energie en zelfvertrouwen op, en het doorbreekt de knellende cirkel van intimidatie en geestelijke terreur van de oude instellingen zoals de kerk etc.

De nationale massa-organisaties werden door de kommunisten gebruikt voor: de popularisering van hun politiek en slogans, alsmede voor akties ter ondersteuning van hun politiek, het bijeenroepen van protestbijeenkomsten, het aannemen van resoluties, het zenden van delegaties, georganiseerde massademonstraties en het eventuele gebruik van beperkte of algemene stakingen.

De druk van de volksmassa's van onderaf, in de totaliteit van al zijn vormen en konkrete akties, maakte het onmogelijk voor de vertegenwoordigers van andere partijen van het Nationale Front, gekontroleerd door de bourgeoisie, die het numerieke overwicht had in de uitvoerende gezagsorganen, de kommunisten te isoleren en de revolutie een halt toe te roepen.

De ko-ordinatie van akties van de volksmassa's met die van de revolutionaire krachten in het parlement, in de regering en in de plaatselijke gezagsorganen doet hun wederzijdse krachten ontkiemen, drijft de revolutie vooruit en bezielt het met de kracht om aan te vallen en te penetreren.

Het werk van Kozak is niet alleen voor communisten van betekenis, maar, zeker althans voor dat gedeelte waar wij kennis van kunnen nemen, voor een ieder die positief ten opzichte van de democratie staat. Wij zijn er niet mee klaar, de Nederlandse omstandigheden als maatstaf nemend, deze brochure als onbelangrijk af te doen. In tal van landen, bijv. Frankrijk en Italië is de situatie wel enigszins anders, om maar niet te spreken van de onderontwikkelde landen. Veel van het toekomstig leidende kader der onderontwikkelde gebieden wordt opgeleid in Praag...!

1) Uitgegeven door The Independent Information Centre, London.

Buitenlands Panorama

Het is nog te vroeg om een duidelijk en compleet beeld te geven van de buitenlandse politiek zoals die door de regering Kennedy zal worden gevoerd. Niettemin is er in de afgelopen maanden voldoende gebeurd, om toch enigszins bepaalde facetten van dit beleid te kunnen belichten en om te kunnen vaststellen, dat er in Washington een voortvarend en energiek beleid wordt gevoerd. Dat laatste was ook wel te verwachten. In dit opzicht heeft Kennedy zeker niet teleurgesteld en beantwoord aan de verwachtingen, die in de jonge senator werden gesteld. Het grote kernpunt is natuurlijk de verhouding tot de Sowjet-Unie. Algemeen werd toch wel een ontgooijing verwacht, maar de jongste gebeurtenissen hebben aangetoond, dat Kennedy bepaaldelijk niet tot elke prijs met de Sowjets wil onderhandelen. De Russen van hun kant hebben er geen twijfel over laten bestaan, dat zij hoopten in Kennedy een betere gesprekspartner te vinden dan in Eisenhower. De geluiden uit het Kremlin waren dan ook de eerste tijd bijzonder vriendelijk. Nu echter zijn er andere tekenen te bespeuren. Sommige Russische bladen beginnen duidelijke tekenen van ongeduld te vertonen. Spekutaties op een spoedig treffen van Chroestjof en Kennedy, hetzij informeel, hetzij in een officieel gesprek, zijn er niet meer. Chroestjof ging niet naar New York ter bijwoning van de algemene vergadering van de V.N. en algemeen werd dat uitgelegd als een teken, dat de Sowjetleider zelf ook niet meer hoopte op een spoedig tête-à-tête met Kennedy. Daar komt overigens bij dat Chroestjof tot over de oren in de landbouwmoeilijkheden zit. Zijn hervormingsplannen van 1958 zijn niet geslaagd en op het ogenblik wordt er weer een drastische reorganisatie doorgevoerd. O.a. zal daarbij weer het systeem van de staatsinspekteurs worden toegepast, een systeem waaraan kwalijke herinneringen verbonden zijn. Chroestsjofs gesnoef van het inhalen en voorbijstreven van Amerika op het punt van de landbouwproductie is inderdaad gesnoef gebleken. Inmiddels gaat Kennedy voort met het nemen van een aantal maatregelen, die zowel op het binnenland als buitenland betrekking hebben en die stuk voor stuk beogen Amerika's positie degelijke fundamenten te geven. Als er een gesprek met Chroestjof komt, wil Kennedy op stevige bodem staan. Het optreden van de S.U. t.a.v. Kongo, de brute aanvallen op Hammerskjold en de V.N. zullen hem zeker in zijn overtuiging gesterkt hebben, dat de Moskouse kat met fluwelen handschoenen niet tot bedaren is te brengen. In Amerika begint trouwens de rede, die de Sowjetleider begin januari hield voor de elite van de kommunistische partij, steeds meer belangstelling te krijgen. Chroestjof spreidde hier een intransigentie ten toon, die wel duidelijk in tegenstelling was met de vriendelijke woorden in de telegrammen aan de nieuwe Amerikaanse president. Kennedy heeft trouwens zelf er op gewezen, dat Sowjet-Unie geenszins het ideaal van de wereldrevolutie heeft opgegeven en Chroestsjofs rede was op dit punt alleen maar een bevestiging. Kennedy is een realist en hij zal deze tekenen niet misverstaan. Het kan alleen maar in het belang van de gehele vrije wereld zijn, dat hij straks Chroestjof niet met illusies te lijf gaat en de Sowjetleider duidelijk zal maken, dat Washington vastbesloten is zich niet te laten intimideren.

Bijzondere aandacht verdient Kennedy's plan tot oprichting van een vredeskorps, dat, zoals hij zelf heeft gezegd, in Amerika een onverwachte weerklank heeft gevonden. Zoals men weet zal dit vredeskorps, dat nu steeds meer vorm begint te krijgen en nu ook in Westduitsland zal worden opgericht, een aantal jonge mensen omvatten, die zich belangeloos in dienst zullen stellen van de ontwikkelingslanden. Het is inderdaad bemoedigend, dat de Amerikaanse jeugd zo enthousiast heeft gereageerd. Het bewijst, dat Kennedy erin is geslaagd werkelijke geestdrift te wekken. Men mag vurig hopen, dat zijn plannen in deze richting een volledig succes zullen hebben. Ook Latijns-Amerika heeft de bijzondere aandacht van de president. Dean Rusk heeft er o.a. op gewezen, dat in de V.S. zelf veel meer aandacht zal moeten worden besteed aan de cultuur van deze landen, opdat daarmee de Latijns-Amerikanen het gevoel wordt ontnomen, dat zij door de Amerikaanse publieke opinie worden verwaarloosd. Een ander punt, dat bijzonder de belangstelling vraagt, is China. Zoals men weet heeft Engeland besloten voor de toelating van China in de V.N. te stemmen. Op dit ogenblik is nog niet bekend, wat het Amerikaanse standpunt zal zijn. Er zijn indicaties, met name in de uitlatingen van Stevenson, dat het minder strak zal zijn dan dat van de vorige Amerikaanse regering. Alles zal afhangen van de vraag in hoeverre de nationalistische regering op Formosa zich bij een eventuele Amerikaanse stap zal kunnen neerleggen. Kennedy heeft er geen twijfel over laten bestaan, dat de NATO, de „centrale en meest belangrijke” westelijke alliantie, zal moeten worden versterkt. In het begin bestond er ongerustheid op dit punt, die echter nu wel volledig is weggenomen. Kennedy heeft verklaard, dat „wij als volledige en energieke partners” in de Alliantie zullen meedoen en dat in het bijzonder „wij onze militaire kracht in Europa wensen te handhaven”. Er is een bijzondere adviesgroep voor NATO-problemen opgericht onder leiding van Dean Acheson. Kennedy verwacht een krachtiger bijdrage van de westelijke landen. Hij heeft er in zijn „State of the Union” op gewezen, dat de NATO door economische tegenstellingen wordt verzwakt, waaruit men kan afleiden, dat de nieuwe Amerikaanse regering met grotere bezorgdheid de opdeling van Europa in twee economische blokken beziet. Hoe het ook zij: dat er een nieuwe wind waait in Washington staat nu wel definitief vast. Ook het kongres schijnt door de koortsachtige bedrijvigheid van de regering te zijn aangestoken. Ongetwijfeld zal Kennedy de komende periode nog met grote moeilijkheden te kampen krijgen. Maar het is alleszins gerechtvaardigd vertrouwen te hebben in zijn persoonlijkheid, zijn moed, originaliteit en energie.

KSM nieuwe boeken

JACQUES GERMAIN, *Le Capitalisme en question*, Parijs 1960, Robert Lafont.

Dit boek verscheen als derde in de reeks „Problèmes sociaux de l'âge atomique” onder leiding van Jules Moch. Germain is een jonge Franse ingenieur, die een objectief onderzoek instelt naar de verschillende verschijningsvormen van het kapitalisme. Germain maakt het zijn lezer niet moeilijk: zijn uiteenzettingen zijn kort, helder en zakelijk. Zijn slotconklusie is, dat het kapitalisme een transformatie zal moeten ondergaan wil het een wezenlijke kracht in de wereld vormen.

JOHN F. KENNEDY, *Moed en karakter in de politiek*, Amsterdam 1961, Elsevier, 234 blz.

Een boek, dat de huidige president van de V.S. typeert. Hij schreef het een aantal jaren geleden toen hij door ziekte aan zijn bed was gekluisterd. Kennedy beschrijft een aantal staatslieden, die de moed en karakter hadden eigen en partijpolitieke belangen op te offeren aan het belang van het land. Het kreeg de Pullitzerprijs, terecht, want het is een indrukwekkend getuigenis van een jong en krachtig politicus, wiens karakter vele parallellen vertoont met die van de personen in dit boek beschreven. Het is een goede gedachte een Nederlandse uitgave van dit boek te verzorgen en men mag hopen, dat het een brede lezerskring zal vinden. Kennedy wijdt ook enige hoofdstukken aan zijn eigen politieke opvattingen. Een boek, dat men als een van de belangrijkste publikaties van de laatste tijd kan begroeten.

MAURICE ZUNDEL, *La liberté de la Foi*, Parijs 1960, Librairie Plon, 173 pag.

Dit boek verscheen in de serie Cre-

do, waarvan we er al enkele in deze kolommen konden bespreken. Het boek van Zundel is hernieuwde bevestiging van de hoge kwaliteit van deze serie, die de moderne mens konfronteert met een aantal geloofsvraagstukken. In dit werk zijn een aantal essays verzameld, die de mens projecteren tegen de achtergrond van zijn eeuwige bestemming. Deze verbinding is het uitgangspunt geweest van een aantal beschouwingen, die het overwegen zeer verdienen en raken aan een aantal kernpunten, die vooral in onze tijd aan de orde komen. Een goed boek van een uitstekend denker.

LIEUWE PIETERSEN, *Sociologie van de sport*, Utrecht 1961, Het Spectrum, 145 pag.

Het probleem der vrijetijds-'besteding' zal zich in de eerstkomende jaren met name door de automatisering op praktisch elk levensterrein in nog groter afmetingen openbaren dan in onze dagen reeds het geval is. De inperking van het aantal arbeidsuren betekent voor de arbeidende mens, dat hij zin en inhoud moet kunnen geven aan de overblijvende vrije uren.

De vrijetijdsbesteding wordt eerst recht een probleem doordat een hele industrie bezig is aan de massa passief vermaak, massale genieting, verdooving, ontsnapping in overvloed te verstreken. Deze tendens heeft van zijn kant weer aanleiding gegeven tot de misvatting dat alles wat tot de categorie van de vrijetijdsbesteding behoort, iets van lagere orde is.

Dat rekreatie niet noodzakelijk passieve genieting betekent, maar uit zichzelf ook bij kan dragen tot de vorming die de zin van het mens-zijn meer inhoud geeft, stelt

de auteur op de voorgrond. Kenmerkend ook voor deze studie is dat zij niet de sport als zodanig wil schetsen, maar juist haar relatie tot de rest van de cultuur. In deze relatie is de verhouding uitgedrukt van deel tot geheel: de sport is in zekere mate ingebed in een groter geheel, de cultuur. De sport is afspiegeling van cultuur; de kenmerken van een cultuur vindt men terug in de sport. De sport is ook reactie op de cultuur, hoewel lang niet altijd een bewuste reactie; het is een verzetsreactie, een daad van verzet tegen een situatie die onbehagen wekt.

Dit is dus de tweeledige probleemstelling van deze studie: sport als afspiegeling en sport als verzetsreactie. De auteur plaatst dus de sport tegen de achtergrond van de cultuur en gaat daarbij uit van het ruime cultuurbegrip dat de cultuursocioloog Bouman ten onzent introduceerde: de cultuur als levensstijl van een samenleving. Het boek verscheen in de serie „Mens en medemens”.

AMERIKA'S WEG IN DIE ZUKUNFT, München 1960, NER Tamidverlag, 48 pag.

Dit boekje verscheen nog voor de presidentsverkiezingen in Amerika was beslist. Het bevat de uitspraken van Nixon en Kennedy. Interessante stof, die blijvend zijn waarde houdt vanwege de actuele konfrontatie.

FISCHER BÜCHEREI, Fischer Weltalmanach, 1961 Frankfurt/M., 382 pag.

Ook dit jaar deed de Fischer Bücherei zijn wereldalmanak verschijnen. In pocketvorm een handige wereldwijzer, tot op de laatste gebeurtenissen bijgewerkt en zeer geschikt voor dagelijks gebruik.

GÜNTER OLZOG, Zeitgeschichte in Bildern und Zahlen, München 1960, Günter Olzog Verlag, 45 pag.

Dit boekje geeft een overzicht van de gebeurtenissen in Duitsland sinds 1918, verrijkt met foto's. Een handig naslagwerkje, fraai uitgegeven.

HANS VON RIMSCHA, Geschichte Russlands. Rheinische Verlagsanstalt, Wiesbaden, 602 pag.

Deze geschiedenis van Rusland is een bijzonder geslaagde uitgave geworden, niet in het minst door de overzichtelijke indeling. De tekst is verrijkt met een aantal kaarten en tabellen, zodat men een zeer bruikbaar werk in de hand heeft. Het is bovendien bijzonder bekwaam geschreven en laat zich daardoor gemakkelijk lezen. De auteur heeft zich een wijze zelfbeperking opgelegd en overstroomd zijn lezer niet met feiten en wetenswaardigheden. Daarnaast heeft hij aan grote persoonlijkheden uit de Russische geschiedenis veel aandacht geschonken, waardoor het geheel nog werd verlevendigd. Gaarne aanbevolen.

LOLO KRUSIUS-AHRENBURG e.a. Russland, Europa und der Deutsche Osten, München 1960, R. Oldenbourg Verlag, 183 pag.

Het betreft hier een serie verzamelde artikelen uit het „Historische Tijdschrift”. Zij zijn van de hand van W. Schlesinger, G. Stökl, R. Wittram, L. Krusius-Ahrenberg. Een alleszins verdienstelijke opzet over een onderwerp en geschiedenis van machtspolitieke krachtvelden, dat heden ten dage steeds meer voorwerp van intensieve studie wordt. Daartoe hebben deze verzamelde opstellen een belangrijke bijdrage geleverd.

RAYMOND CARTER, Neunzehn Mal Europa, München 1960, R. Piper & Co. Verlag, 673 pag.

Een duitse vertaling van het gelijknamige Franse boek. De eerste indruk, die men van dit boek krijgt is, dat de auteur wel over een enorme kennis van feitelijkheden beschikt, een indruk, die zich al gauw laat aanvullen met de ontdekking, dat hij een gelukkige hand heeft gehad in rangschikken, bewerken en beschrijven ervan. Hier is de volbloedjournalist aan het woord, die ons meeneemt van land tot land en ons overal Europa doet ontdekken. De Nederlandse lezer zal bijzonder worden aangetrokken door het hoofdstuk over de lage landen.

PUBLIKATIES VAN HET CENTRUM VOOR STAATKUNDIGE VORMING

Bij het bureau van het Centrum voor Staatkundige Vorming, Prinsegracht 95, 's-Gravenhage, zijn o.a. de volgende uitgaven verkrijgbaar:

No	Titel	Prijs
7	Richtlijnen voor een nieuw radiobestel	f 0,60
14	Wereldomroep; richtlijnen voor een nieuw wettelijk bestel	„ 0,50
18	Katholicisme, verdragzaamheid en democratie naar Nederlandse verhoudingen; redevoeringen van mr. dr. J. J. Loeff pr. en dr. L. G. J. Verberne	„ 1,—
27	Samenstelling en werkwijze der Staten-Generaal	„ 0,80
29	Grondslagen der onderwijs-organisatie	„ 0,65
44	Staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders	„ 1,25
45	Overheid en Humanistisch Verbond	„ 1,75
51	Vrijheid van middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs en de wetsontwerpen Rutten	„ 1,50
57	Samenwerking in Nederland als staatkundig vraagstuk; rede van prof. mr. A. L. de Block	„ 1,—
64	Geboorteregeling als middel tot verlichting van de bevolkingsdruk in Nederland	„ 1,20
67	Verbreiding van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie	„ 1,—
72	Aard van het kwekersrecht	„ 0,70
76	Schoolgezondheidszorg	„ 5,60
77	Regeling van de opleiding van leraren voor het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs	„ 2,25
79	Gedachten over individuele verantwoordelijkheid jegens de volksgemeenschap; inleiding door mr. dr. Th. W. F. Speetjens	„ 0,50
80	Ziektekostenvoorziening; beginselen en richtlijnen voor een wettelijk stelsel	„ 4,—
81	Televisiebeleid en reclame	„ 0,75
82	De ontwikkeling van Westelijk Noord-Brabant in de Rijn-, Maas- en Scheldedelta; het Kreekrakplan; inleiding door mr. P. M. H. van Boven	„ 0,50
83	Overheid en middenstandsvoorlichting	„ 1,50
84	Het ontwerp van Wet op het voortgezet onderwijs	„ 2,25
85	Het ontwerp van Wet tot beperking van het verhaalsrecht	„ 0,75
86	De ontwikkeling van het sociale denken; rede van dr. R. C. Kwant O.E.S.A.	„ 1,50
87	Televisiebeleid en reclame; aanvullende publicatie	„ 1,25
88	Grondgedachten over overheidsvoorlichting	„ 1,25
89	Effecten en bezitsvorming	„ 2,—

Een volledige lijst van publikaties wordt op aanvraag verstrekt. De prijs van een abonnement is f 7,50 per kalenderjaar.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN,
DR. L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELSVOORT, DRS A. W. H. J. QUAEDVLIET
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 15

APRIL

NUMMER 2

Ter inleiding van het vraagstuk der Activering van talenten

DOOR PROF. DR. F. J. TH. RUTTEN

Het opschrift van dit bijzondere nummer duidt een verworvenheid aan en stelt een ideaal.

Vijftig jaar geleden waren de ontwikkelingskansen voor de jonge mensen in ons land lang niet zo ruim als dit thans het geval is. Tengevolge van de weinig gedifferentieerde vormen van ons onderwijs, door tekorten aan financiële middelen van de ouders en het geringe besef van de betekenis der opvoeding, waren de ontwikkelingsmogelijkheden van velen praktisch in belangrijke mate geblokkeerd. Intellectuele vorming en de intellectuele beroepen waren voor de nakomelingen van een kleine groep van éliten gereserveerd. In de overige kringen nam men er genoegen mee als de kinderen maar leerden lezen, rekenen en schrijven. Men wist niet beter. Thans erkent vrijwel iedereen dat de aanwezige talenten dienen te worden geactiveerd. Onze maatschappij heeft behoefte aan ontwikkelde talenten. Niemand mag wegens financieel onvermogen van zijn verdere studiemogelijkheden verstoken blijven.

Deze problematiek van recente datum is niet de enige, ook niet de voornameste beweegreden van de spectaculaire wending in de publieke opinie en van het snel hoog-opgelopen-zijn der bedragen die voor rijksstudietoelagen beschikbaar zijn. Het grote goed dat gelegen is in een activering der aanwezige talenten, is niet louter af te meten aan prestaties voor de maatschappij; het zit allereerst in de waarde der individuele vorming zelf. Omwille van de innerlijke verrijking van de persoon erkennen wij, dat alle onvolwassenen het recht hebben op opvoeding en dat aan elkeen de mogelijkheden moeten worden geboden om de gaven die hij in aanleg heeft te ontwikkelen. Volgens het christelijk en democratisch ideaal behoort eenieder zoveel mogelijk in de gelegenheid te worden gesteld om door persoonlijke inzet van zijn krachten de kansen tot zelfrealisatie die hij potentieel bezit te verwezenlijken. Dan zal hij vanuit het besef van zijn sociale verplichtingen

en zijn medeverantwoordelijkheid voor de medemensen, kortbij en veraf ook op waardevolle wijze de samenleving kunnen dienen.

De algemene overeenstemming, welke een situatie betekent die gunstiger is dan ze gewoonlijk in de politiek voorkomt, ware in enkele grote lijnen vast te leggen. De naam die wij in het buitenland hebben — dat wij *étatisten* zijn — behoeft niet te worden onderstreept: de nadere uitwerking van de grote lijnen in gedetailleerde regelingen zou buiten de politieke arena kunnen gebeuren.

De wending in de algemene houding t.o.v. opvoeding en onderwijs en het toegenomen besef van hun betekenis zijn niet uit de lucht gevallen. Naarmate het maatschappelijk leven ingewikkelder werd, het aantal beroepen en functies in grote verscheidenheid vermeerderde, namen voor meer en meer mensen de eisen toe. Het proces der volwassenwording werd moeizamer, de jeugdperiode langer van duur. Het aantal gezinnen dat zich de derving van inkomsten, welke aan een lange opleidingsperiode verbonden zijn, kan veroorloven, groeide. Naargelang de algemene welstand steeg, ontstond er een drang naar hoger op. De snelle verspreiding van de kennis der maatstaven voor een gezonde en goede ontwikkeling van de jeugd bracht in de taak van menige ouder perspectief. De scholen die overal in ons land verzezen werden richtinggevende bakens.

De toeloop tot de scholen steeg snel. Als ladders naar betere bestaansvoorwaarden en kulturele standing kregen speciaal de scholen voor voortgezet onderwijs een tweevoudige taak. Naast het onderwijs waardoor de school jonge mensen op hun weg naar geestelijk volwassen worden behulpzaam is, viel haar ook toe als taak, de leerlingen voor te bereiden voor het verwerven van een bestaan en in de vorm van een of ander diploma de stijfbeugel te geven voor een beroep. De verhouding tussen die taken, tussen vorming en opleiding, werd in de éne soort van onderwijs meer, in een andere minder, een stimulerende spanningsverhouding. De moeilijkheid om het balanspunt te vinden tussen ontwikkeling der gaven van de individuele leerling en opleiding naar maatschappelijke criteria, leidde tot vernieuwing in de onderwijspraktijk. Tegenover de klassikale vorm die naar uniforme leerprogramma's werkt, wint de individualisering van het onderwijs, waarmee activering van de talenten van de individuele leerling wordt beoogd, terrein. Wellicht is de situatie rijp voor de oprichting van een instelling of afdeling, die tot speciale taak krijgt de activering van talenten te bevorderen.

In dit nummer zal meermalen het woord „talenten” worden gebezigd. Hiermee worden niet enkel uitzonderlijke gaven bedoeld, voor wiskunde, voor muziek of voor een andere vorm van cultuur. Wij nemen die term in ruime zin, ter aanduiding van de mogelijkheden die iemand krachtens ingeboren aanleg bezit en zich in afhankelijkheid of naar aanleiding van bepaalde situationele gegevens in activiteiten manifesteren, alsmede ter aanduiding van verworven vaardigheden en bekwaamheden, waarin aanleg tot een zekere ontwikkeling is gekomen. Eenieder heeft zijn talenten, grote, middelmatige of geringe. Ook binnen de overeenkomstige gaven zijn er zoveel verschillen als er mensen zijn. De weelde aan talenten waarmee een kind ter wereld komt is onoverzienbaar. De wendbaarheid der ingeboren gaven is schier onbegrensd. Aanleg kan worden gewekt. Een aanleg kan ook steriel

blijven. Nooit zullen de individuele mogelijkheden geheel worden uitgebuit. De ontwikkeling geschiedt in een bepaalde richting, wat een beperking van de ontwikkeling in andere richting impliceert. Geboren en getogen in Nederland spreken wij geen Spaans of heeft zich de functionering van onze spraakorganen niet gezet naar één van de 782 talen en dialecten van India.

Op aanleg in strikte zin hebben we geen vat. De activering van talenten is afhankelijk van persoonlijke factoren en van milieu-invloeden.¹⁾ Dat het idee dat iemand van zichzelf heeft en de persoonlijke inzet van groot belang zijn, behoeft geen toelichting. Wat in aanleg te kort schiet kan binnen zekere grenzen door regelmatige toeleeg, door belangstelling, volharding, geheugen worden gecompenseerd. Aanwezige talenten kunnen van buitenaf worden geactiveerd. Door een voorbeeld kan een aanleg worden geïnspireerd; door het milieu kan een belangstelling worden gewekt en worden onderhouden; in kulturele instellingen en scholen van allerlei soort, op niet te moeilijk bereikbare afstand gelegen, kunnen vaardigheden worden geoefend en de ontwikkeling worden bevorderd; door de nodige geldmiddelen ter beschikking te stellen en de toegankelijkheid van opleidingen te verruimen kunnen barrières worden weggenomen die de kansen op ontplooiing van talenten belemmeren. Een gunstig milieu — gunstig niet te vereenzelvigen met materiële welstand — vergroot de kansen op een goede ontwikkeling aanmerkelijk.

Ontwikkeling van talenten is allereerst vrucht van de opvoeding in de kinderjaren, in het gezin, op school en op straat. De moeder gaat daarin voor met ritmische impulsen die het jonge kind aanspreken, met de wendingen van haar stem en met haar glimlach. De vader en de andere gezinsleden, speelmakkers, burens en kennissen dragen allen het hunne bij. Zij doen dit door het scheppen van gunstige omstandigheden, door te helpen, door het aanbieden van speelgoed, door aanmoediging, door hun omgang, door hun eigen ontwikkeling, vooral door hun voorbeeld, door het betrachteren van regelmaat, door de volharding waarmee zij zichzelf inzetten voor een belang of een ideaal. Op allerhande wijzen wordt, opzettelijk of onopzettelijk, al dan niet overwogen, de ontwikkeling van het jonge kind bevorderd. In de regel neemt na de eerste levensjaren het opzettelijk activeren van de kinderlijke ontwikkeling door de ouders snel af. Niet alleen gaat het kind zichtbaar niet in hetzelfde tempo voort zich te ontwikkelen en wenst het zich spoedig zelf te redden, niet teveel geholpen te worden; ook hebben de activatoren zelf hun begrensdheid. Als de ontwikkeling een zeker niveau heeft bereikt, blijven aan hun zijde de corresponderende kundigheden die vereist zijn voor het activeren meer en meer in gebreke. De schooljaren, de straat, lectuur, film bieden nieuwe en andere ontwikkelingskansen. Het opgroeiende kind dat dan thuis interesse ervaart voor de stof die moet worden geleerd, voor wat het maakt, verzamelt of presteert, zal daarin een sterke stimulans behouden. Is dit niet het geval, dan zal het ontwikkelingsniveau meestal niet veel meer stijgen.

Gezien de slechts geleidelijk wijkende waardenblindheid van het kind kan men van een onvolwassene op een bepaalde leeftijd ook teveel verlangen. De ontplooiing van talenten is gebonden aan een ontwikkelingsritme. Ieder talent moet een periode van onbepaaldheid doorlopen. Zijn de factoren of

de opgaven niet adequaat dan zal een talent daardoor niet tot ontwikkeling worden gebracht.

Het is lang een punt van discussie geweest en van veelvuldig wetenschappelijk onderzoek, of er verschil in begaafdheid is naar de sociale milieus, tussen stadskinderen en kinderen van het platteland, tussen arbeiderskinderen en kinderen van intellectuelen. Men leest de opvatting dat de sociaal hogere klassen en rangen meer begaafde nakomelingen hebben, maar kent eveneens feiten waaruit blijkt dat in de sociaal eenvoudige milieus hoge begaafdheid voorkomt. Van arbeidersjongen tot president, van boerenzoon tot kardinaal zijn loopbanen die niet tot de onmogelijkheden behoren. Overal waar de carrière niet afhankelijk is van adellijke afkomst of van financieel vermogen, gelden in onze tijd vooral begaafdheid, prestatie en stabiliteit van karakter. Door de geschiedkundige ontwikkeling is de grote betekenis van het milieu in de jeugdijaren meer en meer aan het licht gekomen. De opmerking dat de ontplooiingskansen in de verschillende maatschappelijke kringen in ongelijke mate aanwezig zijn, heeft overtuigende argumenten aan haar kant. Het stedelijk midden biedt, vergeleken bij het dorp, een zeer grote verscheidenheid van voorbeelden, meer kansen en meer vrijheid om eigen talenten te ontwikkelen. Denkt men aan velerlei scholen, aan schouwburg en talrijke instellingen van kulturele inslag in de grote stad, dan vinden, louter statistisch beschouwd, haar inwoners daar elk wat wils aan gelegenheden voor ontwikkeling en vorming. Toch zijn ook op het platteland de kansen aanmerkelijk toegenomen, door de verbeterde verkeersmogelijkheden, door de krant, radio, televisie, door de films die er worden gedraaid, door de spreekbeurten die er worden gegeven, en deze worden in kleine plaatsen minstens zoveel benut als in de stad. Het zijn echter niet zozeer de stad of het platteland of de sociaal-economische status van het gezin, die het grote verschil in ontwikkelingskansen uitmaken, maar het gezinsleven met de geest die er heerst, de opvattingen en inzichten waarvan daar blijkt wordt gegeven, de wijze waarop er gespeeld, gesproken, gehandeld wordt, de belangstelling en de controle die de jeugdige er ondervindt, met het uitzicht en de geestelijke horizon van de andere gezinsleden. Het twistpunt is niet of arbeiderskinderen, kinderen van ambtenaren, van boeren, van academici meer of minder getalenteerd zijn, maar hoe aan allen gunstige voorwaarden voor opvoeding en ontwikkeling kunnen worden geboden, welke voorzieningen er behoren te worden getroffen om aan een ontwikkeling die reeds een eind gevorderd is optimale voorwaarden te bieden. Dit laatste is aan de orde waar het gaat om leerlingen die de lagere school achter de rug hebben en in staat zijn voortgezet onderwijs te volgen, om studenten die de middelbare school met succes hebben doorlopen maar dan voor een academische ontwikkeling over te weinig financiële middelen beschikken, zich als werkstudent genoodzaakt zien een deel van hun tijd aan hun werkkring te besteden of als spoorstudent niet kunnen deelnemen aan het vormende samen-zijn met medestudenten.

Het zou een grote vergissing zijn te menen dat enkel en alleen tijdens de academische fase gunstige ontwikkelingsvoorwaarden dienen te worden geschapen. De ontwikkeling in de voorafgaande stadia is niet van minder belang. Integendeel.

Een tiental jaren geleden in de gelegenheid gesteld een aanvang te maken met het opsporen van talenten op jeugdige leeftijd, is mij gebleken, dat bij de hoofden van de lagere scholen de tendens om de leerlingen aan te raden voortgezet onderwijs te volgen, is toegenomen, maar ook dat de meeste schoolhoofden zeer bedenkelijk stonden tegenover de invloeden welke het milieu in sommige kringen zou hebben op de leerlingen. Wegens afwezigheid van interesse bij de ouders en gebrek aan steun van leeftijdgenoten in het milieu achtte men de gegeven raad in een aantal gevallen van weinig of geen invloed. Dat relatief weinig kinderen uit lagere milieus V.H.M.O. hebben gevolgd (en meestal niet naar een instelling voor wetenschappelijk onderwijs zijn gegaan) was volgens de algemene opvatting niet zozeer een kwestie van verstandelijke begaafdheid maar van het geestelijk klimaat in het gezin.²⁾ De cultureel familiale omstandigheden zijn in hoge mate bepalend voor het al dan niet verder studeren en voor het succes waarmee dit eventueel gebeurt.

De deelname aan de verschillende soorten van voortgezet onderwijs is in de laatste vijftientig jaar aanmerkelijk gestegen.³⁾ Telde het nijverheids- onderwijs in 1900 ruim 20.000 leerlingen, thans ruim 242.000. In 1940 ging 52% van de leerlingen die de lagere school achter de rug hadden hetzij naar een school voor nijverheids- onderwijs, naar een U.L.O. of een V.H.M.O.-school; in 1960 is dit percentage gestegen tot 86%. In 1900 studeerde 1 op de 1000 jongens en meisjes van de betreffende leeftijd aan een academie; thans zijn er 3 studenten op de 1000.

Naar verwachting zal het aantal studenten blijven stijgen. Is er dan geen grens? Onderzoekingen in Engeland ingesteld hebben geleid tot de conclusie, dat daar 6,7% van de bevolking intellectueel in staat zou zijn tot het volgen van wetenschappelijk onderwijs. Hoe groot in ons land vermoedelijk het aantal is van degenen, die naar hun gaven en hun ontwikkeling beoordeeld voor een wetenschappelijke opleiding in aanmerking zouden komen, zal in een der volgende artikelen worden besproken. Dat wij niet alle jonge mensen naar de Universiteit willen brengen die hiertoe in staat zouden zijn, behoeft hier niet te worden herhaald. Het is in andere publicaties uiteengezet.⁴⁾

Ten onzent maken nog veel jonge mensen geen academische studies, die hiertoe de vereiste talenten bezitten. Dit wordt door vrijwel niemand betwijfeld. Nu de rechten, verbonden aan de verschillende middelbare diploma's, zijn uitgebreid en tot de Universitaire examens ook zijn toegelaten studenten, die een en ander missen van wat als voorbereiding noodzakelijk wordt geacht, is naar het schijnt in de kringen van de hoogleraren de ongerustheid toegenomen. Luider en luider worden de betogen, dat de kwaliteit der academische opleiding niet mag worden opgeofferd aan de vermeerdering van het aantal studenten. De Universiteit is niet enkel middel om de materiële welvaart te bevorderen; een niet minder groot goed wordt gevormd door de vooruitgang van de niet-direct-dienstbare wetenschap en door de vorming der studenten, welke niet kan worden afgemeten naar directe behoeften van de maatschappij. Misschien gaat de ontwikkeling van ons Universitaire bestel dan toch enigszins in de Amerikaanse richting en zullen de eerste jaren aan de Universiteit in de toekomst dienen om studenten in de

gelegenheid te stellen een baccalaureaat te behalen of om bij te werken wat zij missen om een wetenschappelijke graad te kunnen verwerven („college-“ en „postgraduate students“). Ik kan het niet voorzien. Hier ligt een reeks van kwesties die geen vluchtige improvisaties verdragen, maar een ernstige bezinning vereisen. Gelukkig liggen die buiten het bestek van dit bijzondere nummer.

De deelname van de Nederlandse jeugd aan de scholen voor voortgezet onderwijs en aan de academische opleidingen is niet evenredig aan de omvang der respectieve bevolkingsgroepen. Idenburg heeft berekend dat uit de lagere milieus in 1954—55 slechts ongeveer een vierde deel van het aantal van degenen die naar hun intelligentie V.H.M.O. en H.O. hadden kunnen volgen dit onderwijs hebben genoten. Over de verdeling van de aantallen studenten aan onze Universiteiten en Hogescholen heeft het C.B.S. ons ingelicht. Er zijn veel meer mannelijke dan vrouwelijke studenten. Relatief genomen zijn meer studenten afkomstig uit de onmiddellijke nabijheid van de academie dan van het platteland. Het percentage van de studerende die bij geen kerkgenootschap zijn aangesloten, is aanmerkelijk hoger dan het percentage van de onkerkelijken in ons land zou doen verwachten.⁵⁾

De aantallen studenten uit de verschillende lagen van de bevolking vertonen een grote onevenredigheid. In 1958—59 kwam 49% uit de hogere milieus, 23% uit de middelbare, technische en administratieve salarisgenietende gezinnen, 20% uit de kring van de middelbare zelfstandigen, 8% uit de lagere milieus.

Naar het schijnt vormen sommige gezinnen een bij uitstek gunstige kulturele achtergrond voor de studie van zoon of dochter. Het is bekend dat van ongeveer $\frac{1}{4}$ deel van het aantal studenten de vader zelf aan een universiteit of hogeschool heeft gestudeerd. Betrekkelijk zeer veel studenten komen uit gezinnen van leraren, van onderwijzers en hogere functionarissen in het verkeerswezen, in het bankwezen en andere administratieve of technische instellingen. Het beste wat iemand die tot de gesalarieerden behoort aan zijn kinderen kan nalaten, is niet een groot kapitaal, noch een zaak, maar gevormdheid, een diploma, waarmee een hogere betrekking kan worden verworven. In de regel koesteren de gezinnen van de hogere milieus ook relatief hoge aspiraties. Als de zoon van een dokter twijfelachtige capaciteiten bezit, zal de vader zijn zoon er meestal toe aansporen om toch een kans te wagen: „Probeer het maar; gaat het niet, dan kun je nog altijd iets anders gaan doen”.⁶⁾

Van een bescheiden welstandsniveau gaat meestal een gunstige invloed uit op de kinderen. Als de eenvoudige vakman tot zijn zoon zegt dat hij moet studeren, beseft deze beter dan vele anderen de draagwijdte van de vaderlijke woorden. In de gezinnen van middelbaar technisch en administratief personeel en van kleine zelfstandigen (boeren, kwekers, winkeliers, ambachtslieden, bakkers, schilders, electriciens) worden de kinderen bestendig tot inspanning aangezet. Het aantal studenten dat uit deze kringen voortkomt is ruim zo talrijk als de bevolkingsgroepen die zij representeren; van degenen die bij examens voor de eerste keer slagen vormen zij de overgrote meerderheid. Het komt voor, dat jeugdigen van bescheiden afkomst, wier ouders weinig ontwikkeling hebben genoten, niet op de hoogte zijn van

de mogelijkheden, of hierover pas vernemen als het voor hen al te laat is om nog aan een vorm van onderwijs te beginnen die naar Universiteit of Hogeschool de weg wijst. Het is niet onmogelijk dat hierin de reden zit voor het geringe aantal studenten uit de milieus voor geschoolde arbeiders.

Het relatief zeer geringe aantal studenten uit de kringen van de geoefende en van de ongeschoolde arbeiders zal waarschijnlijk samenhangen met de omstandigheid dat men in deze kring evenals in sommige arbeidersgezinnen hoog opziet tegen „geleerdheid” of vreemd staat tegenover voortgezet onderwijs. De zoon van een landbouwer die niet uitblinkt zal er niet aan denken een universitaire studie te beginnen. Uit die kringen komen geen doorsnee-begaafden, alleen de knappen. Geen wonder dat het aantal vlot-slagende studenten onder hen zeer hoog is. Zij zijn in en door hun eigen milieu geselecteerd.

Noch overdreven weelde, noch gebrek aan materiële welstand hebben een gunstige invloed op de ontwikkeling van talenten. In beide gevallen is omschakeling van de denktrant die de opgroeiende zonen of dochters uit het gezin meebrachten geen eenvoudige zaak. Het is bekend dat een betrekkelijk groot aantal studenten uit rijke gezinnen afkomstig, ondanks voldoende aanleg, bij examens struikelt. Ook is het niet onbekend, dat in gezinnen, waarin het enige probleem is hoe men tot welstand kan komen, het belang van de kinderen soms op de achtergrond geschoven en verwaarloosd wordt. Onder de druk van de betrekkelijke armoede kijken de ouders uit naar de inbreng van de kinderen. Dit behoeft geen teken van materialisme te zijn. Dat men er allereerst naar streeft voldoende te eten te hebben, zich te kunnen kleden, een dak boven het hoofd te hebben, is vanzelfsprekend. Materialisme wordt het pas, indien welstand, ook al is het nodige niveau bereikt, om zijnentwille wordt gezocht.

Voor een belangrijk deel van het mensdom is de geestelijke horizon door de zorg om het dagelijks brood verengd. Onze samenleving bevindt zich in dit opzicht in gelukkige omstandigheden. In ons land zijn de ontwikkelingskansen van velen niet zozeer meer tengevolge van tekort aan geldmiddelen beperkt, maar vooral doordat van de familiale milieufactoren in hun jeugdige jaren niet de kulturele invloed is uitgegaan, die de nodige belangstelling uitlokt. Door de gestegen economische welvaart is het patroon van denken en waarden in sommige kringen nauwelijks of nog niet voldoende gewijzigd. De gedachtengang en de plannen voor de toekomst op kortere of langere termijn, zijn soms nog bekrompen. Vooral in kringen van de uitvoerende arbeiders is te beluisteren dat men temidden van de kameraden „niet kan afsteken”. Veelal geldt het in die milieus als vanzelfsprekend dat de eigen kinderen zullen blijven behoren tot de groep waartoe de ouders zichzelf rekenen. Verhoging van de sociale status komt wel eens in de gedachten, maar dan gebeurt dit in de vorm van een vluchtige wensdroom en wordt het niet als een reële mogelijkheid beleefd. Sommigen zullen kans zien voorman te worden of geschoold arbeider. De mogelijkheden en de moeilijkheden hiervan zijn door hen vrij gemakkelijk te taxeren. De aandacht blijft gericht op dingen die binnen het onmiddellijke bereik liggen. Waar de aspiraties niet verder reiken, vormt voortgezet onderwijs of V.H.M.O. voor hun kinderen geen alternatief. Naarmate het idee van slechts tot een bepaalde

groep te behoren verzwakt en men zich gaat beschouwen als gewone mensen net als alle anderen, zal het zelf vorm-geven aan eigen leven en het verantwoordelijkheidsbesef voor het opvoeden van de kinderen toenemen. Deze verandering is nog onderweg.

Met geld is veel te doen. En er is ook al veel mee bereikt. Door de getroffen voorzieningen voor directe en indirecte steun is de activering van talenten aanmerkelijk bevorderd. Wat wij willen is met geld alleen niet te verwezenlijken. Er is meer nodig. Een langere leertijd en voorlichting. Wellicht is verlenging van de leerplichtige leeftijd een punt van grotere urgentie dan wat er thans op de onderwijs-politieke agenda voorop staat. Hoe dit zij, de situatie vraagt om beklemtoning van het belang van de kinderen. Aansluitend bij de wens dat onze kinderen het in de toekomst beter zullen hebben dan wijzelf, zullen wij dat „beter” moeten toelichten: beter niet alleen in materieel opzicht maar ook en vooral beoordeeld naar de maatstaf van een hogere standaard van zelfwaardering en prestige.

Tenslotte meen ik — al klinkt het ietwat naïef — samenvattend de vraag te moeten stellen of de ontwikkelingskansen voor allen ooit gelijk kunnen worden. Een slogan schijnt dit in het vooruitzicht te stellen. Ook wanneer alles zal zijn gedaan om allen zoveel mogelijk gelijke kansen te bieden, zullen deze ongelijk blijven.⁷⁾ Dezelfde ouders met hetzelfde inzicht en dezelfde inkomsten, dezelfde opvoeders, dezelfde familierelaties, dezelfde vrienden, dezelfde voorbeelden, dezelfde kennissen zijn niet op bestelling te verschaffen. Slechts in zeer beperkte mate zijn deze differentiërende milieu-factoren te beïnvloeden. Ook dan nog zullen de persoonlijke ervaringen, de persoonlijke lotgevallen en de levensgeschiedenissen, de persoonlijke verhoudingen tot die anderen niet gelijk worden. De slogan doet het echter goed. Alleen stelt hij, zoals aan slogans eigen is, de zaken ongenueanceerd. Gelijke kansen met de toevoeging „zoveel mogelijk” zou zijn pakkende werking verliezen.

Is de zaak ernstig genoeg om de oprichting van een instituut of afdeling ter bevordering van de activering van talenten te overwegen?

1) F. J. Th. Rutten. *Vertraging en Mislukking van de academische studie. Universiteit en Hogeschool 1960*, nr. 2, 94-100.

2) Welsprekende gegevens hieromtrent zijn te lezen bij Prof. Dr. L. Coetsier. *Problematiek van slagen en mislukken in de eerste kandidatuur van de Universiteit te Gent. 1960*.

3) Dr. Ph. J. Idenburg. *Schets van het Nederlandse schoolwezen. Groningen, Wolters, 1960*.

4) F. J. Th. Rutten. *Selectie en Hoger Onderwijs. Gawein 1958*, nr. 5, 125-136. *Studiekosten en studietoelagen. Paul Brand N.V., Hilversum, 1960*.

5) C.B.S. *Rijksstudietoelagen bij het hoger onderwijs, 1958-59*.

6) Coetsier, blz. 165.

7) Mr. Joh^a M. C. van Driel. *Studieloon, gelijke kansen, studietoelagen. Tijdschr. voor staatkundige vorming 1960, Nov. 309-325*.

Rijksstudietoelagen: De huidige situatie in Nederland.

DOOR Mr. A. P. L. M. KREYKAMP

1. Inleiding.

In Nederland wordt op ruime schaal financiële hulp verleend aan studerenden.

Deze hulp wordt niet alleen van Rijkswege verstrekt, ook door de provincies, enige honderden gemeenten en zeer vele particuliere Stichtingen worden grote bedragen voor financiële studiehulp ter beschikking gesteld. (In „Studiebeurzen”, een uitgave van J. Muusses, Purmerend, worden al deze beurzen-verstrekkende instanties beschreven). Met de provinciale- en de grotere gemeentelijke- en particuliere fondsen geldt de afspraak, dat de sollicitanten tegelijkertijd een verzoek om financiële hulp indienen bij het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Het Ministerie ontvangt tevens een opgave van de namen, adressen en studierichting van hun verzoekers en deelt aan de fondsen de genomen beslissingen mede. Daarna nemen de fondsen hun beslissingen. Op deze wijze worden dubbele uitkeringen aan dezelfde personen voorkomen en door de goede samenwerking, die er tussen het Ministerie en de fondsen bestaat, wordt bereikt, dat de beschikbare gelden op de juiste wijze worden besteed.

In dit artikel zal alleen worden behandeld de financiële hulp die van Rijkswege aan studerenden wordt verleend en wel door het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. De studietoelagen, verstrekt door het Ministerie van Landbouw en Visserij en door andere Departementen, blijven buiten beschouwing.

Het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen verstrekt studietoelagen voor praktisch alle onderwijs in Nederland, dat „erkend” is. Alleen voor het onderwijs dat uitsluitend schriftelijk wordt gegeven, worden geen studietoelagen verleend.

In verband met de opzet van dit bijzonder nummer, zal alleen een overzicht gegeven worden van de *huidige situatie* in *ons land* m.b.t. het verlenen van *Rijksstudietoelagen* voor *Wetenschappelijk Onderwijs*.

De financiële steun die vanwege het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen aan studenten wordt verleend, heeft niet alleen betrekking op de directe, individuele financiële hulp, die zij middels rijksstudietoelagen

ontvangen. Immers ook op indirecte wijze door de subsidies die verleend worden bijv. aan de studenten-eettafels, studenten-flats, sportverenigingen, gezondheidszorg e.d., worden door het Ministerie van O. K. en W. belangrijke bedragen ter beschikking gesteld. Deze indirecte financiële hulp maakt het leven van de studenten, vergeleken met dat van hun leeftijdgenoten die niet studeren, in menig opzicht goedkoper.

2. *Motivering.*

Het hoofdmotief van de overheid voor het verlenen van rijksstudietoelagen is steeds geweest: de sociale rechtvaardigheid. Op grond hiervan acht zij het haar plicht iedereen die studeren kan de gelegenheid te geven zijn talenten te ontplooien, door de financiële belemmeringen van de studie voor hem op te heffen. Hiermede wordt niet alleen bereikt, dat aan het gerechtvaardigde verlangen naar verdere persoonlijke ontwikkeling kan worden voldaan, tegelijkertijd wordt op deze wijze het belang van de gemeenschap gediend. In ons land is door verschillende oorzaken de behoefte aan academisch gevormden aanzienlijk toegenomen. Het is een zaak van het allergrootste belang de aanwezige talenten te aktiveren. In het bijzonder na de oorlog, als gevolg van de industrialisatie, de vele sociale structuurveranderingen, de enorme ontwikkeling der wetenschappen, is de noodzaak het in ons land aanwezige intellect produktief te maken, een steeds sterker bijkomend motief geworden voor het verlenen van rijksstudietoelagen.

Hoewel de ontplooiing van talenten buiten het wetenschappelijk onderwijs mogelijk is, zijn toch de universiteiten en hogescholen krachtens hun doelstelling en inrichting, de meest aangewezen centra voor de opleiding tot zelfstandige beoefening van de wetenschap, voor de voorbereiding tot het bekleden van maatschappelijke betrekkingen waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereist is of dienstig kan zijn en voor het verkrijgen van het inzicht in de samenhang van de wetenschappen. (art. 1 van de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs).

Door het verstrekken van rijksstudietoelagen verleent de overheid haar medewerking aan de „Aktivering van Talenten” in die zin, dat daardoor de voor de universitaire studie onontbeerlijke financiële basis wordt gegeven. De eigenlijke, direkt op de aktivering van talenten gerichte werkzaamheden gaan uit van de instelling van onderwijs en de student zelf.

3. *Vrijheid van studie.*

De in ons land heersende opvatting over studievrijheid brengt mee, dat de student geheel vrij is in de keuze van zijn studie. Het beleid t.a.v. het verlenen van rijksstudietoelagen is er op gericht deze persoonlijke vrijheid te eerbiedigen. Bij de beslissing over het al of niet toekennen van een rijksstudietoelage is van doorslaggevende betekenis of de verzoeker de voor de gekozen studie vereiste capaciteiten bezit. Het verlenen van een rijksstudietoelage ten behoeve van universitair onderwijs wordt niet afhankelijk gesteld van de verwachtingen over de maatschappelijke vooruitzichten van de studierichting, waarvoor financiële hulp wordt verzocht. Zelfs indien deze verwachtingen niet gunstig mochten zijn, blijft de student vrij in zijn studie-keuze.

Wel is het nodig door goede voorlichting de aanstaande student en zijn ouders te wijzen op het maatschappelijke risico dat hij bij de keuze van zijn studierichting loopt. Het kan zelfs gewenst zijn hem een bepaalde studierichting te ontraden en hem te adviseren een andere studierichting te kiezen. De beslissing hierover blijft echter bij de student zelf en zijn ouders; zij zijn hierin vrij en zij alleen zijn verantwoordelijk voor de gemaakte keuze. Is de beslissing eenmaal genomen, dan worden voor de toekenning van een rijksstudietoelage de normale en geen hogere normen t.a.v. de studiegeschiktheid van de aanvrager toegepast.

4. Renteloze voorschotten en beurzen.

Rijksstudietoelagen worden verleend:

- a. als renteloos voorschot;
- b. als beurs;
- c. gedeeltelijk als renteloos voorschot, gedeeltelijk als beurs.

De rijksstudietoelage gegeven in de vorm van een *beurs* heeft niet te worden terugbetaald, indien de belanghebbende gedurende het cursusjaar waarvoor zij werd gegeven voldoet aan de voorwaarden waaronder zij werd verleend. Deze voorwaarden zijn o.m.: daadwerkelijke deelneming aan de studie waarvoor zij werd aangevraagd, gelijkblijvende financiële situatie gedurende de cursus.

De rijksstudietoelage gegeven in de vorm van een *renteloos voorschot*, moet worden terugbetaald. Zij kan beschouwd worden als een crediet, hetwelk zonder enige borgstelling wordt verleend, renteloos blijft en onder zeer soepele voorwaarden moet worden terugbetaald.

Het bedrag van de rijksstudietoelage, hetzij dit gegeven wordt in de vorm van een renteloos voorschot, hetzij in de vorm van een beurs omvat *steeds* het totale bedrag hetwelk een student, gelet op zijn financiële situatie, voor een bepaalde studie nodig heeft. Dit bedrag kan in de loop van de cursus worden gewijzigd of ingetrokken, al naar belang de omstandigheden daartoe aanleiding geven: bijv. indien de belanghebbende, nadat hem de beurs of het renteloos voorschot is toegekend, over eigen inkomsten gaat beschikken; indien hij midden in de cursus met de studie ophoudt. Het bedrag wordt gedurende de cursus verhoogd: bijv. indien de financiële situatie van de student zich in ongunstige zin heeft ontwikkeld; indien hij ter uitvoering van zijn studieprogramma onvoorziene, extra uitgaven moet doen.

Om de totale schuld van de student niet te hoog te laten oplopen, is bepaald, dat het renteloze voorschotgedeelte van het totale bedrag, hetwelk hij als rijksstudietoelage voor zijn studie nodig heeft, per jaar niet meer zal bedragen dan f 1200.—. Heeft een student bijv. f 1800.— nodig, dan ontvangt hij dit bedrag geheel en wel f 1200.— als renteloos voorschot en f 600.— als beurs.

Men kan ook het gehele benodigde bedrag als beurs ontvangen. Eerstjaars studenten ontvangen het gehele bedrag van de rijksstudietoelage in de vorm van een beurs, indien zij op grond van hun studieprestaties op de middelbare school geacht kunnen worden tot de buitengewoon begaafden te behoren (dit komt slechts zelden voor).

Ouderejaars studenten ontvangen het gehele benodigde bedrag van de rijksstudietoelage in de vorm van een beurs, indien zij daarvoor in aanmerking komen op grond van de beoordeling van hun studievorderingen door de universiteit. In het algemeen behoren zij tot de studenten die door hun prestaties boven het normale peil uitstijgen. Het van de universiteit ontvangen advies is praktisch beslissend.

Beide vormen van rijksstudietoelagen, het renteloos voorschot en de beurs, hebben gedurende de studie voor de student hetzelfde effect; zij zijn een daadwerkelijke hulp, in zover zij beiden in dezelfde mate de studie mogelijk maken, m.a.w. de eventueel aanwezige geldelijke beletselen om te gaan studeren of de studie te voltooien opheffen. Het bedrag van de rijksstudietoelage, of dit nu gegeven wordt als renteloos voorschot of als beurs, is uitsluitend afhankelijk van de financiële situatie van de aanvrager. Het bedrag van de rijksstudietoelage wordt *geheel* als *beurs* gegeven uitsluitend op grond van de studieprestaties van de aanvrager. De (volledige) beurs is een distinctie. De student, die het als rijksstudietoelage benodigde bedrag geheel in de vorm van een beurs ontvangt, kan gerekend worden tot de goede studenten te behoren. Iedereen heeft de kans de rijksstudietoelage geheel in de vorm van een beurs te verkrijgen, het hangt alleen van zijn eigen studieprestaties af.

Over renteloze voorschotten spreken zonder tegelijkertijd de afbetaling te behandelen zou betekenen slechts één kant van dezelfde zaak te belichten. Voor een juist inzicht in de betekenis van het renteloos voorschot in het kader van de financiële studiehulp, moeten het maken van de schuld en de afbetaling ervan als een onverbreeklijke eenheid worden behandeld.

De afbetaling van de schuld is zodanig geregeld, dat deze voor de jonge jurist, econoom, fysicus, arts enz. in geen enkel opzicht een belemmering behoeft te vormen voor zijn toekomstplannen. De algemene regel is, dat twee jaar na het laatste examen met de aflossing, waarvan de termijn is gesteld op tien jaar, moet worden begonnen... indien de debiteur daartoe in staat is. Boven deze algemene regel staat het de gehele aflossing beheersende voorschrift, dat de financiële draagkracht van de debiteur moet worden vastgesteld „in billijkheid en zachtmoedigheid”. Dit betekent, dat de afbetalingsregeling steeds, niet alleen bij de eerste aflossing, doch ook daarna, voortdurend zal worden aangepast aan de wisselende financiële situatie van de schuldenaar. In de praktijk komt dit hierop neer, dat na enige jaren uitstel, in overleg met de debiteur een afbetalingsregeling wordt getroffen, die voor hem op geen enkele wijze een drukkende last behoeft te betekenen. De redenen waarom uitstel van de eerste aflossing wordt verleend, blijken in de praktijk te zijn: militaire dienst, verdere studie i.v.m. promotie of specialisatie, emigratie, huwelijk, hoge vestigingskosten (artsen), niet direct slagen met de gewenste goede baan.

Zij, die na voltooiing van de studie, een betrekking als wetenschappelijk ambtenaar in universitair verband of een volledige betrekking bij het middelbaar onderwijs aanvaarden, worden jaarlijks vrijgesteld van de terugbetaling van 20% van hun totale schuld. Op deze wijze kunnen zij het gehele bedrag in 5 jaar tijd „inverdienen”. Het aanvaarden van de genoemde betrekkingen geschiedt geheel vrijwillig; zij zijn hiertoe niet door enig contract gebonden.

De reden waarom van overheidswege naast beurzen ook renteloze voor-

schotten gegeven worden, is niet alleen van financiële aard. — Uit het hieronder afgedrukte overzicht van het aantal aanvragen en het aantal toekenningen sinds de cursus 1950/1951 blijkt, dat sinds de cursus 1960/1961 het totale bedrag beschikbaar gesteld voor beurzen, het totale bedrag van de renteloze voorschotten overtreft —.

Indien rijksstudietoelagen alleen in de vorm van beurzen zouden gegeven worden, zou, i.v.m. de hoge bedragen die hiermede gemoeid zijn, een verscherping van de toekenningsnormen het onvermijdelijke gevolg zijn. In gevallen, waarin het op grond van de duidelijke vermindering van de studieprestaties niet meer verantwoord zou zijn de student een beurs te verlenen, zou hij wegens gebrek aan geldmiddelen de studie moeten opgeven. Toch is het mogelijk, dat er in deze gevallen nog voldoende redenen zijn hem door middel van een renteloos voorschot in de gelegenheid te stellen zijn prestaties te verbeteren en de eenmaal goed begonnen studie te voltooien. Het verloop van de studie van de student vertoont immers in zeer vele gevallen niet een constant stijgende lijn, zelfs niet een op gelijk niveau blijvende lijn, doch kent diepten en hoogten. Een gemengd stelsel van rijksstudietoelagen in de vorm van beurzen en renteloze voorschotten biedt de gelegenheid t.a.v. het verschaffen van financiële hulp, soepel op te treden.

5. Normen voor de toekenning van rijksstudietoelagen.

Rijksstudietoelagen worden verleend aan een ieder die getoond heeft de voor de gekozen studie vereiste capaciteiten te bezitten en aan wie de financiële middelen ontbreken om die studie te beginnen of te voltooien.

Deze omschrijving houdt twee verschillende elementen in:

- A. Studiecapaciteiten.
- B. Financieel onvermogen.

ad. A. Onder *studiecapaciteiten* worden niet alleen verstaan de verstandelijke vermogens, doch ook de geestelijke- en karaktereigenschappen, welke voor het goed volbrengen van een studie nodig zijn. Het is een ervaringsfeit van iedere dag, dat ijver, volharding, doorzettingsvermogen en een zekere zelfstandigheid factoren zijn, die beslissend kunnen zijn voor het al dan niet slagen van een voorgenomen studie. Dit geldt in versterkte mate voor de eerstejaars, die, tot nu toe gewend aan de strenge gebondenheid van de middelbare school, zullen moeten bewijzen opgewassen te zijn tegen de in ons land aanvaarde grote vrijheid van de universitaire studie. Velen hunner verkeren niet meer in het beschermende ouderlijke milieu, doch staan voor de taak zelf in volle vrijheid hun dagen zo goed mogelijk in te delen.

Er worden daarom andere toekenningsnormen aangelegd t.a.v. hen, die met de universitaire studie wensen te beginnen dan t.a.v. hen, die hun studie aan de universiteit reeds hebben aangevangen.

Het bezit van het eindexamen gymnasium of h.b.s. geeft de bevoegdheid deel te nemen aan universitaire examens.

Statistisch is vastgesteld dat een groot aantal bezitters van deze diploma's de voor een universitaire studie vereiste geschiktheid niet bezitten; $\pm 40\%$ van hen, die met de studie beginnen, halen de eindstreep niet. Niet alleen in

Nederland, ook in alle andere landen waar van overheidswege financiële studiehulp voor de universitaire studie wordt gegeven, is het noodzakelijk gebleken de aspirant-student aan een nadere selectie te onderwerpen. (In een aantal landen wordt deze selectie nog verzwaaard door de instelling van een numerus clausus. Slechts een beperkt aantal studenten wordt toegelaten en alleen de besten onder hen ontvangen financiële hulp.) Hoewel er steeds onzekere factoren zullen blijven bestaan, die mede bepalend zijn voor het slagen of falen aan de universiteit, blijkt statistisch in elk geval, dat er wel degelijk een zekere correlatie bestaat tussen de school-resultaten en het slagen aan de universiteit.

Rijksstudietoelagen verlenen aan alle aspirant-studenten zonder voorafgaande selectie, zou voor de overheid betekenen, dat zij op onverantwoorde wijze de door de gemeenschap opgebrachte belastinggelden zou besteden.

Voor alle bezitters van het eindexamen van een school voor V.H.M.O. blijft de toegang tot een universiteit bestaan. Door het verlenen van de eerder genoemde subsidies (indirecte steun), worden reeds voor alle studenten bepaalde financiële lasten aanmerkelijk verlicht. Van de studenten, aan wie daarenboven een op hun persoonlijke omstandigheden afgestemde financiële hulp wordt verleend, mag geëist worden, dat zij gedurende hun vooropleiding zodanige resultaten hebben bereikt, dat op grond daarvan redelijkerwijs mag worden aangenomen, dat zij met gunstig gevolg de universitaire studie zullen volbrengen.

Niet alleen op grond van een verantwoord beleid t.a.v. de besteding van de belastinggelden is de selectie nodig. Zonder deze selectie zou het universitaire onderwijs-apparaat, zeker in het eerste jaar, te zwaar worden belast. Dit betekent niet alleen, dat er behoefte zal bestaan aan een aanzienlijke personele- en ruimtelijke uitbreiding, doch ook dat aan de „zwakke broeders” zeer veel tijd zal moeten worden besteed en dit gemakkelijk kan gaan ten laste van de middelmatige en goede studenten.

Tenslotte denke men niet te licht over de morele schade die de student te verwerken zal hebben, indien hij, verlost door de mogelijkheid op rijkskosten te kunnen studeren, toch de studie moet opgeven. Terecht wordt in het „Rapport van de Adviescommissie voor te treffen voorzieningen ten behoeve van Studenten” (ingesteld door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen bij beschikking van 12 augustus 1953, afd. H.O.W., nr. 343370) het volgende opgemerkt: „Het ondernemen van een universitaire studie betekent, dat het tijdstip, waarop de jonge man of vrouw een maatschappelijke functie gaat bekleden en dus gaat „verdienen”, gedurende een aantal jaren wordt uitgesteld. Voor vele gezinnen is dit ongetwijfeld een offer, dat echter veelal graag wordt gebracht, mits het hiermee beoogde doel wordt bereikt. Maakt de overheid door financiële tegemoetkoming het beginnen van een universitaire studie mogelijk, dan is dit naar de mening van de Commissie ook op sociale gronden alleen verantwoord, indien er een gerede kans bestaat dat deze studie met succes wordt bekroond. Mislukking van een eenmaal aangevangen studie betekent meestal voor de betrokken student zowel een morele als een materiële schade. Voor studenten, afkomstig uit financieel niet-draagkrachtige gezinnen, geldt dit echter in versterkte mate”.

De studie-geschiedenis van de abiturient wordt afgeleid uit de resultaten,

die hij heeft bereikt op de middelbare school. Deze resultaten brengt hij ter kennis door bij zijn verzoek om een rijksstudietoelage in te zenden de rapporten van de laatste twee jaren en de cijferlijst van het eindexamen. In een vertrouwelijk, uitvoerig advies geeft de rector/directeur, een gemotiveerde beoordeling van de verstandelijke aanleg en de overige eigenschappen die bepalend zijn voor de geschiktheid van de kandidaat voor de gekozen studierichting.

De school- en eindexamencijfers hebben slechts een relatieve waarde ter bepaling van de verstandelijke studie-aanleg van de leerling. Statistische gegevens bewijzen, dat er een bepaalde correlatie bestaat tussen de schoolprestaties van een groep leerlingen en de door hen aan de universiteit behaalde resultaten. De conclusies van dergelijke groeps-onderzoekingen zijn niet op dezelfde wijze van toepassing op de enkeling. De ene leerling blijft aan de universiteit meer, de andere minder te presteren dan op grond van zijn school-resultaten verwacht werd. De relativiteit van de waarde van de school-cijfers ter vaststelling van de studiegeschiktheid wordt nog geaccentueerd door het feit, dat tot het afleggen van examens in dezelfde studierichting toelating wordt verkregen op grond van, qua inhoud, geheel verschillende diploma's. Zo kunnen b.v. zowel de bezitters van het diploma gymnasium B én A als die van het diploma h.b.s.-b én a aan de examens in de psychologie deelnemen.

Indien reeds op grote schaal onderzoekingen zouden zijn verricht over de correlatie tussen schoolprestaties en resultaten aan de universiteit, zou het wellicht magelijk zijn enige algemene conclusies te trekken t.a.v. de verstandelijke kwaliteiten waarover de student moet beschikken om aan de universiteit te slagen. Deze conclusies zouden echter alleen gelden voor de groep als groep. In het individuele geval zal steeds aandacht moeten geschonken worden aan de totaal-indruk van de leerling, zoals deze uit alle cijfers blijkt, aan de onderlinge verhouding der cijfers in de hoofd- en bijvakken, aan de omstandigheden die de cijfers buiten de schuld van de leerling ongunstig hebben kunnen beïnvloeden, aan de studierichting, die de a.s. student zich voorstelt te beginnen enz. Het oordeel van de rector/directeur over ijver, doorzettingsvermogen en de mate van zelfstandigheid van de leerling, kan in het individuele geval doorslaggevend zijn t.a.v. de verwachtingen die men over zijn toekomstige prestaties kan koesteren.

Zoals boven is uiteengezet, is het voor de overheid om redenen van financiële en sociale aard noodzakelijk, normen te stellen t.a.v. de studiegeschiktheid van de aanstaande student. Deze normen dienen zodanig te zijn, dat zij een redelijke waarborg inhouden m.b.t. een gunstig verloop van de studie.

Gesteund door het inzicht zowel in de waarde van de schoolcijfers, door de behandeling van de vele tienduizende aanvragen verkregen, als in de eisen, die de universiteiten, blijkens geregeld contact hierover, aan de aanstaande studenten stelt, zijn er algemene, voor alle gevallen geldende normen opgesteld. Deze normen moeten echter alleen gezien worden als *maximale eisen*, in die zin, dat aan de aanvrager die aan deze norm voldoet, als het ware automatisch een toelage wordt toegekend (indien hij deze overigens op grond van zijn financiële situatie nodig heeft).

Voldoet hij niet aan deze norm, dan betekent dit gezinszins, dat zijn aanvraag zal worden afgewezen.

Voor de toekenning van een rijksstudietoelage wordt aan de *abituriënten* als *maximale* eis gesteld:

dat zij de middelbare school *zonder te doubleren* hebben doorlopen;

dat zij op de cijferlijsten van de laatste twee jaren en het eindexamen een *algemeen voldoende gemiddelde* hebben behaald;

dat zij *ruim voldoende* cijfers hebben behaald in de vakken, die voor de gekozen studierichting de belangrijkste zijn.

Bij de beoordeling wordt in belangrijke mate rekening gehouden met het vertrouwelijke, gemotiveerde *advies* van de rector/directeur.

Voldoet de abiturient niet aan deze eisen, dan wordt per geval aan de hand van de ontvangen gegevens en de eventueel nog te nemen nadere informatie nagegaan, of het verlenen van een rijksstudietoelage verantwoord is. Voor deze individuele behandeling zijn geen algemene normen op te stellen.

Wat het *doubleren* betreft, wordt nagegaan of de leerling eenmaal of meermalen heeft gedoubleerd, de reden van het doubleren, welke klas hij moest overmaken enz. De leerling die de laagste klas als gevolg van te jeugdige leeftijd doubleerde, kan zich in de volgende klassen geheel hersteld hebben. De leerling, die de vierde klas moet overmaken omdat hij de stof niet aankon, en daarna met de hakken over de sloot het diploma h.b.s.-B haalt, kan niet rekenen op een rijksstudietoelage voor de studie aan de technische hogeschool. In *twijfelgevallen* wordt nader contact gezocht met de rector/directeur, de leerling zelf, of zijn ouders, totdat voldoende gegevens zijn verkregen om te kunnen beslissen. In deze gevallen is het van belang een duidelijk beeld te verkrijgen van die omstandigheden, die de studieresultaten van de leerling buiten zijn schuld ongunstig hebben beïnvloed, zoals b.v. ziekte, slechte verbinding met de school, huiselijke omstandigheden, studeren naast een volledige werkkring (staatsexamen), veelvuldige wisseling van leraren enz.

Zoals reeds vermeld, ontvangt de eerstejaars het gehele bedrag van de rijksstudietoelage in de vorm van een *beurs*, indien hij tot de buitengewoon begaafden kan gerekend worden. Dit blijkt jaarlijks slechts een zeer klein aantal te zijn.

Zij, die de eerste keer zijn afgewezen en op eigen risico de studie aan de universiteit begonnen zijn, kunnen het volgende jaar opnieuw een verzoek om een rijksstudietoelage indienen. Op dit verzoek wordt beslist op grond van de behaalde studieresultaten aan de universiteit.

Voor de toekenning van een rijksstudietoelage wordt aan de *ouderejaars* de eis gesteld:

dat hij binnen de *normale* tijd met *gunstig* gevolg deelneemt aan de tentamens en de examens.

Voldoet hij aan deze eis, dan ontvangt hij de rijksstudietoelage in de vorm van een *renteloos voorschot*.

Indien de studieprestaties van de student *boven het normale peil* uitstijgen, ontvangt hij de rijksstudietoelage geheel als *beurs*.

Telkenjare wordt van de universiteiten en hogescholen advies gevraagd over alle studenten die reeds een rijksstudietoelage ontvingen en deze willen

continueren of die voor het eerst een rijksstudietoelage aanvragen.

Het advies van de universiteit wordt door of namens de faculteit uitgebracht en bestaat doorgaans uit een korte beschrijving van het studieverloop van de student, de door hem behaalde resultaten, een algemene persoonlijke indruk en de conclusie betreffende het al of niet toekennen van een rijksstudietoelage en de vorm — renteloos voorschot of beurs — van de toelage.

Aan alle universiteiten en hogescholen bestaat een bureau voor studentenbelangen. Het hoofd van dit bureau, de studentendecaan, vult het advies aan met gegevens die voor de beslissing op het verzoek om een rijksstudietoelage van belang kunnen zijn. In vele gevallen roept hij de student op om zijn eventuele moeilijkheden met hem te bespreken of adviseert hem hierover een onderhoud te hebben met de hoogleraar of diens aangewezen assistent. De gegevens door de studentendecaan verstrekt hebben in het bijzonder betrekking op de sociale en financiële omstandigheden van de student. Hij is het die de student van dichtbij meemaakt en hierover het best geïnformeerd kan adviseren.

Het advies van de universiteit wordt uitgebracht via het college van curatoren. Dit advies is praktisch bindend voor de beslissing. Een van dit advies afwijkende beslissing wordt genomen na overleg met de universiteit.

ad. B. Financiële normen.

Uitgegaan wordt van het principe, dat de ouders en de student zelf verantwoordelijk zijn voor de keuze om te gaan studeren, ook ten aanzien van de financiële consequenties hiervan.

De rijksstudietoelage draagt een subsidiair karakter. Alleen indien vaststaat, dat noch de ouders noch de student zelf in staat zijn de met de studie samenhangende kosten (geheel of ten dele) uit eigen middelen te bestrijden, wordt een rijksstudietoelage verleend.

Het bedrag van de rijksstudietoelage is afhankelijk van de *financiële draagkracht* van de ouders (eventueel van die van de aanvrager zelf) en de studiekosten.

a. Om de *financiële draagkracht* van de ouders te bepalen wordt uitgegaan van het *bruto*-inkomen.

Dit bruto inkomen wordt verminderd met de belasting, de pensioen-premie, de A.O.W.-bijdrage en de bijzondere kosten zoals ziektekosten (voor zover niet door verzekering gedekt), hulp in de huishouding e.d.

Het aldus verkregen „*netto*“-inkomen is beschikbaar voor het levensonderhoud van het gezin en de kosten verbonden aan het onderwijs van de kinderen.

Van dit „*netto*“-inkomen worden afgetrokken de kosten verbonden aan het levensonderhoud en de opvoeding van alle kinderen, behalve die van het kind, waarvoor een rijksstudietoelage wordt aangevraagd.

De kosten voor levensonderhoud en opvoeding der „overige“ kinderen zijn variërend. Zij zijn o.m. afhankelijk van de leeftijd der kinderen, de bezochte instelling van onderwijs, intern of extern studierenden enz. In het algemeen betreffen deze kosten wel enige ongeveer gelijke uitgaven, zoals lesgeld, boeken, studiemateriaal en reisgeld, doch de overige uitgaven die

de ouders — aangenomen dat zij sober leven — voor hun kinderen doen, zijn o.m. afhankelijk van hun inkomen, de grootte van het gezin, de maatschappelijke positie van de vader e.d.

Eénzelfde, vast bedrag aanhouden voor de kosten levensonderhoud en opvoeding der kinderen zou betekenen, de ene keer teveel, de andere keer te weinig rekening houden met de werkelijke kosten. De kosten van een kind op de lagere school staan immers in geen vergelijk met de kosten voor levensonderhoud en opleiding van een zoon, die bijv. de H.T.S. bezoekt of intern is in een Hotelvakschool of met die van de dochter die zich voorbereidt voor de akte N XII of en pension woont in verband met haar opleiding aan de Sociale Akademie.

Zijn de kosten voor levensonderhoud en opvoeding voor de overige kinderen vastgesteld, dan worden deze afgetrokken van het „netto”-inkomen. Voor de ouders blijft aldus een „rest-inkomen” over. Van dit „rest-inkomen” hangt af of zij de kosten verbonden aan de universitaire studie van hun zoon of dochter uit eigen middelen kunnen bestrijden m.a.w. de *financiële draagkracht* van de ouders m.b.t. de studiekosten is afhankelijk van hun „rest-inkomen”. Indien het „rest-inkomen” van de ouders beneden een bepaald bedrag ligt, worden zij geacht geen bijdrage te kunnen verlenen in de studiekosten van het kind, waarvoor een rijksstudietoelage wordt aangevraagd. Het kind ontvangt dan een rijksstudietoelage t.b.v. de totale studiekosten of tot het maximum bedrag, hetwelk als rijksstudietoelage voor de aangevraagde studie kan worden verleend.

In het algemeen wordt er van uitgegaan, dat bij een „rest-inkomen” van f 6000.— de ouders geen bijdrage kunnen verlenen in de studiekosten van hun zoon of dochter die aan een universiteit gaat studeren.

Het bedrag van de rijksstudietoelage neemt af naarmate het „rest-inkomen” stijgt.

Deze als algemene *richtlijn* gehanteerde norm van f 6000.— kan zonder bezwaar worden gehanteerd t.a.v. de aanvragen van studenten wier ouders een *bruto*-inkomen van minder dan f 10.000.— hebben (dit blijkt in de praktijk 80% van alle aanvragen te zijn).

Bij hogere *bruto*-inkomens van de ouders is het billijk, in verband met de hogere algemene levenskosten die zij hebben, ter bepaling van hun *financiële draagkracht* m.b.t. de studiekosten, uit te gaan van een enigszins hoger „rest-inkomen”. In deze gevallen wordt met de reële situatie, die uiteraard zeer verschillend kan zijn, rekening gehouden.

Met het *vermogen* van de ouders wordt geen rekening gehouden, indien dit vermogen alleen bestaat uit een *bedrijfsvermogen*. Aanvragers, wier ouders een groot *privévermogen* bezitten, komen in de praktijk hoogst uitzonderlijk voor. Indien de ouders over een vermogen beschikken, bestaat dit gewoonlijk uit een zelfbewoond huis en een paar duizend gulden spaargeld.

Met de inkomsten uit het vermogen wordt rekening gehouden.

b. Studiekosten.

Onder *studiekosten* worden begrepen alle direct of indirect met de studie samenhangende kosten zoals:

college-geld, examen-geld, practicum-geld,
 boeken en ander studiemateriaal,
 reis- en verblijfkosten,
 kleding- en zakgeld,
 kost en inwoning,
 lidmaatschappen, abonnementen enz.

Het beleid t.a.v. het verstrekken van rijksstudietoelagen is er op gericht de financiële hulp zodanig te doen zijn, dat de student in de gelegenheid is zich aan de universiteit tot een allround academicus te ontwikkelen. Zij zal hem in staat stellen zijn studieplannen conform het academisch programma breed op te zetten en, naar eigen keuze, thuis of in de academiestad wonehend, deel te nemen aan de studenten-activiteiten.

Het bedrag van de rijksstudietoelage t.b.v. het Wetenschappelijk Onderwijs.

Het maximale bedrag van de rijksstudietoelage is sinds de oorlog meer dan verdubbeld zoals blijkt uit onderstaande gegevens:

Vóór de oorlog :	f 1000.—	per jaar	
Sinds 1945 :	" 1200.—	" "	
" 1947 :	" 1400.—	" "	
" 1949 :	" 1800.—	" "	
" 1952 :	" 2000.—	" "	
" 1954 :	" 2000.—	" "	vrijstelling collegegeld.
" 1957 :	" 2400.—	" "	vrijstelling collegegeld.

De student kan dus maximaal f 2400.— als rijksstudietoelage ontvangen. Iedere student, die een rijksstudietoelage ontvangt, is vrijgesteld van de betaling van het collegegeld. (In feite is de toelage voor hem dus f 2600.— waard).

Ten behoeve van bepaalde „duurdere" studies, zoals: geneeskunde, scheikunde, natuurkunde en biologie, worden boven het maximale bedrag extra gelden ter beschikking gesteld voor de aankoop van een microscoop en andere instrumenten. Tandarts-studenten ontvangen van de universiteit aankoop-bonnen voor de benodigde instrumenten. Indien nodig worden deze voor de studenten, die een rijksstudietoelage ontvangen aangevuld met een extra bedrag. Classici, voor wie, sinds na de oorlog de antiquariaten zijn leeggelooft, de aanschaf van de tekst- en andere studieboeken een zware belasting betekent, ontvangen voor hun boeken een extra toelage. De universiteiten beschikken via het Ministerie over gelden, waarmee zij financiële tegemoetkomingen kunnen verlenen in de kosten, verbonden aan wetenschappelijke excursies.

6. Overzicht van:

- I. het totaal aantal aanvragen om Rijksstudietoelagen voor het wetenschappelijk Onderwijs:
 - de toekenningen,
 - afwijzingen, en
 - intrekkingen,

over de periode 1950 t/m heden.

II. het totale bedrag van de *Rijksstudietoelagen* voor Wetenschappelijk Onderwijs over de periode 1950 t/m heden:

*renteloze voorschotten,
beurzen,
gemengde toelagen.*

Overzicht van het totaal aantal aanvragen om *Rijksstudietoelagen* voor het *Wetenschappelijk Onderwijs*, de toekenningen, afwijzingen en intrekkingen, over de periode van 1950 t/m heden.

Studiejaar	Totaal aantal aanvragen	Spreiding van het aantal aanvragen in:		
		Aantal toekenningen	Aantal afwijzingen	Aantal intrekkingen
1950/1951	5328	2507	1439	1382
1951/1952	4412	2511	982	919
1952/1953	4132	2489	808	835
1953/1954	4364	2842	725	797
1954/1955	4986	3604	649	733
1955/1956	6325	4985	886	454
1956/1957	8130	6046	1301	783
1957/1958	9388	7277	1520	591
1958/1959	11058	8794	1482	782
1959/1960	13245	10961	1237	1047
1960/1961 *	15692	12061	2292	996

* Situatie per 15 februari 1961.

Overzicht van het totale bedrag van de *Rijksstudietoelagen* voor *Wetenschappelijk Onderwijs* over de periode van 1950 t/m heden. — *Renteloze voorschotten, beurzen, gemengde toe'lagen.*

23

Studie- jaar	Spreiding van de verleende studiedagen in:								
	Totaal aantal toekenn.	Totaal toegekend bedrag	Rentel. Voorschotten		Beurzen		Deels renteloos voorsch. en deels beurs		
			Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Waarvan als beurs
1950/1951	2507	f 2.372.618.—	2387	f 2.252.043.—	120	f 120.575.—			
1951/1952	2511	„ 2.473.030.—	2343	„ 2.272.475.—	168	„ 200.555.—			
1952/1953	2489	„ 2.727.547.—	2273	„ 2.403.845.—	216	„ 323.702.—			
1953/1954	2842	„ 3.395.857.—	2403	„ 2.738.595.—	439	„ 657.262.—			
1954/1955	3604	„ 4.165.569.—	2734	„ 3.101.349.—	870	„ 1.064.220.—			
1955/1956	4985	„ 6.063.221.—	3562	„ 4.266.621.—	1423	„ 1.796.600.—			
1956/1957	6046	„ 8.074.924.—	4400	„ 5.828.732.—	1646	„ 2.246.192.—			
1957/1958	7277	„ 10.358.608.—	2341	„ 1.916.095.—	1843	„ 2.736.513.—	3093	f 5.706.000.—	f 1.989.290.—
1958/1959	8794	„ 13.287.501.—	2698	„ 2.216.947.—	2049	„ 3.167.898.—	4047	„ 7.902.656.—	„ 3.046.256.—
1959/1960	10961	„ 17.349.239.—	3271	„ 2.683.830.—	2326	„ 3.841.805.—	5364	„ 10.823.604.—	„ 4.400.434.—
1960/1961 *	12061	„ 20.162.470.—	3123	„ 2.522.082.—	2690	„ 4.607.988.—	6248	„ 13.032.400.—	„ 5.533.660.—

* Situatie per 15 februari 1961.

Uit dit overzicht blijkt, dat, in een periode van 10 jaar:
het aantal aanvragen *driemaal* zo hoog is geworden,
het aantal *toekenningen bijna vijfmaal* zo hoog is geworden,
en het *totale bedrag ruim achtmaal* zo hoog is geworden.
Het totale bedrag aan *beurzen* steeg van f 120.555.— tot f 10.141.648.—.
Het totale bedrag aan *renteloze voorschotten* steeg van f 2.252.043.— tot f 10.020.822.—.

Het *gemiddelde* bedrag *per toelage* nam toe van ± f 950.— tot ± f 1680.— (+ vrijstelling collegegeld).

Het meest opvallende in deze cijfers is niet alleen de toename van het aantal aanvragen, maar vooral de veel grotere stijging van het aantal toekenningen en in het bijzonder die van het totale bedrag. Als voornaamste oorzaken hiervan kunnen genoemd worden: de stijging van de kosten van voeding, kleding, kamerhuur, boeken en ander studiemateriaal; de omstandigheid, dat 80% van de ouders van hen, die een toelage ontvangen, over een inkomen beschikken beneden de f 10.000.— (bruto); het feit, dat velen van deze studenten, afkomstig uit plaatsen ver van de universiteitsstad verwijderd, „op kamers” moeten gaan wonen en derhalve in vele gevallen het maximale bedrag van de toelage nodig hebben. Een betere voorlichting over de eisen waaraan voldaan moet worden om een rijksstudietoelage te ontvangen, is er de oorzaak van, dat er onder de aanvragers meer geschikte kandidaten voorkomen dan voorheen.

.....

In het kader van de „Aktivering van Talenten” zijn nog van belang:

1) *Beurzen voor bijzonder begaafde studenten.*

Sinds 1958 is op de begroting van het ministerie van O.K.W. een post opgenomen: beurzen voor bijzonder begaafde studenten. Deze beurzen worden verleend onafhankelijk van de financiële situatie van de student.

Het doel is om studenten met een zeer bijzondere aanleg in een vroegtijdig stadium van hun studie op te sporen en hun de gelegenheid te geven hun bijzondere begaafdheid te ontwikkelen. In aanmerking komen studenten, die het candidaatsexamen met goed gevolg hebben afgelegd en ten aanzien van wie op grond van hun studieprestaties de verwachting bestaat, dat zij door hun bijzondere aanleg en persoonlijke eigenschappen tot de vooraanstaande wetenschapsbeoefenaren zullen gaan behoren. Deze beurzen dienen ter bestrijding van de kosten verbonden aan het deelnemen aan wetenschappelijke werkzaamheden, welke voor de ontplooiing van de bijzondere begaafdheid van belang zijn. De beurs wordt verleend voor projecten van tenminste vier maanden en ten hoogste een academisch jaar. De belanghebbenden kunnen niet zelf solliciteren, doch worden op voordracht van twee hoogleraren candidaat gesteld. Een der hoogleraren treedt als mentor op.

2) *Promotie-toelagen.*

Promotie-toelagen worden verleend:

a) Ter tegemoetkoming *in de kosten* verband houdende met de voorbe-

reiding van de promotie, zoals boeken en ander studiemateriaal, reiskosten in Nederland, levensonderhoud.

In het algemeen wordt er van uitgegaan, dat de promovendus in staat is naast het bekleden van een betaalde werkring aan de voorbereiding van zijn promotie te kunnen werken. (Het aantal aanvragen om een promotie-toelage ter tegemoetkoming in de kosten van levensonderhoud is gering).

Het maximale bedrag van deze promotie-toelage bedraagt *f* 3000.— per jaar, op een basis van *f* 250.— per maand. Bij de beslissing over de grootte van het bedrag wordt rekening gehouden met de financiële omstandigheden van de promovendus en de te maken kosten. Deze promotietoelage wordt verstrekt in de vorm van een beurs en kan verleend worden voor een tijdvak van twee jaar.

b) Ter tegemoetkoming in de kosten van het *drukken* van het *proefschrift*. Onder drukkosten worden verstaan: „de kosten verbonden aan het op eenvoudige wijze doen vermenigvuldigen van 300 à 350 exemplaren van het proefschrift”.

Het maximale bedrag van deze toelage bedraagt *f* 2500.—. Bij de beslissing op het verzoek om een toelage wordt rekening gehouden met de financiële draagkracht van de aanvrager en de werkelijke kosten.

Deze promotie-toelage wordt verleend als renteloos voorschot of als beurs, afhankelijk van het wetenschappelijk gehalte van de dissertatie. Het advies hierover wordt uitgebracht door de universiteit en is praktisch bindend.

Aktivering van talenten; probleemstelling en toekomstperspectief

door Dr. M. A. J. M. Matthijssen

INLEIDING

De ontplooiingskansen van de persoon zijn in onze gerationaliseerde kultuur in hoge mate gebonden aan het ontwikkelingsniveau, dat deze zich via het onderwijs heeft verworven. Idenburg spreekt in dit verband over „De Sleutelmacht der School”,¹⁾ Schelsky noemt de school „die zentrale soziale Dirigierungsstelle”²⁾ en geeft daarmee uitdrukking aan de opvatting, dat de school het instrument bij uitstek voor de verdelende rechtvaardigheid aan het worden is.

In dit perspectief behoeft het geen nadere adstructie, dat aktivering van talenten gelijk staat met het stimuleren van deelneming aan het onderwijs en dat een optimale aktivering van talenten gericht moet zijn op een zo groot mogelijke deelneming van begaafden aan de hogere vormen van onderwijs. Dat er in dit opzicht nog belangrijke lacunes zijn, is door het beschikbare statistisch documentatiemateriaal duidelijk aan het licht getreden. Zoals verder in dit artikel nog zal worden aangetoond, blijft het aantal leerlingen bij het V.H.M.O. en het aantal studenten bij het wetenschappelijk onderwijs uit de lagere sociale milieus nog ver beneden de verwachting.

Ons onderwijs is nog in hoge mate standsbepaald en daarmee is het geheel niet in overeenstemming met het desideratum van onbelemmerde ontplooiingsmogelijkheden der talenten.

Hiermede belanden wij midden in het vraagstuk, dat achter het schoon blinkende programmapunt „aktivering van talenten” schuilgaat; want voor de verwezenlijking van dit programmapunt is een fundamentele democratisering van het voortgezet en het wetenschappelijk onderwijs de eerste voorwaarde.

Hoe komt het, zo moet men zich afvragen, dat de democratisering van ons onderwijs zo traag vorderingen maakt, waar deze toch volgens de algemene overtuiging een dwingende noodzaak is? Te trachten op deze vraag een (voorlopig) antwoord te geven, is de bedoeling van dit artikel.

De auteur heeft hiermee geen gemakkelijke taak op zijn schouders genomen. Wij hebben hier nl. te doen met een zeer gecompliceerd vraagstuk, dat zeer vele aspecten vertoont en wellicht zijn deze nog veelvuldiger dan wij momenteel vermoeden. De tijd, dat men de oplossing van dit vraagstuk zag in het treffen van financiële voorzieningen, ligt reeds ver achter ons. Hoe meer men over dit vraagstuk nadenkt, des te meer problemen treden er uit het verborgene naar voren.

Ik vlei mij dan ook niet met de verwachting het vraagstuk van de aktivering van talenten in dit artikel onder al zijn aspecten inzichtelijk te maken, laat staan dat de oplossing hierin zal worden aangeboden. De bedoeling van dit artikel kan geen andere zijn dan op de veelzijdigheid van het vraagstuk te wijzen en enkele hoofdstructuren hiervan probleemstellend te behandelen.

Onder de vele beperkingen, die in de behandeling moeten worden aangebracht dient als eerste te worden genoemd, dat dit artikel hoofdzakelijk zal handelen over het wetenschappelijk onderwijs. Het is in dit onderwijs, dat de problematiek zich het meest toespitst. Uiteraard kan deze beperking niet absoluut zijn. Daarvoor is deze problematiek te zeer verweven met die van de daaraan voorafgaande schooltypen. Er zullen „uitstapjes” nodig zijn naar het V.H.M.O. en zelfs naar het gewoon lager onderwijs. Dit zal echter slechts geschieden in zoverre dit voor de behandeling van het onderwerp noodzakelijk is.

Het zal goed zijn de opbouw van het betoog met een enkel woord toe te lichten. Allereerst zal worden ingegaan op de vraag, of er in Nederland inderdaad nog een reserve aan niet optimaal ontwikkeld intellect bestaat en hoe groot deze reserve moet worden geschat.

Vervolgens zal een bespreking worden gewijd aan het aspect: aktivering door financiële steun. Hierin zal worden volstaan met een weergave van verschillende in Nederland bestaande standpunten in deze en een korte kritische beschouwing der voornaamste verschilpunten.

Achtereenvolgens zullen daarna twee hoofdaspecten van het voorliggende vraagstuk worden behandeld, die elk voor zich een wezenlijke component van de totale problematiek vormen: Aktivering door school- en beroepskeuzevoorlichting; Aktivering door een verhoging van het studierendement.

1. DE RESERVE AAN INTELLECT

Wie kennis neemt van de officiële statistieken en enkele andere wetenschappelijke publicaties zal onmiddellijk geneigd zijn te konkluderen, dat er nog een grote reserve aan niet optimaal ontwikkeld intellect bestaat. De reeds vermelde standsgebondenheid van het onderwijs is met name voor het wetenschappelijk onderwijs nog uitermate sterk. In 1958 leverde het zgn. lager milieu, waartoe veel meer dan de helft der Nederlandse bevolking moet worden gerekend, slechts 8% van de studenten der universiteiten en hogescholen. Daarentegen kwam in dat jaar 49% der studenten voort uit het hogere milieu, welks aandeel in de totale bevolking aanzienlijk minder dan 10% bedraagt.³⁾ De geringe progressie in de bijdrage van het lager milieu gedurende de afgelopen decennia blijkt wel hieruit, dat het aandeel der studenten uit dit milieu in de totale studentenpopulatie in 1936/37 6% en in 1950/51 8% bedroeg. Men moet hieruit afleiden, dat de democratisering van het wetenschappelijk onderwijs in de afgelopen 25 jaar zo goed als geen vorderingen heeft gemaakt. De indrukwekkende groei van het aantal studenten in deze periode (van 11.600 tot bijna 32.000) is, althans relatief gesproken, vrijwel geheel aan het middelbare en — in iets mindere mate — het hogere milieu ten goede gekomen; het aantal studenten uit het lagere milieu is gestegen van 700 in 1936/37 tot 2400 in 1958/59.

De standsgebondenheid van ons onderwijs kan nog nader worden geïllustreerd aan de hand van enkele vergelijkende cijfers. Tegenover een aandeel van het lagere milieu van 8% bij het wetenschappelijk onderwijs staat een aandeel van 22% (1949) bij het V.H.M.O. en van 40% (1954) bij het U.L.O. Omgekeerd bedragen de verhoudingen voor het hoger milieu respectievelijk 49%, 29% en 5%.

Zoals gezegd is men geneigd uit deze cijfers onmiddellijk tot het bestaan van nog een grote reserve aan intellect in het lagere milieu te konkluderen. Hoewel wij zullen zien, dat deze konklusie ongetwijfeld juist is, zou het voorbarig zijn de bovenstaande cijfers hiervoor als onomstotelijk bewijs aan te voeren. Talrijke onderzoeken zowel binnen als buiten ons land hebben nl. uitgewezen, dat de intelligentiesamenstelling van de jeugdigen uit de lagere sociale milieu's minder gunstig is dan die van de jeugdigen uit de hogere milieu's. Te onzent hebben o.m. de intelligentiemetingen bij de recrutenkeuringen dit feit bevestigd.⁴⁾ Nu hebben alle intelligentiemetingen tot nadeel, dat zij niet de zuivere verstandelijke aanleg, maar de door velerlei milieufactoren ontwikkelde begaafdheid meten. Om deze reden moet het niet a priori uitgesloten worden geacht, dat het gemiddelde intelligentiepeil der jeugdigen uit de lagere sociale bevolkingsgroepen door een verbetering der milieuvorwaarden aanzienlijk kan stijgen. Afgezien van dit voorbehoud, dat overigens slechts op zeer lange termijn enige realiteitswaarde bezit, moet evenwel uit de resultaten der intelligentiemetingen worden afgeleid, dat één der factoren, die de geschiktheid voor het volgen van hogere vormen van onderwijs medebepalen, zeer ten nadele van de jeugd uit de lagere sociale groepen werkt; m.a.w. een evenredige deelname van jeugdigen uit het lagere milieu aan het wetenschappelijk onderwijs is in de huidige situatie onbestaanbaar wegens een tekort aan manifeste intelligentie.

Het blijft hierna nog een open vraag, of deze remmende factor een zodanige betekenis heeft, dat de huidige getalsverhoudingen in overeenstemming zijn met de geschiktheidsverhoudingen in de onderscheiden milieu's. Het lijkt niet aan twijfel onderhevig, dat deze vraag ontkennend moet worden beantwoord. De resultaten van verscheidene onderzoeken kunnen als adstructie voor dit standpunt gelden. Een eerste indicatie hiervoor vinden wij in het onderzoek van de Lager Onderwijs Commissie in Noord-Brabant, waarin is komen vast te staan, dat 37% der kinderen met de beste onderwijsprestaties in de hoogste klas der lagere school afkomstig is uit het arbeidersmilieu.⁵⁾ Hoewel de beste leerlingen van de lagere school nog niet de meest geschikte universiteitsstudenten behoeven te zijn, is het toch zeer irreeël te veronderstellen, dat er tussen beiden geen enkele relatie zou bestaan.

Wij vinden hiervoor nog een aanwijzing in de resultaten van een onderzoek dat het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut ten gevolge op het onderzoek der Lager Onderwijs Commissie in Noord-Brabant heeft ingesteld. Dit onderzoek toonde aan, dat het prestatieniveau in het lager onderwijs een zeer grote overeenkomst vertoont met het prestatieniveau in het V.H.M.O. Met andere woorden: de beste leerlingen in de lagere school bleken in Noord-Brabant in het algemeen ook de beste leerlingen in het V.H.M.O. te zijn; en deze konklusie bleek onverminderd toepasbaar op de leerlingen uit de arbeidersbevolking: gegeven een gelijk prestatieniveau in het lager onderwijs

behaalden de arbeiderskinderen gemiddeld nagenoeg dezelfde prestaties in het V.H.M.O. als de kinderen van sociaal meer bevoorrechte ouders.⁶⁾ Wij menen in de Brabantse onderzoekresultaten van de Lager Onderwijs Commissie en van het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut dan ook een stevige basis te vinden voor de hypothese, dat de groep jeugdigen uit de lagere milieu's, die over voldoende intellectuele capaciteiten beschikt om wetenschappelijk onderwijs te volgen, veel groter is dan het aantal studenten, dat deze milieu's in werkelijkheid voortbrengen.

Vermeldenswaardig zijn in dit verband ook de berekeningen van Spitz. In een poging om de reserve aan voor universitair onderwijs geschikt intellect te bepalen heeft hij de resultaten der intelligentiemetingen van de recrutatiekeuring (lichting 1952) geanalyseerd. Hij kon daarbij vaststellen, dat de intelligentiesamenstelling der jongens uit het lagere sociale milieu veel gunstiger is dan het aantal studenten zou doen vermoeden. Uitgaande van de hypothese, dat 45% der meest intelligente jongens en 10% der meest intelligente meisjes van het lagere en het middelbare milieu wetenschappelijk onderwijs zouden gaan genieten (voor de jongens en meisjes van het hogere milieu bedragen deze verhoudingen thans in feite respectievelijk 68% en 25%) berekende hij, dat tussen 1955 en 1970 een verdubbeling van het aantal studenten zou plaatsvinden, zonder dat het gemiddelde intelligentieniveau der studenten een daling zou moeten ondergaan.⁷⁾ Het is in het kader van onze probleemstelling noodzakelijk erop te wijzen, dat het laatste deel van de redenering, waarin Spitz tot zulke hoopgevende conclusies komt, voor kritiek vatbaar is. Spitz gaat uit van de veronderstelling, dat de intelligentie vrijwel doorslaggevend is voor de geschiktheid voor wetenschappelijk onderwijs. Deze veronderstelling is echter een fictie.

Merkwaardig genoeg blijkt Spitz ook deze opvatting te huldigen en noemt hij enkele factoren, die de geschiktheid mede constitueren, maar hij kent aan deze bijkomende factoren slechts een heel geringe betekenis toe, zonder hiervoor enige motivering te geven. Dat echter de verwachtingen van Spitz op korte termijn veel te optimistisch zijn, leert een simpele vergelijking met de verhoudingen in het V.H.M.O. Terwijl van de V.H.M.O.-leerlingen (in 1949) slechts 22% afkomstig is uit het lagere milieu, blijkt uit zijn berekeningen, dat hij het aandeel van de studenten uit het lagere milieu op 34% taxeert. Uiteraard is het niet uitgesloten, dat het percentage V.H.M.O.-leerlingen uit het lagere milieu in de komende jaren sterk zal stijgen (of sedert 1949 reeds gestegen is), maar het is niet aan te nemen dat deze ontwikkeling binnen afzienbare tijd tot het door Spitz verhoopte effect zal leiden.

Voor wat de verwachtingen op langere termijn betreft staan wij voor het feit, dat niemand met redelijke argumenten het „ongelijk” van Spitz kan bewijzen. Zoals later nog zal worden geadstrueerd, is de geschiktheid voor hogere studies van vele andere factoren dan de intelligentie afhankelijk, maar hieronder zijn er verscheidene, die thans helaas nog als imponderabilia moeten worden gekenschetst. Voorlopig moge worden volstaan met de opmerking, dat de intelligentie niet meer is dan een voorwaarde voor de geschiktheid. Indien deze voorwaarde aanwezig is, is de geschiktheid *potentieel* aanwezig, maar voor het *aktiveren* van deze geschiktheid moet aan vele andere eisen worden voldaan. Zo gezien mag thans gekonkludeerd worden, dat er met

name in de lagere sociale milieu's nog een grote *potentiële* intellectuele reserve aanwezig is. Het wegnemen van zoveel mogelijk belemmeringen om de potentiële reserve in een actuele reserve om te zetten is de wezenlijke problematiek van het vraagstuk der aktivering van talenten.

II. AKTIVERING DOOR FINANCIËLE STEUN

Indien de intelligentie de eerste voorwaarde genoemd moet worden voor de geschiktheid voor hogere studies, dan dient onmiddellijk daarna een zekere financiële welstand als de tweede voorwaarde te worden vermeld. Uiteraard kan men hier niet spreken van een voorwaarde voor geschiktheid — eerder van een voorwaarde voor het manifest worden der geschiktheid —, maar het is daardoor niet minder een zeer wezenlijke voorwaarde. Het wegnemen der financiële belemmeringen is dan ook de eerste opdracht bij de oplossing van het vraagstuk der aktivering van talenten.

Dat op dit stuk in feite reeds zeer veel gebeurt, is in het artikel van Mr Kreykamp uitvoerig aangetoond. Ik zou aan het financiële aspect dan ook geheel voorbij kunnen gaan, ware het niet, dat er de laatste jaren van verscheidene zijden voorstellen zijn gedaan tot minder of meer ingrijpende wijzigingen van het bestaande systeem. Er is een viertal visies op de studiekostenregeling ontwikkeld, waaraan in dit verband aandacht geschonken moet worden, omdat elk van deze een groepering achter zich heeft en om deze reden kan gelden als een stroming, die door een bepaald deel van ons volk wordt verdedigd. Deze visies zijn achtereenvolgens neergelegd in:

Studiekosten ⁸⁾

Gelijke Kansen ⁹⁾

Studiekosten en Studietoelagen ¹⁰⁾

Rapport van de Commissie Rutten. ¹¹⁾

Het is niet mogelijk om aan elk van deze rapporten uitvoerig aandacht te besteden; ¹²⁾ volstaan moge worden met een bespreking van elk dezer visies, voor zover deze op belangrijke punten afwijken van de huidige praktijk.

Dan dienen in de eerste plaats de twee eerstgenoemde rapporten te worden genoemd; deze wijken in tegenstelling tot de twee laatstgenoemde rapporten op zeer wezenlijke punten af van de huidige praktijk.

Het rapport *Studiekosten* (Humanistisch Verbond) is het enige, waarin het studieloon verdedigd wordt. Hieronder wordt verstaan een zodanige financiële tegemoetkoming à fonds perdu aan *allen*, die zich met een V.H.M.O.-diploma bij het wetenschappelijk onderwijs melden (aan allen een gelijk bedrag), dat dezen in staat zijn hiervan de kosten van hun studie te voldoen. „Deze oplossing is zo aantrekkelijk,” aldus het rapport, „omdat de toelage het karakter van een 'gunst' wordt ontnomen, terwijl het recht tot studeren aan alle begaafden als iets natuurlijks wordt gewaarborgd. Bovendien staan nu alle studenten als gelijken tegenover elkaar. Wat hierbij aan de rijke ouders als voordeel wordt geschonken, betalen ze terug in de vorm van belastingen.” (blz. 25)

Het lijkt tamelijk overbodig een uitvoerige argumentatie te geven van de

onhoudbaarheid van deze oplossing. Men kan met de Commissie Rutten tegen de redenering van het rapport aanvoeren: ten eerste, dat het wegnemen van het liefdadigheidselement op een minder rigoureuze wijze eveneens kan geschieden; ten tweede, dat het argument van gelijkheid voor allen niet juist is (het geldt slechts voor de minimumkosten). Men kan daaraan nog toevoegen, dat het niet redelijk schijnt een premie toe te kennen aan allen, die — wellicht met de hakken over de sloot — het V.H.M.O.-diploma hebben behaald en daarmee velen als het ware naar de universiteit lokken met het vooruitzicht, dat zij vele jaren (het rapport voorziet geen enkele controle) op overheidskosten kunnen teren.

Het rapport „Gelijke Kansen” (Dr Wiardi Beckmanstichting) doet een ernstige poging om inderdaad gelijke kansen voor alle begaafden te scheppen. Het wil alle ongeschikten weren van de universiteit en alle geschikten de gelegenheid bieden daar te komen. Daartoe wil het een selectieprocedure invoeren ter toelating tot het wetenschappelijk onderwijs en allen, die niet te licht bevonden worden, een studiekostenvergoeding verschaffen. De overige V.H.M.O.-gediplomeerden hebben weliswaar het recht op toegang tot de universiteit, maar dienen collegegeld te betalen ten bedrage van de reële kosten (= minstens f 5.000,—). De studiekostenvergoeding varieert naar de draagkracht der ouders.

Kortheidshalve zij ter bestrijding van dit standpunt slechts vermeld, dat het ideaal van de selectie der begaafden op een fictie berust, zoals later in paragraaf IV zal worden aangetoond. Voorts zij erop gewezen, dat de studievrijheid hier in hoge mate wordt aangetast. Het recht van toegang voor de afgewezenen is immers eveneens een fictie, indien men deze het vermelde collegegeld wil laten betalen. Dit gaat de draagkracht van vrijwel iedereen te boven.¹³⁾

Meer aandacht verdient het rapport *Studiekosten en Studietoelagen* (Werkgroep Mens en Samenleving). Dit rapport komt de praktijk van het moment tamelijk nabij en wijkt slechts in twee belangrijke opzichten hiervan af. Het rapport verwerpt *ten eerste* de extra-selectie, die de gegadigden voor een studietoelage boven het V.H.M.O.-diploma moeten ondergaan; het wil als norm voor „vermoedelijke geschiktheid” het V.H.M.O.-diploma aanvaarden en op die basis een eerste studietoelage toekennen in de vorm van een renteloos voorschot. *Ten tweede* pleit het rapport voor een omzetting van het renteloos voorschot in een beurs à fonds perdu, zodra de „vermoedelijke geschiktheid” in de loop van de studie een „gebleken geschiktheid” geworden is. Het toekennen van deze beurs zou dan met terugwerkende kracht moeten geschieden en voor wat de toekomst betreft, telkens voor de duur van één jaar van kracht zijn. Voor het overige sluit het voorstel van dit rapport bij de vigerende regeling aan.

Met betrekking tot de eerste afwijking moet worden gesteld, dat de redenering van de werkgroep zeer plausibel is. Zoals later (in paragraaf IV) uitvoerig zal worden geadstrueerd, is geen enkel selectiemiddel toereikend voor het vaststellen van geschiktheid voor hogere studies. Het is alleszins begrijpelijk, dat het departement streeft naar het weren van ongeschikten. Het is immers voor geen twijfel vatbaar, dat het eind-examen geen waarborg voor geschiktheid vormt. De werkgroep erkent dit feit, maar voegt daaraan

— m.i. terecht — toe, dat weliswaar niet alle gediplomeerden geschikt zijn voor hogere studies, maar dat niemand deze ongeschikten met zekerheid kan aanwijzen. Doet men dit toch, zoals in de geldende praktijk, dan begaat men wellicht onrecht door kandidaten af te wijzen, die misschien geschikt zouden zijn geweest (zie verder paragraaf IV).

Met betrekking tot de tweede afwijking is het moeilijker een juist oordeel te vormen. Indien men van het standpunt uitgaat dat studenten, wier geschiktheid gebleken is, recht kunnen doen gelden op de omzetting van het renteloos voorschot in een beurs (ik moge mij onthouden van een oordeel dienaangaande), dan is het standpunt van de werkgroep *in theorie* aantrekkelijk. Wat zal echter de praktijk zijn? Gelden de argumenten, die de werkgroep aanvoert tegen de voor-selectie, niet ook — zij het in mindere mate — voor de tussentijdse beoordelingen op de universiteit en hogeschool? Het lijkt een spel met woorden, onderscheid te maken tussen „vermoedelijke” en „gebleken” geschiktheid. Wanneer is geschiktheid „gebleken”? Men is geneigd te antwoorden: na het voltooien van de studie. De werkgroep bedoelt met deze term blijkbaar aan te geven, dat een student in een bepaald jaar kan hebben blijk gegeven van zijn geschiktheid voor de studie, waarvoor hij in dat jaar werd gesteld.

Tijdens het verloop van de studie echter is de geschiktheid, zo komt het mij voor, altijd een voorlopige geschiktheid; niet ieder, die in Delft het propaedeutisch examen behaald heeft, is zeker van succes bij het ingenieursexamen. Men moet zich afvragen wat er gebeurt, indien een „geschikt gebleken” student een jaar later zijn examen niet haalt. Wordt hij dan wederom „vermoedelijk geschikt” of kan hij alleen nog maar „ongeschikt” worden verklaard? De werkgroep spreekt zich dienaangaande niet uit. Het zij nogmaals gezegd dat oordelen hier zeer moeilijk is. Mogen bovenstaande bedenkingen als vragen gelezen worden.

Tenslotte het rapport van de Commissie Rutten. Dit wijkt van de vier besproken rapporten het minst van de geldende praktijk af. Het staat tussen deze praktijk en het rapport van de werkgroep Mens en Samenleving in: met de praktijk heeft het gemeen de voorkeur voor extra-eisen aan de kandidaatbursalen, met de werkgroep heeft het gemeen de voorkeur voor een omzetting van het renteloos voorschot in een beurs (met terugwerkende kracht) na „gebleken geschiktheid”. Na het voorafgaande hoeft aan dit rapport geen afzonderlijke bespreking meer te worden gewijd: wat hierover gezegd moet worden, is reeds gezegd.

Aldus een summiere samenvatting van enkele standpunten. Voor een rechtvaardige bespreking is deze samenvatting wellicht te summier. De geïnteresseerde lezer zij daarom verwezen naar de aangeduide bronnen.

III. AKTIVERING DOOR SCHOOL- EN BEROEPSKEUZEORIENTERING

Wanneer de noodzakelijke financiële maatregelen getroffen zijn, die het volgen van wetenschappelijk onderwijs praktisch rediseerbaar maken, heeft men nog niets anders gedaan dan het wegnemen van belemmeringen. Met een daadwerkelijk *aktiveren* heeft dit als zodanig nog niets te maken: de weg is gereedgekomen, maar daarmee heeft men nog geen verkeer. Er kan

pas verkeer komen, wanneer men de weg gewezen heeft. Dit nu blijkt voor het volgen van wetenschappelijk onderwijs in vele kringen nog zeer nodig te zijn.

Officieel heet de standenmaatschappij in Nederland en overal elders in Europa definitief tot het verleden te behoren. De *dynamiek* heet één van de wezenskenmerken te zijn van de hedendaagse cultuur; en één van de exponenten van deze dynamische cultuur zou zijn een sterke sociale en geografische mobiliteit. Wij noemen onze samenleving een „open” samenleving en hier wordt o.m. mee bedoeld, dat er een sterke doorstroming bestaat van de lagere naar de hogere sociale milieu's en omgekeerd, alsook een sterke doorstroming van het ene naar het andere beroep.

Al deze kwalificaties zijn tot op zekere hoogte waar, maar zij zijn evenzeer tot op zekere hoogte onwaar. Naast een sociale en beroepsmobiliteit bestaat er in hoge mate nog een sociale en beroepscontinuïteit. Ik moge enkele illustraties van dit feit geven voor de beide uiteinden van de sociale hiërarchie.

Blijkens een recent onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek bestaat er een belangrijke mate van beroepscontinuïteit in de gezinnen van academisch gevormden: „54% (26%) van de studerende artsenzoons hebben de faculteitskeuze van hun vader gevolgd, evenals 33% (2%) van de zoons van dierenartsen, 40% (15%) van de studenten, wier vader wis- en natuurkunde gestudeerd heeft, 47% (20%) van de zoons van Delftse ingenieurs en 34% (12%) van de juristenzoons.”¹⁴ De zoons van de aangeduide groepen academisch gevormde vaders blijken een duidelijke voorkeur te hebben voor het „familieberoep”.

Voor het vraagstuk van de aktivering van talenten hebben de verhoudingen van sociale kontinuïteit en mobiliteit in de lagere sociale milieu's een groter belang. Gegevens dienaangaande staan, voorzover mij bekend, niet voor het gehele land ter beschikking maar wel voor de provincie Noord-Brabant. In enkele recente onderzoekingen van het K.S.K.I. is komen vast te staan, dat van de boerenzoons ruim 50% na de lagere school in het familieberoep terecht kwam,¹⁵ terwijl van de arbeiderszoons minstens 80% arbeider is geworden.¹⁶ Deze cijfers krijgen nog een grotere pregnantie indien men bedenkt, dat zich onder deze jongens velen bevinden, die op grond van hun prestaties op de lagere school in staat geacht moeten worden met succes het V.H.M.O. of het U.L.O. te volgen. In het eerder genoemde Noord-Brabantse onderzoek bleek nl. dat van de boeren- en arbeidersjongens, die geschikt geacht moeten worden voor V.H.M.O. of U.L.O., slechts 40% dit onderwijs metterdaad heeft gevolgd.¹⁷

Er is hier dus sprake van een zeer manifeste reserve aan intellect.

Dit moge in verband met het vraagstuk van de aktivering van talenten een belangrijke vaststelling zijn, belangrijker hiervoor is wellicht nog het feit, dat met name vele van de betrokken boerenzonen een manifest *verkeerde* beroepskeuze hebben gedaan. Het onderzoek heeft nl. uitgewezen, dat voor minstens 50% van de boerenzonen, die zich na de lagere school oriënteerden op het familieberoep, in de landbouw geen plaats is. Dat dit feit vele van deze jongens groot persoonlijk leed verschaft, kon in het onderzoek eveneens worden vastgesteld.¹⁸

Deze feiten zijn voor het vraagstuk, dat ons thans bezig houdt, van grote

betekenis. Zij vormen een onloochenbare illustratie voor de stelling, dat de school- en beroepskeuze in zeer vele gevallen irrationeel geschiedt. Hieruit komt, dit dient in de eerste plaats te worden gesteld, groot persoonlijk leed voort en voorts is er maatschappelijk gezien een verlies van talenten. Vele jongens en meisjes die in staat zouden zijn verder onderwijs te volgen en daardoor opstijgingskansen zouden hebben, komen hier niet toe en wel om vermoedelijk zeer uiteenlopende redenen. Er zullen jeugdigen onder zijn, die na de lagere school bewust geen algemeen vormend onderwijs kiezen, omdat zij de daarvoor noodzakelijke studiezin en/of belangstelling missen; maar ook zullen er velen zijn, die een dergelijke vorming niet genieten, omdat deze buiten hun horizon (of die van hun ouders) ligt. In deze gevallen hebben wij te maken met de nadelige gevolgen van de in onze samenleving nog sterk optredende sociale en beroepscontinuïteit.

Men moet zich afvragen, welke factoren deze sociale continuïteit in stand houden. In het bovenstaande is een dezer factoren reeds genoemd: de horizon is beperkt tot de eigen sociale omgeving, men overziet niet de talrijke mogelijkheden, die er voor het begaafde kind in deze samenleving zijn weggelegd. Men zou het ook zo kunnen stellen: er is geen eigenlijke *vrijheid* van school- en beroepskeuze omdat men de keuzemogelijkheden niet *ziet*, men is beroepsblind of sociaal-blind. Er is een dwangmatige sociaal-psychologische vooringenomenheid.

Deze vaststelling is voor het vraagstuk van de aktivering van talenten van eminent belang. Als het waar is, dat veel intellect geen optimale ontplooiing krijgt, omdat dit intellect zijn mogelijkheden niet kent, dan is het een wezenlijke bijdrage aan de oplossing van het vraagstuk der aktivering van talenten deze mogelijkheden aan de jeugd (resp. de ouders) voor te houden. Met andere woorden: er is dringend behoefte aan een *systematische* school- en beroepskeuzevoorlichting.

Niet zonder reden is het woord systematisch gecursiveerd. School- en beroepskeuzevoorlichting heeft thans reeds in toenemende mate plaats, maar lezen wij niet in het rapport van de Adviescommissie voor de Organisatie van de Beroepskeuzevoorlichting, dat „thans” (d.i. omstreeks 1958) „nog geen 20% van de kinderen, die de lagere school verlaten, een advies ontvangen van een beroepskeuzebureau. De commissie meent dat dit percentage nog belangrijk verhoogd zal moeten worden, doch acht het niet nodig er naar te streven, dat *alle* kinderen een advies ontvangen.”¹⁹⁾

Met het eerste lid van de laatst geciteerde zin zal iedereen kunnen instemmen, maar geldt dit ook voor het laatste lid? Het is begrijpelijk, dat men aarzelt een schoolkeuze- (resp. beroepskeuze-) advies voor *allen* aan te bevelen. De consequenties hiervan zouden immers ingrijpend zijn en men schrikt er in een land, waar de vrijheid (gelukkig) een zo hoog gewaardeerd goed is, voor terug om maatregelen voor te stellen, die het *totale* volk raken. Maar toch komt het mij voor, dat het aansturen op een algemene school- en beroepskeuzeoriëntering aan het einde van de lagere school minstens overweging verdient en wel — het klinkt paradoxaal — juist omwille van een grotere vrijheid in de school- en beroepskeuze. Men moet n.l. vrezen, dat degenen, die een dergelijk advies het meest nodig hebben, er het minst om zullen vragen, zolang de school- en beroepskeuzeoriëntering niet systematisch

geschiedt. Immers: de ouders die uit zichzelf om school- en beroepskeuzevoorlichting vragen, geven daardoor blijk reeds te aarzelen en naar nieuwe mogelijkheden uit te zien voor hun kinderen; zij pogen reeds over hun horizon heen te kijken. De nood is echter het grootst daar, waar men — zoals het Brabantse onderzoek leert — binnen zijn enge horizon gevangen zit en het als een vanzelfsprekende zaak beschouwt, dat de zoon in de voetstappen van zijn vader treedt. Door deze bevolkingsgroep in de school- en beroepskeuzevoorlichting te betrekken vergroot men de keuzemogelijkheden en dus ook de keuzevrijheid. Hoe wil men echter deze groep bereiken, wanneer men niet overgaat tot een stelselmatige, d.i. algemene school- en beroepskeuzeoriëntering aan het einde van de lagere schoolperiode?

Elders heb ik de gedachte geopperd van een *institutionalisering van de schoolkeuzeprocedure*, waarbij èn het hoofd van de lagere school (die de leerling reeds 6 jaar kent) èn de directies der scholen voor voortgezet onderwijs èn psychologische (en eventueel andere) deskundigen betrokken zijn. In deze vorm van samenwerking kan voor elk kind een gefundeerd schoolkeuzeadvies worden samengesteld, hetwelk aan de betrokken ouders wordt medegedeeld. Zouden de ouders op dit advies ingaan, dan zou de ontvangende school voor voortgezet onderwijs dit advies (aan de opstelling waarvan deze zelf heeft meegewerkt) als richtinggevend voor de toelating dienen te accepteren.²⁰⁾

Hoe men hierover ook denken mag, er zal in elk geval naar gestreefd dienen te worden reeds op de lagere school het veelbelovende intellect op te sporen. Want na deze basisopleiding vallen de eerste beslissingen, die voor de toekomst van het kind doorslaggevend kunnen zijn; en de feiten wijzen uit (zie de eerder vermelde onderzoeken), dat reeds in deze fase niet zelden veelbelovend intellect een oriëntering krijgt naar een niet-intellectueel beroep.

Het behoeft geen betoog, dat bij elke volgende afsluiting van een bepaald schooltype de abiturienten een zekere steun behoeven bij de dan te maken keuze. In het kader van het vraagstuk der aktivering van talenten dient hier in het bijzonder te worden gedacht aan de ulo-gediplomeerden — voor de getalenteerden onder hen is er een laatste kans tot overstap op het V.H.M.O. — en aan de V.H.M.O.-gediplomeerden. Het lijkt niet noodzakelijk voor deze schooltypen dezelfde ingrijpende voorzieningen te treffen als voor de lagere school in overweging zijn gegeven. De betrokken jeugd is inmiddels ouder geworden en tot op zekere hoogte in staat om zelf zijn mogelijkheden te onderzoeken. Het verlenen van hulp hierbij door het bieden van veelzijdige voorlichting op de scholen — en meer systematisch dan thans reeds geschiedt — is weliswaar dringend noodzakelijk, maar dit zal dan ook in de meeste gevallen voldoende zijn.

IV. AKTIVERING DOOR VERHOOGING VAN HET STUDIERENDEMENT

1. De feiten

Men vertelt in ons land geen nieuwigheid meer, wanneer men stelt, dat de toelating tot een school niet de zekerheid garandeert deze school eens met een diploma te zullen verlaten. In het V.H.M.O. is de jaarlijkse „afval”

(zittenblijvers en voortijdig vertrekkenden), zo groot, dat uiteindelijk slechts ruim de helft de V.H.M.O.-opleiding in zijn geheel voltooit; de kans op een uiteindelijk succes bedraagt hier dus ongeveer fifty-fifty. Op de universiteit liggen de kansen iets, maar niet veel gunstiger: variërend naar faculteit is de kans van afstuderen voor mannelijke studenten 50 à 70%.²¹⁾ Globaal genomen kan men dus stellen, dat een jongen, die naar het V.H.M.O. gaat met als uiteindelijk doel een universiteitsgraad te behalen, ongeveer 25 à 30% kans heeft zijn doel ook metterdaad te zullen bereiken.

Hier naderen wij de kern van het vraagstuk der aktivering van talenten. De cijfers wijzen uit, dat een aanzienlijke verhoging van het studierendement²²⁾ alleen reeds een sterke stimulans zou geven aan de stijging van het getal wetenschappelijk gevormden. Nochtans leert de ervaring, dat juist dit desideratum niet verwezenlijkbaar schijnt te zijn. Voor wat het V.H.M.O. betreft schijnt het studierendement, statistisch gezien, onwrikbaar vast te liggen: volgens Brouwer,²³⁾ is het studierendement van de H.B.S. vanaf de oprichting van dit schooltype in 1863 tot op heden altijd even hoog geweest. De generatiestatistieken van het C.B.S. hebben deze stelling voor het totale V.H.M.O. bevestigd in de periode 1930 tot heden. Hoezeer men in de afgelopen decennia ook gepoogd heeft via een verbetering der selectiemethoden — intelligentiemetingen, proefklas, brugjaar, e.d. — het studierendement te verhogen, al deze pogingen zijn totnutoe zonder vrucht gebleven.

Het studierendement schijnt onveranderbaar bepaald te zijn door de statistische wet, dat een vast percentage altijd zal mislukken.

Bij het wetenschappelijk onderwijs schijnen de verhoudingen eerder ongunstiger dan gunstiger te zijn. Kon ten aanzien van het V.H.M.O. nog vastgesteld worden, dat het studierendement reeds over een zeer lange periode konstant is, bij het wetenschappelijk onderwijs is de gemiddelde studieduur sedert 1930 langer geworden en schijnt het rendement dus een dalende tendens te vertonen.²⁴⁾ Terzijde zij opgemerkt, dat in België gedurende de laatste 10 jaar eenzelfde ontwikkeling is geconstateerd.²⁵⁾

Wat moet men van dit alles denken? Enerzijds wordt er allerwegen, zowel uit overwegingen van sociale rechtvaardigheid als met het oog op de stijgende behoefte der maatschappij aan ontwikkelden een pleidooi gehouden voor een verruiming der studiemogelijkheden, anderzijds moet men constateren, dat met name in het wetenschappelijk onderwijs de stijging van het aantal studenten gepaard schijnt te gaan met een daling van het studierendement. Heeft men de reserve aan talenten dan overschat en geschiedt de uitbreiding van het aantal studerenden ten koste van een daling van het intellectuele peil? Wordt dus een toenemend aantal ongeschikten tot de universiteit toegelaten?

Hoewel er een stroming bestaat, die neigt tot het bevestigend beantwoorden van deze vragen, is over deze materie nog te weinig bekend om een gefundeerd antwoord mogelijk te maken. Er is een aantal tegenstrijdig lijkende feiten te constateren. Enerzijds is het buiten twijfel, dat er nog een reserve aan intellect bestaat — zoals ik boven hoop te hebben aangetoond — anderzijds bestaat er eveneens geen twijfel aan, dat de groei van het aantal studenten de laatste jaren met een stijging van de gemiddelde studieduur gepaard is gegaan. De eerste moeilijkheid bij de interpretatie van deze feiten

is, dat hier van een werkelijke tegenstrijdigheid niet eens sprake behoeft te zijn. Ten eerste staat het niet vast, dat de stijging van het aantal studenten een gevolg is geweest van een grotere toestroming der meest begaafden naar het wetenschappelijk onderwijs en moet het niet uitgesloten worden geacht, dat het gemiddelde intellectuele peil der studenten inderdaad is gedaald. (Men denke aan het reeds gememoreerde feit, dat er de laatste decennia nauwelijks een tendenz tot een voortschrijdende democratisering zichtbaar is.) Ten tweede staat het eveneens niet vast, dat de verlenging van de studieduur inderdaad een gevolg is van geringere studiekapaciteiten. Het is beslist niet uitgesloten, dat deze samenhangt met factoren van geheel andere aard zoals een toenemend werkstudentschap (dat minder tijd voor studeren overlaat), een vermindering van de financiële draagkracht der ouders (die vaker aanleiding kan geven tot het stopzetten van de studie) en de verlenging van de dienstplicht (die leiden kan tot een langere onderbreking van de studie).

2. De „Wet van Posthumus”

Zo zijn wij met de analyse van het vraagstuk van het studierenedment nog geen stap verder gekomen. Eerder hebben wij een stap teruggezet. Immers: de interlenging van het feit der verlenging van de studieduur is volkomen in de lucht komen te hangen en er is wederom alle ruimte voor de hypothese, dat het studierenedment, voorzover dit afhankelijk is van het slagen voor de universitaire examens, de laatste decennia in werkelijkheid — zoals ook in het V.H.M.O. is geconstateerd — constant is gebleven.

Houden wij ons voor het oogenblik aan deze hypothese. Wij staan dan voor een situatie, die in hoge mate verwondering wekt. Het is immers beslist niet voordehandliggend, dat het percentage succesvolle studenten (lees: „geschikten”) gedurende een groot aantal jaren steeds even hoog blijft. Posthumus is door dit verschijnsel als het ware gebiologeerd geworden en heeft een verklaringstheorie uitgewerkt, die op zichzelf interessant is, op alleszins redelijke argumenten steunt en, indien zij juist zou zijn, tot onrustbarende conclusies moet leiden.²⁶⁾ Zijn theorie komt in het kort hierop neer, dat de maatstaven, die bij de beoordeling van examinandi worden aangelegd, geenszins objectief zijn, maar een sterk elastisch karakter dragen en naar boven of naar beneden evolueren, naarmate de te examineren groep gunstiger of ongunstiger is samengesteld. De beoordelaar zou zich onbewust steeds aanpassen bij het gemiddelde van de groep en het uiteindelijke resultaat hiervan zou zijn, dat jaarlijks ongeveer $\frac{1}{4}$ wordt afgewezen, ongeveer $\frac{1}{4}$ de eindstreep zonder vertraging bereikt en ongeveer $\frac{1}{4}$ met vertraging; waardoor men dus noodzakelijkerwijze altijd zal komen tot een uiteindelijk studierendement van ongeveer 50%.

Het is in dit verband niet mogelijk hierop nader in te gaan. Vermeld zij slechts, dat zoals Posthumus aantoonde, de beoordeling naar het gemiddelde van de groep in meerdere situaties voorkomt (b.v. bij testonderzoekingen). Men moet bij het bestuderen van deze theorie onwillekeurig denken aan die andere wetmatigheid, die in de sociale werkelijkheid op talloze verschijnselen van toepassing is gebleken: de normaalspreiding rond, boven en beneden het gemiddelde; in de sociale wetenschappen bekend onder de benaming

Gauss-kurve. Volgens de hypothese van Posthumus is de Gauss-kurve ook van toepassing op de beoordelingsgewoonten in het onderwijs, respectievelijk het wetenschappelijk onderwijs.

De „wet van Posthumus” (aldus genoemd door Bottema) heeft vooralsnog de kracht van een hypothese; en zolang over de achtergronden van het studierendement niet meer bekend is, zal zij dit moeten blijven. Niettemin komt het gewenst voor met de mogelijkheid van het bestaan dezer wet — zij het wellicht hier en daar geamendeerd; vooralsnog is het verschil van studierendement tussen de diverse faculteiten in deze wet niet zonder meer plaatsbaar — ernstig rekening te houden. De consequenties hiervan zouden immers bijzonder ingrijpend zijn. Met name zou men het gehele beoordelingssysteem aan de universiteit — en ook in het V.H.M.O., wellicht zelfs in het gehele onderwijs — moeten gaan herzien, wil men althans tot een rechtvaardige beoordeling en daarmee tot een optimale ontplooiing der talenten komen.

Met het neerschrijven van dit desideratum zijn wij overigens wederom geen stap verder gekomen. De (vooralsnog hypothetische) wet van Posthumus is alleen uit te bannen door het vaststellen van objectieve maatstaven voor „geschiktheid”. (N.B. Er is uiteraard een ander alternatief, n.l. het redementsvraagstuk te elimineren door in principe *elke* student na kortere of langere tijd een brevet van bekwaamheid uit te reiken in de vorm van niet-uniforme diploma's — deeldiploma's —, maar deze oplossing roept eveneens een veelheid van problemen op. Dit alternatief moge thans onbesproken blijven). Er schijnen echter geen objectieve maatstaven voor „geschiktheid” te bestaan.

3. Wat is „geschiktheid”? Wat is een „talent”?

Tot op heden is niemand er in geslaagd een omschrijving van het begrip „geschiktheid” te geven. De werkgroep, die in de periode 1953—1957 een onderzoek verrichtte inzake mislukking en vertraging van de studie aan de technische hogeschool in Delft zegt dienaangaande: „Geschikt is eigenlijk wie later een *goede ingenieur* wordt”.²⁷⁾

Deze definitie biedt evenwel bijzonder weinig houvast, temeer omdat verderop wordt opgemerkt: „Wat is een 'goede ingenieur'?” „Welke zijn eigenlijk de doelstellingen aan de T.H.?” De Werkgroep vermag op deze vragen geen antwoord te geven. „Er bestaat zonder twijfel een behoefte aan een *uitgewerkte conceptie over doel en strekking van het onderwijs aan de T.H.*, zodanig, dat daaruit — onder andere — bruikbare geschiktheidscriteria zijn af te leiden, min of meer los van de feiten van het studieverloop nu”. De werkgroep weet voorlopig geen andere omschrijving te geven van het begrip „geschiktheid” dan de (achteraf) „gebleken geschiktheid”, d.i. het met succes voltooien van de studie.

De Werkgroep zelf is de eerste om het onbevredigende van een zodanige omschrijving te erkennen en wel om de volgende redenen. *Ten eerste* heeft het onderzoek van de werkgroep tot de bevinding geleid, dat de snelle en succesvolle studenten veelal erg „schoolse” werkers zijn; het is dus „helemaal niet zeker, dat zij die het voorspoedigst (en het snelst) studeren later de beste ingenieurs zullen zijn.” *Ten tweede* kan men deze begripsomschrijving niet omkeren: „Ook is het niet zeker, dat zij die in de studie (in haar huidige vorm) falen, geen „goede ingenieurs” hadden kunnen worden, als zij b.v. door

een andere inrichting van de studie of door doeltreffende hulp op het juiste moment, de eindstreep wel hadden kunnen halen." Wie de studie niet met succes voltooit, behoeft dus niet per se ongeschikt te zijn. *Ten derde* is de gegeven definitie — afgezien van de reeds vermelde redenen — helemaal niet bruikbaar als studievoorspeller, omdat volgens deze definitie de geschiktheid achteraf wordt vastgesteld. Wij kunnen er dus niets mee beginnen als houvast voor studieprognose.

Wij kunnen eveneens weinig beginnen met het criterium, dat in feite bij de toelating wordt gehanteerd: het V.H.M.O.-diploma. In het vigerende stelsel zijn aan de V.H.M.O.-diploma's als zodanig, bepaalde rechten verbonden van toelating tot het wetenschappelijk onderwijs. Er is echter niemand, die het standpunt huldigt, dat het diploma een brevet van geschiktheid is voor hogere studies. Dit vindt onder meer zijn grond in het feit, dat de eindexamens van het V.H.M.O. maar een zeer gebrekkige maatlat zijn van de vorming, die het V.H.M.O. als voorbereidend wetenschappelijke opleiding dient te geven. Deze eisen van gevormdheid zijn volgens het klassiek geworden en nog altijd bruikbaar geachte²⁸⁾ Schema-Bolkestein als volgt omschreven:

„De eisen, welke aan het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs moeten worden gesteld zijn zodanig, dat tegen het einde van de cursus blijkt:

1. dat de leerling beschikt over een intellect, dat door grondige scholing is voorbereid tot het ontvangen van wetenschappelijk onderwijs;
2. dat hij de hieronder aangeduide bekwaamheden en eigenschappen bezit, welke, onafhankelijk van de gekozen studierichting, als onmisbaar worden beschouwd voor iedere beoefenaar der wetenschap;
 - a. het vermogen om zich nauwkeurig rekenschap te geven van hetgeen mondeling of schriftelijk tot hem komt (en daarin het probleem te onderkennen);
 - b. voldoende beheersing van de moedertaal om eigen gedachten over een zakelijk onderwerp, zowel mondeling als schriftelijk, in goede orde, juiste woordkeus en in concrete vorm te uiten; bovendien een beschaafde uitspraak (in het bijzonder ook het vermogen om een probleem te formuleren);
 - c. enige geoefendheid in het houden van korte voordrachten en het samenstellen van korte overzichten over zelfstandig bestudeerde onderwerpen (waarbij beschouwingen over problemen niet achterwege mogen blijven);
 - d. voldoende kennis van de drie moderne talen om daarin niet te moeilijke en niet uitsluitend literaire geschriften met begrip te lezen;
3. dat hij een nauwkeurig vastgestelde hoeveelheid leerstof, waarvan de kennis voor het volgen van wetenschappelijk onderwijs in de gekozen studierichting als noodzakelijk minimum moet worden beschouwd, tot zijn geestelijk eigendom heeft gemaakt;
4. dat hij voldoende belangstelling heeft voor geestelijke en maatschappelijke vraagstukken om ook in verband met deze de keus van zijn toekomstige loopbaan te bepalen."

In de opvatting van het schema-Bolkestein worden aan de gevormdheid eisen gesteld, die velerlei aspecten van de persoonlijkheid raken. Indien men bedenkt, dat het eindexamen vooral kennis-elementen meet, zal het duidelijk zijn, dat het diploma in zijn huidige vorm nimmer een betrouwbare maatstaf kan zijn voor geschiktheid voor hogere studies. Dit geldt temeer, daar de formulering van het schema-Bolkestein nog verre van volledig schijnt. Dit schema vermeldt immers niets over aspecten van de persoonlijkheid als studiemethoden, sociale aanpassing, psychische weerbaarheid e.d. en toch zijn dit ongetwijfeld niet onbelangrijke voorwaarden voor de geschiktheid.

Het kan dan ook geen verwondering wekken, dat onder meer de werkgroep van „Mens en Samenleving” in haar rapport de opvatting huldigt: „Het bezit van een dergelijk diploma biedt geen garantie voor een succesvolle studie aan universiteit en hogeschool”.²⁹⁾

De selectieprocedure, die door het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het toekennen van studietoelagen wordt gehanteerd:

- a. de rapporten der laatste twee V.H.M.O.-jaren,
- b. de eindexamencijfers,
- c. het oordeel van de school van herkomst,

kan in de ogen van deze werkgroep eveneens geen genade vinden; de werkgroep meent „de betrouwbaarheid van deze methode in twijfel te moeten trekken. Die twijfel berust voornamelijk op de resultaten van recent wetenschappelijk onderzoek.” De werkgroep spreekt vervolgens de verwachting uit, dat de kwaliteit der studentpopulatie verbeterd zou kunnen worden „met behulp van psychologische tests, al dan niet gecombineerd met examencijfers en een onderzoek naar studiegewoonten”, maar verwerpt (terecht) de mogelijkheid om de ongeschikten met absolute zekerheid aan te wijzen. De argumentatie voor deze opvatting is onweerlegbaar. „De correlatie namelijk tussen de bij de selectie te hanteren criteria van vermoedelijke geschiktheid en de feitelijke geschiktheid is niet hoog. Men verwacht, dat een correlatie-coëfficiënt van 0.70 het meest gunstige resultaat zal zijn, dat men bij selectie door toepassing van vrij kostbare onderzoekstechnieken zal kunnen bereiken. De voorspellende gegevens bestrijken dan ongeveer de helft van de factoren, die het al dan niet welslagen van een ondernomen studie bepalen... Men kan derhalve van selectie nimmer grote resultaten verwachten”. De werkgroep voegt daarbij de morele overweging, dat „tegenover diegenen, die bij aanwending van onvoldoende betrouwbare selectiemethoden ten onrechte zouden worden afgewezen, onrecht wordt begaan”, en komt op grond daarvan tot de mijns inziens volkomen aanvaardbare aanbeveling om „aan allen, die in het bezit van een geldig diploma, voor steun in aanmerking wensen te komen en wier situatie aan de normen van de behoefte voldoet, een rijksstudietoelage... te verlenen.”

Wij komen aldus tot de teleurstellende conclusie, dat *objectieve* maatstaven voor de geschiktheid noch aan het begin noch ten tijde van de studie bij de huidige stand der wetenschap te vinden zijn. Wellicht zal men door bezinning op het doel en de strekking van het wetenschappelijk onderwijs — in de zin van de aanbeveling der Delftse werkgroep en naar analogie van het schema-Bolkestein voor het V.H.M.O. — *objectieve taakstellende normen* kunnen vaststellen, maar dan nog beschikt men niet over *objectieve criteria* om het al

dan niet voldoen aan deze normen te meten; zoals ook het eindexamen bij het V.H.M.O. geen objectief criterium is voor het al dan niet voldoen aan de eisen van het schema-Bolkestein.

En aldus zijn wij voor de zoveelste maal geen stap dichterbij gekomen bij de oplossing van het vraagstuk van het studierendement.

Het is wellicht een merkwaardige vaststelling, maar wij schijnen langzamerhand niet meer te kunnen ontkomen aan de konklusie, dat wij, sprekende over „aktivering van talenten” eigenlijk niet weten waarover wij spreken, d.w.z. dat wij niet weten wat een „talent” is. Immers: indien het onmogelijk schijnt de „geschiktheid” voor wetenschappelijk onderwijs vast te stellen, waaraan zullen wij dan het „talent” kunnen herkennen? Zolang wij op deze vraag het antwoord niet weten, zal het bijzonder moeilijk zijn tot een systematische aktivering der talenten te komen.

Welke benaderingswijze kan na het weinig hoopvolle perspectief der bovenstaande uiteenzetting dienaangaande nog uitkomst bieden?

4. Naar een her-interpretatie van het begrip „studie-vrijheid”?

Het komt mij voor, dat een oplossing van het vraagstuk van het studierendement en daarmee het bepalen van de inhoud van het begrip „geschiktheid” of „talent” wellicht mogelijk is via een her-interpretatie van het begrip „studievrijheid”. Dit begrip wordt in Nederland in absolute zin geïnterpreteerd: Wie een bepaald diploma bezit is vrij om zich aan een instelling van wetenschappelijk onderwijs te laten inschrijven; hij is vrij om daar te studeren, maar ook om er niet te studeren; hij is vrij om academische examens af te leggen, evenzo om dit niet te doen. Deze vrijheid sluit ook in, dat hij zijn eigen weg moet zoeken (hij is „vrij” om die te vinden, ook om die niet te vinden), dat hij de kans loopt een eenzaam en verloren bestaan te leiden, want het is moeilijk verenigbaar met onze opvatting van vrijheid, dat hem steun wordt geboden in de vorm van leiding en begeleiding (en dus ook van controle). Deze opvatting van vrijheid bestaat ook aan de andere zijde van de kathedra, waar het onderwijs „ex cathedra” in sommige studierichtingen nog een te grote plaats inneemt. De Nederlandse opvatting van academische studievrijheid staat nog in het teken van „the survival of the fittest”, een terminologie die de moderne mens niet meer aanspreekt en een opvatting die onrechtvaardig schijnt, waar het algemeen erkende recht van het „talent” op optimale ontplooiing in het geding is.

Wat is immers een „talent”. Hoe weinig wij hiervan ook weten, zeker is, dat dit geen vaststaande grootheid is. Aanvankelijk is er niets meer dan de potentie om een „talent” te worden, m.a.w. een „talent” moet ontwikkeld worden; hiervoor nu zijn de condities aan de universiteit en hogeschool niet optimaal.

Men kan stellen, dat de potentie om een „talent” te worden, met de geboorte gegeven is en naarmate het milieu een meer stimulerende werking uitoefent, zal de potentie meer aktueel worden. De term „milieu” is hier in zeer brede zin te verstaan. Om te beginnen het gezinsmilieu, dat vanaf de prille kindsheid vormt, niet alleen onder het aspekt van de intelligentie, maar evenzeer in karakterologisch opzicht. Wat de intelligentie betreft zijn de hogere sociale milieu's in een relatief gunstige positie en het is wellicht daardoor,

dat de aktuele intelligentiespreiding der kinderen uit de hogere sociale milieu's gunstiger is dan die der kinderen uit de lagere milieu's.

Wat de karakterologische ontwikkeling aangaat zijn de gezinnen eveneens in te delen in relatief gunstige en ongunstige milieu's: een gave en evenwichtige persoonlijkheid komt meestal voort uit een gaaf en evenwichtig gezin. Het is zeker niet zo, dat de evenwichtige gezinnen zich concentreren in de hogere milieu's — de sociale milieuindeling is in dit opzicht vermoedelijk niet relevant — maar dat is in dit verband van minder belang. Het gaat er slechts om te stellen, dat de milieu-condities ook voor de karakterologische ontwikkeling en dus voor de ontplooiing van het talent van eminente betekenis zijn.

Deze opmerkingen zijn niet alleen van toepassing op het gezinsmilieu, maar op alle milieus, waarin de opgroeiende jeugd verkeert, dus ook op het schoolmilieu; dit geldt voor het lagere onderwijs, het V.H.M.O. en de universiteit of hogeschool.

Kan men nu stellen — om ons tot het laatstgenoemde onderwijs te beperken —, dat het universitaire milieu zodanig is geconditioneerd, dat het voert tot een waarlijke „ontwikkeling” van het „talent”; m.a.w. dat het optimale condities schept voor een evenwichtige ontplooiing van het talent?

Het is niet de eerste maal, dat deze vraag wordt gesteld. Het begint langzamerhand een algemene overtuiging te worden, dat ons universitaire milieu in dit opzicht vele schaduwzijden vertoont. De gevoelens van onbehagen worden steeds groter. Het feit, dat dit thema steeds vaker terugkeert in de jaarlijkse oraties der Rectores Magnifici, wijst er op, dat het gewetensonderzoek betreffende het functioneren van ons universitair bestel als sociaal-pedagogisch systeem in volle gang is. De Commissie-Rutten stelt dienaangaande onder meer het volgende:

„Van universiteitswege wordt weinig hulp geboden bij het vinden van de juiste studiemethode. Dit veronderstelt, dat ook de aankomende student in staat is tot zelfstandig studeren. De ervaring leert, dat aan een groot deel van de eerstejaars-studenten een dergelijke eis in redelijkheid niet kan worden gesteld. De tegenstrijdigheid tussen de verwachte zelfstandigheid en het onvermogen, aan die eis te voldoen, verklaart ten dele de meer dan normale aanpassingsmoeilijkheden waarmede vele, overigens voor universitaire studie geschikte, studenten te kampen hebben. Het ontbreken van enige leiding bij het zich eigen maken van de universitaire studiemethode, welke geheel afwijkt van die van de middelbare school, is vermoedelijk niet zelden de oorzaak van onnodige mislukkingen. Hierdoor gaat kostbare tijd verloren, zonder dat daar enige winst op ander gebied tegenover staat. Het inzicht, dat de student tijdens zijn studie geleidelijk naar de zelfstandigheid en de daarmee gepaard gaande academische vrijheid moet toegroeien, is nog niet algemeen tot richtlijn geworden van de academische opleidingen.

... De Commissie meent, dat in sommige studierichtingen het onderwijs ex cathedra een te grote plaats inneemt, dat de zelfstandigheid van de student niet voldoende wordt gestimuleerd en dat de wijze, waarop een aantal studenten de academische vorming veronachtzaamt, strijdt tegen de bedoeling der universitaire opleiding.”³⁰⁾

De Commissie beveelt een aantal maatregelen aan, die alle tot doel hebben de student een helpende hand te bieden bij de ontwikkeling van zijn vermogens:

1. „Ter bevordering van een meer verantwoorde studiekeuze („zelfselectie“) worde aan iedere universiteit en hogeschool een psychologisch bureau voor studie-adviezen opgericht. Beoogd wordt, daarmee de studenten die zulks wensen, de gelegenheid te bieden door een gesprek en eventueel een psychologisch onderzoek een beter inzicht te krijgen in de eigen geschiktheid voor de gekozen studie.”
2. „De kans, een academische studie met succes te volbrengen, is mede afhankelijk van de wijzen, waarop het onderwijs is ingericht. Verbeteringen kunnen worden verwacht door:
 - a. het geven van meer leiding bij de studie, speciaal aan jongerejaarsstudenten;
 - b. een zodanige inrichting van de studie, dat de student zo vroeg mogelijk een min of meer representatief beeld krijgt van aard en eisen van de gekozen studierichting. Aan de faculteiten zou met het oog hierop in overweging kunnen worden gegeven na te gaan, of tot dit doel een kwantitatieve beperking van de examenvakken (kernvakken en keuzevakken) mogelijk en wenselijk is;
 - c. een serieuze toetsing van de studieresultaten zo mogelijk na het eerste studiejaar”.³¹⁾

De commissie stelt t.a.v. het laatste punt, dat de wijze waarop deze beoordeling zou moeten geschieden, aan de faculteiten dient te worden overgelaten en dat de beoordeling van de studieresultaten vanzelfsprekend in handen moet blijven van de docenden (blz. 143). Refererend aan de „wet van Posthumus“ zal het duidelijk zijn, dat hiermee het gevaar van een gelijkblijvend studierendement zal blijven bestaan, indien de wijze van beoordeling zelve geen principiële wijziging ondergaat. Het komt mij voor, dat de voorstellen sub 2a. en 2c. als één geheel moeten worden gezien. Een beoordeling van de studieresultaten kan slechts dan serieus en rechtvaardig zijn, wanneer een intensieve leiding en begeleiding van de student daaraan vooraf zijn gegaan. „Niet zelden,“ zo schrijft de Commissie (blz. 27) „zijn teleurstellende studieresultaten het gevolg van moeilijke persoonlijke omstandigheden“. Het vraagstuk van het studierendement is niet een vraagstuk van selectie en beoordeling alleen, het is evenzeer een vraagstuk van leiding en begeleiding. Alleen wanneer de student de *persoonlijke aandacht* en de daaruit voortvloeiende *noodzakelijke hulp* ontvangt, kan men — zo wil het mij voorkomen — een doorbreking van statistische wetmatigheden („de wet van Posthumus“) in de beoordeling verwachten. In dit licht bezien kan men dan ook slechts met instemming kennisnemen van de volgende aanbevelingen van de Commissie Rutten:

1. „De student behoeft in verhoogde mate een „begeleiding“ op de weg zijner academische vorming. Met het oog hierop dient elke faculteit of afdeling c.q. studierichting te beschikken over een wetenschappelijke staf, die, zonder aan de overige eisen ten aanzien van onderwijs en onderzoek te kort te doen, qua omvang en samenstelling in staat is in ruime mate hieraan medewerking te verlenen.”

2. „Voor eerste- — eventueel ook voor tweedejaars-studenten — dienen werkgroepen te worden ingesteld, waarin, onder supervisie van de hoogleraar, door leden van de wetenschappelijke staf, leiding wordt gegeven bij de studie. De universiteit dient de hiertoe vereiste ruimten ter beschikking te stellen.”³²⁾

Het ware te wensen, dat naast de *studenten-decaan*, die de laatste jaren zijn intrede heeft gedaan in ons universitair bestel en die in het bijzonder de belangen der studenten in het sociale en algemeen menselijk vlak behandelt, de *studie-counselers* voor de behartiging van de directe studiebelangen spoedig vertrouwde figuren in onze universiteiten en hogescholen zullen worden.

Teneinde enig beeld te krijgen van de mogelijke effecten van een zodanige „studie-counseling” op het studierendement zou het alleszins de moeite waard zijn een statistische analyse te maken van het studierendement der studenten, die een rijksstudietoelage genieten. Deze immers ontvangen reeds een zekere — zij het beperkte — leiding en begeleiding om de eenvoudige reden, dat hun verrichtingen nauwgezet worden gevolgd. Het moet niet uitgesloten worden geacht, dat alleen reeds de persoonlijke aandacht die zij ontvangen (en de persoonlijke financiële belangen, die op het spel staan) een verhoging van het studierendement ten gevolge hebben.

5. Onderzoek en documentatie

Hiermede komen wij tot de formulering van een volgend desideratum dat zich in het kader van het vraagstuk van het studierendement opdringt: de wenselijkheid van systematisch onderzoek naar de achtergronden der studiemoeilijkheden. Het is thans reeds een algemeen bekend feit, dat intelligentie alleen niet voldoende is voor succes bij de studie. Intelligentie is niet meer dan een voorwaarde. Daarnaast zijn „karakterologische factoren” en „persoonlijke omstandigheden” in hoge mate mede-bepalend (= persoonlijke factoren) evenals de „methodiek van het onderwijs”, „inrichting der studieprogramma's” e.d. (= onderwijsfactoren). Welke realiteiten gaan achter deze begrippen schuil? Weliswaar zal ieder (tot op zekere hoogte) voor zich een bepaalde concretisering aan deze begrippen kunnen geven, maar een systematisch inzicht in de concrete verschijningsvormen alsmede in de onderlinge samenhang dezer factoren ontbreekt.

Ook hier kan men wederom met instemming verwijzen naar het rapport van de Commissie-Rutten „Verschillende problemen, de belangen der studenten betreffende, zullen moeten worden onderzocht. Onder meer wordt gedacht aan een analyse van het studierendement en aan het opsporen van de oorzaken van mislukking. Daarbij zullen aan de orde moeten komen vragen betreffende selectie, onderwijs-, studie- en examenmethodiek, studieprogramma's, studieduur en studie-eisen”.³³⁾

Het belang van systematische statistische documentatie en van onderzoeken naar de achtergronden der studiemoeilijkheden is niet te onderschatten. Deze onderzoeken kunnen onvermoede factoren aan het licht brengen (en globaal bekende factoren concretiseren en nuanceren), die de ontplooiing van potentiële talenten frustreren. Deze onderzoeken kunnen aldus een bijdrage op lange termijn leveren aan de oplossing van het vraagstuk der

aktivering van talenten. Enkele voorbeelden kunnen deze stelling adstrueren.

Vooreerst de „wet van Posthumus“. Deze is in het voorafgaande gekwalificeerd als een hypothese. Zij kon als zodanig worden geformuleerd aan de hand van statistische gegevens die op beperkte schaal aanwezig zijn. Deze hypothese heeft nu reeds een soort schrik-effect teweeg gebracht. Zij heeft de aandacht gevestigd op een voor het studierendement wellicht wezenlijke factor, waarvan het bestaan tevoren niet eens werd vermoed. Het toetsen van deze hypothese door middel van statistische onderzoekingen op grote schaal moet thans primair noodzakelijk worden beschouwd.

Een ander voorbeeld. Het onderzoek naar de mislukking en vertraging van de studie aan de T.H. te Delft (waarnaar reeds eerder werd verwezen), heeft aangetoond, dat in 55 van de 172 onderzochte gevallen, d.i. 32%, de keuze van een verkeerde studierichting de belangrijkste oorzaak van het mislukken der studie is geweest.³⁴⁾ Het is op grond hiervan, dat in het rapport een pleidooi werd gehouden voor een verbetering van de studievoorzichting: „van de bestaande mogelijkheden tot verbetering van die communicatie... wordt, trouwens niet alleen aan de T.H., maar in alle universiteiten en hogescholen in Nederland, nog te weinig, te weinig systematisch en vaak niet op de meest geschikte wijze, gebruik gemaakt“.³⁵⁾

Om wille van de beknoptheid van dit artikel moge van het geven van andere voorbeelden worden afgezien.

De paragraaf over het studierendement kan hiermee worden afgesloten. De hierin opgenomen beschouwingen — die overigens verre van volledig zijn — hebben naar ik hoop toch wel aangetoond, dat het vraagstuk van het studierendement in het wetenschappelijk onderwijs — mutatis mutandis geldt het zelfde voor het V.H.M.O. — uitermate gecompliceerd is en tegelijkertijd een van de knelpunten vormt van het vraagstuk van de aktivering van talenten. Het lijkt dan ook noodzakelijk dat de strategen, die het vraagstuk van de aktivering der talenten willen bestrijden, aan dit front hun voornaamste troepen inzetten. Het sociaal-wetenschappelijk onderzoek zal, zo komt het mij voor, hierbij de funktie der verspieders kunnen vervullen; en het moet niet uitgesloten worden geacht, dat deze verspieders in de uitwassen van de Nederlandse academische studievrijheid de hoofdmacht van de vijand zullen herkennen.

V. ENKELE CONCLUSIES

Het lijkt gewenst dit artikel te besluiten met een korte samenvatting van de hierin ontwikkelde hoofdgedachten en de hieruit getrokken konklusies. Deze samenvatting volgt dezelfde lijn als in het gehele artikel is ontwikkeld.

1. Het is onmiskenbaar, dat er in ons volk, in het bijzonder in de lagere sociale groeperingen, nog een belangrijke potentiële intellektuele reserve bestaat. Ons onderwijs is in nog sterke mate „standsgebonden“. Deze gebondenheid geldt het sterkste voor het wetenschappelijk onderwijs, waar slechts 8% der studenten afkomstig is uit het lagere milieu (waartoe veel meer dan de helft der gehele Nederlandse jeugd behoort). Het wegnemen van zoveel mogelijk belemmeringen om de potentiële reserve in een akteuele reserve om te zetten is de wezenlijke problematiek van het vraagstuk der aktivering van talenten.

2. Er wordt van overheidswege reeds veel gedaan aan de aktivering van talenten door financiële steun. Van de verschillende voorstellen, die de laatste jaren zijn gedaan om deze aktivering nog krachtiger te maken zijn die van de werkgroep Mens en Samenleving en die van de Nota Rutten (die iets minder ver gaan) het meest realistisch. De argumentatie van de werkgroep Mens en Samenleving tegen de extra-selectie, die kandidaat-bursalen hebben te ondergaan, is niet weerlegbaar. Er zou daarom een pleidooi te houden zijn voor de toekenning van een (voorlopig één-jarig) renteloos voorschot aan elke gediplomeerde van het V.H.M.O. — wanneer deze daarvoor op grond van de financiële behoeften in aanmerking komt — op de titel van „vermoedelijke geschiktheid”. De argumentatie van de werkgroep ten gunste van een omzetting (met terugwerkende kracht) van het renteloos voorschot in een studiebeurs zodra de „vermoedelijke geschiktheid” een „gebleken geschiktheid” geworden is, lijkt niet overtuigend. Het is n.l. niet in te zien, wat onder „gebleken geschiktheid” zou moeten worden verstaan.

3. De aktivering van talenten via school- en beroepskeuzevoorlichting is een nog te weinig ontgonnen gebied. De min of meer dwangmatige sociaal-psychologische vooringenomenheid ten gunste van beroepen, die binnen de eigen sociale horizon gelegen zijn, belemmert in bepaalde delen van ons volk een eigenlijke vrijheid van school- en beroepskeuze. Hierdoor gaat veel talent verloren en niet zelden ten koste van persoonlijk leed. Daarom is in dit artikel gepleit voor een institutionalisering van de schoolkeuzeprocedure aan het einde van de lagere schoolperiode, die er op gericht zou moeten zijn aan alle abiturienten een schoolkeuze-advies te verstrekken. Van deze verhoogde keuzevrijheid is een aktivering van talenten te verwachten.

4. De statistieken betreffende de studieduur en het studierendement wijzen uit, dat ongeveer 50% der leerlingen in het V.H.M.O. en 30 à 50% der studenten in het wetenschappelijk onderwijs de studie niet met een diploma bekroont. Dit feit doet de vraag rijzen, of hierdoor niet veel talent wordt teruggewezen. Deze vraag wordt ingegeven door de overweging, dat de „geschiktheid” voor een bepaalde studie niet met objectieve maatstaven gemeten kan worden en door de hypothese, dat de beoordelaren bij de examens zich onbewust laten leiden door een statistische wet, volgens welke een steeds gelijkblijvend percentage examen-kandidaten wordt afgewezen (de „wet van Posthumus”). Indien deze hypothese in voortgezet onderzoek zou worden bevestigd, zal uitgezien moeten worden naar een principiële wijziging van de beoordelingsprocedure.

5. Uitgaande van de stelling, dat een talent bij aankomst aan de universiteit (en V.H.M.O.-school) niet meer is dan een talent in *potentie* en dat dit talent slechts aktueel kan worden door een daadwerkelijke stimulering van al zijn ontplooiingsmogelijkheden, is in dit artikel — in overeenstemming met het gesteide in de nota Rutten — gepleit voor een aktieve studiebegeleiding o.m. door de aanwijzing van studie-counselers. Het is te verwachten, dat dit zwaard aan twee zijden snijdt. Enerzijds zal de student hierdoor geholpen worden en gestuwd (respectievelijk gecontroleerd) op zijn weg naar persoonlijke en studie-zelfstandigheid; anderzijds zal de hoogleraar een beter inzicht kunnen krijgen in de mate van getalenteerdheid en daardoor wellicht tot een meer overwogen en beter aan de individuele omstandigheden der

studenten aangepaste beoordeling kunnen komen. De grotere inperking van de academische studievrijheid, die hieruit wellicht zal voortvloeien, schijnt eerder als een winst dan als een verlies te moeten worden aangemerkt.

6. De factoren, die de ontplooiing van het „talent” belemmeren dan wel stimuleren, zijn voor het merendeel slechts in vage termen en niet in hun onderlinge samenhang bekend. Daarom bestaat er in het kader van het vraagstuk van de aktivering der talenten dringend behoefte aan onderzoek en dokumentatie.

De resultaten van deze onderzoekingen kunnen met name voor het beleid ten aanzien van de studiebegeleiding en de studiebeoordeling belangrijke richtlijnen aandragen.

Zoals in de aanvang van dit artikel is gesteld, was de bedoeling van de auteur geen andere dan op de veelzijdigheid van het vraagstuk der aktivering van talenten te wijzen en enkele hoofdstructuren hiervan probleemstellend te behandelen. Hoewel deze beperking de auteur bij voorbaat ontslaat van het verwijt van onvolledigheid, zal de lezer wellicht toch een gevoel van onbevredigdheid houden.

Het vraagstuk van de aktivering van talenten is inderdaad maar zeer onvolledig behandeld. Wie zou ontkennen, dat het vraagstuk van centralisatie of decentralisatie der universiteiten, het vraagstuk van de spanning tussen de eis van specialisatie en de eis van de *universitas scientiarum*, het vraagstuk van de behoeften-prognose, om slechts enkele voorbeelden te noemen, hiervan geen wezensbestanddelen vormen? Dat deze met name genoemde vraagstukken in dit artikel — tegen de aanvankelijk door de auteur beoogde opzet in — geen plaats hebben gekregen, is te wijten aan de eis van beknoptheid, die aan dit — en elk ander — artikel moet worden gesteld. Het is tekenend voor de gecompliceerdheid van het vraagstuk der aktivering van talenten, dat het zich moeilijk in een artikel laat behandelen. Het is een vraagstuk, dat een boekdeel waard is. Het is ook een vraagstuk, aan de oplossing waarvan de besten van ons volk — zowel van universiteits- als van overheidswege — hun krachten wijden. Met deze laatste overweging kan de auteur dit artikel in vrede eindigen.

¹⁾ Dr Ph. J. Idenburg: *De Sleutelmacht der School*. 1958 (Mededelingen nr 63 van het Nutsseminarium voor Paedagogiek aan de Universiteit te Amsterdam).

²⁾ H. Schelsky: *Schule und Erziehung in der industriellen Gesellschaft*. 1959. Bldz. 17.

³⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek. *De sociale en regionale herkomst der studenten bij het hoger onderwijs, 1958/59*. 1960.

⁴⁾ *Begaafdheidsonderzoek en intelligentiespreiding*. Rapport van het Sociologisch Instituut. 1951.

⁵⁾ *Rapport over een onderzoek naar de stand van het gewoon lager onderwijs in Noord-Brabant*. 1957. Blz. 173.

⁶⁾ K.S.K.I. *Schoolkeuze en Schoolsucces bij V.H.M.O. en U.L.O. in Noord-Brabant*. Paedagogische Publicaties nr 3. 1958. Blz. 62.

⁷⁾ J. C. Spitz, *De reserve aan hoger intellect in Nederland* in: *Universiteit en Hogeschool*. 1959. Blz. 77-93.

⁸⁾ Rapport van een Commissie, ingesteld door het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond, 1957.

- ⁹⁾ Rapport van de Dr Wiardi Beckmanstichting, 1959.
- ¹⁰⁾ Publicatie van een werkgroep uit de kring van de stichting „Mens en Samenleving”, 1960.
- ¹¹⁾ Rapport van de adviescommissie voor te treffen voorzieningen ten behoeve van studenten, 1956.
- ¹²⁾ De rapporten: Gelijke Kansen en Studiekosten en Studietoelagen zijn uitvoeriger besproken door Mr J. M. C. van Driel: *Studieloan; gelijke kansen; Studietoelagen* in het Katholiek Staatkundig Maandschrift, 1960, nr 9.
- ¹³⁾ Zie verder de argumentatie van Mr J. M. C. van Driel in het Katholiek Staatkundig Maandschrift, 1960, nr 9.
- ¹⁴⁾ C.B.S. *De sociale en regionale herkomst der studenten bij het Hoger Onderwijs, 1958/'59*, blz. 10. De cijfers tussen haakjes (door de auteur toegevoegd) hebben betrekking op de overeenkomstige percentages van de totale groep mannelijke studenten.
- ¹⁵⁾ K.S.K.I. *Van beroepscontinuïteit naar beroepsmobiliteit*. 1960.
- ¹⁶⁾ Ontleend aan een nog niet gepubliceerd rapport van het K.S.K.I.
- ¹⁷⁾ K.S.K.I. *Schoolkeuze en Schoolsucces bij V.H.M.O. en U.L.O. in Noord-Brabant*. 1957, blz. 62 en 87.
- ¹⁸⁾ Dr M. Matthijssen, *Het onderwijs, schakel tussen verleden en toekomst in Opvoeding, Onderwijs, Gezondheidszorg*. 1960, nr 3, blz. 98.
- ¹⁹⁾ Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid. *Rapport van de Commissie van Advies voor de Organisatie van de Beroepskeuzevoorlichting 1957/1958, 5900*, nr 14.
- ²⁰⁾ Zie ook: *Het Onderwijs, Schakel tussen Verleden en Toekomst* t.a.p. blz. 102.
- ²¹⁾ Dr Ph. J. Idenburg, *Schets van het Nederlandse schoolwezen*, 1960, blz. 490.
- ²²⁾ Onder de term „studierendement” wordt in dit artikel in overeenstemming met het algemeen spraakgebruik verstaan het effect van de studie, voorzover dit zijn uitdrukking vindt in de bevordering of afwijzing bij de examens. Ter voorkoming van misverstand zij er op gewezen, dat deze term strict genomen onjuist is, daar de studie ook voor de afgewezen student meestal niet zonder rendement (in kwantitatieve zin) zal zijn gebleven.
- ²³⁾ W. H. Brouwer, *Selectie en Schoolsucces*, 1951.
- ²⁴⁾ C.B.S. *Statistiek van het hoger onderwijs 1937/'38—1947/'48*, 1949.
- ²⁵⁾ J. Kerkhofs, *Slagen en mislukken aan de Universiteit*, in: *Streven*, febr. 1961, blz. 492.
- ²⁶⁾ Prof. Dr K. Posthumus, *Bespiegeling over „Mislukking en vertraging van de Studie”* in: *Universiteit en Hogeschool*, 1960, nr 5 blz. 378-390.
- ²⁷⁾ Dit citaat alsmede de hierna volgende zijn ontleend aan: *Mislukking en vertraging van de studie. Verslag van een onderzoek verricht aan de Technische Hogeschool te Delft 1953-1957, 1959*, blz. 81 e.v.
- ²⁸⁾ Dit schema, daterend van 1938, is ook als richtsnoer in de Nota-Rutten aangehouden en met enige aanvulling ook in het rapport van de Commissie-Jansen (*Doelstelling van het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs in de wetsontwerpen Rutten, 1954*) opgenomen. In het boven omschreven schema zijn de aanvullingen van de Commissie-Jansen tussen haakjes geplaatst.
- ²⁹⁾ Dit citaat en de hierna volgende zijn ontleend aan het rapport „*Studiekosten en Studietoelagen*”, blz. 16-17.
- ³⁰⁾ *Rapport van de adviescommissie voor te treffen voorzieningen ten behoeve van studenten, 1956*, blz. 3.
- ³¹⁾ t.a.p. blz. 168-169.
- ³²⁾ t.a.p. blz. 157.
- ³³⁾ t.a.p. blz. 118.
- ³⁴⁾ *Mislukking en vertraging van de studie*, t.a.p. blz. 16.
- ³⁵⁾ Idem, blz. 103.

Nieuwe Boeken

LEO TROTZKI, Tagebuch im Exil, Köln/Berlin 1961, Verlag Kiepenheuer/Wistch, 255 bl .

Dit dagboek stamt uit de tijd, dat Trotzki als emigrant in Noorwegen en Frankrijk doorbracht en die hij zelf de belangrijkste periode in zijn leven heeft genoemd. Het boek bevat ook zijn testament. Wie Trotzki's veel meer bekende geschiedenis van de Russische revolutie heeft gelezen, moet niet verzuimen dit dagboek tot zijn bezit te maken. Het gaat hier om een belangrijke uitgave, waarin de persoonlijke tragedie van na Lenin de knapste denker van de oktoberrevolutie duidelijk naar voren komt en waarin vooral de regels aan Stalin gewijd important zijn.

Volgens de Sowjets kan, tegenover een macht die een rechtvaardige zaak dient, onder geen enkele omstandigheid een houding van neutraliteit aangenomen worden.

Aangezien de rechtvaardige zaak uitsluitend bij de Sowjets in veilige handen is, behoeft men zich geen illusies te koesteren ten aanzien van het neutralisme der Sowjets.

Helder geformuleerd en uitstekend gedocumenteerd zet hij ons uiteen hoe de neutraliteit er volgens de communisten uitziet.

Vooraf in deze tijd aanbevelenswaardige literatuur.

GUSTAV HILGER, Stalin, Aufstieg der UdSSR zur Weltmacht, Göttingen 1960. Musterschmidt Verlag, 94 blz.

Dit boekje verscheen in de serie „Persönlichkeit und Geschichte“, waarvan we al een deeltje in deze kolommen hebben mogen begroeten. Ook deze levensbeschrijving is weer een heldere en duidelijke be-

schouwing, waaruit men belangrijke wetenswaardigheden kan putten. Gustav Hilger is een deskundige bij uitstek met een grote internationale ervaring, een man die de praktische politieke ervaring in de vingers heeft. Daarom ontstond van zijn hand een werkje, dat men graag zal willen bezitten, omdat het in kort bestek veel te bieden heeft.

HEINZ FIEDLER, Der Sowjetische Neutralitätsbegriff in Theorie und Praxis.

Ein Beitrag zum Problem des Disengagement. Verlag für Politik und Wirtschaft, Köln, 1959, 302 bladz.

Teneinde de Sowjet-opvattingen inzake de neutraliteitsgedachte te kunnen benaderen is het noodzakelijk de Sowjet-instelling t.a.v. het volkenrecht te verklaren.

Hiervan uitgaande bewijst Heinz Fiedler dat de Sowjets zich niet laten leiden door het „traditionele burgerlijke neutraliteitsbegrip“ omdat deze „burgerlijke opvattingen“ de al dan niet gewettigheid van een oorlog niet in aanmerking nemen.

WILHELM ANDREAE, Vom Geiste der Ordnung in Gesellschaft und Wirtschaft, Ausgewählte Aufsätze und Abhandlungen, Gustav Fischer Verlag, Stuttgart, 1959, 200 blz.

Deze bundel opstellen is de schrijver aangeboden als geschenk op zijn zeventigste verjaardag in april 1958. Hij bevat een keuze uit stukken, geschreven in de periode van 1925 tot 1954. Drie stukken behandelen een historisch onderwerp, drie

zijn gewijd aan de „Geist der Gesellschaft”, en de overige acht aan de „Ordnung der Wirtschaft”. De laatste groep stamt grotendeels uit de jaren na de Tweede Wereldoorlog. De schrijver, die zich (behalve op het wijsgerig-sociologische grensgebied van de economie) vooral op het monetaire en financiële gebied bewogen heeft, tracht uit te gaan van de ideeën van Othmar Spann, om met behulp daarvan een oordeel te geven over de economische instellingen van zijn tijd. Hij keert zich tegen de ordeningsidee die tot uiting komt in de geschriften van de neo-liberalen, met name in het „Jahrbuch Ordo”. Die is hem te individualistisch en te ver van de institutionele werkelijkheid. Zelf wil hij zijn ideeën ontwikkelen in voortdurende voeling met bestaande en ontstaande instellingen. In dit kader passen o.a. opstellen over de kartels, de medezeggenschap van de arbeiders en het belastingstelsel. Het zijn vooral deze, en zijn kritiek op het liberalisme, die waardevolle gedachten bieden. Zij zijn overigens veelal wel toegespitst op actuele ontwikkelingen in Duitsland. Het boek wordt gekompleteerd door een overzicht van het leven en de geschriften van de geleerde.

v. A.

PROF. Dr. J. A. DOERIG, Marx contra Russland, Stuttgart 1960, Seewald Verlag, 156 pag.

Dit boek bevat de artikelen, die Marx als korrespondent van de New York Daily Herald tijdens zijn Londense ballingschap schreef. Voor zover wij weten is dit de eerste keer, dat deze artikelen in deze samenstelling gebundeld verschijnen en men kan daarom deze uitgave als hoogst interessant begroeten. Met name zal men met grote belangstelling lezen wat Marx neerschreef over de Russische expansie en daaruit wordt de titel van het boek duidelijk. Marx heeft weinig of geen pardon voor het absolutis-

me van Rusland. Men kan bepaald in zijn artikelen geen simpatie lezen voor de Russische expansie, integendeel. Het panslawisme wordt vernietigend beoordeeld. Het zal duidelijk zijn, dat dit boek in handen van een ieder die zich met de bestudering van het kommunistische bezig houdt op zijn plaats is. Vooral nu de Sowjet-Unie zich opwerpt als de verdediger van onafhankelijke volken zijn deze geschriften van de hand van niemand minder als Marx zelf van de grootste betekenis.

J. M. BOCHENSKI, Die Dogmatischen Grundlagen der Sowjetischen Philosophie. D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, 1959, 84 bladzijden.

Prof. dr. J. M. Bochenski, directeur van het Oosteuropa Instituut van de universiteit van Freiburg (Zwitserland) heeft de filosofische leerstellingen, zoals ze tot dusver gangbaar zijn in de communistische wereld en neergelegd in het Russische geschrift: „Osnovy Marksistkoj Filosofii” (De Grondslagen van de Marxistische Filosofie), vertaald. Maar Prof. Bochenski heeft meer gedaan. Hij is door de marxistische breedsprakerigheid heen gedrongen naar de kernpunten van de communistische filosofie en heeft de rode leerstellingen, ontdaan van alle franje, gecomprimeerd samengevat zonder iets af te doen aan de wezenlijke inhoud van het door hem vertaalde boek. Zelfs het feit dat Prof. Bochenski het hoofdstuk over de voornaamste richtingen in de hedendaagse burgerlijke filosofie en sociologie niet uit het Russische werk heeft overgenomen, verandert daar niets aan.

Wij geloven dat Prof. Bochenski met dit boekje een breed geïnteresseerd publiek in de gelegenheid stelt op een gemakkelijke wijze kennis te nemen van de voornaamste leerstellingen van de communistische filosofie.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

EDAKTIE : MEJUFFR. MR J. F. M. BOSCH, MAG. DR S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN
DR L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELSVOORT, DRS A. W. H. J. QUAEDVLIEG
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 15

MEI

NUMMER 3

De Werkstaking

DOOR Dr J. A. M. CORNELISSENS

Bij nadere bestudering van de werkstaking ziet men, dat voor dit vraagstuk in Nederland steeds grote belangstelling heeft bestaan. Gezien de uitgebreide literatuur, die aan bedoeld onderwerp is gewijd, is het ons niet mogelijk deze binnen het bestek van dit artikel uitputtend te behandelen.

Wij zullen dan ook volstaan met de bespreking van de meest saillante punten. Onze gedachten gaan dan uit naar de strafrechtelijke vervolgbaarheid van de stakende arbeiders en hun organisaties, hun civielrechtelijke aansprakelijkheid, de werkstaking en de tot ontwikkeling komende institutionele vormen van samenwerking tussen werkgevers en werknemers binnen het kader van de c.a.o. en de p.b.o. en het advies van de vier hoogleraren in het arbeidsrecht.

DE STRAFRECHTELIJKE AANSPRAKELIJKHEID BIJ WERKSTAKING

Lang heeft de wetgeving van de Franse revolutie haar invloed doen gelden op de ontwikkeling van de werkstaking hier te lande. Het duurde tot 1872 voordat de moderne vakbewegingsaktie mogelijk werd. Door de wet van 1872 tot opheffing van het coalitie-verbod werden de artikelen 414—416 van het in 1872 geldende Wetboek van Strafrecht (Code Pénal) ingetrokken. Sinds de afschaffing van bedoelde artikelen leed het geen twiifel, dat de werkstaking als zodanig en de organisatie daarvan door een werknemersvakorganisatie als volkomen geoorloofde handelingen moesten worden beschouwd. Ook thans neemt men over het algemeen aan, dat noch de individuele arbeiders, noch de werknemersorganisaties strafrechtelijk kunnen worden vervolgd bij een werkstaking.

Sinds de totstandkoming van het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen 1945 (B.B.A.) zou men op goede gronden kunnen aanvoeren, dat er een strafrechtelijke aansprakelijkheid bestaat in de gevallen, waarin de werknemers

en hun organisaties akties voeren om van de werkgevers betere arbeidsvoorwaarden te verkrijgen dan de door het College van Rijksbemiddelaars vastgestelde dan wel goedgekeurde. Ingevolge artikel 17 van het B.B.A. is het de werkgevers verboden lonen en andere arbeidsvoorwaarden toe te kennen, die afwijken van die, welke door het College van Rijksbemiddelaars zijn goedgekeurd dan wel vastgesteld. Men zou bedoelde akties kunnen zien als een uitlokking van een strafbaar feit.¹⁾

Er zijn ons geen rechterlijke vonnissen bekend, waarbij de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de arbeiders en hun organisaties werd aanvaard. Nu zelfs de stringente economische ordening, die wij sinds de bevrijding hebben gekend, niet tot een dergelijke jurisprudentie heeft geleid, lijkt het ons vrijwel uitgesloten, dat er rechterlijke vonnissen zullen tot stand komen, waarbij de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de individuele werknemers en hun organisaties wordt aanvaard.

Volledigheidshalve willen wij hier vermelden, dat natuurlijk zonder meer strafbaar zijn werkstakingen, als bedoeld in de Spoorwegwetten van 1903 en in artikel 358bis van het Wetboek van Strafrecht.

CIVIELRECHTELIJKE AANSPRAKELIJKHEID BIJ WERKSTAKING

Veel meer dan de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de arbeiders en hun organisaties bij een werkstaking, heeft hun civielrechtelijke aansprakelijkheid de aandacht getrokken.

Men dient hier te onderscheiden de civielrechtelijke aansprakelijkheid van de arbeider tegenover zijn werkgever en de civielrechtelijke aansprakelijkheid van de werknemersorganisaties, die de staking organiseren tegenover de desbetreffende werkgevers of werkgeversorganisaties.

Vrijwel algemeen is men het er over eens, dat „de werkstaking het karakter heeft van een niet in de wet geregelde vorm van niet-nakomen van een door het arbeidscontract opgelegde verplichting, welk niet-nakomen de arbeidsovereenkomst schorst”, schreef Dr A. Spruit in 1959 in een artikel in het Sociaal Maandblad Arbeid. Werkstaking betekent, volgens Spruit, in principe wanprestatie. Alleen de sociaal-adequate werkstaking wil hij wettelijke bescherming geven, waardoor aan haar het karakter van wanprestatie wordt ontnomen. Een werkstaking zou men gerechtvaardigd kunnen achten, wanneer:

1. zij betrekking heeft op de arbeidsvoorwaarden;
2. zij tegenover de werkgever of zijn organisaties is gericht en de werkgever of de werkgeversorganisaties aanleiding hebben gegeven tot de ingestelde eisen;
3. met de staking een privaatrechtelijke voorziening tussen werkgevers en werknemers wordt nagestreefd (een arbeidsovereenkomst, de intrekking van een ontslag)²⁾.

Ten aanzien van punt 3 merken wij op, dat privaatrechtelijke maatregelen uiteraard ook kunnen tot stand komen op grond van een eerder door een bedrijfslichaam vastgestelde verordening.

In een eerder in het Sociaal Maandblad verschenen artikel bestrijdt

Dr Mannoury de opvatting, dat een werkstaking in principe wanprestatie zou moeten zijn. Hij stelt zich op het standpunt, dat in elke arbeidsovereenkomst een stilzwijgend beding is opgenomen, dat een staking rechtvaardigt. De arbeidsovereenkomst houdt geen beding in, waardoor het werken kan worden geëist. Staken is gerechtvaardigd, indien en voorzover het blijft binnen de grenzen van hetgeen in de maatschappij onder fatsoenlijke lieden wordt aanvaard en verwacht. Mannoury leidt het stilzwijgend beding af uit het feit, dat in diverse c.a.o.'s de vredesplicht wordt opgenomen. Door een en ander geeft men blijk, dat buiten de werkings sfeer van bedoelde clause, de staking voor airbaar wordt gehouden.³⁾

Wij hebben bij de opvattingen met betrekking tot het feit of een individuele arbeider wanprestatie pleegt, wanneer hij deelneemt aan een werkstaking, langer stilgestaan, omdat de al dan niet aanwezigheid van wanprestatie van de stakende arbeiders als uitgangspunt pleegt te worden genomen bij de beantwoording van de vraag, of de werknemersorganisaties bij het organiseren van een staking een onrechtmatige daad begaan.

Sinds het arrest Cohen—Lindebaum van 1919 wordt het uitlokken van een wanprestatie van een ander beschouwd als een onrechtmatige daad. Terecht heeft Prof. de Gaay Fortman er bij de openbare behandeling van de begroting van Justitie voor het jaar 1961 in de Eerste Kamer op gewezen, dat de onrechtmatigheid van werknemersorganisaties bij het organiseren van een werkstaking niet voortvloeit uit het Kolynos-arrest van 1937, dat slechts het profiteren van wanprestatie ter wille van concurrentie tot onrechtmatige daad bestempelt.⁴⁾

Wij vragen ons af, of men — gezien de huidige ontwikkeling van het arbeidsrecht — wel van een reële basis uitgaat, wanneer men het van de wanprestatie van de individuele arbeider laat afhangen, of een werknemersorganisatie al dan niet een onrechtmatige daad pleegt, wanneer zij een staking organiseert. Voordat wij onze mening hierover zullen uitspreken, zullen wij eerst een aantal rechterlijke vonnissen de revue laten passeren, waarin de meest recente opvattingen over de werkstaking zijn neergelegd.

In 1958 brak in Amsterdam in het schildersbedrijf een wilde staking uit. De staking werd ingevolge een uitspraak in kort geding van de President van de Amsterdamse Rechtbank als onrechtmatig beschouwd, omdat zij in strijd was met de verplichting van de werknemers de bedongen arbeid te verrichten. Ook al kent de wet het feit van de staking, volgens de President van de Amsterdamse Rechtbank bestaat niet het recht van staking. De arbeiders werden veroordeeld het werk te hervatten, zulks op verbeurte van een dwangsom van f 25,— voor iedere dag, dat zij in gebreke zouden blijven aan het rechterlijk bevel te voldoen.

Als tweede rechterlijke uitspraak vermelden wij hier een uitspraak in kort geding van de President van de Amsterdamse Rechtbank van 1958. De bonden van heiers te Amsterdam, die allen zijn georganiseerd in de niet-erkende reeds 75 jaar oude Broederschap, ondervonden de nadelen van de sanering van de bouwvaklonen. De heiers achtten loonsverlaging niet billijk en gingen langzamer werken. De President van de Amsterdamse Rechtbank gaf de arbeiders bevel de arbeid in volle omvang te hervatten op verbeurte van een dwangsom.

Bovenvermelde rechterlijke uitspraken veroorzaakten uiteraard in werknemerskringen grote verontrusting, dit te meer, omdat de veroordeling tot het verrichten van arbeid gepaard ging met de veroordeling tot een dwangsom. Men vroeg zich af, hoe zullen de rechterlijke colleges reageren wanneer een werkstaking wordt georganiseerd door een erkende vakorganisatie.

De verontrusting in werknemerskringen bleef na het arrest van de Hoge Raad over de Panhonlibco-schepen bestaan. Het betrof hier een actie, die werd gevoerd door erkende vakorganisaties tegen schepen, afkomstig uit Panama, Honduras, Liberia en Costa Rica. Het merendeel van deze schepen voer onder „goedkope vlag”, dat wil zeggen, de reders van bedoelde schepen hadden geen collectieve arbeidsovereenkomsten voor de bemanning afgesloten. De werknemersorganisaties achtten hierdoor de rechtspositie van het personeel niet voldoende beschermd. Op een in 1958 gehouden congres van de Internationale Transportarbeiders Federatie werd daarom besloten ten aanzien van de zgn. Panhonlibco-schepen gedurende nader te bepalen actie-dagen (1 tot 4 december 1958) geen laad- en lossingswerkzaamheden te verrichten, om zodoende de regeringen en de reders de onvoldoende beschermde rechtspositie van de arbeiders onder de aandacht te brengen.

In tegenstelling tot zijn Amsterdamse collega beschouwde de President van de Arrondissementsrechtbank te Rotterdam de gevoerde acties niet als wanprestatie. Ook in de acties van de werknemersorganisaties zag de Rotterdamse President geen onrechtmatige daad. (Nederlandse Jurisprudentie 1958, nr. 593). Het vonnis van de Rotterdamse Rechtbank werd door het Haagse Hof bekrachtigd bij arrest van 17 april 1959 (Nederlandse Jurisprudentie 1959, nr 216). In cassatie heeft de Hoge Raad het arrest van het Haagse Hof vernietigd bij arrest van 15 januari 1960 (Nederlandse Jurisprudentie 1960 van 13 en 20 februari 1960, nr 84). De Hoge Raad was van oordeel, dat zowel bij de beoordeling naar burgerlijk recht van het al dan niet aanwezig zijn van wanprestatie aan de zijde van de werknemers, als bij de beoordeling van de al dan niet aanwezigheid van een onrechtmatige daad aan de zijde van de werknemersorganisaties, uitgangspunt zal moeten blijven de arbeidsovereenkomst tussen de werkgever en de individuele werknemer, waarin de staking of boycot ingrijpt. De c.a.o. kan echter, volgens de Hoge Raad, een bijzondere regeling inhouden. Weigering om de overeengekomen prestatie te verrichten is slechts dan geen wanprestatie, indien zij plaats vond onder zodanige omstandigheden, dat de voortzetting van de arbeid of de verrichting van bepaalde arbeid niet kan worden gevegd.

Het zal wel geen betoog behoeven, dat het arrest van de Hoge Raad meer ruimte laat voor de werkstaking dan de hierboven vermelde uitspraken van de Amsterdamse Rechtbank.

Ofschoon het bij de Amsterdamse uitspraken van 1958 stakingen betrof, die niet werden georganiseerd door erkende werknemersorganisaties, kunnen wij zeer wel begrijpen, dat bedoelde uitspraken grote verontrusting hebben gewekt. De uitspraak, volgens welke het recht van staking niet bestaat, gaat, naar onze mening, veel te ver. Bovendien lijkt ons de oplegging van een dwangsom een vorm van dwang op de menselijke persoon, die niet past bij de huidige ontwikkeling van ons arbeidsrecht.⁵⁾

Wat het arrest van de Hoge Raad betreft vragen wij ons af, of in dit arrest

geen aspecten buiten beschouwing zijn gelaten, die een heel andere benadering van het probleem tot gevolg zouden hebben gehad.

Het arbeidsrecht heeft zich thans in die richting ontwikkeld, dat de werknemersorganisaties diverse aangelegenheden behartigen, waarover de individuele arbeiders zelf voorheen tot een vergelijk moesten komen met de werkgevers. Wij denken hier dan in de eerste plaats aan het voeren van onderhandelingen over de materiële inhoud van de arbeidsvoorwaarden. Gezien het feit, dat de materiële inhoud van de arbeidsvoorwaarden in zeer vele gevallen niet meer met de individuele arbeider wordt overeengekomen, doch het resultaat is van onderhandelingen tussen werkgevers of werkgeversorganisaties en werknemersorganisaties, lijkt het ons meer in overeenstemming met de realiteit, dat de akties, die door de werknemersorganisaties worden gevoerd, op hun eigen merites worden beoordeeld in de gevallen, waarin zij niet tot een vergelijk kunnen komen met de werkgevers of werkgeversorganisaties. Het gaat bij een werkstaking om de collectieve handeling als zodanig en niet om de individuele handeling van de arbeider. Slechts een reeks van individuele handelingen van arbeiders tot het niet verrichten van de arbeid vormen het wezenlijke kenmerk van de staking. Het ontgaat ons daarom, dat de Hoge Raad de individuele relatie tussen een werkgever en een werknemer tot uitgangspunt heeft genomen bij de beoordeling van de vraag of de staking een onrechtmatige daad oplevert. Bovendien dreigt in de opvatting van de Hoge Raad de verhouding van de arbeiders tot hun organisaties over het hoofd te worden gezien. Bij toetreding tot een werknemersorganisatie neemt de arbeider verplichtingen op zich tegenover de organisatie, waarvan hij het lidmaatschap aanvaardt. Eveneens neemt de arbeider verplichtingen op zich tegenover de andere leden van de vereniging. De andere leden van de vereniging zijn vaak degenen, met wie de arbeider dagelijks samenwerkt.

Bij een beoordeling van de collectieve handeling als zodanig stelt men de arbeider niet meer voor het dilemma of de verplichtingen tegenover zijn werkgever dan wel die tegenover zijn organisatie moeten prevaleren. Bovendien lijkt ons het hierboven bepleite uitgangspunt meer in overeenstemming met de huidige maatschappelijke verhoudingen.

DE WERKSTAKING EN DE INSTITUTIONALISERING VAN HET ARBEIDSRECHT BINNEN HET KADER VAN DE COLLECTIEVE ARBEIDSOVEREENKOMST EN DE PUBLIEKRECHTELIJKE BEDRIJFSORGANISATIE

Steeds meer kan men bij een diepere analysering van het arbeidsrecht het verschijnsel van de institutionalisering waarnemen.

Wij zullen hieronder slechts aandacht schenken aan die vormen van institutionalisering, waarbij de werknemersorganisaties rechtstreeks zijn betrokken.

Onder institutionalisering van de arbeidsverhoudingen verstaan wij dan de totstandkoming van gemeenschappen, die zowel werkgevers als werknemers omvatten. Het zal van de bereidheid tot samenwerking aan werkgevers- en werknemerszijde afhangen, in welke mate de institutionalisering zich voltrekt. In de gevallen, waarin de samenwerking de meest ideale vorm heeft gekre-

gen, zal uiteraard het verschijnsel van de werkstaking zich niet meer voordoen. Het zou echter niet realistisch zijn van deze meest ideale vorm van samenwerking uit te gaan. In sommige bedrijfstakken bestaan er zelfs duidelijke tegenstellingen tussen werkgevers en werknemers. Desondanks valt het niet te ontkennen, dat via de collectieve arbeidsovereenkomst en de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie vormen van samenwerking zijn tot stand gekomen, die de werknemersorganisaties verplichtingen opleggen, die verder reiken dan die, welke voortvloeien uit een tijdelijke samenwerking.

Tijdens de duur van de c.a.o. zal een werknemersvakvereniging zich uiteraard niet aan de contractuele verplichtingen kunnen onttrekken, die uit een dergelijke overeenkomst voortvloeien. Stelt men zich op een extreem dualistisch standpunt, dan zou men op goede gronden het standpunt kunnen verdedigen, dat voor de werknemersorganisaties geen andere verplichtingen tegenover de werkgever bestaan dan de hier bedoelde. Dit standpunt lijkt ons voor de huidige maatschappelijke verhoudingen niet houdbaar. Bovendien zal een werknemersorganisatie — bij een zuiver dualistische verhouding tussen werkgever en werknemer — tegen de zorgvuldigheid in het maatschappelijk verkeer handelen, indien zij bij het organiseren van een werkstaking geen rekening houdt met de financiële belangen van de werkgever. Verder zal uiteraard met de staking een redelijk doel moeten worden beoogd.

Wanneer men de ontwikkeling, die de c.a.o. de laatste decennia heeft doorgemaakt, nader bestudeert, ziet men, dat er via bedoeld instituut vormen van samenwerking tussen werkgevers en werknemers zijn ontstaan, waarvan de opzet is, dat zij ook na afloop van de c.a.o. blijven voortbestaan. Wij vermelden hier dan de service-instituten, voorlichtingscentra, exportcentra, instituten voor technische en administratieve research en voor produktiviteitsverhoging. Verder worden door gemeenschappelijke organen van werkgevers en werknemers allerlei fondsen beheerd, zoals bedrijfspensioenfondsen en overlijdensfondsen etc. Weliswaar berust de basis van genoemde instituten formeel juridisch nog op een contract, doch men zal niet kunnen ontkennen, dat partijen er een permanent doel mee beogen. De werknemersorganisaties of hun leden hebben de verantwoordelijkheid voor het voortbestaan van bedoelde instituten aanvaard. Naarmate de werknemersorganisatie meer is verbonden met de bedrijfsgemeenschap, zullen ook de zorgvuldigheidsnormen, welke in het maatschappelijk verkeer behoren te worden in acht genomen, stringenter moeten worden toegepast bij een werkstaking. Zo zal er bij de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie minder ruimte voor de werkstaking zijn, dan wanneer er slechts sprake is in een bedrijfstak van een samenwerking op privaatrechtelijke grondslag. Ook in publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie zal het de werknemersorganisaties mogelijk blijven een staking te organiseren. Wij onderschrijven de opvatting, welke ten deze door Prof. van der Ven is verdedigd in zijn inaugurele rede te Nijmegen in 1952. Van der Ven betoogt het navolgende:

„Door haar medewerking aan bedrijfschappen wordt de vakvereniging geenszins een onderdeel der publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie; zij blijft een onafhankelijke privaatrechtelijke vereniging, die juridisch niet medeverantwoordelijk is voor de zienswijzen en handelingen van die organisatie. In beginsel blijft zij vrij om inzake de arbeidsverhoudingen een afwijkend

standpunt in te nemen en om een staking te proclameren, natuurlijk — gelijk thans — behoudens de mogelijkheid van civielrechtelijke aansprakelijkheid en van rechterlijk bevel om de staking op te heffen, en voorts voorzover de staking niet uitdrukkelijk strafbaar is gesteld bij de wet. 6)

Doordat de werknemersorganisaties door de benoeming van exponenten uit hun kringen in het bestuur van de bedrijfslichamen hun medewerking hebben verleend aan de vorming en instandhouding van organen van samenwerking op een meer permanente grondslag, zullen voor bedoelde organisaties bindingen ontstaan, die verder reiken dan in de gevallen, waarin er geen sprake is van een samenwerking in institutioneel verband. Men zal vanuit werknemerskringen weinig bezwaar kunnen maken tegen een beperking van de vrijheid werkstakingen te organiseren in bovengenoemd geval, omdat een en ander, naar onze mening, moet worden gezien als een logisch uitvloeisel van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Bedoelde beperking zal echter de vrijheid van handelen in principe niet mogen aantasten.

Wij hebben tot nog toe hoofdzakelijk aandacht geschonken aan de aansprakelijkheid van de werknemersorganisaties en hun leden bij een werkstaking. Ook de wilde staking is een punt, waarop nader dient te worden ingegaan. Wij zullen hierop nader terugkomen bij de bespreking van het advies van de vier hoogleraren in het arbeidsrecht.

HET ADVIES VAN DE VIER HOOGLEAREN IN HET ARBEIDSRECHT

Op 17 februari 1959 werd door de Minister van Justitie een commissie ingesteld voor de bestudering van de vraag of het aanbeveling verdient een wettelijke regeling van de werkstaking in het leven te roepen.

In de commissie hadden zitting Prof. Mr N. E. van Esveld, Prof. Mr W. F. de Gaay Fortman, Prof. Mr M. G. Levenbach en Prof. Dr F. J. H. M. van der Ven. Verder bestond de commissie uit een drietal ambtelijke leden. In het advies treft men slechts de opvattingen van de vier hoogleraren in het arbeidsrecht aan.

Wij zullen hieronder de meest saillante punten van het advies bespreken.

Het valt te betreuren, dat de hoogleraren niet tot een eenstemmig advies zijn gekomen. Verder zou het, naar onze mening, interessant zijn geweest, wanneer in het advies aandacht was geschonken aan de ontwikkelingen, die zich buiten Nederland de laatste jaren hebben voltrokken. Deze ontwikkelingen verdienen in het bijzonder de aandacht in verband met de harmonisatie van de wetgeving binnen het kader van de E.E.G. Het lijkt ons niet uitgesloten, dat een nadere analysering van bedoelde aspecten in bepaalde gevallen tot andere conclusies zou hebben geleid.

Het advies werd uitgebracht naar aanleiding van een door het Ministerie van Justitie opgesteld voorontwerp voor een wettelijke regeling van de werkstaking.

Het ontwerp — dat is tot stand gekomen voor het Panhonlibco-arrest van de Hoge Raad — beoogde een tweetal artikelen in het burgerlijk wetboek in te voegen, nl. een artikel 1639a bis en 1639n bis.

Volgens artikel 1639a bis wordt de verplichting van de arbeider om de

bedongen arbeid te verrichten geschorst, indien hij deelneemt aan een werkstaking. De verplichting van de arbeider de bedongen arbeid te verrichten wordt niet geschorst, indien de werkstaking tot doel heeft de werkgever te bewegen tot gedragingen, welke in strijd zijn met de bepalingen van een collectieve arbeidsovereenkomst of van de wet. In het ontwerp wordt ervan uitgegaan, dat andere uit de arbeidsovereenkomst voortvloeiende verplichtingen dan de verplichting tot het verrichten van arbeid, blijven bestaan. Vermeld worden de verplichtingen uit een concurrentie-beding en de verplichtingen om schade aan het produktieapparaat van de werkgever te voorkomen.

In artikel 1639n bis wordt buiten twiifel gesteld, dat de werkgever de bevoegdheid heeft de arbeidsovereenkomst ingeval van werkstaking onmiddellijk te beëindigen. Men gaat er van uit, dat de werkgever niet de bevoegdheid kan worden onthouden tot het nemen van tegenmaatregelen. Indien de arbeider in een onrechtmatige staking volhardt, kan de nakoming van de arbeidsprestatie met behulp van een dwangsom worden gevorderd. De arbeider kan van zijn kant bij een veroordeling onder dwangsom de arbeidsovereenkomst beëindigen wegens dringende redenen.

De vier hoogleraren hebben in hun advies allereerst enige beschouwingen gewijd aan de opportuniteit van een wettelijke regeling.

De leden van Esveld en de Gaay Fortman zijn van oordeel, dat het Panhonlibco-arrest voorshands voldoende mogelijkheden voor de hantering van de werkstaking laat.

Het lid Levenbach stelt zich op het standpunt, dat het arrest van de Hoge Raad niet voldoende duidelijk stelt, welke categorieën van werkstaking onder de clause van de Hoge Raad vallen. Hij vraagt zich af, hoe de Hoge Raad zou oordelen over een staking, die voortvloeit uit een verschil van inzicht over de verdeling van het nationale inkomen. Juist deze stakingen komen hier te lande de laatste tijd het meest voor. Verder acht Levenbach het niet uitgesloten, dat de rechterlijke macht opnieuw vonnissen zal wijzen tot werkervatting onder verbeurte van een dwangsom.

Het lid Van der Ven acht het juist te stellen, dat er bij werkstaking een vermoeden is van wanprestatie. Zou men aan het niet verrichten van arbeid ingeval van werkstaking het karakter van wanprestatie ontnemen, dan zou dit consequenties hebben met betrekking tot de staking als collectief verschijnsel. De wetgever zou zich in dit geval uitspreken voor de rechtmatigheid van de staking. Tenslotte vreest Van der Ven, dat het sociaal overleg, zoals dit de laatste jaren is gegroeid, een nadelige invloed kan ondervinden van een wettelijke regeling.

Bij nadere overweging van alle argumenten pro en contra met betrekking tot het in het leven roepen van een wettelijke regeling zijn wij van mening, dat de opvatting van Prof. Levenbach de meest juiste is. Het Panhonlibco-arrest laat te veel vraagpunten open om aan de eisen van de praktijk te voldoen. Bovendien laat ons hoogste rechtscollege het collectieve element in de werkstaking ten onrechte buiten beschouwing. Hierdoor dreigt het gevaar, dat de handelingen van de werknemersorganisaties niet op hun eigen merites worden beoordeeld. Voor een dergelijke beoordeling zal echter wel ruimte zijn, wanneer men — zoals het voorontwerp van Justitie dit doet — de werkstaking niet als een vorm van wanprestatie van de individuele werknemers

beschouwt. Er is in dit geval geen behoefte aan een regeling van de staking als collectief verschijnsel, omdat vanzelf de collectieve aspecten in beschouwing zullen worden genomen bij acties tegen werknemersorganisaties op grond van een onrechtmatige daad. Wanneer de hoogleraren op pagina 7 van het advies stellen, dat het voorontwerp uitgaat van de verplichting van de individuele arbeider, dan komt het ons voor, dat met het bovenstaande dient te worden rekening gehouden.

Wat de opvatting van Prof. Van der Ven betreft, zouden wij willen opmerken, dat het ook zonder wanprestatie van de individuele arbeiders mogelijk is een actie van de werknemersorganisatie tot werkstaking te bestempelen tot een onrechtmatige daad. Men zal dan moeten nagaan of de werknemersorganisaties bij het organiseren van de staking „de zorgvuldigheid, welke in het maatschappelijk verkeer wordt vereist” al dan niet voldoende hebben in acht genomen.

Vervolgens heeft de commissie haar inzichten bepaald, indien zou worden besloten tot een beperkte regeling van de werkstaking.

De commissie doet de suggestie, dat in dit geval een aantal eisen wordt gesteld met betrekking tot de rechtmatigheid van de staking. Zij vermeldt de navolgende punten:

- a. een zekere „aanzeggingstermijn”, b.v. 14 dagen, moet worden in acht genomen;
- b. een eventuele verplichte bemiddelingsprocedure moet zijn afgelopen;
- c. het conflict moet van collectieve aard zijn;
- d. doel en middelen mogen niet in strijd zijn met de wet, de openbare orde en de goede zeden; bovendien mag het doel niet kennelijk onredelijk zijn en mag er geen schromelijke onevenredigheid bestaan tussen middel en doel.⁷⁾

Men was het er in die commissie echter niet over eens, of bedoelde criteria in de wet zouden moeten worden opgenomen.

Het stellen van bovengenoemde criteria lijkt ons zeker toe te juichen. Opneming ervan in de wet zal, naar onze mening, de rechter meer houvast bieden dan in het geval, waarin dit achterwege wordt gelaten. Indien er in de praktijk behoefte bestaat aan andere criteria, zal in de meeste gevallen de jurisprudentie met betrekking tot artikel 1401 van het B.W. wel een oplossing bieden.

Een punt, waarover meningsverschil onder de leden van de commissie bestond, was, of de leiding van een werkstaking al dan niet bij een erkende werknemersorganisatie moet berusten.

Het lid Van Esveld is van oordeel, dat een rechtspersoonlijkheid bezittende werknemersorganisatie de staking moet leiden. Van Esveld ziet de staking als het enige wapen van de economisch zwakkere arbeider in zijn strijd tegen de economisch sterkere werkgever. Naarmate de sociaal-economische grondslagen van de maatschappij rechtvaardiger worden, vermindert de grond van de stakingsvrijheid. Van Esveld acht het nodig, dat de partijen, die aan

de strijd deelnemen, moeten voldoen aan de eisen, die worden gesteld om een regeling, in casu een c.a.o., af te sluiten. De eis van het bezit van rechtspersoonlijkheid benadert, in verband met de goedkeuringspraktijk van het Ministerie van Justitie, het meest het criterium van de goede trouw en loopt ook parallel aan die voor het sluiten van c.a.o.'s.

De leden De Gaay Fortman en Van der Ven vrezen, dat het stellen van een eis van leiding door een erkende vakvereniging betekent het introduceren van een niet noodzakelijke complicatie. Meestal is bij de wilde staking een emotionele faktor in het geding, welke objectief wellicht geen staking rechtvaardigt, doch sterk tot het gevoel van de arbeiders spreekt. Zij kan haar oorzaak vinden in de fouten van het personeelsbeleid, in het ontaktisch optreden van een chef of baas etc. Wilde stakingen worden — volgens de leden De Gaay Fortman en Van der Ven — een groter maatschappelijk euvel, wanneer zij met dwang worden bestreden. Een veroordeling door de rechter zal vaak alles op scherp zetten en ook de mogelijkheid om het conflict geruisloos uit de wereld te helpen, bemoeilijken. Verder zullen de georganiseerde arbeiders snel geneigd zijn zich achter de stakende arbeiders te scharen bij het nemen van maatregelen bij wilde stakingen.

De psychologische motieven, die door de Professoren De Gaay Fortman en Van der Ven zijn aangevoerd, zullen in de praktijk voor de werkgevers in de meeste gevallen wel aanleiding zijn geen rechtsvordering in te stellen tegen de stakende arbeiders bij een wilde staking. Het gaat echter, naar onze mening, te ver bij een wilde staking ook de verplichting van de stakende arbeiders tot het verrichten van de bedongen arbeid te schorsen, in de gevallen, waarin geen sprake is van strijd met een wettelijke bepaling of met een c.a.o. Het lijkt ons niet meer dan billijk, dat de werkgever dan rechtsvorderingen kan instellen tegen hen, die de oorzaak van de onrust in zijn bedrijf zijn. Naar onze mening is het echter niet in overeenstemming met de aard van de arbeidsverhouding, dat de aansprakelijkheid van de arbeiders zóver wordt doorgevoerd, dat hen door middel van een dwangsom de plicht kan worden opgelegd de bedongen arbeid te verrichten.

Ten aanzien van de politieke staking stellen de leden van de commissie zich op het standpunt, dat deze in een democratisch staatsbestel verwerpelijk is. Zij achten het niet nodig in het ontwerp uitdrukkelijk met de politieke staking rekening te houden. Een en ander houdt mede verband met de opvatting, dat niet tot een regeling van de staking als collectief verschijnsel moet worden overgegaan. Voorts speelde de opvatting een rol, dat politieke stakingen in Nederland zó sporadisch voorkomen, dat het misplaatst zou zijn daaraan in de wet uitdrukkelijke consequenties te verlenen. Bedacht moet ook worden, dat het altijd gemakkelijk is de politieke staking te camoufleren door bepaalde sociale eisen. Als middel om politieke stakingen tegen te gaan is het toepassen van civielrechtelijke dwangsommen bovendien weinig geschikt.

Het hierboven betoogde met betrekking tot de regeling van de politieke staking in de wet kunnen wij volledig onderschrijven. Ofschoon wij niet een wettelijke regeling zouden willen bepleiten van de staking als collectief verschijnsel, komt het ons voor dat aan het collectieve aspect meer aandacht moet worden geschonken. Een en ander komt naar onze mening tot zijn recht in de door het Ministerie van Justitie voorgestelde regeling.

1) Zie Prof. Mr W. Pompe, Nederlands Juristenblad 1 oktober 1949, nr. 33, pag. 641.

Mr Ir A. W. Quint, Sociaal Maandblad Arbeid maart 1950, pag. 66.

2) Dr A. Spruit, Schijnwerpers op het stakingsrecht, Sociaal Maandblad Arbeid, mei 1959, pag. 339.

3) Dr J. Mannoury, De staking naar Nederlands contractenrecht, Sociaal Maandblad Arbeid 1959, pag. 32.

4) Prof. Mr W. F. de Gaay Fortman, Handelingen Eerste Kamer, Deel II, Zitting 1960—1961, pag. 2216.

5) Prof. Dr F. J. H. M. van der Ven, Het Arbeidsconflict, 1960, pag. 114.

6) Prof. Dr F. J. H. M. van der Ven, Vakvereniging en Werkstaking. Nijmegen 1952, pag. 14.

7) Bedoelde punten zijn ontleend aan een artikel van Prof. Mr P. Borst in het Sociaal Maandblad Arbeid, augustus 1959, getiteld: Vaagheden en inconsequenties in en om het stakingsrecht.

Christelijk-Sociaal beleid, ook voor de jongeren een opdracht¹⁾

DOOR drs. W. K. N. SCHMELZER

*Trok adel zich in verre wolken
voor goed terug? en zijn er geen
manbare dromen te vertolken meer over, dan die waan alleen
van overeind, maar zonder vechten,
te sterven als een dorre staak?
Een volk van knechten komt de wereld knechten,
aangevoerd door een brullende onderkaak.*

*Van hier, waar Geuzen, waar Oranje,
de jood Spinoza, en Rembrandt,
en tachtig jaren tegen Spanje
geboekt staan, vanuit dit oude land
ziet men Europa's grootheid slechten
voor slaventoekomst-in-de-maak:
een volk van knechten komt de wereld knechten
tot onderworpenheid aan de onderkaak.*

Zo overzag onze grootste levende Nederlandse dichter, Adriaan Roland Holst in begin 1939 het Europees gebeuren. Het slappe compromis Hitler—Chamberlain van München 1938 had zijn ogen niet gesloten voor wat zich werkelijk afspeelde onder de oppervlakte van de feiten. De dichter had weer scherper en dieper gezien dan vele politici die zich nog in slaap lieten sussen. Politici die toch in het boek „Mein Kampf” van Adolf Hitler zelf kennis hadden kunnen nemen van zijn overspannen nationalisme en die hadden kunnen lezen dat „die Rassenfrage gibt nicht nur den Schlüssel zur Weltgeschichte sondern auch zur Menschlichen Natur überhaupt”, politici die in dat boek hadden kunnen lezen dat de mens voor problemen is gesteld „zu deren Bewältigung nur eine höchste Rasse aus Herrenvolk gestützt auf die Mittel und Möglichkeiten eines ganzen Erdballs berufen sein wird”. Zulke heilloze „idealen” hebben hun stempel op een stuk geschiedenis van ons

werelddeel en van de gehele wereld gedrukt. Het is verbijsterend dat in zovele landen zovele politici blind zijn (geweest) voor de macht, die ideeën en theorieën in de politiek en in de concrete feitelijke werkelijkheid, kunnen uitoefenen. Toch was en is men niet zonder ervaring over de macht ervan in het politieke leven. Een kleine eeuw tevoren verkondigde Karl Marx dat klassenstrijd en sociale revoluties de mens van zijn ketenen zouden bevrijden, van de godsdienst, van het kapitaal en van de werkgevers en in een latere fase zelfs van de staat. Marx was van mening dat geest niet meer is dan het meest ontwikkelde product van de stof en na hem schrijft Lenin: „Voor ons bestaat er geen moraal die haar oorsprong vindt buiten de menselijke gemeenschap. Onze moraal is ondergeschikt aan de belangen van de klassenstrijd en van het proletariaat.” Deze ideeën en de op basis daarvan door nationaal-socialisme en communisme geschapen werkelijkheid vormen een uitdaging.

Vaak vraag ik mij af hoe het toch mogelijk is dat men, met dit alles voor ogen, nog wel eens twijfelt aan het bestaansrecht, aan het nut, aan de urgentie van een *Christelijke* politieke partij, die de maatschappij wil dienen door de Christelijke beginselen er via de politiek in te doen doordringen. Gij, Katholieke jongeren, hebt die uitdaging aanvaard door u in de Katholieke Volkspartij te verenigen en de partij heeft uw drang, uw behoefte tot het uitoefenen van invloed op het politieke leven aanvaard, al was het alleen al doordat zij in haar verkiezingsmanifest van 1959 heeft opgenomen: „De jonge mens dient eerder het recht te krijgen over zijn wereld in wording mee te spreken. De K.V.P. wil verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd tot 21 jaar.”

In een rede die ik vorig jaar voor onze partij te Sittard mocht houden heb ik getracht de doelstelling van onze partij als volgt nader te verklaren. In de Christelijke politiek bepalen oorsprong en bestemming van de mens zijn waardigheid en zijn taak als menselijk persoon en als sociaal wezen; als zodanig is hij voor zijn vervolmaking mede afhankelijk van de gemeenschap en moet hij voor de vervolmaking van zijn medemens mede zijn krachten inspannen. Hier staat duidelijk voorop dat de mens als schepsel Gods, verlost door Christus — in het licht van zijn eeuwige bestemming een persoonlijk levensdoel heeft, dat uitstijgt boven materie en tijd en dat geëerbiedigd moet worden ook met betrekking tot zijn plaats in het gezin, in zijn werk, in zijn burgerschap, gemeentelijk, nationaal en internationaal. Zo gezien, kan de mens nimmer alleen een instrument voor een aardse doel zijn, zoals dit bij Nationaal-Socialisme en Communisme zeer duidelijk het geval is; zo gezien is het menselijke levensdoel voor de politiek ook niet onverschillig, maar is het de Christelijke visie op de mens en op de samenleving met o.a. de fundamentele waarden van rechtvaardigheid en naastenliefde, die ons moeten inspireren en die wij in het gehele leven, voorzover de politiek dat kan en moet beïnvloeden, moeten doen doordringen. Gij als jongeren, gij wenst niet alleen te blijven staan op de vaste grond van goede beginselen, gij wenst ook aan deze beginselen concrete uitwerking te geven en de praktijk aan deze beginselen te toetsen. In de inleiding die ik vandaag voor u mag houden wil ik niet streven naar het formuleren van nieuwe plannen — ook wanneer men dat zou willen zou dat toch voor een lid van het Kabinet op deze plaats in

deze tijd niet doenlijk zijn — maar wil ik temidden van u en met u enkele vragen nader formuleren en trachten daarop een enkel antwoord te geven.

Die vragen luiden als volgt:

Vaak spreken wij over Christelijk-sociaal beleid. Wat bedoelen wij daarmee eigenlijk, nationaal en internationaal?

Kon het Kabinet-de Quay, waarin mensen uit de drie Christelijke partijen tezamen met mensen uit de V.V.D. samenwerken, kan dit Kabinet Christelijk-sociaal beleid voeren?

Kunnen wij als klein land met onze Christelijke politiek ook werkelijk internationaal invloed uitoefenen en kunnen de jongeren daarbij een rol spelen?

2. Christelijk-sociaal beleid

Niemand kan leven voor een ander. De mens is geen robot, de mens is geen door een centrale apparatuur geleid projectiel. Zo kan ook de politiek het diepste menselijke leven niet dwingend besturen. De geest waait waar hij wil. Zelfs in de afgrijpselijkste atheïstische dictaturen kunnen heiligen ontstaan. Als het goed is kan de *politiek* de mens *niet ongelukkig* maken. Maar ook niet *gélukkig*. Dat is, door de verlossing van Christus aan de mens zèlf in zijn antwoord op de genade Gods. Dit alles erken ik en wil ik vooropstellen. Dit alles neemt echter niet weg dat voor de *normale* mens in het licht van zijn bestemming de politiek van wezenlijk belang is voor de bepaling van het kader en de sfeer waarin de mens leeft, van wezenlijk belang voor de kansen die de mens heeft om zich als mens en als medemens te ontplooiën, om zijn persoonlijke bovennatuurlijke bestemming te bereiken en om bij te kunnen dragen tot het bereiken van hun bestemming door zijn medemensen.

Wat beoogt nu een Christelijk-sociaal beleid? Eigenlijk bevat de term Christelijk-sociaal één woord te veel: het woord sociaal. Immers, in de Christelijke visie op de mens is het zo, dat hij een persoonlijke bovennatuurlijke eindbestemming heeft die hij in gemeenschap — dus sociaal — met anderen moet bereiken. Hij draagt persoonlijke verantwoordelijkheid voor zijn eigen vervolmaking; hij heeft de medemens, anderen, de gemeenschap nodig om zijn levensdoel en zijn vervolmaking te bereiken. Hij moet van hetgeen hem gegeven is en hetgeen hij zich verworven heeft, aan anderen mededelen om anderen het bereiken van hun levensdoel beter mogelijk te maken. Christelijke politiek beoogt op het terrein van de staatkunde die verhoudingen en dát kader te scheppen, waardoor de mens de beste mogelijkheden en kansen heeft om deze doeleinden te bereiken. Wanneer wij van christelijk-sociale politiek spreken is het woord sociaal formeel gesproken weliswaar overbodig, maar het heeft niettemin deze belangrijke functie, dat het gemeenschapskarakter van de mens en de noodzaak, dit in het staatkundige beleid tot uiting te brengen, nog eens extra onderstreept. Christelijk-sociale politiek is terecht uitermate ambitieus. Zij wil het algemeen belang behartigen. Zij wil de waardigheid van *alle mensen* uit *alle maatschappelijke groeperingen* van *alle geestelijke overtuigingen*, van *élke huidskleur* dienen. Christelijke politiek kan de diverse belangen in de samenleving niet los van elkander zien. Krachtens haar doeleinden moet zij de belangen in onderling verband zien. Christelijke politiek moet krachtens haar aard belangenstellingen overbruggen. Dit geeft haar spanningen, interne spanningen.

Zij moet het oog gericht houden niet alleen op het heden maar ook op de toekomst. Dit geeft andere spanningen. Zij moet het oog gericht houden niet alleen op het nationale belang, maar ook op het belang der volkeren onderling. Ook dit verwekt spanningen. Al deze spanningen zijn gezond. Zij zijn stimulerend. Zij stellen de Christelijke politicus voor moeilijke opgaven. Zij stellen hem bloot aan het verwijt, dat hij compromissen zoekt. Dat hij terwille van de toekomst onvoldoende oog heeft voor de behoeften van het heden. Dat hij het nationale belang opoffert ten behoeve van een vage internationale samenwerking. Hij wil geen werkelijke belangen verwaarlozen. Maar juist in het voor ogen houden van de samenhang der dingen en in de wil om een synthese van belangen tot stand te brengen ligt het geheim en de kracht van de Christelijke politiek.

En dan is het bemoedigend om te zien hoe, wanneer een Christelijk politicus van werkelijk formaat zijn politieke loopbaan heeft afgesloten, ons Nederlandse volk zijn visie, zijn leiding, zijn onschatbare verdiensten voor ons volk, weet te huldigen. Dat zagen wij toen Dr Jan Schouten zich uit de politiek terugtrok; dat zagen wij nog anlangs toen onze Romme zijn kamerlidmaatschap heeft neergelegd.

Ook in de politiek moeten wij eerlijk zijn. Christelijke politieke partijen mogen voor zich niet het monopolie opeisen voor het voortreffelijk dienen van het algemeen belang. Nog afgezien van de vraag of onder alle omstandigheden de Christelijke partijen ook de beste mensen kunnen leveren voor de politiek, moeten wij erkennen dat het op zichzelf zeer wel mogelijk is dat ook anderen in ander partijverband op bepaalde gebieden tot resultaten kunnen komen voor het algemeen belang, waarmee wij ons zeer wel kunnen verenigen. De praktijk van een lang verleden heeft ons echter bevestigd, dat de rotsvaste grond van de Christelijke beginselen en de overtuiging en kracht waarmee deze zijn uitgewerkt en uitgedragen, onmisbaar waren om te bereiken wat in het verleden is bereikt en waartoe is bijgedragen; denk alleen aan de vrijheid van ons onderwijs, het scheppen van sociale zekerheid voor brede lagen van ons volk, het beëindigen van een felle klassenstrijd, het opbouwen van nieuwe maatschappelijke verhoudingen. Duidelijk is daarbij wel geweest het belang van het eigen partijverband dat de beste waarborg bood voor de uitwerking en voor het met gebundelde kracht in de politieke werkelijkheid tot gelding brengen van onze Christelijke beginselen. En ook wie de grote vraagstukken van de toekomst in de 20e eeuw in deze tijd voor zich ziet, zal de inspirerende kracht en de leidende richting van Christelijke beginselen in de politiek niet kunnen missen. Noch een monopolie willen wij opeisen voor een goed beleid, noch constructieve samenwerking met waarlijk democratische andere groeperingen willen wij uit de weg gaan. Integendeel deze laatste samenwerking zal in ons land vrijwel steeds in het algemeen belang zijn te achten. Wanneer sommigen in onze kring wat huiverig en met grote reserves zulk een samenwerking, met welke andere partijen dan ook, bezien, kan ik mij niet steeds aan de indruk onttrekken dat er nog wel eens wat schort aan ons zelfvertrouwen. Ik geef toe, dat onze partij de zegeningen die over ons land zijn gekomen met name ook voor wat de maatschappelijke verhoudingen betreft — nog niet volmaakt, maar in vergelijking met het buitenland toch bepaaldelijk positief — zeker niet geheel op eigen credit

mag schrijven, maar uit de punten die ik zojuist even aanstipte, mag u duidelijk zijn hoe sterk toch wel ons Christelijk denken zijn stempel op de Nederlandse samenleving heeft gedrukt. Is er dan niet, ook voor de toekomst alle reden vertrouwen te hebben in ons zelf?

3. Huidige praktijk.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is het wellicht dienstig zeer summier te bezien of het Kabinet-de Quay Christelijk-sociaal beleid heeft gevoerd. Uit het voorgaande is u duidelijk gebleken dat de Christelijke politiek niet beschikt over een receptenboek waarin voor elk afzonderlijk vraagstuk of elk onderwerp uitgewerkte oplossingen worden gegeven. Dat moeten wij straks, wanneer ik heel concreet ga worden, voor ogen houden. In wezen gaat het erom in hoeverre *in de totaliteit van het beleid* de mens in aard en bestemming naar Christelijke visie tot ontplooiing kan komen. Op de helft van de rit mag men niet pretenderen op deze vraag een definitief antwoord te geven. Zeker ten opzichte van u, jongeren, die scherp let op de werkelijkheid, zou het ook niet goed zijn te pretenderen dat er op dit beleid helemaal niets aan te merken zou zijn en dat niet nog bepaalde wensen on vervuld bleven. Maar het lijkt toch goed een enkele keer zich op een aantal punten rekenschap te geven van hetgeen met name in sociaal opzicht tot stand kon worden gebracht. Het is immers juist in dit opzicht dat men ten aanzien van het Kabinet-de Quay, waarin christendemocraten met liberalen samenwerken, wel eens een vraagteken heeft geplaatst. Ik wil dan eerst een greep doen uit enkele duidelijk waarneembare maatregelen en resultaten van het beleid, of feiten en ontwikkelingen die tijdens dit beleid mogelijk waren, die met name in sociaal opzicht van belang zijn.

- Ruime compensatie van stijging melkprijs en huurverhoging zowel voor loontrekkers als met betrekking tot uitkeringen ingevolge A.O.W. en A.W.W., alsmede een aanzienlijke verhoging der ongevallen- en invaliditeitsuitkeringen.
- Verhoging van de uitkeringen inzake de algemene oorlogsongevallenregeling, van de verzetspensioenen en die van de zeelieden-oorlogsslachtoffers.
- Verhoging van de kinderbijslagen op 1 oktober 1959, 1 januari 1960 en 1 januari 1961, waarbij in het laatste geval de verhoging sterker was naarmate het kinderaantal groter.
- Belangrijke verbeteringen in de loonregelingen van de gemeentelijke sociale werkvoorzieningsregeling en uitkeringen in de andere sociale voorzieningsregelingen.
- Krachtige loonstijging (ongeveer 14% incl. de compensaties sinds 1958) en arbeidstijdverkorting, waarbij in het kader van de vrijere loonvorming met name ook de lagere lonen konden worden verbeterd, evenals trouwens bij de ambtenarensalarissen.
- Gedeeltelijk ongedaan maken van de korting van de A.O.W. op de ambtenarenpensioenen, nl. van max. 80% op max. 56%.
- Voorstel tot verlaging van loon- en inkomstenbelasting, waarbij de verlaging procentueel bij de lagere en midden-inkomens het hoogst is, hoger dan bij welke na-oorlogse belastingverlaging ook. Dit voorafgegaan door

de u niet onbekende belastingverlaging voor ongehuwden.

- Invoering van een gepremieerde spaarregeling voor ambtenaren op 1 maart 1960; hogere premie voor lager gesalarieerden; sindsdien krachtige uitbreiding van bezitsvormende regelingen bij gemeenten en bedrijven. Nieuwe wetsontwerpen op stapel.
- Voor de consument, met name de huisvrouw, belangrijke vergroting van de vrijheid in het vestigingsbeleid (levensmiddelenbedrijven).
- Belangrijke beperking van het verhaalsrecht — geschatte kosten voor Rijk en Gemeenten 35 miljoen per jaar — waardoor een stuk stille armoede verdwijnt. Deze wet dient ter overbrugging van de situatie tot er een nieuwe wet tot bijstand voor hen die deze behoeven, zal zijn, een wet die de Minister van Maatschappelijk Werk zal indienen ter vervanging van de bestaande Armenwet.
- Extra inspanning — in verband met toekomstige werkgelegenheid en evenwichtige bevolkingsverspreiding — bij het industrialisatiebeleid: voor de probleemgebieden een program alleen al bij E.Z. van 130 miljoen voor 4 jaar, ten behoeve van infrastructuur (wegen, industrieterreinen, waterleiding e.d.) plus een premieregeling voor industrievestiging van 80 miljoen in 4 jaar (dat is meer dan een verdubbeling ten opzichte van het verleden).
- Krachtige stijging, volgens langere-termijn-program, van de maatschappelijke ontwikkeling ter begeleiding van die industrialisatie in de probleemgebieden: door Rijk en via gemeentefonds 30 miljoen in 4 jaar.
- Over het landbouwbeleid van het Kabinet-de Quay hoort men wel eens dat het accent eerder economisch dan sociaal valt. Zo maakt men een valse tegenstelling. De huidige garantieprijs — ten behoeve van de agrarische producenten — voor granen en zuivel ligt op ongeveer 50% boven de wereldmarktprijs. Zou er geen zuivelbeleid door de Regering gevoerd worden, dan zou een crisissituatie als in de 30-er jaren ontstaan; dan zou de melk in Nederland slechts 19 cent per liter opbrengen, terwijl de boer nu 28½ cent krijgt. Wat het looninkomen der landarbeiders betreft, is het zo, dat het beleid van Regering en agrarisch bedrijfsleven het mogelijk maakte dat de loonstijging in de landbouw ongeveer in het gemiddelde van de totale loonstijging ligt.
- Krachtige stijging van de uitgaven voor het onderwijs ten behoeve van heel ons volk (in 1950 uit de algemene middelen door Rijk en Gemeenten ± 500 miljoen, dat was ± 10% van de overheidsuitgaven. In 1961 ruim 2 miljard, d.i. ± 20% van de overheidsuitgaven).

Al lijkt het soms niet zo, in sociaal opzicht is evenzeer van belang de handhaving van een evenwicht tussen middelen en bestedingen in de economie en gezonde staatsfinanciën. Niet alleen is dit van groot gewicht in verband met het voorkómen van inflatie, met het handhaven van de koopkracht van het geld en de spaarzin in ons volk ook bij de jonge generatie, evenzeer is dit van belang voor de werkgelegenheid en de ontplooiingskansen van ons volk en voor de versterking van de bijdrage van ons volk in internationaal verband in de toekomst.

De kapitaalmarkt in de ruimste zin, de ontmoeting van vraag en aanbod naar en van risicodragend en risicomijdend kapitaal in ons land is voor de toekomst van ons volk en ook voor de bijdrage van ons land in internatio-

naal verband van grote betekenis. Deze betekenis kan verder worden vergroot en wel in het bijzonder ook naarmate meer particuliere besparingen beschikbaar komen en via de kapitaalmarkt bestemming vinden, zowel ter financiering van de investeringen van staatswege als in de particuliere sector, investeringen, die voor onze *economische ontplooiing* met het oog op de toekomst onmisbaar zijn.

Ik wil hier ook een *internationaal aspect* ter sprake brengen. Nu het gelukt door een politiek van financieel-economisch evenwicht — ook de revaluatie van de gulden is in dit opzicht van belang — een redelijk ruime kapitaalmarkt te verkrijgen, komen wij meer en meer tot een situatie waarbij een rigoureuus verbod tot het plaatsen van buitenlandse guldensleningen in Nederland, niet lang meer kan worden gehandhaafd. Onze Minister van Financiën heeft nog onlangs in de Eerste Kamer op 21 februari en in de Tweede Kamer op 8 maart erop gewezen, dat het niet lang meer kan duren om op voorzichtige wijze weer te komen tot een iets meer normale toestand op onze kapitaalmarkt voor wat betreft het openstellen ervan voor buitenlandse kapitaalvragers. U weet zelf, welke grote kapitaalbehoefte in een aantal landen in de wereld bestaat. Waarop ik u vandaag wil wijzen is de samenhang tussen een gezond financieel-economisch beleid van de overheid en een hoog niveau van particuliere besparingen voor onze Nederlandse bijdrage tot het financieren van taken in internationaal verband.

Voor u behoef ik niet uiteen te zetten hoe belangrijk het in het kader van ons bezitsvormingsbeleid is, dat niet slechts een kleine groep uit onze samenleving hierbij betrokken is, maar dat brede lagen van ons volk op de duur meer en meer bij deze zaken worden betrokken, hun aandeel leveren en hun aandeel ontvangen.

4. *Betekenis van christelijke politiek in internationaal bestel*

Mag ik mij tenslotte nog met u begeven in het vraagstuk van de betekenis van de Christelijke politiek in het internationale bestel.

In het begin van deze rede heb ik geïllustreerd: het belang van de geest, van beginselen van de concrete politieke werkelijkheid. Door het anti-christelijke nationaal-socialisme knechting van de mens en verwoesting. Christelijke staatslieden, in constructieve samenwerking met anderen, hebben opgebouwd, geestelijk, stoffelijk. Herstel en invoering van West-Duitsland in de vrije wereld is een van de meest belangrijke na-oorlogse ontwikkelingen. Het moedige beleid van de christen-democraat Adenauer en zijn mensen — beteugeling van nationalisme en militarisme, erkenning van rechten van anderen, inpassing van West-Duitsland in en ten dele onderwerping aan internationaal bestel — kwamen in wezen voort uit een deemoedige christelijke geest en uit een juist inzicht in de rangorde van waarden in het leven.

Ons eigen land is in de 17e en 18e eeuw in enige Europese oorlogen betrokken geweest; in de 19e eeuw waren wij, evenals trouwens bijna heel Europa, in oorlog met Frankrijk. Over de 20e eeuw hoef ik niet eens te spreken. De tweede wereldoorlog eiste in totaal 50 miljoen mensenlevens; directe en indirecte schade getaxeerd op 3 miljard dollar. In Nederland 60% van het produktie-apparaat vernietigd, van de woningvoorraad 10% verwoest en 30% beschadigd. Ons na-oorlogs economisch herstel ging al spoedig samen

met de deelneming in internationale samenwerking.

Na een belangrijke aanzet van Europese en mondiale samenwerking met behoud van nationale souvereiniteit komt in 1950 opnieuw een christelijk staatsman, Robert Schuman, de stoot geven aan Europese integratie, aan werkelijke economische en politieke eenwording, aan een onderlinge samensmelting van belangen op boven-nationale grondslag tot een vreedzame Europese gemeenschap.

In het licht van de geschiedenis, politiek, economisch, voor de geestelijke ontplooiing van onze volkeren ook is de schepping en zo mogelijk verruiming van de Europese gemeenschap een urgentie. Laten wij ons niet laten verblinden of ontmoedigen door zware overgangsproblemen, door dagelijks opnieuw opdoemende vragen van financiële, juridische, economische aard. Laat de Christelijke politiek hier onwrikbaar aan het doel blijven vasthouden, inspirend blijven werken. Uw voorzitter Woertman zei in zijn aanvaardingsrede op 26 februari 1960 zo treffend: „Het lot van de vrije wereld wordt door overdreven nationalisme en onderling wantrouwen evenzeer bedreigd als door het communisme, dat voortdurend van onze fouten gebruik maakt.” Om dat nationalisme binnen gezonde proporties te houden kan de christelijke politiek — zelf immers steunend op boven-nationale waarden — oneindig veel bijdragen.

Met name ware ook te denken aan het tijdig ter hand nemen — bij het vormen van een *politieke* gemeenschap — van de *maatschappelijke* onderbouw — samenwerking en gezamenlijke verantwoordelijkheid van werkgevers en werknemers — overal immers ligt daarvoor een vruchtbaar arbeidsterrein.

Kan ook een klein land als het onze in het internationaal bestel wezenlijke invloed uitoefenen? Ja. Door het niveau, de bekwaamheid en wijsheid van zijn mensen die in internationale contacten en via internationale of supranationale organisaties optreden. Maar veeleer nog door de opbouw en geest van het eigen nationale bestel. Als lidmaat dus van een groter geheel. Door de gegroeide en verder groeiende internationale afhankelijkheid wordt elders, buiten onze grenzen, tastbaar wat hier gebeurt: ten kwade en ten goede, financieel-economisch, psychologisch-sociologisch, geestelijk. Ons gezag in het buitenland hangt ten nauwste samen met onze prestaties in het binnenland. De inspanning van de christelijke politiek om in samenwerking met anderen ook ons economisch bestel een doelmatige en gezonde democratie te geven, bij de samenwerking tussen bedrijfsleven en overheid, werkgevers en werknemers, nationaal, in bedrijfstak en onderneming, die inspanning blijft niet zonder effect op het buitenland. Mag ik hier nog eens in overweging geven dat toch in ondernemingsraden, overal waar dit mogelijk is, ook een jongere wordt opgenomen, gezien de eigen problemen en bijdragen der jongeren in bedrijven.

Binnen de Europese gemeenschap ligt hier in de toekomst nog veel werkterrein voor onderlinge samenwerking en gezamenlijke opbouw.

En zijt gij met mij niet van mening dat de christelijke politiek en haar resultaten in ons eigen land en werelddeel niet zonder resultaten kan blijven in ons werk voor de jonge ontwikkelingslanden in andere werelddelen? Ik doel hier niet alleen op het belang van een expanderende eigen economie om een versterkte hulp en bijstand te kunnen financieren. Ik doel met name

ook op het belang van de opbouw onzer eigen samenleving in een geest van solidariteit èn voor de burgers van jonge landen die in ons land ter opleiding en vorming komen èn voor onze eigen — ook jonge, denk aan het prachtige werk van kajotters en jonge boeren, door Woertman genoemd — mensen die in de ontwikkelingslanden als adviseur zijn en zullen zijn voor de opbouw van een sociaal-economisch leven, van een bestuursapparaat, van een rechts-systeem. Hoe zouden wij anderen kunnen inspireren tot het werken aan een maatschappelijke samenleving in christelijke zin indien zij op dit punt geen eigel, voor henzelf en anderen, overtuigende feiten kunnen aandragen?

5. Taak der jongeren

Ik heb getracht het belang van beginselen van de concrete werkelijkheid aan te tonen, de functie van christelijke, van christelijk-sociale politiek aan te duiden. Ook heb ik nagegaan — met begrip voor nog onvervulde wensen en mogelijke critiek — hoe in het eerste na-oorlogse Nederlandse politieke bestel van regeren door christendemocraten met liberalen het met het „sociale” van dat christelijk-sociale gesteld was. Enkele resultaten en opgaven der christelijke politiek in internationaal verband heb ik beschouwd. Tenslotte heb ik kort de vraag beantwoord of een geografisch gezien klein land als het onze daarbij invloed kan uitoefenen.

Wellicht zult gij, jongeren der K.V.P. u aan het einde van uw jaarlijkse congres nogmaals afvragen: en hoeveel invloed kunnen wij, christelijke jongeren, op dit alles uitoefenen? Zonder reserve zeg ik: veel, heel veel. En ik bevind me daarbij in het gezelschap van onze partijvoorzitter, Mr. van Doorn die u vorig jaar als volgt opriep:

„Gij moet meedoen in de partij, in onze besturen, in de jongerengroepen — meedoen opdat de Katholieke Partij haar politiek en haar activiteit, haar gezicht en haar daden zullen zijn van deze tijd, gedragen door een jeugdig élan, optredend in echt constructieve geest, bereid ook om met christelijke openheid de politieke tegenstanders tegemoet te treden.” Tot zover Mr. van Doorn.

Voor een christelijke partij als de onze is de bijdrage die gij als jongeren in de politiek mag leveren van bijzonder belang. Ik stel daarbij voorop dat ge werkelijke politieke belangstelling hebt, dat ge u in de politiek verdiept, niet alleen door het lezen van de dagbladen en van voortreffelijke partij-publicaties, maar ook — ieder naar eigen geaardheid en talent — door overleg en studie, door het lezen en overwegen van een boek over geschiedenis — zo belangrijk om alles in juiste proporties en moedgevend perspectief te zien — van een werk over economie en staatsfinanciën — zo nuttig om de samenhangen tussen vele terreinen van beleid beter waar te nemen en moeilijkheden en grenzen te peilen —, van levensbeschrijvingen van grote staatslieden uit ons land en andere landen — zo goed om ook van hun ervaring te leren en uw eigen, uw originele en opbouwende politieke denken aan te moedigen. En dan heb ik nog niet eens gesproken over de lezing van het Oude en Nieuwe Testament, over verdieping op sociologisch, cultureel en paedagogisch terrein. Maar over onze kansen op dit punt zal tijdens uw congres over de vrije tijd, over onze toename aan vrije tijd wellicht al het nodige gezegd zijn.

Gij hebt als jongeren in een christelijke partij een bijzondere opdracht. Immers, zulk een partij is bijzonder ambitieus en zij moet dat krachtens haar aard zijn, niet om te willen overheersen maar om het algemeen belang met ware kracht te kunnen dienen. Zij wil niet slechts voor een bepaald belang of voor enkele belangen-groepen opkomen. Zij wil alle belangen in harmonie met elkaar brengen. Haar christelijk-sociale aard gedooft niet anders. Dat geeft spanningen, dat laat wensen hier en wensen daar onvervuld. Toch willen wij de verkiezingen niet verliezen, integendeel. Wij moeten de burgers dus overtuigen dat ons ideaal, onze visie op het algemeen belang goed is. Wie beter dan de jongeren zijn bereid en in staat op te komen voor een ideaal als dat van een door christelijke waarden geleide samenleving?

De spanningen worden nog versterkt door onze morele plicht niet alleen aan onszelf, aan het levend geslacht in het eigen volk te denken maar ook aan de toekomst in een groeiend internationaal perspectief. Welnu, wie zou overtuigender en moediger aan zulk een toekomst en haar taken kunnen denken en ervoor werken dan juist de jonge generatie zelf? Hoe begrijpelijk is het dat ouderen door tegenslag, door de zorgen en de drukte van vandaag gebukt kunnen gaan. Maar hoezeer is het dan ook uw dankbare taak hen te blijven inspireren met uw onwankelbare visie op onze christelijke idealen en hun noodzakelijke verwezenlijking in ons land, in Europa en de wereld, zodat wij tezamen, ouderen en jongeren, de christelijke politiek kunnen dragen, gestalte geven en rijke vruchten voor mens en samenleving kunnen doen afwerpen.

¹⁾ Rede uitgesproken op het Jongeren Congres van de K.V.P. op 16 april te Zeist.

Eigendom in het ontwerp nieuw Burgerlijk Wetboek

DOOR Mr J. M. M. MAEIJER

Enige tijd geleden verzocht het bestuur van het Centrum voor Staatkundige Vorming aan een daartoe in het leven geroepen commissie onder leiding van Prof. Mr W. C. L. van der Grinten:

- a. haar zienswijze te geven op de wettelijke regeling van de eigendom, zoals deze wordt voorgesteld in het ontwerp van Wet tot vaststelling van Boek 5 van het nieuwe Burgerlijk Wetboek;
- b. de voorgestelde regeling met name te toetsen aan de fundamentele opvattingen, welke in katholieke kring omtrent de eigendom leven;
- c. in haar beschouwingen mede te betrekken de vraag, of aan het sociale karakter van de eigendom in de ontworpen regeling voldoende aandacht is geschonken.

In een zojuist verschenen rapport heeft de commissie aan dit verzoek voldaan.¹⁾

1. In de eerste paragraaf van haar rapport wijdt de commissie beschouwingen aan de wezenlijke achtergronden van het eigendomsrecht in de samenleving.

Hierbij heeft zij niet gestreefd naar een volledig uitputtende beschrijving van de in de vraagstelling aangeduide „fundamentele opvattingen, welke in katholieke kring omtrent de eigendom leven”. Bij de aanbieding van haar rapport vestigen zij er de aandacht op, dat zij in de eerste paragraaf een beschouwing heeft gegeven over eigendom en bezit vanuit het hedendaagse wijsgerige denken en dat deze beschouwing geen afgerond beeld geeft.²⁾ Bij lezing van deze eerste paragraaf, getiteld „Privaateigendom als sociaal beginsel”, proeven wij een beschouwingwijze, die aanstonds doet denken aan de personalistische gemeenschapsopvatting. Deze visie treffen wij onder meer aan: in Frankrijk bij Emmanuel Mounier,³⁾ ten onzent bij Prof. Mr J. J. Loeff⁴⁾ en Prof. Dr M. G. Plattel O.P.,⁵⁾ welke laatste als wijsgeer deel uitmaakte van de commissie.

Het bestek van dit artikel laat niet toe op deze visie breedvoerig in te gaan.

Kenmerkend en voor ons onderwerp van belang is echter haar beklemtoning van de waardigheid en de rechten van iedere menselijke persoon, wiens persoon-zijn tegelijk is een totaal sociaal-zijn. In een waarlijk samen-zijn met de Ander werkt hij in een wereld van menselijke contacten aan de opbouw van, wat men noemt, een personalistische maatschappij. ⁶⁾ Dit personalistische hedendaagse denken ondervangt naar het oordeel van de commissie een fundamenteel bezwaar, dat men kan maken tegen het christelijk solidarisme uit vroeger jaren. Dit solidarisme trachtte tussen de uitersten van individualisme en collectivisme een verantwoorde stelling in te nemen en wees enerzijds op het belang van de privaateigendom van het individu, beklemtoonde echter anderzijds weer de sociale verplichtingen ervan. Persoon en gemeenschap werden als tegenstelling voorop gesteld: naderhand trachtte men beiden met elkaar te verzoenen. Ook het individuele en sociale aspect van de eigendom werden te zeer als aan elkaar tegengesteld ervaren.

Het individueel aspect gaf het recht van opeising aan het sociaal aspect; de druk van anderen op zijn goederen. Deze door een antithetisch denken in de hand gewerkte verarming van de begrippen „individueel” en „sociaal” werkt nog steeds na. In de term „privaat-eigendom” wordt „privaat” te gemakkelijk met „individueel” geïdentificeerd, terwijl in feite door deze term een afwijzing van de collectieve staatseigendom wordt beoogd. Tot de sfeer van het „private” kan het individu, maar ook een private, particuliere groep behoren. De term „sociaal” is niet identiek met „collectief”. Zij kan ook vormen van groepeeigendom aanduiden, die het individualisme van de bezitters kunnen inperken.

Wat houdt deze personalistische visie overigens in met betrekking tot het beginsel van de privaateigendom, bezien tegen de achtergrond van ons huidige cultuurbeeld?

Wij vatten het antwoord, dat de commissie op deze vraag meende te moeten geven, in het kort samen:

- a. De Franse vrijheidsrechten stelden het individu centraal: particuliere eigendom van het individu was de ideale vorm van bezit. Spreiding van eigendom betekende spreiding van economische macht. Thans verschuift echter de economische macht steeds meer van de bezitters naar de technische managers van de grote industriële bedrijven.
- b. In de moderne verhoudingen ontmoet men elkaar, heeft men elkaar nodig, vooral als arbeidende mensen. Het recht is niet meer in overwegende mate gericht op de individuele status van de mens: de een als bezitter, de ander als arbeider. Er wordt allereerst gestreefd naar het garanderen van een menswaardig bestaan van iedere persoon, van iedere medemens. Men wordt zich naast de individuele vrijheidsrechten van de Franse revolutie bewust van de sociale grondrechten van de mens. De arbeidende gemeenschap poogt door sociale verzekeringen en voorzieningen de eerste levensbehoeften van iedereen te waarborgen.
- c. In de moderne economische verhoudingen hebben de goederen zelf, met name de kapitaalgoederen, een economische functie in het productieproces gekregen. Er worden bezitsvormen gecreëerd, die primair de economische bedrijvigheid en niet de individuele persoon ten goede komen. Wij ontmoeten in onze samenleving allerlei verzelfstandigde vormen van eigen-

dom, waarbij niet langer — zoals vroeger — het gebruiksrecht en het beheersrecht zijn samengevoegd, doch die enkel het recht tot beheren met zich brengen. Men denke aan allerlei vormen van verenigingen en stichtingen.

- d. Tegenwoordig heeft, meer dan vroeger, de arbeid cultuurwaarde voor de mens. Men beseft, dat het particuliere vermogen, het bezit, dienstbaar moet zijn aan de mens en niet omgekeerd.
- e. De groeiende saamhorigheid en het op elkaar aangewezen zijn in de arbeid moeten in de bezitsinstituties hun weerslag en ondersteuning krijgen. De juridische organisatie van de maatschappij moet het morele ideaal van onze tijd, dat sterk een democratisch gefinte eerbied voor de menselijke persoon accentueert, zoveel mogelijk bevorderen.
- f. Het persoonlijk bezit van het individu blijft — hoewel niet langer centraal gesteld — van hoge waarde. Enerzijds gaat immers achter dit bezit de familie-eigendom schuil en de familie vertegenwoordigt de hoogste vorm van samen-zijn. Anderzijds vraagt het ideaal van de personale gemeenschap juist vrij initiatief. Deze scheppende vrijheid nu vergt voor een geestelijk-stoffelijk wezen als de mens een zône van veiligheid en een zekere mate van wederkerige onafhankelijkheid, ook in het stoffelijke: in het bezit. Hieruit volgt, dat een overdreven collectief bezit moet worden afgewezen.
- g. Wel zal men in onze tijd oog moeten hebben voor allerlei groeiende vormen van groepsbezit, waarbij de functie van mede-beheer en mede-verantwoordelijkheid voorop staat.

In de eerste paragraaf wordt voorts door de commissie een — zij het zeer summiere — aanduiding gegeven van de verhouding van de mens ten opzichte van de natuur in de verschillende achter ons liggende cultuurperiodes. De veranderingen, die zich in de loop der tijden hebben voorgedaan in deze verhouding, hadden hun directe weerslag op de bezitsrelatie met de daaraan verbonden bevoegdheden.

De commissie maakt bezwaren tegen een te rationeel leerstellig denken over een sociaal beginsel als de privaat-eigendom. Het rationeel abstractief begripen moet voeling houden met de spontane intuïtieve inzichtelijkheid, die slechts wordt verkregen vanuit de achtergrond van het beleefde denken in een bepaalde cultuurperiode.

Zoals wij zagen is de commissie bij het benaderen van de privaateigendom als sociaal beginsel uitgegaan van het hedendaagse wijsgerige personalistische denken. Aan dit denken voelt de commissie zich blijkbaar ten zeerste verwant.

Het adviserend lid van de commissie, Mr K. van Rijckevorsel, heeft zich met deze wijze van benaderen niet kunnen verenigen. Hij geeft daarom in een nota, die achter het rapport onder de titel: „eigendom als grondrecht” staat afgedrukt, een beschouwing ter aanvulling van de eerste paragraaf. In deze beschouwingen wordt gewezen op de eigendomsleer der pauselijke encyclieken „Rerum Novarum” van 1891 en „Quadragesimo Anno” van 1931, een eigendomsleer, die — zo zegt Van Rijckevorsel — stellig bevat: „fundamentele opvattingen welke in katholieke kring omtrent de eigendom leven.” In zijn nota verwijst Van Rijckevorsel voorts nog naar hetgeen over de eigen-

dom is gesteld in het algemeen staatkundig program en in het werkprogram voor de verkiezingen van 1956 en 1959 van de K.V.P., in de Grondwet van Ierland van 1937, in de Grondwet van de Bondsrepubliek Duitsland van 1949 en in artikel 1 van het protocol, deel uitmakende van het Europese verdrag tot bescherming van de rechten van de mens van 4 november 1950.

2. In de tweede en derde paragraaf van haar rapport besteedt de commissie achtereenvolgens aandacht aan de juridische eigendomsverhoudingen en aan het eigendomsbegrip in het ontwerp B.W. Het uitgangspunt is hier het juridische eigendomsbegrip, dat enger is dan de in de eerste paragraaf aanvaarde betekenis van eigendom en bezit. Bij de juridische eigendom gaat het om de relatie van de persoon tot een stoffelijk voorwerp, in het ontwerp B.W. aangeduid als „zaak”. In de tweede paragraaf geeft de commissie aan, dat de eigendom van zaken in de realiteit van het maatschappelijk leven een zeer gevarieerd beeld toont. Dit hangt samen — zo zegt de commissie — met de aard van de zaken en met de aard van de persoonlijkheid van de eigenaar. De zaken kunnen globaal in drie groepen worden verdeeld: de zaken, die tot persoonlijk gebruik van de eigenaar dienen; zaken, die aan een onderneming zijn gebonden en zaken, die de eigenaar anders dan in een onderneming aanwendt om er inkomsten van te genieten, zoals huizen en landerijen.

Bij de zaken, die aan een onderneming zijn gebonden, is de eigendomsrelatie maatschappelijk beperkt en bepaald: deze zaken hebben slechts een functie in het kader van een onderneming. Te denken valt aan fabrieken, machines, grondstoffen etc. Deze zaken vormen de bron van een materiële welvaart van de nationale gemeenschap. De eigendomsrelatie wordt ook anders gekleurd naarmate de eigenaar een natuurlijk persoon of een rechtspersoon is. Een rechtspersoon is steeds en altijd op een doel gericht: in haar relatie tot een zaak wordt die zaak dienstbaar gemaakt aan een bepaalde bestemming. Dit doel, deze bestemming is meestal niet het belang van één bepaalde persoon, doch in meerdere of mindere mate sociaal gericht. Zo is bij de N.V. in het algemeen het doel: werkzaam te zijn in het voortbrengingsproces om daarmee economisch voordeel te behalen ten bate van de uitgroei van de onderneming en ten bate van hen, die deelnemen in de vennootschap. Naar het oordeel van de commissie gaan de zaken in steeds toenemende mate in eigendom aan rechtspersonen toebehoren. Het produktieapparaat is overwegend eigendom van N.V.'s, de eigendom van huizen is voor een belangrijk deel in handen van woningbouwverenigingen, pensioenfondsen en levensverzekeringsmaatschappijen. Deze ontwikkeling betekent een toenemende vermaatschappelijking van de eigendom.

In de derde paragraaf geeft de commissie haar oordeel over de regeling van de eigendom in het ontwerp Burgerlijk Wetboek. In aansluiting op het huidige Nederlandse rechtstelsel en op het rechtstelsel van de Franse Code Civil gaat deze regeling uit van een eigendomsbegrip, dat voor alle zaken uniform is.

Eigendom wordt gezien als een eenzinnig begrip en wordt in het ontwerp

B.W. omschreven als: „het meest volledige recht dat een persoon op een zaak kan hebben” (art. 5.1.1, eerste lid).

Bij deze en ook bij de nadere omschrijving van dit recht wordt nòch onderscheid gemaakt naar de aard van de zaak, nòch naar de aard van de persoon. De commissie beschouwt deze regeling als de meest aangewezen om redenen van traditionele en historische aard en ook uit een oogpunt van privaatrechtelijke dogmatiek en techniek.

De commissie oordeelt, dat deze regeling geenszins in strijd is met de principiële maatschappij-opvattingen, die zij in de eerste paragraaf van haar rapport heeft geschetst, doch hiermede overeenstemt in die zin, dat duidelijk tot uitdrukking wordt gebracht: dat zaken toegeordend kunnen zijn aan een bepaalde persoon, dat een persoon recht op een zaak kan hebben, dat er dus subjectieve rechten zijn, die een zaak tot object hebben. Intussen neemt zulks niet weg, dat voor een bepaalde variant van de eigendomsverhouding een wettelijke regeling wenselijk kan zijn. Deze behoeft echter niet in het privaatrechtelijke zakenrecht te worden neergelegd. Zo kan de eigendom van zaken, die aan een onderneming zijn gebonden, worden beïnvloed door regels, die speciaal voor de onderneming zijn gesteld.

De commissie wijst in de derde paragraaf ook op het verschil in formulering tussen het huidige Burgerlijke Wetboek en het ontwerp B.W. voor wat betreft de beperkingen van de rechtspositie van de eigenaar. De tekst van art. 625 van ons huidige B.W., dat evenals het overeenstemmende artikel 537 van de Franse Code Civil is geïnspireerd door de gedachte van de eigendom als „droit inviolable et sacré”, luidt als volgt:

„Eigendom is het recht om van eene zaak het vrij genot te hebben en daarover op de volstrekste wijze te beschikken, mits men er geen gebruik van make . . . en mits men . . .” (volgen de beperkingen).

In deze tekst worden de beperkingen in de rechtspositie van de eigenaar als uitzonderingen naar voren gebracht.

In het tweede lid van art. 5.1.1. ontwerp B.W. wordt gesteld:

„De eigenaar mag, met inachtneming van de op de wet, verordening en regels van ongeschreven recht gegronde beperkingen, de zaak naar goedvinden gebruiken, daarvan de vruchten trekken en over haar beschikken, een en ander behoudens rechten van anderen.”

Hier worden de beperkingen tot de essentie van het eigendomsrecht gerekend. Het eigendomsrecht is niet „inviolable et sacré” en als zodanig onderscheiden van andere rechten.

De voorkeur van de commissie gaat uit naar deze laatste formulering. Het recht van de eigenaar is immers een recht *in* een samenleving, in een maatschappij, in een rechtsgemeenschap. Het eigendomsrecht is niet een recht, dat als het ware ongenaakbaar voorafgaat aan maatschappelijke groepsvorming, doch een recht, dat bij een bepaalde cultuurontwikkeling zinvol past. De inhoud van het eigendomsrecht wordt bepaald en beperkt door het objectieve recht van de rechtsgemeenschap, waarin een bepaald eigendomsrecht bestaat.

Het staat de wetgever niet vrij het eigendomsrecht onbeperkt uit te hollen. De scheppende vrijheid van een geestelijk-stoffelijk wezen als de mens doet het persoonlijk bezit van goederen noodzakelijk zijn. Deze vrijheid van de persoon moet steeds worden geëerbiedigd.

Tenslotte wijdt de commissie in de derde paragraaf meer in het bijzonder aandacht aan de beperkingen van de eigenaarsbevoegdheden en aan de aan het slot van het tweede lid van art. 5.1.1. ontwerp B.W. genoemde „rechten van anderen”.

3. In de vierde en laatste paragraaf geeft de commissie antwoord op de aan haar gestelde vraag of in het ontwerp Burgerlijk Wetboek voldoende aandacht aan het sociale karakter van de eigendom is geschonken.

De commissie oordeelt, dat men liever niet moet spreken over een sociaal eigendomsbegrip of over een eigendom, die met een sociale hypotheek belast zou zijn. In concreto kan de eigendom van een zaak, zoals werd aangetoond in de tweede paragraaf van het rapport, maatschappelijk gedetermineerd zijn. Hierdoor wordt het gebruik, dat een individu van die zaak kan en mag maken, in sterke mate beïnvloed. Een tandenborstel is een hoogst persoonlijk bezit: niemand behoeft te dulden, dat een ander van zijn tandenborstel gebruik maakt. Vrouw en kinderen hebben echter aanspraak om in het huis van de man te wonen. Machines en fabrieken kunnen een individu slechts ten nutte zijn, indien zij worden gebruikt voor een produktie, die op velen is gericht.

Wanneer men spreekt over het sociale karakter van de eigendom, gaat het — naar het de commissie wil voorkomen — over het wezenlijke van de persoon van de mens. De mens kan slechts volwaardig mens zijn door zichzelf te geven.

Het gaat hier over een categorie, die niet gericht is op het eigendomsbegrip, maar die van veel grootser en weidser strekking is. Niet de eigendom is sociaal, doch de mens. Het eigendomsrecht kan en zal weliswaar in verschillende gevallen worden geraakt door rechtsnormen, waarin de sociale aard van de mens zijn weerslag vindt. Doch uiteindelijk betreft dit niet de regeling van het eigendomsrecht als juridische categorie.

Met het ontwerp B.W. zien wij — zo besluit de commissie haar rapport — eigendom als een subjectief recht en niet als een plicht: een subjectief recht, dat het meest volledige recht is, hetwelk een persoon op een zaak kan hebben.

In het bovenstaande gaven wij — met enige kanttekeningen onzerzijds — in het kort de inhoud weer van het rapport „Eigendom in het ontwerp nieuw Burgerlijk Wetboek”, uitgebracht door een commissie die werd ingesteld door het Centrum voor Staatkundige Vorming. Met de strekking van dit rapport, met de gedachten, die eraan ten grondslag liggen, stemmen wij van harte in.

Een absolute, onveranderlijke, voor alle tijden afdoende oplossing van het eigendomsvraagstuk wordt in dit rapport niet geboden.

Wel biedt het rapport de nodige stof tot overpeïnzing, tot persoonlijke overweging van de lezer. Het moedigt aan tot een voortdurende bezinning op het eigendomsrecht in de samenleving.

Aan ieder, die zich voor de plaats van de eigendom in de huidige maatschappij interesseert, zij het rapport van de Commissie van der Grinten met nadruk ter lezing aanbevolen.

¹⁾ Eigendom in het ontwerp nieuw Burgerlijk Wetboek, enige principiële beschouwingen; publicatie van het Centrum voor Staatkundige Vorming, 's-Gravenhage, maart 1961. Het rapport is bij het Centrum en via de boekhandel verkrijgbaar voor f 1,75. In de commissie hadden zitting: Prof. Mr W. C. L. van der Grinten (Nijmegen), voorzitter; Mr L. J. M. Claessens (Eindhoven), Prof. Dr M. G. Plattel O.P. (Tilburg) en Prof. Mr W. J. I. van Wijmen (Breda), leden; Mr J. M. M. Maeijer (Breda), secretaris en Mr K. T. M. van Rijckevorsel (Zeist), adviserend lid.

²⁾ Vgl. het „Ten Geleide“, dat aan het rapport is meegegeven door het Bestuur van het Centrum voor Staatkundige Vorming; pag. 4.

³⁾ Vgl. o.a. in de Collection „Que sais-je?“, uitgegeven door de Presses Universitaires de France: „Le personalisme“ par Emmanuel Mounier, Paris 1951.

⁴⁾ Vgl. o.a. diens inleiding in 1958 gehouden voor de Vereniging voor wijsbegeerte des rechts over: „De huidige betekenis van het natuurrecht“; Handelingen van de Vereniging voor wijsbegeerte des rechts. XLIII (eerste gedeelte) 1958, met name pag. 21 e.v.

⁵⁾ Vgl. o.a. diens artikel: „Bezitsvorming, sociaal-wijsgerige beschouwingen“, verschenen in het driemaandelijks tijdschrift „Sociale Wetenschappen“, jaargang 1, nr 1, oktober 1957; diens in de reeks „Mens en medemens“, bij de Uitgeverij het Spectrum verschenen boek over „Sociale wijsbegeerte“, deel 1, met name pag. 26 e.v.; en ook diens inaugurele rede over „De ambiguïteit van de gemeenschapsorganisatie“, uitgesproken te Tilburg op 7 oktober 1954.

⁶⁾ Vgl. Loeff t.a.p. pag. 21.

Franse culturele hulp in de ontwikkelingsgebieden

DOOR J. F. RUTGES

In de ontwikkelingsgang der volkeren is de Europese cultuur altijd gekenmerkt geweest door de zucht tot ontdekkingen van vreemde en onbekende werelden. Met een weergaloze zelfverloochening in het nemen van risico's verbreidde de Europeaan niet slechts zijn macht en ideeën, maar ook de Europese cultuur. Een cultuur, die in zeker opzicht een eenheid is — nochtans uitloopt in verschillende takken. Er zijn verschillende Europa's, en onder deze neemt West-Europa een bijzondere plaats in. Dit West-Europa heeft na zijn geweldige culturele en commerciële expansie van de 16e en 17e eeuw zijn eigen grenzen overspoeld, het ontplooide overal zijn activiteit. De twee huidige wereldmachten, de Ver. Staten en Sovjet-Rusland, zijn — aldus de Indo-Chinese professor Nguyen Huy Bao, die deken is van de universiteit van Saigon — als twee „draken” die zich voeden uit een Europees reservoir. Zij zijn te vergelijken met twee driehoeken waarvan de basis in Europa ligt.¹⁾

Europa is de oudere broer van Amerika en Rusland, maar het is jonger dan Azië. De contacten met Azië en Afrika zijn dus anders dan met de Amerikaanse republieken en de Sovjet Unie. Zo hebben vele Aziaten en Afrikanen, die tegenover hun eigen cultuur volkomen onverschillig waren komen te staan, omdat zij deze slechts beschouwden als de uitdrukking van een verstard verleden, hun oude culturele waarden weer ontdekt door het lezen van Europese studies over hun gebruiken, fabels en mythen.

Europa is overal, en een der belangrijkste takken van de Europese cultuur is de Franse, zelfs in die mate, dat zelfs in Rusland, Roemenië, Bulgarije, en vooral in Polen, steeds meer de noodzaak gevoeld wordt de culturele banden met Parijs nauwer aan te halen en terug te grijpen op de traditie der innige culturele betrekkingen die er vroeger tussen Frankrijk en de Slavische wereld bestonden. De laatste jaren herwint het Frans voortdurend aan prestige. De Franse taal, die vroeger zulk een geducht wapen kon zijn in de politiek, is dit opnieuw. Dat de Fransen deze taal met succes konden hanteren, en nog steeds hanteren, is te danken aan de arbeid van het voorgeslacht, aan een geestesarbeid van taaltheoretici, die een taal schiepen van een strakke stijl, gepaard aan een ongeëvenaarde genuanceerdheid, synthetisch en toch analytisch, onovertroffen als zij is in de mogelijkheden van haar uitdrukkings-

vormen. Ook hier kan Frankrijk het Lamartine nazeggen: *Dans la cendre des morts repose la patrie.*

Deze winst in prestige van het Frans is mede een der redenen waarom, ondanks politieke moeilijkheden, de belangstelling voor de Franse cultuur in de ontwikkelingsgebieden stijgt. Reden waarom tenslotte, ook al weigeren Rusland, de Ver. Staten en Engeland het als een „atoommacht” te erkennen, Frankrijk zijn positie in de „derde” wereld, door middel van zijn cultuur kan verdedigen.

DE FRANSE CULTUUR

Frankrijk is en blijft een culturele grootmacht. Het criterium voor de Franse natie ligt niet uitsluitend in haar bestaan als handeldrijvende, diensten verlenende en industrialiserende mogendheid, zeker niet op de laatste plaats vindt de Franse natie ook haar criterium in haar cultuur. — De cultuur die — volgens George Duhamel — de longen verschaft waardoor de natie ademen moet. Cultureel heeft Frankrijk niet slechts sterke longen, maar ook een sterk hart. Iedere regiemcrisis overleeft het.

Deze crises, die sinds de eerste Franse revolutie het Franse politieke leven zulk een bewogen karakter gaven, zetten zich nu door in de ontwikkelingsgebieden. Eeuwenoude filosofische strijdvragen krijgen ook daar gestalte in sociaal-politieke experimenten die de weg openen tot telkens hernieuwde tegenstellingen die kettingreacties voortbrengen, — eerst sociaal, daarna geestelijk en tenslotte politiek.

In Parijs was deze crisis verwacht. Parijs heeft ze trachten op te vangen mede door een bevordering in zijn overzeese gebieden van de gemeenschappelijke wil één te zijn in staatkundige ontwikkeling met Frankrijk. *Daarom, gelet op de Franse staatkundige traditie, waarvan de „latiniteit” als voornaamste kenmerk het „universalisme” der menselijke broederschap bezit, bood Frankrijk niet slechts kennis in staatkundige techniek, maar ook een cultuur die alle vormingsgebieden des levens omvat.*²⁾ Frankrijk is een der weinige landen in Europa — misschien het enige dat in zijn cultuur de cultus der schoonheid behouden heeft. De Franse cultuur fascineert. Zelfs Frankrijks vroegere gekoloniseerde volkeren voelen nog heimwee naar de cultuur der oude meesters. Molière wordt evenzeer in Marokko gespeeld door Marokkanen als door Fransen in Parijs, dat bovendien een hausse van Afrikaanse literatuur kent, geschreven door Afrikanen in het Frans, — Césaire, Depestré, Albert Memmi, Driss Chraïbi, Assia Djebar, en niet te vergeten de dichter staatsman Leopold Sedar Senghor die op het ogenblik president van Senegal is en lid van de Raadgevende Vergadering van Europa.

Zo streefde Frankrijk in zijn overzeese gebieden ook naar de wil één te zijn in culturele ontwikkeling, en niet slechts in die van staatkundige ontwikkeling. In de ontwikkelingsgebieden klemt evenredig aan de technische en economische problematiek meer en meer het culturele en morele probleem. En ook al is de koloniale politiek van Frankrijk evenmin altijd smetteloos geweest als van wie ook, er was altijd een sterk tegenwicht. In ieder geval blijken, ten opzichte van de zo hartstochtelijk nagestreefde emancipatie, de landen van de Franse „Communauté”, de zogenaamde 13 landen van Brazzaville, door hun gematigdheid doordrongen van een redelijkheid, typisch voor

een Franse gedachtenwereld. Ondanks veel vallen en opstaan, streefde deze gedachtenwereld meestal naar een harmonische ontwikkeling van de mens in zijn totaliteit van geest en lichaam. Na de excessen van de eerste Franse revolutie, zijn de sophismen van Rousseau's „Contrat Social" nimmermeer in praktijk gebracht in Frankrijk. Zij zijn in praktijk gebracht in Duitsland, en maken nu opgang in die ontwikkelingsgebieden die veelal buiten de Franse invloedssfeer liggen.³⁾

Deze onevenwichtigheid is niet het kenmerk van de landen van Brazzaville. Zij geven blijk zich niet meer op hun nationalisme te beroepen dan redelijk verantwoord is. Zij brengen in de vrijheid die het fundamentele beginsel is waarop ook zij hun eis tot onafhankelijkheid stoelen, een evenwicht, dat, wil het redelijk zijn, zonder een voldoende geestelijk peil niet te bereiken valt.⁴⁾

FRANSE FILM

Van de gevaren die een verhoogd levenspeil zonder morele en culturele verheffing kan voortbrengen, worden de staatslieden der technisch achtergebleven gebieden zich meer en meer bewust. Zo begint feitelijk de morele verheffing in deze ontwikkelingsgebieden in het Westen. Zij begint bij de Europeanen zelf. In Afrika en Azië wil men het Westen navolgen, maar anderzijds vreest men het. Het Westen draagt daarom cultureel een zware verantwoordelijkheid. Iets wat de Franse regering ervoer, toen zij door middel van de „Direction Générale des Affaires Culturelles et Techniques" een onderzoek in het buitenland liet instellen naar de reputatie van de Franse film.

Deze „Direction Générale des Affaires Culturelles et Techniques" is in Frankrijk belast met de uitvoering van de culturele politiek in het buitenland. Dit orgaan liet een circulaire zenden naar 86 in het buitenland gestationeerde posten. Uit deze enquête bleek, dat, zo de verbreiding van de Franse film op het ogenblik reden tot tevredenheid geeft, deze verbreiding vaak meer te danken is aan een reputatie die niet altijd is wat zij zijn moest. Vooral films van de zogenaamde „Nouvelle Vague" trekken de aandacht. Zij dragen ongetwijfeld veel bij tot de „vogue" waaraan de Franse film iedere dag een miljoen toeschouwers dankt en een dagelijkse opbrengst van 70 miljoen „Nouveaux Francs", alleen al buiten Frankrijk.

De keerzijde van de medaille is minder mooi. Enigszins verbijsterend waren voor de „Direction Générale" de 60 antwoorden uit 70 landen, waarin bevestigd werd, dat het succes van de Franse film voor een groot deel gelegen is in het type van filmsterren zoals de uit commerciële overwegingen vakkundig sexueel bijgepolitoerde Brigitte Bardot en de morele gewaagdheden van de „Nouvelle Vague". Kortom, het succes van de Franse film zou voor een groot deel liggen in zijn immoraliteit. Van de 10 landen die deze mening niet huldigden hadden de Franse vertegenwoordigers te horen gekregen, dat hun betere mening het gevolg was van de strengheid der plaatselijke censuur. Deze censuur laat ofwel de film niet passeren ofwel schrapte de meest ergerniswekkende passages, zoals dit het geval is in India, Indonesië, Cambodja, Vietnam, Yoegoslavië, Italië, Canada en Sovjet Rusland.

Tegenover de excessen der sensatiefilms geven deze landen tekenen van

vermoeidheid, en de vrees is niet ongewettigd, dat, zo er geen verandering komt, het aantal van de landen die een onverbidelijke censuur op Franse Films gaan uitoefenen, slechts zou stijgen. De „Direction Générale des Affaires Culturelles et Techniques” heeft uit deze antwoorden dus de conclusies getrokken. Zij heeft uit de antwoorden de argumenten geput om de Franse filmindustrie er op te wijzen, dat een bepaalde categorie films voor Frankrijks reputatie in het buitenland zeer schadelijk is en er verder bij het ministerie van voorlichting op aangedrongen de filmcontrole te hervormen. Daarentegen is de mening over de vertoning van Franse films in de overal ter wereld gestichte Franse „Ciné-Clubs” onverkort gunstig. De Franse filmklassieken van Melies tot Jacques Tati hadden tot groot ongenoegen van de gewone bioscoop-exploitanten in deze clubs overal grote belangstelling. In Beyroeth telt de Franse „Cité Club” zelfs 1200 leden en vertoont regelmatig een film per week. En aangezien de cultuur alle vormingselementen omvat die het wereldbeeld scheppen, zendt Frankrijk ook medische en technische films uit. In de ontwikkelingsgebieden, niet minder dan elders, is de belangstelling voor deze films zeer groot. Zo heeft de „Direction Générale” begrepen, dat het buitenland Frankrijk een spiegel voorhoudt. Een spiegel die een criterium verschaft voor het nieuwe beleid; een beleid ingepast in een cultureel „vijfjarenplan” dat in 1958 in werking trad.

„CULTUREEL VIJFJARENPLAN”

Voor dit plan bestaan diverse fondsen. Voor filmspreiding, radio en televisieactiviteit in het buitenland stonden in 1959 een miljoen Nouveaux francs ter beschikking; voor grammofoonplaten, publicaties en fotomateriaal bijna 2 miljoen; voor culturele uitwisselingen, zoals toneelvoorstellingen, muziekuitvoeringen en tentoonstellingen van beeldende kunsten 3 miljoen. Het archeologisch onderzoek vormt een ander terrein waarop de Fransen een grote activiteit ontwikkelen. Zij hebben op dat gebied missies en scholen in Griekenland, Israël, Cyprus, Turkije, Afghanistan, Iran, Soedan, Costa Rica, Syrië, Pakistan, Malakka, en ondanks de onaangenaamheden met Nasser, ook in Egypte. In Egypte hebben de Fransen tenslotte door een culturele traditie te vestigen, die in de persoon van Ferdinand de Lesseps, die het Suezkanaal tot stand bracht, en die van Champollion, die de indrukwekkende beschaving der Pharao's ontcijferde, Egypte toegang verschaft tot de wereldbeschaving en de wereldeconomie.⁵⁾

Maar ongetwijfeld kreeg de „Direction Générale” het meeste geld ter beschikking voor het onderwijs in het buitenland. Voor dit doel kreeg het 48 miljoen „Nouveaux Francs”. Voor de culturele activiteit in Tunis, Marokko, Laos, Cambodja en Vietnam werd er speciaal 78 miljoen aan credieten uitgetrokken. Daarnaast is er in 1959 op bi-lateraal niveau en op multilateraal niveau met de internationale organisaties 16 miljoen ter beschikking voor technische samenwerking geweest. Tenslotte werd er in 1960 voor studiebeurzen aan vreemdelingen niet minder dan 5.260.000 NF toegewezen, enzovoorts, enzoverder.

Zoals boven reeds gezegd is: in de culturele activiteit heeft het taalonderwijs prioriteit. Kennis van de taal is de vooropgezette voorwaarde voor nauwere culturele en technische samenwerking. Door de taal leert men

elkaar kennen; door de taal manifesteren zich de krachten van de geest, de wijsheid en ook de edelmoedigheid der natie. Binnen de internationale ruimte is de taal een macht, en nu de wereld zich meer en meer organiseert in regionale verbanden — wij denken hier bijvoorbeeld ook aan de E.E.G. — dan ligt hier voor Frankrijk de noodzaak het aantal Frans studerende op te voeren en te voorkomen, dat de Franse taal de luxe wordt van een locale elite, voornamelijk gegroepeerd rond de „Alliance Française” en de „Amicités Catholiques”.

Zo is opvoering van de kwaliteit van Frans in de landen van de „Zes” temeer noodzakelijk, daar bij vergelijkingen van verdragsteksten gemakkelijk misverstanden en onaangenaamheden kunnen ontstaan. Bij de partners onderling zou daarom de wil aanwezig moeten zijn minstens één taal extra behoorlijk te bestuderen en dat zal voor velen het Frans zijn. Anderzijds zal de verbreiding bij de Fransen zelf van de talen der andere partners mede afhangen van de inspanningen van de laatsten, het Franse voorbeeld van perfectionering en verbreiding der eigen taal na te volgen.

Doch dit terzijde. Wat de Fransen betreft, zij stonden na de oorlog voor een enorme daling in prestige, waarin ook het prestige van hun taal deelde. Aan deze teleurstellende gang van zaken wilde men ten spoedigste een einde maken; zo werden de moderne methoden voor het Franse onderwijs in het buitenland niet zozeer meer op vorming in de diepte gericht, een vorming die teveel tijd vroeg. Er was sneller rendement vereist dat nieuwere methoden vroeg voor een nieuw publiek, bijvoorbeeld voor de benadering van een Engels sprekend publiek in Ghana, Liberia, Sierra Leone, Gambia en Nigerië, landen die, ondanks sommige grieven die zij tegen Frankrijk hebben, de noodzaak voelden in het Frans van gedachten te kunnen wisselen met Afrikaanse staten die tot de Franse „Communauté” behoren. Het is vooral in deze gebieden dat er gebruik gemaakt wordt van „auditief-visuele” methoden, zoals van grammofoonplaten, foto's en grafisch plaatwerk. Zo zijn er in 1960 in het kader der pedagogische actie door de „Direction Générale des Affaires Culturelles” 2700 grammofoonplaten voor onderwijsdoeleinden en 6500 met klassieke Franse muziek uitgezonden. In geheel deze culturele activiteit heeft men een schat van gegevens kunnen verzamelen, zowel met betrekking tot film, radio, televisie als onderwijs, zodat er op grond van deze gegevens op het ogenblik in Frankrijk een tweede „vijfjarenplan” in studie is.

ONDERWIJS

Afgezien van de universele doelstellingen van dit „vijfjarenplan”, dat de belangen van de Franse cultuur over geheel de wereld behartigt, komt het in het bijzonder tegemoet aan de algemene vraag naar kennis en cultuur in de ontwikkelingsgebieden, zonder welke de dwergstaten, die zojuist hun soevereiniteit verkregen hebben, zich nimmer uit hun half fictieve onafhankelijkheid kunnen ontworstelen, een half reële soevereiniteit, die ondanks de soevereiniteitsoverdracht, hun deel werd. Deze culturele steun geschiedt langs twee wegen: ten eerste door de uitzending van universitaire missies. Deze beschikken in Afrika en Azië over een keten van scholen en lycea die de meerderheid van de kinderen der Franse kolonies ontvangen. Overal zijn deze scholen en lycea eveneens geopend voor de kinderen der autochtone families. —

En vervolgens langs een tweede weg, namelijk die van het ter beschikking stellen van Franse leerkrachten aan de verschillende regeringen. Deze actie heeft een massaal karakter aangenomen, en dit ondanks het feit dat er in Frankrijk zelf een wezenlijk tekort aan leerkrachten is.

Frankrijks inspanningen op het gebied van uitzenden van leerkrachten zijn indrukwekkend. Te oordelen naar de bestaande rapporten zijn er in Marokko altijd nog 1792 gevestigde Franse leerkrachten terwijl er nog 5170 leerkrachten zijn uitgeleend. Deze onderwijskrachten zijn zowel universiteitsprofessoren als leerkrachten voor het middelbaar onderwijs. In Tunis zien we hetzelfde. Daar zijn 1685 gevestigde leerkrachten en 1287 uitgeleende. Cambodja, het Aziatisch koninkrijk dat vroeger een Frans protectoraat was, maar nu onafhankelijk is, bedient zich nog steeds van 250 Franse onderwijzers en professoren, het koninkrijk Laos van 120. In Noord-Vietnam zijn er 120, in Zuid-Vietnam 600. En dat tenslotte ook in Algerije, ondanks de krijgsverrichtingen en spanningen in het land, het onderwijs niet verwaarloosd wordt, kan blijken uit het feit dat in september 1960 er een miljoen kinderen naar school gingen, dat is 300.000 meer dan twee jaar geleden.⁶⁾

In andere landen worden weer andere methoden gevolgd. In India, Indonesië, Bolivia, Panama, Uruguay, Paraguay, Ceylon, Mauritius, Hongkong, Malakka, Pakistan, de Philippijnen, San Salvador, Costa Rica, Australië en Nieuw-Zeeland, worden taalcurssussen onder auspiciën van de „Alliance Française” gegeven. In de meeste van deze landen als India en Indonesië is de Franse invloed van recente datum. In andere landen — zoals we boven reeds zagen — in die van Afrika en het Midden Oosten is het Franse „vijfjarenplan” voor de culturele expansie niet op onvoorbereide bodem gestoten. Toen de Franse regering in 1958 haar actie inzette, bestond er in de ontwikkelingsgebieden een aantal Franse universiteiten, lycea en lagere onderwijsinstellingen die op een oude Franse traditie konden bogen.

Zo bestond er hoger onderwijs in Zuid-Vietnam, dat de laatste jaren uitgebreid is met twee universiteiten in Dalat en in Hué. Aan de voornaamste universiteit, die van Saigon, worden in de meeste faculteiten de lessen in het Frans gegeven. Sinds 1955 bestaat er op Madagascar een instituut voor hoger onderwijs alsmede een nationale school voor geneeskunde en pharmacie. In totaal zijn er op dat eiland 2200 Franse onderwijzers, 1600 professoren en 200 administrateurs alsmede inspecteurs voor onderwijs die ten dienste van het locale bewind staan. In Zwart-Afrikaanse gebieden die weliswaar onafhankelijk, doch steeds nog tot de Frans-Afrikaanse Gemeenschap behoren, werken 4000 agenten van het Franse ministerie van nationale opvoeding.

De trots van de Fransen zowel als van Afrikanen is echter vooral de universiteit van Dakar. Deze school voor hoger onderwijs is op 24 januari 1957 een volwaardige universiteit geworden. Zij wordt bezocht door 1500 studenten. En tenslotte is er dan nog de bekende universiteit van Saint Joseph in Beyroeth, gesticht door de paters Jezuïeten in 1881. Deze universiteit, die bezocht wordt door 2000 studenten, is de bekroning van een onderwijsorganisatie in de Libanon die 250 primaire en middelbare onderwijsinstellingen telt. Deze instellingen worden grotendeels door religieuzen beheerd. Reeds voor de eerste wereldoorlog beheerden deze in het gehele Midden Oosten 125 onderwijsinstellingen en ziekenhuizen. Op een dezer instellingen

is Kemal Pasja, namelijk bij de paters Lazaristen in Saloniki, ter school gegaan. Stichter van het moderne Turkije, begon hij zijn intellectuele vorming op een Franse school.

Onder deze instellingen hebben zelfs de lycea en colleges in Egypte zich gehandhaafd. Weliswaar zijn de Franse lycea van Heliopolis, Port Saïd, Daher en Zamalek onder Egyptisch beheer heropend, maar de examens worden er afgenomen in het Frans, ofschoon het Arabisch er voertaal is. De Franse Lycea in Caïro en Alexandrië zijn ook na hun heropening in 1959 onder Frans beheer gebleven. In Syrië is het lyceum van Damascus, dat door religieuzen bediend wordt, nooit gesloten geweest. Zo is het ook elders. Het was op het Franse college in Teheran dat Keizerin Farah Diba haar eerste contacten met de leden der Perzische Keizerlijke familie legde. Ontelbaar zijn de ingenieurs, doktoren, diplomaten, administrateurs, juristen en bedrijfsleiders, die op deze colleges hun voorbereidend onderwijs genoten.

MISSIE EN INTERNATIONALE INSTELLINGEN

Ongetwijfeld hebben in deze historische ontwikkeling van de Franse culturele politiek de religieuze onderwijskrachten een voorname plaats ingenomen. Dat wil niet zeggen, dat de religieuzen op de eerste plaats hun aardse vaderland hebben gediend. Maar hun religieus ideaal bezat een universele strekking, en hun voertaal was het Frans, het voertuig bij uitstek in het intellectuele wereldverkeer.

Van deze omstandigheden hebben alle Franse regeringen profijt getrokken. Zich bewust van de belangrijke rol die de missionerende kloosterorden van Franse origine in de ontwikkelingsgebieden gespeeld hebben, zet de Franse regering een traditie voort die zelfs onder de meest anti-clericale regeringen gehandhaafd bleef. In zekere zin gaat deze traditie terug tot aan de kruistochten, maar voorzover zij teruggaat in een meer nabij verleden, gaat zij terug op de beroemde overeenkomst die de Franse koning Frans I in 1535 met sultan Soliman sloot, en die hem de kritiek van geheel christelijk Europa op de hals deed halen. Op dit accord ging het zogenaamde „droit capitulaire" terug. Deze naam is ontleend aan de 19 artikelen die het accord omvat. Deze artikelen werden „capitulaties" genoemd. Deze capitulaties verschaften gelijkberechtiging aan allen die onder Franse vlag door de Ottomaanse gebieden reisden. Inderdaad een concessie in een land waar het criterium voor het maatschappelijk handelen ligt in de Koran die burgerlijk recht en theologie verstrengelt. Naderhand hebben de Franse capitulaties tot voorbeeld gediend voor handeldrijvende en zeevarende mogendheden als Nederland en Engeland. Maar evenzeer cultureel als commercieel, ontdaan van haar eenzijdige visie op de betrekkingen der volkeren onderling, was de Franse taak in het Midden-Oosten niet uitsluitend er een van handeldrijven. De Franse capitulaties gaven Frankrijk ook het recht op te treden als beschermer der katholieke Christenheid. Uiteindelijk hebben deze capitulaties de mogelijkheid geschapen dat er zich op Turks gebied vreemde gemeenschappen vestigden, ieder met eigen voorrechten. En in latere tijden, toen Jeruzalem na de eerste wereldoorlog nog tot het Britse mandaatgebied behoorde, werden met Pasen bij de katholieke plechtigheden in die stad, altijd nog de kerkelijke eerbewijzen eerst aan de Franse consul en niet eerst aan de Britse consul gebracht.

Voor Frankrijks prestige was zulks in gebieden, waar het criterium voor ieders nationaliteit de godsdienst en niet het land was, van onnoemelijke betekenis. Anderzijds hebben de Fransen in de „Levant” inderdaad aan de Kerk onschatbare diensten bewezen evenals in het Verre Oosten, waar de missionarissen en vervolgde christenen op de bescherming der Franse consulaten aangewezen waren.

In deze samenhang van traditie en culturele politiek wordt het begrijpelijk dat in Frankrijk ook nog heden de religieuze onderwijskrachten die voor uitzending in aanmerking komen, ook in de voordelen van die der „lekenmissies” delen. Aan vrouwelijke zowel als aan mannelijke religieuzen kent de Franse regering subsidies toe om de reizen naar het Moederland te vergemakkelijken ten einde daar kennis te nemen van de nieuwste methoden in de vakken die zij doceren. Zij verschaft materiaal zowel voor de laboratoria als boeken voor de primaire scholen. Bovendien zijn er „noviciaatsbeurzen” gesticht, waarvan er in 1959 door de Franse regering 60 werden verstrekt aan voor de ontwikkelingsgebieden bestemde religieuze leerkrachten. Wanneer men bedenkt dat het aantal verstrekte beurzen in het geheel 1000 bedragen heeft, dan is dit een hoog percentage. Waar het nodig is, wordt ook medewerking verleend bij de vervanging van het religieuze personeel op de scholen door lekenpersoneel, zoals in Istanboel, waar in samenwerking met de lokale machthebbers zulk een vervanging op een voor alle partijen bevredigende wijze in het beroemde „College van de Heilige Gabriël” tot stand kwam. Overigens bezitten de Fransen in Turkije 3 culturele centra, terwijl er op 10 Turkse colleges de examens in het Frans afgenomen worden, en 6 ziekenhuizen door Franse religieuzen worden bediend.

De lange ervaring, opgedaan door de Fransen in de „Levant”, een ervaring grotendeels opgedaan door de toewijding en opofferingen van de religieuze orden, heeft Frankrijk ook in de UNESCO, wanneer het gaat om culturele activiteit in zijn vroegere Afrikaanse en Aziatische gebieden, een bevoorrechte plaats verschaft. Van de technische universiteit in Teheran, waarvoor de UNESCO de som van 1.300.000 dollar ter beschikking heeft gesteld, zullen twee van de vier colleges door Frankrijk in samenwerking met de universiteit van Toulouse ingericht en bediend worden. Voor hoger onderwijs in Marokko, Laos en uitbreiding van dit onderwijs in de Libanon zijn gelijke plannen in voorbereiding. Eveneens is Frankrijk direct betrokken bij projecten van de UNESCO en de V.N. in Cambodja, Togo, Vietnam en Thailand. Bovendien bestaat 12% van het UNESCO-personeel uit Fransen. Op een na het hoogste percentage van alle landen.

POLITIEKE MOEILIKHEDEN

Dit alles moge de Franse regering tot tevredenheid stemmen, de politieke conjunctuur is in de ontwikkelingsgebieden voor de Fransen niet gunstig. En hoe meer deze conjunctuur tegen Frankrijk werkt, hoe meer in de gewezen Franse gebieden het Franse personeel het moeilijk krijgt. Bij een eventueel vertrek van dit personeel zijn de consequenties ernstig. Waar Fransen zouden verdwijnen, wordt een vacuum geschapen, dat om opvulling vraagt. De geschiedenis van Kongo heeft geleerd, dat voor opvulling van dit vacuum krachten gereed staan, die allesbehalve bevorderlijk zijn voor de rust en

vrede in dit gebied. Hier ligt ongetwijfeld een Europese taak en zeker niet in het minst voor de Nederlanders, die op technisch gebied in de ontwikkelingsgebieden van Afrika een goede naam bezitten. Vermits zij voldoende het Frans beheersen, kunnen zij tot zekere hoogte een tegenwicht vormen aan Russen, die niet slechts Frans spreken maar zich ook op de hoogte hebben gesteld van de streektaalen. Vooralsnog is het Frans voldoende, aangezien er op de duizend talen die Afrika rijk is nog geen taal bestaat van voldoende omvang dat hij tot een gemeenschapstaal kan worden ontwikkeld.

Ook de schepping van een Europese universiteit in Florence — waarover in Brussel besprekingen lopen — zou hier enige verlichting kunnen brengen daar hier opleidingsmogelijkheden zouden te scheppen zijn voor Europeanen in Afrika en voor Afrikanen in Europa. Tegen deze universiteit is eenzijdigheid als een bezwaar aangevoerd, omdat Engeland er niet aan deel zou nemen. Dit bezwaar is intussen opgeheven. Het Frans zou anders een hegemoniepositie zijn gaan innemen. Immers, Frankrijk voert met zijn cultuurpolitiek ook een buitenlandse politiek, hetgeen overigens zijn goed recht is. Intussen zal bij het zoeken naar nieuwe bindingen tussen Oost en West, vooral in de voormalige Franse gebieden, het Frans onmisbaar blijven en bovendien voor velen nieuwe horizonten openen bij het zoeken naar criteria, die leiding geven bij de keuze in de ontwikkelingslanden van wat al dan niet van het Westen kan worden overgenomen. Voor het Westen blijft het Frans een middel om zich dieper inzicht te verschaffen in hetgeen het zelf aan werkelijke bijdrage tot verschaffing der wereldbeschaving kan leveren; een bijdrage tot het bevorderen van een objectieve moraal zonder welke geen internationale rechtsorde mogelijk is. Deze rechtsorde is een product van de cultuur en berust niet uitsluitend op handelsondernemingen en militaire steunpunten.

1) Nguyen Huy Bao: Relations économiques, sociales, culturelles entre l'Europe et l'Asie, dans „Labor”, organe de la Conférence internationale des syndicats chrétiens, Bruxelles, Mars—Juin 1959.

2) Rapport d'activité 1959, p. 6. Direction Générale des Affaires Culturelles et Techniques, 1960. Ministère des Affaires Étrangères, Paris, 1960.

3) J. F. Rutges: L'Humanisme Indonésien. Rythmes du Monde, Nouvelle Série, Tome III, 1955, p. 229; Crise de la Démocratie en Indonésie. Rythmes du Monde, Nouvelle Série, Tome IV, 1958, p. 124.

4) Soeur Marie-André du Sacré Coeur: Civilisations en marche, Grasset, Paris, 1956; la Condition Humaine en Afrique Noire, Grasset, Paris; R. P. Noël Drogat: Pays sous-développés et coopération technique, Éditions Spès, Paris 1959; Pierre Moussa: Les Nations prolétaires, Presses universitaires de France, Paris 1959.

5) Enseignement Français dans la Communauté et à l'étranger, Ministère de l'Éducation Nationale 1960. 29 rue d'Ulm - Paris Ve.

6) Algeria's development, 1959, Information Service of the delegation General of the French Government, Imprimerie Braconnier, 4, rue de Paris - Algiers.

7) Pélissé du Raunus: Le régime des capitulations dans l'empire ottoman; F. Chebat: Les étrangers devant la justice en Syrie et au Liban, Paris 1938; J. P. A. Francois: Handboek van het volkerenrecht, Deel I, Zwolle 1939—1938; Yves de la Brière: Luttes Présentes de l'Église.

Nieuwe Boeken

MATTHIAS SCHMITT, *Partnerschaft mit Entwicklungsländern*, Stuttgart 1960, Seewald Verlag, 96 pag. en aanhangsel.

Het woord „Partnerschaft” in de titel geeft al aan, waar het de schrijver om begonnen is: het besef dat de oude verhoudingen tussen arme en rijke landen vervangen moeten worden door nieuwe bindingen, gebaseerd op wederzijdse achting en gelijkgerechtigdheid. Hij gaat ervan uit dat de hulpverlening evenzeer in het belang van de gevende als van de ontvangende partijen is, en dat de hulp pas op de juiste wijze wordt verstrekt, als zij rekening houdt met de cultuur en de geestgesteldheid in het ontvangende land. Vanuit dit inzicht, en vanuit zijn grote ervaring in internationale onderhandelingen, schrijft hij in dit boekje lezenswaardige bladzijden over plaats en rol van de ontwikkelingslanden in de wereld, hun binnenlandse problemen, de verschillende manieren waarop hulp verleend kan worden, de voornaamste problemen die daarbij rijzen, de noodzaak van coördinatie, en de noodzaak van handelsvrijheid als komplement van de ontwikkelingshulp. Vooral aanbevelen als algemene inleiding.

v. A.

HAFID KEREMANE, *De Pacificatie*, Zwartboek over zes jaar oorlog in Algerije. Serie Menselijke Documenten, nr. 2, H. J. Paris, Amsterdam.

Dit boek, dat volgens de begeleidende woorden van de uitgever een onverbloemd propagandageschrift is voor de Algerijnse zaak, verdeeld met geen enkel direct argu-

ment het Algerijnse nationalisme, doch beperkt zich tot een uitvoerige opsomming van de gruwelen en ongerechtigheden welke onder de naam van pacificatie in Algerije en Frankrijk plaatshebben bij de bestrijding, door leger en politie van alle activiteiten geïnspireerd door het Algerijnse onafhankelijkheidsstreven. Veel van de in dit boek beschreven gevallen zijn hierin uiteraard oncontroleerbaar, doch de verdienste ligt hierin, dat wordt gewezen op toestanden waarvan men het liefst zou willen aannemen, dat ze met het einde van de oorlog ook feitelijk uit de westerse landen verdwenen zijn. Een partij bepleit overigens zijn gelijk niet door te wijzen op de feiten van zijn tegenstander. Maar zonder dat de in de inleiding als rechtvaardig en heilig betitelde Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog als zodanig wordt waar gemaakt, is het boek ongetwijfeld van nut om een „reddende reactie” op te roepen in Frankrijk en in de wereld.

FONS HERMANS, *Algerije*. Amsterdam, N.V. Em. Querido's Uitgeverij, 1960.

Deze „Speciale Salamander” in de serie „Voor wie weten wil” is voor het Nederlandse publiek ongetwijfeld een van de meest lezenswaardige boekjes in de stroom van lectuur over Algerije. Het is bij de meeste dezer publicaties vaak moeilijk na te gaan, wat de uiteindelijke motieven van de auteur zijn, zich te keren tegen de in Algerije heersende terreurmethode. Men ervaart het als een oprecht bewogen medeleven van de naar vrijheid en onafhankelijkheid stre-

vende naties en een volledige veroordeling van het kolonialisme. Maar niet uitgesloten is dat het tevens een — bewust of onbewust aanwezig — schuldgevoel is voor het voorbije en actuele optreden van de westerse wereld, tot welke westerse wereld men zichzelf ook rekent. Een falen van deze wereld betekent een gemiste kans bij de jonge volkeren in de gunst te komen, wat gezien de huidige politieke ontwikkeling catastrofale gevolgen heeft voor onze westerse belangen. Een schuld- en wellicht ook angstgevoel, ontstaan door een verkeerdt verdedigd eigenbelang. Zijn wij dan nu — naast het lot van het Algerijnse volk — bedacht op het voor ons zo belangrijke politieke evenwicht in de toekomst (p. 15), dan verdedigen wij evenzeer onze eigen zaak als de kolonisten in hun tijd hun belang behartigden. Dit moet men eerlijkheidshalve in het oog houden. Het ontnemt echter aan een stellingname tegenover de huidige gebeurtenissen niet per se de oprechte bewogenheid. Maar onze bewogenheid alleen is geen bewijs dat wat eerlijke bewogenheid miste, nu wij dit verschijnsel kunnen beschouwen als kinderen van onze tijd. Het aanwijzen van een oorzaak is nog niet hetzelfde als het aanwijzen van de schuldige.

Bepaald onprettig doet het aan als de schrijver een publieke stellingname van de leiders der Christenheid tegen de vervolging achter het ijzeren gordijn (p. 13) of de felle protesten tegen het neerslaan van de Hongaarse opstand (p. 15) van onwaarde verklaart als deze niet gevolgd wordt door een zelfde stellingname of protest tegen de terreurmethoden in Algerije. Het is onrechtvaardig de goede bedoeling van een daad in twijfel te trekken als een andere goede daad achterwege wordt gelaten. Deze houding werkt als een boemerang daar men zou moeten aannemen dat slechts hij eerlijk tegenover het Algerijnse probleem stelling kan nemen, die op dezelfde wijze zijn stem verheft tegen de communistische activiteiten achter het ijzeren gordijn.

Voor degenen die het doen alsof

er geen probleem Algerije bestaat, niet met hun geweten in overeenstemming kunnen brengen, is het boekje van Fons Hermans overigens zeer verhelderend. Het verdient alle aanbeveling.

Y. LACOSTE, A. NOUSCHI en A. PRENANT: *L'Algérie, Passé et Présent*. Editions Sociales, 95—97 Boulevard de Sébastopol, Paris-2.

Voor degenen die zich willen verdiepen in de ontstaangeschiedenis van Algerije en tevens in de verder in de geschiedenis (tot 1919) terug te vinden oorzaken van de huidige moeilijkheden van dit land, vindt in dit gedocumenteerde geschiedwerk een goede leidraad.

Na een geographische beschrijving (le cadre naturel) volgt een uitvoerig geschiedkundig overzicht, beginnend bij de Berbers en de Romeinen. Bijzonder belangwekkend is het laatste deel waar het kolonialisme in Algerije en de daaraan klevende onvolkomenheden uitvoerig worden besproken. Het boek, dat uitdrukkelijk de pretentie heeft geen officiële geschiedschrijving te zijn, is ongetwijfeld een redelijk geslaagde poging tot vaststelling van de werkelijke historische oorzaken van de heftigheid waarmee de Algerijnen hun onafhankelijkheid pogen te verkrijgen. Terloops wordt in de inleiding medegedeeld, dat nog een afzonderlijk deel zal verschijnen ter bespreking van de economische, sociale en politieke problemen van het huidige Algerije.

DIRK ALVERMANN, *Algerien—L'Algérie*. Rütten und Loening, Berlin 1960.

In deze „Bildband“ van Oost-Duitse huize wordt het Algerijnse probleem als een dankbaar middel gebruikt het kolonialisme (lees: het huidige westen) aan de kaak te stellen door een achttal pagina's durende opsomming van erg eenzijdig gekozen „Tatsachen“. In de reeks van westelijke publicaties over Algerije herkent men de uitgave van dit fotoboek als een slecht gemaskeerde propaganda voor communistische belangen. De meer dan 150 foto's zijn echter zeer boeiend.

GEORGES LE BRUN-KERIS, *Sur la dérive de Moscou*, Parijs 1960, Editions Fleurus, 122 pag. Het boekje draagt als ondertitel „Essai sur les incarnations contemporains du marxisme”. Le Brun Keris is een scherp analist. Daarvan getuigt ook dit geschrift. De Franse publicist heeft hierin — en met succes — gepoogd het marxisme, zoals dat in Rusland is uitgewerkt, te ontleden en gaat vervolgens na hoe dit marxisme ook de derde wereld in zijn greep tracht te krijgen. Le Brun Keris schreef geen politiek boek, men zou het eerder een psychologische beschouwing kunnen noemen. Interessant is vanuit dit gezichtspunt vooral het laatste hoofdstuk over China en Rusland.

HEINRICH BECHTOLDT, *Indien oder China*, Stuttgart 1960, Deutsche Verlags-Anstalt.

Een bijzonder belangwekkende beschouwing over twee landen, wier naast- en tegenover elkaar bestaan van wereldpolitieke betekenis is. De schrijver heeft zich niet bepaald tot een beschouwing aan de oppervlakte, maar dringt goed gedocumenteerd diep door in de talrijke facetten van deze relatie. Voor een goed verstaan van de ontwikkelingen in de Aziatische wereld levert dit boek een onmisbare bijdrage. De auteur gaat ervan uit, dat de relatie tussen beide landen straks wel eens van beslissende betekenis kan zijn voor het gehele konflikt tussen Oost en West. Hij kent beide landen uit eigen ervaring en zijn gehele boek geeft blijk van een intensieve bestudering van het probleem. Zeer gaarne aanbevolen.

HEINZ KLOSS, *Grunderziehung, Hilfe für die Entwicklungsländer*, Stuttgart 1960, Ernst Klett Verlag.

Dit boek verscheen onder auspiciën van de UNESCO. Het is samengesteld uit verschillende verslagen over de resultaten der pedagogische hulp, die aan de ontwikkelingslanden wordt gegeven. Zij is in

feite belangrijker dan de zuiver technische en materiele hulp, omdat zij vooral een geestelijk vakuum vult. Het zal zeker een positieve bijdrage leveren tot de discussie over de hulp aan de ontwikkelingslanden.

FRIDO VON SENGER UND ETTERLIN, *Krieg in Europa*, Köln/Berlin 1960, Kiepenheuer & Witsch, 459 blz.

Frido von Sengel und Etterlin is vooral als verdediger van het Cas-sionofront bekend geworden. Deze in Oxford afgestudeerde generaal was in de tweede wereldoorlog kommandant van een pantsergroep. Hij geldt als een van de bekwaamste militaire koppen in Westduitsland en zijn boek zal vooral wel zijn lezers onder de militairen vinden. Dat wil niet zeggen, dat het boek ontoegankelijk is voor de niet-militair. Deze memoires van een generaal, die bepaald niet bij Hitler geliefd was, geven in hun strategische beschouwingen een indringende ontleding van vraagstukken, waarmede een leger onder een totalitair systeem te maken krijgt.

ARNOLD HOTTINGER, *Die Araber*, Zürich 1960, Atlantis Verlag, 400 pag.

Een indrukwekkend boek, waarin vele oorspronkelijke teksten zijn opgenomen. Hottinger heeft gepoogd een compleet werk te schrijven, in die zin, dat hij zijn onderwerp eerst belicht tegen de achtergrond van de historie en daarna de moderne problematiek behandelt. Het valt dan ook in twee grote delen uiteen. Hij is in die opzet ook zeer zeker geslaagd. Het is een belangrijke bijdrage geworden over hetgeen zich in het Midden-Oosten afspeelt. Boeiend zijn die pagina's, waarin de auteur de Egyptische revolutie beschrijft. Een van de beste boeken, die de laatste tijd over het Midden-Oosten zijn verschenen, geschreven voor een ieder, die zich de betekenis van dit gebied voor de wereldpolitiek bewust is.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN
DR L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELSVOORT, DRS A. W. H. J. QUAEDVLIEG
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 15

JUNI

NUMMER 4

Bijeenkomsten van Staats- en Regeringshoofden

DOOR JHR F. A. M. ALTING VON GEUSAU, Drs iur.

De ontwikkeling van *direct* overleg bij *conferentie* tussen personen, die zelf verantwoordelijk zijn voor het bepalen van het buitenlands beleid van Staten, is van recente datum in de geschiedenis der internationale betrekkingen.

Nadat de Napoleontische oorlogen de grootst mogelijke chaos hadden doen ontstaan in de Europese Statensamenleving, besloten de leiders van de vier grote overwinnende Europese Mogendheden — Groot Brittannië, Rusland, Pruisen en Oostenrijk — in de toekomst regelmatig bijeen te komen, om overleg te plegen over hun gemeenschappelijke belangen en over de handhaving van de vrede in Europa. Een zodanig overleg zou regelmatig moeten plaatshebben tussen de soevereine vorsten zelf of hun ministers.

Al spoedig na 1815 bleken uiteenlopende belangen van de grote Mogendheden en Frankrijk een dergelijk gemeenschappelijk overleg in de weg te staan. Wat overbleef waren de Congressen en Conferenties tijdens de negentiende eeuw, om grote vraagstukken van Europees belang te regelen, *telkens* wanneer deze vraagstukken zich voordeden.

De vrede van Versailles van 1919 was eveneens overwegend het resultaat van overleg tijdens de vredesconferentie tussen de leiders van de geallieerde en geassocieerde grote Mogendheden.

Een soortgelijk overleg had plaats tijdens de Tweede Wereldoorlog tussen de leiders van Groot Brittannië, de Verenigde Staten van Amerika en de Sovjet Unie (en Frankrijk).

In vredestijd zijn echter noch de Volkenbond, noch de Verenigde Naties in staat geweest de voortzetting van zodanig overleg te verzekeren. De pogingen na de Tweede Wereldoorlog, om de grote wereldvraagstukken op te lossen langs de weg van „topconferenties” bleken eveneens tot mislukking gedoemd.

Een geheel nieuwe situatie is echter ontstaan in het kader van de Europese regionale samenwerking sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog. De

intensivering van deze samenwerking nodigaakte direct overleg tussen de verantwoordelijke ministers van de leden regeringen in het kader van de Europese Organisaties. Deze samenwerking heeft geleid tot de wens dit overleg ook te doen plaatshebben op het hoogste niveau.

Dit laatste aspect nu van overleg tussen de leden staten van Europese Organisaties, is onderwerp van dit artikel.

Alvorens nader op de verschillende voorstellen voor een zodanig „top-overleg” in te gaan, zullen we eerst de regels moeten onderzoeken die dit overleg kunnen beheersen.

REGELS VAN CONSTITUTIONEEL RECHT 1)

Volgens de moderne constituties is het bestuur der buitenlandse betrekkingen *formeel* opgedragen aan het Staatshoofd. Koning of President ontvangen en zenden gezanten, ratificeren verdragen en verklaren oorlog.²⁾ Onderhandelingen worden gevoerd en overeenkomsten getekend in hun naam.

Het feitelijk bestuur der buitenlandse betrekkingen echter berust bij het staatsorgaan, dat de regeringsmacht uitoefent.

In de Staten, waar het z.g. „parlementaire regiem” geldt, is deze regeringsmacht opgedragen aan de Ministerraad of het Kabinet, volgens de formule, dat het Staatshoofd onschendbaar is en de Ministers verantwoordelijk zijn voor hun beleid.

In de Beneluxlanden, Denemarken en Noorwegen wordt iedere Minister geacht verantwoordelijk te zijn voor het hem toegewezen beleid. De *Ministerraad* is collectief verantwoordelijk voor het totale regeringsbeleid.

In andere landen — de Duitse Federale Republiek, Italië en het Verenigd Koninkrijk — heeft de Bondskanselier of de Eerste Minister een *eigen* verantwoordelijkheid voor het *algemeen* regeringsbeleid en *dus* een *eigen bevoegdheid* om aan de afzonderlijke ministers een bepaald algemeen beleid voor te schrijven. Deze laatste bevoegdheid kan in de Beneluxlanden, Denemarken en Noorwegen *alleen* door de Ministerraad uitgeoefend worden.

In *West-Duitsland* is alleen de Bondskanselier verantwoordelijk tegenover de Bondsdag. De Bondskanselier stelt de richtlijnen vast voor het binnen- en buitenlands beleid van de regering. Deze richtlijnen zijn bindend voor de afzonderlijke ministers, welke laatsten hun beleid binnen het kader van deze richtlijnen moeten voeren.³⁾

De positie van de *Italiaanse* Eerste Minister (Presidente del Consiglio) is minder sterk in dit opzicht. Hoewel hij de taak heeft het algemeen regeringsbeleid te leiden, blijven de ministers collectief en individueel verantwoordelijk voor hun beleid.⁴⁾

In het *Verenigd Koninkrijk* is de functie van Eerste Minister (Prime Minister) niet geregeld, ofschoon het ambt erkend is sinds 1905.

Volgens de aldaar geldende constitutionele praktijk echter, heeft de Eerste Minister een eigen bevoegdheid om het binnen- en buitenlands regeringsbeleid vast te stellen, en eventueel dat van de afzonderlijke ministers te wijzigen. Zijn *eigen* bevoegdheid berust op het feit, dat hij tevens leider is van de meerderheidspartij⁵⁾, dat hij grote vrijheid bezit in het benoemen en ontslaan

van zijn ministers en dat de ministers niet geacht worden individueel verantwoordelijk te zijn aan het Parlement.

In de *Vijfde Franse Republiek* is de situatie enigszins anders.

De Constitutie van 1958 maakt eveneens een onderscheid tussen de President — die als Staatshoofd het bestuur der buitenlandse betrekkingen heeft — en de regering (ministerraad), welke de regeringsmacht uitoefent. De Eerste Minister (Premier ministre) heeft tot taak het regeringsbeleid te leiden en de regering is — in zijn persoon — collectief verantwoordelijk aan de nationale vergadering.⁶⁾

De opvattingen, die aan deze constitutie ten grondslag liggen, wijken echter sterk af van die van het parlementaire regiem in de andere landen van West Europa, met name ten aanzien van het bestuur der buitenlandse betrekkingen. Volgens Generaal de Gaulle behoort ook het *feitelijk* bestuur der buitenlandse betrekkingen in handen te zijn van de *President* van de Republiek.⁷⁾ De positie van de President — in verband hiermede — is dan ook aanzienlijk versterkt in de constitutie van 1958 ten opzichte van die in de constitutie van de Vierde Franse Republiek. De President van de Vijfde Republiek is met nieuwe, zelfstandige bevoegdheden geplaatst boven regering en parlement.⁸⁾

Bovendien maakt President de Gaulle ook *feitelijk* gebruik van zijn formele bevoegdheden op het gebied van het bestuur der buitenlandse betrekkingen.

De constitutionele praktijk in de Franse Republiek op het stuk der buitenlandse betrekkingen vertoont zo meer gelijkenis met het regiem van de Verenigde Staten van Amerika, dan met het parlementair regiem in West Europa.

De constitutie van de *Verenigde Staten van Amerika* kent geen onderscheid tussen Staatshoofd en Regeringshoofd, of tussen formele bevoegdheid en feitelijke regeringsmacht in het bestuur der buitenlandse betrekkingen.

President is tegelijkertijd Staatshoofd en regeringsleider. Zijn ministers („secretaries”) zijn voor hun beleid uitsluitend aan hem verantwoordelijk. De President bepaalt dus het beleid van de Amerikaanse regering. Hoewel het Congres — in het bijzonder de Senaat — controle uitoefent op het beleid van de President, is de President voor zijn beleid niet verantwoordelijk aan het Congres.

Volgens geldend constitutioneel recht en constitutionele praktijk in de verschillende Staten, zien wij dus een grote variëteit van bevoegdheden en verantwoordelijkheden.

Bovendien moet ook de persoonlijkheidsfactor hierbij niet uit het oog verloren worden.

Een krachtige President — zoals de huidige Presidenten van Frankrijk en de Verenigde Staten — en een krachtige regeringsleider — zoals de Duitse Bondskanselier — zullen geneigd zijn een sterk persoonlijk buitenlands beleid te voeren.

Daar staat tegenover, dat een krachtige minister van buitenlandse zaken — werkend onder een minder krachtig Staatshoofd of Regeringsleider — in staat zal zijn, eveneens een eigen en persoonlijk buitenlands beleid te voeren. Dit laatste is duidelijk gebleken onder de regering-Eisenhower in de Ver-

enigde Staten, toen John Foster Dulles minister van Buitenlandse Zaken (Secretary of State) was.

In de continentale Staten van West Europa, zal de rol van de Eerste Minister, naast de persoonlijkheidsfactor, ook nog afhangen van de politieke samenstelling van de regering. Een eerste Minister in een coalitie-regering zal meestal minder op de voorgrond treden als leider van het buitenlands beleid, dan in een één-partij-meerderheidsregering.

REGELS VAN INTERNATIONAAL RECHT

De functies van Staatshoofd, regeringsleider of minister van buitenlandse zaken in het bestuur der buitenlandse betrekkingen zijn echter niet uitsluitend gebaseerd op constitutioneel recht of interne gewoonte in de Staten. Reeds naar ongeschreven Volkenrecht wordt het orgaan, dat de feitelijke regeringsmacht uitoefent, geacht de Staat in volkenrechtelijke betrekkingen te kunnen binden. In vele gevallen kent het Volkenrecht aan dit orgaan ruimere bevoegdheden toe dan het constitutionele recht van de afzonderlijke Staten.

Nog sterker geldt dit, wanneer deze Staatsorganen zekere bevoegdheden ontleen aan het recht van de Europese Organisaties, waarin zij optreden als lid van een orgaan van die organisaties *zelf*.

Het verdragsrecht van die organisaties voorziet in organen, waarin de verantwoordelijke beleidslieden *direct* vertegenwoordigd zijn. De praktijk in die organisaties heeft aan zodanig direct contact tussen ministers een ongekende uitbreiding gegeven. Deze uitbreiding betreft zowel een vergroting van de bevoegdheden van die organen, *als* een meer intensief en regelmatig contact tussen ministers, en een groeiende deelname van andere ministers dan die van buitenlandse zaken.

Gecentraliseerde besluitvorming tussen verschillende nationale ministers in het kader van de Europese Organisaties gaat zo langzamerhand de plaats innemen van *gedecentraliseerde* besluitvorming via het orgaan dat de Staat naar buiten vertegenwoordigt en de diplomatieke afgezanten door hem aangewezen.

Bovendien, de samenwerking in de Europese Organisaties gaat het gehele beleid van een regering aan en *niet meer alleen* dat wat oorspronkelijk geacht werd tot het buitenlands beleid van een Staat te behoren.

In het licht van deze nieuwe situatie moet het vraagstuk van bijeenkomsten van Staats- en Regeringshoofden bezien worden. Dit vraagstuk betreft dan de *effectiviteit* van de werkzaamheden *van die organisaties*, of van de samenwerking tussen de leden Staten in verband daarmee. Zulke bijeenkomsten zijn bedoeld om tot gezamenlijke besluitvorming te komen over grote „politieke” vraagstukken, waartoe de afzonderlijke departementshoofden niet bevoegd zijn, of waarover dezen niet tot overeenstemming kunnen komen.

DE VOORSTELLEN

Plannen om te komen tot bijeenkomsten van Staats- en regeringshoofden zijn voorgesteld in het kader van de Noord-Atlantische Verdrags Organisatie (NAVO), van de Raad van Europa en in het kader van de samenwerking tussen de lid Staten van de Europese Gemeenschappen.

1. *De Noord-Atlantische Raad* aanvaardde in 1952 — onder de z.g. Lissa-

bon reorganisatie van de NAVO — het beginsel, dat leden Staten zonodig vertegenwoordigd kunnen worden in de Raad door hun regeringshoofden.²⁾

In december 1957 kwamen de Regeringshoofden van de leden Staten bijeen in het kader van de Raad. Opzet en resultaat ervan hebben echter uitge-wezen, dat deze bijeenkomst eerder een demonstratie van NAVO-eenheid naar buiten, dan een effectievere wijze van besluitvorming op het hoogste niveau is geweest.

2. Eveneens in 1957 stelde de Raadgevende Vergadering van de Raad van Europa voor, om te komen — onder meer — tot regelmatige, informele bijeenkomsten tussen Eerste Ministers, met het doel een gemeenschappelijke buitenlandse politiek te ontwikkelen in het kader van de Raad.

Naar analogie van de jaarlijkse bijeenkomsten tussen de Eerste ministers van het Britse Gemenebest zouden dergelijke bijeenkomsten moeten dienen voor regelmatige wederzijdse consultatie.¹⁰⁾

Het Comité van Ministers van de Raad van Europa heeft echter nooit op deze aanbevelingen gereageerd.

3. Om te komen tot *politieke samenwerking tussen de leden Staten van de Europese Gemeenschappen*, stelde de Franse President voor — tijdens een persconferentie op 5 september 1960 — om te komen tot regelmatige bijeenkomsten tussen Staats- of regeringshoofden.

In een memorandum aan de vooravond van de bijeenkomst van Directeuren-Generaal voor Politieke Zaken van de Ministeries van Buitenlandse Zaken rondgezonden, werden deze voorstellen nader gespecificeerd (maart 1961).

Voorgesteld werd, om regelmatige drie- of viermaandelijkse bijeenkomsten in te stellen — als kernstuk van de politieke samenwerking tussen de zes Staten — om problemen van gemeenschappelijk belang te bespreken en gezamenlijke beslissingen te nemen.

Een drievoudige taak werd voor zulke bijeenkomsten van Staats- of Regeringshoofden voorgesteld:

- a. een onderzoek van de internationale vraagstukken, met name van vraagstukken die de Europese belangen raken; en eventueel het vaststellen van gemeenschappelijke richtlijnen.
- b. een onderzoek van de rapporten van de verschillende voorgestelde ministersbijeenkomsten — ministers van buitenlandse zaken, onderwijs enz. — en het nemen van beslissingen in gevallen waarin de ministers niet tot overeenstemming hebben kunnen komen.
- c. een onderzoek van de vraagstukken die zich voordoen bij de toepassing van de verdragen van Rome en Parijs (EEG, Euratom en EGKS) en die repercussies hebben op de algemene politiek van de lid Staten zonder echter daardoor de interne werking van de gemeenschappen aan te tasten.

Tegenover dit Franse voorstel om deze bijeenkomsten buiten het kader van de gemeenschappen te doen plaatshebben, stelde de Nederlandse Regering voor, bijeenkomsten van Staats- of Regeringshoofden te houden *wanneer dit noodzakelijk is (dus niet regelmatig) in het kader van de Raden van de Europese Gemeenschappen*.

WAARDERING

De voorstellen om te komen tot regelmatige bijeenkomsten tussen Staats-

of regeringshoofden kunnen tot doel hebben zowel om de bestaande samenwerking tussen leden Staten van Europese Organisaties te verbreden en te verdiepen, als om nieuwe en afwijkende vormen van samenwerking te scheppen naast de bestaande samenwerking in de Europese Organisaties.

De voorstellen, gedaan in het kader van de NAVO en de Raad van Europa, alsmede de tegenvoorstellen gedaan door de Nederlandse Regering, wat betreft de samenwerking tussen de leden Staten van de Europese Gemeenschappen, beogen het eerste doel. In de drie genoemde voorstellen wordt beoogd de bestaande samenwerking te verbreden en te verdiepen, door te voorzien in overleg — consultatie — tussen Staats- of regeringshoofden in het institutionele kader van die organisaties. Het niet bindend karakter van een zodanig overleg *ontwikkelt* eventuele constitutioneelrechtelijke moeilijkheden van bevoegdheid en verantwoordelijkheid, terwijl het invoegen van dit overleg in een bestaand institutioneel kader, een verbreding en verdieping van samenwerking *kan* bevorderen. Het gevaar van zodanig overleg — vooral waar het „politieke” belangen betreft — is, dat het niet verder komt dan het wederzijds mededelen van ingenomen standpunten. Dit gevaar is duidelijk aan het licht gekomen in de politieke consultaties in het kader van de NAVO.

Het voorstel van de Franse President beoogt nieuwe vormen van samenwerking te scheppen *naast* de bestaande institutionele samenwerking in het kader van de Europese Gemeenschappen. Deze voorstellen beogen bijeenkomsten van Staats- of regeringshoofden, zowel om vraagstukken te bespreken die buiten het verdragsgebied van de Gemeenschappen vallen, als om vraagstukken te bespreken, die zich voordoen bij de toepassing van die verdragen.

In het laatste geval betekent dit, dat zulke bijeenkomsten de taak *overnemen* van de organen van de Gemeenschappen. Immers, de verdragen bepalen nergens, dat de „politieke” aspecten van de toepassing van de verdragen buiten de bevoegdheden van de organen van de Gemeenschappen vallen. Het tegendeel blijkt uit de bepalingen in de preambules van het EGKS-verdrag en het EEG-verdrag en uit artikel 2 van het laatste verdrag.

Tenslotte, het Franse voorstel om aan de bijeenkomsten van Staats- of regeringshoofden de bevoegdheid te geven *beslissingen* te nemen en *richtlijnen* uit te vaardigen, stelt een aantal juridische problemen.

Naar constitutioneel recht en interne gewoonte van de leden Staten der Europese Gemeenschappen, beschikken alleen de Franse President en de Duitse Bondskanselier — en in mindere mate de Italiaanse Eerste Minister — over een *zelfstandige* bevoegdheid beslissingen te nemen, of richtlijnen aan hun ministers uit te vaardigen.

De Eerste Ministers van de Benelux Staten bezitten een dergelijke bevoegdheid niet.

Een *afsprake* tussen regeringen om regelmatige bijeenkomsten tussen Staats- of Regeringshoofden in te stellen, kan de constitutionele bevoegdheden van de deelnemers *niet* veranderen.

Een toekenning van beslissingsbevoegdheid aan een bijeenkomst van Staats- of regeringshoofden, zal dus slechts kunnen geschieden op basis van een *formeel verdrag* tussen de Staten, waarbij een verdragsorgaan wordt ingesteld, bekleed met zekere bevoegdheden.

Het behoeft nauwelijks betoog, dat het wenselijk is, voor de oprichting van een zodanig orgaan aan te sluiten *bij* en gebruik te maken van de bestaande institutionele gemeenschapsstructuren.

1) Zie hierover: *F. Duynstee*, Conferenties van Regeringsleiders. In: *Tijd-Maasbode*, 18 februari 1961, waarin het vraagstuk is behandeld voor de leden Staten van de Europese Gemeenschappen. Een reactie hierop wat betreft Nederland is te vinden in *Nieuw Europa* Maart 1961. *J. H. C. Molenaar*: Minister-President en Minister van Buitenlandse Zaken. Een Nederlands probleem in Europa.

2) Volgens de constitutie van de Verenigde Staten van Amerika berust de bevoegdheid tot oorlogsverklaring bij het Congres.

3) *Grondwet* voor de Duitse Bondsrepubliek (1949) artikelen 67, 68, 65 respectievelijk.

4) *Grondwet* van de Italiaanse Republiek (1947) artikel 95.

5) Sinds enige jaren is de eerste minister van de conservatieve regering geen partijvoorzitter meer. Hij is echter onmiskenbaar de leider van de partij gebleven.

6) Anders, maar minder juist o.i. *F. Duynstee*. Zie *Constitutie* van 4 oktober 1958: President: artikels 14, 52; Regering: artikels 20, 21, 49.

7) *Mémoires de Guerre: Le Salut 1944—1946*, speciaal: *Discours à Bayeux*, le 16 juin 1946.

Discours de la République 6 september 1958, in *Le Monde* 8 september 1958.

8) *Constitutie* van 1958: Titre II, artikelen 5, 8, 16.

9) NATO. *The First Five Years. 1949—1954*, by *Lord Ismay*, Secretary General of NATO. Chapter VI. p. 55.

10) Consultative Assembly of the Council of Europe. *Documents of the Assembly. Recommendations 139, 150 en Doc. 718* (1957).

Woningnood en bouwbeleid

DOOR Drs J. M. M. VAN DER PLUIM

De woningnood is een drama, dat zestien jaar na de oorlog nog steeds voortduurt. Het is bepaald niet het grote succes, dat deze voorstelling almaar prolongeert. Iedereen heeft er schoon goed genoeg van, maar met zijn allen slagen we er toch maar niet in dit langzamerhand beschamende schouwspel tot een goed einde te brengen. Als we het woningbouwbeleid van de laatste maanden nog eens de revue laten passeren, blijkt een onzekerheid en een wisselvalligheid, die een bron van immens vermaak zou kunnen zijn, als het niet om zo'n ernstige zaak ging. We willen het voortduren van de woningnood bepaald niet toeschrijven aan het beleid van de laatste maanden; maar er blijkt toch wel uit, dat er minstens onzekerheid is over de vraag, waarom het nu eigenlijk gaat. Gelukkig is de zaak nu wel in zoverre omgebogen, dat voorlopig het beleid weer in de juiste koers ligt, maar het heeft wel enige moeite gekost.

Dit beleidsschouwspel — laat ons het zo maar even neutraal noemen, liever dan het meteen al een klucht te dopen — speelde zich af in drie bedrijven. Het zijn deze drie: de indiening van de woningbouwplannen voor dit jaar door minister Van Aartsen in september bij zijn begroting; de kabinetsscrisis, die in verband daarmee in december ontstond; de herziene plannen, die de minister in april indiende. Wat zei de minister in september? Er kunnen in 1961 80.000 woningen worden gebouwd. Daarvan zullen er 65.000 van overheidswege subsidie ontvangen: de helft, 32.500, zullen woningwetwoningen worden, 32.500 premiewoningen. De resterende vijftien-duizend kunnen in de vrije sektor gebouwd worden; dat wil zeggen, zonder overheidssubsidie.

In de Tweede Kamer rees tegen deze plannen fel verzet, vooral omdat het aantal woningwetwoningen was verminderd (vroeger 40.000) en velen niet het vertrouwen van de minister deelden, dat de particuliere woningbouw (met premie) woningen zou opleveren, waarvan de huur draagbaar zou zijn voor de lagere inkomenstrekken: de groep, waarop zich de woningnood vooral concentreert.

Het tweede bedrijf speelt tegen Kerstmis. De Kamer wil het aantal gesubsidieerde woningen met 5.000 verhogen. Aanvaarding van de motie-Eibergen, waarin dit verlangen wordt uitgedrukt, leidt tot het tijdelijk heengaan van het kabinet. Als het kort daarop terugkomt, blijkt het bereid de

Kamer iets toe te geven: er komen 2500 gesubsidieerde woningen méér (gelijkelijk over beide categorieën verdeeld) plus de toezegging, dat de regering vóór 1 juni 1961 zal beslissen — aan de hand van de toestand op de bouwmarkt — of er nog een keer 2500 woningen aan toegevoegd zullen worden, opnieuw fifty-fifty verdeeld over woningwetwoningen en premiewoningen. Dit was precies, wat de motie-Andriessen tijdens de debatten vóór de crisis had bedoeld te bewerkstelligen. De poging echter om door aanvaarding van deze motie een tussenoplossing te vinden slaagde toen niet.

Het derde bedrijf brengt echter de volslagen inlossing van wat in de motie-Andriessen is gevraagd. Op 20 april — dus rijkelijk voor de toegezegde datum — komt minister Van Aartsen met een nota, waarin hij met gulle hand opnieuw met 2500 gesubsidieerde woningen meer komt aan-dragen. Het totaal aantal te bouwen huizen wordt dus toch minstens 85.000, het aantal, dat de Kamer in een eerdere fase vroeg.

Waarom kan nu ineens wel, wat eerder persé niet kon? Daarbij spelen een aantal zaken door elkaar, die we het best maar eens rustig kunnen ont-rafelen. Daar is allereerst de bouwcapaciteit. Eerder schreven we al eens in dit blad, dat de conjunctuurpolitiek van het kabinet er vooral op gericht is een herhaling van de overbesteding te voorkomen. Op zich is dat bij-zonder wijs, maar de regering streeft dit ideaal op nogal krampachtige wijze en hortend en stotend na. Ze zegt eerst op een onverwacht moment keihard nee, jaagt iedereen in de gordijnen en komt dan vaak weer terug op haar eerste besluit. Iedereen zal met de regering akkoord zijn, dat we aan een overspannen bouwmarkt niets hebben: het jaagt de toch al hoge bouw-prijzen en de lonen nog verder op en kan een haard van zeer be-smettelijke inflatieziekte betekenen. Akkoord dus met de opvatting van de regering, dat er niet méér gebouwd moet worden dan waartoe we in staat zijn. Akkoord ook, dat er naast de woningbouw ruimte moet zijn voor de bouw van fabrieken, kerken, scholen, schouwburgen en zelfs overheids-panden. Akkoord, dat al die categorieën min of meer in de hand gehouden moeten worden, akkoord ook dat de woningbouw de helft van dit pro-gramma opslokt en dat de rest tussen de andere groepen verdeeld wordt.

Dit allemaal akkoord zijnde gaat het er nu om de woningbouw op een dusdanige wijze te doen plaats hebben, dat ze ook een werkelijke bijdrage levert aan de woningnood. Die woningnood spitst zich duidelijk toe op de categorie volkswoningen. Een categorie, waarin totnutoe in overwegende mate voorzien werd door de woningbouwverenigingen, die met rijkssteun woningwetwoningen bouwen en tegen betrekkelijk lage huur beschikbaar stellen. Het kabinet-De Quay is sinds zijn optreden in 1959 het accent voor de volkswoningen, dat tot dan toe bij de woningwetwoningen lag, gaan verplaatsen. In wezen is er niets op tegen, als de regering van oordeel is, dat de particuliere bouw weer sterkere kansen moet krijgen en haar tot de bouw van volkswoningen animeert door een niet onaantrekkelijke premie-regeling. Er is althans in zoverre niets op tegen, als men — gezien de nog steeds heersende nood — de garantie heeft, dat de particuliere bouw in niet mindere mate dan de woningwetbouw een wezenlijke bijdrage aan de oplossing van die nood zal leveren door woningen te bouwen, waarvan de

huur betaalbaar is. Nu bleek er wel grote animo voor de bouw van deze huizen te bestaan, maar het bleek ook weldra, dat de prijzen — zeker in de grote steden — een stuk hoger lagen dan de toch ook al dure woningwetwoningen. In andere plaatsen was het verschil kleiner, maar één gulden tot één gulden vijftig per week duurder zijn ze toch al gauw. Over deze kant van het woningbouwbeleid — het verminderen van het aandeel van de goedkope woningwetwoningen ten voordele van de minder goedkope particuliere bouw — ontstond een groeiende onrust, zoals ook in het SER-advies over de huren blijkt, waarin de drie vakcentrales in broederlijke eenstemmigheid voor een ouderwets aandeel van de woningwetwoningen van 40.000 in het totaal pleiten.

Er was nog een moeilijkheid: bij zijn september-plannen had minister Van Aartsen zich op het totaal van 80.000 woningen er 15.000 gedacht in de vrije sektor, zonder subsidie dus. Op zich kan het alleen maar toegejuicht worden, als mensen hun huis zonder steun van overheidswege kunnen bouwen. In deze categorie van duurdere huizen bestaat natuurlijk ook een reële woningbehoefte, al kan men er niet meer van woningnood spreken. Maar men moet zich wel goed realiseren, dat het kapitaal, de arbeidskracht en de materialen, die in deze 15.000 huizen gestoken worden, niet tegelijkertijd in de volkswoningbouw kunnen worden aangewend, waar een echte nood bestaat. Daarom werd er reeds tijdens de december-debatten met klem op aangedrongen, dat minister Van Aartsen, als hij niet méér bouwcapaciteit voor de goedkope woningbouw wilde reserveren, maar wat moest afknippen van de vrije bouw en daardoor de mogelijkheid voor de volkswoningbouw vergroten. Minister Van Aartsen heeft er niet aan gewild.

Het merkwaardige is, dat hij er zegge en schrijve een maand vóór hij met zijn nieuwe toezegging van nog eens 2500 goedkope woningen kwam, er nog niet aan wilde. Hij schreef toen in zijn memorie van antwoord aan de Eerste Kamer zelfs heel rustig, dat het heel goed mogelijk was, dat het aantal van 15.000 woningen in de vrije sektor overschreden werd, maar dat hij dat ook niet ongewenst vond. Het had er alle schijn van, of hij zo moedwillig op de tenen van de tegenstanders van zijn beleid ging staan. Want terwijl hij het alsmaar zo voorstelde, alsof de bouwmarkt ernstig door overspanning bedreigd werd, hield hij de volkswoningbouw strak aan de teugel maar liet hij de vrije bouw onbelemmerd uitlopen. Het was duidelijk, dat dit voor velen onaanvaardbaar was.

De minister vond dan ook in april in de senaat naast mild-kritische woordvoerders van AR, CHU en VVD een nogal wrevelige KVP-spreker en een scherp-aanvallende PvdA tegenover zich. KVP-woordvoerder ir Kraaijvanger vroeg met klem de 2500 goedkope woningen meer; alleen als premiewoningen een huur doen, die ongeveer gelijk is aan die van de woningwetwoningen kan een fifty-fifty verhouding worden geaccepteerd, aldus stelde hij het; kan de arbeidsmarkt de 70.000 woningen niet verdragen, dan moet er in andere sectoren worden ingekrompen, aldus bepleitte de katholieke senator. Hij vroeg voorts prijsbeheersing voor koophuizen in de vrije sektor en bij huurhuizen vaststelling van huur door de overheid; hij pleitte — het is belangrijk genoeg om het even te vermelden, ook al valt het buiten ons be-

stek — voor minder gehorige arbeiderswoningen met betere verwarmingsmogelijkheden, dit vooral met het oog op de toekomst.

Minister Van Aartsen hield zich echter tijdens dit debat — populair gezegd — op de vlakte. Hij weigerde de vraag te beantwoorden, of er 2500 woningen méér zouden komen. Hij kon dat met een gerust hart doen, want hij had een verklaring op dit punt toegezegd aan de Tweede en niet aan de Eerste Kamer. Hij herhaalde wel zijn waarschuwing tegen overspanning van de bouwmarkt, met de daaraan verbonden stijging van de bouwkosten en dus van de huren. Zouden we met te hoge huren komen, dan schieten we er nog niet veel mee op met meer huizen bouwen, zo ongeveer was zijn betoog.

Een week na dit debat kwam de minister met zijn nota aan de Tweede Kamer. Ondanks al zijn vroeger verzet bleek hij nu bereid de 2500 woningen extra toe te staan; hij bleek zelfs bereid de woningbouw in de vrije sektor — voorzover het de duurder woningen boven een bepaald bedrag betreft — te beperken, waartoe hij nota bene een week tevoren in de Eerste Kamer niet bereid was; de ontwikkeling ging echter zó hard, dat er dit jaar op de bouw van 30.000 ongesubsidieerde woningen gerekend moest gaan worden; dat is het dubbele van wat de regering in het hoofd had en dat was hem toch te erg; tenslotte bleek ook de industrie nog voor 80 miljoen gulden meer te mogen bouwen. Daartegenover stond dan de afremming in de vrije sektor en een vermindering van scholenbouw.

Was er nu plotseling geen gevaar meer voor de overspanning van de bouwmarkt? Dit was er natuurlijk nog altijd wèl. Maar minister Van Aartsen had kennelijk ingezien, dat hij opnieuw grote politieke moeilijkheden zou krijgen, als hij niet met zijn douceurtje kwam; bovendien was hij waarschijnlijk toch wel sterk onder de indruk gekomen van de fantastische ontwikkeling, die de vrije sektor had genomen en die inderdaad de woningbouw volslagen de verkeerde kant optrok.

Hij heeft zijn — wat de oppositie noemde — ommezwaai of salto mortale of door de knieën zakken natuurlijk heel wat wetenschappelijker gemotiveerd. Eind vorig jaar wist hij, aldus zijn verdediging, nog niet precies, hoe het dat jaar met de bouwerij was gelopen. Nu wist hij het wel. Op grond van die gegevens meende de minister, dat het nu wel 200 miljoen gulden extra aan bouwprojecten kon lijden: daarvan kon de woningbouw dan 125 miljoen meer doen, de industrie 80 miljoen.

Zo was in ieder geval de schijn hoog gehouden. De Tweede Kamer heeft het de minister daarna niet meer al te moeilijk gemaakt. Alleen de VVD mopperde nog wat over de beperking van de vrije sektor. De oppositie hoonde: eerst was deze minister niet over de streep van 82.500 woningen te trekken, nu wandelde hij vrolijk vóór de muziek van de Kamer uit met een programma van maar liefst 90.000 woningen, aannemend, dat er in de vrije sektor 20.000 woningen tot stand zullen komen. De KVP kon voldaan zijn, dat uiteindelijk de motie-Andriessen dan toch in vervulling was gegaan en dat het woningbeleid, dat een ongewenste richting was uitgegaan, nu toch in meer sociale zin werd omgebogen.

Het is te hopen, dat de koers die nu is ingeslagen, zal aangehouden worden. Het accent in de woningbouw ligt nu opnieuw waar het liggen moet: bij de volkswoningbouw. Het enige onzekere punt daarbij is nog de

vraag, of de particuliere bouw er inderdaad in zal slagen huurwoningen van redelijke kwaliteit tegen een prijs, vergelijkbaar met woningwoningen, te leveren. Zolang op dit punt, zeker in de grote steden, nog geen bevredigende toestand is bereikt, kan de voldaanheid over de tot nu toe bereikte ombuiging nog maar van beperkte omvang zijn.

Heroriëntering en desoriëntering

DOOR Dr K. J. HAHN

Er zijn tekenen te over dat het Europese socialisme een uiterst moeilijke tijd, in zeker opzicht een zware crisis doormaakt, een crisis, die zich reeds jaren geleden aankondigde, waarvan het einde echter nog niet af te zien is.

De uiterlijke symptomen van deze voor de socialisten in toenemende mate zorgwekkende toestand zijn vooral in de verkiezingsuitslagen te vinden, die een zeer duidelijke taal spreken, al maken de socialistische leiders soms de indruk, alsof zij deze taal niet verstaan. Behalve in Frankrijk zou men nergens kunnen spreken van een catastrofale ontwikkeling van het socialisme, van een naderend dramatisch einde — toch is het beeld dat het socialisme in de afzonderlijke landen biedt, allesbehalve bemoedigend voor de socialisten, al vormt de stabiliteit van het skandinavische socialisme reeds sinds decennia de traditionele hoop en — in de afgelopen jaren — een troost van zeer relatieve waarde voor de Europese socialisten. Er heerst een zekere onbeweeglijkheid in het socialisme, het dynamische schijnt slechts aan de oppervlakte te spelen, in wezen lijkt de „beweging” tot een stilstand gekomen te zijn en de hieruit voortkomende onzekerheid verradt al te duidelijk dat de kern van de idee zelf, de politieke grondovertuiging aangetast is. Het socialisme is gedwongen zichzelf te zoeken en zichzelf nieuw te definiëren, de socialisten worden er zichzelf steeds meer van bewust, dat het socialisme zijn eigen profiel dreigt te verliezen. Daarom is een zeer ernstige, ideologische beginsel-discussie ontstaan binnen het socialisme, die slechts ten dele naar buiten gedragen wordt en die zich explosief uit in sommige hevige interne conflicten zoals in de Britse Labour-party.

Het gaat dus om veel meer dan alleen om een tijdelijke verlegenheid van de socialistische leiding, om een ongelukkige elektorale positie — er is een historische kentering dreigende die de socialisten slechts voor een deel open in het oog willen zien. Daarbij zou het onjuist en onrechtvaardig zijn te beweren dat het socialisme deze ontwikkeling had kunnen en moeten voorzien: het werd overrompeld door een algemene economische en sociale structuurwijziging in de moderne maatschappij, waarvoor de socialisten slechts ten dele medeverantwoordelijk zijn, die zij dus ook niet konden voorzien en waarop zij noch politiek — dit weegt iets zwaarder — noch ideo-

logisch voorbereid waren. Men moet bovendien toegeven dat de socialisten in de laatste jaren, soms krampachtig, alle moeite doen, van deze verrassingen te bekomen en zich hierop in te stellen, maar dit gebeurt met middelen, voorstellingen, begrippen en ideeën uit het verleden, die niet meer passen of slechts zeer onvolkomen passen op de situatie van onze tijd. Uit dit alles komen de onevenwichtigheid en het onbehagen voort, die het socialisme in Europa kenmerken, en het experimenterende zoeken en aftasten, het ontwerpen van vergaande hervormingen van het socialisme en de vrees juist met deze wijzigingen de basis van het socialistische denken te verzwakken of zelfs op te geven — waaruit dan een politieke middellijn tussen modernisering en vasthoudendheid ontstaat die weinigen bevredigt.

Het is niet moeilijk de symptomen van deze kritieke situatie van de politieke staalkaart van Europa af te lezen: als wij met Groot-Brittannië beginnen, dan wordt het ons meteen duidelijk dat de nederlagen bij de verkiezingen — drie achter elkaar — alleen naar buiten zichtbaar maken, wat intern tot een levensgevaarlijke crisis van deze grote en oude socialistische partij geleid heeft. Natuurlijk gaat dit alles gewoonlijk met een crisis in de leiding gepaard, een gebrek aan grote figuren, nadat Bevin, Attlee, Aneurin Bevan zijn weggevallen. Een sterke en ideëel krachtige beweging weet echter ook de leiders te creëren, die zij nodig heeft. Gaitskell, Crossmann, Harold Wilson, Denis Healey e.a. zijn bekwame figuren, maar geen meeslepende leiders van een grote en grootse beweging. Geen van hen is in staat, de interne conflicten om de belangrijke politieke vraagstukken — nationalisatie, atoom-bewapening, oost-west-relaties, bezitsvorming etc. — zo aan te pakken, dat een overwegende meerderheid in de partij hem steunt en bovendien ook nog de socialistische vakbeweging deze politieke lijn volgt. Er is een konflikt binnen de partij, tussen partijcongres en fractie, tussen partijleiding en vakbeweging of grote delen van de vakbeweging. Wie mag onder deze omstandigheden beweren, de stem van het socialisme te vertegenwoordigen? Als dit interne konflikt dan zo ver gaat dat — zie de discussie tussen Richard Crossmann en Crosland — de samenhang van de partij als zodanig bedreigd wordt, dan moet men zich afvragen, op welke wijze de Britse socialisten willen vermijden dat op de derde nederlaag bij de verkiezingen niet ook nog een vierde volgt?

Een geheel ander beeld en zeker niet minder bedroevend biedt zich de objectieve beschouwer in Frankrijk. Hier kan men zeker reeds van een vergaande atomisering van de socialistische beweging en de socialistische gedachte spreken, al trachten sommige groepen wanhopig de „gauche européenne” vanuit Frankrijk een nieuwe soliditeit en stabiliteit te geven. De officiële partij van de socialisten, de SFIO van Guy Mollet, in haar naam nog getuigend van de illusie, eens het onderdeel van een omvattende socialistische internationale partij te worden, is in de strijd om Algerije terecht gekomen in een soms zeer onsocialistisch nationalisme, heeft de voedingsbodemp in de nieuwe generaties verloren, toont zich niet zelden als een partij van de ambtenaren, de onderwijzers, het laïcistische en nationaal denkende kleinburgerdom, waaruit het politieke pathos al lang verdwenen is. Het is begrijpelijk dat zich daarnaast meer dynamische socialisten in andere groepen hebben verzameld, zonder dat het lukte, een nieuwe grote

beweging te ontketenen. Doordat naast de socialisten ook de radicalen gedecimeerd werden, vormt het socialisme in Frankrijk een onoverzichtelijke reeks van groepen en groepjes, waarvan de relatief sterkste, de SFIO, zeker niet de politiek krachtigste groep vormt. De wijze waarop zich de socialisten in de periode van De Gaulle trachten te handhaven, bewijst evenmin dat zij over een vitaliteit beschikken die hun voor later het recht op grote taken geeft. Integendeel, als pleitbezorgers vanouds voor een democratische structuur van de staat, die tegen iedere inbreuk van een autoritair of totalitair denken beschermd moet worden, hadden zij in het regiem van De Gaulle een loyale oppositie juist terwille van het parlementaire regiem en een konstruktieve sociale politiek kunnen zijn. Ook deze rol van „the general's most loyal opposition” hebben zij niet krachtig en niet indrukwekkend genoeg weten te spelen.

Een wezenlijk andere situatie treffen wij in West-Duitsland aan: het socialisme is sterk, ja het beschikt over een duidelijke politieke kracht, niet alleen in een aantal niet te onderschatten politieke leidersfiguren zoals Wehner, Willy Brandt, Erler, Arndt e.a. Zij wist zich in enkele provincies als Hessen, Nedersaksen, Bremen sterke steunpunten op te bouwen en zij beschikt vooral in de eenheidsvakbeweging een politiek krachtenreservoir, waaruit zij in kritieke situaties — zie de aktie tegen de atoombewapening — steeds weer nieuwe impulsen weet te putten. Ook in de Westduitse Bondsdag voert de socialistische fractie een niet te onderschatten oppositie.

Dit alles kan echter niet een aantal verschijnselen uit de wereld helpen die laten zien dat zich het Westduitse socialisme allesbehalve op zijn gemak voelt. Was het niet de eens zeer linkse socialist Wehner, oud-kommunist, die kort geleden, bijna op hetzelfde ogenblik als mr Burger en de heer Suurhof in Nederland, de bereidheid van de socialisten verkondigde, met de christen-demokraten een regering te vormen? Dit is niet gebeurd uit een bewustzijn van macht, in de zekerheid van een politieke overwinning bij de komende verkiezingen voor de Westduitse Bondsdag in september a.s. Iedere partij zou in een dergelijke situatie zich de handen vrij houden, als zij tenminste ervan overtuigd is, dat de verkiezingsuitslag haar een vrijheid van handelen zal toestaan. De Duitse socialisten echter vrezen, ja moeten vrezen, dat zij opnieuw de tweede partij in het land blijven en daarom voor de vierde legislatuurperiode van de regering zijn uitgesloten. Twaalf jaar in de oppositie — dat schept een zekere traditie, een zekere gewoonte, de kiezer begint zich hierbij neer te leggen. Het Britse voorbeeld spookt in de hoofden van de partijleiders van de SPD rond. Bovendien bevindt zich het socialisme — en dit is voor het gehele Europese socialisme van grote betekenis — in West-Duitsland in een zeer onaangename positie: de Bondsrepubliek werd opgebouwd, van bezet land tot bondgenoot gemaakt, in de Europese samenwerking geïntegreerd, met Frankrijk verzoend, economisch tot een bloeiend land ontwikkeld en door zijn nieuwe industriële capaciteit een van de grootste exportlanden in de wereld — dit alles zonder dat de socialisten hiervan mede de regeringsverantwoordelijkheid op nationaal niveau droegen.

Nog geheel afgezien van de dominerende figuur van Adenauer moet de verdienste aan deze ontwikkeling, waarvan bijna geheel West-Duitsland

medeprofitteert, logischerwijs aan de regeringspartijen, in casu de grootste regeringspartij, de CDU toekomen. De socialisten fungeren in dit opzicht als toeschouwer, als critici, die zich niet zelden vergist hebben. Zij hebben zich vergist vooral op het gebied van de buitenlandse politiek, toen zij tegen de Europese samenwerking, tegen toetreding tot de Raad van Europa, tegen toetreding tot de KSG, tegen toetreding tot de NATO stemden en de sociaal-ekonomische politiek van Erhard een reusachtige mislukking voor-spelden.

Het is dan ook geen wonder dat de Duitse kiezer, die de ekonomische vooruitgang ieder jaar duidelijker aan zijn eigen lijf ondervindt, er weinig voor voelt de tot nu toe gevolgde koers te wijzigen, zich met experimenten in te laten, waarvoor hem de CDU dan ook nu twee verkiezingskampagnes achter elkaar met klem waarschuwt. Bij de laatste verkiezingen in enkele van de Duitse „Länder” bleek, dat ook jonge arbeiders, voornamelijk ook in het Roergebied, liever CDU dan SPD kiezen. Een ogenblik leek het erop alsof Willy Brandt, de tegenkandidaat van Adenauer, door zijn populariteit wegens Berlijn, zijn sympathieke jeugdigheid en zijn „open” socialisme de grijze Adenauer zou overschaduwen. Intussen is het gemakkelijk vast te stellen, dat de politiek die de socialisten de kiezers in het vooruitzicht stellen, in de konkrete punten zo weinig van de CDU verschilt dat de kiezer moeilijk overgehaald kan worden, zijn standpunt te wijzigen. Ook hier zijn dus de perspectieven zeker allesbehalve gunstig, niet vanwege een bepaalde ongunstige konstellatie in de binnenlandse of buitenlandse politiek, veeleer wegens de bestaande fundamentele moeilijkheden, waarop wij nog zullen ingaan. Een vierde nederlaag van de socialisten in West-Duitsland, die op het ogenblik meer dan waarschijnlijk lijkt, zou voor het Duitse socialisme van fatale uitwerking zijn, want dan is de rol die het socialisme bij de opbouw van het na-oorlogse Duitsland speelt, voor een periode van 16 jaar teruggedrongen tot die van een oppositie-partij die in deze funktie begint te verstarren.

Zeker is het Italiaanse socialisme in zijn tegenwoordige politieke structuur moeilijk of niet met de socialistische partijen van de overige landen van Europa te vergelijken — in een belangrijk opzicht bestaat een zeer duidelijke overeenkomst: het Italiaanse socialisme staat er slecht voor, niet wat het aantal kiezers betreft, maar met het oog op de politieke keuze die het in zijn overwegende meerderheid gedaan heeft. Zoals bekend is het Italiaanse socialisme enkele jaren na de laatste oorlog uit elkaar gevallen in de kleine groep van democratische socialisten, die door Saragat wordt aangevoerd, en de grote groep van neutralistische en pro-kommunistische socialisten, die door Nenni wordt aangevoerd. De links-oriëntering in Italië wordt zeker niet zwakker, de kommunisten gaan langzaam vooruit, de Nenni-socialisten hebben de laatste gemeente- en provinciale verkiezingen een heel klein beetje verloren en Saragat iets gewonnen — vanuit het gezichtspunt van het Europese democratische socialisme is de situatie in Italië uiterst betreurenswaardig, ja tragisch: bij de socialistische internationale die de democratische, niet- en anti-kommunistische socialisten samenvat, is alleen de kleine groep van Saragat aangesloten; Nenni daarentegen werkt in de vakbeweging en in de plaatselijke en regionale politiek nauw met de

kommunisten samen, hoewel hij zich principieel tot de democratie bekennt. Op het gebied van de buitenlandse politiek pleit hij voor een ondubbelzinnig neutralistische koers. Het is een verwarde en tweeslachtige politiek, die Nenni voorstaat, en die het gehele politieke klimaat in Italië onveilig en onstabiel maakt. Pogingen van de socialistische internationale de beide uit elkaar gevallen delen van het Italiaanse socialisme te verenigen en Saragat en Nenni te verzoenen, zijn mislukt. De ongezonde en in sommige opzichten gevaarlijke situatie duurt daarom voort zonder dat een oplossing in zicht is.

Uit dit overzicht, summier uiteraard en daarom in de bijzonderheden onvolledig en onnauwkeurig, blijkt dat in de vier grote landen van Europa het socialisme een moeilijke, ja zeer moeilijke tijd doormaakt. Het zal zich zeker in de ingenomen positie kunnen handhaven — misschien is dit in Frankrijk het minst zeker — maar de problemen nemen toe en de innerlijke onzekerheid zal in groeiende mate zichtbaar worden.

Anders lijkt het in de kleinere landen en in Scandinavië.

Hier hebben we met een socialisme te maken dat een zekere stabiliteit schijnt bereikt te hebben. Dit geldt vooral voor de skandinavische landen, waar het socialisme sinds tientallen jaren traditioneel de leiding heeft. We zien ook het Oostenrijkse socialisme, dat zijn positie bij de laatste verkiezingen in 1958 verbeterd heeft, een overeenkomstige continuïteit bewaren en in Zwitserland en Luxemburg treffen we slechts kleinere schommelingen aan. In België en Nederland vormt het socialisme eveneens een sterke en met niet opvallende verschuivingen ongeveer gelijk blijvende politieke factor.

Zo lijkt het tenminste, als we misschien zelf oppervlakkig de getallen bekijken. De innerlijke politieke tendens is anders. We verwijzen slechts naar de spanningen die in het Belgische socialisme zijn ontstaan op grond van de laatste stakingen, die weliswaar niet hun onmiddellijke neerslag in de verkiezingen gevonden hebben, maar toch voortkwamen uit een dieper liggende verdeeldheid die haar oorzaak vindt in het bestaan van een zeer sterke doktrinaire- en sterk links georiënteerde vleugel in de partij en vooral in de vakbeweging, die het de partijleiding niet gemakkelijk maakt. Toch blijft het een feit dat de Belgische socialisten zowel als de Oostenrijkse socialisten van de Europese socialisten buiten Scandinavië de sterkste stabiliteit vertonen en tegelijk het karakter van de oude doktrinaire militant marxistische en antiklerikale socialistische partij bezitten: we kennen de sympathieën die in het Belgische socialisme voor het Titoïsme aanwezig zijn en de ideeën van het oude austromarxisme leven in Wenen nog sterker dan men op afstand zou vermoeden, tenminste in de partijleiding en het korps van funktionarissen. Juist daardoor ontstaat een innerlijke spanning in de partij die naar buiten slechts ten dele, b.v. in Oostenrijk tot uitdrukking komt. Want de algemene tendens die in het socialistische kiezerkorps leeft, gaat duidelijk niet meer in de richting van een ideologisch scherp omlijnde marxistische partij, veeleer naar een socialistische partij van het Labour-type die de ideologische vraagstukken sterk reduceert of weglaat en die de kiezer naar het voorbeeld van de skandinavische partijen eenvoudig een aantal sociale verwezenlijkingen belooft en aanbiedt zonder aan de kiezer wereldbeschouwelijke eisen te stellen. In deze reeds genoemde kleine lan-

den en in de skandinavische landen komt dus in de getallen niet tot uitdrukking wat zich op het ideologische gebied aan spanning, ja crisis aankondigt. Dit geldt zeker ook voor het Nederlandse socialisme, dat reeds in 1958 daarom gedwongen werd een regeringskrisis te forceren teneinde de dreigende verzwakking door een nieuwe periode van oppositie op te vangen en nu — in de oppositie — vreest in een situatie terecht te komen die zoals in West-Duitsland en Groot-Brittannië, als het ware bevestigt. Het streven naar regeringsverantwoordelijkheid, dat wij in Nederland en in West-Duitsland zowel als in België vaststellen, komt beslist niet voort uit een overdreven zelfbewustzijn. Het feit dat de Europese socialisten vanaf het voorjaar 1959 — sinds de Nederlandse regeringsvorming — tot aan de Belgische regeringsformatie kort geleden in alle zes landen van de Europese Gemeenschappen in de oppositie waren, moest op den duur verontrustend werken. In een tijd van grote economische vooruitgang en nieuwe onverwachte sociale verbeteringen — automatisering, vijf-uren-werkdag, stijgende welvaart etc. — werd het voor de socialisten inderdaad ondoenlijk, een houding aan te moeten nemen, alsof zij ertegen waren en te moeten zien dat de verdienste voor deze gunstige ontwikkeling de andere partijen werd toegesproken.

De eigenlijke problemen liggen dus niet op het puur-tactische terrein, maar op het gebied van de ideologie, de wereldbeschouwelijke oriëntering, de beginsels, de hoofdlijnen van het socialistische programma. Daarom hebben de Nederlandse socialisten, na de nederlaag van de Britse socialisten in het najaar 1959, een internationale conferentie in Utrecht gehouden januari 1960, teneinde na te gaan, waar de oorzaken van de malaise liggen; daarom hebben de Duitse, de Oostenrijkse, de Zwitserse socialisten in soms jarenlange discussie en studies wijzigingen en aanpassingen van hun programma's doorgevoerd — waarbij lang niet alle, soms zeer vergaande voorstellen overgenomen werden — en daarom duurt de interne discussie in het socialisme in bijna alle Europese landen voort. Het Europese socialisme zoekt op het ogenblik zijn plaats, ja eigenlijk zichzelf in een veranderde en snel zich veranderende wereld. Wat zijn de hoofdoorzaken van deze diepe onrust en crisis in de beginselen?

Zonder in dit kort bestek aanspraak op volledigheid te kunnen maken, zullen we enkele van deze centrale elementen noemen die ons inziens in hoofdzaak de malaise van het Europese socialisme bepalen. Allereerst moeten wij hierbij natuurlijk vermelden het bekende verschijnsel dat in de loop van de jaren na de tweede wereldoorlog de eisen van de arbeidende bevolking die mede door de politiek van de socialisten een steeds groeiender aandacht kregen, op vele gebieden verwezenlijkt werden, zodat de meest nijpende, de meest urgente noden in vele landen konden worden verholpen. Deze sociale eisen waren en worden in zo sterke mate door niet-socialistische partijen overgenomen, dat vandaag van een sociaal monopolie van de socialisten niet meer gesproken kan worden. Op de eerste plaats mogen we hier natuurlijk vermelden de christelijke sociale politiek en de christelijk sociale beweging die de bestaande Europese sociale toestand wezenlijk medegevormd hebben, en daarnaast kan niet worden ontkend, dat in het neo-liberalisme en voor een gedeelte, in Engeland, in het jonge konser-

vatisme — zie de Bow-group — duidelijke elementen van een sterkere sociale politiek zijn overgenomen.

Daarbij komt dat de onverwachte technische en economische vooruitgang bijgedragen heeft en wel in zeer sterke mate bijgedragen heeft tot een verbetering van de welvaart, waarvan het ritme de socialisten niet hadden voorzien. Wijde kringen van de arbeiders kunnen aan deze verbetering in de welvaart deelnemen zonder dat natuurlijk daarmee reeds alle sociale noden en moeilijkheden uit de wereld zijn. Toch ontstaat het klimaat van de welvaartstaat en de verbruikers-maatschappij, waarin de arbeider een veel grotere sociale zekerheid en veel bredere mogelijkheid van deelneming aan de verhoogde consumptie heeft. De Britse socialist Crosland gaf dan ook toe dat in deze welvaart-staat waarin full-employment niet alleen bestaat, maar overtroffen is door gebrek aan arbeidskrachten, waar dus honger, nood, kapitalistische uitbuiting in de zin van de negentiende eeuw en politieke machteloosheid van de arbeiders verdwenen zijn, van een klassenstrijd-situatie in de klassieke vorm niet meer gesproken kan worden.

Zoals reeds gezegd, gaat daarmee gepaard een politieke emancipatie van de arbeiders en de andere sociale groepen die verbetering van hun situatie eisen.

De sociale politiek, gevoerd, naast de socialisten, vooral door de christelijke partijen, en de erkenning van de vakbeweging zowel door de politieke partijen als het parlement, hebben reeds in sterke mate de arbeiders de zekerheid gegeven dat hun belangen verdedigd, erkend en in ruime mate gehonoreerd worden. Bovendien ontstonden in de bedrijven en de ondernemingen zowel als op nationaal niveau zo vele vormen van rechtstreeks overleg tussen de bedrijfsgenoten, tussen regering, werkgever en werknemer, dat de motieven voor een revolutionaire actie in de stijl van de beginjaren van de socialistische beweging wegvielen. Hierbij dienen natuurlijk ook nog de in de afzonderlijke landen in verschillende mate doorgevoerde nationalisaties vermeld te worden, die ook bij vele socialisten het streven naar verdergaande nationalisaties sterk hebben doen dalen — zie de discussie in de Labour-party over de nieuwe formulering van het betreffende artikel in het programma.

Dit alles heeft ons maatschappij-beeld wezenlijk veranderd en ook de denkstructuur van de mens in deze maatschappij ten aanzien van de sociale problematiek. Dit is een logische en natuurlijke ontwikkeling die echter juist het socialisme in nieuwe en niet geringe verlegenheid brengt. Het is meer dan eenmaal gekonstateerd, onderzocht en verklaard, hoe door deze nieuwe maatschappelijke situatie het oude revolutionaire pathos van de socialisten, vooral van de jonge socialisten is geslonken en weggeslonken, hoe het klassebewustzijn in een maatschappij, waar uiterlijk en in de geest de sociale verschillen overwonnen worden — zie de moderne peilingen van de nieuwe élite's in onze maatschappij — door de jongeren niet meer gevoeld worden en dat veeleer een verborgen streven naar een „burgerlijke stabiliteit” en naar een burgerlijke habitus ontstaat. Hierbij komt natuurlijk ook de ruime mogelijkheid tot bezitsvorming die de arbeiders toch veel sterker aanspreekt dan de socialisten dachten en dan hun welkom is. Dit bleek uit een door de PvdA doorgevoerde enquête in Nederland, dit bleek

uit de jongste verkiezingsuitslagen in Duitsland, waar vooral ook jongere arbeiders om deze redenen liever op de CDU stemden en dit bleek ook uit de reactie van jonge arbeiders in Engeland, die volgens een onderzoek van de Labour-party — zoals deze na de nederlaag bij de verkiezingen toegaf — liever aan een eigen huisje en een behoorlijk eigen inkomen dachten dan aan verdergaande nationalisaties, die hun persoonlijke status in geen enkel opzicht sociaal of economisch onmiddellijk wijzigden.

Om deze ontwikkeling op te vangen, hebben de socialisten reeds vroeg in de na-oorlogse jaren getracht de socialistische partij uit een zuivere arbeiderspartij om te bouwen in een volkspartij. Dit is slechts in zeer beperkte mate gelukt, in Duitsland en Oostenrijk b.v. heeft dit heel wat moeite gekost, en er is dan ook geen ingrijpende structurele verandering in de partij en vooral in de denkwijze van de partij tot stand gekomen. Slechts daar waar de socialisten zich bewust en consequent op het Britse Labour-type of de skandinavische situatie oriënteerden, is dit voor een deel mogelijk geworden, zoals in Nederland, maar de eigenlijke doorbraak naar een volkspartij is nergens gelukt.

Daardoor bevindt zich het Europese socialisme heden tegenover een maatschappelijke situatie die in zijn marxistische conceptie niet voorkomt, waarvoor de bestaande en traditionele marxistische terminologie, die de socialisten in de afgelopen decennia met zoveel deskundigheid hanteerden, inadequaat is. De begrippen passen niet meer, de traditionele apparatuur, het oude denkschema faalt voor een nieuwe sociale werkelijkheid. Alleen het feit „welvaart-staat” vindt bij de socialisten de meest uiteenlopende interpretaties. En niet weinige socialisten geven zelf toe dat zij met gegevens te maken hebben, die Marx niet heeft kunnen voorzien en waarvoor in zijn leer dan ook geen directe aanknopingspunten te vinden zijn.

Dit vraagt dus een herwaarding en een heroriëntering op verschillende terreinen. Het streven, de socialistische partijen uit te bouwen tot volkspartij, werd verbonden met het terugdringen van het eigenlijke klassieke revolutionaire aspect van het socialisme in sommige landen: in Duitsland verdween de rode vlag meer en meer uit de decoratie van de partijvergaderingen, de middenstand werd met grotere zorg behandeld, de bezitsvorming schoorvoets gesteund, de klassenstrijd minder sterk geaccentueerd, in plaats van nationalisaties sprak men meer van staatskontrolle en staatstoezicht op al te grote machtsconcentratie in de ekonomie, die ideologie, oorspronkelijk officieel marxistisch, veel algemener geformuleerd en voor allen opengesteld, van welke wereldbeschouwelijke richting dan ook.

Midden in dit proces van aanpassing aan een nieuwe maatschappelijke en ekonomische situatie bevindt zich het socialisme heden — en het is daarom, dat het soms een zo sterk gedesoriënteerde indruk maakt. Het zijn niet weinigen van de oude garde, opgevoed in een strak socialistisch-doktrinair denkstramien, die hierin een verwatering en een verzwakking van het socialisme zien en opnieuw om een echte socialistische ideologie roepen, die door de socialisten van het Labour-type principieel verworpen wordt. Daarmede verplaatst zich de interne discussie geleidelijk naar het eigenlijke principiële en programmatische terrein: waardoor onderscheidt zich het socialisme van andere politieke stromingen en ideologieën, als b.v.

de Westduitse socialisten, niet alleen om elektorale redenen, een politiek voorstaan, die in wezen nauwelijks meer van de politiek van de regeringspartijen verschilt? De overgang van de tendens Wehner naar de tendens Willy Brandt, van het doktrinaire, links georiënteerde socialisme naar een open socialisme, gevormd onder sterk skandinavische invloed, waartoe zich Brandt openlijk bekent, is evident, maar verraadt de gehele onzekerheid waarin zich het socialisme bevindt. Het proces van „Entideologisering” zou het socialisme de kans kunnen geven, nieuwe en vooral burgerlijke kringen aan te trekken, maar werpt geheel nieuwe problemen op.

Het was en is een oude opvatting van de socialistische theoretici dat een christelijke partij een anomalie voorstelt, aangezien politiek niets met godsdienst te maken heeft, d.w.z. de godsdienstige inspiratie van de enkeling slechts voor hem persoonlijk van belang is bij het aanvaarden en het medewerken aan de verwezenlijking van een bepaald politiek programma. Intussen bleek dat de christen-demokratische partijen een politieke realiteit vormen, die uit het panorama van de Europese politieke wereld niet weg te denken is. In zekere zin is zelfs een sterke toeneming van de religieuze bezinning en het optreden van de religieuze krachten op het algemeen maatschappelijke terrein overal in Europa vast te stellen. In strijd met de theorie van een geleidelijk verdwijnen van deze „christelijke” politieke activiteit is een toename van de betekenis van de christelijke partijen bij alle schommelingen vast te stellen. Het zou voor het socialisme dus van groot voordeel kunnen zijn, zo werd geredeneerd, als de marxistische ideologie, de eigen socialistische ideologie van haar voetstuk gehaald werd en een algemeen humanistische openheid en respect voor de kerkgenootschappen en de godsdienst in haar plaats traden. Het zou bovendien tegemoetkomen aan de algemene afkeer van vele maatschappelijke kringen in de industriële welvaart- en konsumenten-maatschappij van strakkere ideologische binding, waarvoor natuurlijk ook de nieuwere generatie weinig voelt. Wij behoeven en zijn in dit bestek niet in staat hierop nader in te gaan; het kan echter als bekend worden verondersteld, met welke intensiteit verschillende socialistische partijen in Europa zich met dit vraagstuk hebben beziggehouden, teneinde te laten zien, dat de tijd van het officiële antiklerikalisme voorbij is.

Dit is voor een gedeelte juist: het agressieve antiklerikalisme is in sommige landen niet meer aanwezig, hoewel wij dit van de Belgische socialisten, van sommige en niet onbelangrijke kringen in Duitsland, Oostenrijk en Italië nog lang niet kunnen zeggen. Wat is echter hiervoor in de plaats getreden? Een ideologische neutraliteit, die haar eerbied voor de godsdiensten uitspreekt, maar godsdienst, kerk en religieuze vraagstukken in een privé-sfeer terugdringt, zoals de kulturele voorloper van het socialisme dit deed en doet: het liberalisme. Wat door de socialisten als een groot politiek en psychologisch succes beschouwd wordt — tenminste door de reformisten onder hen en de aanhangers van het Labour-type — vervangt in wezen het open antiklerikalisme door een koude sekularisatie. En de door de socialisten van de reformistische kant zo sterk begroete „Entideologisering” werkt in wezen een algemene en gevaarlijke ontwikkeling van de moderne mens naar het geestelijke „non-engagement” in de hand.

Als deze ontwikkeling zo voortgaat, dan zal het socialisme dicht in de buurt van het skandinavische socialisme terecht komen, waarvan wij de geestelijke en psychologische nadelen als bekend mogen veronderstellen: het socialisme wordt uitgehold tot een administratief mechanisme, de enkeling brengt niet meer offers voor een idee, maar eist sociale voordelen van een inhoudloos geworden apparaat. Zeker doen wij daarmede degenen onrecht, die zelf nog vervuld zijn van een vonk van het oude socialistische enthousiasme van de vroegere generatie — de brede massa en vooral de jongere generatie is hier bovenuitgegroeid. Dit proces zou dus alleen maar gestimuleerd worden door een sterker streven de eigenlijke geestelijke, wereldbeschouwelijke vraagstukken niet meer centraal te stellen.

Bovendien wordt het profiel van het socialisme daardoor nog vager en het is daarom niet zonder redenen, dat de austromarxist Cernetz op het bovengenoemde kongres van de dr. Wiardi-Beckman-stichting met klem een ideologie vroeg, omdat hij anders niet meer zag, wat hij eigenlijk de jonge generatie te bieden had; hoe hij haar kon binden.

Het socialisme heeft getracht, in volkomen konsekvent doordenken van zijn klassieke leer, uit de tegenstelling tussen rijke en arme landen nieuwe ethische en politieke impulsen te verkrijgen, door aan te tonen dat het een authentieke socialistische taak is, deze tegenstellingen te overwinnen. Nu bewijst echter de jongste geschiedenis van dit op zichzelf jonge vraagstuk, dat het geenszins een monopolie van de socialisten was, voor de hulp aan onderontwikkelde landen op te komen, integendeel, de „kapitalistische” landen als de Verenigde Staten hebben hiervoor, niet alleen om machts-politieke redenen, veel meer belangstelling en interesse kunnen opbrengen als in eerste aanleg socialistische regeringen of partijen of groeperingen. Er is herhaaldelijk op gewezen, en zelfs door socialisten, dat in sommige landen, zoals Frankrijk, de gewone arbeider veel te weinig begrip voor deze sociale verplichting tegenover andere landen heeft. Ook hier is dus geen sprake van een eigen en duidelijke socialistische uitzonderingspositie tegenover overige politieke stromingen. Hiermede hangt natuurlijk ook samen de neiging tot een allesbehalve socialistisch denken in sterk nationale en nationalistische categorieën, waarvan wij reeds hebben gesproken: dit kon in Frankrijk worden vastgesteld in de houding tegenover Algerije, dit werd nog duidelijker in West-Duitsland, waar de socialisten in een verblinde consequentie de Europese en Atlantische samenwerking verwierpen en nu pas aarzelend en met niet geringe verlegenheid hierop terugkomen.

Het Europese socialisme bevindt zich dus in velerlei opzicht in een overgangstoestand, zonder dat af te zien is, waar deze overgang toe leidt; het zoekt nieuwe formules, het experimenteert met allerlei nieuwe voorstellen en hervormingen, die slechts zeer ten dele hun weerslag in een gewijzigd programma vinden, het dringt uit de regeringsverantwoordelijkheid in de oppositie, zoals in Frankrijk en in Nederland het geval was, en zoekt krampachtig de weg uit de oppositie weer terug, zoals in Engeland, Duitsland, Nederland en België; het is vervuld van een duidelijke angst, niet actief aan een sociaal-ekonomische vooruitgang konstruktief deel te nemen en daardoor de historische leiding in deze belangrijke fase van de Europese politiek aan anderen over te laten; het wil zich losmaken van de oude

marxistische ideologie en klassenstrijdgedachte en voelt tegelijk, dat het daarmee de ideologische basis van zijn aktie dreigt te verliezen.

Daarmede is natuurlijk niet gezegd dat er inderdaad een totaal ideologie-vrij politiek socialisme is ontstaan, zelfs niet in het klassieke land van het pragmatische socialisme, in Engeland. De „Entideologisierung” is vanuit christelijk standpunt niet alleen een gunstig verschijnsel; de verzwakking van het anti-christelijke accent zal men zeer zeker kunnen toejuichen en de nieuwe waardering voor kerk en christendom, voor iedere religieuze binding zal zeker iedereen verheugen — maar de medaille heeft een achterzijde, juist in het licht van de algemene maatschappelijke ontwikkeling. Want de algemene trend naar een geestelijk indifferentisme wordt hierdoor op sterke en bedenkelijke wijze in de hand gewerkt; het christendom wordt misschien nog meer als door een frontale aanval tot een privé-zaak gemaakt, uit de sfeer van de beslissende maatschappelijke en politieke problemen verdrongen, en er wordt een geestelijk klimaat van „non-engagement” gecreëerd, dat juist in de moderne massa-maatschappij zeer nadelige gevolgen kan hebben; dit des te meer, als het indifferentisme, het ideologische neutralisme, dat het socialisme voorstaat, in wezen en als het ware onvermijdelijkerwijs uitgroeit tot een quasi-ideologie, tot een eigen indifferent denken dat zich meer en meer afsluit tegenover iedere wereldbeschouwelijke, transcendente, bovennatuurlijke binding en dat het religieuze denken weliswaar niet aanvalt, maar duldzzaam inkapselt en tot onbelangrijkheid doemt.

Er is op het ogenblik geen konklusie mogelijk: alles is beweging, overgang, spanning en krisis, wat met het socialisme samenhangt. Wel kan worden gezegd, dat al de genoemde fenomenen wijzen op een duidelijke innerlijke verzwakking van het socialisme als zodanig, een vervaging van zijn kontoeren, omdat de strijd voor een sociale rechtvaardigheid met veel en soms meer succes buiten en zonder het socialisme gevoerd wordt en omdat bij de noodzakelijke aanpassing op het nieuwe maatschappij- en cultuurpatroon het socialistische denken zijn eigen profiel begint te verliezen. Hiertoe heeft zeker ook bijgedragen de bittere ervaring van deze eeuw met de kollektivistische totalitaire regimens, die ons allen huiverig maakte voor een verdergaande versterking van de staatsmacht en de staatsinvloed. In het socialisme zijn nog te veel krachten aanwezig die dit gevaar niet volledig erkennen, op zijn zachtst uitgedrukt, zodat het voor de socialisten zelf moeilijk wordt, uit de verschijnselen van de totalitaire systemen en het kollektivistische onderdrukken van de menselijke persoon de nodige consequenties te trekken die de aanhangers van het personalistische socialisme zelf vaak getrokken zouden willen zien. Het is daarom moeilijk te overzien hoe het socialisme in de komende jaren een uitweg zal vinden uit deze vergaande desoriëntering, die in sommige landen reeds tot een open krisis geleid heeft.

Parlementaire kroniek

Uitstel Belastingverlaging

Komt ze nu wel of komt ze nu niet? De Nederlandse belastingbetaler had niets aan de knopen op zijn jas, als hij wilde aftellen, of er op 1 juli een verlaging zou komen. Hij moest er een intens kenner van de conjunctuur voor zijn om te achterhalen, wat minister Zijlstra uiteindelijk zou beslissen. Maar zelfs dan was het niet eenvoudig. Toen de minister van Sociale Zaken eind vorig jaar in de Tweede Kamer aan de tand werd gevoeld, omdat hij de cao voor de metaalnijverheid niet wilde openbreken voor een forse tussentijdse loonsverhoging, werd dat door minister De Pous van Economische Zaken bijna emotioneel toegelicht met de verklaring, dat we aan de top van de hoogconjunctuur zaten. Op de top zitten betekent, dat er niet veel voor nodig is, of je valt eraf, heel diep naar beneden. Op zo'n ogenblik zie je bij wijze van spreken een belastingverlaging heel ver in het verschiep verdwijnen, want die zou je net over het randje van de top kunnen heenduwen. Maar wat later werd de gulden — zoals dat officieel heet — opgewaardeerd; hij werd duurder voor de buitenlanders. Hoewel minister Zijlstra van Financiën hardnekkig ontkende, dat deze operatie bedoeld was om de conjunctuur te beïnvloeden (hij had dan nooit goedkeuring gekregen van het Monetaire Fonds), was hij toch wel erg gelukkig met het dan volgens hem nietbedoelde neven-effect, dat de oververhitte conjunctuur wat zou afkoelen. In zo'n afgekoeld klimaat zou de belastingverlaging het weer lekker doen. Die zou, door zo'n 500 miljoen

gulden per jaar onder de mensen te brengen, het vuurtje van de conjunctuur weer lekker opstoken. Alle belastingbetalers kregen weer moed.

Maar neen, het leek wel, alsof we onze gulden niet zwaarder hadden gemaakt. De hoogconjunctuur werd nog uitbundiger, de feestvreugde nog intenser en daarbij paste een snelle doorvoering van de vrije zaterdag. Die greep dan ook als een besmettelijke ziekte om zich heen tot kennelijk verdriet van de regering, die dacht nog iets tegen dit natuurgebeuren te kunnen ondernemen en toen maar ineens de bouwvakkers en de overheidsdienaren, die net opgeruimd aan een lang weekeinde wilden beginnen, met beperkende bepalingen ging lastig vallen. En alsof het niet op kon, bleef de Kamer maar aandringen op nog 2500 goedkope woningen méér op het programma en moest de regering het bouwprogramma — een grote conjunctuuranzwengelaar — uitbreiden. Maar onder de invloed van dit alles begon ze toch wel ernstig met haar wenkbrauwen te fronsen en dat ontnam de belastingbetaler alle moed.

Half mei voltrok zich aan hem het noodlot. Minister Zijlstra deelde de trieste boodschap mee: geen belastingverlaging per 1 juli. Wanneer dan wel? Niemand — behalve minister Zijlstra — weet het. Maar wat er ook gebeuren mag, uiterlijk in het najaar zal hij een datum vaststellen en dan is er geen verwikken of verwegen meer aan.

Het plan-Zijlstra voor deze belastingverlaging zal ongetwijfeld in alle handboeken van de conjunctuurpolitiek een eervolle plaats gaan innemen. Als het uiteindelijk

dan misschien niet de lof van de Nederlandse belastingbetalers zal verwerven, het zal om De Tijd te signaleren zeker „Brussels lof” oogsten, want reeds vroeger had de Euromarktcommissie bij monde van zijn economische glamourboy Marjolin doen weten, dat men zeer geïnteresseerd was in de afloop van het experiment-Zijlstra. Om nog even in de herinnering te roepen, hoe het werkte: in de Troonrede van september vorig jaar werd aangekondigd, dat er een verlaging van de loon- en inkomstenbelasting zou komen. Deze verlaging van 500 miljoen gulden wilde de regering doen ingaan op 1 juli 1961, maar er was een voorwaarde aan verbonden: deze datum zou alleen gehandhaafd blijven, als een verdere verscherping van de conjunctuur geen uitstel noodzakelijk maakte. Op een later tijdstip dan de inkomstenbelasting zou ook de tijdelijke verhoging van de vennootschapsbelasting ongedaan worden gemaakt en worden teruggebracht van 44—47 procent tot 40—30 procent.

Wat is er nu gebeurd om dit mogelijk te maken? Minister Zijlstra diende bij de Kamer zijn voorstellen tot belastingverlaging in, alleen zonder de datum. Hij vroeg de Kamer in eerste instantie de bepaling van de datum aan hem over te laten, maar dat was de volksvertegenwoordiging, die nogal staat op haar bevoegdheden (en terecht) toch te gortig. Men werd het erover eens, dat ook de Kamer over die datum het hare moest kunnen zeggen en dus werd afgesproken de datum vast te stellen bij een afzonderlijk wetje. Zo geschiedde: het parlement nam de voorstellen tot belastingverlaging in december aan en wachtte daarna rustig af tot minister Zijlstra beslist zou hebben, of hij nu 1 juli zou voorstellen of niet.

Uit het oogpunt van conjunctuurpolitiek is dit inderdaad een interessante zaak. Men kan nu een belastingverlaging doorvoeren op een ogenblik, dat het conjunctureel het minst gevaarlijk is. Men kan haar uitstellen, als ze tot verstoringen zou dreigen te leiden. Men

neemt daarbij een groot politiek risico voor lief, dat namelijk van de teleurstelling bij de kiezers, maar men kan dit voor lief nemen, als men meent dat de winst van een slagvaardig beleid zwaarder telt. Rijst natuurlijk nog de vraag, of men met de hele indiening dan niet beter kan wachten tot het conjunctuurpolitieke moment daar is, omdat men dan in ieder geval geen verwachtingen wekt, die achteraf niet gehonoreerd kunnen worden.

Nu moet eerlijkheidshalve worden vastgesteld, dat het met die teleurstelling nog hard meegelopen is. Behalve in de Kamer, waar soms hele drama's rond de teleurgestelde kiezers werden opgehangen. De belastingbetalers hebben zich amper geroerd. Er zijn geen protestmarsen naar het Binnenhof georganiseerd, er is bij ons weten maar één heel mager bezwaarschriftje (van de Beroepscentrale Katholieke Intellectuelen) aan de Kamer gezonden, er zijn amper ingezonden stukken over geschreven.

Men krijgt de indruk, dat de kiezer na alle lusten van de hoogconjunctuur instinctief aanvoelt, dat het feest niet onbeperkt kan doorgaan en dat er maar weinig nodig is om het hele gebouw als een blokkendoos te doen ineenstorten. Misschien is de les van de bestedingsbeperking dan toch goed begrepen.

Hoe heeft nu minister Zijlstra zijn beslissing gemotiveerd? Hij is van oordeel, dat de economische situatie duidelijk symptomen van oververhitting vertoont. Daartoe beroept hij zich hoofdzakelijk — en in de Tweede Kamer is hem deze smalle basis terecht van vele kanten verweten — op twee factoren: het tekort aan arbeidskrachten en de sterke stijging van de aanvragen om bouwvergunningen. De situatie rond de voorziening met arbeidskrachten krijgt bij hem in cijfers grote aandacht. Hij registreert een aantal werklozen van 33.000 in april, waartegenover 112.000 vacatures staan. Een nog lager werkloosheidspeil is nauwelijks denkbaar, aldus de minister,

die meent, dat een historisch dieptepunt is bereikt.

Wat betreft de bouwnijverheid: in alle grote sectoren is de vraag naar bouwvergunningen zó sterk opgelopen, dat de wachttijden belangrijk zijn gestegen. Er is een tendentie tot verlenging van bouw-tijden en voor het eerst sinds lange tijd moet een oplopen van de bouw-prijzen worden gevreesd. Dit zijn inderdaad verschijnselen, die tot grote voorzichtigheid manen, hoewel niet ontkend kan worden, dat reeds eerder tijdens deze hoogconjunctuur werd gezegd, dat we de grens van de productie-capaciteit dicht naderden. Tot nu toe bleken de reserves telkens groter dan we raamden. Maar natuurlijk, onbeperkt zijn ze niet.

Nu berekent de minister, dat de verlaging van de inkomsten- en loonbelasting een bedrag van rond een half miljard gulden uitmaakt. Dat is 1,5 tot 1,75 procent van het totale beschikbare inkomen van alle gezinnen. Dit beschikbare inkomen neemt jaarlijks met ongeveer anderhalf miljard toe en een verlaging in de orde van grootte van een half miljard brengt dus inderdaad een aanzienlijke portie méér aan inkomen bij de gezinnen; die kunnen daar méér voor gaan kopen en zo de toch al grote vraag naar produkten nog vergroten en daardoor onze economie net over de kop jagen. Het kan de druppel zijn, die de emmer doet overlopen. Ditzelfde is ook veel wetenschappelijker en daarmee veel onduidelijker te zeggen. Letterlijk loopt het dus zo:

„Een belastingverlaging van de aangegeven omvang betekent onder de bestaande omstandigheden een belangrijke additionele bestedingsdrang, die niet door de aanwezige capaciteit kan worden bevredigd en die dus een ernstige vergroting van de bestaande spanningen met zich meebrengt. De kans is zeer groot, dat het evenwichtsverstoring effect van zulk een additionele impuls de bestaande spanningen tot ontlading zou brengen . . .”

Ook op dit punt klinken in de Kamer nogal kritische vragen.

Klopt dat nu wel met die 500 miljoen?

Op de eerste plaats gaan alleen zij bij wie loonbelasting wordt ingehouden er nog maar direct op vooruit. Degenen, die een aanslagbiljet krijgen, merken pas over een jaar iets van die verlichting. Vooralsnog zal de koopkracht-inspuiting hooguit 200 tot 250 miljoen bedragen. En een andere vraag, die rees: nu de regering dat geld krijgt, dat anders de belastingbetalers zouden ontvangen, wat gaat ze er mee doen? Als ze het namelijk ook gaat uitgeven, verandert er niets. De minister had er wel enige moeite mee om zijn 500 miljoen aannemelijk te maken; wat het tweede betreft, kon hij de volksvertegenwoordiging geruuststellen: het geld wordt op enigerlei wijze gesteriliseerd en bij de opstelling van de begroting voor volgend jaar wordt er ook van uitgegaan, alsof in feite de belastingen al verlaagd zijn.

Hoe denkt de minister nu verder te handelen? Hij meent, dat de verlaging niet onbeperkt mag worden uitgesteld. Deze belastingverlichting wordt immers nodig geacht omdat de druk te zwaar is. De conjunctuur mag geen reden zijn om deze op zich noodzakelijke verlichting op de lange baan te schuiven. Uitstel alleen voor een beperkte duur dus. Daarom wil de regering uiterlijk vóór het eind van het jaar een wetsontwerp indienen, waarin de dan definitieve datum van de verlaging wordt vastgesteld. De minister heeft er niet bijgezegd, dat dit 1 januari volgend jaar zou worden; het kan dus ook nog best later worden. Dit punt blijft, hoe dan ook, moeilijk. Als conjuncturele overwegingen op het ogenblik zo zwaar wegen, dat nu de verlaging geen doorgang kan vinden, wie zegt, dat eind van dit jaar de omstandigheden voor een verlaging gunstiger zijn geworden? Op grond waarvan denkt de minister dan wel een definitieve datum te kunnen vaststellen, die niet rampzalig voor de conjunctuur zal zijn? Op dit punt moest het antwoord van de minister, dat het conjuncturele element niet ver-

absoluteerd mag worden, onbevredigend blijven.

Ook een andere kwestie kwam niet uit de verf. De minister van Defensie had in zijn Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer kort tevoren doen blijken, dat — nu de Amerikaanse militaire hulp afloopt — aan verhoging van de belastingen moeilijk te ontkomen zal zijn. Minister Zijlstra werd hierover ijverig aan de tand gevoeld. Maar het bleek, dat hij in ieder geval aan zijn verlagingsplannen vasthoudt en dat een eventuele verhoging in andere belastingen gezocht zou moeten worden.

Uiteindelijk legde de Tweede Kamer zich neer bij wat minister Zijlstra had voorgesteld. Maar niet van harte. KVP-woordvoerder Lucas was diep teleurgesteld en zijn vertrouwen in de minister bleek een deuk te hebben opgelopen. Bij de VVD, voor wie belastingverlaging zó te verwezenlijken

was, als zij maar eens in de regering zat, was het een bittere pil.

De christelijke partijen waren nog het mildst in hun oordeel. Dat de PvdA bij monde van de heer Burger van dik hout planken zou zagen was te verwachten, maar dat het zo onverstandig zou gebeuren als in dit geval, was een oppositionele blunder van de eerste orde.

Het kiezersvolk heeft het allemaal heel rustig aangezien en werd er niet warm of koud van. Dat kan ergens geruststellend zijn, omdat het getuigt van mondigheid en van begrip voor de situatie; het kan ook diep verontrustend zijn, omdat het van het politiek bedrijf van het ogenblik wel eens heel weinig zou kunnen begrijpen. Maar dat is een heel andere zaak, die met conjunctuurpolitiek niets van doen heeft, al vraagt ze niet verder de aandacht.

P.

K.V.P. gespreksdag over studiekosten en studietoelagen

Een nagenoeg volledig bezette zaal in Kasteel „Bouvigne” te Breda diskussieerde op zaterdag, 13 mei 1961, over het onderwerp „Studiekosten en Studietoelagen”. Uiteraard leidde dit veelal tot een algemene beschouwing van het belangrijke vraagstuk der aktivering van talenten.

De eerste aanleiding tot het houden van deze gespreksdag vormde de publikatie van het rapport „Studiekosten en Studietoelagen” van de Nationale Stichting „Mens en Samenleving”. Aan de deelnemers van de gespreksdag kon vooraf nog het aprilnummer van dit maandschrift worden toegezonden, dat geheel aan de problematiek van de aktivering van talenten was gewijd. Daarnaast vond voorbereiding tot de discussie plaats door toezending van het artikel „Studieloon; gelijke kansen; studietoelagen” van mej. Mr. J. M. C. van Driel, dat eveneens in dit maandschrift verscheen, alsmede van een verzamelrapport van het werkstuk „Studiekosten en Studietoelagen”, dat door de werkgroepen van de K.V.P. in studie werd genomen.

De meest direkte voorbereiding vond de discussie in de volgende stellingen van Prof. Dr. M. J. M. Daniëls.

1. Aan alle abiturienten, bij wie behoefte aan een studietoelage bestaat en die reglementair geslaagd zijn, zou voor het eerste studiejaar een renteloos voorschot moeten worden toegekend.
2. Dit renteloos voorschot zou met terugwerkende kracht moeten worden omgezet in een beurs, indien aan het einde van dat jaar is voldaan aan de normen, die door faculteit of afdeling zijn gesteld ter beoordeling van de vermoedelijke geschiktheid van de student. (Wordt eerst in het tweede jaar aan deze normen voldaan, dan wordt alleen een voor het tweede jaar toegekend renteloos voorschot in een beurs omgezet).
3. Aan studenten, die hun kandidaatsexamen hebben behaald met een termijnoverschrijding van niet meer dan b.v. 25%, worde een beurs toegekend, welke beurs evenwel in gevallen van abnormale vertraging voor éénmaal kan worden omgezet in een renteloos voorschot, zij het niet met terugwerkende kracht.
4. Voor studenten die hun kandidaatsexamen hebben behaald, worde het maximaal toe te kennen bedrag verhoogd.
5. In alle studierichtingen dienen zodanige vormen van studiebegeleiding te worden ontwikkeld, dat de student reeds vroegtijdig inzicht verkrijgt

in zijn vermoedelijke geschiktheid of ongeschiktheid voor de gekozen studierichting.

6. Voortzetting van het onderzoek naar selectiemethoden dient plaats te hebben, ook in contact met het middelbaar onderwijs.
7. Selectie vóór toelating tot het H.O. alléén, kan wel leiden tot verhoging van het gemiddelde peil van de studenten (althans in de aspecten waarop wordt geselecteerd) maar zal alleen verhoging van het studierendement tot gevolg hebben indien tevens de bij het H.O. gehanteerde beoordelingsmaatstaven komen vast te liggen.
8. Iedere selectieprocedure zal tot gevolg hebben, dat een aantal geselecteerden ten onrechte wél en een ander aantal ten onrechte niet wordt toegelaten. De laatste groep zal groter worden, naarmate de selectie straffere maatstaven aanlegt. Bij de toelatings- en eindexamens der middelbare scholen geschiedt trouwens hetzelfde.
9. Bij vergelijking tussen selectiemethoden voor maatschappelijke functies en voor het Hoger Onderwijs, dient in aanmerking te worden genomen, dat in het eerste geval vrijwel steeds een numerus clausus geldt.
10. Hoewel de democratisering van het onderwijs een groot goed genoemd mag worden, leidt toch een te snelle milieuwisseling in niet weinig gevallen tot persoonlijke ontworteling en een geringer maatschappelijk succes dan werd verhoopt.

Prof. Daniëls leidde de discussie in met een nadere toelichting op bovenstaande stellingen. Hierbij liet hij een aantal vragen open zoals:

- moeten er veel meer studenten komen bij het hoger onderwijs?
- heeft de maatschappij meer academici nodig?
- moet iedereen, die daartoe een zekere kiem in zich draagt, in de gelegenheid worden gesteld om te gaan studeren ten behoeve van zichzelf?
- waar moeten deze studenten vandaan komen?

Opmerkelijk is, dat reeds thans een hoog percentage van hen, die het eindexamen gymnasium of H.B.S. behalen, gaan doorstuderen. In aanmerking genomen dat ook andere instellingen dan het hoger onderwijs deze diploma's voor toelating verplicht stellen, kan worden betwijfeld of de deelname aan het hoger onderwijs kan worden vergroot, zonder eerst de deelname aan het V.H.M.O. op te voeren. Veelal is men geneigd het verschijnsel van de werkstudent te zien als een bewijs, dat meer financiële hulp noodzakelijk is. In de hierover beschikbare cijfers treft men echter tal van mensen aan die primair een positie in de maatschappij bekleden en daarnaast een studie hebben opgenomen. Het grootste probleem zou wel eens kunnen zijn, dat het studeren aan de instellingen voor hoger onderwijs voor grote groepen van de bevolking buiten de geestelijke horizon ligt.

Bij de discussie werden de stellingen twee aan twee in behandeling genomen, nadat de aanwezigen, verdeeld over een vijftal discussiegroepen, zich hierover hadden kunnen beraden. Deze discussie werd gevoerd ten overstaan van een forum, bestaande uit de gespreksleider prof. dr. J. J. Gielen, mej. mr. J. M. C. van Driel, prof. dr. M. J. M. Daniëls, R. F. M. Lubbers en mr. G. M. R. M. Romme.

Bij de eerste twee stellingen bleek een belangrijke meerderheid de mening

toegedaan, dat bij de toekenning van studietoelagen een bijzondere selectie achterwege behoort te blijven. Het is wel duidelijk, dat de overheid zekere garanties wenst te hebben, dat toegekende gelden juist worden besteed. Een bijzondere selectie hiervoor achtte men nochtans niet de juiste weg. De techniek van het selekteren is nog niet ver genoeg om een bindende uitspraak over een kandidaat te kunnen doen. Zij bereikt thans slechts de helft van de relevante factoren. Hiertegenover staat, dat een extra selectie achterwege blijft bij hen die geen beurs aanvragen, terwijl toch ook voor deze groep gesteld kan worden dat — indirect — het overgrote deel van hun studiekosten door de Staat wordt gedragen. Meer zag men dan ook in een advies van de rektor of directeur van het middelbaar of voorbereidend onderwijs betreffende geschiktheid voor het volgen van hoger onderwijs. Gepleit werd voor de mogelijkheid, een verplichting tot het inwinnen van een studie-advies in te voeren. Er zou hierbij echter geen plicht tot het opvolgen van zulk een advies mogen worden opgelegd. Met betrekking tot de omzetting van een renteloos voorschot in een beurs, welke volgens de Nationale Stichting „Mens en Samenleving” na een jaar mogelijk zou moeten zijn, meende men de voorkeur te moeten geven aan een later tijdstip. Als zodanig werd genoemd een termijn van drie jaar, doch ook wel een omzetting na het behalen van het kandidaatsexamen binnen een redelijke termijn. Ook werd wel pleidooi gehoord voor de gedachte, het renteloos voorschot over het eerste studiejaar niet meer in een beurs om te zetten. Hierbij gold de overweging, dat het verkrijgen van de gelegenheid om te studeren toch niet geheel gratis behoeft te worden geboden. Gepleit werd ook voor een rekening houden met bijzondere omstandigheden, zoals deze in de tiende stelling worden genoemd.

De derde en vierde stelling vonden algemene instemming, al werd een overschrijding van 25% wel wat weinig geacht. Er moet immers ook gelegenheid zijn voor studie, welke buiten de eigenlijke vakstudie is gelegen, terwijl ook deelname aan het studentenleven in redelijke mate mogelijk moet zijn. Bovendien moet in aanmerking worden genomen, dat het in de regel bijna onmogelijk is een studie te voltooien in de termijn, die hiervoor theoretisch is gesteld. Ten aanzien van de vierde stelling kon worden opgemerkt, dat de oudere student enigszins hogere kosten heeft en ook wel wat meer comfort mag hebben. Bovendien zal hierdoor eerder worden tegengegaan dat naast de studie een betrekking wordt aanvaard. Tenslotte zal de verhoging der toelagen ertoe leiden dat men „hier naar toe zal studeren”.

De stellingen 5 en 6 vonden wel een instemming in principe. Aan de uitvoerbaarheid ervan werd echter ruimschoots getwijfeld. Een open vraag was of de studiebegeleiding in strikte zin of ruim moest worden opgevat. De bedoeling bleek een studiebegeleiding in brede zin te zijn. Inderdaad kan niet konkreet worden gesteld hoe deze zou moeten worden gerealiseerd. De stelling bleek te zijn neergeschreven met de bedoeling, een aanmoediging te vormen tot studie en experiment op dit terrein. Algemeen bleek men de overtuiging toegedaan, dat de studiebegeleiding reeds behoort te beginnen bij het V.H.M.O. Daar zijn niet alleen meer mogelijkheden hiertoe aanwezig, doch ook vindt men hier de fundamentele moeilijkheden, voorzover die niet reeds liggen bij de overgang van het lager onderwijs naar het V.H.M.O. Bij

het hoger onderwijs zou de studiebegeleiding beperkt kunnen worden tot de eerste twee jaren. Daarna moet de student geacht kunnen worden zelfstandig te werken.

Ook de zevende stelling werd met alle waardering niet uitvoerbaar geacht. Juist nu aktivering nodig is, moet verzwaring van de selektie worden afgewezen. Met de achtste stelling ging men gaarne akkoord. Men wilde daarbij de nadruk leggen op de voorlichting. Gevraagd werd of in de laatste stelling gedacht was aan een imperatieve selektie dan wel aan een advies. Uit de toelichting bleek, dat in de stellingen 7 en 8 absolute selektie als onmogelijk wordt beschouwd. Dit is nu niet het geval; wellicht zal dit ook nooit het geval worden. Uit de erkenning van die onmogelijkheid volgt, dat een imperatieve selektie stellig en onjuist geacht zou moeten worden. De bestaande selektie van de afdeling studietoelagen van het Ministerie van Onderwijs blijkt niet slecht te werken, volgens de hiermede opgedane ervaring. Het oordeel vindt hierbij plaats naar studieresultaten en naar de mening van rektor of direktEUR.

De negende stelling gaf enige aanleiding tot misverstand. Bedoeld was hierbij twee situaties tegenover elkaar te stellen. Bij opdrachten van het bedrijfsleven heeft de selekteur te adviseren over de geschiktheid van de kandidaten, voor een bepaald aantal funkties. Bij het hoger onderwijs bestaat geen numerus clausus. De selekteur zal hier dus zelf de grens van het toelaatbare aantal moeten bepalen. Bij het bedrijfsleven geeft hij een volgorde van geschiktheid aan; voor het onderwijs zou hij de grens tussen geschikt en ongeschikt moeten bepalen, wat iets geheel anders is. De tiende stelling bedoelt niemand van het volgen van hoger onderwijs uit te sluiten. Bestreden wordt echter het kultuuroptimisme, dat een bepaald I.Q. met terzijdestelling van andere factoren de studiemogelijkheid moet bepalen.

Een der leden van het forum betoogde in een vurig pleidooi, dat het geenszins voldoende is vrij baan te maken voor studie door wie er de capaciteiten toe heeft. Waar het milieu niet tot studeren noodt of er zelfs een hinderpaal voor is, moeten de tegenkrachten worden bestreden door propaganda voor het studeren en wat er verder voor maatregelen kunnen worden bedacht. Wij moeten de talenten niet slechts de kans geven: wij moeten deze aktiveren, mobiliseren.

Aan het slot van de bijeenkomst formuleerde de gespreksleider de volgende konklusies:

1. Als *uitgangspunt* van het beleid behoort te worden gesteld: de *aktivering van talenten*, d.w.z. de bevordering van dié ontwikkeling der jonge mensen, waartoe hun aanleg en karakter hen geschikt maken. Daarbij worde vooral aandacht geschonken aan: de *mogelijkheid* voor studie van welke aard dan ook, ongeacht de financiële positie der ouders en ongeacht de woonplaats.
2. Wil de aktivering van talenten effekt sorteren, dan zal bijzondere zorg besteed moeten worden
 1. aan de overgang van L.O. naar V.H.M.O.
 2. aan de versterking van de selektieve werking van het V.H.M.O.
 3. aan een grondige voorlichting omtrent de studie aan Universiteit en Hogeschool

4. aan de „begeleiding" in de eerste jaren der universitaire studie.
3. Met erkentelijkheid werd geconstateerd, dat terzake van de aktivering van talenten door de Minister van O.K.W. een daadkrachtig en succesvol beleid is gevoerd; dat de rijksstudietoelagen een uitnemend middel zijn gebleken, mede gelet op de wijze waarop dit middel is gehanteerd; dat terecht bij de toekenning van toelagen de studiebeurzen een steeds grotere betekenis hebben gekregen.

De vergadering konkludeerde, dat in elk geval bij gebleken geschiktheid van de studenten de toelagen behoren te worden gegeven à fonds perdu.

L.

Buitenlands panorama

Het lijkt niet al te vermetel te zeggen, dat de ontwikkeling inzake economische samenwerking tussen de landen van West-Europa in de eerste helft van 1961 een beslissende wending heeft genomen. Onze zijde van de Noord-Atlantische wereld ging dit jaar in met een economisch-politieke konstellatie, die meestal nog slechts werd aangegeven in cijfers, soms met nader bepalende adjectieven. Men sprak van de Binnenste Zes en de Buitenste Zeven, en zat dan nog met de Overblijvende Vijf, aangenomen dat Spanje alleen overbleef. Het centrale thema, dat uit deze cijferopstelling voortkwam, was de kloof die bestond tussen de Zes en de Zeven, alsmede de brug die daarover geslagen moest worden.

Het opmerkelijke is, dat, hoewel deze konstellatie in grote lijnen nog steeds bestaat, het thema van de kloof en de brug vrijwel uit de discussie verdwenen is. Laten wij, om te zien wat dit betekent, even teruggaan in de recente historie naar het tijdstip waarop de kloof ontstaan is. Dat was het moment waarop de zes landen van de Kolen- en Staalgemeenschap, niet tevreden met het tempo en de vooruitzichten van de Westeuropese integratie, besloten in kleine kring het tempo te verhogen door de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap. Het Verenigd Koninkrijk, dat de kans kreeg mee te doen, hield zich van deze poging afzijdig. Omdat het zijn *isolation* op die manier toch niet zo *splendid* vond, richtte het daarna de Europese Vrijhandels-Associatie op, in samenwerking met zes andere landen, die om uiteenlopende redenen eveneens af-

zijdig waren gebleven. Met deze gebeurtenis scheen het gelijk te komen aan de zijde van de critici die hadden betoogd dat de oprichting van de EEG de Westeuropese integratie eerder zou belemmeren dan stimuleren, aangezien zij weliswaar tot vereniging van landen, maar tegelijkertijd tot splitsing van landengroepen leidde. Al hielden de voorstanders daartegenover ook vol, dat er zonder de EEG ook van vereniging van landen geen sprake geweest zou zijn, door hun ijveren voor de bouw van een brug tussen de beide groepen erkenden zij impliciete het bestaan van een kloof.

Er werden verscheidene onofficiële plannen uitgedacht voor variërende vormen van samenwerking tussen de EEG en de EVA, terwijl er tevens informele besprekingen plaats hadden, meest op bilaterale basis, tussen het Verenigd Koninkrijk enerzijds en landen van de EEG anderzijds. Vooral rond de jaarwisseling 1960/61 scheen het seizoen gunstig te zijn voor het maken van plannen. In de eerste maanden van 1961 werden de bilaterale besprekingen geïntensiveerd. Terwijl aldus de mogelijkheden van toenadering geleidelijk konkreter vormen aannamen, werd hun beperking duidelijker zichtbaar. Nadat de publieke opinie tegen het einde van februari al enigszins was voorbereid door mededelingen van de Britse minister Heath, kwamen er begin maart berichten uit Londen en Brussel dat het Verenigd Koninkrijk bereid zou zijn te onderhandelen over de voorwaarden van toetreding tot de EEG.

Daarmee verloor het brug-thema zijn aktualiteit voor wat betreft de

hoofdtrekken van de Europese samenwerking: als het Verenigd Koninkrijk toetreedt tot de EEG, is er niet een brug gebouwd, maar een kloof gedempt. In de maanden die volgden begon zich een hergroepering van de cijfers af te tekenen, en thans schijnt het mogelijk, de toekomstige groepering ongeveer aan te geven, altijd onder de veronderstelling dat het Verenigd Koninkrijk de stap zal wagen en met de EEG tot overeenstemming zal kunnen komen. Het staat vrijwel vast dat Denemarken het Britse voorbeeld zal volgen, Noorwegen vermoedelijk eveneens, en mogelijk ook Ierland. Daarmee zou de EEG worden uitgebreid van zes tot negen of tien leden. Er blijven dan vier landen over, die het om politieke redenen onmogelijk achten als volwaardig lid toe te treden. Zweden, Finland, Oostenrijk en Zwitserland wensen omwille van hun neutraliteit geen verdrag te ondertekenen dat een partijkeuze inhoudt. Deze landen spannen zich thans in om een modus te vinden die economische associatie mogelijk maakt met behoud van politieke neutraliteit. Van de vijf resterende landen zijn Griekenland en Turkije al ver op weg naar associatie met de EEG; de daarbij gerezen problemen zijn uitsluitend van economische aard. IJsland en Portugal houden zich nog wat afzijdig, terwijl Spanje een vraagstuk apart blijft.

De hergroepering ziet er dus ongeveer zo uit: 10 leden van de Gemeenschap, 4 geassocieerde neutralen en 2 geassocieerde ontwikkelingslanden. In dit schema is niet goed meer plaats voor de

EVA, maar deze komt eigenlijk toch al in de lucht te hangen als het Verenigd Koninkrijk tot de EEG zou toetreden. In dat geval heeft zij als instrument van de Britse politiek haar bestaansreden verloren. Dit zou intussen betekenen dat de landen, die het Verdrag van Rome niet zullen ondertekenen, elk afzonderlijk associatieverdragen met de EEG sluiten, en niet bv. de vier neutrale landen gezamenlijk.

De cijfers in het schema dekken dan wezenlijk andere zaken als zij in de bestaande constellatie doen. Thans duiden zij, enigszins overdreven uitgedrukt, op economische blokken. Gaat de ontwikkeling in de hier beschreven richting, dan zijn er geen twee blokken meer, maar is er nog slechts de EEG met haar geassocieerden. Het zou verheugend zijn dat op die manier de aanhangers van de katalyse-these gelijk kregen: zij die betoogden dat de oprichting van de EEG, al strookte zij niet geheel met de ideale ontwikkeling naar Europese integratie, daarin toch als een katalysator zou werken, en aldus zou leiden tot het einddoel langs een omweg die minder tijd kost dan de rechte lijn.

Met het verkennend betreden van de weg, die voert naar de Europese Economische Gemeenschap, heeft de Britse regering, hoe behoedzaam zij daarin ook manoeuvreert, een historische daad gesteld. Het eiland bij het Europese continent baseert zijn politiek niet meer op het feit dat het een eiland is, maar op het feit dat het vlak bij het continent ligt.

Boekbespreking

HANS KOHLER, Gründe des dialektischen Materialismus im europäischen Denken, 228 blz.
JOHANNES CHRYSOSTOMUS, Die religiösen Kräfte in der russischen Geschichte, 236 blz.
PETER EHLEN, Der Atheismus im dialektischen Materialismus, 222 blz.

1960, Verlag Anton Pustet.

Drie boeken over verschillende onderwerpen, zich eigenlijk op hetzelfde terrein bewegend. Hans Köhler stelt zich de vraag of er niet een innerlijke verwantschap bestaat tussen het atheïstische materialisme en bepaalde geesteshoudingen, die hun grondslag hebben in het moderne Europese denken. De schrijver meent van wel. Het Christendom heeft in zekere opzichten gefaald, waardoor de westelijke wereld voor konsekventies is geplaatst, die alle een bedreiging inhouden. Een ernstig boek, dat tot ernstig nadenken stemt. In het tweede boek gaat de schrijver het geheel der religieuze krachten na, die in de Russische historie hebben gewerkt en nog werken.

Wel ontstaat daardoor een belichting van de huidige situatie van de Russische kerk, waarover de meningen nog al eens uiteen plegen te lopen. Dit boek geeft een helder antwoord op verschillende vragen, die in dit verband gesteld worden.

Op grond van zijn studie komt de schrijver van het derde boek, Peter Ehlen, tot de konklusie, dat het marxisme inderdaad naar zijn wezen atheïstisch is en dat dit atheïsme ook niet van het marxisme kan worden gescheiden. Uitvoering

gaat hij in op invloeden, waaraan Marx in zijn jeugd onderhevig was. Al in zijn eerste geschriften komt duidelijk naar voren hoezeer Marx zich de atheïstische filosofie van Feuerbach en Bauer heeft eigen gemaakt. Uiteraard bepaalt dit atheïsme ook de opvattingen van Marx over mens en maatschappij. Bijzonder belangrijk en instructief is het systematische overzicht, dat hij geeft over de beoordeling van de religie in verschillende marxistische werken. Een interessant en leerzaam boek.

OLIVIER A. RABUT, Gespräche mit Teilhard de Chardin, Freiburg 1960, Herder.

De Franse natuurfilosoof Rabut behoort, getuige dit boek, niet tot de geestdriftige bewonderaars van Teilhard de Chardin, evenmin tot hen, die zijn synthese afwijzen. Zo ontstond een positief-kritische wegwijzer voor het werk van Teilhard, dat uit drie delen bestaat: het probleem van de natuurwetenschappelijke evolutie, de ontwikkeling van de synthese van natuurwetenschap en filosofie en de theologische samenvatting. Het ruimt vele mogelijke misverstanden, waaraan het werk van Teilhard nu eenmaal onderhevig is, uit de weg.

Dr. J. DE VRIES, Godsdienstgeschiedenis in vogelvlucht, Utrecht 1961, Aulaboeken.

De auteur ziet in dit boek om naar vijftiendertig eeuwen godsdienstgeschiedenis. Zuiver wetenschappelijk onderscheidt hij twee scherpe gescheiden perioden. De eerste loopt van de Griekse natuurfilosofen tot

het einde der achttiende eeuw, de tweede omvat de tijd na de romantiek.

De eerste kenmerkt zich door een eenzijdige belangstelling voor de mythologie; men zocht naar de 'betekenis' van de wonderlijke godenverhalen. Zij schenen zo wonderlijk, soms zo verwerpelijk, dat ze niet binnen het kader van een werkelijke godsdienst begrepen konden worden; men deed ze af als dichterlijke verzinsels of filosofische leringen in allegorisch gewaad. Er zijn in deze lange periode natuurlijk allerlei verschillen: de middeleeuwen stonden er anders tegenover dan bijvoorbeeld de tijd der verlichting. Maar hoe dan ook benaderd: het resultaat was in alle opzichten onbevredigend. Zo kan men tot het eind van de achttiende eeuw eigenlijk niet van godsdienstgeschiedenis spreken. De romantiek bracht een kentering. Men begon te beseffen, dat de mythe nog wat anders was dan zinloze verbeelding. Men kende meer betekenis toe aan het religieuze symbool. Maar het ethografisch onderzoek was nog te onvoldoende om enig inzicht te krijgen over de godsdienstige voorstellingen en gebruiken der natuurvolken. Eerst in de negentiende eeuw kwam het ethografisch materiaal binnenstromen. Daarmee werd de basis gelegd voor een werkelijk godsdiensthistorische wetenschap, die de lijn van de meest primitieve volken doortrok tot de hoogste vorm van de religie, zoals zij in christendom of boeddhisme aan de dag treden. Maar de geleerden misten de eerbied voor de godsdienstige verschijnselen. De meesten hunner waren agnostici, die de godsdienst als een afgedane zaak beschouwden.

De wetenschappelijke evolutie is thans zover dat men de godsdienst als zeer reëel verschijnsel in het zieleleven van de mens beschouwt, dat men alle godsdienstige ver-

schijnselen, ook die van de meest primitieve volken, met een heilige ernst behandelt en met de diepe eerbied die alle goddelijke leven vereist. 'De godsdienst', aldus de auteur, moet steeds gezien worden in de lijst van de de mens omgevende cultuur: de tijd dringt, want een nivellerende wereldcultuur, die het Westerse denken en handelen alleenzaligmakend schijnt te beschouwen, dreigt tot in de verste uithoeken der wereld het leven der primitieven te vernietigen.'

WALTHER BRAUNE, *Der Islamische Orient*, Francke Verlag Bern, 1961, 218 pag.

Een uitstekend boek over de wereld van de Islam, geschreven tegen de achtergrond van een veelbewogen verleden en met het oog op een toekomst, die vele vragen doet rijzen. Een scherpe analyse van een deskundig schrijver. Een leerzaam boek tevens, dat duidelijk maakt, dat tussen het Westen en de Islamitische wereld een brug geslagen kan worden. Deze wereld vraagt begrip en erkenning van zijn eigen wezen. Tot dit begrip en deze erkenning draagt dit boek van Braune veel bij.

ECKHARD BUDEWEG, *Wird Asien Rot?* Stuttgart 1961, Seewald-Verlag, 237 pag.

Budeweg is DPA-korrespondent in Hongkong, een uitstekend journalist, die een bewogen leven achter de rug heeft. In dit boek is zowel een zeer goed geïnformeerd expert als een vlotte scribent aan het woord. Budeweg heeft het politieke slagveld van Zuid-Oost Azië verkend. Hij maakte daarbij een balans op van de verzuidde gelegenheden van het Westen en schetst duidelijk het gevaar, dat van het communisme voor deze landen uitgaat. Aan het eind van zijn boek geeft hij een aantal behartenswaardige opmerkingen over de vraag hoe een juiste ontwikkelingspolitiek zal moeten worden gevoerd.

Katholiek Staatskundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS. J. M. AARDEN
DR. L. A. H. ALBERING, DRS. M. VAN AMELSVOORT, DRS. A. W. H. J. QUAEDVLIET
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 15

JULI

NUMMER 5

De Associatie. Moderne vorm van samenwerking tussen arme en rijke landen

DOOR Dr. WILLEM J. SCHUIJT

Het is geen journalistieke overdrijving wanneer men zegt dat in de maand juni 1961 twee conferenties hebben plaatsgehad, die een histerisch karakter hebben. De eerste conferentie was die van het Europese Parlement met 101 parlementsleden uit 16 geassocieerde gebieden uit Afrika, die te Straatsburg is gehouden van 19—24 juni, en de tweede is de conferentie die in Bari, in Z. Italië, werd gehouden van 30 juni—3 juli, tussen parlementsleden van de zes landen van het kleine Europa met vertegenwoordigers van het Engelse Parlement aan de ene zijde en vertegenwoordigers van een aantal geassocieerde staten, mitsgaers vertegenwoordigers uit Tunis, Nigeria en Ethiopië.

De vraagstukken die de wereld van vandaag stelt aan de samenwerking tussen Europa en Afrika hebben dus in de maand juni in het brandpunt gestaan van de politieke activiteit. En was de eerste conferentie meer in het bijzonder gewijd aan de economische vraagstukken, die de associatie tussen de zes landen en de Afrikaanse geassocieerde staten oproept, de tweede conferentie had tot doel meer in het algemeen de betrekkingen te behandelen tussen zoveel mogelijk landen van Europa en zoveel mogelijk landen in Afrika, betrekkingen die door het feit van de dekolonisatie om een grondige herziening vragen.

Het ligt voor de hand dat het een niet zonder het ander kan worden beschouwd. Hoe belangrijk de associatie-politiek ook is, en nog meer zal worden in de toekomst, zulk een politiek evenwel zal dienen te worden ingepast in het kader van een algemene Afrika-politiek. Alvorens dus in te gaan op eigen problematiek van de associatie, zoals deze op de conferentie in Straatsburg aan de orde kwam, is het dienstig even stil te staan bij het vraagstuk van een algemene Afrika-politiek.

Politiek behoeft niet meer betoogd te worden, dat zowel Nederland als Europa steeds meer voor de dringende noodzaak komen te staan een eigen Afrika-politiek te ontwerpen. Aangetekend dient hierbij te worden, dat wanneer wij over Europa spreken, wij dit Europa zien als een geheel. Dit is nog wel een idealistische visie, maar institutioneel begint dit Europa toch langzamerhand gestalte te krijgen. Nog in zeer vage vorm in de Raad van Europa, en voor een beperkter gedeelte in een zeer duidelijke vorm in de Europese Gemeenschap van de Zes. Beide instellingen spannen zich in om een eigen Europa-politiek te ontwikkelen. Wij zullen deze in dit artikel nog maar laten rusten en ons voorlopig beperken tot hetgeen in ons eigen land op dat punt reeds naar buiten is gekomen.

Een poging de grondlijnen van een algemene Afrika-politiek te schetsen, is door de Minister van Buitenlandse Zaken ondernomen in zijn Memorie van Antwoord op het Voorlopig Verslag van de Tweede Kamer inzake de begroting van Buitenlandse Zaken voor het dienstjaar 1961.

In dit stuk stelt de Regering (blz. 23) dat zij enerzijds groot belang hecht aan een goede samenwerking tussen Europa en het jonge Afrika en anderzijds dit Afrika politiek, strategisch en economisch veilig wil stellen.

Dit is het algemene beginsel van de Nederlandse Regering. Voor het overige tekent het Jaarboek van het Ministerie van Buitenlandse Zaken 1959—1960 aan, dat de politieke ontwikkeling in Afrika zich snel voltrekt. Dit feit, gesteld naast de grote economische belangen, die Nederland in dit werelddeel heeft, maakt het vestigen van een aantal nieuwe diplomatieke vertegenwoordigingen in Afrika noodzakelijk. De Regering is voornemens met de landen in Afrika die zojuist onafhankelijk zijn geworden of dat binnenkort zullen worden, diplomatieke betrekkingen aan te knopen.

Een bijzondere krachtsinspanning zal nodig zijn om aan deze nieuwe landen in de overgangsfase bijstand te kunnen verlenen. Deze bijstand kan volgens de Regering het best in multilateraal verband geleverd worden. De Regering blijft de hoop koesteren, dat Afrika voor Europa van grote politieke betekenis zal worden en zijn economische betekenis voor Europa zal bewaren en vergroten.

De snelle politieke ontwikkeling in Afrika gevoelt de Regering als prikkel voor de Europese Regeringen om met kracht te streven naar een samenwerking tussen Europese en Afrikaanse volkeren, welke wederzijdse vruchten zal afwerpen. Tot zover het zogenaamde Oranje-boek.

Hiermede zijn de hoofdgedachten van de Nederlandse Regering ten aanzien van de ontwikkeling in Afrika, voorzover deze officieel naar buiten komen, wel geschetst.

ECONOMISCHE OVERWEGINGEN

Iets beter zijn we ingelicht over de opvattingen van de Regering inzake de betrekkingen tussen de EEG-landen en de geassocieerde staten in Afrika. Het zou onverstandig zijn, volgens de Regering, een door deze geassocieerde landen gewenste economische band en economische hulp zonder meer

af te wijzen. Om deze reden is het van belang dat de EEG voorlopig de bestaande regeling voor de geleidelijke invoering van de handelspolitieke preferenties handhaaft, mitsgaders de bestaande financiële hulpverlening. Dit is het standpunt wat betreft de huidige, bestaande situatie, die eind volgend jaar afloopt. Immers de toepassingsovereenkomst die de betrekkingen tussen de zes landen en de geassocieerde staten regelt is voor vijf jaar gesloten en zal dus automatisch aflopen op 31 december 1962. Gezien de tijd die nodig is om een besluit te nemen in zulke ingewikkelde politieke organen als de instellingen van de Europese Gemeenschappen, kan gezegd worden dat een beslissing over het al of niet voortzetten van de associatie en de manier waarop, voor de deur staat. Bij het naderen van deze beslissing stapelen de vragen en moeilijkheden voor de Regering zich op. Een eerste gevaar voor de Regering ligt in de tegenstellingen en groeperingen in Europa, die zich op de verhoudingen in Afrika zouden kunnen projecteren. Hierdoor zou de duidelijke tendens in Afrika tot grotere samenwerking en groepsvorming kunnen worden belemmerd. Dit brengt de Regering ertoe het onjuist en onverstandig te vinden deze ontwikkeling in een bepaald keurslijf te dringen via een reeds nu vastgelegde associatieband op lange termijn. Als we dit toch doen, zo waarschuwt de Regering in de zoëven geciteerde Memorie van Antwoord, zal dit bepaalde, gewenste ontwikkelingen in Afrika bemoeilijken. Het gevolg van zulk een politiek zou zijn, dat het aanzien van Europa wordt geschaad in deze landen.

De economische aspecten van de associatie-politiek nader beschrijvend, wordt geconstateerd dat de associatie deze Afrikaanse landen een sterk preferentiële afzetmarkt voor hun belangrijkste grondstoffen biedt. De bezwaren hiertegen worden in de stukken breed uitgemeten en het zij eerlijk toegegeven, op het economische vlak afdoende aangetoond. In deze aan gelegenheid laat dus het standpunt van de Regering economische overwegingen pleiten tegen zulk een specifiek preferentiële benadering en vóór een wellicht op een later tijdstip te bereiken bredere en minder discriminatoire opzet.

In het laatste door de Regering uitgebrachte jaarlijkse Verslag over de werkzaamheden van de Europese Gemeenschap wordt deze visie nogmaals herhaald. De definitieve vorm en inhoud van de associatie-verhouding en het probleem van de preferentiële afzetmogelijkheden voor de zelfstandig geworden landen van Afrika wenst de Regering te zien in het licht van een overigens nog niet uitgewerkte algemene Afrika-politiek. Voor het overige stelt ditzelfde document dat Nederland er voor zal waken, dat niet het beleid wordt uitgestippeld dat leidt tot kwantitatieve afnameverplichtingen tegen kunstmatig hoge prijzen en vervolgens, ten aanzien van de stabilisatie van de exportopbrengsten der geassocieerde landen, zal worden toegezien dat niet een systeem wordt uitgewerkt, dat in feite er op gericht is de prijzen der grondstoffen kunstmatig hoog te houden. En tenslotte heeft de Nederlandse Regering bij het Versnellingsbesluit het buitentarief voor de belangrijkste tropische produkten definitief met 20% te verlagen.

Door dit laatste voorstel van de Nederlandse Regering worden de voordelen, die zouden kunnen voortvloeien voor de geassocieerde landen uit

een versnelde afbraak van de binnentarieven voor een deel teniet gedaan door het beschermende buitentarief ook een beetje te verlagen.

Zonder aan de politieke beginselen van de Regering tekort te willen doen, mag uit deze officiële uitlatingen minstens worden vastgesteld dat het economische beginsel duidelijk gesteld is.

EEN POLITIEK BEGINSEL

Toen Nederland het EEG-Verdrag aanvaardde heeft het zich overigens ook duidelijk voor een politiek beginsel uitgesproken. Het politieke beginsel, nl. dat in de préambule van het verdrag staat: het vestigen nl. van de verbondenheid — in het Frans en Italiaans staat *solidarité*, respectievelijk *solidarità* — van Europa met de landen overzee.

Artikel 131 van het vierde deel van het Verdrag geeft de doelstelling van deze associatie duidelijk aan: „De mogelijkheid scheppen de belangen en de voorspoed van de inwoners van die landen en gebieden te bevorderen teneinde hen te brengen tot de economische, sociale en culturele ontwikkeling die zij verwachten”. De formulering van deze opdracht aan de landen van de EEG kan moeilijk gezien worden als een kortstondige opdracht. De makers van het Verdrag hebben hier kennelijk de duurzaamheid van de banden tussen deze staten en Europa op het oog gehad. En dat is achteraf terecht, want als de associatie een bijzondere vorm van samenwerking is tussen rijke én arme landen, dan heeft deze samenwerking slechts zin als de te nemen maatregelen een duurzaam karakter hebben, en als de partners een zekere mate van bestendigheid opbrengen. Alleen daardoor kan een basis gelegd worden voor het wederzijds vertrouwen dat nodig is voor een goede samenwerking.

Nog in een ander opzicht is de associatie een politiek beginsel. In zoverre nl. als de associatie van economisch minder ontwikkelde landen met geïndustrialiseerde staten een moderne vorm van ontwikkelingspolitiek is. Deze ontwikkelingspolitiek nu, is stellig een der voornaamste politieke vraagstukken waarvoor de wereld van vandaag geplaatst is. Het is ongetwijfeld een verdienste van de EEG en dus ook van onze Regering, dat zij deze bijzondere politieke verantwoordelijkheid van het hecht samenwerkende deel van Europa vroegtijdig erkend heeft en daaraan vorm heeft gegeven.

Deze vorm, de associatie, is weliswaar indertijd eenzijdig opgelegd, maar de juistheid van haar strekking is duidelijk bewezen door het feit, dat de zestien Afrikaanse staten die nu zelfstandig geworden zijn, verzocht hebben deze band te handhaven. Dit is een politiek succes!

Nu zegt de Regering, dat daardoor een zekere verdeeldheid in Afrika kan ontstaan en zij waarschuwt in een hooggestemde politiek-oecumenische zin voor een verdere verdeeldheid. Maar, welke is in feite de verdeeldheid in Afrika?

De verdeeldheid nl. tussen staten, waar de overgang naar zelfbestuur geleidelijk geweest is — en het is een grote verdienste van Frankrijk dit mogelijk gemaakt te hebben — en aan de andere kant staten die zich met geweld hebben moeten vrijmaken. Het eerste type staten geeft de voorkeur

aan samenwerking met Europa, het tweede type aan een voorkeursbehandeling door de Sowjet.

Dit is de werkelijke verdeeldheid in Afrika aan het worden: die tussen de gematigde staten die nog geloven aan een altruïstisch Europa en de militante staten, die hun vertrouwen stellen in de belangeloosheid van de Sowjet.

BLIJVEND KARAKTER VAN DE ASSOCIATIE

Indien een aantal Afrikaanse staten uit eigen vrije wil een associatie met Europa gewent acht, heeft Europa de plicht dit ernstig op te nemen.

De associatie-vorm, waaraan we ons vijf jaar gebonden hebben, is intussen verouderd. Zij loopt af. De eerste vraag die aan de orde komt is derhalve: moet de associatie worden voortgezet. In het Europese Parlement heb ik vorig jaar Minister Luns de vraag gesteld of hij in zijn kwaliteit van Voorzitter van de Raad van Ministers het permanente karakter van de associatie kon erkennen. Als ik me goed herinner, antwoordde de Minister, dat over de wenselijkheid hiervan geen verschil van mening bestond in de Raad van Ministers. Als er intussen niets veranderd is, kan men dus uitgaan van de veronderstelling, dat de associatie een blijvend karakter zal hebben. De volgende belangrijke vraag wordt dan: welke zal de nieuwe vorm van de associatie dienen te zijn? Men kan deze vraag ook zo stellen: zijn de grondslagen van de oude, thans bestaande, vorm nog juist, of moet naar iets nieuws worden gestreefd?

De economische grondslagen van de thans bestaande associatie hebben een drievoudig aspect. Ten eerste: op den duur onbegrensde openstelling van de Gemeenschappelijke Markt, en dus voorkeursbehandeling, voor de Afrikaanse produkten. Ten tweede: voorkeursbehandeling voor de Europese produkten op de Afrikaanse markt, voorzover hun zwakke economie toelaat. En ten derde: een ontwikkelingsfonds voor economische en sociale ontwikkelingsplannen.

De kern van de moeilijkheden aan Nederlandse kant ten aanzien van deze associatie zit in deze „voorkeursbehandeling”. Er zijn mensen die aldus redeneren: de verkrijging van de onafhankelijkheid van een aantal van de in het Verdrag genoemde staten in Afrika, vormt een politiek novum, dat Europa ontslaat van zijn verplichtingen jegens Afrika. Deze landen spelen nu dezelfde rol voor ons als bv. Brazilië, Tanganyka of Pakistan.

Deze redenering berust op soliede Europese, economische overwegingen. Immers, als wij deze Afrikaanse landen nu een bijzondere behandeling verlenen, benadelen we daarmee onze betrekkingen met andere landen, in het bijzonder Zuid-Amerika. Een aantrekkelijke redenering, als althans alleen de Europese economie het uitgangspunt zou zijn. Maar de in het Verdrag op bijzondere wijze erkende solidariteit noopt ons op bijzondere wijze rekening te houden met onze Afrikaanse partners.

Wat zouden nu voor deze Afrikaanse landen, die een groot deel van Afrika beslaan en ongeveer 60 miljoen zielen tellen, de directe gevolgen zijn van deze redenering? Door inschakeling in de Gemeenschappelijke Markt is hun toegezegd, dat zij hun produkten naar Europa gemakkelijker

zouden kunnen afzetten. We hebben hun een voordeel geboden en nu zou dan gezegd worden, neen, de prijs voor het verkrijgen van de politieke onafhankelijkheid zal de economische afhankelijkheid worden van de wereldconcurrentie en van de liberale wereld-economie. Economisch lijkt dit op wat De Gaulle politiek ten aanzien van Guinée deed. Toen Guinée in 1958 neen stemde, sloeg De Gaulle hard toe en onttrok alle hulp en bijstand. De poort waaruit de Fransen trokken kreeg geen tijd om dicht te slaan, want onmiddellijk trokken de Russen en Chinezen erin. Om er niet meer uit te gaan! Het wil mij toeschijnen dat zulk een politiek tegen de achtergrond van de wereldgebeurtenissen niet meer verdedigbaar is. Als we zulk een politiek afwijzen houdt dat dan in, dat we toch weer die oude vormen van prijs- en afzetgarantie, die Frankrijk daar vroeger heeft toegepast en waarvan de Franse industrie profiteert, moeten laten doorgaan? Ik geloof, dat niemand dit kan eisen. Wat wel geëist mag worden en ook wordt geëist door deze staten, is, dat zij, bij het ontwerpen van een nieuwe associatie-politiek er niet op achteruit, maar, zoals het Verdrag zegt, op vooruit zullen gaan.

VOORKEURSTARIEVEN NIET ESSENTIEEL

De voorkeurstarieven zijn geen essentieel element. Zij zijn slechts een middel, een methode. Essentieel is het verkrijgen van minstens hetzelfde voordeel voor de geassocieerde staten. Deze methodiek van de voorkeursbehandeling zouden we dus, als de verdragsbepalingen het toelaten en in onderling overleg, in het geding kunnen brengen, mits een compensatie op ander gebied er tegenover wordt gesteld.

De vraag is nu, bestaat er een andere mogelijkheid? Alvorens hierop een antwoord te geven zou ik eerst kort bij twee andere vragen stil willen staan. Ten eerste: welke zijn de zeer bijzondere moeilijkheden waarmee deze landen in hun opbouw te kampen hebben? en ten tweede: is mondiale hulpverlening, zoals die nu plaats heeft geen beter middel? Ruim 90% van de bevolking van deze gebieden leeft van de opbrengst van haar grond. Haar productie-structuur is simpel en berust meestal op drie à vier hoofdprodukten. Zodra zich op de wereldmarkt voor een van deze produkten storingen voordoen, wordt de economie van deze landen in haar grondvesten aangetast.

In 1958 bedroeg de prijsdaling van 18 basisprodukten, die 90% van de tropische produktie beslaan, ongeveer 20%. De verkoop van deze produkten bedroeg ongeveer 25 miljard dollar. Dit betekent dus een verlies van 5 miljard dollar aan inkomsten voor de arme voortbrengende landen ten gunste van de kopende rijke landen.

Volgens Paul Hoffman, President-Directeur van het Speciale Fonds van de V.N. bedroeg het totaal aan hulp, door regeringen en particulieren in 1957/58 verschaft, 4 miljard dollar. Al het effect van het ingepompte geld wordt op deze wijze teniet gedaan door de onstandvastigheid van de koers der basisprodukten.

KOERS DER BASISPRODUKTEN

Het hoofdvraagstuk t.a.v. deze landen in ontwikkeling is het verschaffen

van zekerheid op korte termijn aan deze landen ten aanzien van hun afzet en hun inkomen. Een inkomen overigens, dat in een land als Senegal b.v. niet hoger is dan 300 à 400 gulden gemiddeld per hoofd van de bevolking per jaar. Wij zullen voor deze landen moeten doen wat we voor onze eigen landbouwprodukten ook gedaan hebben. Uit de verslagen over de diplomatieke voor-conferentie, die begin juni in Brussel plaats heeft gehad en uit het ter conferentie te Straatsburg en te Bari besprokene, krijgen we de indruk, dat deze eis van de Afrikaanse staten de voorrang heeft en het meest gewettigd is.

Welke wegen kunnen daartoe worden bewandeld?

In de eerste plaats de weg van vaste bilaterale bindingen met afzonderlijke handelspartners. De handelsbetrekkingen van de Sowjet-Unie berusten op dit stelsel. De Britse marketing-boards en de Franse stabilisatie-kassen berusten op hetzelfde stelsel. Een vrij sterke binding ontstaat daardoor zowel voor koper als verkoper, die voor beider economie nadelig kan zijn.

Een tweede oplossing is een regeling op mondiaal niveau. Er zijn enkele internationale overeenkomsten voor enkele internationale produkten, waarvan de doeltreffendheid recht evenredig is met het uitblijven van spanningen en belangentegenstellingen tussen de betrokkenen. De suikerovereenkomst tengevolge van de Cubaanse ontwikkeling is er een voorbeeld van, en de koffieovereenkomst heeft nog niet kunnen verhinderen, dat er een wereld-overproduktie is van twee jaar consumptie.

Deze beide methoden tonen opnieuw aan, dat men voor de oplossing van dit vraagstuk als wezenlijke voorwaarde moet stellen het bestaan van min of meer duurzame banden tussen de betrokkenen.

Indien men daarbij tevens het sociale aspect betreft, dat eveneens een duurzame solidariteit veronderstelt, is het duidelijk dat de beide methoden: de bilaterale — die van land tot land — en de mondiale, in de huidige politieke omstandigheden geen reële grondslag vinden. Het bilateralisme toch kan ervaren worden als een beperking van de pas verkregen politieke zelfstandigheid; het mondialisme als een miskening van de ingrijpende aard dezer regeling, die verdergaande binding op den duur onderstelt.

Indien men dan ook verdergaande investeringen in deze gebieden niet illusoir wil maken, zal voor dit vraagstuk van de stabilisatie van afzet en prijzen een oplossing gevonden moeten worden, die steunt op de opgedane ervaringen met beide methoden en als uitgangspunt neemt de duurzame betrekkingen tussen geïndustrialiseerde landen en grondstoffen-producerende landen. De associatie kan gezien worden als zulk een moderne vorm van samenwerking, waarbinnen redelijkerwijze gesproken, de voorwaarden gunstig zijn, om tot zulk een stelsel van prijsstabilisatie te komen.

EUROPA GROOTSTE IMPORTEUR

Voor de EEG geldt dit in bijzondere mate, daar dit Europa de voornaamste importeur is van grondstoffen, met ongeveer $\frac{1}{3}$ van de handel in basisprodukten.

Van de 90 landen die producenten zijn, sturen 57 landen gemiddeld 40% van hun uitvoer naar de landen van de EEG. Van deze 90 landen in totaal

gaat 22% van hun uitvoer naar de EEG, 18,5% naar de V.S. en 5% naar Rusland. Als men deze cijfers ziet zou men tot de conclusie mogen komen, dat in het kader van het ontwikkelingswerk t.a.v. Afrika een spoedige oplossing van het vraagstuk van de stabilisatie der grondstoffenprijzen centraal staat.

Dit behoeft natuurlijk niet in te houden, dat we ons moeten beperken tot de zestien Afrikaanse staten, waarvan de associatie in het Verdrag is voorzien. We kunnen juist onder de huidige omstandigheden met meer kans op succes ook denken aan leden van het Gemenebest en de groep van zgn. neutrale staten. Het is bekend dat staten als Nigeria hiertegenover niet afwijzend staan.

De ontwikkeling in Afrika zelf zal dit vereenvoudigen. De onlangs opgerichte Organisatie voor Economische Samenwerking van Afrikaanse Staten, die twaalf landen omvat en wellicht voor de vier andere blijkens recente Brusselse ervaringen ook optreedt, zal deze ontwikkeling in Afrika zelf kunnen bespoedigen.

Afgezien overigens van de wederzijdse economische belangenbehartiging, heeft Europa, althans in ieder geval het Europa van de Zes, een geheel eigen politieke en morele verantwoordelijkheid ten aanzien van deze landen. Deze verantwoordelijkheid is juridisch in het Verdrag vastgelegd, maar zelfs als dat juridisch aanvechtbaar zou kunnen zijn, is zijn politieke en morele verantwoordelijkheid moeilijk betwistbaar, tenzij wij van Europa een groot neutraal Zwitserland zouden willen maken.

Maar hebben we daarvoor niet vele internationale organisaties? Inderdaad, er zijn er vele, die zeer goed werken, maar de geassocieerde staten hebben recht op meer. Aan het recht op meer dat de Afrikanen kunnen laten gelden beantwoordt de plicht van Europa, meer te doen.

De 4 miljard dollar per jaar, die naar 1¼ miljard mensen gaan per jaar, betekent over allen tegelijk uitgestrekt een jaarlijkse hulp van ruim een tientje.

De financiële hulp van het ontwikkelingsfonds van de EEG, die naar een kleine 60 miljoen zielen gaat, betekent nog eens 6 à 7 gulden per jaar extra.

Mag men er Europa een verwijt van maken dat het aan sommigen iets meer geeft zonder daardoor anderen tekort te doen?

WAT KAN MEER GEDAAN WORDEN ?

Wat nu kan Europa meer doen? En, zegt de realist, wat kan ons dat kosten? Becijferd is, dat het volume aan geëxporteerde landbouwproducten in Afrika jaarlijks 850 miljoen dollar bedraagt. Een gemiddelde daling van de wereldmarktprijzen kan op 10% geschat worden, dat is dus 85 miljoen dollar. Voor het Ontwikkelingsfonds zijn in 1960 ruim 83 miljoen dollar betaald door de Zes. De kosten van zulk een opvangen van de prijzen zullen dus niet veel hoger zijn dan die van het Fonds. Dat betekent in de praktijk, dat als we rekenen volgens de verdeelsleutel van het Fonds, nog eens 50 miljoen per jaar moeten worden opgebracht, dat is in Nederland per inwoner nog geen twee rijksdaalders per jaar extra om miljoenen mensen in Afrika iets meer bestaanszekerheid te geven. De edelmoedigheid

van ons gehele volk kennende, geloof ik niet, dat men daar tegenop zal zien. Met zulk een methode kan men de associatie beschouwen als een regionale concentratie van ontwikkelingshulp over een afzienbaar gebied, en anderzijds als een uitgangspunt van wereldomvattende coördinatie van het ontwikkelingsbeleid.

REGIONALE BENADERING

Het vraagstuk van de regionale benadering is daarmee weer volop aan de orde. Dit regionale beginsel is op de laatste vergadering van de Development Assistance Group (DAG) in Londen besproken zonder dat het werd afgewezen. Uit de nieuwe Amerikaanse politiek treden drie elementen naar voren:

- a. Afkeer van preferenties;
- b. De aarzeling of in hoofdzaak hulp verleend moest worden via het westen of langs bilaterale weg, dan wel multilateraal met de Russen in de V.N., is opgelost ten gunste van de concentratie van hulp op ideologische grondslag;
- c. Er bestaat geen afkeer meer van de regionale benadering, getuige overigens het 10-jaren plan van de V.S. voor Centraal- en Zuid-Amerika.

Deze Amerikaanse afkeer van regionale preferentiële systemen schijnt begin juli aanleiding te hebben gegeven tot het indienen van een Memorandum, dat aan de Britse en Franse Regering, alsmede aan de Commissie te Brussel door de V.S. is aangeboden. In dit Memorandum wordt voorgesteld de bestaande regionale douane-preferenties te vervangen door een gemeenschappelijke actie van de vrije wereld. Een gemeenschappelijk fonds tot regeling van de wereldprijzen zou daartoe moeten worden opgericht. Dit Memorandum stelt een studiegroep voor, die binnen drie maanden voorstellen zou moeten indienen voor vijf tropische producten: koffie, cacao, aardnoten, hout en bananen.

DIT TAST DE REGIONALE BENADERING NIET AAN

Indien nu langs deze regionale weg gewerkt zou kunnen worden, zou in het kader van de nieuwe associatie een aantal paritair beheerde instellingen in het leven geroepen moeten worden, waarin gevende en ontvangende landen gezamenlijk een soort Afrikaans Colomboplan uitwerken. Het voordeel van deze Colomboplan-opvatting is, dat dit openstaat aan de kant van de ontvangende landen voor niet-geassocieerde gebieden en aan de kant van de gever-landen ook voor andere dan de Zes en voor Amerika, dat zoals bekend voor de landen in Azië aanzienlijke hulp verleent via het Colomboplan.

In Foreign Affairs van april van dit jaar heeft de heer Galbraith het geringe resultaat van de westelijke ontwikkelingshulp geanalyseerd.

Als een van de voornaamste redenen legt hij de nadruk op de noodzaak het zwaartepunt van zulk soort acties in de toekomst te verleggen naar die landen zelf. Deze zouden ontwikkelings-ministeries moeten hebben, onder leiding van een landsman, bijgestaan door internationale deskundigen

als adviseurs. Dit zou ook de kern moeten zijn van zulk een Colomboplan. Op deze wijze zou een reële basis gevonden kunnen worden voor de zo hoognodige coördinatie van het ontwikkelingsbeleid op wereldniveau.

Maar wat zou, in zulk een opzet, dan de taak zijn van al die internationale ontwikkelingsinstellingen en organisaties die we langzamerhand in en buiten het kader van de V.N. hebben zien verrijzen?

COÖRDINATIE

De bestaande internationale ontwikkelingsinstellingen en organisaties zouden tussen deze afzonderlijke regio's een compenserende en een coördinerende taak kunnen vervullen. Zo zou ook de medewerking van Amerika in dit geheel op bevredigende wijze kunnen worden ingeschakeld. Zelfs zou men er eventueel aan kunnen denken de staten van het Oostelijke blok tot medewerking aan dergelijke regionale plannen uit te nodigen. In het kader van het ontwikkelingsbeleid zou dit aan hen een uitnodiging kunnen zijn tot open concurrentie. Zouden zij zulk een voorstel afwijzen, dan zou het thans schijnbaar bestaande Russische altruïsme wel iets van zijn glans verliezen.

Zulk een associatiesysteem zou, evenals de Gemeenschappelijke Markt, kunnen worden beschouwd als een voorbeeld van samenwerking tussen vrije partners, die niet slechts elkaars wederzijds belang nastreven, maar ook door het scheppen van betere sociaal-economische levensomstandigheden in steeds grotere delen van de wereld, een bijdrage leveren tot stabiele verhoudingen, zonder welke er geen vrede kan zijn.

Tegenover deze opvatting zou opgemerkt kunnen worden dat de moeilijkheid voor Nederland vooral berust op het feit, dat wij meer handel drijven met buiten Afrika liggende gebieden en in Afrika zelf bij voorkeur met Engels-sprekende gebieden. Er zijn dus geen directe Nederlandse belangen te behartigen in de geassocieerde Afrikaanse landen. Ik geef toe, dat dit een reële moeilijkheid is. Van de andere kant echter vraag ik mij af, of Nederland en het Nederlandse bedrijfsleven in dit opzicht niet teveel blijven vasthouden aan traditionele handelsstromen. Desondanks treft men in vrijwel elke toko, tot in de binnenlanden van Afrika, doosjes Panther-sigaren en Heineken's bier aan. Zouden er zich in de toekomst geen nieuwe mogelijkheden voor kunnen doen als men zich daar ernstig op toelagde? De Gemeenschappelijke Markt heeft reeds een wijziging gebracht in de traditionele handelsstromen van Nederland, de associatie zou dit ook kunnen doen. Uit cijfers is gebleken dat deze expansie van de EEG, derde landen evenzeer ten goede is gekomen.

PRIORITEIT VAN HET VREDESSTREVEN

Maar er is nog een andere weerlegging van deze moeilijkheid. De taak van de buitenlandse politiek is in de wereld van vandaag niet alleen het behartigen van handelsbelangen, maar veeleer het gemeenschappelijk nastreven van blijvende stabiele verhoudingen tussen de volkeren. De prioriteit van de buitenlandse politiek dient immers onder alle omstandigheden uit te gaan naar het scheppen van voorwaarden tot vestiging van de vrede

en naar het opruimen van belemmeringen die deze in de weg staan.

De grote sociale ongelijkheid tussen deze Afrikaanse landen, met wie wij geografisch, historisch, cultureel en economisch verbonden zijn enerzijds, en de Europese landen anderzijds, kan tot spanningen leiden, die deze vrede in gevaar brengen. Wij zullen dus onze politiek ten aanzien van de Afrikaanse landen niet alleen door economische overwegingen kunnen laten leiden, maar ook door algemeen-politieke, waarin de samenhang tussen de economische en sociale aspecten erkend wordt.

Zulk een opvatting zal onze houding ten aanzien van de associatie-politiek mede dienen te beïnvloeden. Zulk een inbreng van Nederland in de Afrikapolitiek van Europa zou naar onze opvatting een belangrijke taak zijn.

Tenslotte zijn er zuiver politieke overwegingen, die hier het laatste woord dienen te hebben. Die politieke overwegingen liggen in de driehoek Berlijn, Laos en Cuba. Die politieke overwegingen liggen in de koele term van de koude oorlog, die elke Afrika-reiziger angstig doet terugkeren naar zijn groen, welvarend Europees land. Het laatste rapport van het Afrika-instituut in Rotterdam bevestigt dit.

Er ligt in grote delen van Afrika nog een kapitaal aan Europese goodwill, dankzij een aantal lucide en moedige Afrikaanse politici, die de Loemoembistische en radicaliserende jeugd nog in toom weet te houden door haar de zegeningen voor te houden van de samenwerking met Europa. Die samenwerking heet associatie in nieuwe stijl, waarbij preferenties slechts dan kunnen worden afgeschaft als de compensatie ervoor ruimer is dan de preferentie.

Dit zijn de wezenlijke elementen van het standpunt, dat ik in Straatsburg op de Afrikaanse Conferentie uiteen heb gezet. In een volgend artikel zal ik de resultaten van deze conferentie en die van Bari bespreken.

In het begin van deze beschouwing heb ik gezegd, dat op 1 januari 1963 een nieuwe associatie-overeenkomst klaar moet zijn. Deze staat dus voor de deur. Talmen we niet te lang op de drempel, want tegen de achterdeur van het Afrikaanse huis staan de Russen en Chinezen te dringen om te worden binnengelaten.

Dr. Willem J. Schuijt.

Openbaarheid bij publiekrechtelijke bedrijfsorganen

DOOR Mr. F. A. SANDKUIJL.

*Bij het verschijnen van het jongste rapport van het
Centrum voor Staatkundige Vorming.*

ALGEMEEN

O nlangs verscheen van het Centrum voor Staatkundige Vorming het rapport: Openbaarheid bij publiekrechtelijke bedrijfsorganen. Het tijdstip van publikatie lijkt niet slecht gekozen: aan de vooravond van het S.E.R.-debat over de stagnatiefactoren bij de p.b.o. en kort voor de aanvang van de behandeling in het parlement van een, hetzelfde onderwerp behandelende, regeringsnota. Deze openbare discussies aan de hand, van vooraf bekendgemaakte nota's hebben tot gevolg, dat aan de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie met name in de pers wat ruimer aandacht wordt geschonken. De aard van belangstelling moge variëren van fel afbrekend tot welwillend en positief benaderend, er is tenminste weer belangstelling. Zonder nu vooruit te willen lopen op een korte behandeling van het door de Centrum-commissie uitgebrachte rapport, hebben wij eigenlijk ongewild al één van de sterkste argumenten voor openbaarheid bij publiekrechtelijke organen genoemd, te weten het kweken van meer algemene belangstelling voor door dergelijke organen te behandelen zaken en daarmee het bevorderen van kennis omtrent die organen zelf. Het is bijzonder te betreuren, dat na meer dan 10 jaar ervaring met de Sociaal-Economische Raad en een behoorlijke periode van functioneren van de overige p.b.o.'s, vrijwel alle bedrijfslichamen het trieste devies „onbekend maakt onbemind” in hun vaandels zouden kunnen voeren!

Het bestuur van het Centrum heeft in zijn opdracht aan de Commissie, die in een vijftal gestelde vragen bondig wordt geformuleerd, het onderzoek omtrent de wenselijkheid van de openbaarheid en de mate waarin deze moet bestaan, niet gesteld in het kader van de bevordering van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Terecht heeft de Commissie zich dan ook van dit algemene vraagstuk gedistancieerd alhoewel het vanzelf spreekt,

dat hieraan niet in volstrekt stilzwijgen kon worden voorbij gegaan, al was het alleen maar omdat bij een grondige bespreking van de openbaarheid het aspect van de popularisering van de p.b.o.-lichamen bij de betrokken bedrijfsgenoten en elders uiteraard niet kan worden verwaarloosd.

TOTSTANDKOMING

De Commissie ving haar werkzaamheden aan op 24 juli 1958 onder leiding van Prof. Mr. F. F. X. Cerutti. In februari 1960 werd een ontwerp van het rapport aangeboden aan het Centrubestuur. Dit ontwerp werd daarop aan alle plaatselijke centra ter behandeling toegezonden. Nadat van een twaalfstal centra opmerkingen waren binnengekomen heeft de Commissie in februari 1961 een aantal wijzigingen en aanvullingen in haar ontwerp aangebracht en een memorie van antwoord opgesteld en aan het Centrumbestuur aangeboden. Dit besloot daarop tot publikatie van het rapport en kondigde zulks op 24 april 1961 aan.

INDELING

Het rapport is ingedeeld in een zestal hoofdstukken, waarvan het eerste en het laatste respectievelijk een inleiding en een samenvatting bevatten en het tweede tot en met het vijfde achtereenvolgens behandelen enkele algemene gezichtspunten, de openbaarheid bij de bedrijfslichamen, de openbaarheid bij de S.E.R. en tenslotte de openbaarheid en voorlichting van de bedrijfsgenoten. Nu is het voor degene, die een verhandeling op schrift ter hand neemt, in het algemeen zeer verleidelijk, en met name als het gaat om een rapport van enige omvang als het onderhavige, zich terstond te „storten op” de samenvatting in de verwachting dat hij na zorgvuldige kennisneming hiervan ook wel op de hoogte is van de inhoud van het stuk in zijn geheel. Temeer is men hiertoe geneigd wanneer, zoals i.c. het geval is, de leesbaarheid enigszins opgeofferd is aan een zorgvuldig gekozen formulering van de gedachten en voorstellen, noodzakelijk in het licht van de opzet der Commissie, een basisdocument te verschaffen aan hen, die in de praktijk met dit onderwerp te maken hebben, en de popularisering, die nuttig en nodig is, aan anderen over te laten. Maar juist de groep „ingewijden in de problematiek” zouden wij daarom willen aanbevelen niet met de lezing der samenvatting te volstaan, maar ook de overige hoofdstukken van het rapport door te nemen.

WAT IS OPENBAARHEID

In de onder het hoofd „Totstandkoming” vermelde maar niet gepubliceerde memorie van antwoord omschrijft de commissie naar aanleiding van desbetreffende vragen van plaatselijke centra openbaarheid als: het aan *een ieder* gelegenheid geven tot het waarnemen van hetgeen wordt verricht of tot het kennisnemen van voorgenomen of reeds voltooide handelingen. De woorden „een ieder” zijn hier cursief gedrukt, omdat verscheidene centra van mening waren, dat er een onderscheid kan worden gemaakt tussen interne of verticale openbaarheid en anderzijds externe of

horizontale openbaarheid. Onder de eerstgenoemde vorm zou dan moeten worden verstaan de openbaarheid van de besturen der bedrijfslichamen tegenover de eigen bedrijfsgenoten en onder de laatstgenoemde de openbaarheid van deze besturen tegenover het publiek. Op dit onderscheid voortbordurend waren die centra van oordeel, dat het rapport in feite de nadruk legde op de interne openbaarheid. Over de vraag of dit nu terecht het geval was of niet waren de betrokken centra verdeeld. Uit bovengenoemde formulering van de Commissie blijkt, dat zij dit gemaakte onderscheid niet juist acht. Openbaarheid is in wezen algemeen. Men kan trouwens in de praktijk niet een uitgebreide groep bedrijfsgenoten van bepaalde feiten deelgenoot maken, zonder dat deze ook daarbuiten bekend worden. Anders staat het uiteraard met de actieve voorlichting. Deze kan — en moet — in de ene richting anders en intensiever zijn dan in de andere. Hier is het wel van belang interne en externe voorlichting, of ruimer interne en externe communicatie, te onderscheiden. De interne voorlichting en communicatie dienen wel intensiever te zijn dan de externe. Hieronder wil ik nog iets langer bij dit punt stilstaan.

VERSCHILLEN TUSSEN PUBLIEKRECHTELIJKE BEDRIJFSLICHAMEN EN ANDERE VERTEGEN- WOORDIGENDE PUBLIEKE COLLEGES.

Een van de kernpunten van het rapport vindt men op blz. 11, waar de Commissie tot de conclusie komt, dat de tussen de p.b.o.'s en de andere vertegenwoordigende publieke colleges (gemeenteraad, provinciale staten, parlement) bestaande verschillen in status en functie dermate van betekenis zijn, dat de voor laatstgenoemde organen geldende *algemene* regel van openbare beraadslaging bij de bedrijfsorganen niet aldus voorop moet worden gesteld. De in de voorgaande bladzijden weergegeven overwegingen die de Commissie tot deze conclusie leiden, vindt de lezer met die conclusie bondig samengevat in de punten 2 en 3 van de samenvatting. Naar mijn mening zou aan het aspect „colleges van onderling vertrouwvol beraad tussen werkgevers en werknemers” nog meer aandacht kunnen zijn geschonken. Immers dit is iets zó specifiek en nieuws en wellicht ook nog zó het karakter van een experiment dragend, dat dit niet reeds in dit stadium met het volle gewicht van een absolute openbaarheid mag worden belast, met de kans dat het jonge orgaan en misschien wel de gehele publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie onder die last wordt bedolven en verstikt. Ik ben ervan overtuigd, dat een voorschrift van totale of nagenoeg totale openbaarheid niet alleen de besturen van vele pas tot stand gekomen bedrijfslichamen zou afschrikken van het nemen van initiatieven maar bovendien degenen, die moeizaam voorbereidingen treffen voor het totstandbrengen van een publiekrechtelijk orgaan in hun bedrijfstak, de werktuigen uit de hand zou slaan en hen tot passiviteit zou dwingen. Gelukkig ontmoet men voor dit laatste wel begrip maar daarnaast zijn er ook velen die volstaande met een oppervlakkige beschouwing, de op dit gebied door gemeentebesturen e.d. gevolgde gedragwijze zonder meer voorgeschreven willen zien voor de schapsbesturen. Het is dan ook juist, dat

de Commissie deze verschillen nog eens releveert en — milde — kritiek uitoefent op de per circulaire van 11 maart 1959 aan de besturen der bedrijfslichamen bekend gemaakte suggestie van Staatssecretaris Schmelzer voor de gevallen, waarin de openbaarheid niet reeds bij de wet is voorgeschreven, in het reglement van orde te bepalen, dat in het openbaar wordt vergaderd en beslist tenzij de voorzitter of het bestuur — dit laatste op voorstel van ten minste vier leden — van oordeel zijn, dat *dringende redenen* (cursivering van mij F.S.) zich daartegen verzetten. Afgezien van het feit, dat het constateren van de aanwezigheid van dringende redenen zuiver subjectief is, bergt deze suggestie naar mijn mening juist de risico's als hierboven genoemd in zich en dit is dan ook wellicht de reden, dat slechts een klein gedeelte van de bedrijfslichamen deze suggestie heeft opgevolgd, waarbij natuurlijk nog de vraag openblijft, of de besturen dezer lichamen nu ook trouw de hand houden aan hun gewijzigd reglement van orde!

ENKELE VOORSTELLEN TOT WETSWIJZIGING.

Geheel in de lijn van haar afwijzing van de gedachte dat openbaarheid steeds en in alle gevallen regel zou moeten zijn, stelt de Commissie slechts enkele aanvullingen van hetgeen de Wet op de Bedrijfsorganisatie op dit gebied voorschrijft voor. Waar de wettelijke regelen zich beperken tot openbare behandeling van verordeningen wil de Commissie met haar voorstellen ook niet buiten dit beperkte werkterrein der bedrijfslichamen treden. Twee overwegingen brachten haar hiertoe. In de eerste plaats is de openbaarheid met name bij het gebruik van de verordenende bevoegdheid van het grootste belang. Immers door middel van die verordeningen worden de bedrijfsgenoten en vaak nog anderen verplichtingen opgelegd welke niet-nakoming hen met de strafrechter in aanraking kan brengen. Anderzijds is het mogelijk — in tegenstelling tot andere activiteiten der bedrijfslichamen — met betrekking tot het hanteren van deze bevoegdheid bepaalde algemene regels te geven terzake van het inachtnemen der openbaarheid.

Hoewel de voorstellen in het rapport op dit punt — punt 5 van de samenvatting — dus slechts een aanvullend karakter hebben, zijn er verscheidene onder, die kennelijk gericht zijn tegen naar het oordeel der Commissie ongewenste toestanden in de praktijk. Ofschoon het voor de hand ligt, dat een ter algemene kennisneming gepubliceerd ontwerp van een verordening wordt voorzien van een duidelijke toelichting, is het vaak zo, dat de toelichting in andere woorden hetzelfde bevat als de ontwerpverordening inhoudt, terwijl het ook nog steeds voorkomt, dat een ontwerpverordening zonder enige toelichting in het Mededelingenblad Bedrijfsorganisatie prijkt. Onnodig haast te vermelden, dat het effect van een voorafgaande publikatie op deze manier nauwelijks kan worden bereikt.

Op blz. 63, onder d, uit de Commissie haar bezwaar o.m. tegen volledige overdracht op algemene basis dan wel tegen overdracht aan een niet collegiaal orgaan van de taak ontwerp-verordeningen bekend te maken. Beide vormen van overdracht worden gecombineerd in zgn. Verordeningen bevoegdheden voorzitter van produktschappen aangetroffen.

Een leemte in de Wet op de Bedrijfsorganisatie is ongetwijfeld het ontbreken van voorschriften inzake de openbaarheid, te betrachten door organen van bedrijfslichamen als bedoeld in artikel 88a dier wet. Het Hoofdbedrijfschap Detailhandel bijvoorbeeld heeft een aantal commissies onder zich voor afzonderlijke bedrijfstakken in de detailhandel. Deze commissies zou men gelet op hun functie kunnen vergelijken met kleine bedrijfjes. Het bezwaar is nu, dat deze commissies zelf nooit in de openbaarheid treden. Hun voorstellen komen tenslotte wel in openbare behandeling bij het bestuur van het Hoofdbedrijfschap maar deze behandeling beperkt zich dan veelal tot een formeel besluit. Nog erger wordt het, wanneer het vaststellen van nadere regelen aan zodanige commissies is gedelegeerd met het oog op het verlenen van zoveel mogelijk zelfstandigheid aan die belangrijke organen. De nadere regeling komt, men zou kunnen zeggen als een donderslag bij heldere hemel in het Verordeningenblad Bedrijfsorganisatie te staan, want alle waarborgen die de Wet op de Bedrijfsorganisatie voorschrijft ten behoeve van de totstandkoming van een dejusticiabelen bevredigende regeling, zoals voorafgaande publicatie en openbare behandeling en het vereiste van tweederden meerderheid bij de vaststelling, ontbreken hier.

Op blz. 63/64, onder f, stelt de Commissie voor, artikel 100 van de Wet op de Bedrijfsorganisatie in dier voege aan te vullen, dat de in dat artikel vervatte voorschriften omtrent de openbaarheid bij het maken van verordeningen in het betrokken instellingsbesluit ook van toepassing kunnen worden verklaard op door de organen van het schap vast te stellen nadere algemene regelen. Hiermede zou althans een gedeelte van de bovengeschetste leemte in de wet verdwijnen.

Het nogal veelvuldig gebruik van de mogelijkheid wegens dringende redenen verordeningen vast te stellen zonder voorafgaande publicatie van het ontwerp is de Commissie kennelijk een doorn in het oog. De Commissie stelt dan ook voor de betreffende wetsbepaling zodanig te wijzigen, dat de beoordeling van de aanwezigheid van dringende redenen niet langer uitsluitend wordt overgelaten aan het bestuur van het bedrijfslichaam, maar dat de met de goedkeuring belaste minister(s) over de aanwezigheid van voldoende redenen om af te wijken van de algemene regelen van openbaarheid mede kunnen oordelen, uiteraard binnen de grenzen van de normale toetsing t.w. die aan de wet en aan het algemeen belang. De Commissie verwacht dat hiervan een voldoende preventieve werking zal uitgaan en een lichtvaardig nalaten van voorafgaande publicatie zal verhinderen.

INSCHAKELING VAN PRIVAATRECHTELIJKE STICHTINGEN.

Met name bij de produktschappen, maar ook wel bij de, jongere, bedrijfsschappen stuit men op de figuur van een stichting, die — vaak met financiering door het betrokken publiekrechtelijke orgaan — regelingen uitvoert welke door dat orgaan zijn vastgesteld of, meer in het algemeen, een taak vervult welke, gelet op de bevoegdheden aan het betrokken publiek-

rechtelijk lichaam verleend, evengoed zo niet beter door dat lichaam zelf zou kunnen worden verricht. Terecht wijst de Commissie onder punt 6 van de samenvatting op dit euvel, dat een feitelijke uitholling van het betrokken schap kan betekenen en voor zover het de uitvoering van door het lichaam vastgestelde regelen betreft, een verlamming van de openbaarheidsvoorschriften der wet medebrengt. Aangezien de Commissie de behandeling van dit vraagstuk niet als een onderdeel van haar taak ziet, staat zij er slechts terloops bij stil, maar er kunnen hier toch grote dingen op het spel staan. Bijvoorbeeld de grondgedachte der p.b.o., de medezeggenschap der arbeiders omtrent economische en sociale vraagstukken in hun bedrijfstak kan hierdoor in gevaar worden gebracht. Ofschoon de inschakeling van privaatrechtelijke stichtingen met name bij de produktschappen veelal een voortzetting is van een situatie, ontstaan in de tijd dat er nog geen publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie was, zal men toch steeds kritisch tegenover deze figuur moeten staan, in het bijzonder als het gaat om nieuwe toepassingen.

DE OPENBAARHEID BIJ DE S.E.R.

Aangezien het karakter en de taak van de Sociaal-Economische Raad belangrijk afwijkt van die van de bedrijfslichamen lag het in de rede, dat de Commissie aan bovengenoemd onderwerp in het bijzonder aandacht besteedde. Men kan in het algemeen stellen, dat bij tegenoverelkaarstelling van de verordenende bevoegdheid en de adviserende bevoegdheid de bedrijfslichamen in hoofdzaak de eerste hanteren, de S.E.R. daarentegen bij uitstek adviesinstantie is en wel van de Regering. Dit is de Raad dan niet zozeer uit hoofde van zijn status als centraal orgaan van het bedrijfsleven, maar op grond van zijn eigenlijke functie: adviesraad van de Regering in sociale en economische aangelegenheden. Op blz. 45 vermeldt de Commissie de regeling van de behandeling door de S.E.R. van aan dat College gevraagde adviezen. De behandeling van spontane adviezen is geheel aan de Raad zelf overgelaten.

Nu is er met name in de pers herhaaldelijk pressie uitgeoefend om meer openbaarheid toe te passen bij behandeling van adviezen door de S.E.R. met name als het om gevraagde adviezen gaat. Deze zaak heeft twee aspecten. Niet alleen de adviesvrager, vrijwel steeds de regering, kan bedenkingen hebben tegen een voortijdige bekendmaking van het standpunt van een zo invloedrijk college als de Raad in zaken die te zijner tijd nog in het parlement aan de orde komen. Ook de leden van de S.E.R. zelf evenwel kunnen er vaak bezwaar tegen hebben zich in het openbaar uit te spreken over zaken, die in een later stadium opnieuw aan hen worden voorgelegd om er in het openbaar hun mening over te geven. Het is niet de bedoeling, en ook niet passend in het kader van deze bespreking, thans aandacht te wijden aan het vraagstuk der onverenigbaarheid van lidmaatschap van de S.E.R. met dat van de Staten-Generaal, een vraagstuk dat enige jaren terug nog aanleiding gaf tot een levendige discussie tussen regering en volksvertegenwoordiging. Wel moge ik opmerken, dat de moeilijkheid niet zozeer zit in de cumulatie van beide functies bij een en

dezelfde persoon als wel in de samenstelling van de Raad en de Staten-Generaal uit dezelfde machtsgroeperingen, weliswaar niet formeel, maar zeker wel in feite. Dat de voorkeur voor een openbare behandeling van een advies ook hier als tegenstander op haar weg de wenselijkheid van een vertrouwelijk beraad vindt, behoeft geen nader betoog.

De praktische bezwaren tegen openbare beraadslaging over ontwerp-adviezen, welke het rapport op blz. 51 en 53 opsomt spreken mij niet zo aan. Als het nodig is kunnen deze bezwaren wel degelijk opzij gezet worden, hetgeen de Raad ook wel heeft getoond bij de openbare behandeling van het ontwerp-advies over de stagnatiefactoren bij de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie op 28 april j.l.

DE COMMUNICATIE MET DE BEDRIJFSGENOTEN.

In de aanvang van deze beschouwing heb ik het betreurd, dat de gesties van de bedrijfslichamen nog zo weinig bekendheid genieten niet alleen bij het publiek maar met name ook bij de eigen bedrijfsgenoten. In hoofdstuk V wijst de Commissie de vrije organisaties nog eens met klem op de taak die in dit opzicht op hen rust. „De organisaties zullen daarom de aandacht van de leden niet geheel voor zichzelf moeten opeisen, hun optreden zal voor de bedrijfsgenoten ook duidelijk het karakter moeten hebben van bemiddeling in het verkeer met de bedrijfslichamen.” Zolang het nog voorkomt, dat vrije organisaties de werkstukken van de in hun sector bestaande bedrijfslichamen in hun bladen als hun eigen werk aankondigen of de door die lichamen opgestelde nota's vrijwel letterlijk overnemen en verwerken in hun eigen rapporten zijn wij nog ver af van bovengenoemd desideratum. De Commissie constateert zelf ook het door mij gesignaleerde euvel — zij het in wat bedekter teren — en ziet het tevens als een taak van de bedrijfslichamen zelf de banden met de bedrijfsgenoten te leggen of te versterken. Dat de behoefte hieraan van geval tot geval sterk uiteen zal lopen, spreekt voor zichzelf.

De Commissie verstaat onder voorlichting der bedrijfsgenoten slechts de informatie over de activiteiten van het bedrijfslichaam zelf, dus niet de algemene voorlichting met betrekking tot de sociale en economische aangelegenheden in de bedrijfstak. Terecht laat zij deze taak van een bedrijfsschap buiten beschouwing omdat zij nu eenmaal zich moet beperken tot het openbaarheidsaspect van de communicatie met de bedrijfsgenoten.

Een naar mijn mening bestaande leemte in de Wet op de Bedrijfsorganisatie zou ik in dit verband nog willen signaleren. Op blz. 59 vermeldt de Commissie onder noot 7) het „Mededelingenblad Bedrijfsorganisatie”, vergelijkbaar, zoals de Commissie meent, met de Nederlandse Staatscourant. Ik neem aan, ook wat zijn *verspreiding* betreft, met dit officieel orgaan te vergelijken. Dit nu ligt voor de hand voor zover het karakter en de inhoud van het Mededelingenblad parallel lopen met die van de Staatscourant. Maar het Mededelingenblad heeft nog een andere zeer belangrijke functie, te weten plaats van publikatie van ontwerp-verordeningen. Bij Koninklijk Besluit van 15 december 1950 *Stb.* K 550 is n.l. bepaald, dat die bekendmaking ten minste 4 weken voor de behandeling van het ontwerp dient

plaats te vinden in het Mededelingenblad. Deze voorafgaande publikatie van ontwerp-verordeningen is een van de in de Wet op de Bedrijfsorganisatie verankerde waarborgen voor openbaarheid. Het beoogde effect, de mogelijkheid voor de *bedrijfsgenoten* tijdig kennis te nemen van wat hun „boven het hoofd hangt”, wordt naar mijn mening evenwel volstrekt niet bereikt. Er zijn mij vrijwel geen gevallen bekend, dat bedrijfsgenoten hetzij individueel, hetzij in georganiseerd verband, tijdens die periode van „voorhangen” van het ontwerp zich met bezwaren tot het bestuur van het betrokken schap wendden. Slechts een enkele maal heeft een consumentenorganisatie de 4-weken-termijn benut, maar meestal richten deze zich tot de goedkeurende instanties. „Voor het rechtstreeks verkeer met de bedrijfsgenoten heeft het geen betekenis” zo constateert ook de Commissie, daarmee de waarde van dit blad althans op dit punt m.i. tot nul reducerend. Mijn conclusie is dan ook, dat er een wettelijk voorschrift zou moeten komen, dat — eventueel met behoud van het Mededelingenblad — de ontwerpen van vast te stellen verordeningen (tevens) in de betrokken vakbladen c.q. regionale pers zouden moeten worden gepubliceerd. Dit zal in de praktijk ongetwijfeld moeilijkheden meebrengen, maar alleen met een zódanig voorschrift is de openbaarheid gediend, niet met het huidige.

SLOTBESCHOUWING

Gaarne zou ik nu het rapport van de Centrum-Commissie nog eens willen bezien tegen de achtergrond van de nota van de S.E.R. van 28 april en de nota van Staatssecretaris Schmelzer van 24 juni; een en ander voor zover hierin aandacht wordt gewijd aan de openbaarheid.

In de S.E.R.-nota staat te lezen, dat de — overigens beperkte — verplichting tot openbaarheid ten slotte in de wet is opgenomen om publieke controle mogelijk te maken. De Organisatie-Commissie vindt in haar constatering, dat deze wettelijke voorschriften een tamelijk zware handicap vormen voor de vrijwillige totstandbrenging van een publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, aanleiding te bepleiten dat bedoelde voorschriften niet verder worden toegepast dan in het algemeen belang nodig kan worden geacht. Zij acht een uitbreiding van de bestaande wettelijke verplichtingen in het algemeen niet noodzakelijk. Laat het begrip voor de openbaarheid als good-will kwekend element maar rustig in het bedrijfsleven zelf groeien, zo roept de Organisatie-Commissie als het ware uit, en bederf dit niet, overheid, door meer voorschriften voor te stellen of ook zonder deze op meer openbaarheid te blijven aandringen. Staatssecretaris Schmelzer neemt de hem toegeworpen handschoen op en stelt in de regeringsnota van 24 juni dat de wettelijke voorschriften jaarlijk minimaal zijn maar dat dit hem toch niet behoeft te beletten een en andermaal bij de bedrijfslichamen op zoveel mogelijk openbaarheid aan te dringen. Het is hem, zo zegt Z.E., er met name om te doen, dat men de weg vindt van zo weinig mogelijk openbaarheid (de minimale wettelijke voorschriften, F. S.) naar zo veel openbaarheid als verantwoord mogelijk is. „In zoverre beperking in de openbaarheid werkelijk nodig is, vindt zij alleen hierin haar rechtvaardiging, dat bepaalde aangelegenheden op bepaalde tijdstippen

niet geschikt moeten worden geacht om in de volle openbaarheid te worden behandeld" zo concludeert de Staatssecretaris ten slotte en hij constateert dan, dat er in de praktijk heel wat meer voor openbare behandeling geschikt bleek dan men had verondersteld.

Om het nu eens kort samen te vatten: de Organisatie-Commissie van de S.E.R. bezweert de regering vooral voorzichtig te zijn met het hameren op meer openbaarheid bij de p.b.o.; de regering neemt dit lichter op en is geneigd de voordelen van het betrachten van openbaarheid zwaarder te wegen dan de eventuele nadelen die zij slechts zelden meent aan te treffen. Op het eerste gezicht nogal uiteenlopende opvattingen, bij grondiger beschouwing meer nuanceverschillen dan essentiële tegenstelling. Zo is het dan ook helemaal niet uitgesloten, dat het onderhavige Centrum-rapport toch door beide instanties zal worden aanvaard en zelfs de daarin vervatte voorstellen tot kleine wetswijzigingen nog eens in het Staatsblad zullen verschijnen. Maar ook zonder dit laatste hoopt de Centrum-commissie met haar rapport althans op enige wijze te hebben bijgedragen in het bevorderen van een groeiend begrip voor en een gunstiger oordeel over de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie.

's-Gravenhage, juni 1961.

De redactie van het KSM ontving het hieronder volgende artikel van de heer Bornewasser. Daar de redactie zich heeft afgevraagd of de door de heer Bornewasser in dit artikel behandelde wijziging van de Bioscoopwet inderdaad slechts het karakter van een technische herziening zou hebben, heeft zij aan Prof. Dr. A. A. Ariëns, adviseur van het Katholiek Bezinningscentrum voor Bioscoop- en Film-exploitanten verzocht zijn visie daarop te geven. Prof. Ariëns heeft aan dit verzoek voldaan en zijn mening weergegeven in het artikel, dat de redactie aansluitend aan het artikel van de heer Bornewasser heeft geplaatst.

Wijziging der Bioscoopwet

EEN „TECHNISCHE HERZIENING”.

DOOR E. G. H. BORNEWASSER.

Voor de vierde maal is er een wetsontwerp ingediend tot herziening van de Bioscoopwet. De drie vorige wetsontwerpen hebben het niet tot het Staatsblad kunnen brengen.

Van het eerste, ingediend op 18 januari 1940, werd op 23 april door de Tweede Kamer het Voorlopig Verslag uitgebracht. Een paar weken later beleefde Nederland de invasie van de Duitsers en na de oorlog kwam de regering, in beslag genomen door zoveel ingrijpende dingen, niet meer tot de beantwoording van het Voorlopig Verslag; op 20 april 1948 werd het wetsontwerp ingetrokken.

Het tweede wetsontwerp werd ingediend op 12 mei 1948, hoewel inmiddels aan een commissie onder voorzitterschap van prof. dr. F. Sassen reeds was opgedragen, de vraag inzake een eventuele wijziging van de wet in haar geheel te onderzoeken en de commissie daarmee nog bezig was. Maar de regering wenste met spoed wettelijke maatregelen tegen de veel voorkomende vertoningen van niet toegelaten films in zogenaamde „besloten kring”, waarvan de beslotenheid in werkelijkheid slechts fictief was.

Het derde ontwerp eindelijk werd ingediend op 19 oktober 1949. Uit de Voorlopige Verslagen, over deze beide wetsontwerpen uitgebracht, bleek, dat er in de Tweede Kamer zoveel bezwaren werden gemaakt tegen de wijze waarop de regering het hierboven genoemde euvel wilde bestrijden (en ook nog tegen enkele andere essentiële punten), dat zowel het ene als het andere wetsontwerp resp. in oktober 1949 en in december 1954 werden ingetrokken. De Bioscoopwet luidt dus thans, in 1961, nog steeds zoals ze luidde in 1926.

NIET MEER DAN EEN TECHNISCHE HERZIENING.

Het op 27 januari 1961 ingediende wetsontwerp wordt door de regering genoemd een „technische herziening van de Bioscoopwet” en dat is het inderdaad. Van de drie nieuwe elementen in het derde ontwerp: de bestrijding der slechts schijnbaar besloten voorstellingen, de instelling van een nieuwe groep films, de Jeugdfilm, en het formeel toekennen van het recht van aanbrenge van coupures aan de naheuring wordt niet meer gerept. Deze dingen zijn voorlopig van de baan, tenzij bij de verdere behandeling van het ontwerp door de Tweede Kamer ten aanzien van deze punten amendementen mochten worden ingediend, hetgeen niet waarschijnlijk lijkt. Overigens zijn veel bepalingen, voorkomende in het derde wetsontwerp, niet of slechts weinig gewijzigd overgenomen.

De technische wijzigingen hebben o.a. ten doel een verhoogde rechtsbescherming van aanvragers van bioscoopvergunningen; aan de andere kant zijn echter ook de strafbepalingen uitgebreid en nader gepreciseerd.

DE KEURING.

Een grondige wijziging ondergaat het omslachtige en, wat de leden 2 en 3 betreft, ook foutief geredigeerde artikel 16 der wet. Het nieuwe artikel is korter, eenvoudiger en ook juist geformuleerd. In het tegenwoordige artikel wordt namelijk in lid 2 en lid 3 bepaald, dat bij openbare bioscoopvoorstellingen, toegankelijk voor of *bijgewoond door* kinderen en/of ouderen tot achttien jaar, geen films mogen worden vertoond welke voor die leeftijden niet zijn toegelaten. De bepaling gaat dus in feite uit van hun eventuele aanwezigheid — en dan moet de bioscoopexploitant zich met zijn program daaraan aanpassen! Natuurlijk werd juist het omgekeerde bedoeld. Het nieuwe artikel zegt dan ook duidelijk, dat bij de vertoning van films, niet toegelaten voor resp. alle leeftijden of veertienjarigen, geen bezoekers mogen worden toegelaten te wier aanzien niet voldoende aannemelijk is dat zij de leeftijd van onderscheidenlijk veertien en achttien jaren hebben bereikt.

Verder wordt nu ook nadrukkelijk bepaald, dat „de keuring betreft zowel de beelden der films als de hoofdtitel en alle onder- (tussen) titels, de gesproken of gezongen tekst, alle andere geluidswaergaven en de bij de film behorende afbeeldingen ter reclame.”

De Centrale Commissie voor de keuring van films krijgt de kortere naam Kijkscmissie Filmkeuring.

Een belangrijke aanvulling is, dat een film ter vertoning niet mag worden *aangekondigd* onder een andere titel dan door de Rijkscmissie Filmkeuring is toegelaten. Vroeger geschiedde dat dikwijls en daarbij werd dan bij voorkeur een pikante titel gekozen, die de inhoud van de film soms helemaal niet dekte. Als wij ons goed herinneren, heeft indertijd het bestuur van de Nederlandse Bioscoopbond, terecht van oordeel dat deze minderwaardige praktijken de naam van het bioscoopbedrijf schade deden, ze aan zijn leden verboden. De Memorie van Toelichting van het wetsontwerp spreekt echter van een ook nu nog „veel voorkomend” euvel. In elk geval is deze aanvulling een verbetering.

VERBOD VAN EEN FILM DOOR DE BURGEMEESTER.

In artikel 19 van de tegenwoordige wet wordt bepaald, dat de burgemeester de openbare vertoning van een toegelaten film kan verbieden, indien van die vertoning stoornis van de openbare orde is te verwachten. In het verleden is dat slechts enkele malen gebeurd. Toen indertijd de Amerikaanse film „Grazige weiden” in ons land werd vertoond — een film waartegen van protestants-christelijke zijde groot bezwaar werd gemaakt — is in een paar gemeenten de vertoning door de burgemeester verboden; men kon zich toen moeilijk onttrekken aan de indruk, dat in deze gevallen van defournement de pouvoir kon worden gesproken. Het nieuwe artikel preciseert dan ook, dat dit slechts kan geschieden „in gevallen van dringende noodzaak van tijdelijke of plaatselijke aard.” En in de M. v. T. wordt gezegd, dat van deze bevoegdheid van de burgemeester „slechts in het uiterste geval” gebruik zal mogen worden gemaakt; mede omdat de burgemeester uiteraard „eventuele onregelmatigheden welke het gevolg zijn van de vertoning van een film, met de normale middelen (dient) te onderdrukken.”

HET TOEZICHT OP DE NALEVING VAN DE WET.

Indien de personen die belast zijn met het toezicht op de naleving van de wet en de opsporing van overtredingen, overtredingen constateren, moeten zij daarvan verslag opmaken en dit (thans) doen toekomen aan de burgemeester. Voortaan zullen ze dat verslag echter ook moeten toezenden aan de voorzitter van de Rijkscommissie Filmkeuring. Dit lijkt ons een goede bepaling. De voorzitter krijgt daardoor een overzicht, hoe het met de naleving van de wet in het land staat. Op het ogenblik mist hij dat. Misschien zal hij dan ook weleens aanleiding vinden, de aandacht van een burgemeester te vragen voor de onvoldoende naleving van de wet in zijn gemeente. Leden van de plaatselijke commissies van toezicht zullen allicht weleens de ervaring hebben opgedaan, dat hun verslagen aan de burgemeester niet altijd de resultaten hadden die zij daarvan meenden te mogen verwachten; iets dat vooral betreft de naleving van de leeftijdsbepalingen (wat overigens een moeilijk punt is). Een bijkomstig gevolg daarvan was, dat de commissie van toezicht aan prestige inboette tegenover de bioscoop-exploitanten en dat het animo van de leden gevaar liep te verminderen.

Het nieuwe artikel bevat nog een aanvulling. Op aanwijzing van de toezichthoudende personen is de bioscoopexploitant namelijk voortaan verplicht, bezoekers ten aanzien van wie niet voldoende aannemelijk is dat zij de voor de toegang vereiste leeftijd bezitten, „onverwijld te verwijderen of te doen verwijderen.” De bepaling is logisch, maar hoe zal het in de praktijk gaan? Wat de leden van de commissies van toezicht betreft, wij vermoeden, dat de meesten van hen er weinig voor zullen voelen als officiële „uitsmijters” te fungeren. Zij zullen herhaaldelijk bezoekers zien zitten die in de termen vallen om „onverwijld” verwijderd te worden en zij zullen dan de bioscoopexploitant of zijn personeel op hen attent maken. Maar het lijkt ons niet erg waarschijnlijk, dat zij genegen zijn, in het ge-

zelschap van de exploitant of van iemand van het personeel een volle zaal inclus de balkons af te lopen en overtreders een voor een aan te wijzen. Dat lijkt ons veel meer een gevalletje voor de politie.

Van politie gesproken, wij zijn, mede op grond van onze eigen ervaring als oud-lid van een commissie van toezicht, overtuigd, dat een effectief toezicht op de naleving van de wet, vooral wat de leeftijdsbepalingen aangaat, slechts kan worden verkregen wanneer de politie daarbij dagelijks wordt ingeschakeld. De plaatselijke commissies van toezicht bestaan uit ten hoogste zeven leden en men kan van hen niet vergen noch verwachten, dat zij alle avonden naar de bioscoop gaan. In plaatsen met een reeks bioscopen kunnen zij alléén onmogelijk voldoende toezicht houden. De burgemeesters mogen zich daarvan toch goed overtuigd houden!

De bevoegdheid van de toezichhoudende personen een film in beslag te nemen, blijft gehandhaafd, maar de bepaling dat zij de film dan in tegenwoordigheid van de bioscoopexploitant moeten verzegelen, vervalt gelukkig. Terecht wordt in de M.v.T. gezegd, dat zulks „onder de omstandigheden waarom het hier gaat”, niet alleen meestal niet mogelijk is, maar ook ernstige bezwaren oplevert wegens brandgevaar.

„ERKENDE” INSTELLINGEN OF VERENIGINGEN EN HUN TOEZICHT.

Gelukkig komt in dit wetsontwerp niet meer voor de in het derde wetsontwerp opgenomen bepaling inzake de „erkende” instellingen of verenigingen; een bepaling die nogal bevreemdend was en bovendien niet klopte met het daarop volgende artikel. Artikel 20 van de Bioscoopwet luidt thans aldus: „Instellingen of verenigingen, welke blijkens hare statuten zich ten doel stellen het voorkomen of bestrijden van de zedelijke en maatschappelijke gevaren, aan bioscoopvoorstellingen verbonden, kunnen door Onze met de uitvoering dezer wet belaste Minister als zodanig worden erkend.” Er wordt niets gezegd over de wijze waarop deze instellingen of verenigingen hun doel trachten te bereiken: door het uitoefenen van een bijzonder toezicht (nakeuring), het vertonen van goede films of door beide. Maar artikel 19 van het vorige wetsontwerp was zo geformuleerd, dat alleen die instellingen of verenigingen door de minister zouden kunnen worden erkend, welke de zedelijke en maatschappelijke gevaren van filmvoorstellingen trachten te bestrijden *door het vertonen van films*, of zulke die het vertonen van films van artistieke, religieuze of culturele strekking willen bevorderen. In deze redactie werd dus de bestrijding van die gevaren door een bijzonder toezicht (nakeuring) *uitgesloten*. De Katholieke Film Centrale, die zelf geen films vertoont, zou voortaan niet meer door de minister kunnen worden erkend en daarmee de bevoegdheid tot een bijzonder toezicht (nakeuring) verliezen. Daarmede klopte echter weer niet het bepaalde in art. 20 van dat wetsontwerp, waarin ten aanzien van erkende instellingen of verenigingen wel degelijk werd gesproken over een „bijzonder toezicht” en waarin verder werd gezegd, dat de bioscoopexploitant die zulk een bijzonder toezicht heeft aanvaard, slechts films mag vertonen „voor zover die zijn toegelaten door de instelling of vereniging, met dat toezicht be-

last." Hier werd dus duidelijk op nakeuring gedoeld. Wij hebben indertijd bij de bespreking van het wetsontwerp (K.S.M. van december 1949) al de aandacht gevestigd op de onvolledige redactie van art. 19.

Artikel 20 van het thans ingediende ontwerp tot wijziging van de wet beperkt de bestrijding van de zedelijke en maatschappelijke gevaren van filmvoorstellingen niet meer tot „het vertonen van films" en in art. 21 wordt gesproken van het „bijzonder toezicht" van erkende instellingen of verenigingen op openbare filmvoorstellingen. Naast de hier bedoelde instellingen of verenigingen kunnen voortaan ook worden erkend zulke, welke het vertonen van films van artistieke, religieuze of culturele strekking willen bevorderen. Deze uitbreiding wordt in de M. v. T. gemotiveerd met een verwijzing naar de vele, sinds het inwerkingtreden der Bioscoopwet in 1929 in het leven geroepen filmliga's, filmclubs en dergelijke.

Wat het bijzonder toezicht betreft, uit het vorige wetsontwerp is overgenomen de bepaling, dat een bioscoopexploitant dat toezicht ook kan aanvaarden voor slechts een gedeelte van zijn voorstellingen, bijvoorbeeld voor een of twee dagen of zelfs voor bepaalde uren van de dag. Hierdoor wordt de mogelijkheid geschapen, dat in de steden boven de Moerdijk in een of meer bioscopen althans op bepaalde dagen of uren slechts films worden vertoond, welke door een nakeuring (in casu wel die van de K.F.C.) zijn toegelaten. Of deze mogelijkheid ook werkelijkheid zal worden, zal voornamelijk afhangen van het katholieke bioscooppubliek of van katholieke organisaties.

DE z.g. CULTURELE FILMS.

Artikel 1 van de Bioscoopwet spreekt in het tweede lid, sub 2, van films, „betreffende onderwerpen van wetenschap, nijverheid, landbouw en handel", welke als zodanig door de centrale commissie voor de filmkeuring zijn goedgekeurd. In de praktijk werden deze films kortweg aangeduid als culturele films. Voor het geven van openbare bioscoopvoorstellingen waarbij uitsluitend zulke films worden vertoond, is geen schriftelijke vergunning door B. en W. vereist. Voor deze films mits zij geen handelsreclame maken) wordt ook een lager keurloon berekend. Het nieuwe artikel 1, tweede lid, spreekt nu over films „welker inhoud een wetenschappelijk, godsdienstig of voorlichtend karakter draagt dan wel die ten doel hebben handelsreclame te maken." De rubriek is dus uitgebreid.

SAMENSTELLING VAN DE RIJKSCOMMISSIE FILMKEURING.

In het tegenwoordige Bioscoopbesluit, dat de samenstelling, taak en werkwijze van de centrale commissie voor de filmkeuring regelt, staat onder art. 2, dat „bijzondere verenigingen, welke geacht worden door hare samenstelling en werkkring bij een goede uitvoering der Bioscoopwet in het bijzonder betrokken te zijn," door de minister in de gelegenheid worden gesteld, een aanbeveling van een of meer personen voor het lidmaatschap van deze commissie te doen. De nieuwe redactie spreekt van „verenigingen, stichtingen en instellingen". Het imperatieve voorschrift (de minister „stelt" deze verenigingen in de gelegenheid) wordt veranderd; ze kunnen" door

de minister worden aangewezen als bevoegd, hem een of meer personen ter benoeming aan te bevelen. Deze bepaling is nu overgebracht van het Bioscoopbesluit in de wet, waardoor de hier bedoelde bevoegdheid in de wet zelf wordt vastgelegd, hetgeen de regering juist lijkt. Overigens is de minister niet aan die aanbevelingen gebonden.

De commissie-Sassen had indertijd de wens uitgesproken, dat een aantal plaatsen in de commissie zou worden bezet „op aanbeveling van de filmorganisaties” en voorts, dat in verband met de keuring voor de jeugd de benoeming van een aantal „specialisten” zou worden overwogen. De regering heeft deze gedachten echter niet overgenomen; zij zegt alleen, dat ze zullen worden overwogen.

Dit zijn wel de voornaamste bepalingen van deze technische herziening van de Bioscoopwet. Wanneer het wetsontwerp door de Kamers is aangenomen zal het nog enige tijd duren voor de wet in werking treedt. De tekst zal verschijnen in een nieuwe, doorlopende nummering der artikelen en verder zullen natuurlijk de algemene maatregelen van bestuur worden bewerkt om ze in overeenstemming te brengen met de nieuwe wet.

Wij hebben reeds de drie belangrijkste punten genoemd welke door de regering niet uit het vorige wetsontwerp zijn overgenomen.

Ten eerste de bestrijding van de zogenaamde besloten voorstellingen waarvan de beslotenheid een farce is. De bezwaren welke indertijd uit de Tweede Kamer werden geuit tegen de wijze waarop dit euvel zou worden bestreden, waren niet alle van louter negatieve aard. Veel Kamerleden wilden eerst wel eens weten hoe groot de omvang van het misbruik was. Was die inderdaad zo groot dat het voorgestelde vergaande ingrijpen werkelijk noodzakelijk was? Deze leden waren voorts van mening, dat men ook met andere verweermiddelen resultaat zou kunnen bereiken. Organisaties die besloten voorstellingen willen geven, zouden aan bepaalde eisen moeten voldoen. De overheid zou voor de beslotenheid bepaalde criteria kunnen vaststellen. Voor grens- of twijfelgevallen zou aan de plaatselijke overheid een vergaande bevoegdheid kunnen worden toegekend, met mogelijkheid van beroep op de rechter.

Deze gedachten verdienen ook nu nog ernstige overweging. Nu het wetsontwerp deze materie onbehandeld laat, blijft de situatie op dit punt even onbevredigend als ze was. Het zou daarom goed zijn als de zaak bij de behandeling van het wetsontwerp op een of andere wijze ter sprake gebracht werd, bijvoorbeeld doordat de Kamer de wens uit, dat inzake de quasie-besloten filmvertoningen in elk geval enige voorzieningen worden getroffen.

Het tweede punt is de indertijd voorgestelde invoering van een nieuwe groep films, de jeugdfilms; films die „bepaaldelijk voor kinderen beneden de leeftijd van veertien jaar” zouden worden gekeurd. Vele ouders zouden zulk een nieuwe groep verwelkomen; zij zouden weten dat zij hun kinderen gerust erheen kunnen sturen. Er zouden dus voortaan twee soorten films voor kinderen zijn: die welke „voor alle leeftijden”, dus ook voor kinderen beneden veertien jaar zijn toegelaten, en die welke „bepaaldelijk” voor deze leeftijd zijn toegelaten. Beide groepen zouden heel goed naast elkaar

kunnen bestaan, al zou men moeten afwachten of de nieuwe groep erg talrijk zou worden. Maar het is duidelijk dat de jeugdfilms naar een andere maatstaf gekeurd zouden moeten worden, namelijk naar een *positieve* maatstaf; hoe zou men anders verschil kunnen maken tussen de ene en de andere groep? Met de door de filmkeuring aangelegde *negatieve* maatstaf: „als zijnde niet in strijd met de goede zeden of de openbare orde” kan men onmogelijk tot twee verschillende uitspraken komen. Voor de nieuwe groep is men aangewezen op een positief criterium, maar daar wilde de regering niet aan. En daarmee zat men in een impasse. De jeugdfilm is dientengevolge van de baan.

Ten slotte de bevoegdheid voor de nakeuring (zowel de gemeentelijke als die van een erkende instelling of vereniging) tot het aanbrenge van coupures. Een verbod van coupures door een nakeuring staat wel in art. 42 van het Bioscoopbesluit, maar in de Bioscoopwet staat het niet en dat maakt de waarde van art. 42 twijfelachtig. In het wetsontwerp van 19 oktober 1949 (het derde) werd die bevoegdheid voor de nakeuring duidelijk vastgelegd. Daartegen werd echter door een deel van de Kamer groot bezwaar gemaakt en in het nieuwe wetsontwerp komen de betreffende aanvullingen niet meer voor.

De nakeuring zal dus ook in de toekomst herhaaldelijk voor de keuze komen te staan, omwille van een of enkele passages de hele film af te keuren of ze ongewijzigd toe te laten. De Katholieke Film Centrale schijnt overigens om redenen van beleid en praktijk de bevoegdheid tot het aanbrenge van coupures niet bepaald op te eisen. De tegenwoordige regeling heeft in haar oog het voordeel, dat er geen conflicten uit zijn voortgevloeid. En verder betwijfelt zij of alles wat wenselijk is, gezien de politieke verhoudingen, ook bereikbaar zou zijn. In alle geval, de praktijk blijft zoals ze is: geen coupures door de nakeuring.

Wijziging der Bioscoopwet

MEER DAN EEN „TECHNISCHE HERZIENING“

DOOR PROF. DR. A. A. ARIËNS.

Het ontwerp Wijziging van de Bioscoopwet, hier zoëven door de Heer Bornewasser belicht en ook door de Memorie van Toelichting een „technische herziening“ genoemd, is meer ingrijpend van aard dan men op het eerste gezicht zou vermoeden.

Met name de voorgestelde wijziging van art. 1 lid 2 sub 2 vraagt de nodige aandacht. Het heeft er de schijn van, dat de wetswijziging, voorbereid door de Rijkscommissie Filmkeuring, vooral op dit artikel is gericht, met het doel, een in de laatste jaren bij deze Commissie gegroeide praktijk te legaliseren.

In verschillende gemeenten bevatten de verordeningen op de vermakelijkheidsbelasting gunstige bepalingen voor de films, door de Rijkskeuring als z.g. art. 1-films aangewezen, d.w.z. films als bedoeld in art. 1, 2de lid, sub 2.

In het eerste lid van art. 1 van de Bioscoopwet wordt bepaald, dat een schriftelijke vergunning van Burgemeester en Wethouders is vereist voor de exploitatie van een bioscoop. In het tweede lid sub 2 van dit artikel worden aan de Gemeentelijke controle onttrokken voorstellingen, waarbij uitsluitend films worden vertoond betreffende onderwerpen van wetenschap, nijverheid, landbouw en handel, die als zodanig door de Rijkscommissie Filmkeuring zijn aangewezen, de z.g. art. 1-films.

Om geen onnodige belemmeringen op te leggen aan de vertoning van dit soort films, werd geen „verlof“ van B. en W. verplicht gesteld tengevolge waarvan bovendien deze films aan de gemeentelijke nakeuring werden onttrokken. Hiertegen was geen enkel bezwaar.

Maar zoals reeds gezegd, bij verschillende gemeenten ontstond de praktijk, aan deze z.g. art. 1-films belastingfaciliteiten te verlenen. Op een thans in doorsnee geldende vermakelijkheidsbelasting van 25% betekent dit gewoonlijk een vermindering tot 15%.

Het is begrijpelijk dat vanuit „het bedrijf“ aandrang werd uitgeoefend op de Rijkscommissie Filmkeuring het praedicaat art. 1 zo ruim mogelijk toe te kennen.

Blijkens het Jaarverslag van de Commissie (blz. 5), blijkt deze in 1950 nog niet bereid voor deze aandrang te bezwijken: „De bioscoopwet kent noch de uitdrukking „cultureel” noch „documentair”, ze kent slechts films betreffende een onderwerp van wetenschap, handel, nijverheid of landbouw.” Derhalve kunnen films op hoog cultureel peil, die de genoemde onderwerpen niet betreffen, niet ex art. 1 worden goedgekeurd. „Dat de meeste gemeentelijke verordeningen op de gemakkelijksbelasting de gunstige bepaling bevatten dat op de z.g. art. 1-films een verlaging..... zal worden toegepast, mag voor de Centrale Commissie geen aanleiding zijn tot het lichtvaardig toekennen van het zo begeerde praedicaat”.

Door het gemeentelijk belastingbeleid verkreeg het art. 1-praedicaat, naast het onttrekken van de film aan de gemeentelijke controle, nog een geheel andere betekenis, nl. een fiscale.

In haar Jaarverslag van 1951 (blz. 7) zegt hiervan de Commissie: „Hoewel dit nooit in de bedoeling heeft gelegen van de wetgever, is thans het art. 1-praedicaat veelal een *conditio sine qua non* voor de vermindering der te heffen gemakkelijksbelasting”.

Sinds 1952 echter is de Commissie van haar oorspronkelijk standpunt teruggekomen en is zij een steeds ruimere interpretatie gaan toekennen aan de normen van art. 1. Niet alleen „documentaires” op het gebied van wetenschap, nijverheid, landbouw en handel verkregen het art. 1-praedicaat, maar ook een toenemend aantal grote speelfilms, die een zg. voorlichtend karakter dragen, en die in de programma's van de gewone bioscopen worden opgenomen.

In 1959 was dit blijkens het verslag van de Commissie opgelopen tot 12% van de hoofdfilms, die in de bioscopen werden vertoond.

In het onderhavige wetsontwerp wil men deze praktijk nu legaliseren, door in art. 1, lid 2, sub 2 de woorden films „betreffende onderwerpen van wetenschap, nijverheid, landbouw en handel” te vervangen door: „welker inhoud een wetenschappelijk, godsdienstig, of voorlichtend karakter draagt”.

Onder films met een „voorlichtend karakter” rekent, blijkens de reeds gevormde praktijk, de Rijkskeuring dan alle speelfilms, die een historisch gegeven, een biografie, een roman van de wereldliteratuur behandelen, sexuele voorlichting geven e.d. Zo werd bv. door de Rijkskeuring het praedicaat art. 1 toegekend aan de films *Nuits d'Europe* en *The world by Night*, („voorlichting” omtrent het nachtleven) die door de katholieke nakeuring ontoelaatbaar werden verklaard (striptease-shows), en die op deze wijze (in overeenstemming met de goede bedoelingen van de gemeenten?) van een belangrijke belastingverlaging profiteerden.

De aanduiding „van voorlichtend karakter” is uiteraard voor de meest rekkelijke interpretatie vatbaar, en scheidt ruim baan voor het praedicaat art. 1.

Wat zijn de bezwaren tegen deze ontwikkeling?

1. Geheel in strijd met de bedoeling van de wetgever en met de zin van art. 1 (waarin het stelsel van de bioscoopvergunningen wordt geregeld), wordt een belangrijke categorie van speelfilms aan de gemeentelijke con-

trole en aan de nakeding onttrokken, om een buiten de bioscoopwet om gegroeide praktijk van belastingfaciliteiten, geleidelijk aan verbonden aan het praedicaat art. 1, ruimer armslag te geven.

Dit beloopt thans reeds, zoals gezegd 12% van de in de bioscopen vertoonde hoofdfilms; dit niettegenstaande de weerstand, waarop het ruimet toekennen van dit praedicaat bij de huidige wetstekst nog bij meerdere leden van de Rijkscommissie Filmkeuring stuit. Na wijziging kan men een beduidende toename van art. 1-films verwachten.

Dit zou een onaanvaardbare uitholling van de gemeentelijke nakeding betekenen, die in stijd is met het karakter van de Wet.

2. Deze ontwikkeling van art. 1, lid 2 2° is bovendien misleidend voor de gemeenten. Deze bedoelen met het verlenen van belastingfaciliteiten aan art. 1-films de „betere” film te bevorderen.

In het spraakgebruik is men het praedicaat art. 1 gelijk gaan stellen met „cultureel goedgekeurd”. Dit is echter een misvatting. Waardeloze sensatie-films als *Streetcorner* (Hoe vertel ik het mijn dochter), waarin de bekende sexuele bioscoopvoorlichting wordt gegeven (een partus, keizersnede enz.), een film die bovendien in verschillende steden wekenlang werd geprolongeed en geen aanmoediging behoefde, profiteerde in vele gemeenten van een aanzienlijke belasting-verlaging. Daartegenover komt bv. de gehele groep van Bergman-films voor het praedicaat art. 1 niet in aanmerking en kan, ook na de voorgestelde wetwijziging, niet voor dit praedicaat in aanmerking komen.

De voorgestelde wijziging van art. 1 lid 2 2°, afkomstig van de Rijkscommissie Filmkeuring — is in deze vorm niet aanvaardbaar en een verkrachting van de wet, daar zij het keuringsstelsel van Rijksweg in toenemende mate een belemmering doet worden voor de gemeentelijke controle.

Beter had men op dit punt eenvoudig het wetsontwerp 1949 kunnen volgen en in plaats van art. 1 lid 2 sub 2, in art 16, waar het keuringsstelsel en niet het vergunningsstelsel aan de orde is, een lid kunnen invoegen, luidend:

„Met inachtneming van het bepaalde in het voorgaande lid kan de Rijkscommissie bij een toelating tevens verklaren, dat zij de film heeft toegelaten als een *film betreffende een onderwerp van wetenschappelijk- of voorlichtend karakter*”. Dan worden deze films niet aan de controlerende werking van de gemeenten en aan de nakeding onttrokken.

Beter zou nog zijn om te spreken van „*een film van cultureel of sociaal pedagogische waarde*”. Dan eerst komt men aan de eigenlijke bedoelingen van de gemeenten tegemoet. Maar een „positieve keuring” is tot nu toe steeds welbewust uit de wet geweerd. Men zou bij die invoeging, in het geheel niet meer van een slechts „technische herziening” kunnen spreken.

Parlementaire kroniek

KANTTEKENINGEN BIJ HET KINDERBIJSLAGDEBAT

Niet zelden wordt de klacht vernomen, dat het de heden-daagse politiek ontbreekt aan strijdvragen die de gemiddelde kiezer aanspreken. De beëindiging van de schoolstrijd wordt daarbij haast betreurd. Door het wetsontwerp Algemene Kinderbijslagverzekering is de laatste maanden weer meer leven in de politieke brouwerij gebracht.

Uitdrukking van een nieuwe, onberaden gedachte is dit wetsontwerp bepaald niet. Er is namelijk geen wezenlijk verschil in behoefte aan kinderbijslag tussen werknemer en zelfstandige. De structuur van onze maatschappij laat niet toe, dat een werknemer een loon bedingt dat varieert met de behoeften van zijn gezin. De zelfstandige is echter evenmin in de gelegenheid om die reden de prijs van zijn goederen of diensten hieraan aan te passen. De beperking van de geldende Kinderbijslagwet tot de loontrekkenden was dan ook in 1939 geen kwestie van principe. Uitdrukkelijk werd toegelicht, dat redenen van praktische aard hiertoe hebben geleid.

Men zou de vraag kunnen opwerpen of het destijds verstandig is geweest genoeg te nemen met het toen politiek haalbare. De voorstanders van de kinderbijslag uit die dagen mochten echter de hoop koesteren, dat de praktijk hun gelijk zou bewijzen alsook tot verdere

voortgang zou noden. Zij zijn hierin niet teleurgesteld. De kinderbijslag is een instituut geworden, dat niet meer uit onze maatschappij kan worden weggedacht. Tevens is bij vele land- en tuinbouwers, middenstanders en beoefenaren van vrije beroepen sterk de behoefte gegroeid in dit opzicht niet langer bij de loontrekkenden te worden ten achter gesteld.

De Noodwet Kinderbijslag Kleine Zelfstandigen van 1951 kwam in beperkte mate tegemoet aan de gerezen behoefte voor een deel van deze groepen. De overgrote meerderheid der zelfstandigen is bij deze noodwet niet betrokken. Voor wie dit wel het geval is, heeft zij de onaangename bijmaak van een aalmoes. Deze noodwet heeft kinderbijslag voor zelfstandigen te K.V.P. kunnen zijn haar actie voor kinderbijslag voor zelfstandigen te staken of zelfs maar te matigen.

Eind oktober 1957 leek een afdoende regeling van de kinderbijslag in zicht te komen door de verschijning van een wetsontwerp Algemene Kinderbijslagverzekering (4953). Het stuk was getekend door drie socialisten, n.l. de Staatssecretaris van Sociale Zaken van Rhijn, de Minister van Financiën Hofstra en de Minister van Binnenlandse Zaken, Bezitsvorming en P.B.O. a.i. Samkalden. Op dit punt kwam de activiteit van de katholieke politici dus niet tot uitdrukking. Voor de waardering voor dit ontwerp maakte dit uiteraard geen verschil.

Ook in K.V.P.-kring werd dit

wetsontwerp niet zonder meer gunstig beoordeeld. Hier werd vooral bezwaar gevoeld tegen de regel, dat de kinderbijslag zou ingaan bij het derde kind, waarnaast een aparte regeling voor de loontrekkenden de bijslag voor de eerste twee kinderen voor deze groep zou doen behouden.

Bij de opzet van de Kinderbijslagwet van 1939 was uitgegaan van de gedachte, dat het loon verondersteld moet worden te zijn berekend op basis van de bestaansmogelijkheid van een gezin van gemiddelde grootte. Volgens de statistieken kwam dit praktisch neer op een gezin van vier personen. Het wetsontwerp van 1957 nam deze gedachte over. In 1946 echter was deze systematiek doorbroken. Toen een algemene loonronde onmogelijk werd geacht, werd de zwaarste nood gelenigd door toekenning van kinderbijslag voor ook de eerste twee kinderen. De stelling over het loon voor het gemiddelde gezin werd hierdoor aangetast. Wel was deze maatregel als tijdelijk bedoeld. Nu vijftien jaar later is er evenwel nog geen enkel uitzicht op, dat de kinderbijslag voor loontrekkenden weer vanaf het derde kind denkbaar zou kunnen zijn. Inmiddels is zelfs discutabel geworden of hiernaar behoort te worden gestreefd. Ook wanneer men dit laatste niet in aanmerking nam was een tenminste langdurige discriminatie tussen loontrekkenden en zelfstandigen ten aanzien van de eerste twee kinderen moeilijk voor de K.V.P. verteerbaar.

Het uitvoerige en critische voorlopige verslag van mei 1957 leidde ertoe, dat de voortgang van het wetsontwerp Algemene Kinderbijslagverzekering gedurende enige jaren werd gestremd. Het kabinet de Quay, in mei 1959 aan het bewind gekomen, maakte zich op het wetsontwerp verder te voeren; doch eerst op 29 juli 1960 kon de memorie van antwoord worden gepubliceerd.

De tamelijk verspreide verwachting, dat dit kabinet zou komen met een aanmerkelijk omgewerkte regeling werd niet gehonoreerd. Zo werd ook de gedachte gehand-

haafd de kinderbijslag te doen ingaan bij het derde kind. Ter argumentering werd verwezen naar

- de memorie van toelichting van de Kinderbijslagwet 1939 (zie boven);
- de uitdrukkelijk bedoelde tijdelijkheid van de bijslag voor de eerste twee kinderen in de regeling van 1946;
- het advies van de S.E.R. van 14 mei 1954, waarin gesteld was, dat dit college in het midden wilde laten waar bij de loontrekkenden de kinderbijslag moet beginnen, gezien de situatie in de loonpolitiek, doch voor de zelfstandigen bijslag vanaf het derde kind juist oordeelde;
- de berekening, dat de premielast A.O.W.-A.W.W.-K.B. bij een bijslag vanaf het eerste kind zou neerkomen op 13%, hetgeen onaanvaardbaar werd geacht (vanaf derde kind bedraagt de premielast 9,75%).

De Heren Berger (P.v.d.A.) en Kikkert (C.H.U.) dienden tesamen bij de behandeling van het wetsontwerp een aantal amendementen in waarvan het meest belangwekkend is de poging hierdoor te komen tot kinderbijslag vanaf het eerste kind met bijdrage uit de rijksmiddelen voor de premiebetalen.

Tijdens het debat keerde de Heer Corver (V.V.D.) zich tegen een dergelijke poging. Hij wenste vast te houden aan de gedachte van het feitelijk gemiddelde gezin, dat dus in staat moet zijn zonder bijslag twee kinderen te onderhouden¹⁾. Van de zijde van de K.V.P. en van de christelijke partijen werd een kinderbijslag vanaf het eerste kind bepleit. In overeenstemming met een desbetreffende beslissing van de Partijraad van de K.V.P. zou de K.V.P.-fractie hiervan echter geen halszaak willen maken. De Heer de Kort verklaarde zich een overtuigd voorstander van kinderbijslag vanaf het eerste kind, doch uitsluitend op gronden van doelmatigheid. Kinderbijslag vanaf het derde kind zou juist kunnen zijn als inderdaad het inkomen in het algemeen voldoende geacht kan worden voor een gezin met twee kinderen. Dit

nu is voor de loontrekkenden en voor grote groepen zelfstandigen naar de overtuiging van de Heer de Kort niet het geval.

Met K.V.P. en A.R.P. voor en V.V.D. plus een groot deel van de C.H.U. tegen, aldus de vermoedelijke stand van zaken bij de eindstemming, lag de beslissing over het wetsontwerp bij de P.v.d.A. Het aandeel van socialistische bewindslieden in het totstandkomen van het wetsontwerp wettigde de veronderstelling, dat van de P.v.d.A. een gunstig oordeel hierover viel te verwachten, behalve wellicht met betrekking tot de bijslag voor de eerste twee kinderen, welke in de huidige conjuncturele situatie eerder mogelijk is. Wel stond deze partij aan de verleiding bloot het wetsontwerp af te wijzen om zo met V.V.D. en C.H.U. het kabinet ten val te brengen. De Heer Berger verklaarde evenwel het wetsontwerp te zullen beoordelen op zijn sociale waarde.

Uit de discussies werd wel duidelijk, dat onder de voorstanders van de kinderbijslagwet drie aanmerkelijke bezwaren tegen het wetsontwerp leefden. Het bezwaar, dat de uitkeringen niet zoals bij de A.O.W. waardeverast waren gemaakt, werd door Minister v. Rooy snel opgeheven. Hij verklaarde zich onmiddellijk bereid een nota van wijzigingen voor te stellen, waarin een wettelijke binding van de kinderbijslagen aan de ontwikkeling van de loonindex zou worden vastgelegd. Ook de gedachte van de overgang der verplichting van premiebetaling van werkgever naar loontrekker ontmoette vele bezwaren. Staatssecretaris van den Berge beschikte over tal van argumenten, om het nut hiervan aan te tonen. Hij bleek nochtans bereid de Kamer hierin tegemoet te komen. De derde moeilijkheid, het ontbreken van kinderbijslag voor de eerste twee kinderen van zelfstandigen bleef. De gedachte dit via de rijksmiddelen mogelijk te maken werd niet aangevaard.

Direct al in de eerste instantie nam Minister van Rooy in deze een strak omlinnd standpunt in. „De opzet van onze sociale verzekering

is — dit is een uitermate belangrijk gegeven, waaraan de Regering wenst vast te houden —, dat de sociale verzekering in beginsel wordt gefinancierd zonder bijdrage uit de algemene middelen..... De Regering acht het niet verantwoord, van deze grondgedachte af te wijken". Slechts de franchise voor de kleine zelfstandigen zou hierop een uitzondering mogen vormen. Op de vraag naar het waarom volgde de explicatie, dat wanneer men dit niet zou doen, men op onoverzichtelijke terreinen zou komen.

Bij de replieken versterkte Minister van Rooy dit standpunt: „Ik meen ook, mijnheer de Voorzitter, dat ik reeds de vorige maal duidelijk heb gesteld, dat de Regering dit (financiering uit de algemene middelen, L.) afwijst, afwijst op grond van de overweging, dat..... voor de Regering een principe is, dat wij bij deze verzekeringen, zij het ook volledig, self-supporting moeten zijn. Waarom? Om deze reden, en dat leert ook de praktijk in andere landen: Wanneer men op een bepaald moment begint met voor dergelijke zaken een beroep te doen op de algemene middelen, zullen er voor de gehele situatie van de financiering van de Staat bijzonder grote moeilijkheden en gevaren ontstaan..... Een ander punt waarom het bepaald gevaarlijk is en door de Regering wordt afgewezen om deze weg op te gaan, is, omdat men dan onmiddellijk komt te staan voor de vraag van de prioriteiten.....". Terwijl over prioriteiten tenminste in theorie nog discussie mogelijk is, kan de discussie wel als afgebroken worden beschouwd wanneer het bastion van een principe wordt beklommen. De Kamer zou zich dus erbij neer moeten leggen, dat een bijdrage uit de rijksmiddelen ten behoeve van kinderbijslag voor de eerste twee kinderen zou zijn uitgesloten.

Na een felle critiek in de pers is Minister van Rooij heengegaan om persoonlijke redenen in verband met de behandeling van het wetsontwerp. De Minister-President lichtte dit in het parlement toe met de woorden: „Mijn indruk is, dat hij

zich niet langer in staat achtte het wetsontwerp Algemene Kinderbijslagverzekering in de Kamer te verdedigen".

De Kamer was uiteraard vooral geïnteresseerd of uit het heengaan van Minister van Rooy begrepen moest worden, dat hetgeen door hem bij de behandeling van het wetsontwerp was gezegd niet in alle opzichten overeenstemde met de politiek van het kabinet. De Minister-President antwoordde hierop in eerste instantie: „Wel wil ik de geachte afgevaardigde de heer Burger op zijn zeer concrete vraag of Minister van Rooy, toen deze afwijzend stond tegenover een bijdrage uit de algemene middelen sprak namens zich zelf of namens het Kabinet". Hier interrumpeerde de heer Willems met de vraag: „Principieel onaanvaardbaar?" Waarop de heer de Quay vervolgde: „Ja, mijnheer de Voorzitter! De woorden die hij daarvoor heeft gebruikt, heeft hij ook namens het Kabinet gebruikt". In tweede instantie bleek echter, dat de Minister-President wel vasthield aan het onaanvaardbaar, doch zich nadere bestudering voorbehield ten aanzien van de formulering.

Dit voorbehoud en de vrij vage, toch eigenlijk naar doelmatigheidsgronden verwijzende, uitleg van dit principe door Minister van Rooy doen vermoeden, dat Kabinet en Kamer een verschillend gewicht hebben toegekend aan de gebezigde uitdrukking, die overigens door het debat heen telkens anders werd geciteerd wat ook het goed begrip niet vergroot. Nu is dit, in het bijzonder in de politiek, geen zeldzaam verschijnsel. In Engeland is zelfs een boek verschenen over de „Vocabulary of Politics". Het is dan ook in het geheel niet uitgesloten, dat nader zal blijken, dat Regering en Kamer niet zover van elkander staan, als het totnutoe gevoerde debat op het eerste gezicht doet veronderstellen.

F. K. Langemeijer.

1) Dit aanvaardend zou hij hebben moeten erkennen, dat de ongehuwde en de gehuwde zonder kinderen een gedeelte van hun inkomen

danken aan de gezinnen met kinderen. Deze conclusie werd niet getrokken. Integendeel.

DE R.T.C. OP ZOEK NAAR DE STEEN DER WIJZEN.

De bespreking der Surinaamse verlangens op de Ronde Tafel Conferentie is geen eenvoudige taak geweest, naar men mag aannemen. Het vinden van een oplossing evenmin, waarmede ik niet wil zeggen dat straks zal blijken, dat de geformuleerde oplossing er inderdaad ene is. De oorzaak van dit alles in niet te zoeken in een spanning tussen de partners Nederland, Suriname en de Antillen. Uit alles wat naar buiten is gekomen kan men duidelijk lezen, dat het zelfbeschikkingsrecht van Suriname geen punt van twijfel is geweest. Suriname heeft in betrekkelijk korte tijd een goed bestuur opgebouwd, het heeft zich in staat getoond politieke moeilijkheden in eigen huis zelf op te lossen en het heeft zijn welvaart — op een doorgaans elegante wijze gebruik makende van internationale en koninkrijks hulp — op duidelijke wijze vooruitgebracht. Het heeft zich evenzo beheerst getoond in de lusten en lasten van het Koninkrijks Statuut. Kortom wie ten tijde van de totstandkoming van het statuut nog zorgen mocht koesteren over de mondigheid van de voormalige pupil, is thans gerustgesteld. Het was dus te verwachten, dat met name Nederland zich volkomen zou openstellen voor elk verlangen tot nadere zelfbeschikking van Surinaamse zijde. Dit is dan ook zonder meer gebeurd en ik voeg er aan toe: gelukkig en terecht.

De spanning, die desondanks op de R.T.C. moet hebben geleefd en die tot uiting komt in het officiële communiqué over de R.T.C. moet dan ook van andere aard zijn geweest. Men moet haar zoeken in de innerlijke tegenstrijdigheden van de Surinaamse verlangens. Paramaribo's drie voornaamste verlangens zijn bekend, ik wil er enige kanttekeningen bij maken. Vooreerst

wenst Paramaribo de buitenlandse betrekkingen zelve te behartigen. De vraag of dit verstandig is laat ik terzijde. De maatstaven van een jong land zijn nu eenmaal anders dan die van een oud ervaren land en laat ons beginnen met iedereen het recht te gunnen door eigen ervaring wijs te worden en de betrekkelijkheid van vervulde verlangens te ervaren. Een eigen buitenlands beleid valt ook nog te verenigen met een „nauw samengaan” op buitenlands gebied met Nederland en de Antillen. In dit dubbel verlangen op zich ligt nog geen tegenspraak vervat. Het Engelse Gemeenebest biedt ons een illustratie der mogelijkheden daartoe. Anders wordt het wanneer men een eigen buitenlands beleid wil voeren, maar toch tot het ene Koninkrijk wil blijven behoren. Wil men in het Koninkrijk blijven, dan kan men meer inspraak wensen in het buitenlands beleid, met name op die punten waar men bijzonder belang in stelt, een eigen buitenlands beleid voeren, los van dat van het Koninkrijk is dan niet wel denkbaar. Ik geloof dat, indien Paramaribo een volstrekt zelfstandig buitenlands beleid wenst, Nederland zich daartegen niet behoeft te verzetten. Alle partijen moeten zich dan echter realiseren, dat het Koninkrijk goeddeels van de baan is. Men kan de nieuwe staatsrechtelijke constructie nog wel zo blijven noemen, het wezen is aangetast. En nu is het merkwaardige, dat de Surinaamse delegatie deze aantasting van het wezenlijke niet schijnt te wensen. Immers, ware dit wel zo, dan had op dit punt een oplossing voor het grijpen gelegen.

Een ander blijk van innerlijke tegenstrijdigheid in de wensen van Suriname is het behoud der Koninkrijks defensie. Het is duidelijk, dat Suriname zijn eigen defensie nog niet aan kan en men weet dat daar natuurlijk ook. Hier ligt echter weer niet de grote moeilijkheid, want met een vriendschapsverdrag en een beperkte opdracht aan het defensie-apparaat zou deze moeilijkheid wellicht te overwinnen zijn. Ik zeg „wellicht”, want voor Nederland liggen hier toch wel bezwa-

ren. Maar goed, aan die bezwaren schijnt men niet eens te zijn toegekomen, want duidelijk schijnt wel te wezen, dat Suriname binnen zijn territorium Koninkrijks troepen wenst en geen bevriende vreemde strijdkrachten. Maar, hoe moet dat dan? Een eigen buitenlands beleid wel, doch niet de noodzakelijke exponent daarvan in een eigen defensie? Dit is een tegenstrijdigheid, die onverzoenbaar voorkomt. De aansprakelijkheid van het Koninkrijk bij het ingrijpen van zijn troepen bij bijvoorbeeld een Surinaams grensincident, kan niet worden ontkend, lijkt mij. Eigen buitenlands beleid bij een Koninkrijks defensie lijkt mij een onhandelbaar geval.

Een ander punt in Paramaribo's verlangen is de bestendiging in het waarborgen van menselijke rechten en vrijheden, van rechtszekerheid en deugdelijk bestuur door een Koninkrijksorgaan waarin de onderlinge gelijkheid der partners meer tot uitdrukking komt, dan thans het geval zou wezen. Ik zie die onderlinge gelijkheid op dit stuk niet in gevaar, maar mij best, als Suriname dat wel zo vindt valt er natuurlijk over te praten, evenals er te praten valt over de algehele zelfstandigheid van Suriname op dit stuk. Indien men echter deze waarborg in Koninkrijks verband wil blijven bevestigen, dan ontkomt men niet aan het feit, dat het Koninkrijk de opperste verantwoordelijkheid voor die waarborg draagt en deze ook waar moet kunnen maken als het er op aankomt. Wat mij nu is opgevallen in al wat ik las over dit punt is, dat geen concrete voorstellen van de Surinaamse delegatie tot wijziging van de bestaande situatie tot resultaat hebben geleid. Ik weet zelfs niet of ze gedaan zijn en het communiqué laat ons in het duister. Het communiqué spijst zich vrijwel uitsluitend toe op de eis tot meer zelfstandigheid op buitenlands gebied. Het zwijgt er over of het laatstgenoemde verlangen van de kaart is of niet. Geheel bevredigend is dit niet. En Nederland en de Antillen en de Surinaamse burger moeten toch eigenlijk weten hoe het hier nu mee zit. Het is een uiterst belangrijk punt, speciaal

voor de Surinamer, wat ook wel gebleken is uit overigens minder plezierige binnenlandse reacties in Suriname.

Bezien wij nu het voorlopige resultaat der R.T.C., dan blijkt, dat men primair en onmiddellijk zal nagaan op welke wijze het medespreken in het buitenlands beleid van het Koninkrijk door Suriname en de Antillen nader tot uitwerking kan worden gebracht binnen het kader van het bestaande Statuut en reeds zijn maatregelen in uitvoering. Ons moet van het hart, dat het beleid op Koninkrijks niveau van de huidige en vroegere koninkrijksregeringen dus niet vrij is van kritiek. In de Tweede Kamer is aanhoudend betoogd, niet in het minst door ondergetekende, dat het zaak is het Koninkrijk te doen leven door de Antillen en Suriname steeds meer in de gestes van het Koninkrijk te betrekken. Het is jammer, dat hiertoe een ronde-tafel-conferentie noodzakelijk bleek te zijn. Laat nu in ieder geval de Koninkrijksregering op deze weg krachtig en royaal voortgaan. De gevolmachtigde ministers van de

Antillen en Suriname zitten, zo komt mij voor, onder meer in Nederland om hiertoe in overleg met de vice-ministerpresident wegen te zoeken. Wat dit betreft moge dan de R.T.C. van groot nut geacht worden.

Het communiqué der R.T.C. zegt echter meer. De voornaamste conclusie is, dat een werkgroep zich zal zetten om de mogelijkheden en consequenties op te stellen terzake de verwezenlijking van de Surinaamse wens tot de zelfstandige behartiging en het zelfstandig bestuur van zijn buitenlandse betrekkingen.

De R.T.C. op zoek naar de steen der wijzen is dus op studie-reces. Het zij zo en goed succes zij haar toegewenst. Echter evenzo zou enige spoed aan te bevelen zijn. De verhouding van Suriname tot het Koninkrijk vraagt om een snelle en duidelijke keuze, dit omwille van het Koninkrijk, maar ook omwille van de verdere uitbloei en opbouw van Suriname.

Dr. W. L. P. M. de Kort.

De kapitaalstroom naar de onderontwikkelde gebieden¹⁾ 1956-1959

Deze onlangs verschenen O.E.E.S.-publikatie geeft een overzicht van de hulp, verleend aan de onderontwikkelde gebieden door haar lidstaten en geassocieerde landen en bovendien door Japan, gedurende de periode 1956—1959. Deze hulp is en wordt in velerlei vormen verleend, wat het opstellen van een definitie van het begrip ontwikkelingshulp erg bemoeilijkt. De O.E.E.S. heeft daarom haar toevlucht genomen tot de totale kapitaalbeweging naar deze gebieden, omvattend directe ontwikkelingshulp, militaire hulp, exportkredieten, oorlogsherstelbetalingen etc. Deze veelheid van vormen wordt onderscheiden in twee hoofdgroepen: de bilaterale- en de multilaterale bijdragen. Een apart hoofdstuk wordt gewijd aan de bijdragen geleverd door de afzonderlijke landen, waarbij een onderlinge vergelijkbaarheid van de landengegevens zoveel mogelijk is nagestreefd.

De kapitaalstroom naar de onderontwikkelde gebieden is in de laatste jaren sterk gestegen, het jaarlijks gemiddelde voor de periode 1950—1955 bedraagt \$ 3.5 miljard, terwijl voor de periode 1956—1959 een gemiddelde van \$ 6.8 miljard is berekend. Meer dan de helft van deze kapitaalexport bestaat uit overheidsleningen en -schenkingen. Het particuliere kapitaal vertegenwoordigt \pm 40% en ongeveer 7% van de totale kapitaalstroom loopt over multilaterale fondsen. Van de totale bilaterale bijdragen is meer dan de helft en van de bijdragen aan multilaterale fondsen is ongeveer 40% afkomstig van de U.S.A. Buiten de hulp verleend door de O.E.E.S.-lidstaten en geassocieerde landen ontvingen de onderontwikkelde gebieden nog gemiddeld \$ 0.15 miljard per jaar van Japan en ongeveer \$ 0.14 miljard als jaargemiddelde van het Sino-Soviet bloc. De feitelijke aangegane *verplichtingen* van het communistische bloc liggen evenwel veel hoger en bedragen \$ 2.3 miljard voor de periode 1956—1959 (excl. militaire hulp en hulp verstrekt binnen het communistische bloc zelf). De bijdragen van de afzonderlijke landen onderscheiden naar de diverse vormen van hulp zijn in jaartabellen weergegeven en samengevat in het volgende overzicht.

De kapitaalstroom uit de O.E.E.C.-landen, geassocieerde landen en Japan naar de onderontwikkelde gebieden (1956—1959). (Miljoenen dollars)

	bilaterale bijdragen		multilaterale bijdragen		totaal
	publieke	particuliere	publieke	particuliere	
Oostenrijk	4	—	-52	—	-49
België	109	225	34	26	394
Denemarken	10	26	12	—	48
Frankrijk	3110	1622	60	4	4826
Duitsland	659	1086	494	62	2301
Ierland	—	—	3	—	3
Italië	393	264	-113	11	556
Luxemburg	—	—	6	2	8
Nederland	118	588	64	77	847
Noorwegen	3	3	-1	—	5
Portugal	23	159	—	—	182
Zweden	13	72	25	1	111
Zwitserland	11	255	42	85	393
Engeland	896	1998	220	35	3149
U.S.A.	8629	4639	248	546	14062
Canada	199	213	23	31	464
Tot. O.E.E.S.-landen + geassocieerde landen	14176	11150	1094	880	27300
Japan	581	123	-120	4	588

Ruim 60% van de bilaterale bijdragen uit publieke middelen zijn schenkingen. Deze schenkingen betreffen consumptieve- en ontwikkelingsdoel-einden, programma's van technische bijstand, het dekken van budgettekorten en deelnemingen in bepaalde ontwikkelingsplannen als het Surinaamse tien-jarenplan. Aparte melding wordt gemaakt van herstelbetalingen door Duitsland, Italië en Japan. Overheidsleningen worden meestal verstrekt voor speciale investeringsdoeleinden. De looptijd van deze leningen varieert sterk, met in het algemeen een minimum van vijf jaar. De berekende interest loopt van 2½% tot 7%. In de meeste gevallen ligt de interestvoet beneden de marktvoet, wat duidt op een zekere mate van subsidiëring. Geen aandacht wordt geschonken aan de manier van terugbetaling van de verstrekte leningen, te weten in welke valuta. Het stellen van de voorwaarde, dat de financiële hulp moet worden aangewend in het hulpverstrekkende land geschiedt gewoonlijk niet voor schenkingen, alhoewel het er in de praktijk wel op neerkomt, daar een groot deel van deze schenkingen uit rechtstreekse leveringen van goederen of diensten van technische bijstand bestaat. Een aanzienlijk deel van de leningen is wel gebonden aan deze voorwaarde. De huidige moeilijkheden in het internationale betalingsverkeer zijn aanleiding geweest dat dit „binden” van kapitaalexport wordt aangewend als instrument van economische politiek. De U.S.A. is er toe overgegaan, gezien zijn betalingsbalans-tekorten, al zijn bijdragen te binden, terwijl Duitsland het tegenovergestelde nastreeft als gevolg van zijn betalingsbalans-over-schotten.

De particuliere leningen, verstrekt aan de onderontwikkelde gebieden, belopen \$2.8 miljard per jaar waarvan \$1.2 miljard afkomstig van de U.S.A. De leningen, verstrekt door Europeanen, vertonen een constant beeld over de jaren, terwijl de Amerikaanse leningen aan aanzienlijke schommelingen onderhevig zijn. Veel van deze investeringen en herinvesteringen hebben plaatsgevonden in de extractieve industrieën en wel voornamelijk in de olie-industrie. De helft van de dividenden en interest betaald door de onderontwikkelde gebieden betreffen namelijk de drie grote olieproducerende landen: Irak, Iran en Venezuela. Aandacht wordt verder nog gewijd aan overheidsregelen betreffende de export van kapitaal, de toegang tot de kapitaalmarkt, belastingheffing op winsten gemaakt in het buitenland en garanties op exportkredieten.

De bijdragen aan internationale fondsen, multilaterale bijdragen van de O.E.E.S.-landen is groter geweest dan de hulp verleend door deze fondsen, met als gevolg een toeneming van de fondsenreserves. De werkelijk verleende hulp belooft niet veel meer dan 6% van de totale kapitaalstroom. Het beschrijven van al de organisaties en fondsen (en haar afkortingen), welke iets met het verlenen van hulp aan onderontwikkelde gebieden hebben te maken, geeft na lezing het bevredigende gevoel weer „bij” te zijn, alhoewel de D.A.G. (Development Aid Group), welke de coördinering van de te verlenen bilaterale hulp van de onderhavige landen nastreeft, hier weer buiten valt. Belangrijke en tot nu toe niet gepubliceerde statistieken worden gegeven betreffende de bijdragen van de industrielanden aan de Wereldbank (I.B.R.D.-International Bank for Reconstruction and Development), de wijzigingen in de posities van de industrielanden in het I.M.F. (International Monetary Fund) over het laatste decennium en contributies aan het E.E.G.-ontwikkelingsfonds en kapitaalinschrijvingen in de Europese Investeringsbank van de E.E.G.

In het hoofdstuk gewijd aan de afzonderlijke landen wordt voor Nederland een totale bijdrage berekend voor de periode 1956—1959 van \$847 miljoen waarvan bijna \$600 miljoen particuliere leningen en \$141 miljoen bijdragen aan multilaterale fondsen. Melding wordt onder meer gemaakt van de hulp verstrekt aan de overzeese rijkssdelen van het Koninkrijk, consolidatie-kredieten aan Argentinië, Israël, Spanje, Turkije en Griekenland, projecten betreffende technische bijstand en een lening verstrekt aan Turkije van \$1.5 miljoen tegen 5¾%, met een looptijd van 5½ jaar. In de private sfeer is een duidelijke teruggang in directe investeringen in het buitenland waarneembaar welke in 1956 \$200 miljoen beliepen en in 1959 nog maar even \$100 miljoen. De onlangs vrijgegeven toegang tot de kapitaalmarkt voor buitenlandse leningen wordt niet meer genoemd. Uitvoerig wordt ingegaan op de exportkrediet-garanties. De bijdragen van de afzonderlijke landen worden niet uitgedrukt in b.v. een percentage van het nationaal produkt, waardoor tot op zekere hoogte een vergelijking van de economische inspanning per land mogelijk zou zijn. De in de laatste tijd veel aangehaalde 1% van het nationaal produkt als aan te wenden voor hulp aan onderontwikkelde gebieden moet gezien worden als een streefcijfer waarmee gezinszins gezegd wil zijn, dat een dergelijke inspanning zou voldoen aan de kapitaalbehoefte van de onderontwikkelde gebieden.

Deze studie van de O.E.E.S. is als basis in de discussie rond het ontwikkelingsprobleem onmisbaar. Er wordt echter geen inzicht gegeven in de verdeling van de hulp over de ontvangende landen. Het ligt in de bedoeling dit probleem in een volgend rapport te behandelen.

P. A. Gommers.

1) The flow of Financial Resources to countries in course of Economic Development, 1956—1959 O.E.E.C. — april 1961.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN
DR. L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELSVOORT, DRS A. W. H. J. QUAEDEVLIET
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 15

AUGUSTUS

NUMMER 6

Een kritische beschouwing over Walgrave's Katholiek- personalistische gemeenschapsleer¹⁾

DOOR R. C. KWANT O.E.S.A.

Deze kritiek is ontstaan uit een gezamenlijke studie van de schrijver van dit artikel en vier van zijn studenten.²⁾ Deze hebben het voorstel gedaan, een gezamenlijke studie te maken omtrent een onderwerp uit de sociale wijsbegeerte. Dit voorstel werd gelanceerd juist toen Welvaart, Welzijn, Geluk pas was verschenen, en het lag voor de hand het inleidende deel daarvan te kiezen als onderwerp van de gezamenlijke studie. De naam van Prof. Walgrave was een garantie dat de te bestuderen tekst van grote waarde zou zijn, en dit is dan ook uit de feiten gebleken. Een boek ondergaat echter een zware proef, wanneer het wordt gekozen als studiemateriaal voor een club. Het is iets anders, wanneer één persoon een boek doorleest, ook al doet hij zulks met kritische aandacht, en wanneer men een boek tezamen, bladzijde voor bladzijde bestudeert, de naar voren gebrachte gezichtspunten weegt en met elkaar vergelijkt. Dan komen de zwakke punten duidelijker naar voren. Tijdens onze gezamenlijke studie is ons gebleken dat er inderdaad zwakke punten zijn in het inleidende deel van Prof. Walgrave.

Het is niet zonder aarzeling dat de schrijver van dit artikel deze kritische beschouwing publiceert. Hij heeft immers de eer, Prof. Walgrave persoonlijk te kennen, en heeft meermalen gastvrijheid genoten in het door Prof. Walgrave geredigeerde tijdschrift *Kultuurleven*. Wanneer men in een dergelijke verhouding tot een schrijver staat, schrikt men er allicht voor terug, een kritiek te publiceren op een door hem geschreven werk. Wij nemen echter aan, dat Prof. Walgrave het door Thomas gedeelde devies zal onderschrijven: *Amicus Plato, magis amica veritas*. Hier komt nog bij dat de studie van Prof. Walgrave de inleiding vormt tot een boek, dat gepresenteerd is als „een katholiek uitzicht op de Nederlandse samenleving”. Ook om die reden mogen wij Walgrave's studie aan een eerlijke

critiek onderwerpen. Hiertoe is dit artikel dan ook beperkt. Het plan bestaat het werk van de studieclub voort te zetten, en wanneer dit mogelijk zal blijken, zullen wij ter gelegener tijd een kritische beschouwing publiceren omtrent de andere delen van het werk.

ALGEMENE INHOUD EN VERDIENSTEN VAN WALGRAVE'S STUDIE

De grondindeling van Walgrave's boek (wij mogen dit deel, gezien zijn omvang, als „boek" aanduiden), is zeer doorzichtig — overigens wordt het gehele boek gekenmerkt door grote klaarheid. Nadat in het eerste hoofdstuk is uiteengezet dat de openbaring in een dialektische verhouding staat tot de zich in vrijheid ontwikkelende mensheid, worden aan het begin van het tweede hoofdstuk vier fasen aangegeven van het sociale denken: 1) een analyse van ons mens-zijn als opgave tot een sociaal bestaan; 2) formulering van de algemene beginselen die de mens als lid van de gemeenschap moeten leiden; 3) de doorwerking van de algemene beginselen in de concrete, historische situatie; 4) aanwijzing van de politieke, economische en sociale technieken, die dienstig kunnen zijn, om de gestelde idealen en beginselen hier en nu door te voeren. De schrijver rekent alleen de twee eerste opgaven tot de aan hem als sociaal wijsgeer opgedragen taak, en verwacht de uitwerking van de andere opgaven van de schrijvers van de daarna volgende afdelingen van Welvaart, Welzijn, Geluk. Voordat Walgrave ertoe overgaat, de twee eerste perspectieven uit te werken, bereidt hij de uitvoering van zijn taak voor in een aantal hoofdstukken. Aangezien het sociale zijn een ideaal is, bespreekt hij in het tweede hoofdstuk de verhouding tussen idee en werkelijkheid. Omdat het sociale zijn van de Christen enerzijds een eis van zijn natuur, doch anderzijds een gave van de genade, wordt in het derde hoofdstuk de verhouding tussen cultuur en genade besproken. Het vierde hoofdstuk handelt over de aardse gemeenschap in de bijbel; de bedoeling hiervan is duidelijk: het Christelijke denken steunt op de openbaring, en deze wordt bij uitstek gevonden in de H. Schrift. Hiermede nemen de inleidende beschouwingen een einde, en daarna gaat Walgrave over tot de uitvoering van de taak die hij zichzelf heeft gesteld. In hoofdstuk V en VI, die handelen over Personalisme, wordt het sociale zijn van de mens geanalyseerd, en in het laatste, zevende hoofdstuk worden tenslotte drie fundamentele beginselen geformuleerd die het sociale zijn van de mens betreffen, het beginsel van solidariteit, het beginsel van subsidiariteit en het beginsel van verdraagzaamheid.

Hoofdstuk V en VI zijn ongetwijfeld het hoogtepunt van dit boek. Daarin wordt met grote bekwaamheid en met grote overtuigingskracht betoogd, dat de mens slechts in het sociale bestaan tot zijn eigen waarheid komt. Men voelt dat de schrijver hier met bezieling spreekt vanuit een levende overtuiging. Diepe wijsgerige analyse gaan hier samen met een werkelijke getuigenis van een bezield Christen. Iedere Katholieke intellectueel dient minstens deze hoofdstukken te lezen.

Alvorens over te gaan tot het stellen van vragen en tot het aanwijzen van incoherenties, willen wij onze bijval betuigen met een aantal gezichtspunten die door Walgrave naar voren worden gebracht, waarbij volledig-

heid natuurlijk is uitgesloten. Zeer terecht benadrukt de schrijver dat het mens-zijn een opgave is (p. 34 en elders), dat de mens zijn mogelijke zijnsrijkdom moet ontplooien, en dat hij daarbij van de samenleving afhankelijk is. Hiermede neemt hij afstand van een al te gemakkelijk natuurbegrip, waartegen vele vormen van hedendaagse wijsbegeerte terecht protesteren. Terecht betoogt Walgrave ook (p. 36) dat de Kerk niet onverschillig kan staan ten opzichte van de historische mensontplooiing. Deze wordt door hem goed aangeduid als de „stof waaruit haar lichaam wordt gemaakt”, en zeer juist is de conclusie dat de Kerk gedoemd is om te verdwijnen wanneer zij deze stof niet aanpast aan de eisen van haar geest. Met andere woorden: de Kerk moet een geïncarneerde Kerk zijn, en anders zal zij niet bestaan. Het is ook waar, zoals Walgrave op p. 41 schrijft, dat het Christendom de mens vrij maakt van de bekoring om het menselijke bestaan op te vatten als een absurditeit, omdat het een genezing in het vooruitzicht stelt van de kwalen die de mens naar zijn ondergang dreigen te voeren.

Boeiend is ook Walgrave's beschrijving van de hebreeuwse mensopvatting. In deze beschrijving (pp. 49—53) komt ook de duidelijke convergentie naar voren die ongetwijfeld bestaat tussen het bijbelse denken en sommige wijsgerige opvattingen die momenteel opgang maken. Zeer waardevol is ook de indringende beschrijving van de mensopvatting van Paulus (pp. 55—57). Walgrave laat zien, hoe Paulus enerzijds steunt op het Oude Testament, doch anderzijds de perspectieven van het Oude Testament op sublieme wijze verdiept. Walgrave dringt door tot de kernvisie van het Christendom, waar hij het Christelijke zijn aanduidt als een nieuw „esse sociale”, waarvan de liefde de grondwet is (pp. 58—59). Weldadig is ook zijn waarschuwing tegen al te goedkope synthesen van bijbelse perspectieven: het is onverantwoord, de beschouwende perspectieven en praktische raadgevingen van de bijbel te verzamelen, en deze verzameling te presenteren als de Christelijke sociale leer (p. 64). Bevrijdend is ook wat Walgrave schrijft over de sociale leer van de kerkelijke documenten (p. 69). Terecht plaatst hij deze in de historie, en waarschuwt hij tegen het misbruik ervan dat kan leiden tot conservatisme. Geen gezag, zo schrijft hij, kan levend houden, wat door het levende leven voorbijgestreefd is.

Wanneer Walgrave overgaat tot een beschrijving van de menselijke persoon, zegt hij zeer terecht dat de kwalificatie „substantie” primair toepasselijk is op de mens, omdat deze in de eigenlijke zin een „zelf” is, en dat het begrip zijn klaarheid verliest wanneer het op benedemenselijke werkelijkheden wordt toegepast (pp. 71—72). Boeiend is zijn uitwerking van de Thomistische definitie van persoon (pp. 70—72), waarin hij duidelijk maakt, dat de klassieke formules van Thomas nog geenszins verouderd zijn.

Weldadig is ook de breedheid van perspectief die naar voren komt wanneer Walgrave de reikwijdte van de *charitas* beschrijft, en laat zien dat de liefde coëxtensief moet zijn met het „*totum economicum*” waarin de mens leeft (p. 89). Hiermede transcendeert hij het enge perspectief van sommige traditionele vormen van liefdadigheid. Men mag redelijkerwijze niet van Walgrave verwachten dat hij ook de concrete uitwerking van

zulk een perspectief aangeeft. Het is in ieder geval waardevol dat het in beginsel gesteld wordt.

Men bemerkt duidelijk dat Walgrave zich ten volle op vertrouwd terrein beweegt waar hij de eenheid-in-verscheidenheid van het culturele leven beschrijft (p. 92). Hierbij benadrukt hij de wederzijdse implicatie van de economische gemeenschap en de cultuurgemeenschap, terwijl hij toch een rangorde van waarden stelt. De techniek wordt terecht beschreven als vrijmaking van de mens, waarbij tevens wordt opgemerkt dat deze vrijheid een positieve zin moet krijgen vanuit een taak die samenhangt met de meest eigenlijke dimensie van het mens-zijn. Bij het beschrijven van deze taak valt alle nadruk op de alles overheersende rol van de liefde, en hier bereikt het boek van Walgrave werkelijk een hoogtepunt (pp. 94—96). Treffend zijn in dit verband de zeer goed gekozen aanhalingen van Hegel (p. 94; p. 99). Zeer juist is ook Walgrave's opmerking dat de gemeenschap van de liefde weliswaar af moet dalen in alle institutionele gemeenschapsvormen, maar deze toch overstijgt (p. 99). Het is inderdaad hoogst gevaarlijk, wanneer een institutionele gemeenschap zich vereenzelvigd met gemeenschap zonder meer.

Zeer lezenswaardig tenslotte is de historische uiteenzetting van Walgrave omtrent de ontwikkeling van de solidariteitsgedachte (pp. 109—113). Met deze gedachte wordt veel gespeeld, maar bij Walgrave heeft men het gevoel, grond onder de voeten te hebben, vooral omdat zijn uitwerking van deze gedachte grondig is voorbereid in de voorafgaande hoofdstukken omtrent het „esse sociale” van de mens.

Ziehier een arme greep uit een zeer rijk materiaal. Wij hebben enkele punten naar voren gebracht die ons bijzonder hebben getroffen. Het zou niet moeilijk zijn, nog vele pagina's te vullen met verwijzingen naar positieve en hoogst waardevolle gezichtpunten. Maar gaan wij nu over naar meer negatieve bedenkingen, die helaas ook zijn gerezen tijdens de bestudering van Walgrave's boek.

ONSAMENHANGENDE EN ONDUIDELIJKE TERMINOLOGIE

Bij de aandachtige lezing van Walgrave's uiteenzetting valt het op dat hij zijn terminologie ontleent aan vele vormen van wijsgerig denken. Het zou natuurlijk hoogst bevreemdend zijn, indien men in het boek niet herhaalde malen een Thomistische terminologie aan zou treffen, en dit is dan ook inderdaad het geval (zie vooral pp. 70—76). Maar ook treft men in het boek zeer vaak de terminologie aan van existentialisme, fenomenologie, en ook van Hegel en Marx. Reeds in het eerste hoofdstuk wordt de existentiële nood aangeduid als drijfveer van de geschiedenis (pp. 13—14), en het historische verloop van het menselijk bestaan wordt als „dialektisch” aangeduid (p. 15) — de termen „dialektiek” en „dialektisch” behoren tot de in het boek het meest gebruikte termen. De mundaniteit van het menselijke bestaan wordt in alle toonaarden beklemtoond. Het is altijd riskant, de terminologieën van vele vormen van wijsgerig denken in één boek door elkaar te gebruiken. Dan doen zich twee mogelijkheden voor: ofwel is de auteur erin geslaagd de verschillende wijsgerige perspectieven in een hogere synthese bijeen te brengen, en dan is hij gerech-

tigd de vele terminologieën te gebruiken; ofwel is hij niet doorgestoten tot zulk een hogere synthese, en dan is het door elkaar heen lopen van de terminologieën verwarrend. Wij vrezen dat het tweede het geval is in Walgrave's uiteenzetting. Enkele voorbeelden mogen dit verduidelijken.

Reeds op de eerste bladzijde (p. 11) wordt het grondprobleem gesteld van de absolute of betrekkelijkheid van de waarheid. Walgrave verklaart zich allereerst bereid, een kernzone van absolute waarheid en een randzone van Christelijke opinie te onderscheiden. Hij is ook bereid, toe te geven dat de absolute kernzone in een historische vormgeving tot uitdrukking wordt gebracht. Tenslotte wil hij ook nog toegeven dat wij de inhoud van de absolute kernzone niet volledig in onze geest omvatten. Hier worden drie onderscheidingen gesteld, die tussen kernzone en randzone, die tussen inhoud en vormgeving, die tussen volledige en onvolledige omvatting. Deze onderscheidingen komen bij verschillende schrijvers voor, maar de aangehaalde passage maakt ons niet duidelijk, welk het standpunt van Walgrave is. Het probleem wordt later opnieuw gesteld (pp. 25—27). Dan komt een nieuw onderscheid naar voren: „Het is dus duidelijk dat, ofschoon de ethische waarheid absoluut is, ons denken over die waarheid nochtans aan de wet van de historische ontwikkeling en relativiteit is onderworpen” (p. 26). Hier wordt gesteld dat de waarheid absoluut is, terwijl ons denken over die waarheid aan historie en betrekkelijkheid zou zijn onderworpen. Dan rijst de vanzelfsprekende vraag, of er dan voor ons waarheid bestaat buiten ons denken. Wij worden tenslotte verwezen naar „het totale mysterie, dat als onmiddellijk geleefd in ons denken aanwezig is” (p. 26), dat „als *présence totale* vooraf gegeven is” (Ibid.). Het totale mysterie zou *in ons denken* aanwezig zijn. In welk denken? Toch is het vooraf gegeven. Vooraf waaraan? En wat is dit „totale mysterie”? Al de benaderingswijzen van Walgrave cirkelen rond het probleem, en wij worden tenslotte naar een „totaal mysterie” verwezen dat als „*présence totale*” vooraf gegeven zou zijn. Wat dit alles is, wordt niet of nauwelijks gepreciseerd, het wordt ook niet door een fenomenologische analyse aangewezen. Dit alles is gelegen op wijsgerig niveau. Maar ook op theologisch niveau zouden wij iets dergelijks vinden; er is immers in ons „een onmiddellijk contact met de heilswerkelijkheid waarvan de woorden van de H. Schrift en de prediking getuigen” (p. 27). Ook hier dus een geheimnisvolle aanwezigheid van het mysterie, waarvan prediking en theologie een ontvouwing zouden zijn. Wij vinden dus vele benaderende formules, en tenslotte een verwijzing naar een geheimnisvolle aanwezigheid, die niet nader wordt uitgewerkt; alles verwijst naar een kernpunt, dat verder voor de lezer verborgen blijft. Het wil ons voorkomen dat het grondprobleem door Walgrave wel wordt gesteld, maar niet wordt opgelost. Dit laatste kan hem niet kwalijk worden genomen, maar wij krijgen de indruk dat Walgrave schrijft alsof het probleem opgelost zou zijn, en dit is misleidend voor de argeloze lezer die in deze problematiek niet is ingewijd.

Het is ons ook niet duidelijk geworden, welke de kenleer is van de schrijver. Hij gebruikt vele formules die doen denken aan de fenomenologische kenleer, die uitgewerkt wordt in W. Luyten's *Existentiële Fenome-*

nologie. Het bewustzijn is, zo wordt gezegd (p. 12), de enige toegang tot de werkelijkheid, en daarom is kennis van de wereld altijd al interpretatie ervan (Ibid.). Wij kennen de wereld *slechts* in onze wereldverklaring (Ibid.; onderstreping van ons). Deze formules zijn echt fenomenologisch. Walgrave gaat zover, dat hij zegt: „Omdat de werkelijkheid, zoals wij haar denken, niet de werkelijkheid is, zoals ze in zich bestaat, maar een steeds onvolledige interpretatie ervan.....” (p. 16). Zulk een „niet..... maar” zou door een fenomenoloog, b.v. door Merleau-Ponty, worden afgewezen, en Walgrave's formule klinkt Kantiaans. Maar dan zegt hij dat de mens verstrikt raakt in onoplosbare problemen, en dat dit hieruit voortkomt dat „het mysterie van de echte werkelijkheid ironisch door onze categorieën heenbreekt” (p. 16). Houdt dit in dat de werkelijkheid, niet zoals wij haar denken, maar zoals zij in zich bestaat, toch weer op een of andere wijze voor ons doorbreekt, door al onze categorieën, interpretaties en verklaringen heen? Het is ons na de lezing van Walgrave's boek niet helemaal duidelijk geworden wat hij eigenlijk denkt. Nu eens klinken zijn formules fenomenologisch, dan weer Kantiaans, dan weer realistisch. De aandachtige lezer krijgt de indruk dat de schrijver zich aanpast aan vele wijzen van spreken die uit een verschillende wijsgerige hoek komen, zonder dat hij is doorgestoten tot een werkelijke eenheid van visie. Men mag natuurlijk van een schrijver niet verlangen dat hij grondproblemen van het wijsgerige denken definitief oplost, maar wel mag men een steeds coherente uitdrukkingswijze verlangen.

Wat tot nu toe naar voren is gebracht, betreft een zeker gemis aan wijsgerige klaarheid. Nu willen wij ertoe overgaan, onze drie meest wezenlijke bezwaren te formuleren, die zijn gerezen tijdens de bestudering van Walgrave's boek.

VERHOUDING NATUUR EN GENADE

De eerste moeilijkheid betreft de verhouding tussen natuur en genade. De natuur wordt door Walgrave zeer vaak als „autonoom” aangeduid (p. 38; p. 42; p. 66, en vaak elders). Hij zegt ook dat het wezen van onze natuurlijke samenleving en de normen die onze aardse tijdelijke gemeenschap regelen, *uiteraard niet* (cursivering van ons) onder het eigenlijke object van de christelijke openbaring vallen (p. 67). De Katholieke visie op de binnenwereldse gemeenschap ontspruit dus aan een autonoom menselijk denken (p. 67). De christelijke deugzaamheid binnen de orde van het aardse gemeenschapsleven verschilt dan ook niet principieel van de burgerlijke deugzaamheid van de heiden (p. 64). Er is een „gave, oorspronkelijke beweging” in de natuur, die behoort tot de krachten die de geschiedenis doen ontstaan (p. 44). Er zijn in de mens „autonome pogingen tot persoonlijke heelmaking” (p. 42). Deze en dergelijke formules wekken de indruk dat Walgrave wezenlijk plaats laat voor de zelfstandigheid van de profane orde, dat hij de eigenwettigheid van het mundane erkent, ook nu het christelijke heil in de geschiedenis is ingetreden.

Anderzijds lezen wij echter dat, indien de maatschappelijke problemen niet in christelijke geest worden opgelost, zij *fataal* (cursivering van ons) een oplossing krijgen in een geest die zich tegen het christendom keert

(p. 39). Kan dan de oorspronkelijke beweging van de natuur nooit, onder geen enkel opzicht tot een goede geesteshouding komen? Is de adel van sommige Platoonse dialogen dan helemaal een illusie? Kan zich helemaal geen goede geesteshouding ontwikkelen waar het christendom onbekend is? Het woordje „fataal” weegt buitengewoon zwaar. Zonder het Christendom wordt de menselijke wereld, aldus Walgrave, tot een hel van verleiding, tot een geestelijk moeras, waarin de mensen langzaam verzinken (p. 40). Dit alles klinkt buitengewoon somber. Tenslotte stelt de schrijver twee krachten tegenover elkaar die de geschiedenis kunnen beheersen, nl. de demonische kracht van de hoogmoed, die de historische verwerkelijkingen van de mensheid altijd weer afbreekt, en de genade, die de goddelijke genezingskracht is welke de demonen uitdrijft en de ziekte van de cultuur in de wortel kan uitroeien (p. 42). Het is alsof in deze passage de verhouding natuur-genade plaats heeft gemaakt voor die tussen hoogmoed-genade, en alsof dus de natuur zonder meer met hoogmoed wordt gelijkgeschakeld.

Dan valt het te begrijpen dat de ganse aandrift van de cultuur de genade vragend tegemoet treedt (p. 44) — alleen begrijpen wij niet hoe er dan nog gesproken kan worden van „in haar gave, oorspronkelijke beweging” (Ibid.). Alles wordt opgenomen in de bovennatuur, de gehele cultuur met al haar geestelijke en materiële doelstellingen, met al haar structuren en technieken (p. 45). Maar hoe wordt alles opgenomen in de bovennatuur? Op dezelfde bladzijde schrijft Walgrave dat Gods scheppingsplan de verschillende bestaansordes „in ongekreukte gaafheid omvat” en dat de genade het oorspronkelijke, autonome mens-zijn „volledig transformeert” (p. 37).

Wij zijn er niet in geslaagd, al deze formules tot een coherente eenheid te maken. Indien buiten de genade de cultuur op fatale wijze in een verkeerde geest wordt opgenomen en in de greep van de hoogmoed komt te staan, hoe is het dan mogelijk dat de christelijke deugdzaamheid binnen de mundane bestaansorde niet principieel verschilt van de burgerlijke deugdzaamheid van de heidenen? Hoe kan de genade de natuur zichzelf laten zijn in ongekreukte gaafheid, en haar toch volledig transformeren. Enerzijds wil de schrijver, in een geest van humanisme, plaats laten voor de innerlijke wetmatigheid van de autonome natuur, anderzijds gebruikt hij formules die doen denken aan een overdreven supernaturalisme. Op dit beslissende punt wordt ons geen klaarheid geboden.

DE STAAT EEN VRUCHT VAN DE ZONDE ?

De tweede moeilijkheid betreft Walgrave's zienswijze omtrent de staat. Op dit punt is hij volkomen consequent, en als een rode draad loopt door zijn boek een uitermate sombere staatsopvatting, waarmede wij ons niet kunnen verenigen.

De staat wordt door de schrijver aangeduid als een rechtsgemeenschap, en zou als zodanig in duidelijke tegenstelling staan tot de persoonsgemeenschap (p. 101). Nu kan men wel een onderscheid maken tussen het aspect van rechtsgemeenschap en dat van persoonsgemeenschap, maar wij

kunnen niet inzien, waarom er tussen beide aspecten per se een tegenstelling zou moeten bestaan, vooral omdat de schrijver even daarna zegt: „Het recht is, zoals wij gezien hebben, gefundeerd in het wezen van de persoon” (p. 101). Indien het recht in het wezen van de persoon is gefundeerd, waarom is er dan een tegenstelling tussen de rechtsgemeenschap en de persoonsgemeenschap? Deze tegenstelling wordt nogmaals benadrukt op p. 103.

Het recht, aldus gaat Walgrave verder, is een beantwoording van de minimum-eis van de liefde. Recht en liefde horen dus bij elkaar. Er is geen liefde waar geen recht is. Immers, dan is zelfs het minimum van de liefde afwezig. Hieruit volgt echter, dat er ook geen rechtvaardigheid is zonder liefde. Ben ik rechtvaardig, dan geef ik althans het minimum van de liefde, en is er dus in mij althans een beginnende liefde (p. 104). Maar, zo gaat de schrijver verder, de hoogmoedige en zelfzuchtige mens zal dit minimum van de liefde, dus de rechtvaardigheid, niet van binnen uit op kunnen brengen, en dan zal verwerkelijking van het recht alleen maar mogelijk zijn wanneer er dwang is, wanneer de mens gedreven wordt door vrees voor de macht (p. 104). De staat is dus geen rechtsgemeenschap waar het recht uit de liefde geboren wordt, maar een waar het recht de vrucht is van dwang en van vrees.

Ziedaar volgens Walgrave de eigenlijke oorsprong van de staat. „Daarvandaan komt de staat”! (p. 104). Dus in een toestand van zuivere persoonsgemeenschap zou de rechtvaardigheid spontaan opbloeien uit liefde en vrijheid, en zou de staat overbodig zijn. De staat zou wezenlijk een dwangapparaat zijn. De staat is noodzakelijk, omdat de liefde in onze zondige wereld een zo uitzonderlijke plant is (p. 104). De staat is dus een gevolg van de zonde. Wij hebben, aldus Walgrave, het paradijs verloren, en er de staat voor in de plaats gekregen, totdat wij het paradijs terug zullen vinden (p. 105).

Dit standpunt is voor ons volkomen onaanvaardbaar. Het lijkt ons, dat de noodzaak van de staat gegeven is met de structuur zelf van ons menselijk bestaan, zoals dit zich in de loop van de historie heeft ontwikkeld. Waar vele mensen samen leven in dezelfde wereld, moet hun samenbestaan geordend worden, en één van deze vormen van orde is de staat. Het zou ondenkbaar zijn, dat de samenlevingsorde spontaan zou ontstaan uit vrijheid en liefde. De staat is een instantie die orde schept en wij mogen de staat niet zonder meer vereenzelvigen met een dwangapparaat, ook al moet de staat feitelijk soms dwang uitoefenen. Wie de staat feitelijk ziet functioneren, wie de wetgevende arbeid gadeslaat, kan toch niet zeggen dat hier een dwangapparaat aan het werk is. Wij kunnen dan ook niet inzien dat „machtsuitoefening een noodzakelijk kwaad is” (p. 105). Is dan ook de Kerk als „potestas” een noodzakelijk kwaad? Dan zou de tweede nocturn van het officie van het Christus Koningfeest dringend herschreven moeten worden.

Het valt te begrijpen dat Walgrave Marx bijvalt, waar deze door de vestiging van de socialistische gemeenschap de staat wil afschaffen, waar hij het ideaal stelt van een volstrekt vrije gemeenschap waarin de staat geen functie meer te vervullen heeft (p. 114). Het lijkt ons echter dat de

overigens zeer realistische Marx in dezen het slachtoffer is geworden van een illusie. De staat is er, aldus gaat Walgrave verder, om de oorlog van allen tegen allen te voorkomen, om de vrijheid te verdedigen (p. 115). De ervaring leert echter dat de staat zeer vele positieve taken heeft. De ontwikkeling van de menselijke bestaansstructuur heeft taken doen ontstaan, die alleen maar op het niveau van de staat ten uitvoer kunnen worden gebracht, zoals de schrijver elders zelf ook zegt.

Indien de staat een noodzakelijk kwaad is, indien hij uit de zonde is geboren, dan heeft hij wel bij uitstek de verlossing door Christus nodig. Wanneer Walgrave dan ook de verhouding tussen Kerk en staat beschrijft, gebruikt hij formules die doen denken aan de vroegere leer van de directe rechtsmacht van de Kerk over de staat. De staatsmacht is, zo schrijft hij, sedert de verrijzenis, aan de Kurios, de Heer Jezus Christus onderworpen (p. 62). Niet alleen het kerkelijk, maar ook het wereldlijk gezag wordt in naam van Christus uitgeoefend (Ibid.). De staatsmacht vertegenwoordigt de orde van de schepper en het koningschap van Christus (p. 63). Indien men hieraan één theologische waarheid toevoegt, dat nl. de Kerk Christus op aarde tegenwoordig stelt, dan zou men uit deze uitspraken de conclusie kunnen trekken dat de staat aan de Kerk onderworpen is. Walgrave trekt deze conclusie niet, integendeel, hij zegt soms het tegenovergestelde. Maar is de conclusie die wij uit zijn uitspraken hebben getrokken, wel te vermijden? Het wil ons voorkomen dat Walgrave's formules op dit punt te ongenueanceerd zijn.

Kortom, de staatsleer lijkt ons een van de zeer zwakke punten van Walgrave's boek, en op dit punt kan zijn werk o.i. zeker niet dienen als leidraad voor het sociale leven. Wij moeten ons zeker hoeden voor een overdreven staatscultus, en de staat mag zeker niet de aanmatiging hebben, zonder meer de belichaming van de gemeenschap der mensen te zijn. Hij is slechts één van de instituties die de mensen hebben ontworpen om hun eigen bestaan, als samen-bestaan mogelijk te maken. Maar binnen deze grenzen vervult de staat dan toch een zeer positieve functie, die niet alleen uit de menselijke zondigheid kan worden afgeleid. Wij zijn niet blind voor de negatieve facetten van de staat, maar Walgrave belicht, naar het ons wil voorkomen, op een al te eenzijdige wijze deze negatieve aspecten.

OVERDREVEN SPIRITUALISME

De derde, en voornaamste, moeilijkheid is voor ons gelegen in het soms zeer frappante spiritualisme van Walgrave. Zijn soms zeer fenomenologische terminologie zou de indruk kunnen wekken dat hij, tezamen met andere fenomenologische denkers, het Cartesiaanse dualisme overstijgt, d.w.z. de scherpe tegenstelling tussen lichaam en geest, maar niets is minder waar. Bevreemdend klinkt reeds aan het begin van het boek de scherpe scheiding die gemaakt wordt tussen mens en dier. Het dier wordt door de schrijver aangeduid als een wezen dat zijn levenswereld alleen maar ondergaat (p. 15), dat een fragment van het totale natuurgebeuren is, een stuk wetmatigheid (Ibid.). Bij het lezen van deze formules denkt men gemakkelijk aan de woorden van Buytendijk, die zegt dat het dier een

soort schaduw van de mens is. De mens zou echter juist mens zijn volgens Walgrave, doordat hij zich als een subject tegenover de wereld stelt als tegenover een object (Ibid.). Hier wordt het gezichtspunt verwaarloosd dat door Merleau-Ponty wordt ontwikkeld in zijn *Phénoménologie de la Perception*, dat nl. de mens reeds een subject is op het niveau van zijn lichamelijke, die immers in dialektische verhouding tot de wereld staat, die reeds een zingevend bestaan is. Wij verkeren reeds als subject met de wereld op een niveau waarop wij nog niet objectiveren. Het vreemde is dat Walgrave dit gezichtspunt elders wel benut. Het bevreedt ons ook dat Walgrave schrijft dat het leven voor de mens slechts tot een waarde wordt, voorzover het als zodanig wordt gekend en beaamd, dat de mens alleen door zelfverantwoording tot harmonie komt met wereld en gemeenschap (p. 14). De waarden bestaan reeds voor ons voordat wij ze in vrijheid beamen, en een zekere harmonie met wereld en medemensen bestaat reeds voordat wij komen tot een bewuste verantwoording van ons bestaan. In de formules van Walgrave vermoedt men een overdreven accentuering van rede en vrijheid, en dit vermoeden wordt later overvloedig bevestigd.

Nadat Walgrave, in de reeds aangehaalde passage, de Thomistische definitie van de persoon heeft uitgewerkt, maakt hij een zeer zinvol onderscheid tussen persoon en persoonlijkheid: als persoon is de mens opgave tot eenmaking van het leven, en de mens is een persoonlijkheid wanneer hij deze opgave volbracht heeft. Dan volgt een beschrijving van de echte persoonlijkheid. Deze „heeft al de krachten van zijn wezen uit hun onbewuste duisternis gebracht in het licht van het doorzicht, en uit de wilde verspreiding in de tucht van zijn verstandelijk voorgelichte wil”. Hij is vrij meester over al zijn krachten. Zijn oordeel wordt niet vervalst of vertroebeld door de begeerten en suggesties van momentele drift of aandoeining. De inzet van zijn daadkracht wordt niet verhinderd of verzwakt door opwellingen uit de natuurgrond. Hier is macht, zelfbeschikking, „dominium sui actus”. Het dier is berekenbaar omdat het helemaal onvrij is. De persoonlijkheid is berekenbaar omdat zij volmaakt vrij en toerekenbaar is (p. 75). Wij weten niet waarover de schrijver reflecteert in deze passage, maar in ieder geval niet over de werkelijke mens. Zeker, in de mens is licht, en in hem is vrijheid. Maar Walgrave verabsoluteert deze aspecten van ons mens-zijn in deze passage, en maakt ze los uit het werkelijke verband waarin ze bestaan. Licht en duister, vrijheid en onvrijheid lopen in de concrete mens dooreen, en dit behoort tot de wezenlijke situatie van de mens zoals wij hem hier in de wereld vinden, en dit is de enige mens waarover wij — ook Walgrave — kunnen spreken. De persoonlijkheid waarover Walgrave schrijft, is onbestaanbaar, en is zelfs geen ideaal voor ons, aardse mensen. Honger en dorst, vrees en angst, de sexuele aandrift, de geldingsdrang, kunnen niet volledig uit het schemerduister worden overgebracht naar het licht van de redelijke vrijheid. Ware dit het geval, dan zou de mens geen mens meer zijn. Vele verworvenheden van het hedendaagse wijsgerige denken, met name de bewustwording van het schemerduister waarin wij ons bewegen en van de ambiguïteit van de vrijheid, worden hier verwaarloosd. Walgrave laat zich hier meeslepen door een abstracte gedachte, en verliest de concrete, dus de werkelijke

mens, uit het oog. Onze moraalhandboeken zijn in het verleden ten dele vanuit een dergelijke abstractie geschreven, en het is een verheugende winst dat men nu met meer werkelijkheidszin spreekt. Deze winst gaat hier weer helemaal verloren.

De schrijver zegt enkele pagina's verder (p. 77) dat de keuze-vrijheid een afval-product is van de ware vrijheid: zolang wij immers nog voor een keuze staan, is dit een teken dat wij onze opgaven niet met zekerheid kennen. Hoe vrijer wij zijn, hoe meer de onvolmaaktheid en de ambiguïteit van de keuze verdwijnen: alsof deze ambiguïteit niet mede het wezen van de mens uitmaakt, althans van de enige mens die wij kennen, de mens hier op aarde. Misschien heeft de schrijver de hemelse mens op het oog, maar hoe kennen wij deze? De mens, aldus Walgrave, moet inzicht hebben in de laatste zin van het leven, en hij moet klaar zien in de motieven die de persoonlijke uitbouw van zijn leven inspireren (p. 90). Waar vinden wij de mens die alle motieven die hem bewegen, klaar ziet? Wij zijn toch wezens die nooit tot volkomen klaarheid komen omtrent de motieven die ons voortbewegen? Ook wanneer wij in de waan verkeren tot klaarheid te zijn gekomen, dan moeten wij telkens weer ontdekken dat wij mede worden voortgedreven door verborgen motieven. Wij kunnen ons de heiligen fantaseren als mensen die boven dit schemerduister zijn uitgestegen, maar wanneer zij zelf aan het woord komen, blijkt ons dat niet.

Hetzelfde spiritualisme komt naar voren in Walgrave's beschrijving van het gemeenschapsideaal. „In haar hoogste top”, zo schrijft hij, „op het niveau van de volmaakt verwezenlijkte persoonlijkheid, is de menselijke gemeenschap dus zuivere intersubjectiviteit in wederzijdse liefde.”³⁾ Het komt er nu op aan, de natuur van de eenheid te bepalen die een dergelijke gemeenschap kenmerkt” (p. 97). Het woordje „dus” is hier volkomen op zijn plaats. Wie de mens, althans de geslaagde mens, opvat zoals boven in beschreven, moet ook komen tot zulk een opvatting van de gemeenschap. Evenmin als echter die geslaagde mens een werkelijkheid is, is de door Walgrave aangeduide gemeenschap bestaanbaar. De „zuivere intersubjectiviteit in wederzijdse liefde” is voor ons, mensen, onbestaanbaar. In zijn bekende tekening van de hel laat Sartre ons een aantal mensen zien die voor eeuwig bij elkaar zijn, en die niets anders te doen hebben dan bij elkaar te zijn. Hij komt tot het besluit dat zulk een samenzijn een echte hel is. Natuurlijk, de moordnares van haar kind, de homoseksueel en de deserteur van Sartre zijn geen volmaakte persoonlijkheden, integendeel. Maar zou de afloop verschillend zijn, wanneer een aantal van de meest geslaagde mensen, aardse mensen, voor onbepaalde tijd bijeen zouden worden geplaatst, zonder ander doel dan om samen te zijn? Wij, aardse mensen, zijn wezenlijk verkeer met de wereld, en slechts in dat verkeer worden wij onszelf en vinden wij elkaar. Het zuivere bij elkaar zijn is ons niet gegeven. Samen-zijn betekent voor ons altijd samen iets doen, ook al is dit doen niet utilitair. Wij zoeken samen naar waarheid of vieren samen feest, maar wij moeten dan toch samen iets doen. Daarbij zullen functionele verhoudingen ontstaan, hoezeer deze ook versmolten kunnen zijn met het samen-zijn, zoals dit in het gezin het geval is. Walgrave probeert het zuivere samen-zijn los te denken van het gezamenlijke zingeven aan de wereld,

en dit is onmogelijk. Evenzeer als hij, bij zijn beschrijving van de persoonlijkheid, bij een abstractie belandt, is dit ook hier weer het geval. En deze abstractie wordt als norm gesteld voor de concrete gemeenschappen, die hun doel zouden vinden in de ideale gemeenschappelijkheid. Dit is een van de grondgedachten van het boek dat wij hier bespreken, en dit is een van de meest bedenkelijke vaststellingen. Bewegen wij ons niet in een onwettelijk idealisme? Kan dit idealisme dienen als leidraad voor het sociale leven? Dit zijn ernstige vragen, die de kern van de zaak betreffen. Dit spiritualisme kondigt zich van het begin af reeds aan, en langzamerhand krijgt het een duidelijker vorm. Het is wonderlijk, dat dit alles samengaat met het gebruik van een uitgesproken fenomenologische terminologie.

VERSPREIDE OPMERKINGEN

Verder zijn er nog enkele bezwaren van meer bijkomstige aard. Walgrave wil, zoveel als hem mogelijk is, alles betrekken binnen zijn personalistisch perspectief, en soms gaat hij daarbij te ver. Hij beschrijft de natuur vaak als iets dat bestemd is tot dienst aan de mens, en dat dus in de sfeer van het utilitaire is gelegen. Zo duidt hij het „voorhanden-zijn” van de natuur als loutere gebruikswaarde of middelwaarde aan (p. 79). Toch kan de natuur voorwerp zijn van belangeloze contemplatie, doch slechts als teken en symbool van een persoonlijke aanwezigheid (p. 80). De natuur is immers het uitdrukkingsmedium en het openbaringsmedium van de persoon. Dit alles lijkt ons nogal ver te gaan, en de synthese lijkt ons wat snel. Het is voor de mens zeker mogelijk, b.v. in de esthetische beschouwing, om de natuur belangeloos te bewonderen. Wie oog heeft voor het boeiende spel van golven en rotsen aan het strand, voor de zomerweelde van een groen landschap, kan daarnaar geboeid kijken, zelfs gedurende lange tijd. Maar is het voorwerp van beschouwing hier teken en symbool van een persoonlijke aanwezigheid? Voor de religieuze mens kan de bewondering voor de natuur gemakkelijk leiden tot dankbaarheid jegens de schepper, maar dit constitueert de beschouwing hier niet in haar eigen wezen. Het lijkt ons dat hier een rationele conclusie getrokken wordt uit bepaalde praemissen, doch dat de conclusie niet bevestigd, doch veeleer ontkend wordt door de ervaring.

De menselijke lichamelijke wordt door Walgrave beschreven als het medium, waardoor wij de andere mens ontmoeten. De uitwerking van deze gedachte voert de schrijver echter weer tot een dualistische zienswijze. Wij zouden door het objectieve, d.w.z. door de lichamelijke, heen, doorstoten tot de personale kern die de eigenlijke werkelijkheid zou zijn (p. 84). Hier wordt de personale kern, de eigenlijke werkelijkheid van de mens, onderscheiden, ja, bijna gescheiden van de lichamelijke. Immers, indien lichaam en personale kern zich verhouden als medium en datgene wat door dat medium heen bereikt wordt, dan dringt de gedachte van werkelijke onderscheidenheid zich op. Hiermede wordt weer een verworvenheid van de hedendaagse wijsbegeerte verwaarloosd. Wij hebben leren zien dat het lichaam geen omhulsel is van de persoon, maar dat deze bestaat in, en dus zich openbaart in zijn lichamelijke. Wij hebben leren zien dat wij mogen zeggen: ik zie jou, en dat wij niet behoeven te

zeggen: ik zie jouw lichaam, en dit is een medium waardoor ik doordring tot jouw. Het behoeft geen befoog dat dit gezichtspunt van Walgrave overeenstemt met andere die wij reeds hebben toegelicht.

Bepaald verwarrend is de passage over de waarden (pp. 78—79). De schijver maakt onderscheid tussen de subjectieve waarde, die beschreven wordt als iets dat bron is van biologische bevrediging, en de objectieve waarde, die aanwezig is wanneer wij ons interesseren voor een werkelijkheid terwille van die werkelijkheid zelf. Daarna wordt echter weer gezegd dat de objectieve waarde zelf..... ons bevrediging schenkt. De lezer van deze passage voelt aan dat de schrijver een zinvol onderscheid wil maken, maar het wordt hem ook duidelijk dat de formulering van het onderscheid niet bijzonder goed geslaagd is.

Tenslotte nog een laatste punt, nl. de naar onze mening hoogst ongelukkige passage over de Griekse beschaving (p. 47). De schrijver schrijft aan de Grieken de verdienste toe van de ontdekking van de rationaliteit. Dan doet hij echter de hoogst merkwaardige uitspraak dat de rationaliteit maar een middel is. Wij begrijpen niet hoe Walgrave deze zin heeft kunnen neerschrijven. De grote ontdekking van de Grieken, nog steeds een van de hoekstenen van onze westerse cultuur, is toch juist de innerlijke zin, de innerlijke waarde van het kennen. Wij weigeren toch om de beoefening van wetenschap als een louter middel te beschrijven. De mens beoefent geen wetenschap op menswaardige wijze, indien hij geen vreugde vindt in het licht, terwille van het licht zelf. Deze innerlijke waarde van het weten wordt terecht door de universiteiten verdedigd tegen het opdringende pragmatisme. De Grieken, aldus gaat Walgrave verder, waren de mening toegedaan dat de gouden tijd in het verleden zou zijn gelegen, en dat de geschiedenis bijgevolg het karakter draagt van een verval. Hierin ligt besloten dat de Grieken geen „telos” kenden, geen binnenhistorisch ideaal dat door de inspanningen van de menselijke cultuur met succes zou kunnen worden nagestreefd. Walgrave leidt hieruit af, dat de Grieken een anti-humanistische geesteshouding zouden hebben ontwikkeld.

Het wil ons voorkomen dat de Grieken wel degelijk een „telos” hebben gekend, dat zij de doel-gedachte zelfs in zeer sterke mate hebben ontwikkeld. Ja, wanneer de scholastiek gekenmerkt wordt door het finalistische denken, vindt dit mede zijn grond in de Griekse geesteshouding. Het is waar, de Grieken zijn niet op de gedachte gekomen dat het leven een weg zou zijn naar een transcendent doel, en wanneer deze gedachte zich ooit vaag aankondigde, dan kon zij niet tot ontwikkeling komen; natuurlijk niet, want zouden wij zonder openbaring deze gedachte vast kunnen houden? Dit houdt echter niet in, dat de Grieken geen „telos” gekend zouden hebben. Zij zochten het „telos” echter binnen de sfeer van dit leven, nl. in de waarden die de mens kan zoeken, terwille van die waarden zelf, en vooral in waarheid, zedelijke goedheid en schoonheid. De Grieken waren ervan doordrongen dat het leven innerlijke zin heeft, dat zich in het leven zelf waarden voordoen die zelfs de moeite waard zijn om er zich met al zijn energie voor in te zetten. De Griekse wijsgeren hebben geprobeerd, dit „telos” te formuleren, en aan te geven hoe de mens het zou moeten bereiken. Dit is wel het tegendeel van anti-humanisme. De

innerlijke zin van het leven wordt bevestigd, en het leven wordt beschreven als mogelijkheid tot verovering van waarden die innerlijk zinvol zijn. Daarom waren de Grieken niet anti-humanistisch, doch uitgesproken humanistisch. Het feit dat de Grieken het hiernamaals niet kenden, of daaromtrent slechts een vaag vermoeden hadden en konden hebben, doet niets af aan hun echt humanisme.

Hellas heeft dus niet alleen, zoals Walgrave zegt, „een belangrijk geestelijk werktuig geschonken tot uitbouw van het humanisme” (p. 47). Het was zelf humanistisch, omdat het ons verstand beschouwde als meer dan een werktuig, omdat het innerlijk zin van het leven bevestigde, omdat het aan de mens waarden voorhield die het leven de moeite waard maakten. Wat Walgrave schrijft over Griekenland, lijkt ons bijzonder zwak.

CONCLUSIE

Samenvattend menen wij te moeten zeggen dat het inleidende deel van Walgrave aan de oppervlakte weliswaar klaar, duidelijk en overzichtelijk is, dat het bij een eerste kennismaking in sterke mate bekoort, zoals overigens ook gebleken is uit de tot nu toe verschenen recensies, maar dat het bij nadere bestudering teleurstelt. De redenen van deze teleurstelling zijn de volgende. Vooreerst blijkt er geen coherentie te zijn tussen de gezichtspunten die op verschillende plaatsen naar voren komen; opvallend is de incoherentie tussen de fenomenologische en de dualistische gezichtspunten. Op de tweede plaats wordt op beslissende punten aan de mens een onwerkelijk ideaal voorghouden: de mens die zichzelf helemaal zou hebben opgeheven tot het niveau van de redelijke vrijheid, de zuiver spiritualistische gemeenschap. Op de derde plaats wordt al te vaak door de schrijfwijze geïnsinueerd dat de problemen zijn opgelost terwijl de grondvragen in werkelijkheid vaak open blijven. Uiteraard willen wij er echter rekening mee houden, dat Walgrave's inleiding op Welvaart, Welzijn, Geluk, een essayistische proeve van een synthese is, waarin feilen als door ons gesignaleerd gemakkelijk insluipen. Onze kritiek doet aan de waardering voor het geheel als zodanig dan ook niets af.

¹⁾ Voorwerp van deze kritische beschouwing is: Verantwoording en uitbouw van een Katholiek-personalistische gemeenschapsleer, door Prof. Dr. J. H. Walgrave. Deze publicatie is verschenen in: Welvaart, Welzijn, Geluk. Een Katholiek Uitzicht op de Nederlandse Samenleving. Uitgeverij Paul Brand N.V. Hilversum. Pp. 5—128. Uiteraard zijn degenen die hebben bijgedragen tot dit boekwerk, zelf verantwoordelijk voor de stukken die zij hebben geschreven.

²⁾ De fraters Jan Peeters, Jos Stokhof, Werenfried van Galen en Tom Claessens hebben meegewerkt aan het totstandkomen van deze kritische beschouwing.

³⁾ Het is niet gemakkelijk, de betekenis van deze uitdrukking nader te preciseren. Wellicht kan het volgende bijdragen tot beter begrip: het menselijke samen-zijn is in feite altijd een samen-iets-doen, en wel omdat ons menselijk zijn altijd is een bezig-zijn-in-de-wereld. Nu kan men echter proberen, de aspecten van samen-zijn en samen-doen van elkaar te onderscheiden. Met „zuivere intersubjectiviteit in wederzijdse liefde” bedoelt Walgrave waarschijnlijk het zuivere samen-zijn, geabstraheerd van het samen-doen.

Rondom enkele Afrikaanse Conferenties

Monrovia, Kaïro, Straatsburg en Bari

DOOR Dr. WILLEM J. SCHUIJT.

Een vorig artikel was gewijd aan de Afrikaans-Europese vraagstukken in het algemeen. De bijzondere vorm van modern ontwikkelingswerk, die de associatie tussen een aantal Afrikaanse staten en de Europese Economische Gemeenschap vormt, is daarbij eveneens ter sprake gekomen.

In dit artikel zullen eerst enkele gebeurtenissen van de laatste tijd besproken worden, die met deze ontwikkeling samenhangen of althans daarop invloed kunnen oefenen, om vervolgens iets nader stil te staan bij de resultaten van de beide historische conferenties in Straatsburg en Bari.

DE CONFERENTIE VAN MONROVIA

Van 8 tot 13 mei 1961 had in Monrovia (Liberia) een conferentie plaats van Regeringshoofden van de Afrikaanse staten en van Madagaskar. Aan deze conferentie namen deel: Senegal, Mauretanië, Ivoorkust, Opper-Volta, Dahomey, Niger, Togo, Tsjaad, Gabon, Kameroen, Centraal Afrikaanse Republiek, Kongo (Brazza), Madagaskar, Sierra Leone, Liberia, Nigeria, Somalie, Ethiopië, Lybië en Tunesië.

Deze conferentie wilde komen tot een openhartige en broederlijke samenwerking tussen de onafhankelijke staten van Afrika en van Madagaskar.

Zij ging daarbij uit van de volgende beginselen. Ten eerste, absolute gelijkheid van de Afrikaanse staten en van Madagaskar, ongeacht de grootte van hun land, de dichtheid van hun bevolking en het volume van hun hulpmiddelen. Ten tweede, niet-inmenging in de binnenlandse aangelegenheden van andere staten. Ten derde, eerbied voor de soevereiniteit van iedere staat en voor zijn onvervreemdbaar recht op bestaan en op de ontwikkeling van zijn eigen persoonlijkheid. Ten vierde, formele veroordeling van de hulp door onafhankelijke staten verleend, aan gezags-ondermijnende activiteiten in andere landen. Ten vijfde, het tot stand brengen van een samenwerking, die gegrondvest zou zijn op verdraagzaamheid, solidariteit, goede nabuurschap en regelmatig terugkerende gedachten-

wisselingen. Elke vorm van leiderschap werd hierbij afgewezen. Ten zesde, de thans gewenste eenheid betekent geen politieke integratie van de onafhankelijke Afrikaanse staten, maar eenheid van idealen en van actie, bezien vanuit het oogpunt van gelijkheid van opvatting inzake de Afrikaanse sociale en politieke solidariteit.

De conferentie van Monrovia stelde opnieuw voor, te komen tot de oprichting van een inter-Afrikaans organisme, dat voornamelijk tot taak zou hebben deze beginselen ten uitvoer te leggen. Tot de oprichting van een dergelijk organisme zou in een volgende conferentie worden besloten.

Te dies einde, werd op deze conferentie, een commissie van deskundigen opgericht, die daarvoor plannen zou uitwerken op economisch, cultureel, wetenschappelijk en technisch terrein, alsmede op het gebied van de communicaties en het transport. Zojuist zijn in Dakar (25 juli 1961) de grondlijnen voor een Afrikaanse Gemeenschappelijke Markt door deze deskundigen aan hun Regeringen voorgelegd.

Al deze staten waren eensgezind wat betreft hun verlangen om de opbloei van de Afrikaanse cultuur en van de Afrikaanse tradities te bevorderen, met het oog op het behoud van het Afrikaanse erfgoed.

Zij besloten bovendien om naast de nationale en officiële talen het Engels en het Frans in het onderwijs in te voeren.

Ook de feitelijke gebeurtenissen in Afrika bleven niet buiten het gezichtsveld van de deelnemers. Met name wat betreft de Algerijnse kwestie deden zij een beroep op Frankrijk en op de voorlopige Regering van de Algerijnse Republiek, om zo snel mogelijk tot een overeenkomst te geraken, die een einde aan de oorlog zou maken én..... aan Algerije zijn onafhankelijkheid en zijn territoriale integriteit zou verschaffen.

Wat Kongo betreft, drukten zij hun vertrouwen uit in de V.N., die voor hen de enige organisatie was die een oplossing van het Kongolese probleem zou kunnen verwezenlijken. Zij rieden de verschillende Afrikaanse staten af voortijdig hun erkenning te verlenen aan provinciale Regeringen die zich afscheidden van het geheel.

De conferentie gaf zonder enig voorbehoud zijn morele en materiële steun aan de Afrikanen in Angola.

De Zuid-Afrikaanse Unie werd, eveneens zonder voorbehoud, veroordeeld om zijn theorie en zijn politiek van de apartheid. Men stelde zelfs voor onmiddellijk over te gaan tot politieke en economische sancties ten aanzien van de Regering van de Zuid-Afrikaanse Unie.

Ook het probleem van de ontwapening heeft hen bezig gehouden. Een beroep werd gedaan op alle atoom-mogendheden om de aanmaak en de uitbreiding van de voorraad van kernwapenen stop te zetten, alsmede een einde te maken aan de proefexplosies met kernwapenen, in welk deel van de wereld ook.

Bijzonder interessant is hetgeen deze conferentie van Afrikaanse staten in zijn eindresolutie heeft vastgelegd inzake de V.N. In de allereerste plaats wordt aan deze organisatie gevraagd om een evenwichtige, geografische verdeling van de zetels van de Veiligheidsraad en van de Economische en de Sociale Raad te overwegen. Zij veroordeelt elke poging die ten doel heeft het gezag van de V.N. te verzwakken of te verminderen en deelt

mede dat alle Afrikaanse staten en die van Madagaskar zijn overeengekomen in de toekomst een gemeenschappelijk front te vormen ten aanzien van alle vraagstukken, waarbij de Afrikanen rechtstreeks betrokken zullen zijn.

Met een realistische kijk op de ontwikkeling van de situatie op hun eigen continent, besloten deze staten in Monrovia tenslotte, een commissie op te richten die als een soort scheidsrecht dienst zou doen en waaraan alle gevallen van controverse en conflicten tussen Afrikaanse staten zouden worden voorgelegd.

CONFERENTIE VAN KAÏRO

Een geheel andere conferentie werd ongeveer een maand later in Kaïro gehouden, van 5 tot 12 juni. Dit was een voorbereidende conferentie voor de grote conferentie van neutrale staten, die in september in Joegoslavië zal worden gehouden. Twintig landen waren er vertegenwoordigd. Zeven staten uit de Aziatische sfeer, nl. Nepal, Birmanië, Indonesië, Cambodja, Ceylon, India en Afghanistan. Twee staten uit het Midden-Oosten, nl. Yemen en Saoedisch-Arabië. Één Zuid-Amerikaanse staat: Cuba. En één Europese mogendheid: Joegoslavië. Terwijl acht Afrikaanse staten aanwezig waren, nl.: Ethiopië, Ghana, Guinea, Mali, Marokko, Somali, Soedan en de Verenigde Arabische Republiek. Een vertegenwoordiger uit Brazilië en een vertegenwoordiger van de voorlopige Algerijnse Regering namen als waarnemers aan deze conferentie deel.

In vergelijking met de Conferentie van Bandung van april 1955, kan men in deze bijeenkomst in Kaïro een belangrijke ontwikkeling vaststellen in de structuur van dit neutrale blok. In 1955 was de Chinese Volksrepubliek de voornaamste stuwende kracht. Deze was ditmaal niet aanwezig en aangenomen mag worden, dat zij ook niet deel zal nemen aan de neutrale topconferentie in Bled in Joegoslavië. Bekleedde India voorheen nog een leidende positie in dit neutrale blok, het ziet er thans naar uit dat Joegoslavië, dankzij zijn ideologie van de actieve coëxistentie, het leiderschap op zich gaat nemen.

De conferentie van Kaïro heeft de beginselen vastgesteld, waarop de deelname van de landen aan de in september in Bled te houden neutrale topconferentie, zal moeten berusten. Het zijn er vijf. Ten eerste, deze staten zullen een onafhankelijke politiek moeten voeren, die berust op het beginsel van de vreedzame coëxistentie met andere landen die verschillende politieke en sociale ideologieën hebben. In de tweede plaats, overal moet de strijd voor de onafhankelijkheid gesteund worden. Ten derde, men mag van geen enkel militair pact lid zijn, waardoor men in het huidige conflict Oost-West verwickeld zou kunnen raken. Ten vierde, men mag van geen enkel bilateraal verdrag tot wederzijdse bijstand, dat hetzelfde gevolg zou kunnen hebben, deel uitmaken. Ten vijfde, men mag de vestiging van militaire bases van een van de beide blokken op zijn grondgebied niet aanvaarden.

De voorbereidende conferentie heeft ook de agenda voor de neutrale topconferentie klaargemaakt. Deze agenda bevat drie hoofdstukken,

waarvan het eerste en het derde vrij onschuldig zijn. Het eerste houdt n.l. in, een gedachtenwisseling over de internationale situatie, terwijl het derde zich bezig houdt met de vraagstukken die de economische ontwikkeling en de internationale technische en economische samenwerking met zich meebrengen. Het tweede hoofdstuk bevat een aantal voetangels en klemmen onder de welluidende algemene titel: Consolidatie van de wereldveiligheid en de wereldvrede.

In dit verband zullen n.l. besproken worden het beginsel van de niet-inmenging in de binnenlandse zaken van deze landen; de strijd tegen het imperialisme; de rassendiscriminatie; de algehele ontwapening en het verbod van kernproeven en vervolgens de kwestie van buitenlandse militaire bases, de vreedzame coëxistentie en de rol en de structuur van de V.N.

Het lukte nog wel ten aanzien van Algerije een bijzondere resolutie te nemen, maar de innerlijke verdeeldheid van deze staten liet niet toe iets te zeggen over het vraagstuk van Kongo. Het schijnt, dat men nog zes andere landen wil uitnodigen, n.l. Nigeria, Togo, Opper-Volta, de Libanon, Equador en Bolivia. Eveneens schijnt gedacht te worden aan landen als Oostenrijk, Ierland, Tunis, Brazilië en Mexico.

AMERIKAANS MEMORANDUM

Een derde feit dat vermelding verdient intussen en dat betrekking heeft op een van de ingewikkeldste vraagstukken met betrekking tot de onderontwikkelde gebieden, waarvoor een oplossing meer dan noodzakelijk is, n.l. de harmonisatie van de wereldpolitiek inzake de tropische produkten, is aangeroerd in een memorandum van de Amerikaanse Regering aan de Commissie van de EEG en aan de Franse, Italiaanse en Britse Regering. In dit memorandum stelt Amerika voor een werkgroep op te richten die dit vraagstuk zal bestuderen. Amerika wil zich blijkbaar ook met dit vraagstuk bezighouden in verband met zijn verantwoordelijkheid ten opzichte van Zuid-Amerika. Men zal zich herinneren, dat in april van dit jaar de Britse Regering aan de Commissie van de EEG en aan de zes lid-staten, ook besprekingen voorgesteld heeft om tot een dergelijke harmonisatie van de politiek te komen.

Deze Amerikaanse nota is in zoverre interessant, omdat hier een koerswijziging valt te constateren in de Amerikaanse politiek. In tegenstelling tot de standpunten ten deze aanzien door de Regering Eisenhower ingenomen, schijnt de huidige administratie een welwillender houding te willen aannemen met betrekking tot maatregelen om te komen tot stabilisatie van de prijzen van tropische produkten. De Amerikaanse Regering schijnt de mening toegedaan te zijn, dat de preferentiële systemen van de EEG enerzijds en van Engeland anderzijds, die aan de Afrikaanse en Aziatische partners zijn toegestaan op den duur niet te handhaven zijn, maar vervangen zullen moeten worden door een stelsel van lage invoerrechten bij import in de geïndustrialiseerde landen. De mogelijkheden tot export van de ontwikkelingslanden, met inbegrip van Zuid-Amerikaanse landen, die tot geen enkel preferentieel systeem behoren, zou daardoor kunnen worden verbeterd. De Regering van de Verenigde Staten tekent daarbij echter aan, dat geen enkele maatregel ertoe zal mogen leiden, dat

de exportmogelijkheden en dus ook de inkomsten van de geassocieerde landen daardoor schade zouden ondervinden.

CONFERENTIE VAN STRAATSBURG

De door het Europese Parlement in de maand juni georganiseerde conferentie, met vertegenwoordigers van zestien Afrikaanse staten, die geassocieerd zijn met de EEG, is hierom historisch, omdat voor de eerste keer na de dekolonisatie Europese en Afrikaanse parlementariërs op voet van gelijkheid elkaar konden ontmoeten om te spreken over vraagstukken die zij gemeen hebben. De Afrikaanse vertegenwoordigers kwamen uit Kameroen, de Centraal-Afrikaanse Republiek, Kongo (Brazzaville), Kongo (Leopoldville), Ivoorkust, Dahomey, Gabon, Opper-Volta, Mali, Mauretanië, Niger, Senegal, Somalia, Tsjaad, Togo en Madagaskar.

Wat was de hoofdinzet van deze conferentie? De samenwerking op basis van de associatie was tengevolge van de revolutionaire ontwikkeling in Afrika op een volledig verouderde basis komen te staan. Immers, toen de Verdragen van Rome werden voorbereid in 1956, waren de meeste Afrikaanse staten nog half-autonome gebieden. De associatie was hun als een gunst verleend. Zij waren daarover niet geraadpleegd. De Afrikaanse staten, intussen volledig zelfstandig geworden, konden een dergelijke situatie toen zij internationaal erkend werden als soeverein, niet langer meer verdragen. De drang naar gelijkheid die deze staten bezielt verhinderde dit. Men vond hierin een overblijfsel van de oude koloniale status.

Wat diende er nu gedaan te worden voor deze geassocieerde landen om de samenwerking in de toekomst te verzekeren? Twee antwoorden waren mogelijk. Men kon deze landen beschouwen als derde landen zonder enige binding met de Gemeenschap. In dat geval zouden op grond van artikel 238 van het Verdrag lange en moeilijke diplomatieke besprekingen noodzakelijk worden. Ofwel men kon de thesis verdedigen, dat de onafhankelijkheid niet noodzakelijkerwijze een verbreking van de bestaande associatieve betrekkingen betekende, van het moment af dat deze betrekkingen door de geassocieerde landen, na verkrijging van het soevereiniteit, uit vrije wil zouden zijn bevestigd.

Voor beide stellingen waren juridische argumenten in het geding te brengen. Beide stellingen vielen te verdedigen. Maar om praktische redenen heeft men de voorkeur gegeven aan de tweede stelling, omdat daarmee sneller resultaten konden worden verkregen. Immers de complicaties van onderhandelingen voor elk afzonderlijk land op basis van artikel 238 (zie Griekenland) werden daardoor vermeden. Gelukkig hebben de onderhandelaars in 1956—57 voor de Verdragen van Rome, de regels van de associatie in een Toepassingsovereenkomst neergelegd, die slechts een levensduur van vijf jaar had. Op 31 december 1962 vervalt deze eerste tijdelijke regeling en moet er een nieuwe regeling voor in de plaats komen.

NIEUWE TOEPASSINGSOVEREENKOMST

De conferentie van Straatsburg heeft zich voornamelijk beziggehouden met het schetsen van de grote lijnen van zulk een nieuwe toepassingsovereenkomst.

Het is onnodig nog iets te zeggen over de sfeer waarin deze conferentie in Straatsburg zich heeft afgespeeld. De kranteverslagen hebben duidelijk gemaakt, dat hier een nieuw volledig gedekoloniseerde geest heerste, die op de Afrikanen grote indruk heeft gemaakt. Anderzijds waren de Europeanen diep onder de indruk van de degelijke en zakelijke manier waarop de Afrikanen deze vraagstukken hadden voorbereid, o.m. op hun conferentie in Ouagadougou in Opper-Volta, waarvan ze de neerslag in enkele korte, voortreffelijke werkdocumenten aan de Afrikaans-Europese conferentie hadden voorgelegd. De 142 leden van het Europese Parlement en de 120 vertegenwoordigers van de zestien Afrikaanse staten hebben hun vraagstukken in Straatsburg besproken. Aanvankelijk in vier commissies. De resultaten van dit commissieoverleg werden uiteindelijk in de plenaire zitting behandeld. Hier en daar werd tijdens de openbare zitting nog een wijziging aangebracht, in de door de commissies voorgestelde resoluties, doch dit waren doorgaans geen wijzigingen van ingrijpende aard.

De betekenis van de besluiten van Straatsburg is geen andere dan die van aanbevelingen aan de Regeringen van de Lid-staten en van de Geassocieerde Landen, alsmede aan de bevoegde instellingen van de Europese Gemeenschap, om de beginselen, voorstellen en suggesties van deze conferentie in overweging te nemen en daaraan het vereiste gevolg te geven.

POLITIEKE VRAAGSTUKKEN

Met betrekking tot de politieke en institutionele vraagstukken, die bij de vernieuwing van de toepassingsovereenkomst aan de orde komen, gaf de eerste conferentie van het Europese Parlement met de Parlementen van Afrikaanse staten en van Madagaskar, eenparig als hun mening te kennen, dat de associatie tussen de Afrikaanse staten en Madagaskar enerzijds, en de Europese Gemeenschap anderzijds, moet worden voortgezet met inachtneming van de wijzigingen in de politieke toestand.

Het beginsel op de voorgrond plaatsend van absolute gelijkheid tussen de partners van de associatie, werd vastgesteld dat dit gegrondvest is op de beginselen van het Handvest van de V.N., die door het Verdrag van Rome uitdrukkelijk worden genoemd. Deze associatie is derhalve gebaseerd op: erkenning van de soevereine gelijkheid der staten; eerbiediging van de rechten van de mens en van de fundamentele vrijheden zonder onderscheid naar ras, geslacht, taal of godsdienst.

De conferentie wees erop dat de nieuwe associatie moet worden verwezenlijkt door het sluiten van verdragen tussen de Europese Gemeenschap en de individuele of in groepsverband optredende geassocieerde staten, waarbij moet worden uitgegaan van een in gemeenschappelijk overleg uitgewerkte standaardovereenkomst, die door alle betrokkenen is goedgekeurd. Met betrekking tot de geldigheidsduur van de nieuwe associatie was men van mening, dat deze onbeperkt diende te zijn. De vraag, wie aan deze associatie deel zouden kunnen hebben, werd opgelost door te stellen dat deze associatie voor alle Afrikaanse staten moet openstaan, met dien verstande evenwel dat geen enkele van deze staten deel mag uitmaken van een andere economische groepering, die doelstellingen nastreeft die niet

stroken met de doelstellingen van de associatie. Voorgesteld werd, met het oog op de vernieuwing van de associatie, de volgende doelstellingen te verwezenlijken:

- a. een parlementaire conferentie met paritaire zetelverdeling, die ten minste eenmaal per jaar, beurtelings in Europa en in Afrika bijeenkomt, terwijl de continuïteit in de samenwerking kan worden verzekerd door het overleg in de commissies die uit deze conferentie voortkomen;
- b. een paritaire Raad van Associatie, die alle voor de associatie van belang zijnde vraagstukken zal behandelen. Deze Raad van Associatie zal bestaan uit een vertegenwoordiger van elke Afrikaanse en Madagaskische Regering en uit de Raad van Ministers en de Commissie van de EEG, met dien verstande dat deze Raad van Associatie bevoegd zal zijn alle commissies in te stellen, die hem bij de volbrenging van zijn taak kunnen bijstaan;
- c. een rechtstreekse vertegenwoordiging van de geassocieerde staten bij de instellingen van de Europese Gemeenschap enerzijds en van de Europese Gemeenschap bij de Afrikaanse staten en Madagaskar anderzijds;
- d. een Hof van Arbitrage, dat bevoegd zal zijn voor alle geschillen met betrekking tot de uitleggingen en toepassing van de associatieovereenkomst.

De conferentie drong er op aan zo spoedig mogelijk de onderhandelingen te openen voor de vernieuwing van de associatie, zodat deze op 1 januari 1963 in werking kan treden, en verzocht de mogelijkheid te overwegen de toekomstige associatie uit te breiden tot de EGKS en Euratom.

DE ECONOMISCHE ASPECTEN

De economische- en handelsaspecten van de toekomstige associatie werden in een afzonderlijke aanbeveling vastgelegd. Er klinkt een zekere voldoening door, wanneer de aanbeveling begint met de mededeling, dat zij op de hoogte is gesteld van het werk dat door de geassocieerde staten is verricht, om tot een omschrijving te komen van goed samenhangende en op de toekomst gerichte nationale plannen enerzijds, alsmede van de wens van deze staten deze plannen internationaal te harmoniseren door vergelijking, met name binnen de OAMCE (Organisation Africaine et Malgache de Coopération Economique), van de doelstellingen ten aanzien van productie, verbruik, export, toegepast wetenschappelijk onderzoek, alsmede opleiding van leidinggevende personen.

De handelingsvrijheid van de geassocieerde landen blijft daardoor onverlet op economisch- en handelsgebied, met als enige uitzondering, dat de regels van de overeenkomst en de geest van de associatie geen geweld mogen worden aangedaan.

Deze staten moeten volgens deze aanbeveling overigens kunnen blijven rekenen op een steun, minstens gelijkwaardig aan die, welke zij tot op heden ondervonden en die zij niet kunnen ontberen voor de handhaving van hun nationaal inkomen. De volgende beginselen worden opgesteld:

- a) Ter intensivering van het handelsverkeer tussen de lid-staten en de ge-

associeerde staten werd de wens uitgesproken, dat de binnenlandse belastingen op het verbruik van tropische produkten, of alle andere lasten, die op het verbruik van deze produkten drukken en ernstig nadeel toebrengen aan de producenten en het verbruik van deze produkten doen dalen, zo spoedig mogelijk zullen worden afgeschaft;

- b) Bij de aanpassing van de nationale tarieven aan het gemeenschappelijke buitentarief dient er voor te worden gewaakt, dat de marges voor de tariefpreferenties streng worden gehandhaafd, opdat de geassocieerde staten binnen de Gemeenschap de preferentiële voordelen behouden, die hun dienden te worden toegekend volgens de letter en de geest van het Verdrag van Rome;
- c) Er mogen geen nieuwe tariefcontingenten worden ingevoerd, noch mogen de bestaande worden verhoogd. Met klem werd er op aangedrongen, dat geen enkel tariefcontingent wordt ingesteld of gehandhaafd, dat in strijd is met de bepalingen van het Verdrag.
- d) In het algemeen was de conferentie van mening, dat het beginsel-zelf van de tariefpreferentie niet wederom in het geding kon worden gebracht en dat het huidige niveau van het gemeenschappelijke buitentarief niet kan worden gewijzigd voor die produkten, welke voor de geassocieerde landen van belang zijn. Behalve dan voor de gevallen waarin, na raadpleging van deze landen, aan de geassocieerde staten compenserende voordelen zouden worden toegekend.

ECONOMISCHE SAMENWERKING

Met betrekking tot de economische samenwerking en de handelspreferenties kwamen de volgende opvattingen naar voren:

- a) De stelsels voor de regulering van prijzen van tropische produkten, die thans worden verzorgd door nationale stabilisatiekassen of regularisatiefondsen, dienen te worden gelijkgetrokken in het kader van de associatie met de EEG. Deze gelijktrekking dient op zodanige wijze te geschieden, dat de natuurlijke marktvetten zoveel mogelijk worden geëerbiedigd. Een internationaal precedent zou hiermede worden geschapen en een belangrijke bijdrage zou hierdoor worden geleverd voor het werk dat in dit opzicht op mondiaal plan wordt verricht. Dank zij een grondkapitaal, bestaande uit bijdragen van alle deelnemende en geassocieerde staten zou zulk een systeem kunnen starten.
- b) Onafhankelijk van de maatregelen ter regularisatie van de conjunctuurschommelingen, wordt het van belang geacht over te gaan tot de instelling van:
 - een stelsel waardoor een minimum-afzet wordt gegarandeerd;
 - de ondersteuning van de prijzen voor tropische produkten, die thans in het kader van de geassocieerde staten plaats vindt, door een stelsel waarbij aan de producent een billijke beloning wordt gegarandeerd, die onafhankelijk is van de schommelingen op de wereldmarkt;
 - de verplichting van de lid-staten tot bevordering van de vorming van de voorraden van daarvoor in aanmerking komende tropische

produkten, a'smede van de financiering daarvan, teneinde de stabiliserende werking van de grondstoffenprijzen te verstevigen.

Deze garantie en deze ondersteuning zouden geleidelijk kunnen worden verminderd teneinde de geassocieerde staten voor te bereiden op vrije toetreding tot de wereldmarkten.

Tenslotte sprak de conferentie als zijn mening uit, dat de oprichting van een Afrikaans-Madagaskisch instituut voor studie en ontwikkeling tot een dergelijke coördinatie zou kunnen bijdragen.

Het recht van vestiging binnen de verschillende deelnemende of geassocieerde staten kwam ook aan de orde. De conferentie kwam niet verder dan de mening uit te spreken, dat een gedachtenwisseling over dit vraagstuk eerst tot een conclusie zou mogen leiden, op het ogenblik dat de geassocieerde staten hun standpunt ten aanzien van dit vraagstuk kunnen coördineren met inachtneming van de door hen opgestelde ontwikkelingsprojecten.

Ook Euratom speelde in deze economische aanbeveling een rol. Met name met betrekking tot de ontwikkeling van de energiebronnen hechtte de conferentie veel belang aan de bijstand die Euratom aan de geassocieerde staten zou kunnen verlenen. De voorzieningsmogelijkheden op energiegebied van sommige van deze staten en in het bijzonder van die, welke geografisch bijzonder misdeeld zijn, werken sterk belemmerend op hun economische ontwikkeling. In dit verband was de conferentie van mening dat de oprichting van atoomcentrales noodzakelijk en economisch gewenst kan blijken in bepaalde gebieden, waar het gebruik van klassieke energiebronnen zeer hoge kosten zou vergen in verband met deze geografische gesteldheid. Ook van de mogelijkheden een beroep te doen op de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie met betrekking tot de praktische toepassing van isotopen, de opleiding van technisch kaderpersoneel, de uitwerking van voorschriften op het gebied van de volksgezondheid enz., werd met belangstelling kennis genomen.

De energievoorziening voor deze geografisch misdeelde gebieden behoeft echter niet alleen een object van zorg voor Euratom te zijn, maar het kan van belang zijn deze gebieden rechtstreeks en zo economisch mogelijk van aardgas en aardolie te voorzien.

VOORBEHOUD VAN NEDERLANDSE KANT

Deze economische resolutie werd eveneens met algemene stemmen aangenomen. Bij de stemming hierover werd door schrijver dezes een voorbehoud gemaakt, dat voorzover ik heb kunnen nagaan de instemming had van alle Nederlandse afgevaardigden. Dit voorbehoud had betrekking op de aanbeveling, dat iedere toeneming van het verbruik van tropische goederen op de eerste plaats de geassocieerde staten ten goede moet komen en in geen geval aanleiding zou mogen geven tot de invoering van nieuwe tariefcontingenten of vergroting van de bestaande. En voorts op de wens dat het beginsel van de tariefpreferentie niet wederom in het geding zou kunnen worden gebracht, en dat het huidige niveau van het gemeenschappelijke buitentarief niet kan worden gewijzigd voor produkten, die voor de geassocieerde staten van belang zijn, behalve in gevallen, waarin aan deze

geassocieerde staten compenserende voordelen zouden kunnen worden toegekend. De aanbeveling toch, geen nieuwe tariefcontingenten in te stellen, zou voor de Nederlandse economie schadelijk kunnen zijn. De mogelijkheid van deze contingenten is immers juist in het leven geroepen om landen met lage tarieven in staat te stellen de prijsverhogende werking van het buitentarief enigszins op te vangen. In een stemverklaring is door schrijver dezes gesteld dat de betrokken aanbevelingen slechts aanvaard konden worden in het licht van de desbetreffende bepalingen van het Verdrag en tegen de achtergrond van de eisen, die de bijzondere structuur van de Nederlandse economie kan stellen, een en ander onder uitdrukkelijke erkenning van het compensatiebeginsel. Dit compensatiebeginsel heb ik in een vorig artikel uiteengezet.

TECHNISCHE EN CULTURELE SAMENWERKING

In de aanbeveling, die zich bezig hield met de vraagstukken van de technische samenwerking en de culturele uitwisseling, werd de mening uitgesproken, dat aan het initiatief van de geassocieerde staten zelf dient te worden overgelaten de prioriteiten en de omvang te bepalen van de projecten inzake technische en culturele samenwerking. Uiteraard dient hierbij rekening te worden gehouden met het noodzakelijke onderlinge overleg tussen de deelgenoten van de associatie. In het bijzonder vestigde deze aanbeveling de aandacht op de noodzaak het onderwijs en de vakopleiding te ontwikkelen.

Tevens werd voorgesteld dat in een op te stellen reglement wordt bepaald, dat jaarlijks Afrikaanse en Madagaskische studenten tot de toekomstige Europese Universiteit worden toegelaten. Men ziet hier duidelijk de tegenhanger van de Moskouse Universiteit voor de zgn. Vriendschap der Volkeren. Ook werd de wens uitgesproken dat de Europese Gemeenschap de instelling van Afrikaanse en Madagaskische leerstoelen en studiecentra aan de nationale universiteiten van het Europa der Zes bevordert en dat omgekeerd de geassocieerde staten op basis van wederkerigheid de instelling van Europese leerstoelen aan hun universiteiten ter hand nemen. Tenslotte werd de wens uitgesproken een Europees-Afrikaans en Madagaskisch instituut voor ontwikkeling op te richten. In dit instituut dienen werkzaamheden van overheidswege en van particuliere zijde, betreffende de technische bijstand ten behoeve van de geassocieerde staten, en de opleiding van hun deskundigen gecoördineerd te worden.

ONTWIKKELINGSFONDS

Een bijzondere aanbeveling was gewijd aan het ontwikkelingsfonds. Hierin werd de wens uitgesproken dat de financiële bijstand, door bemiddeling van een fonds diende te worden voortgezet en uitgebreid, daar zulk een fonds voor de ontwikkeling van de geassocieerde staten nodig is. Gewezen werd tevens op de noodzaak de EEG-Commissie de beschikking te geven over de middelen om de Regeringen van de geassocieerde staten bij de

indiening van projecten bij te staan door hen technische adviseurs ter beschikking te stellen.

Ten aanzien van het met ingang van 1 januari 1963 in te stellen ontwikkelingsfonds, waaraan men een nieuwe naam wil geven, nl. gemeenschappelijk ontwikkelingsfonds, werd het paritaire beginsel bij het beheer van het fonds uitdrukkelijk naar voren gebracht. Dit beginsel zou moeten gelden ten aanzien van de bijdragen, die niet alleen door de deelnemende staten, maar ook door de geassocieerde staten zouden moeten worden verstrekt aan de hand van criteria die in gemeenschappelijk overleg door de betrokkenen moeten worden vastgesteld. Het zou ook moeten gelden ten aanzien van de administratieve en financiële controle alsmede van de parlementaire controle.

Dit zijn in grote trekken de besluiten waartoe de eerste conferentie van het Europese Parlement met de Parlementen van Afrikaanse staten en van Madagaskar zijn gekomen. Met eenstemmigheid zijn al deze belangrijke wensen en beginselen door deze conferentie vastgesteld. De Parlementariërs van Afrika en van Europa hebben het hunne gedaan met het uitstippelen van deze grote lijnen. Het is thans aan de Regeringen om deze concreet in daden om te zetten. Laten we hopen, op een voortvarende wijze.

Het belangrijkste evenwel van deze conferentie in Straatsburg, hetgeen ook geldt voor de conferentie in Bari, waarover ik nog enkele opmerkingen wil maken, is gelegen in het feit, dat men zo openhartig van gedachten heeft kunnen wisselen, met zulk groot onderling begrip. Het was vooral duidelijk dat van beide zijden het element van de duurzaamheid van dit contact als een waarborg werd beschouwd voor het welslagen. Als aan de besluiten van Straatsburg een daadwerkelijk, snel en praktisch gevolg wordt gegeven door de Regeringen, zal, zoals de afgevaardigde van Mali, Haidara, het uitdrukte, een bedreiging voor de wereldvrede zijn weggenomen.

CONFERENTIE VAN BARI

Ook op de conferentie van Bari werd de nadruk gelegd op de economische gevolgen die de politieke dekolonisatie met zich mede brengt. Deze zowel op het Europese als op het Afrikaanse vlak breder opgezette conferentie, Engeland en Nigeria waren vertegenwoordigd, heeft zijn besluiten eveneens voorbereid in een viertal commissies. De economische commissie hield zich vooral bezig met het verschijnsel dat de rijkere volkeren steeds rijker worden en de arme steeds armer. In het in 1959 door het GATT gepubliceerde rapport over de internationale handel werd vastgesteld, dat in de periode van 1953—1958 de export van artikelen uit de industriële landen naar de ontwikkelingslanden veel meer was toegenomen in waarde en in omvang dan de import van grondstoffen in de geïndustrialiseerde landen. Dit geldt vooral voor Europa waar de export met 150% van de waarde van 1953 was toegenomen, terwijl de import van grondstoffen slechts tot 112% was gestegen. Deze cijfers zijn nog sterker voor Noord-Amerika. Nog een ander zorgwekkend verschijnsel blijkt uit dit rapport, dat nl. in deze periode de prijs van de geëxporteerde produkten met 7% was toe-

genomen, terwijl de prijzen van de grondstoffen met 5½% waren gezakt. Dit heeft de rijke landen een voordeeltje opgeleverd van 2,8 miljard dollar, terwijl het nadeel voor de niet geïndustrialiseerde landen 1,7 miljard dollar bedroeg. De netto-winst van deze operatie bedroeg dus voor Europa en Noord-Amerika één miljard dollar.

DRAMATISCHE PARADOX

De deskundigen van het GATT kwamen tot de formulering van de volgende dramatische paradox: de landen met een zwak inkomen kunnen hun produktie en hun werkelijk inkomen slechts verbeteren door een wezenlijke verhoging van hun import uit industriële landen, terwijl de industriële landen van hun kant hun produktie en hun inkomen kunnen verbeteren door hun importen uit grondstoffen-producerende landen te beperken.

Uit het rapport dat Walter Scheel, voorzitter van de commissie voor ontwikkelingsgebieden van het Europese Parlement, op de Table Ronde in Parijs heeft ingediend, kan een concreet voorbeeld hiervan worden aangehaald. Hij toont hierin aan dat van 1955 tot 1959 de Zuid-Amerikaanse staten de omvang van hun export van grondstoffen met 45% hebben vermeerderd, maar dat hun globale inkomsten met 25% zijn teruggelopen. In 1958 zijn de prijzen van de grondstoffen over het algemeen genomen met 20% gedaald. De leider van de Tunesische delegatie in Bari, Nouira, directeur van de Tunesische Bank, wees er op dat in de loop van de laatste tien jaar de daling van de prijzen der grondstoffen een verlies met zich mede gebracht had dat gelijk stond met twee jaren import aan industriële goederen.

Er moet voor gewaakt worden dat de politieke onafhankelijkheid niet bedreigd gaat worden door economische afhankelijkheid. De nadruk werd dan ook gelegd op de economische interdependentie van alle beschaafde volkeren en op de economische solidariteit die voor iedereen geldt, zelfs al zou men het niet willen. Deze economische solidariteit geldt in bijzondere mate voor de Afrikaanse en de Europese economie.

Ook in Bari werd de nadruk gelegd op nationale planning en internationale confrontatie van deze planning. Men zal moeten komen tot een gemeenschappelijk opgesteld en gemeenschappelijk aanvaard economisch programma. Zo zal men des te beter de ontmoeting met Europa kunnen doen plaatsvinden. Er werd een onderscheid gemaakt tussen directe middelen, nl. investeringen, technische hulp en culturele hulp, en het indirecte middel van de organisatie van de handelsbetrekkingen. Met betrekking tot deze beide middelen dient wederom een onderscheid gemaakt te worden tussen, ten eerste, het allervoornaamste doel, nl. het huidige inkomen veilig stellen, om vervolgens te komen tot een verdere expansie. Ook hier werd weer de nadruk gelegd op de organisatie van stabilisatiekassen voor de grondstoffenprijzen, die in een algemeen organisme zouden moeten worden ondergebracht, die een regelende taak zou krijgen bij de aankopen en bij de tarievenbepaling. Natuurlijk kan men de prijs niet vaststellen zonder het produktievolume te controleren. Maar in dit verband wordt het van belang geacht dat voortaan de „terms of trade” niet meer door een enkele partij worden gedictieerd. Dit werd op een plastische wijze aangetoond door het

Kameroense Parlements lid Batonga. Terwijl tegenwoordig de koper de prijs van koffie bepaald, wordt daarentegen de prijs van schoenen door de verkoper bepaald.

Ook hier werd aangedrongen op verhoging van de consumptie van Afrikaanse produkten in Europa.

In de tweede commissie, waarvan ik de eer had voorzitter te zijn, en waarin de Belgische oud-Minister Scheyven, met zijn ervaring als deskundige voor investeringsvraagstukken van de V.N., een belangrijke bijdrage leverde, werd vastgesteld, dat het gebrek aan besparingen in deze staten het toevloeien van buitenlands kapitaal voor de economische en sociale ontwikkeling noodzakelijk maakte. Deze investeringen echter, die steeds meer openbare worden en steeds minder particuliere, blijven het vraagstuk aan de orde stellen van de rentabiliteit en van de garantie. De vertegenwoordiger van Tunis wees in dit verband op het feit, dat de verkrijging van de onafhankelijkheid eerder gepaard was gegaan met desinvestering dan met nieuwe investeringen. Voor het vraagstuk van de garantie dient spoedig een oplossing te worden gevonden, die de belangen van de beide partijen eerbiedigt. Wat de wijze waarop dit zal moeten geschieden betreft, heeft Bari zich uitgesproken ten gunste van een regionale Europees-Afrikaanse hulp naar het voorbeeld van het Colomboplan, zonder echter bilaterale en multilaterale hulp zoals in het kader van de V.N. wordt gegeven uit te sluiten. De wens werd tevens uitgesproken dat men spoedig zou overgaan van de huidige monetaire zones naar economische zones, die soepel genoeg zouden zijn en voldoende eigen karakter zouden hebben om de ontwikkeling van de Afrikaanse landen te bespoedigen.

TECHNISCHE SAMENWERKING

Een derde commissie had zich bezig gehouden met de vraagstukken van technische bijstand. Men gaf er algemeen de voorkeur aan te spreken over technische samenwerking in plaats van technische bijstand. Van Afrikaanse zijde werd in verband met de hulp door gespecialiseerd personeel, sterk de nadruk gelegd op de menselijke rol die aan deze deskundigen toegedacht moet worden. Zij moeten daartoe een nauwkeurige kennis hebben van de landen en volkeren, waar zij gaan werken, en moeten daarvoor een voorafgaande scholing krijgen. Ook hier weer werd de nadruk gelegd op het onderwijs. Eveneens de vraag of dit bilateraal of multilateraal zou dienen te geschieden werd diepgaand besproken. Aan het bilaterale systeem kende men een grotere snelheid en daadkracht toe. Daar stond echter tegenover dat het een element van grotere afhankelijkheid ten opzichte van één land inhield. Dit element treedt niet op bij de multilaterale hulp. Helaas is deze laatste veel langzamer. Naast deze beide vormen werd de idee uitgesproken van wederzijdse hulp. In dit verband werd met grote belangstelling kennis genomen van de hulpverleningsvormen die bestaan binnen de Commonwealth. Voor het overige werd naar voren gebracht, dat het zeer vruchtbaar zou kunnen zijn, wanneer een stelsel van technische samenwerking tot stand zou komen, tussen enerzijds het Europa van de Zes en van de Zeven en anderzijds de Afrikaanse volkeren.

De culturele vraagstukken werden in een aparte commissie behandeld. Men hield zich hier bezig met de bestudering van de menselijke betrekkingen tussen Europeanen en Afrikanen. In deze menselijke betrekkingen heeft men het psychologische aspect onderscheiden van het praktische aspect. Wat het psychologische aspect betreft werd elke vorm van racisme veroordeeld. Geconstateerd werd dat dit verschijnsel niet optreedt in staten in Afrika waar geen ethnische minderheden zijn. Waar deze minderheden wel bestaan is echter het racisme doorgaans meer een gevolg van een soort verdedigingscomplex van mensen van geringere cultuur en van een bescheiden situatie. Eigenlijk kan men hier niet meer van racisme spreken, maar van verschil in sociale situatie, van taal en godsdienstverschillen, van stamverschillen en van nationalistische conflicten. Als oplossing hiertegen werd dan ook op de hergroepering van de Afrikaanse volkeren naar een steeds grotere eenheid de nadruk gelegd.

Wat het praktische aspect betreft, werd gewezen op het inferioriteitscomplex, dat de voorheen gekoloniseerden bezitten tegenover hun oude Moederlanden. Van Afrikaanse zijde werd echter geconstateerd, dat dit in de loop van de laatste vijf jaar aanzienlijk minder was geworden. Zij waren er zich van bewust, dat een buitensporige ontwikkeling van het nationalisme in Afrika daar geen goed aan zou doen.

Teneinde een betere kennis van de Afrikaanse mens te bevorderen werd voorgesteld zo snel mogelijk de handboeken, die in Europa in het onderwijs gebruikt worden op het gebied van geschiedenis en aardrijkskunde, en die doorgaans geschreven zijn in de koloniale periode, te laten herzien door specialisten, die een grotere objectiviteit zouden kunnen betrachten. Voor het overige werd aanbevolen om, zoveel als maar mogelijk was, contacten tussen de Afrikaanse en de Europese elite te organiseren. De conferentie verzette zich tegen de dikwijls geuite stelling dat uit de economische vooruitgang de culturele vooruitgang automatisch zou voortspuiten. Zij stelde daartegenover, dat een snelle ontwikkeling van deze landen niet mogelijk zal zijn zonder een snelle uitbreiding van het onderwijs. De algemene culturele ontwikkeling in deze landen wordt als een voorwaarde gezien voor hun economische ontwikkeling. In 1956 hebben de V.N. deze stelling ook verkondigd, maar sindsdien is deze blijven rusten. Men beschouwt de financiële hulp voor de culturele en sociale ontwikkeling teveel als een improductieve investering.

Aan de verschillende onderwijsvormen werd veel aandacht besteed. Het belangrijkste bleek naar aller mening toch wel het z.g. basisonderwijs te zijn. Met betrekking tot het universitaire onderwijs werd nog eens nadrukkelijk de voorkeur uitgesproken voor vorming ter plaatse. De ervaring, dat de op buitenlandse universiteiten opgeleide Afrikanen er licht toe komen het contact met de plaatselijke en landelijke realiteit, waarin zij later zullen moeten werken, te verliezen ligt aan deze houding ten grondslag. Slechts voor een allerlaatste specialisatie ziet men de Europese universiteit als een waardevolle aanvulling.

De gedachtewisseling in Bari was wellicht iets minder strak dan die in Straatsburg, die enigszins geleden heeft onder wat parlementair formalisme. Zij was in ieder geval direkter en zo mogelijk nog openhartiger. De ge-

meenschapsgeest werd er niet alleen bevorderd door gezamenlijke vergaderingen, maar ook door gezamenlijke maaltijden en het verkeer in een kleinere stad.

Het is nog te vroeg uit beide conferenties een gemeenschappelijke doctrine te ontwikkelen. Wel mag men enkele elementen uit beiden naar voren halen als aanzet voor zulk een nieuwe doctrine. Op het politieke vlak is wellicht het voornaamste winstpunt, dat door het houden van dergelijke conferenties anti-westerse sentimenten bij Afrikaanse leiders geen houvast meer vinden, terwijl bij Europeanen een beter inzicht gaat bestaan in de eigenwaarde van het Afrikaanse leven en denken. Sociaal-economisch zal een groeiend wederzijdssolidariteitsbesef een kritischer houding tot gevolg hebben ten aanzien van een aantal economische dogma's, die wellicht geldigheid hadden in een wereld, waar de rijke koper de toon aangaf, maar die in een wereld waar verkoper en koper in de toekomst niet meer per land of werelddeel ingedeeld zullen worden niet langer algemeen geldend zullen zijn.

Enkele economische gevolgen van een voldongen feit

DOOR W. H. J. REYNAERTS ec. drs.

1. WERKTijdVERKORTING EEN INDUSTRIEEL VRAAGSTUK

Met de opkomst van de industrie doet het probleem van de werktijdverkorting zijn intrede. In die zin is arbeidsverkorting een echt industrieel vraagstuk. Voor de Industriële Revolutie werd de arbeidsduur voornamelijk door de gewoonte bepaald. Van stad tot stad en van beroep tot beroep bestonden aanzienlijke verschillen. Het meest normaal echter was het verichten van arbeidsprestaties van de morgen tot de avond. Zo wordt in een ordonnantie van de burgemeester van Parijs in 1395 bepaald: „De werklieden moeten op hun werk zijn van zonsopgang tot zonsondergang, met een redelijke tijd voor het eten”. Op ons moderne welvaarts mensen maakt dit wel een heel vreemde indruk. Maar nog merkwaardiger is het te moeten vaststellen, dat van een algemeen verzet tegen de lange werkdagen geen sprake is geweest. Alleen als het al te bont wordt, komen de werklieden in het geweer. In 1571 laten b.v. de drukkers van Lyon een protest horen, omdat de werkgevers hen des morgens om twee uur op het werk verwachten en zij pas om acht of negen uur 's avonds naar huis mogen.

Het ontbreken van algemene klachten wordt begrijpelijk vanuit het levenspatroon van deze voorkapitalistische tijd. Op de eerst plaats dient vermeld dat de feestdagen, waarop niet werd gewerkt, heel wat talrijker waren dan thans het geval is. Volgens sommige historici waren er ten tijde van Colbert (1619-1683) niet minder dan 107 vrije dagen; een ander geschiedkundige schat het aantal onderbrekingen van het werk op 141 dagen. Hier en daar kregen de arbeiders ook nog een maand vakantie, in dat geval kon men het jaar in evenveel rust- als arbeidsdagen verdelen. Vanzelfsprekend bood het grote aantal rustdagen een behoorlijk tegenwicht voor de op de gewone werkdagen geleverde inspanningen. Bovendien — dit moeten wij op de tweede plaats aanvoeren ter verzachting van de „barbaarse” werktijden van weleer — werd aan de regel „zolang er daglicht is, moet er gewerkt worden” niet al te nauwgezet de hand gehouden. Zo is bekend, dat de Parijse bouw-

vakarbeiders zich omstreeks 1550 aan geen enkele regelmaat hielden. Zij kwamen en verdwenen naar eigen goeddunken. 1)

Het achterwege blijven van een algemeen streven naar werktijdverkorting in de middeleeuwen en in de renaissance is op deze wijze te verklaren. Men had daaraan blijkbaar geen behoefte in de toen nog betrekkelijk gemeedelijke samenleving. De opkomst van de moderne industrie brengt hierin grote verandering. Arbeidstijdverkorting wordt dan al spoedig de inzet van een langdurige strijd tussen ondernemers en arbeidersorganisaties. De moderne produktiemethoden, vooral gekenmerkt door het streven naar zo groot mogelijke rationalisatie, duldden geen vrijheid voor de arbeider om zijn eigen werktijd en werktempo te bepalen. Het bestaan van veel vrije dagen kon niet worden gekombineerd met de door de hevige concurrentie afgedwongen noodzaak de dure machinale krachten zodanig intensief te benutten, dat minimale kosten per eenheid produkt werden verkregen. Daarmede verdwenen de vroeger bestaande verzachtende factoren, de ganse samenleving verzakelijkte met speciaal voor de werknemers noodlottige gevolgen.

Verzet tegen deze situatie kon niet uitblijven. Voor de door de arbeidersvakverenigingen aangevoerde bedenkingen tegen het mensonwaardige karakter van de lange werkdagen bestond bij sommige werkgevers om kristelijke en humanitaire motieven zeker begrip. Van meer betekenis voor de uiteindelijke invoering van de 48-urige werkweek in het eerste kwart van de twintigste eeuw, waarmede een zeker rustpunt in de strijd om een behoorlijke arbeidsduur werd bereikt, achten wij echter een ander feit. In ondernemerskringen kreeg men geleidelijk oog voor het verschijnsel, dat de lange werkdagen niet een evenredig grotere produktie betekenden. Men konstateerde dat bij beperking van de werktijd de produktie eerder de neiging had toe te nemen dan te verminderen. In de lengte van de werktijd, zo begreep men, moet ergens een optimaal punt liggen. 2)

Een werkweek van 48 uren benadert naar algemene opvatting de optimale, de best denkbare, lengte van de wekelijkse arbeidsduur nog het meest. Economisch gezien vormt de 48-urige werkweek in het algemeen de meest doelmatige werktijd. Tevens is dit een werktijd die normaliter niet schadelijk kan worden geacht voor de gezondheid van de arbeider. Alleen bij zeer zware lichamelijke of zeer monotone arbeid mag de doelmatigheid van de 48-urige werkweek worden betwijfeld. Men zou dan ook de opvatting kunnen verdedigen, dat het invoeren van de werkweek van 48 uur voor de ondernemers en de werknemers een aanvaardbaar kompromis inhield tussen economische eis en sociale wenselijkheid.

2. WERKTIJDVERKORTING EEN WELVAARTSVRAAGSTUK

Het bereiken van bovenbedoeld rustpunt in de strijd om redelijke werktijden heeft niet betekend, dat het probleem van de arbeidstijdverkorting voor goed van de agenda werd afgevoerd. In de crisisjaren na 1929 heeft het Internationaal Vakverbond gepleit voor een 40-urige werkweek. Ook in ons land toonde men destijds belangstelling voor werktijdverkorting, omdat daarin een middel werd gezien tot bestrijding van de werkloosheid. Veel praktische betekenis heeft dit echter als zodanig niet gehad.

Na de tweede wereldoorlog is in vele landen met arbeidstijdverkorting een begin gemaakt. Terwijl in de Verenigde Staten, Australië en Canada, en later ook in Frankrijk, Duitsland, Engeland en België op dit punt grote vorderingen werden gemaakt, bepaalde Nederland er zich toe „de kat uit de boom te kijken”.³⁾ De na-oorlogse rekonstruktieperiode en de bijzondere konstellatie van de eigen economische structuur bieden voor deze afwachtende houding een alleszins acceptabele verklaring. Een en ander leidde tot een achterstand op dit punt vergeleken bij een groot aantal andere landen. Uit de onderstaande tabel blijkt, dat wij in 1958 alleen door Japan in wekelijkse ijver werden overtroffen.

Het aantal feitelijk gewerkte uren in de industrie in 1958

Land	Uren per week	Land	Uren per week
Puerto Rico	35,6	Ierland	44,8
Verenigde Staten	39,2	Oostenrijk	45,1
Nieuw-Zeeland	39,8	Frankrijk	45,1
Canada	40,2	Engeland	45,3
Portugal ¹⁾	41,5	West-Duitsland	45,5
Noorwegen ²⁾	42,2	Zuid-Afrika	45,6
Philippijnen	42,4	Zwitserland	46,8
Finland	42,6	Nederland ¹⁾	48,6
Turkije	43,0	Japan	50,2
Peru	44,1		

1) 1957.

2) Alleen mannelijke werknemers.

Bron: Year Book of Labour Statistics 1959, International Labour Office, Genève 1959.

De gunstige welvaartsontwikkeling in de jaren 1954 tot 1957 deed echter ook in ons land de aandacht voor werktijdverkorting groeien. In 1955 nam de Sociaal-Economische Raad het onderwerp in studie, in juli 1958 werd het rapport over deze materie gepubliceerd. De raad sprak zich daarin uit voor een zeer geleidelijke invoering van de verkorte werktijd, waarbij de mogelijkheden om daartoe over te gaan per bedrijfstak of per onderneming moesten worden bezien. Vooral moest naar het oordeel van de S.E.R. de verkorting van de arbeidsduur afhankelijk worden gezien van de mogelijkheid om door het aktiveren van sluimerende produktiviteitsreserves, de door de kortere werktijd optredende vermindering van de produktie te compenseren.⁴⁾

Op het tijdstip van verschijnen van het S.E.R.-advies waren de conjuncturele omstandigheden niet gunstig voor de realisatie van een zekere werktijdverkorting. In de tweede helft van 1958 komt de Nederlandse economie langzaam een korte inzinking te boven, in 1959 en volgende jaren constateren wij een in menig opzicht verbluffende conjuncturele expansie. Geleidelijk komt het proces van arbeidsverkorting op gang, al spoedig krijgt

het verschijnsel een algemeen karakter. In september 1960 deelde de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid in de Memorie van Toelichting bij zijn begroting nog mede, dat bijna 9% van de werknemers profiteerde van werktijdverkorting. Uit onderzoeken van het C.B.S. ingesteld half mei 1961 blijkt, dat voor ongeveer 63% van alle werknemers in het particuliere bedrijfsleven voor wie collectieve arbeidsovereenkomsten gelden, reductie van de arbeidstijd is doorgevoerd of zeer spoedig op komst is. Het gehele rijkspersoneel heeft intussen op 1 juli de vrije zaterdag gekregen. De snelle opmars van de arbeidstijdverkorting wordt door deze gegevens duidelijk aangetoond.

Uit het bovenstaande kan men eveneens afleiden, dat de invoering van arbeidstijdverkorting parallel loopt met een stijging van het algemene welvaartspeil. In de verschillende motieven die voor werktijdverkorting tot beneden 48 uur worden aangevoerd, neemt het welvaartsmotief dan ook met recht de eerste plaats in. Grote groepen van werknemers zijn momenteel op een zodanig welvaartsniveau aangeland, dat zij behalve een inkomststijging ook een beperking van de arbeidstijd als een vorm van toenemende welvaart beschouwen. Met een hogere levensstandaard gaat gepaard een grote waardering van de vrije tijd als zodanig, los dus van de waardering van de vrije tijd als noodzakelijk gevoelde mogelijkheid tot ontspanning en rekuperatie na de geleverde inspanningen.

Andere motieven voor arbeidstijdverkorting houden enerzijds verband met de voortzetting van de rationalisatie in de bedrijfsvoering en anderzijds met de vrees voor zogenaamde technologische werkloosheid. Van beide motieven lijkt de toegenomen psychische belasting zowel van de managers als van de employés en arbeiders van meer gewicht dan het defensieve argument, dat ontleend wordt aan de mogelijke gevolgen voor de werkgelegenheid van verdere mechanisatie en automatisatie. Het is aan geen twijfel onderhevig dat de omstandigheden waaronder de dagelijkse arbeid momenteel vaak moet worden verricht tot een grotere vermoeidheid van het centrale zenuwstelsel leiden. Deze psychische vermoeidheid wordt niet, zoals de lichamelijke vermoeidheid, opgeheven door relatief korte onderbrekingen van het werk. Een langere rustpauze is noodzakelijk om volledig te rekupereren.

De eventuele uitschakeling van arbeidskrachten door automatisatie vormt, voor Nederland tenminste, geen sterk motief om tot werktijdverkorting over te gaan. Op goede gronden mag immers worden verwacht, dat de automatisatie ten onzent slechts langzaam en geleidelijk terrein zal winnen. In de Verenigde Staten daarentegen schijnt de moderne technische ontwikkeling de vakbonden wel met enige zorg te vervullen. Zij beschouwen technologische werkloosheid als „serious business” en verlangen ter verzachting van de gevolgen van automatisatie kortere werktijden in de vorm van kortere werkdagen, kortere werkweken of langere vakanties.⁵⁾

Zoals hierboven reeds werd opgemerkt, achten wij van de verschillende motieven voor werktijdverkorting het verlangen naar meer vrije tijd het meest doorslaggevend. Dat inderdaad dit verlangen sterk is, wordt bewezen door de vrije algemene voorkeur voor de vrije zaterdag boven andere vormen van arbeidstijdverkorting. Het lange weekend biedt meer aan vrije tijd dan per dag een half uur korter aanwezig zijn op het werk. Aangezien

de preferentie voor vrije tijd pas gaat optreden nadat een zeker welvaartsniveau is bereikt, aangegeven door de hoogte van het inkomen, kan werktijdverkorting terecht als een welvaartsvraagstuk worden aangemerkt.

3. WERKTIJDVERKORTING EEN KEUZEVRAGSTUK

Tot dusver hebben wij werktijdverkorting gekarakteriseerd als een industrieel en als een welvaartsvraagstuk. Er is alle reden om ook van arbeidstijdverkorting als een keuzevraagstuk te spreken, althans in de huidige situatie.

Tussen het beperken van de werkweek van b.v. 64 tot 48 uur en een verdere verkorting van de arbeidsduur bestaat namelijk een zeer groot verschil. In het algemeen mag men immers stellen, dat de 48-urige werkweek de produktie niet heeft doen verminderen. Er bestaat echter geen grond voor de verwachting, dat zich dit zelfde verschijnsel thans zal herhalen, behalve in die gevallen waarin wegens de zwaarte van het werk of de aard van de werkomstandigheden een arbeidstijd van 48 uur de optimale belasting te boven gaat. Met het verder bekorten van de arbeidsduur geraken wij dus, behoudens de zo juist genoemde uitzondering, beneden de economische doelmatigheidsgrens. Zonder meer leidt dit ongetwijfeld tot produktieverlies. Het per jaar voortgebrachte goederen- en dienstenpakket, het nationale produkt, zal door invoering van de 45-urige werkweek met 6 à 7% dalen.⁶⁾ Het kiezen van werktijdverkorting als vorm waarin men van de welvaart wil profiteren, heeft dus in eerste instantie een reëel welvaartsverlies, d.w.z. een verlies aan goederen en diensten, tot gevolg.

Nu vormt de jaarlijks gestaag toenemende arbeidsproduktiviteit voor de ten gevolge van arbeidstijdverkorting verminderde omvang van het nationale produkt een compenserende factor. Wij zouden theoretisch kunnen stellen, dat bij een jaarlijkse produktiviteitsstijging van 3 à 4% ongeveer twee jaren nodig zullen zijn om het produktieverlies in te lopen en het materiële welvaartspeil van het uitgangsjaar wederom te bereiken.⁷⁾ Blijft de produktiviteit daarna toenemen, dan zal de welvaartsvermeerdering in reële zin zich kunnen voortzetten.

Dit mag echter slechts een theoretische veronderstelling heten. Degenen die aanspraak maken op de door de stijging van de produktiviteit gecreëerde ruimte zijn namelijk niet van plan deze uitsluitend aan te wenden voor het opvangen van de gevolgen van werktijdsverkorting. Op de eerste plaats verwachten de werknemersvakverenigingen dat uit de produktiviteitsaanwas de meer of minder normale loonsverhogingen betaald zullen worden. Op de tweede plaats verlangt de regering dat een deel van de ruimte wordt gereserveerd voor de compensatie in verband met de op handen zijnde huurverhoging. Op de derde plaats stellen meer sociale desiderata hun kandidatuur, waarbij te denken valt o.a. aan de algemene kinderbijslagverzekering, de invoering van een arbeidsongeschiktheidswet en de verwezenlijking van de gelijke beloning voor mannen en vrouwen.

Inwilliging van al deze wensen zonder acht te slaan op het produktiviteitsakkres betekent, bij een konstant gedachte inkomensverdeling, een aanslag op het internationale concurrentievermogen van ons land. Loonsverhogingen

boven de beschikbare ruimte en verzwaring van de druk der sociale lasten zonder een dienovereenkomstige stijging van de produktiviteit voor de gebruikelijke compensaties, leiden via hogere kostprijzen tot een verzwakking van onze positie op de wereldmarkt. Meer dan andere landen moeten wij hiervoor nu eenmaal op onze hoede zijn. Geen ander land kent zulke hoge verhoudingscijfers tussen import- en exportwaarde enerzijds en het nationale inkomen anderzijds. De gevolgen van een gestegen uitvoerprijspeil kunnen deze landen daarom veel gemakkelijker verwerken. Dit in tegenstelling tot Nederland, waarvoor na de tweede wereldoorlog werd gekonstateerd, dat een verhoging van het exportpeil met 1%, het volume van de export van goederen met 2% doet verminderen.

Uit het voorgaande moge gebleken zijn dat het tegelijkertijd invoeren van arbeidstijdverkorting én hogere lonen én betere sociale voorzieningen, bij het tegelijkertijd behouden van onze welvaartspositie tot de onmogelijkheden behoort. Wij moeten een keuze doen: of dit, of dat, ofwel: zoveel van dit en zoveel van dat. Het keuze-element is onontkoombaar.

Arbeidstijdverkorting is dan ook terecht als een keuzemogelijkheid in het kader van de vrijere loonpolitiek geïntroduceerd. Kiezen de onderhandelende partijen voor een zekere beperking van de werkweek, dan blijft er minder ruimte beschikbaar voor loonsverhogingen. Wil men met verkorting van de arbeidsduur wachten, dan kunnen de loonsverhogingen wat groter zijn. Loonsverhoging en werktijdverkorting worden dus op voet van gelijkheid behandeld. Slechts in het, overigens praktisch ondenkbare, geval dat de werknemers de verkorte arbeidsduur zo hoog zouden waarderen, dat zij er een evenredige inkomensvermindering voor over zouden hebben, laat werktijdverkorting de beschikbare ruimte onverlet. In het algemeen echter wensen de werknemers werktijdverkorting niet in te ruilen voor een stuk inkomen; zij beschouwen de vijfdaagse werkweek als een welvaartsverruiming, niet als remplaçant voor een reeds in de vorm van een geldinkomen verworven welvaartsbestanddeel.

Een belangrijke mogelijkheid tot het, althans gedeeltelijk, opheffen van de keuze-noodzaak bleef tot nog toe onvermeld. Deze mogelijkheid is gelegen in wat in het S.E.R.-advies de invloed van de niet-kwantificeerbare factoren is genoemd.⁸⁾ Door een gunstige invloed van de werktijdverkorting op de interne organisatie van de ondernemingen, op het werken in ploegen, op het verzuim, op de bereidheid tot werken en op wijzigingen in het beloningstelsel kunnen extra-produktiviteitsstijgingen worden gerealiseerd. Met andere woorden, arbeidstijdverkorting kan zich zelf betalen door mobilisering van de latente produktiviteitsreserves. Bij de beoordeling van voorstellen tot arbeidsverkorting houden het College van Rijksbemiddelaars en de Stichting van de Arbeid met deze autonome produktiviteitscheppende kracht van de verkorte arbeidsduur terdege rekening.

Sommige staan hier wat skeptisch tegenover, andere blijken meer optimistisch. De ervaring tot nog toe schijnt uit te wijzen, dat in de industrie werktijdverkorting inderdaad tot belangrijke extra-verbeteringen van de produktiviteit aanleiding heeft gegeven. Voor zo ver niet van een volledige compensatie van het produktieverlies door arbeidstijdverkorting kan worden gesproken, blijkt de verkorting van de werktijd meestal voor meer dan de

helpt door speciale maatregelen te kunnen worden inderdiend.⁹⁾ Voor het gehele bedrijfsleven en met name voor wat betreft de landbouwsector en de sektor van de dienstenverlening, mag men een dergelijke gunstige ontwikkeling naar alle waarschijnlijkheid niet verwachten. En zo blijft werktijdverkorting, voor de gehele economie van het land, het karakter van een keuzevraagstuk behouden.

4. ENKELE EKONOMISCHE GEVOLGEN VAN WERKTIIJDVERKORTING

In zijn reeds eerder aangehaalde preadvies stelt prof. Kuin¹⁰⁾, dat wij ten aanzien van werktijdverkorting van tweeërlei gedachten kunnen uitgaan:

- a. werktijdverkorting is een voldongen feit, welke zijn hiervan de economische gevolgen, en
- b. wij kunnen nog kiezen tussen arbeidstijdverkorting en vermeerdering van het reële inkomen, hoe moet die keuze uitvallen?

Gelet op de omvang die werktijdverkorting thans reeds heeft aangenomen, lijkt ons de eerste gedachtengang het meest realistisch. Arbeidsverkorting is een fait accompli. Duidelijk bleek dit ook door de gang van zaken rondom de Algemene Aanwijzing van 18 april van dit jaar. De regering trachtte met deze maatregel de opmars van de werktijdverkorting te vertragen. Reeds op 13 mei moest de aanwijzing weer worden ingetrokken; in praktisch alle sectoren van het bedrijfsleven hadden hevige protesten geklonken. De invoering van een verkorte werkweek viel niet meer te stuiten. Natuurlijk is hierop ook van invloed de bijzondere krappe arbeidsmarkt. In zekere zin is hier van een wisselwerking sprake. De schaarste aan arbeidskrachten dwingt de ondernemers de werktijd te maken tot een van de concurrerende arbeidsvoorwaarden. Verkorting van de werktijd vermeerdert, via een daling van het aanbod van arbeidsuren, de spanningen op de arbeidsmarkt, hetgeen op zijn beurt de werktijdverkorting stimuleert.

Van de vele economische gevolgen van werktijdverkorting willen wij er enkele in het kort bespreken. Voor de economische situatie van onze volkshuishouding lijken vooral belangrijk de konsekwenties van arbeidstijdverkorting voor de werkgelegenheid, het prijspeil en de produktiviteitsontwikkeling.

4. 1. GEVOLGEN VOOR DE WERKGELEGENHEID

Voor zo ver Nederland een structureel werkgelegenheidsprobleem kent, voortvloeiend uit het verschil in groeitempo tussen de beroepsbevolking en het aantal nieuwe arbeidsplaatsen, biedt werktijdverkorting een bijdrage tot de oplossing hiervan. Enkele jaren geleden was bijna niemand zonder enige bezorgdheid op dit punt, thans is een duidelijke kentering in de opvattingen waar te nemen.¹¹⁾ Zo het echter al juist mocht zijn, dat ons land als geheel niet behoeft te vrezen voor structuurwerkloosheid, dan nog kan werktijdverkorting als een faktor worden beschouwd, die de partiële structuurwerkloosheid in de ontwikkelingsgebieden kan doen verminderen. Bovendien mag niet uit het ook worden verloren, met name Rottier heeft hierop gewezen, dat de sanering van de landbouw en de rationalisatie in de industrie op de

duur een sterk arbeidsbesparend effect zullen hebben. Handhaving van de doelstelling van volledige werkgelegenheid kan daardoor in een later stadium weer meer problematisch worden als thans het geval is.¹²⁾ Arbeidstijdverkorting kan ook in dit opzicht de zorgen voor toekomstige full-employment verlichten.

Vanuit conjunctureel oogpunt beschouwd, leidt werktijdverkorting in een hausse-situatie tot een verscherping van de spanningen op de arbeidsmarkt. De grenzen van een verantwoorde conjuncturele expansie zullen derhalve bij kortere werktijden eerder worden bereikt. Van de andere kant is de arbeidstijd bij relatief kortere werkweken meer rekbaar, hetgeen de elasticiteit van de produktie vergroot.¹³⁾ Uit de inkomstenstijging, die met overuren gepaard gaat, mag niet besloten worden tot een inflatoire impuls. Het bestedingseffect zal namelijk geringer zijn dan het produktie-effect. Zou dat niet het geval zijn, zouden de overuren meer kosten dan zij opbrengen, dan kan er moeilijk sprake zijn van een overspannen arbeidsmarkt.¹⁴⁾

Het is gemakkelijk in te zien, dat ten tijde van een recessie het handhaven van volle werkgelegenheid eerder bereikbaar is mét dan zónder werktijdverkorting. Vermoedelijk zal dit betekenen, dat bij een eventuele herhaling van een milde terugslag, zoals wij die eerder ondervonden, de werkloosheid minder gemakkelijk over de 3%-drempel zal heenglijden.

Tot de invloed van werktijdverkorting op de werkgelegenheid behoren ook de mogelijke wijzigingen, die hiervan te verwachten zijn in de relatieve omvang en de samenstelling van de beroepsbevolking. In vergelijking tot de buurstaten kent ons land een relatief geringe beroepsbevolking.¹⁵⁾ De verklaring hiervoor moeten wij vooral zoeken in de brede onderste lagen van onze bevolkingspyramide. Soms wordt mede aangevoerd, dat wij een relatief grote groep niet meer economisch actieven in onze rijen tellen. Van de E.E.G.-landen bezit Nederland echter juist de jongste bevolking, zoals uit de gegevens in de onderstaande tabel blijkt.

Verdeling bevolking in Euromarklanden naar leeftijdsgroepen in %

	0—15 jaar	15—64 jaar	65 jaar en ouder
West-Duitsland	20,8	69	10,2
België	22,7	65,5	11,8
Frankrijk	25,5	63	11,5
Italië	23,3	66,9	9,8
Luxemburg	19,4	70,3	10,3
Nederland	30	61,4	8,6

Bron: E.E.G.-kommissie, Verslag van de sociale toestand in de Gemeenschap, 17 september 1958, pag. 11. De cijfers hebben betrekking op de jaren 1957 of 1958.

Ten onzent varieert de deelneming van de bevolking aan het arbeidsproces met de conjunctuur.¹⁶⁾ Aangezien werktijdverkorting in opgaande conjunctuurfazen de bodem van het arbeidsreservoir sneller zichtbaar doet worden,

lijkt het aannemelijk dat arbeidstijdverkorting op zich leidt tot een grotere relatieve deelname aan het productieproces. De aanwezige structurele tendens tot een daling van de relatieve omvang der beroepsbevolking zal daardoor echter niet worden omgebogen. De deelname van de jeugdigen aan het voortgezet full-time onderwijs vertoont immers een voortdurende stijging.¹⁷⁾ Bovendien wordt van verschillende zijden aangedrongen op een verhoging van de leerplichtige leeftijd hetgeen vanzelfsprekend het aanbod van jeugdige arbeidskrachten gevoelig zou verminderen. Een belangrijke toeneming van beroepsarbeid door bejaarde personen lijkt niet waarschijnlijk. Werkstijdverkorting in de mate waarin deze ons nu ten deel valt, bezit daartoe onvoldoende stimulans. Vermoedelijk zullen de komende jaren een relatief grotere vrouwenarbeid te zien geven, zowel van gehuwde als van ongehuwde vrouwen. Vooral op de eerstgenoemde groep zal door het bedrijfsleven een groter beroep worden gedaan, waarmede een overigens reeds eerder te signaleren verschijnsel door werkstijdverkorting wordt versterkt. Tekenend in dit verband is de aandrang die op de regering wordt uitgeoefend om de arbeid door de gehuwde vrouw fiscaal aantrekkelijker te maken.

4. 2. GEVOLGEN VOOR HET PRIJSPEIL

Indien en voor zo ver de verkorting van de arbeidsduur een vermindering van de overige aanspraken op de produktiviteitsruimte met zich brengt, behoeft de invoering van de 45-urige werkweek geen direkte invloed uit te oefenen op het kostenniveau en dus op het prijspeil. Vanzelfsprekend is dit ook het geval, wanneer de arbeidstijdverkorting ruimte scheppend werkt. Zoals reeds werd opgemerkt, blijkt in de praktijk dat in de industrie werkstijdverkorting niet heeft geleid tot een verhoging van de produktiekosten. Wij zijn van mening dat zonder de gedifferentieerde aanpak dit resultaat niet bereikt zou zijn. Het zich gedragen conform de voornaamste gedragsregel van minister De Pous biedt dus voor de industrie, althans uit dezen hoofde, geen bijzondere moeilijkheid.

Geheel anders komt de zaak te liggen, indien tegenover de verkorte arbeidsduur geen evenredige produktiviteitsruimte staat of kan worden gecreëerd. In sommige bedrijfstakken is het produktiviteitsakkres zo gering, dat de loonclaim vrijwel uitputtend is. In zulke gevallen betekent werkstijdverkorting, waartoe de ondernemers genoopt kunnen zijn om het personeelsverloop te stuiten, een aantasting van de winstmarges voor zo ver geen prijsverhogingen plaats vinden of mogen vinden. Het is de vraag of op den duur, vooral in de dienstenverlenende sektor, toch geen prijsverhogingen zullen moeten volgen. Het lijkt niet goed mogelijk om alle ondernemers, welke in een vergelijkbare positie als de bakkers verkeren, blijvend de deur te wijzen.

Men kan de invloed van werkstijdverkorting op het prijspeil ook nog langs een andere weg benaderen. Het lang-weekend zal grotere delen van het inkomen doen besteden aan reizen en trekken, tuinieren, knutselen en zeer vele andere rekreatieve activiteiten. Deze vraagverruiming zal grotendeels terecht komen in de kanalen van de vrije-tijdsindustrie en in het algemeen

de dienstensektor. Bij een niet zeer elastisch aanbod lijken prijsverhogingen nu niet een zeer onnatuurlijk gevolg.

4. 3. GEVOLGEN VOOR DE PRODUKTIVITEITSONTWIKKELING

Speciaal voor Nederland met zijn grondstofarme positie vormt de produktiviteit „the fount from which the blessings flow.”¹⁸⁾ Zal deze bron minder rijkelijk gaan vloeien onder invloed van de werktijdverkorting of mogen wij het tegendeel verwachten? Wij zijn van mening dat de laatste verwachting in vervulling zal gaan, waarbij wij ons baseren op de volgende overwegingen.

De huidige technische ontwikkeling gaat duidelijk in de richting van produktiemethoden, die arbeidsbesparend werken.¹⁹⁾ De mechanisatiegraad of kapitaalintensiteit, de verhouding tussen kapitaalgoederen en aantal arbeiders, neemt toe. In het Centraal Economisch Plan voor het lopende jaar wordt gewezen op het stijgende aandeel van de diepte-investeringen in het totaal der investaties. Dit verschijnsel wordt o.a. door de spanningen op de arbeidsmarkt gestimuleerd.²⁰⁾ Werktijdverkorting zal de toepassing van arbeidsbesparende machines en werktuigen verder in de hand werken. Als gevolg hiervan mag een sterke stijging van de arbeidsproduktiviteit worden verwacht.

Korter werken zal minder verzuim met zich brengen voor het gros der werknemers. Het wordt kostbaarder om een dag of een paar uren uit de fabriek weg te blijven, omdat de prijs van ieder arbeidsuur hoger komt te liggen. Het aantal ongevallen zal dalen, de gemiddelde lengte van de produktieve levensperiode toenemen. Meer vrije tijd zal besteed worden aan vorming en ontwikkeling. Al deze factoren hebben op de produktiviteitsgroei een positieve invloed.

Het afhankelijk stellen van de invoering van de vijfdaagse werkweek van de vraag of er voldoende produktiviteitsruimte aanwezig is, kan een nieuwe golf van entoesiasme voor de opvoering van de produktiviteit bij alle belanghebbenden los slaan. Het eerste elan, daterend uit het begin van de Marshall-hulp, was langzaam weggeëbd. In vele ondernemingen heeft het inschakelen van de ondernemingsraden en daarnaast van alle bedrijfsgenoten vruchtbare resultaten opgeleverd.²¹⁾ Het moet mogelijk zijn om de bijdrage, die de werknemers aan de verbetering van de technische en economische gang van zaken in de bedrijven willen leveren, in ruil voor de verkorting van de arbeidsduur, permanent te organiseren. Men zal er dan ook blijvend de vruchten van kunnen plukken.

¹⁾ Uitvoeriger hierover: Abel Lefranc: „Het dagelijks leven in de renaissance”, Prisma-uitgave, Utrecht, pag. 178 e.v.; Dr. E. Scholliers: „De levensstandaard in de XVIe en XVIIe eeuw te Antwerpen”, Antwerpen 1960, pag. 84 e.v.

²⁾ In dezelfde geest Prof. dr. P. Kuin: „Economische aspecten der werktijdverkorting”, Haarlem 1960, pag. 6 en Clark Kerr in American Economic Review, mei 1956 nr. 2, pag. 221.

³⁾ W. D. Lelieveld in De Volkskrant van 24 mei 1958.

⁴⁾ S.E.R.-advies over de arbeidstijdverkorting, publicaties van de Sociaal-Economische Raad, 1958, nr. 2.

⁵⁾ Dr. Th. J. Steenbergen: „De invloed van de automatisering op het bedrijf”, Leiden 1960, pag. 111 en 165; Solomon Barkin in *American Economic Review*, mei 1956, pag. 223.

⁶⁾ Wij beperken ons in het hierna volgende tot de vijfdaagse werkweek van 45 uur, omdat dit de in de praktijk meest voorkomende en meest gewenste vorm van werktijdverkorting is.

⁷⁾ Wellicht is voor de komende jaren deze produktiviteitsgroei aan de hoge kant. Voor de jaren 1961 en 1962 rekent het C.P.B. op een produktiviteitsstijging van resp. 2,5 en 3%. Centraal Economisch Plan 1961, pag. 11 en 77.

⁸⁾ S.E.R.-advies, pag. 25 e.v.

⁹⁾ Dr. P. S. Pels: „Vijfdaagse werkweek en industrieel kostenpeil”, De Naamloze Vennootschap, mei 1961, pag. 23.

¹⁰⁾ t.a.p., pag. 5.

¹¹⁾ O.a. Dr. E. W. Meier: „Emigratiebeleid op de helling”, *Economie*, mei 1961, het rapport „Emigratiebeleid en werkgelegenheid” van het Centrum voor Staatkundige Vorming, 1961, en Prof. dr. F. Hartog: „Op de drempel van de zestiger jaren”, Leiden 1960.

¹²⁾ Drs. A. C. J. Rottier: „De ontwikkeling van het industriële klimaat in Nederland”, Haarlem 1961.

¹³⁾ Hartog, t.a.p., pag. 22 en Clark Kerr, t.a.p. pag. 221.

¹⁴⁾ Hartog, t.a.p. pag. 20—21.

¹⁵⁾ In 1947 bedroeg het aandeel van de beroepsbevolking in de totale bevolking 40%, per eind oktober 1959 was dit gedaald tot 37%. (C.B.S., maandschrift juni 1961). Overeenkomstige percentages voor enkele andere landen zijn: West-Duitsland en Denemarken ongeveer 50%, Frankrijk en Engeland omstreeks 45% en Italië en België ca. 40%.

¹⁶⁾ Vgl. Zesde Industrialisatienota 1958, pag. 10 en Centraal Economisch Plan 1961, pag. 32.

¹⁷⁾ In 1958 kon t.o.v. 1930 voor de leeftijdsklassen van 12—20 jaar van een relatieve verdubbeling van de deelneming aan het full-time onderwijs worden gesproken. Men zie het Statistisch Zakboek 1960, pag. 25, tabel 45.

¹⁸⁾ Daniel Seligman: „The four-day-week: how soon?” *Fortune*, juli 1954, pag. 83.

¹⁹⁾ Vgl. Prof. dr. H. W. J. Bosman: „Loonbeleid in algemene zin”, Pre-advies voor de Nederlandse Katholieke Middenstandsbond, Den Haag, 1960, pag. 7.

²⁰⁾ T.a.p. pag. 30—31 en 40. Zie ook Zevende Industrialisatienota, 1960, pag. 6.

²¹⁾ Interessante voorbeelden hiervan vindt men in *De Onderneming*, orgaan van het C.S.W.V., 3 september 1960, pag. 639—642.

De Reserve voor het Hoger Onderwijs: Kanttekeningen bij het artikel van dr. Matthijssen¹⁾

DOOR J. C. SPITZ

Wanneer het bijzonder verhelderende artikel van Matthijssen mij aanleiding geeft tot reageren, is het allerm minst omdat ik zijn opvattingen niet zou delen. Integendeel beschouwt hij naar mijn mening zeer terecht de aktivering van talenten als één van de centrale problemen van het moment en rekent hij tot belangrijke middelen daartoe: (1) financiële steun, (2) een systematische schoolkeuzevoorlichting reeds aan het einde van de lagere school, (3) een principiële herziening van de beoordelingsprocedure in het onderwijs, (4) een adaequate vorm van studiebegeleiding ook in het hoger onderwijs.

Waar ik echter wel op in zou willen gaan, is de kritiek die hij oefent op mijn schatting van de reserve aan begaafdheid voor het hoger onderwijs²⁾. Deze kritiek behelst twee punten. Ik zou bij de berekeningen niet consequent hebben vastgehouden aan mijn opvatting, dat de intelligentie slechts één van de factoren is die de geschiktheid voor het wetenschappelijk onderwijs bepalen. Voorts zou mijn raming van een overdreven optimisme getuigen. Met name tegen het eerste punt van kritiek zou ik mij op deze plaats willen proberen te verdedigen. Daartoe lijkt het mij noodzakelijk eerst zeer in het kort de kern van mijn redenering weer te geven.

Mijn uitgangspunt is het feit, dat er enorme verschillen tussen de onderscheiden sociale bevolkingsgroepen bestaan ten aanzien van het percentage van een generatie, dat hoger onderwijs geniet. Dit leidt tot de veronderstelling, dat er nog een aanzienlijke reserve voor het hoger onderwijs te vinden is in het lagere en het middelbare sociale milieu. Het zou uiteraard naïef zijn, de reserveberekening zonder meer te baseren op het verschil tussen genoemde percentages. Het schijnt wel redelijk, het hogere sociale milieu te beschouwen als een bevolkingsgroep, die ons toont tot welke hoogte dit percentage kan stijgen bij een min of meer onbelemmerde wer-

king van alle facetten, die de geschiktheid voor wetenschappelijk onderwijs uitmaken (intelligentieniveau, karaktereigenschappen, roeping, familietradities, etc.). Bij toepassing echter van dit maximale percentage op de omvang van een generatie in het middelbare resp. in het lagere sociale milieu moet een aantal correcties worden ingevoerd.

In drieërlei opzicht dienen correcties te worden overwogen: (1) een correctie in verband met eventuele verschillen in relevante milieufactoren („milieu” opgevat in de ruimste betekenis van het woord), (2) een correctie in verband met eventuele verschillen in de intelligentieverdeling, (3) een correctie in verband met eventuele verschillen in de verdeling der sociale bevolkingsgroepen over relevante niet-intellectuele aanlegfactoren (karaktereigenschappen).

Relevante milieoverschillen zijn er uiteraard vele. Een aantal zijn in principe op te heffen (met name de verschillen met betrekking tot financiële belemmeringen; maar ook bv. verschillen in het waarde-oordeel betreffende een academische studie); het bestaan van deze verschillen rechtvaardigt in eerste instantie de mening, dat er een reserve voor het hoger onderwijs aanwezig is. Er zijn echter ook milieufactoren, die zozeer het wezen van een sociale bevolkingsgroep mede bepalen, dat verschillen ten aanzien van zulke factoren van blijvende aard geacht moeten worden. Daardoor kunnen het lagere en het middelbare sociale milieu in deelname aan het hoger onderwijs niet volledig worden opgevoerd tot het niveau van het hogere sociale milieu. Min of meer willekeurig, naar mijn overtuiging echter met vermindering van optimisme, heb ik een niveau, gelegen halverwege tussen het huidige niveau van het middelbare en dat van het hogere milieu, als bereikbaar beschouwd.

Verschillen in de intelligentieverdeling zijn uiteraard niet op te heffen. Blijkens de legerkeuringen beschikken het middelbare en het lagere sociale milieu in mindere mate over hoger intellect dan het hogere sociale milieu. In dezelfde mate is dus het potentieel voor het hoger onderwijs in het middelbare en het lagere sociale milieu relatief geringer. Het is niet moeilijk een acceptabele correctie hieruit af te leiden.

Wat de niet-intellectuele aanlegfactoren betreft: ik meen te mogen uitgaan van de opvatting, dat er op dit punt geen noemenswaardige verschillen bestaan tussen de onderscheiden sociale bevolkingsgroepen. In dit verband is er dus geen correctie nodig.

Om thans in te haken op het eerste kritiekpunt van Matthijssen, zou ik de conclusie willen trekken, dat dus de basis van heel mijn berekening is, het maximaal geachte percentage van deelname aan het hoger onderwijs, waartoe het intellect en de karaktereigenschappen, zoals aanwezig in een generatie, kunnen leiden bij een gunstige constellatie van milieufactoren. Doordat nu wel een correctie, samenhangend met verschillen in de intelligentieverdeling, noodzakelijk bleek, maar niet één in verband met verdeelingsverschillen ten aanzien van karaktereigenschappen, heeft het de schijn, dat ik alleen het intelligentieniveau, en niet ook karaktereigenschappen als essentieel voor studiesucces beschouw. Ik hoop duidelijk gemaakt te hebben, dat zulks niet het geval is.

Overigens is naar mijn mening een voldoende hoog intelligentieniveau

toch een zeer belangrijk aspect van de geschiktheid voor wetenschappelijk onderwijs. Als ik dan ook tot de conclusie ben gekomen, dat tussen 1955 en 1970 een verdubbeling van het aantal studenten zou kunnen plaatsvinden, is het niet zonder betekenis, dat ik daaraan toevoegde: „zonder verlaging van het gemiddelde intelligentiepeil van de studenten”. Maar nogmaals: in mijn schatting heb ik mij geenszins uitsluitend gebaseerd op de distributie der intelligentieniveau's.

In zijn tweede punt van kritiek stelt Matthijssen, dat mijn schatting te optimistisch is. Als ik het goed zie, kan optimisme een rol gespeeld hebben bij mijn opvattingen betreffende de mate respectievelijk het tempo waarin verschillen ten aanzien van milieufactoren kunnen worden genivelleerd.

Een vraag is dus, of ik met de keuze van een niveau halverwege tussen het middelbare en het hogere sociale milieu de mate, waarin milieuverschillen op niet al te lange termijn kunnen worden opgeheven, werkelijk heb overschat. Zonder hiervan een halszaak te willen maken — ik ben geen socioloog — zou ik ontkennend willen antwoorden. Dat ik het voor mogelijk houd, dat het aandeel van het lagere sociale milieu in het aantal studenten tot $\frac{1}{3}$ zal stijgen, wordt niet weerlegd door het feit, dat dit aandeel in het aantal v.h.m.o.-leerlingen in 1949 slechts 22% bedroeg. Naar mijn mening heb ik aannemelijk kunnen maken, dat ook laatstgenoemd aandeel nog aanmerkelijk vergroot zou kunnen worden³⁾.

Over het tempo, waarin een deel der milieuverschillen zou kunnen verdwijnen, heb ik eigenlijk weinig concreets gezegd. Mijn doel was, de omvang van het begaafdheidspotentiëel voor het hoger onderwijs te schatten; mijn beschouwingen strekken zich vrijwel niet uit tot het probleem van de aktivering van de reserve. Ik heb slechts de mening uitgesproken, dat de verwachte verdubbeling van het aantal studenten tussen 1955 en 1970 zonder verlaging van gemiddeld peil zou kunnen plaats vinden; daarbij zal een groei van 30% reeds zonder meer als gevolg van de uitbreiding van onze bevolking optreden.

Overigens heb ik als voorwaarde voor zulk een expansie gesteld, dat „adaequate maatregelen onder meer van financiële, educatieve en voorlichtende aard worden getroffen”; er zal heel wat meer moeten gebeuren dan het continueren en uitbreiden van het huidige systeem van studietoelagen.

En hier zetelt mijn optimisme! Ik heb gemeend, dat zulke maatregelen te bedenken en uit te voeren zijn, indien bij de verantwoordelijke instanties de goede wil aanwezig is. Het artikel van Matthijssen heeft mij slechts in die mening versterkt.

¹⁾ Dr. M. A. J. M. Matthijssen — Aktivering van Talenten; probleemstelling en Toekomstperspectief. Kath. Staatsk. Maandschr., 15, april 1961, blz. 56—78.

²⁾ J. C. Spitz — De reserve aan hoger intellect in Nederland. Universiteit en Hogeschool, 6, 1959, blz. 77—93.

³⁾ T. a. p., blz. 89 e.v.

Buitenlands panorama

Op 30 juli is in de Prawda het nieuwe ontwerp voor een partij-program van de Communistische Partij van de Sowjet-Unie gepubliceerd. In oktober a.s. zal het partij-kongres zich over het ontwerp uitspreken. Het programma is nu al — drie maanden voor het 22ste partijcongres gepubliceerd — om de partijleden de gelegenheid te geven het te bestuderen en te bespreken. (Men kan niet anders verwachten dat het dan goedgekeurd zal worden).

Een van de belangrijkste onderdelen van het ontwerp voor het nieuwe partijprogramma is dat gedeelte waarin gesproken wordt van de overgang naar het communisme.

Binnen een periode van 20 jaar zal de basis voor een jaarlijk communistische maatschappij gelegd worden. Dit houdt onder meer in dat een ieder naar zijn bekwaamheden werkt en naar behoeften ontvangt, hetgeen fundamenteel anders is dan de stelregel in het socialistische tijdperk waarin een ieder overeenkomstig de prestaties ontvangt.

Tussen 1970 en 1980 zullen vrij wonen en vrij openbaar vervoer worden ingevoerd, medicijnen zullen gratis worden verstrekt evenals brood.

Het binnenstappen van de communistische periode zal echter niet betekenen dat nu tegelijk ook de communistische gelijkheid ingevoerd zal worden. In 1919 werd al gesteld dat de partij het ondanks het streven naar communistische gelijkheid, noodzakelijk achte bepaalde specialisten „voor een bepaalde tijd” nog te bevoorrechten. Met deze praktijk wordt ook in het nieuwe partijprogramma niet gebroken. En evenmin is er sprake van een afschaffing van de doodstraf, hetgeen in lijnrechte tegenstelling staat met de in 1919 als ideaal geschetste toestand.

Zeer opmerkelijk is voorts dat er voor het eerst een datum bekend werd gemaakt binnen welke termijn de grondslagen voor het communisme gevestigd moeten zijn.

Ten aanzien van de verdeling van bepaalde goederen naar de behoeften van de Russen valt het — ook gezien de nog steeds voortdurende ongelijkheid — op dat de behoeften voorlopig niet gelijk kunnen zijn. De behoeften zullen dus ook in 1980 nog niet los te denken zijn van de prestaties. Dit houdt onder andere het gevaar in van een verscherping en toeneming van de in de Sowjet-Unie bestaande klassentegenstellingen. Vooral ook omdat de partij er niet aan zal kunnen ontkomen een apparaat in het leven te roepen dat zich gaat bezig houden met de vaststelling van de behoeften.

In een van de najaarsnummers zullen wij uitgebreid terugkomen op het nieuwe partijprogramma van de C.P.S.U. en de betekenis hiervan om de internationale politieke verhoudingen.

V.

Katholiek Staatskundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS. J. M. AARDEN
DR. L. A. H. ALBERING, DRS. M. VAN AMELSVOORT, DRS. A. W. H. J. QUAEDVLIEG
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 15

SEPTEMBER

NUMMER 7

De hulp aan de ontwikkelingsgebieden in de wereld

DOOR L. GROND O.F.M.

In de hiervolgende bijdrage worden enige opmerkingen gemaakt over de ontwikkelingshulp die, sinds de laatste wereldoorlog vooral, aan de achtergebleven landen en gebieden in de wereld geboden is, zowel op bilaterale als multilaterale basis.

In een tweede artikel zal ingegaan worden op de bijdrage die de missionerende kerk sinds eeuwen op het gebied van de ontwikkelingshulp heeft geleverd, en op de verhouding tussen de activiteiten van de kerk en die van de gouvernementele en intergouvernementele instanties.

I. DE BILATERALE EN MULTILATERALE HULPVERLENING VAN DE STATEN EN DE INTERNATIONALE ORGANISATIES

a. *Enige historische gegevens.*

Zoals bekend, vindt de bilaterale hulpverlening aan de ontwikkelingsgebieden plaats tussen twee landen of groepen van landen, waarbij een land of landengroep de hulp verleent en een ander land of landengroep deze ontvangt. In het vierde punt van zijn openingsadres aan het amerikaans Congres in 1949 ontwikkelde president Truman het zonder twijfel grootste programma van bilaterale hulpverlening dat ooit is opgezet. Sindsdien heeft dit op typisch zakelijk amerikaanse wijze „Punt 4 Programma” genoemde stelsel van hulpprojecten een geweldige omvang aangenomen. Het werd door de presidenten Eisenhower en Kennedy voortgezet, uitgebreid en met nieuwe elementen verrijkt. Door president Kennedy werd, zoals bekend, onlangs het initiatief genomen tot de vorming van het zogenaamde peace-corps, waardoor het principe van de inschakeling van vrijwilligers bij de

uitvoering van hulpprojecten voor het eerst in gouvernementele programma's werd geïntroduceerd.

Krachtens het Punt 4 Programma, dat voornamelijk een financieel karakter draagt, hoewel het ook technische hulpprojecten omvat, zijn tot nu toe miljarden dollars aan een groot aantal ontwikkelingslanden ten goede gekomen. De relatief geringe sommen die aan technische hulp werden besteed, bedragen jaarlijks toch nog beduidend meer dan de totale multilaterale bijstand van de Verenigde Naties.

Over de voor- en nadelen van het Amerikaanse hulpprogramma, de psychologische fouten die erbij zijn- en worden gemaakt, de teleurstelling als gevolg van onwillige en soms uitgesproken vijandige reacties in de ondersteunde landen, is het een en ander geschreven, niet in het minst ook van de zijde der Amerikanen zelf. Er zijn nuttige conclusies uit te trekken ten aanzien van de wijze waarop de hulpverlening moet gebeuren en de geest die degenen moet bezielen die met het ontwerpen en vooral de uitvoering ervan worden belast.

Een tweede groots opgezet hulpprogramma dat, althans in zijn uitvoering, een bilateraal karakter heeft, is sinds jaren tot uitvoering gekomen tussen de landen van het Colombo-plan, waartoe behalve de commonwealth-staten enige later tot het plan toegetreden andere landen behoren.

Tenslotte moet men, ondanks alle gesmaak dat bij de beoordeling van de verhouding tussen de Europese staten en hun koloniale bezittingen in de mode is gekomen, ten volle erkennen dat er, zij het dan heel vaak primair tot eigen economisch voordeel, door de koloniserende mogendheden enorme sommen zijn geïnvesteerd in de overzeese gebieden, die zeer veel tot de ontwikkeling ervan hebben bijgedragen. In een aantal gevallen zijn de kapitaalbewegingen ook na het verbreken van de koloniale banden in de traditioneel geworden richting blijven vloeien en hebben het authentiek karakter van ontwikkelingshulp gekregen.

Aan de bilaterale hulp wordt vaak verweten dat ze met economische en/of politieke bijbedoelingen wordt gegeven. Dit zal ongetwijfeld vaak het geval zijn. Laat ons echter vooropstellen dat men moeilijk een pleidooi kan houden voor een systeem van investeringen waaraan het economisch motief ontbreekt. Dat is zeker niet te eisen van het private kapitaal waarvan de rol bij de ontwikkelingshulp niet onderschat mag worden. Wel zullen er correcties aangebracht moeten worden aan de investeringen die van overheidswege geschieden. Zij moeten economisch verantwoord blijven maar het is op zijn minst niet vanzelfsprekend dat de revenuën en de daaruit voortvloeiende mogelijkheid tot nieuwe kapitaalvorming terug moeten blijven vloeien naar de bron. In elk geval zal de westerse wereld beslist meer offers moeten gaan brengen, ook ten koste van een verminderde stijging van het eigen welvaartspeil of zelfs van een verlaging daarvan, indien dit noodzakelijk is om een minimum aan welvaartspeil te verkrijgen of te handhaven voor het niet geprivilegieerde deel van de mensheid.

Doordat politieke motieven een rol gaan spelen bij de bilaterale hulpverlening is men zo langzamerhand terecht gekomen in de cirkelbeweging die ook de bewapeningswedloop te zien geeft. Men zou haast van een ontwikkelingswedloop kunnen gaan spreken. De ontwikkelingslanden zijn

een belangrijke factor geworden in de koude oorlog en het lijkt er vaak op dat de verbeterde competitie tussen oost en west zich naar aanleiding van een explosie in een of ander aziatisch of afrikaans land tot een nieuwe wereldoorlog zou kunnen ontwikkelen. Het is wel begrijpelijk dat de Verenigde Staten er weinig voor voelen in volkomen objectiviteit hun hulp aan de ontwikkelingslanden te verlenen zonder politieke overwegingen te laten gelden. Dit betekent echter dikwijls dat die landen het eerst en het meest geholpen worden die het hardste schreeuwen, en die chantage plegen met het dreigement dat ze bij onbevredigende hulp hun grenzen zullen open stellen voor de invloed van het communistische blok. Het betekent ook dat rustige landen die (nog) geen potentieel gevaar vormen, wel eens te veel vergeten worden en niet in die mate hulp ontvangen als door hun krasse armoede vereist en door hun bezonnen politiek gerechtvaardigd wordt.

Indien men er in zou slagen de politieke invloeden uit te schakelen zijn er beslist redenen om de voordelen die de bilaterale hulpverlening biedt volop uit te buiten. Zij berust vaak op een lange traditie van wederzijds contact en kan profiteren van een degelijke kennis der noden en van de wijze waarop men deze het best kan lenigen. Als de politieke situatie de zaak niet zo grondig had gecompromitteerd, zou er voor de Congo geen betere partner geweest zijn ter oplossing van de grote en moeilijke vraagstukken waarvoor dit jonge en onervaren land na het verkrijgen van de onafhankelijkheid gesteld werd, dan België. De ontwikkeling van het merendeel der vroegere franse koloniën in Afrika, blijkt zeer gediend door de samenwerking die sinds het verkrijgen van de onafhankelijkheid tussen Frankrijk en die landen is blijven voortbestaan.

Het argument dat bilaterale hulp het gevaar meebrengt tot nieuwe vormen van kolonialisme te leiden, en dat om die reden de multilaterale bijstand van de Verenigde Naties veel verkieslijker, wat a-politisch is, heeft veel van zijn overtuigingskracht verloren sedert het steeds duidelijker wordt dat de politiek ook in de organen van de multilaterale hulpverlening volop haar intrede heeft gedaan. Het is een illusie te menen dat de koude oorlog zich beperkt tot de politieke organen der Verenigde Naties: de Algemene vergadering, de Veiligheidsraad, en de Raad voor de Mandaatsgebieden. Steeds meer raken ook het Secretariaat, de Economische en Sociale Raad en de Speciale Organen die een grote rol spelen bij de ontwikkelingshulp, in de politieke intriges verstrikt.

De niet erg rooskleurige perspectieven die dus zelfs het zuiver humanitaire werk van de V.N. en de organen voor internationale bijstand bedreigen, mogen ons evenwel de grote en vruchtbare inspanningen die tot nu toe zijn verricht, niet doen bagatelliseren. Vooral sinds men een begin heeft gemaakt met de uitvoering van het in 1949 door de ECOSOC aan de Algemene Vergadering voorgestelde „Uitgebreide Programma voor Technische Bijstand”, heeft de multilaterale hulpverlening enorm veel goeds tot stand gebracht voor de economische en sociale ontplooiing van de ontwikkelingslanden en er in hoge mate toe bijgedragen dat deze landen de mogelijkheden gingen verwezenlijken zichzelf verder te helpen, hetgeen het essentiële doel van de technische hulpverlening is. Sinds de laatste oorlog zijn vele miljarden dollars via de technische en financiële hulpverlening naar de

ontwikkelingslanden gevloeid. Duizenden deskundigen zijn naar die landen uitgezonden om er de autochtone regeringen en de bevolking het „know how” te leren van een moderne, technisch ontwikkelde samenleving. In een door het V.N.-Secretariaat in de zomer 1960 gepubliceerd rapport vindt men interessante gegevens over de groei van de investeringen in de ontwikkelingslanden. Het blijkt dat gedurende de periode 1950—1958 het tempo van de investeringen en de kapitaalvorming in de meeste landen, vooral in Azië en Afrika, aanzienlijk is toegenomen. Vóór 1950 zal de productie-capaciteit der ontwikkelingslanden nauwelijks met meer dan 1% jaarlijks zijn gestegen. Tussen 1950 en 1958 bedroeg de toename jaarlijks 4%. Dit percentage lag in sommige landen beduidend hoger: Irak 29%, Turkije 16%, Birma 15%, India 13%, Cuba 11%, Ghana 10%, Venezuela 10%, Columbie 9%, Belgische Congo 9%, enz. In de meeste zuid-amerikaanse landen lag het percentage aanzienlijk lager (Chili 3%, Brazilië en Argentinië 2%), zonder twijfel tengevolge van het feit dat het niveau van de investeringen in die landen bij het begin van de verslagperiode reeds aanzienlijk hoger lag dan van de afrikaanse en aziatische landen. Slechts in twee landen werd een vermindering van het rythme der investeringen vastgesteld, in de Verenigde Arabische Republiek (—4%) en in Marokko (—9%).

b. *Dringende opgaven voor de toekomst.*

Het wordt hoe langer hoe duidelijker dat men er in weerwil van de gedane inspanningen niet in zal slagen de groeiende kloof tussen de hoog ontwikkelde landen van de westerse civilisatie en de ontwikkelingslanden, die $\frac{2}{3}$ van de wereldbevolking omvatten, te overbruggen, indien men niet naast een voortgezette en steeds verder uitgebreide technische hulp een groots programma van financiële bijstand tot uitvoering brengt. Aan de mislukte pogingen om het reeds jaren geleden gelanceerde SUNFED-plan te verwezenlijken is door de oprichting van het speciale fonds der Verenigde Naties in 1958 slechts op zeer onvoldoende wijze tegemoet gekomen. In 1938 leefde 38,6% van de wereldbevolking onder het bestaansminimum, in 1953 was het 59,6% en men kan veilig aannemen dat op het ogenblik $\frac{2}{3}$ van de wereldbevolking, of ongeveer 1.7 milliard mensen, onder het bestaansminimum moeten leven, en zich tevreden moeten stellen met 20% van hetgeen er op deze wereld geproduceerd wordt. De Verenigde Staten tellen 6% van de wereldbevolking, maar 40% van de wereldproductie komt hen ten goede. De inwoners van de Verenigde Staten verdienen dan ook per hoofd van de bevolking 3.500 dollar jaarlijks, de Pakistani moeten met 61 dollar tevreden zijn.

1. Een van de voornaamste oorzaken van deze verontrustende ontwikkeling is zonder twijfel de ongekeerde bevolkingstoename in de ontwikkelingslanden, die de spanning tussen de bevolking en de bestaansmiddelen voortdurend groter maakt en hier en daar catastrophale afmetingen dreigt aan te nemen. Men treft in de kritiek op de tot nu verleende ontwikkelingshulp steeds vaker het argument aan dat men niet genoeg aandacht heeft besteed aan de bevordering van een geproportioneerde

bevolkingstoename en dat men de bevolking van de betreffende landen onvoldoende, en in elk geval zonder genoegzaam resultaat, heeft opgevoed tot een verantwoorde voortplantingshabitus.

Het hoeft niet betoogd te worden dat wij hier op een terrein komen dat in hoge mate aanleiding geeft tot controversen. Van bepaalde — vooral westerse — zijde wordt beweerd dat de toename van de bevolking in belangrijke mate mede bepaald moet worden door de mogelijkheid het levensniveau te verhogen of minstens te handhaven, met andere woorden de bevolking wordt gezien in functie van de produktie. Van andere — vooral marxistische — zijde wordt gesteld dat de vermeerdering van de produktie en de verhoging van het levensniveau, hetgeen gelijk staat met de bevrijding van de mens uit de kapitalistische uitbuiting, slechts kan geschieden door het aantal producerende mensen te verhogen, m.a.w. de produktie wordt gezien in functie van de bevolking. In beide gevallen wordt de mens beschouwd als een planningsobjekt en berooft men hem van een wezenlijke eigenschap van zijn mens-zijn, nl. dat hij het met kennis en vrije wil handelende subjekt van zijn daden is. Bevolkingsaantallen te beschouwen als produktie-bevorderende of in tegendeel de produktiekapaciteit te boven gaande grootheden is filosofisch en ethisch verwerpelijk. De grote christelijke kerken zijn het eens over de eis dat de verantwoordelijkheid voor de voortplanting uitsluitend berust bij de huwelijkspartners en dat elke geboorteregeling een exclusief prerogatief is van een bewust beleefd ouderschap. Het grote meningsverschil betreft de middelen waarvan de mens gebruik mag maken om een verantwoord kindertal te bereiken.

2. Een tweede reden waarom de afstand tussen de rijke en de arme landen in de wereld steeds groter wordt is de ontoereikendheid van de tot nu toe geïnvesteerde hulpmiddelen. Het is zeer moeilijk om uit te maken welke bedragen jaarlijks nodig zijn om een harmonische ontwikkeling van de achtergebleven gebieden mogelijk te maken. De schattingen variëren tussen 10 en 30 milliard dollar per jaar. Tot nu toe vertegenwoordigde de verleende hulp jaarlijks een waarde van ongeveer 3 milliard dollar.

3. De hulpverlening aan de achtergebleven gebieden heeft nog geen vaste plaats gevonden in het heersende economische bestel van de wereld. De ontwikkelingslanden zijn bijna zonder uitzondering producenten van grondstoffen en om deze reden geheel afhankelijk van de grondstoffeprijzen op de wereldmarkt. Nu is het bekend dat deze prijzen voortdurend lager worden in vergelijking met de prijzen van de afgewerkte industrie-produkten. Tussen 1870 en 1930 is hun relatieve waarde met 40% verminderd. De economische baisse in de Verenigde Staten van enige jaren geleden heeft de opbrengst van de grondstoffen der gezamenlijke ontwikkelingslanden in een jaar tijd met 4 milliard dollar verminderd, hetgeen een verlies betekent dat beduidend hoger is dan de totale waarde van de ontwikkelingshulp in 1957. Het is misschien niet overbodig nog eens de chileense afgevaardigde naar de ECOSOC-zitting van 1958 te citeren die op een zeer welsprekende manier de impasse van de ontwikkelingslanden als volgt beschreef: „Wij in Zuid-Amerika hebben een totale bevolking

van ongeveer 200 miljoen mensen en wij verheugen ons al 150 jaar in onze onafhankelijkheid. We bewonen een continent van 20 miljoen km², dat alles voortbrengt wat de mens zich maar kan wensen. We hebben wouden, mijnen, landbouw, veeteelt, energiebronnen en rijkdommen die bij de grootste der aarde niet behoeven achter te staan. Wij voeren vlees uit en graan en zijn een van de belangrijkste producenten van suiker en cacao, de grootste van koffie, de op een na grootste van koper, de grootste van bauxiet, de op twee na grootste van katoen en petroleum en haast de grootste van zink. Maar onze produktie per hoofd van de bevolking is lager dan voor de oorlog en ons aandeel in de wereldhandel is met 4% gedaald in een jaar tijds. Terwijl alles op de wereld duurder wordt is de prijsindex van de grondstoffen op het peil van 1953 teruggevallen en hij daalt nog steeds. Wij exporteren op grote schaal maar $\frac{3}{4}$ van onze bevolking is ondervoed”.

Door de kumulatieve economische factoren worden de rijke landen steeds rijker en de arme landen voortdurend armer. Het is te begrijpen dat de ontwikkelingslanden geneigd zijn met enige scepsis kennis te nemen van de serieuze debatten over bedragen van technische en financiële bijstand die eigenlijk alleen maar en dan nog op een onvoldoende wijze de gaten vullen die door de teruggang van de grondstoffenprijzen ontstaan. Het is te begrijpen dat men in die landen langzamerhand gaat zeggen: Saneert U liever de wereldhandel, dan kunt U Uw hele ontwikkelingshulp houden. Maak ons niet eerst economisch kapot om ons daarna met lapmiddelen weer overeind te helpen.

4. De tot nu toe uitgevoerde hulpverlening is te onevenwichtig en eenzijdig geweest. Het feit dat de technische bijstand vooral grote vooruitgang heeft geboekt op sociaal-medisch gebied, heeft met name door de grote daling van de kindersterfte en de succesvolle bestrijding van ziekten en epidemieën, de levensverwachting zeer doen stijgen en daardoor een bevolkingstoename veroorzaakt die haars gelijke in de geschiedenis van deze landen niet kent. Maar de economische ontwikkeling is met de bevolkingstoename niet gelijk opgegaan, zodat men haast geneigd is te zeggen dat er miljoenen mensen van dodelijke ziekten worden gered om ze over te leveren aan een leven van ellende, ondervoeding en armoede.

Een andere zich steeds sterker manifesterende onevenwichtigheid wordt veroorzaakt door het feit dat de technische en financiële hulp sinds de laatste wereldoorlog zodanig ongekende afmetingen heeft aangenomen dat men noodzakelijkerwijze boven het privé-initiatief uitgaan moest en verplicht werd een beroep te doen op de medewerking van de regeringen en de internationale organisaties. Maar daardoor introduceerde men het gevaar het privé-initiatief te gaan verwaarlozen en zelfs onmogelijk te maken, hetgeen niet anders dan nadelig kan werken op de harmonische ontwikkeling van de nationale gemeenschappen in de ontwikkelingslanden. Doordat de hulpverlening steeds meer een rol ging spelen in de spanningen tussen oost en west en een faktor in de koude oorlog is geworden, werd dit proces nog verhaast en versterkt. Het is verheugend dat men, ook binnen het verband van de multilaterale hulpverlening der Verenigde

Naties, aandacht heeft voor dit gevaar en poogt de privé kapitaalinvesteringen met alle kracht te bevorderen.

Een al te uitsluitend op het gouvernementele en intergouvernementele plan verleende technische en financiële bijstand dreigt zich in een overdreven etatistisch geplande en gedirigeerde zin te ontwikkelen. Daardoor ontstaat het gevaar dat men de ontwikkelingslanden in de richting van collectivistische maatschappijvormen drijft die zeer vatbaar zijn voor het kommunisme. De ekonomie van de ontwikkelingslanden beweegt zich onder invloed van die tendenzen veel te veel naar grootse en spektakulaire projekten, terwijl men nog niet beschikt over de onmisbare ekonomische en menselijke infrastructuur, zonder welke de genoemde projekten niet hanteerbaar zijn en in de lucht blijven hangen. Zonder twijfel is het nodig om ijzergieterijen, fabrieken en stuwdammen te bouwen, maar tegelijkertijd of zelfs daaraan voorafgaand moet men de massa van de bevolking er voor geschikt maken aan deze ontwikkeling deel te nemen en haar zonder gevaarlijke schokken op te vangen. Het is bij voorbeeld een zaak van het uiterste belang om het isolement van de 400.000 dorpen in India te doorbreken die tot nu toe volstrekt niet hebben kunnen deelnemen aan de ekonomische ontwikkeling bij gebrek aan de meest primitieve kommunikatiemiddelen. Om een ander bekend voorbeeld aan te halen dat eveneens India betreft: voorlopig lijkt het meer urgent de strijd tegen het kastesysteem en tegen het taboe van de heilige koeien tot een goed einde te brengen dan geweldige industrie-projekten uit te voeren.

Over het algemeen gesproken loopt men trouwens het gevaar zijn aandacht te uitsluitend en in ongepropotioneerde verhouding op een ontwikkeling en uitbreiding van de industrie te richten, terwijl de ontwikkeling van de landbouw te veel verwaarloosd wordt. De ontwikkelingslanden zijn overwegend agrarisch en hun harmonische ontplooiing kan slechts bereikt worden indien hun agrarisch karakter zoveel en zo lang mogelijk gehandhaafd blijft.

Een ander gevaar dat samen hangt met een te exclusieve hulp op regeringsniveau is dat de verleende bijstand hier en daar voor een belangrijk gedeelte in de zakken van staatsambtenaren of van ambitieuze politici verdwijnt, ofwel aangewend wordt ter verwezenlijking van enorme projekten die de populariteit van de politici verhogen of de volgende verkiezingen voor hen moeten helpen winnen. Daardoor wordt gedeeltelijk verklaard waarom in vele achtergebleven landen de meerderheid van de bevolking niet of nauwelijks of in een zeer vertraagd tempo van de miljoenen profiteert die geïnvesteerd worden.

5. Tenslotte moge nog gewezen worden op een laatste punt dat dringend om verbetering vraagt. Uit verschillende gronden o.a. het karakter van de zich uitsluitend tussen twee landen afspelende bilaterale hulp, verder de politieke concurrentie tussen de landen die bijstand verlenen, is het te verklaren dat de vele programma's van hulpverlening zo slecht met elkaar zijn gekoördineerd. Het is bekend hoe uiterst gekompliceerd en moeizaam de werkzaamheden van de koördinatie-kommissie van de ECOSOC hun voortgang vinden. Beter overleg en een meer zorgvuldige

voorbereiding zijn zeer noodzakelijk. Dit veronderstelt overigens dat men veel meer dan tot nu toe de hulp van de sociale wetenschappen inschakelt ter wetenschappelijke analyse van de gekompliceerde problematiek en ter voorbereiding en begeleiding van de projecten van bijstand. Gunnar Myrdal durft zelfs te stellen dat het onderzoek en de studie van deze geheel nieuwe en ingewikkelde vraagstukken een algehele heroriëntatie van de sociale wetenschappen met zich meebrengt.

Het Pacifisme (1)

Enige kanttekeningen

DOOR J. R. G. VERREYDT

Bij de discussies over het pacifisme tussen zijn voorstanders en tegenstanders, komt de al of niet geoorloofdheid van een (machts)politiek, die berust op een nucleaire basis, steeds centraal te staan.

Volgens de pacifisten zijn de gruwelen van de moderne oorlog in hun uiterste consequenties zo verschrikkelijk, dat het recht op verdediging niet langer op een morele rechtvaardiging kan stoelen.

Een verklaring overigens die op zich nogal dialektisch aandoet. Door de kwantitatieve toeneming van het geweld is een nieuwe kwaliteit ontstaan: de ongerechtvaardigheid van een nucleaire oorlog.

Men zou in dit verband „de Waarheid” kunnen nazeggen, dat een ieder aan de dialectiek onderworpen is, ook zij die er niet aan geloven.

De pacifisten willen als consequentie van hun politiek zelfs een kommunistische bezetting aanvaarden. Na de bezetting zal de strijd tegen de overweldigers eigenlijk pas goed beginnen en wel d.m.v. het geweldloos verzet.

In de rubriek Uw Mening in de N.R.C. van 4-8-61, schreef een inzender: „Reeds wijlen B. de Ligt placht te zeggen: een volk dat sterk genoeg is om zijn eigen militarisme te overwinnen, behoeft geen onderwerping door een vreemd militarisme te vrezen. Prof. Geijl kan toch weten, dat militaire verdediging slechts een van de mogelijkheden is zich te verdedigen tegen een ongewenst regiem, een mogelijkheid die in de tegenwoordige tijd noodzakelijk tot vernietiging van alles wat men heet te verdedigen zal leiden”.

Deze opvattingen komen vrijwel overeen met de stellingen van Stephen King Hall, oud-officier van de Engelse marine, die gepleit heeft voor eenzijdige afschaffing van kernwapens. Hij is van oordeel dat de mening „Alles is verloren zodra het land bezet is” op een zeer defaitistische houding berust.

In King Hall's gedachtengang is, indien onze „way of life” met zijn opvattingen omtrent goed en kwaad een vijandelijke bezetting niet kan doorstaan, dan ook niet veel waard. Maar er bestaan mogelijkheden de vijand te overwinnen, indien de mensen geoefend worden in de geweldloze strijd. De pacifisten menen over die mogelijkheden te beschikken, waarmede

zij de vijand kunnen overwinnen, ook al heeft hij het land bezet. Deze opvatting veronderstelt een bepaalde minimale mate van vrijheid onder die vijandelijke bezetting, teneinde de geweldloze strijdmethoden te kunnen toepassen. En die minimale vrijheid is mogelijk, ook bij een kommunistische overheersing, zo geloven tal van pacifisten.

Zij wijzen daarbij op een vrijheid die ondanks alles in de Sowjet-Unie en Polen zou bestaan. Inderdaad beschikken de Polen over een grotere mate van vrijheid dan in enig ander socialistisch land mogelijk bleek. Maar wat wordt daarmee bewezen?

De vrijheid in Polen — en trouwens de mate van vrijheid in ieder kommunistisch land — is niet los te denken van de situatie in de niet-kommunistische landen. Het geweld, zowel fysiek als geestelijk, als methode van vooruitgang in de onder de kommunistische diktatuur zuchtende landen, correleert met de situatie in de niet-kommunistische of de vrije landen.

Het is immers toch wel zo, dat de kommunistische regiems in hun optreden naar binnen in belangrijke mate rekening houden met de indruk, die dit kommunistische optreden maakt in de niet-kommunistische landen, opdat de werfkracht van het communisme niet te gering wordt. Ook al het bestaan van de aantrekkingskracht van een niet-kommunistische vrije wereld, zou de kommunisten ertoe bewegen de spanning in de door hen gekontroleerde gebieden geen katastrofale afmetingen te laten aannemen, waardoor hun eigen macht zou dalen en die van de niet-kommunistische of vrije landen minstens relatief zou stijgen.

In de rubriek Deze Dagen in de N.R.C. van 20-1-61 lazen wij over de toestand in Polen: „Onvrijheid kan soms van een aard zijn, dat zij intellectuele gisting en spanning verwerkt die in het Westen nauwelijks haar weerga heeft. Deze onvrijheid doodt en verstikt niet alles, zoals de vrijheid onder Stalin deed of die onder Mao doet”.

De toestand die de schrijver schildert is ongetwijfeld juist, maar kunnen wij deze toestand anders beoordelen dan in het licht van bovenstaande opmerkingen?

NIEUWE MAATSCHAPPIJ

Vele pacifisten hebben zich van onze Westerse maatschappij afgewend en zoeken naar betere vormen die daar voor in de plaats kunnen treden. Een paar opmerkingen, verzameld uit een aantal pacifistische tijdschriften, getuigen daarvan.

Bevrijding, 7-4-61: „Het kapitalistische stelsel is van een ijzingswekkende neutraliteit, het staat waarlijk „jenseits von Gut und Böse”; „kwaad” is verlies, „goed” is winst en rentabiliteit. Of iemand brood, kerken of bordelen bouwt, dit alles is slechts een kwestie van winstmarge”.

O.C.V.-Bulletin (Inlegvel Militia Christi, no. 8, 18-4-59): „De vrede in de wereld kan op een veel effectievere wijze verzekerd worden door te zorgen voor een rechtvaardiger verdeling van de welvaart dan door een krankzinnige bewapeningswedloop en het jaloers in stand houden van de bevoorrechte posities van de Westerse landen”.

Militia Christi, 15-4-61: „We zullen van de kommunisten kunnen leren

dat een opheffing van de verschrikkelijke sociale nood in de huidige wereld een absolute voorwaarde is voor een duurzame vrede, en de kommunisten en links-socialisten zullen van ons kunnen leren dat dit zeker in de huidige explosieve wereld, beter gewelddoos dan met geweld kan gebeuren".

Vredesactie, radicaal-pacifistisch maandblad, no. 3, maart 1961: „Door het verwerpen van de onvrijheid van de bolsjewistische diktatuur wordt tenslotte de structuur van de op winstbejag bebouwde Westerse maatschappij en haar „machtselite" aanvaard".

Al verschilt naar de opvattingen der pacifisten de visie op de toekomstige maatschappij, bij allen kan men toch wel de hoop onderkennen, dat door middel van de geweldloze strijd bij een kommunistische bezetting de these en antithese in een vruchtbare synthese verenigd kunnen worden.

Hierbij dienen de pacifisten a priori aan te nemen dat van Sowjet-zijde de synthese afgedwongen kan worden, dat men van Sowjet-zijde bereid is te luisteren. „Maar de ander luistert niet, praat slechts." (Prof. dr. L. A. van Peursen in Wending, april 1956).

De pacifisten maken in dit verband dezelfde fout als degenen, die menen dat er sprake zou kunnen zijn van een status quo tussen de kommunistische en de westerse wereld. Ook daarbij wordt over het hoofd gezien dat begrippen, hoewel van hetzelfde opschrift voorzien, beslist niet dezelfde inhoud hebben.

Terwijl de status quo-gedachte voor ons een zekere immobiliteit inhoudt, is hetzelfde begrip, volgens de kommunisten iets dat beweging uitdrukt. En wel die beweging, die met noodzakelijke en wetenschappelijke zekerheid, voert naar de kommunistische maatschappijvorm. Wat de kommunist met zijn status quo-gedachte van ons verlangt is niets anders dan de stil-zwijgende erkenning, dat in onze Westerse landen de bestaande democratische maatschappijvorm vervangen zal worden door de kommunistische. Wil er volgens de kommunisten van een status quo sprake zijn, dan zullen de Westerse landen deze overgang moeten erkennen. En de erkenning van die overgang is de status quo.

Indien het de pacifisten ernst is met hun streven, ook voor wat de uiterste konsekwentie betreft, dienen zij zich reeds nu voor te bereiden op de strijd tegen de kommunistische bezetter. Wie zijn vijand wil bestrijden moet hem kennen. Dat is een van de grondbeginselen van een goede strategie. Een strategische opzet die de leidraad voor het handelen moet zijn. De vijand te leren kennen houdt niet op bij de bestudering van zijn tekortkomingen en zijn zwakheden, ook zijn kracht verdient een grondige bestudering.

Het komt er op aan tijdig te beginnen met de bestudering van de methoden van de vijand, al is voor vele pacifisten die vijand er een die er minder afschrikwekkend uitziet dan voor ons.

Nu kunnen de pacifisten nog in volle vrijheid de zaak onder ogen zien, argumenten pro en kontra horen. Want wie de mensen belet zich tijdig te konfronteren met het stelsel dat zij „straks" zullen moeten bestrijden draagt ertoe bij dat zij er weerloos aan ten prooi vallen, zodra het zijn heerschappij over hen uitoefent.

En hier raken wij een van de meest fundamentele zwakheden van het pacifisme. Het onvermogen, de onwil wellicht zich te realiseren hoe de strijd

tijdens een bezetting gevoerd zal moeten worden; wat de konsekventies, de afmetingen en het karakter van die strijd zullen zijn. Neen, de pacifisten komen niet verder dan een zich niet verbonden willen voelen met deze maatschappij.

Naast het zich afvragen hoe de strijd tijdens de bezetting gevoerd moet worden is het minstens even noodzakelijk zich te beraden op de praktische mogelijkheden voor het geweldloze pacifistische verzet onder de kommunistische diktatuur. Daarbij dient allereerst overwogen te worden, welke omstandigheden uit een kommunistische bezetting zouden voortvloeien.

Zou het rode regiem niet alle middelen te baat nemen om de beveiliging van zijn veroveringen te bewerkstelligen? Zou het regiem daarvoor niet putten uit de waarlijk gigantische technische mogelijkheden en de enorme wetenschappelijke ontwikkelingen? In onze vrije maatschappij zijn er tenslotte nog grenzen aan het gebruik van techniek en wetenschap. En toch schrijft Prof. dr. W. Banning al in zijn „Om mens en menselijkheid“: „Zijn er grenzen aan het recht der „gemeenschap“? Mag aanpassing worden geëist, eventueel gepropageerd, ook waar zij neerkomt op schending van de geestelijke vrijheid, op ontmenselijking van de mens? De vraag is evenzeer aktueel binnen de grenzen der democratie, wanneer wij denken aan de macht van wat men met een bedriegelijk woord moderne communicatie middelen noemt“.

In een totalitaire staat van de toekomst zal het beeld oneindig somberder zijn. Denken wij maar aan de visie van George Orwell in zijn boek „1984“.

Wanneer de pacifisten menen, dat de strijd tegen de bezetter in hetzelfde vlak ligt als de strijd tegen een bezetter in het verleden, begaan zij andermaal een grote misvatting. Dr. A. van der Weij, O. Carm. schreef, in St. Adelbert van juni 1961, onder de veel zeggende titel: Heeft Christus ook in hersenspoeling voorzien?: „De antieke vervolgers konden wel het lichaam der getuigen martelen en doden, maar tegen hun geest vermochten zij vrijwel niets. Het lijkt nu wel dat de moderne vervolgers juist de geest der slachtoffers treffen en doden“.

Wat voor situatie gaat er ontstaan en wat zijn de gevolgen op de lange duur als de totalitaire staat geen enkele grens meer erkent voor de hervorming van de onderworpen mens? En bestaat er dan ooit nog de kans weer vrij te worden? De technische ontwikkelingen zullen de moderne machtsmiddelen steeds sterker doen concentreren in de handen van de heersende klik. Een voortdurende hersenspoeling zal zeker het gevolg zijn.

De zenuwarts J. H. Plokker schreef daarover in Wending van april 1961: „Hersenspoeling is een satanisch verschijnsel, geestelijke moord op de menselijke persoonlijkheid, infernale dehumanisatie“. Plokker verwacht, dat op de duur „vrijwel iedereen“ bezwijkt en al heel spoedig personen met een zwakke ik-struktuur.

„Hersenspoeling“ gaat dr. A. van der Weij verder in zijn artikel, „is iets mysterieus verschrikkelijks..... De vijand maakt zijn slachtoffers volkomen geestelijk murw, krijgt alle mogelijke vreemde inlichtingen uit hen, en laat hen doen wat men verlangt. Het is gebleken, dat zij mensen kunnen dwingen tot het bekennen van misdaden, die zij niet begaan hebben en vervolgens hen blijkbaar aan de waarheid van deze bekentenissen te kunnen doen

geloven en zelfs genegenheid en dankbaarheid uit te drukken jegens hen die hen gevangen hebben gezet".

Dat de hersenspoeling wel degelijk door de kommunisten noodzakelijk wordt geacht, blijkt uit een redevoering van Chroesjtsjew tot oa. de Amerikaanse ambassadeur te Moskou, Thompson: „Wij zijn voor vreedzame coëxistentie, maar dat neemt niet weg, dat wij overtuigd zijn van de overwinning van het socialisme. En, Mr. Thompson, wanneer wij als socialisten gewonnen hebben, dan zullen wij toch helpen, U, zoals de Chinezen zeggen, te heropvoeden in de zin van het kommunisme".

Wettelijke regeling van de werkstaking

DOOR

Mr J. W. M. VAN DER GRINTEN

Verschenen is een rapport van het Centrum voor Staatskundige Vorming onder bovenstaande titel. Gezien de positie van ondergetekende als secretaris van de commissie die onder voorzitterschap van Prof. Dr. F. J. H. M. van der Ven dit rapport heeft uitgebracht kan geen kritische beschouwing worden verwacht. Het hier navolgende is dan ook slechts bedoeld als een introductie. Voorzover een interpretatie of nadere argumentatie van de in het rapport verdedigde meningen wordt gegeven blijven deze voor rekening van de schrijver.

VRAAGSTELLING

Het rapport is beperkt van opzet. Dit blijkt reeds uit zijn omvang: 17 pagina's tekst. Ik wijs hier bij voorbaat op omdat anders reeds uit hoofde de inhoud wellicht zou teleurstellen. De commissie heeft niet getracht het vraagstuk staking uitputtend te behandelen; daarom ontbreken ook beschouwingen van juridische, economische, sociologische, psychologische en religieuze aard die bij een volledige behandeling niet gemist hadden kunnen worden. De aan de commissie gegeven opdracht en de haar ter beschikking gestelde tijd gaven voor een dergelijke brede aanpak ook geen aanleiding. Zij diende haar mening te geven in een actuele kwestie en wel of wettelijke regeling van de werkstaking gewenst is.

De beperkte opzet blijkt ook uit het feit dat de commissie zich alleen heeft bezig gehouden met de staking van loonarbeiders. Prof. van der Ven heeft er op gewezen¹⁾ dat ook andere stakingen mogelijk zijn. De vraag waar het hier om gaat betreft echter de wenselijkheid van een nadere regeling van de verhouding tussen werkgevers en arbeiders in de zin van de Wet op de arbeidsovereenkomst. Dat deze kwestie actueel is blijkt uit de vrij talrijke artikelen die de laatste jaren hierover zijn geschreven.²⁾ Bovendien is door de gezamenlijke vakcentrales een adres gericht tot de Ministerraad en is door de Minister van Justitie a.i. op 17 febr. 1959 een werkgroep ingesteld om advies hierover uit te brengen. Het door deze werkgroep bestaande uit de hoogleraren van Esveld, de Gaay Fortman, Leverbach en van der Ven tezamen met enige ambtenaren-leden uitgebrachte rapport zal verder worden aangehaald als advies.

Deze vergrote belangstelling voor de problemen rond de staking is niet het gevolg van een grotere frequentie van het verschijnsel. Het is integendeel zo dat de laatste jaren en in het algemeen na de oorlog slechts relatief weinig werkdagen door staking verloren zijn gegaan. De bereidheid tot overleg tussen werkgevers en werknemers, het verantwoordelijkheidsgevoel van de vakbondleiders en het overheidsbeleid ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden zijn hierop van grote invloed geweest.

Wel echter heeft het rechtelijk optreden in verband met staking een wijziging ondergaan. In plaats van een machtsstrijd die vrijwel geheel buiten het recht om werd gevoerd en waarbij met buitengerechtelijke middelen werd gestreden, is thans de rechter een niet te verwaarlozen factor bij een staking.

Los van de waardering voor de inhoud van dit rechtelijk optreden geloof ik dat het een verheugden verschijnsel is dat de wijze waarop bij arbeidsschillen wordt opgetreden binnen de sfeer van het recht is getrokken.

Het volgende samenstel van factoren is op dit rechtelijk optreden van invloed geweest:

1. Bij arrest van 11 november 1937, N. J. 1937 nr. 1096 (het z.g. Kolynos-arrest) besliste de Hoge Raad dat het profiteren van wanprestatie een onrechtmatige daad kan vormen ten opzichte van een derde. Ofschoon de daarbij berechte casus niet geheel gelijk ligt, betekent deze leer toegepast op de staking dat een vakvereniging die werknemers aanzet het werk neer te leggen, uitlokt tot wanprestatie en op die grond een onrechtmatige daad begaat ten opzichte van de werkgever.

2. Altijd is een actie tot nakoming evenals bij elke andere verbintenis ook tegenover de werknemer mogelijk geweest. Vroeger was deze mogelijkheid echter slechts theoretisch. In feite kon de werknemer zich daaraan onttrekken door zonder meer ontslag te nemen. Wel werd hij dan wellicht schadeplichtig maar een rechtsvordering op grond hiervan blijft in het algemeen zonder effect. Door de werking van het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen 1945 (B.B.A.) is hierin wijziging gekomen. Er mag geen ontslag meer worden gegeven of genomen zonder toestemming van de directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau. Aan deze bepaling is, voor wat de werkgever betreft, zelfs een strafrechtelijke sanctie verbonden. Wanneer tussen partijen geen overeenstemming bestaat (in welk geval geen toestemming vereist is) is het ontslag nietig. Dit betekent dat een werknemer die zonder meer de dienstbetrekking beëindigt nog steeds geacht moet worden in dienst te zijn.

Nu wordt een actie tot nakoming interessant, omdat op deze wijze kan worden dat de werknemer door de rechter veroordeeld wordt tot hervatting. Aan deze veroordeling kan de rechter een dwangsom verbinden, zodat de werknemer voor elke dag dat hij aan het rechtelijk bevel niet voldoet een boete verbeurt van b.v. f 25.—. Vooral in tijden van arbeidsschaarste is dit een vrij effectief middel om verloop van arbeiders tegen te gaan. Zelfs kan de veroordeling tot hervatting van het werk zonedig door middel van lijfswang worden geëxecuteerd.

Dit betekent dat de werknemer wordt opgesloten tot hij bereid is de dienst te hervatten. Toegepast op de staking betekent dit dat de werkgever elke stakingsactie kan doorbreken door een aantal individuele werknemers te doen veroordelen tot nakoming. Een dergelijke actie zou vroeger wel mogelijk zijn geweest, omdat ook in het standpunt van de werknemer men niet een beëindiging wil van de dienstbetrekking, maar pas door de werking van het B.B.A. is men deze mogelijkheid in de praktijk gaan gebruiken.

3. Ook de grotere toepassing van het kort geding heeft er veel toe bijgedragen dat langs juridische weg in de staking wordt ingegrepen. Op zeer korte termijn kan immers aan de President van de Rechtbank een ordemaatregel gevraagd worden zonder dat een uitgebreide en langdurige procedure gevoerd behoeft te worden. Binnen enkele dagen kunnen werknemers het bevel krijgen om de arbeid te hervatten, terwijl aan de vakvereniging kan worden bevolen het stakingsparool in te trekken.

In deze omstandigheden zag het er derhalve naar uit dat bijna elke staking onmogelijk zou worden, doordat de werkgever de vakvereniging op grond van onrechtmatige daad bestaande in het uitlokken van wanprestatie zou kunnen aanspreken, terwijl de individuele staker tot hervatting van het werk zou kunnen worden gedwongen. Dergelijke veroordelingen hebben in feite ook plaats gehad. De praemissie hierbij is uiteraard dat de stakende arbeider wanprestatie pleegt, hetgeen in de literatuur vrij algemeen en in de jurisprudentie constant werd aangenomen.

Op 15 januari 1960 heeft de Hoge Raad een arrest gewezen inzake de staking van de havenarbeiders als protest tegen het varen onder goedkope vlag. Het betrof hier een staking die was uitgeroepen door de Internationale Transportarbeiders Federatie en dus niet een actie tegen de werkgever om van deze betere arbeidsvoorwaarden te krijgen. De Hoge Raad heeft een principieel arrest gewezen waarvan de belangrijkste overwegingen ook in het rapport zijn opgenomen en waarvan ik hieronder citeer de navolgende overweging:

„dat nochtans mogelijk is, dat de omstandigheden, waaronder zulk een werkweigering plaats vindt, van dien aard zijn dat naar de heersende rechtsovertuiging in redelijkheid van de werknemer niet kan worden gevergd de arbeid voort te zetten, en in zondanig geval van wanprestatie aan de zijde van de werknemer niet kan worden gesproken”.

Op de betekenis hiervan kom ik nog terug. Vermeld zij slechts dat naar aanleiding van de hierboven geciteerde ontwikkeling in de jurisprudentie met name in werknemerskringen verontrusting is ontstaan. Men vreest dat elke stakingsactie bij voorbaat tot mislukken gedoemd zal zijn en acht bovendien de positie van de individuele werknemer onvoldoende beschermd. Slechts door wetswijzigingen zou hierop verandering kunnen worden gebracht daar op grond van de bestaande wettelijke bepalingen de rechter tot een interpretatie met deze consequenties kan komen. Of nu onder deze omstandigheden een wettelijke regeling gewenst is was de vraag die de commissie in haar rapport heeft trachten te beantwoorden.

Zoals gezegd wordt veelal aangenomen dat de arbeider die staakt wanprestatie pleegt. Intussen zijn er ook andere meningen, die verdedigen dat op grond van een stilzwijgend beding (mr. J. Mannoury) of het gebruik (prof. mr. H. Drion) de arbeider tijdens een staking niet tot het verrichten van arbeid verplicht is. Het is de vraag of men deze of soortgelijke theorieën nodig heeft om te ontkomen aan de consequentie dat een werknemer indirect wordt *gedwongen* zijn arbeid voor een ander voort te zetten. Men kan twifelen of het juist is dat een mens wordt gedwongen zijn persoonlijke arbeidskracht in dienst van een ander te stellen³⁾.

In het algemeen gaat de wet uit van de mogelijkheid dat de arbeidsverhouding altijd kan worden beëindigd. (zij het dat door het administratiefrechtelijk voorschrift van het B.B.A. hierin wijziging is gekomen). De commissie heeft zich over de vraag of *in het algemeen* nakoming moet kunnen worden afgedwongen niet uitgelaten.

Dit lag niet op haar weg en ik geloof ook dat het juist is om wat dit betreft geen beslissingen te bepleiten voor men het vraagstuk in al zijn facetten heeft gezien. In bijzondere gevallen kan het nodig zijn een werknemer die zonder meer ontslag heeft genomen terug te halen, althans de juridische mogelijkheid daartoe te hebben. Van het recht moet ook een preventieve werking uitgaan.

Anders ligt het echter bij de staking. De commissie is eenstemmig in haar oordeel dat tijdens een staking de individuele arbeider niet moet kunnen worden aangesproken om de arbeid te hervatten. Het roept in het algemeen reeds weerstand op om iemand te dwingen in ondergeschiktheid voor een ander te gaan werken. Bij een staking komt daarbij de overtuiging dat de individuele verantwoordelijkheid achterstaat bij die van de collectiviteit die de staking heeft uitgeroepen.

De meerderheid der commissie is nog verder gegaan. Uitgaande van de stelling dat de verantwoordelijkheid primair bij de organiserende collectiviteit berust acht zij het een logische consequentie ook andere rechtsmaatregelen tegen de staker achterwege te laten. Zij wil derhalve ook de actie tot ontbinding en tot schadevergoeding uitsluiten en de deelneming aan een staking geen dwingende reden te doen zijn. Practisch halen dergelijke maatregelen toch weinig uit. Dit gaat verder dan zelfs aan socialistische zijde is betoogd.⁴⁾

De minderheid van de commissie meent dat aan de werkgever ook enige wapens moeten worden gelaten, buiten het beroep op de rechter. Zij acht het een verstoring van het evenwicht in de machtsstrijd als de werkgever geen ontslag meer kan geven.

De uitsluiting van de actie tot nakoming en van andere maatregelen van werkgeverszijde is echter aan beperkingen onderhevig.

In de eerste plaats is de eis gesteld dat de staking moet zijn „georganiseerd” door een nederlandse, rechtspersoonlijkheid bezittende vereniging van arbeiders. In de praktijk betekent dit dat bij z.g. wilde stakingen alle maatregelen tegen de werknemer mogelijk blijven.

Hiervoor zijn verschillende motieven aan te voeren:

1. bij dergelijke stakingen is de individuele verantwoordelijkheid groter;
2. dergelijke stakingen zijn veelal van korte duur;
3. dergelijke stakingen zouden anders volledig aan het rechtelijk oordeel, dus in feite aan ieder optreden van de werkgever zijn onttrokken.

Het systeem van het voorstel van de commissie is namelijk dat de werkgever zijn actie rechtstreeks moet richten tot de collectiviteit die de staking organiseert. Maar dan moet er ook zulk een collectiviteit zijn. Een stakingscomité ad hoc is juridisch en praktisch ongrijpbaar.

De tweede beperking die de commissie aanbrengt spreekt eigenlijk vanzelf.

Wanneer de werkgever zich tot de rechter heeft gewend en deze heeft de staking verboden is er geen reden de positie van daarna nog doorstakende werknemers te ontzien. Staken in strijd met een rechtelijk verbod, is ipso facto onrechtmatig en de stakende arbeider kan zich dan ook niet meer beroepen op hem van vakbondszijde gegeven richtlijnen. Het is trouwens in de huidige verhoudingen ondenkbaar dat een vakbond zich zou onttrekken aan een rechtelijke uitspraak. Wanneer groepen werknemers toch nog zouden doorstaken zou dat geen „georganiseerde” staking meer zijn, zodat de voorgestelde artikelen hierop niet van toepassing zouden zijn.

DE STAKENDE VAKVERENIGING

Hiermede wordt bedoeld de juridische positie van de vereniging van arbeiders, die een staking uitroept. Zoals reeds opgemerkt, is over deze positie door de rechterlijke uitspraken in het jongste verleden onrust ontstaan. Bepleit is een regeling in deze trant dat tijdens een staking de verplichting van de arbeider wordt *geschorst*. Hij behoeft dan geen arbeid te verrichten en kan dus ook geen wanprestatie plegen. De vakvereniging lokt dus ook niet uit tot wanprestatie en pleegt dus ook niet op die grond reeds een onrechtmatige daad.

Dat is in het kort de redenering waarlangs men wil komen tot een stakingsrecht in de zin van ex positieve bevoegdheid voor de vakvereniging. Het reeds genoemde advies van de ministeriële werkgroep heeft als uitgangspunt genomen een ambtelijk voorontwerp van Wet, dat voorziet in een nieuw artikel 1639a bis: „De verplichting van de arbeider om de bedongen arbeid te verrichten is geschorst, indien hij deelneemt aan een werkstaking, waarvan de leiding berust bij een vakvereniging van arbeiders.....”

Men zal zich afvragen wat nu eigenlijk het verschil is tussen de opvatting zoals neergelegd in het voorontwerp en de wetswijziging die de commissie voorstelt. Dit is hierin gelegen dat het voorontwerp impliciet het uitroepen van een staking rechtmatig verklaart (er is geen uitlokking tot wanprestatie), terwijl in het systeem van de commissie het uitroepen van staking in principe onrechtmatig blijft (ook al kan de individuele staker niet worden aangesproken). Intussen is het niet zo dat in het ambtelijk voorontwerp elke staking waarvan de leiding berust bij een vakvereniging

rechtmatig is. Het voorgestelde art. 1639 c bis vervolgt namelijk: „.....tenzij de staking ten doel heeft de werkgever te bewegen tot gedragingen, welke in strijd zijn met hem bindende bepalingen van een collectieve arbeidsovereenkomst met bepalingen van een op hem toepasselijke regeling gegeven door of namens een bevoegd publiekrechtelijk orgaan of met de wet”.

In de praktijk zullen de verschillende uitgangspunten van commissie en werkgroep niet veel verschillende consequenties hebben. Het is meer een kwestie van bewijslast. Volgens het voorontwerp zal de werkgever moeten aantonen dat de over het algemeen gerechtvaardigde staking in het concrete geval onrechtmatig is, terwijl volgens het rapport op de vakvereniging de bewijslast rust dat in de gegeven omstandigheden staking niet onrechtmatig is.

De commissie heeft aan het laatste systeem de voorkeur gegeven, als ik goed zie om een drietal redenen:

1. een collectieve stakingsactie betekent een verstoring van de arbeidsverhoudingen; het is een inbreuk op het aan de werkgever toekomend recht op arbeidsprestatie. Tegen een staking wordt strafrechtelijk niet opgetreden (in zoverre zou men van een stakingsrecht kunnen spreken), maar naar heersende rechtsovertuiging is een staking toch iets onregelmatigs. Aan te tonen dat dit in een concreet geval anders ligt is een taak van degene die dit buitengerechtelijke wapen hanteert⁵⁾.
2. een wettelijke regeling die de strafrechtelijke stakingsvrijheid a.h.w. omzet in een recht tot staken kan pas dan worden ingevoerd, indien ook verder een regeling wordt gegeven. Indien aan de staking een plaats in het arbeidsrecht wordt gegeven, indien het positieve recht staking gaat opnemen zal dat toch altijd een geclannuleerd recht zijn en is nodig dat een regeling wordt gegeven betreffende de hantering hiervan. Niet voldoende is dat in het algemeen wordt bepaald dat staking niet in strijd mag zijn met een c.a.o. of een regeling door het bevoegd gezag gegeven. Men zou dan procedure-regels moeten scheppen de staking betreffende en wellicht zou een arbitrage-regeling getroffen moeten worden.
3. een dergelijke regeling, die dus uit zou gaan van de erkenning in het positieve recht van de staking, zou bovendien slechts passen in de ontwikkeling van het overleg tussen werkgevers en werknemers. De samenwerking tussen de verschillende groepen vraagt niet om een wettelijke regeling van staking. Wij zouden ons daarmee a.h.w. fixeren op de idee van de klassenstrijd. De sociale verhoudingen vertonen gelukkig een tendens in andere richting, waarbij niet in de laatste plaats de verdere ontwikkeling van de P.B.O. van groot belang kan zijn. Het zou jammer zijn als thans een uitgebreide wettelijke regeling zou worden getroffen op een heel andere basis.

De bovengenoemde drie overwegingen zouden wellicht moeten wijken voor de praktijk, indien nl. de rechter als een automaat de redenering „staken is wanprestatie en uitlokken daartoe is onrechtmatige daad” zou hanteren. Dan zou nl. inderdaad elke staking onmogelijk zijn, terwijl toch

ook naar de heersende rechtsovertuiging *in bepaalde gevallen* een dergelijk optreden gerechtvaardigd is. Door voormeld arrest van de Hoge Raad is echter in deze automatische redenering een bres geslagen. Uitdrukkelijk wordt erkend dat in bepaalde omstandigheden het niet verrichten van arbeid geen wanprestatie is. Het is juist dat hiervoor nog geen vaste criteria bestaan en dat de Hoge Raad niet bepaalt wanneer nu een staking gerechtvaardigd is. Dit is een kwestie die zich in de jurisprudentie verder zal moeten ontwikkelen.

Het is in dit verband wel merkwaardig dat 3 van de 4 niet ambtelijke leden van de werkgroep ook niet geporteerd zijn voor een wettelijke regeling. Prof. van der Ven trekt reeds afgezien van voormeld arrest de opportuniteit van een wettelijke regeling in twiifel, terwijl de hoogleraren van Esveld en de Gaay Fortman in het arrest reden zien om voorshands van zulk een regeling af te zien.

Een staking brengt nog velerlei met zich mee. Is het voor de beoordeling van een staking nog van belang welke doeleinden worden nagestreefd? Moet m.a.w. verschil gemaakt worden tussen stakingen die rechtstreeks zijn gericht tegen de werkgever en z.g. solidariteitsstakingen? Zijn politieke stakingen geoorloofd? Moet alsnog gestreefd worden naar een bemiddelingsregeling in arbeidsconflicten? Moet deze bij wet worden opgelgd of moeten werkgevers en werknemers zelf een privaatrechtelijke regeling treffen? Moet de werkgever tijdens een staking de werkwillige arbeiders doorbetalen ook als zij, doordat anderen staken, geen arbeid kunnen verrichten? Moeten wij in nederlandse verhoudingen nog rekening houden met buitenlandse of internationale regelingen?⁴⁾ Moet er naar gestreefd worden en zo ja op welke wijze om in de rechtelijke verandering van het vraagstuk het collectieve aspect van de staking meer tot zijn recht te laten komen?

Op al deze vragen geeft het rapport geen antwoord. Zoals ik in de aanhef heb betoogd gaf de vraagstelling daartoe ook geen aanleiding. Ik geloof dat op al deze vragen en nog anderen verder gestudeerd zal moeten worden. Als het voorstel van de commissie wordt gevolgd is één van de voornaamste punten die onrust wekken opgelost. Een verdere regeling zou op dit ogenblik m.i. geforceerd, ondoordacht en noodzakelijkerwijs onvolledig zijn. Ik geloof dat dus de verdere ontwikkeling moet worden afgewacht. Misschien blijkt bij een hernieuwde bestudering over 10 jaar dat de verhoudingen zodanig zijn geworden dat werkstaking georganiseerd door een vakvereniging een begrip is uit de verleden tijd.

1) Het arbeidsconflict, p. 41.

2) Zie hierover de vermelding van enige literatuur als bijlage by het rapport, waaraan nog kan worden toegevoegd mr. H. L. Bakels, Enige kanttekeningen bij het advies van de vier hoogleraren inzake wettelijke regeling van de werkstaking, N. J. B. 1961, p. 417.

3) Vgl. Prof. Mr. W. C. L. van der Grinten in een noot onder het vonnis in Kort Geding van de President der Arrondisementsrechtbank te 's Gravenhage, 18 augustus 1958 Ars Requi 1958-1959, p. 143.

⁴⁾ Vgl. mr. H. J. Bakels, N. J. B. 1960, p. 651, op welke plaats hij het redelijk acht „als een werkgever tegenover individuele stakers te allen tijde het wapen van onmiddellijk ontslag kan hanteren”. In zijn in noot 1 genoemd artikel komt hij hier echter stilzwijgend op terug en verdedigt hij het standpunt, zoals ook door de meerderheid der commissie onderschreven.

⁵⁾ Vgl. het advies p. 8, waar het lid van der Ven zijn gedachten ontvouwt.

⁶⁾ Vgl. het Ontwerp voor een Europees Sociaal Charter waar een recht tot „collectieve acties” wordt toegekend. Hierover Prof. van der Ven t.a.p. pag. 72 e.v.

Buitenlands Panorama

Oost en West

Het zijn opnieuw harde feiten, waarmee de wereld in de huidige crisis tussen Oost en West wordt gekonfronteerd. Die krisistoestand is er eigenlijk altijd geweest. Zij neemt echter steeds gevaarlijker vormen aan. In de situatie van het ogenblik is zoveel spanning opgehoopt, dat het gevaar van een explosie reëel is. Zou het Westen nalaten uit de harde feiten even harde konklusies te trekken, dan zouden wij — ook al zou de explosie vermeden kunnen worden — toch een gevaarlijke nederlaag kunnen lijden. Wij moeten onder ogen zien, dat — alle verwachtingen ten spijt — er niets gebleken is van een evolutie in het kommunisme, die tendeert naar een werkelijke vreedzaam naast elkaar bestaan der volkeren. Men leze er bijv. de tekst van het nieuwe partijprogramma van de K.P. van de Sowjet-Unie maar eens op na. Het kommunisme is een machtsstelsel, waarin de leer — in zoverre zij haar scheppers heeft overleefd — aan die macht is ondergeschikt gemaakt. Dit machtsstreven vindt zijn onveranderlijke uitdrukking in het doel van de wereldbeheersing.

De strijd tegen het kommunisme is daarom méér dan een gevecht tegen een willekeurige tegenstander. Het is een gevecht tegen een niets en niemand onziende macht, die met alle middelen zijn doel tracht te bereiken. Het is — kort en goed — een strijd op leven en dood. Men kan niet zeggen, dat daardoor de vrede wordt bedreigd. Vrede is er namelijk geen ogenblik geweest; trouwens, in kommunistische ogen is vrede die toestand, die pas ontstaat na de definitieve vernietiging van het kapitalisme. Wij leven dus in een voortdurende toestand van oorlog, waarin ieder falen het moment naderbrengt, dat de beslissende slag niet meer kan worden ontweken. Het is een goed ding, dat het Westen in de Berlijnse crisis de rangen wil sluiten en duidelijk heeft laten weten, dat het niet zal wijken voor kommunistische druk. Helaas moet men echter vaststellen, dat het Westen zijn eenheid pas hervindt wanneer het het mes op de keel voelt. Schijnt het onmiddellijk gevaar verdwenen, dan verliest deze eenheid zijn hechtheid. Juist hierdoor krijgt het kommunisme de kans ons steeds weer opnieuw en steeds zwaarder op de proef te stellen. De druk wordt telkens iets opgevoerd. Slechts bij een voortdurende eenheid, een konstante paraatheid en ongebroken wil tot verzet, kunnen situaties, als waarin wij thans verkeren, worden voorkomen.

Immers, er loopt een keten van grotere en kleinere conflicten naar Berlijn. Zij loopt over het Midden-Oosten, Afrika, Azië en Latijns-Amerika. Het heeft geen zin na te gaan waar het Westen hele of halve nederlagen heeft geleden of overwinningen geboekt. Vrijwel zeker is, dat in kommunistische ogen de keten sterk genoeg is om haar met Berlijn te verzwuren. En even zeker is het, dat — als wij terzake van Berlijn wijken — de keten ons rond de nek zal worden gesnoerd.

Het kommunisme is een totalitair systeem. De bedreiging is daarom totalitair en zij moet op alle gebieden worden gekeerd. Wij moeten de uitdaging aanvaarden, waar zij voelbaar is en terugslaan, hard terugslaan als het moet. Dat vereist een herziening van de strategie aan onze kant, omdat zij nog teveel door twijfel, angst en onzekerheid wordt doorkruist. De strijd tegen het kommunisme wordt door velen gevoerd. Talloze instituten en groeperingen houden zich ermee bezig. Wat echter ontbreekt — en dit is een van onze fundamentele zwakheden — is een krachtenbundeling, gecoördineerd door een gezamenlijke strategie. Als gevolg hiervan bestaat er in het Westen een onvoldoende gevoel van verbondenheid. Aan geïsoleerde acties kan bovendien gemakkelijker hun effect worden ontnomen. En de publieke opinie — gekonfronteerd met de altijd aanwezige propaganda van de tegenpartij — gaat dan gemakkelijk denken, dat wij niets doen. Daarmede is ook de weg voor het defaitisme vrij. Daar precies is het waar de tegenstander ons hebben wil. Waar het bovendien aan ontbreekt is het vertrouwen in eigen kracht, het geloof in de eigen overtuiging. De twijfel hieraan wordt ook binnen het eigen kamp gevoeld. Het mankeert bij ons niet aan zedemeesters, die — naar zij zeggen in het belang van de vrede — het Westen voortdurend voorhouden de fout bij onszelf te zoeken, die erop hameren, dat wij niet het recht hebben het kommunisme als het grootste kwaad in de geschiedenis af te schilderen, omdat wij zelf niet vlek-vrij zijn. Niemand zal ontkennen, dat het bewustzijn van de eigen fouten een positieve kracht kan zijn. Iets anders wordt het wanneer men dit schuld-bewustzijn gaat kultiveren, wanneer men waarheid en gezond verstand geweld gaat aandoen. Een fraai voorbeeld levert het septembernummer van De Derde Weg, dat zich een onafhankelijk vredesorgaan noemt. Daarin wordt een aanval gedaan op de NATO-taptoe en tegelijkertijd worden een aantal leuzen genoemd, die „de andere zijde van de NATO belichten”. „De geest van Christus, niet van de geest van de NATO”, „NATO-vriend-schap is wereldvijandschap”, ziedaar enkele van de nonsens, waarmede getracht wordt de publieke opinie te beïnvloeden. Dat de Derde Weggers zich niet generen de „geest van Christus” in een anti-NATO leuze te gebruiken, getuigt op zichzelf al van een verregaande smakeloosheid. De mentaliteit, die uit dit soort leuzen spreekt, wijst bovendien de richting aan van de weg, welke geen derde is: het is een eenrichtingsverkeer regelrecht naar de overgave, een zinloze en vernederende overgave.

Enerzijds dus een krachtige, gecoördineerde actie tegen de kommunistische uitdaging, anderzijds — en daarmee gepaard — een versterking van de eigen overtuiging en het geloof in de goede zaak. En vooral: initiatief. Op welke wijze kan dit worden verwezenlijkt? In The Fifteen Nations (augustus/septembernummer) heeft Suzanne Labin op deze vraag een opmer-

kelijk antwoord gegeven. Het is een plan „to resist and to win the political warfare of the Soviets". In grote lijnen komt het projekt op het volgende neer: de oprichting van instituten en hoofdkwartieren van politieke oorlogsvoering (voornamelijk op wetenschappelijk niveau werkend ten dienste van de regeringen, een soort laboratoria voor de vergaring van kennis omtrent de gevaren, die ons bedreigen en voor het ontwerpen van tegenacties), van een Wereldliga van de Vrijheid (werkzaam op niet-gouvernementele basis, ter voorlichting vooral aan de publieke opinie), van scholen en academies (verspreid over alle landen met het doel onderricht te geven over en te trainen in politieke oorlogsvoering), voorts de organisatie op grote schaal van morele en materiële hulp aan de satellietlanden en de uitzending van „vrijheidsmissionarissen" (een programma erop gericht jonge mensen grondig op te leiden op het gebied van de hulpverlening aan de ontwikkelingslanden). Suzanne Labin pleit voorts voor drie fundamentele hervormingen: die van de hulp van de ontwikkelingslanden (die zich o.a. vooral zal moeten richten op training van kader in deze landen zelf), van de militaire politiek en van de gehele internationale politiek van het Westen.

Deze hoofdlijnen geven slechts een zeer onvolledig beeld van hetgeen Suzanne Labin voorstelt. Zij geven wellicht toch een indruk, dat zij aansluiten bij de dringende noodzaak de strijd tegen het kommunisme nu eindelijk eens in zijn totaliteit te voeren. Men zou bij de lezing van dit projekt een aantal kanttekeningen kunnen plaatsen. Geen enkele plan echter geeft het volmaakte antwoord. Waar het om gaat is, dat men hier een projekt heeft op basis waarvan allen, die betrokken zijn bij de strijd tegen het kommunisme, gezamenlijk kunnen gaan optreden. Het kan het startblok zijn voor een internationale actie, die op zijn minst tot een zekere coördinatie en krachtenbundeling kan leiden. Men vergeet niet, dat er nauwelijks een andere keus mogelijk is, óók als wij de apocalipses van een nucleaire oorlog uit ons toekomstbeeld willen verbannen. Het plan van Suzanne Labin is overigens ook geen militair, wel een militant plan. Het ziet de dreiging daar waar zij het gevaarlijkst is: op het geestelijke en morele vlak. Een wereld, die zich aldus versterkt, kan zich juist bevrijden van de „atoomverlamming". Maar het is de hoogste tijd.

G. G.

Nieuwe boeken

De Bijbel over de levende God; Jezus geboorte en jeugd; Maria; Hemelvaart; de Heilsgeschiedenis. J. J. Romen & Zn. Roermond 1960.

Van een grote serie handzame boekjes over de Bijbel zijn er reeds meerdere verschenen. Wie deze heeft aangeschaft kijkt ongetwijfeld uit naar de volgende boekjes in deze serie, waarmee de uitgever aan een bestaande behoefte, die in katholieke kringen steeds duidelijker aan de dag treedt, om opvattingen en praktijk te toetsen aan de bronnen zelf der openbaring, op een aansprekende wijze tegemoetkomt.

J. A. A. VAN LEENT, Sociale psychologie in drie dimensies. Utrecht 1961, Aulaboeken.

Wat is sociale psychologie? Hoe verhoudt zich deze nog jonge wetenschap tot de sociologie? Welke raakvlakken heeft zij met de sociologie? Waarom vormt de sociale psychologie nog geen eenheid? Hoe zijn de fundamentele denkwijzen?

Een warwinkel van vragen, waarop nog steeds verschillende antwoorden worden gegeven, zijn in dit boek aan de orde. Na lezing is er veel duidelijk geworden, maar lang nog niet alles, hetgeen schrijvers bedoeling dan ook niet was. Wie zich echter wil oriënteren op het gebied van de sociale psychologie heeft in dit boek een goede handwijzer.

Mr. H. D. M. KNOL, Beginselen van het privaatrecht. 's Gravenhage 1959, N.V. Uitg. v.h. G. Delwel, 473 blz.

Dat van dit boek reeds de twaalfde druk verscheen illustreert wel hoezeer het affrek vindt bij hen die

zich dienen te verdiepen in de rechtswetenschappen. Het behandelt praktisch het gehele Burgerlijk Wetboek, is praktisch en overzichtelijk ingedeeld, terwijl een uitstekend trefwoorden register het gebruik bijzonder vergemakkelijkt.

Mr. J. M. POLAK, Inleiding tot het Nederlands Rechtspersonenrecht, Groningen 1960. J. B. Wolters Uitg.Mij. 108 blz.

In het nieuwe Burgerlijke Wetboek is het rechtspersonenrecht behandeld op een wijze, die recht doet wedervaren zowel aan de dogmatische en theoretische beschouwingen welke er in de loop der jaren aan zijn gewijd als aan de regels van de praktijk, die het mede hebben gevormd. Dit was voor Mr. Polak aanleiding om het rechtspersonenrecht op een zelfde wijze terwille van praktijk en onderwijs in een korte inleiding te behandelen. Hij heeft het bijzonder knap en begrijpelijk gedaan.

Dr. H. H. ZWAGER, De motiveering van het algemeen kiesrecht in Europa, J. B. Wolters, Groningen 1958, 219 blz.

Deze historische studie behandelt de argumentatie van de verschillende vormen van kiesrecht, welke in Europa werden en worden gehanteerd, waarom het beperkt, ruim of algemeen moest zijn en vormt aldus een waardevolle bijdrage tot de geschiedenis van de denkbeelden omtrent het kiesrecht sinds de 17e eeuw. Hetgeen deze generatie als de gewoonste zaak ter wereld beschouwt blijkt in vroegere tijden onderwerp van felle discussies te zijn geweest. Dr. Zwager heeft zich zeer moeten beperken om een lezenswaardige uiteenzetting te kunnen produceren. Toch zouden wij het op prijs stellen, wanneer

hij in een volgende druk iets uitvoeriger inging op de geschiedenis van de invoering van het algemeen kiesrecht in Nederland en daarbij mede in beschouwing nam de vaststelling van de kiesgerechtigde leeftijd, waarover in deze uitgaven praktisch niets wordt gezegd.

P. L. DIJK, *Recht rondom huis en gezin*, N.V. Uitg. Fed, Amsterdam 1960. 113 blz.

In de inleiding van dit boekje zegt de schrijver, dat het niet meer pretendeert te zijn dan een huise-lijk boekje, waarin de hoofdzaken van ons recht, welke van belang zijn voor het leven van alle dag, voor de niet-jurist worden belicht. Notaris Dijk heeft het echter op een bijzonder begrijpelijke wijze gedaan, waardoor hij velen aan zich heeft verplicht die genoeg willen weten over het strafrecht, het huwelijksrecht, het eigendomsrecht en het erfrecht zonder daartoe vakliteratuur te willen of kunnen raadplegen.

20. Juli 1944, HERDERBÜRCHEREI, Freiburg 1961, 276 pag.

Dit boek draagt als ondertitel: ein Drama des Gewissens und der Geschichte, Dokumente und Berichte. Zoals hiervuit blijkt, gaat het om een historisch overzicht van het verzet door Duitsers tegen Hitler. Alleen de dokumenten zijn hier aan het woord: processenverbalen van de SS, brieven van de slachtoffers van Hitlers beulen, rechtbankverslagen etc. Daarom maakt dit boekje wellicht meer indruk dan wanneer dit drama als verhaal voor ons was neergeschreven. Het dwingt tot bezinning en voortdurende herlezing.

PIERRE DIETERLEN e.a., *La restauration des monnaies européennes*, Parijs 1960, Librairie Sirey, 202 blz. plus litteratuurlijst.

Twee gebeurtenissen hebben de redactie van het Franse tijdschrift „Revue d'économie politique” aanleiding gegeven, een speciaal nummer uit te geven, gewijd aan het herstel van de Westeuropese valu-

ta's. De eerste gebeurtenis is het herstel van de konvertibiliteit van de belangrijkste dezer valuta's in december 1958, en de andere de inwerkingtreding van de Verdragen van Rome. De redactie is van mening dat deze gebeurtenissen een nieuwe fase in de na-oorlogse economische geschiedenis inluiden, en derhalve een geschikt punt vormen van waaruit e enterugblik geworpen kan worden op de afgelopen periode. Het nummer is tot stand gekomen onder redactie van Pierre Dieterlen. Het is een heel boekwerk geworden, dat afzonderlijk verkrijgbaar is gesteld.

Het boek opent met een inleiding van de redakteur, bevat daarna vier algemene artikelen en vervolgens vijf artikelen die betrekking hebben op België, Nederland, Italië, Duitsland en Frankrijk, en sluit met een samenvatting en een blik in de toekomst. Elk stuk is geschreven door een onbetwiste autoriteit op het betrokken gebied. De drie eerste bijdragen zijn jammer genoeg nogal droog uitgevallen: Per Jacobsson over de situatie van de Westeuropese valuta's in de wereldeconomie, H. K. von Mangoldt over de rol van de Europese Betalings-Unie, en Guillaume Guin-dey over het minst interessante onderwerp, de Bank voor Internationale Betalingen. Wat dan volgt is gelukkig aanmerkelijk levendiger. Robert Triffin sluit de meer algemene reeks af met een beschouwing over de samenhang tussen economische integratie en monetaire politiek.

De schrijver van het stuk over de na-oorlogse monetaire geschiedenis van België, Maurice Frère, is wat te overwegend geoccupeerd met monetaire factoren, waardoor hij oppervlakkig blijft. M. W. Holtrop vermijdt de fout van deze eenzijdigheid in zijn bijdrage over Nederland, geschreven in de bekende zakelijke betoogtrant. Het langste artikel uit de bundel is van de hand van Paolo Baffi, over het samengaan van economische groei en monetaire stabiliteit in Italië. Dit is tevens wel de meest doorwrochte studie van de bundel, hier en daar wat docerend van toon,

doch mede daardoor zeer instructief. Otto Veit levert in zijn waardevolle bijdrage een soort theorie van de monetaire politiek, stoelend op de ervaringen in de Duitse Bondsrepubliek. Het laatste artikel in deze rij, geschreven door Jacques Rueff, behandelt het herstel van de Franse frank na 1958. Het valt op om zijn praktisch inzicht

en praktische logika. Ten slotte geeft Roger Auboin een goed overzicht van de monetair-politieke vraagstukken in hun onderlinge samenhang, waarin hij de lessen uit de door de anderen beschreven ontwikkelingen tracht te trekken.

v. A.

PUBLICATIONS
VAN HET CENTRUM VOOR STAATSKUNDIGE VORMING

Bij het bureau van het Centrum voor Staatskundige Vorming, Prinsengracht 95 's-Gravenhage, zijn o.a. de volgende uitgaven verkrijgbaar:

No	Titel	Prijs
20	Bedrijfsrechtspraak; richtlijnen voor een wettelijke regeling (1951)	f 0,70
24	Arbeid van de gehuwde vrouw buiten haar gezin (1951)	„ 0,50
34	Loonpolitiek; meer vrijheid in de loonvorming; inschakeling van bedrijfsorganen (1952)	„ 0,65
38	Arbeid van de vrouw; zijn veredrgaande overheidsmaatregelen wenselijk ? (1953)	„ 0,40
40	Sociale voorzieningen voor zelfstandigen (1953)	„ 1,—
41	Kinderbijslag naar verhouding van het loon (1953)	„ 0,80
44	Staatskundige eenheid der Katholieke Nederlanders (1954)	„ 1,25
52	Wettelijke regeling van de bedrijfsgezondheidszorg (1955)	„ 1,25
57	Samenwerking in Nederland als staatkundig vraagstuk; rede van Prof. Mr. A. L. de Block (1955)	„ 1,—
60	Enige vraagstukken betreffende het ontslagrecht (1956)	„ 0,75
65	Overheid en volkscredietwezen (1957)	„ 1,20
70	Woningbouwcorporaties (1957)	„ 2,25
73	Herziening van de Werkloosheidswet (1958)	1,—
74	Het tekort in het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (1958)	„ 2,50
79	Gedachten over individuele verantwoordelijkheid jegens de volksgemeenschap; inleiding door Mr Dr Th. W. F. Speetjens (1959)	„ 0,50
80	Ziektekostenvoorziening; beginselen en richtlijnen voor een wet- telijk stelsel (1959)	„ 4,—
83	Overheid en middenstandsvoorlichting (1960)	„ 1,50
85	Het ontwerp van Wet tot beperking van het verhaalsrecht (1960)	„ 0,75
86	De ontwikkeling van het sociale denken; rede van Dr R. C. Kwant O.E.S.A. (1960)	„ 1,50
88	Grondgedachten over overheidsvoorlichting (1960)	„ 1,25
89	Effecten en bezitsvorming (1960)	„ 2,—
90	Emigratiebeleid en werkgelegenheid (1961)	„ 1,50
91	Eigendom in het ontwerp nieuw Burgerlijk Wetboek (1961)	„ 1,75
92	L'Europe des patries; inleiding door Dr W. J. Schuijt (1961)	„ 0,75
93	Openbaarheid bij publiekrechtelijke bedrijfsorganen (1961)	„ 3,75
94	Wettelijke regeling van de werkstaking (1961)	„ 1,25

Een volledige lijst van publicaties wordt op aanvraag verstrekt. De prijs van een abonnement is f 7,50 per kalenderjaar.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN
DR. L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELSVOORT, DRS A. W. H. J. QUAEVLIËG
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 15

OKTOBER

NUMMER 8

De encycliek „Mater et Magistra”

Naar een herwaardering van het
sociale leergezag der kerk

DOOR H. HOEFNAGELS S. J.

Er is waarschijnlijk zelden een encycliek geweest die onmiddellijk zo grote en zo algemene bijval vond als thans het geval is met „Mater et Magistra”. Van allerlei kanten kwamen er gelukwensen en dankbetuigingen te Rome binnen. Radio en wereldpers bereidden aan dit dokument een warm onthaal. Zelfs uit socialistische en liberale kringen klonken woorden van lof. Nergens, tenzij in de communistische wereld, werd er schamper of bitter op gereageerd, protesten of verwijten werden niet gehoord.

Deze ontvangst vormt voor ons, katholieken, natuurlijk een reden tot vreugde. Het zou echter onvoorzichtig zijn hiernaar de waarde van de encycliek te bepalen. Wat deze gunstige reactie alleen maar aantoont is dat „Mater et Magistra” aansluit bij wat de wereld-opinie thans van de Kerk wil horen. Of zij aan de katholieken die zich op de inhoud ervan ernstig gaan bezinnen ook brengt wat zij normaliter van een sociale encycliek verwachten, is een heel andere vraag.

In elk geval zal men in deze encycliek niet zonder meer een voortzetting van vroegere dokumenten vinden. Als zij de traditionele lijn van het kerkelijke sociale onderricht gewoon had voortgezet, zou zij nooit de weerklank hebben kunnen vinden die haar thans te beurt valt. Het is daarom onvermijdelijk dat zij ook teleurstelling zal wekken, met name bij hen die vertrouwd geraakt waren met de stijl en het onderricht van *Quadragesimo Anno* en *Rerum Novarum*. Wat in deze encycliek op het eerste gezicht slechts reden tot juichen schijnt te geven blijkt bij nader toezien ook gevolgen te hebben die niet door iedereen gewaardeerd zullen kunnen worden.

Wil men deze encycliek op haar werkelijke waarde beoordelen dan kan

men niet volstaan met haar voortreffelijkheden in het licht te stellen. Men moet ook onder ogen durven zien welke prijs betaald moest worden om meer dan vroegere dokumenten weerklink te vinden bij de mensen van onze tijd. Eerst dan wordt het mogelijk om van een oppervlakkige waardering te komen tot een bezinning op haar wezenlijke betekenis.

Vraagt men zich af waardoor „Mater et Magistra” in staat is zoveel sympathie te oogsten, dan onderscheidt men gemakkelijk een aantal trekken waardoor dit dokument een andere indruk wekt dan Rerum Novarum en Quadragesimo Anno. In het algemeen zou men wel kunnen zeggen dat de Kerk hier dichter bij de mensen komt te staan, zich meer vertoont als een moeder die met haar kinderen meeleeft dan als een leermeesteres die van de hoogte van haar leerstoel de mensen tot de orde roept.

De stem die hier klinkt is niet die van een instantie die toezicht houdt om elke afwijking van de juiste leer onmiddellijk te signaleren. Men vindt hier niets meer van die bezorgdheid om toch vooral allerlei dwalingen recht te zetten. In plaats van het kwade te veroordelen schijnt deze encycliciek op de eerste plaats allen die, op hoe onvolmaakte wijze ook, het goede nastreven, te willen bemoedigen.

Het woord van de Paus heeft ook niet meer die wetenschappelijke en plechtige toon welke vroegere encyclieken soms moeilijk toegankelijk maakten. Hier wordt gesproken in een taal die van mens tot mens gaat. Hier worden woorden gebruikt die voor iedereen verstaanbaar zijn.

Uit heel de encycliciek spreekt verder een groot vertrouwen in alles wat in deze wereld door mensen van goede wil tot stand gebracht wordt. Het is alsof de Paus niet zozeer de mensen wil beleren langs welke weg zij tot een oplossing van hun problemen kunnen komen als wel hen stimuleren om overal waar tendensen ten goede werken, daaraan hun medewerking te geven. Datgene wat in het leven groeit, of het nu door katholieken of niet-katholieken tot stand gebracht wordt, zodra maar blijkt dat daarmee het welzijn der mensen bevorderd wordt, krijgt 's Pausen aanmoediging.

Wat bovenal aangenaam aandoet is de onbevangenheid die hier getoond wordt tegenover de ontwikkelingstendensen van het moderne maatschappelijke leven. De drang naar grotere gelijkheid die overal leeft, wordt zonder meer als een tendens ten goede aanvaard. De voortgaande organisatie van het maatschappelijke leven en de groeiende Staatsbemoediging in allerlei sectoren van het menselijk leven worden vooral als positieve factoren gezien. Het menselijk streven om hier op aarde een beter leven mogelijk te maken ontmoet geen argwaan meer. Integendeel, alles wat tot grotere welvaart kan leiden vindt hartelijke instemming. Het is alsof hier tot uitdrukking komt de ontwikkeling die ertoe leidde dat de kinderen tegenwoordig in de katechismus niet meer leren dat de mens is geschapen om God te dienen en daardoor in de hemel te komen, maar dat hij God moet dienen om daardoor *hier* en hierna maatschappelijk gelukkig te worden. In „Mater et Magistra”, zo kan men zeggen, geeft de Paus zijn zegen aan het streven om de menselijke welvaart te verhogen.

Dit alles schijnt op het eerste gezicht pure winst te zijn. Bij nadere beschouwing echter blijkt dat een en ander niet bereikt kon worden zonder dat tegelijk ook enig verlies geboekt werd.

De eenvoudige en aansprekelijke taal van „Mater et Magistra” zou niet mogelijk geweest zijn als men het hoge wetenschappelijke peil van een encycliek als „Quadragesimo Anno” gehandhaafd had willen zien. De openheid en ruimheid waarvan zij blijk geeft, betekent noodzakelijkerwijs dat men hier niet meer diezelfde zekerheid en strakheid van leer vindt welke in de verschillende pauselijke documenten tot ontwikkeling kwam. „Mater et Magistra” zou ook nooit zo'n onverdeelde sympathie hebben kunnen vinden, als zij, zoals indertijd „Rerum Novarum”, duidelijk uitspraak had willen doen in de aktuele sociale vragen welke de mensheid verdeeld houden.

Men kan dit soort verliezen natuurlijk voor onbeduidend houden in vergelijking met de winst die geboekt werd. Maar om een dergelijk oordeel te kunnen verantwoorden is het nodig dat men weet wat hier geofferd wordt. Het zou anders wel eens kunnen gebeuren dat men bij nadere bestudering tot de ontdekking komt dat men in deze encycliek toch eigenlijk niet vindt wat men spontaan dacht erin te mogen verwachten.

Het lijkt mij daarom nuttig ook duidelijk naar voren te brengen welke verwachtingen door „Mater et Magistra” teleurgesteld moeten worden. Zulks niet alleen om te voorkomen dat men de waarde van de encycliek zou overschatten, maar ook, en vooral, om daardoor door te dringen tot de wezenlijke betekenis van deze encycliek. Deze immers ligt waarschijnlijk op een dieper vlak dan men geneigd is te veronderstellen.

Voor hem die bekend is met de felle strijd der meningen welke de maatschappelijke vraagstukken plegen te ontketenen, moet het wel enigszins vreemd voorkomen dat de Paus over alle grote sociale problemen kan spreken zonder ook maar ergens de gemoederen in beweging te brengen. Het is nu eenmaal zo dat men zich in dit soort zaken moeilijk duidelijk kan uitspreken zonder tegelijk althans één der strijdende partijen tegen zich in het harnas te jagen. De vraag is derhalve of de Paus wel zo duidelijk spreekt als men geneigd is aan te nemen.

Onderzoekt men de encycliek op deze vraag, dan komt aan het licht dat zij zorgvuldig vermijdt om in werkelijk omstreden kwesties een duidelijke uitspraak te doen. De formuleringen blijven altijd van dien aard dat geen der strijdende partijen zich aangevallen hoeft te achten. De eigenlijke vragen waaromheen de sociale strijd zich concentreert, blijven open.

Nu eens vermijdt de Paus het probleem te stellen in de termen waarin het inderdaad aktueel is. In plaats van het duidelijke, maar omstreden, woord „medezeggenschap” gebruikt hij de minder geladen, maar dan ook minder duidelijke, term: „aktieve tegenwoordigheid”. Dan weer laat hij na om aan te geven welke middelen noodzakelijk aangewend moeten worden om tot het gestelde doel te komen, en dit juist daar waar de aanwending van de efficiënte middelen voor een, door iedereen gewenste, doelstelling tot verzet leidt. Zo wordt nagelaten erop te wijzen dat, om tot massale spreiding van het bezit te komen, ook op de een of andere

manier een herverdeling van het bezit nodig is. Zelfs de kwestie van de herverdeling van het grootgrondbezit wordt niet aangeraakt.

Men moet ook konstateren dat de encycliek zich vaak tevreden stelt met het opsommen van een aantal wenselijkheden die zo in hun algemeenheid voor iedereen aanvaardbaar zijn, maar dat zij niet de vraag beantwoordt, die in feite de meningen doet uiteenlopen, hoe nu het een met het ander verzoend moet worden. Vooral bij de bespreking van het landbouwvr̄agstuk rijzen zo tal van vragen. Er wordt aangedrongen op sociale en economische maatregelen om aan de boer een verantwoord levensniveau te verzekeren. De vraag of men hierdoor niet de andere doelstelling van de landbouwpolitiek, het streven naar betere rentabiliteit en hogere produktiviteit, doorkruist, wordt niet gesteld. Evenmin word aandacht gegeven aan een onvermijdelijk gevolg van het streven naar hogere produktiviteit: het feit dat daardoor de exodus van de landbouw naar de industrie alleen nog maar dringender wordt.

Uit een en ander volgt dat deze encycliek van weinig betekenis schijnt te zijn, als men er een bijdrage in zoekt voor de oplossing van de konkrete vragen die zich in onze wereld stellen. Zij zal niet zoals *Rerum Novarum*, met haar duidelijke uitspraken over het verenigingsrecht der arbeiders en de sociale taak der wetgeving, een mijlpaal vormen in de sociale geschiedenis. Zij is meer een aanmoediging voor de mensen om zelf naar een goede oplossing te zoeken dan een handleiding die aanwijzingen geeft in welke richting de oplossing te vinden zal zijn.

Het gevolg hiervan is dat „*Mater et Magistra*” zich weinig leent om, zoals dat met *Rerum Novarum* en *Quadragesimo Anno* het geval was, de basis te vormen voor een „katholieke sociologie”. Degenen die zich tot de Kerk wenden om in haar dokumenten de oplossing der sociale vraagstukken te vinden, zullen door „*Mater et Magistra*” teleurgesteld worden. Dat is niet wat deze encycliek wil geven.

Men kan in deze heroriëntering van de kerkelijke leiding op sociaal gebied een aanpassing zien aan de ontwikkeling der sociale wetenschappen. Het schijnt immers dat de „seminariesociologie” welke haar uitdrukking vond in handboeken van „katholieke maatschappijleer” en „katholieke sociologie”, definitief tot het verleden behoort. Ook al wordt het niet met zoveel woorden gezegd, „*Mater et Magistra*” suggereert duidelijk dat de oplossing der sociale vraagstukken een kwestie is, waarin vooral de praktijk de weg moet wijzen.

Als echter de leiding van de Kerk ons in de steek laat wanneer wij haar hulp vragen voor de oplossing van de problemen waarmee wij worstelen, wat heeft zij ons dan wel te geven? Dit is een vraag die door het verschijnen van „*Mater et Magistra*” akuit wordt, en waarop wij willen pogen in dit artikel een antwoord te suggereren. Alvorens echter hierop in te gaan, lijkt het ons gewenst eerst nog te onderlijnen dat ook de mindere wetenschappelijkheid en de minder strakke doktrinaire lijn de vraag opwerpen waarin nu eigenlijk de wezenlijke waarde van de sociale encyclieken gezocht moet worden.

Van verschillende zijden heb ik de opmerking gehoord dat dit nu eindelijk eens een encycliek was die voor iedereen vestaanbaar is. Ook deze prijzenswaardige eigenschap kon slechts verkregen worden door in ander opzicht minder hoge eisen te stellen. Men hoeft slechts even te bedenken hoe ingewikkeld onze Nederlandse loonpolitiek is geworden, om te begrijpen dat het praktisch onmogelijk is de grote sociale vraagstukken op volkomen wetenschappelijk verantwoorde wijze voor het grote publiek te behandelen. Als men weet dat kwesties van loonvorming zo ingewikkeld zijn geworden, dat velen menen dat nog slechts deskundigen hierover kunnen praten, dan moet men onvermijdelijk bij de zo begrijpelijk lijkende passages die „Mater et Magistra” aan het rechtvaardig loon wijdt, wel de vraag stellen of haar behandeling wel in overeenstemming is met de huidige stand van de wetenschap.

Gaat men nu inderdaad de encycliek als socioloog of als ekonoom bekijken dan kan de konklusie niet anders zijn dan dat de wetenschap die hier gebruikt wordt beslist niet van het allerbeste soort is. In allerlei opzichten biedt dit dokument aanleiding tot wetenschappelijke kritiek.

Noch de behandeling van het landbouwvraagstuk noch die van de hulp aan de onderontwikkelde gebieden staan op het niveau van wat de wetenschap van vandaag daarover te bieden heeft. De vernietiging van landbouwprodukten in geval van overproduktie wordt als onrechtvaardig gebrandmerkt. Is dan niet reeds lang duidelijk geworden dat het „doordraaien” van groente in bepaalde omstandigheden een dwingende eis is voor een politiek die de prijzen der landbouwprodukten wil beschermen? In de ontwikkelingslanden, zo wordt gezegd, moeten de traditionele kulturele trekken van de bevolking geëerbiedigd worden en mag men niet pogen aan de mensen het westers levenspatroon op te leggen. Zo gesteld zal niemand daar bezwaar tegen kunnen maken. Alleen vraagt men zich af of hier niet enigszins vergeten wordt wat de moderne sociologie ons leert: dat de ontwikkeling van een moderne ekonomie slechts mogelijk is door radikale omvorming van zeden en gewoonten, door het overnemen althans van een gedeelte onzer westelijke civilisatie. Om slechts één voorbeeld te noemen, die landen waar de Islam zijn orthodoxe karakter behoudt kunnen onmogelijk een moderne ekonomie ontwikkelen.

Het eigene van „Mater et Magistra” in dit opzicht komt duidelijk naar voren als men een vergelijking maakt met „Quadragesimo Anno”. Waar men in dit laatste dokument overal bespeurt dat de Paus zich omringd had door uiterst wetenschappelijk onderlegde medewerkers, daar krijgt men hier de indruk dat de Paus vooral een beroep gedaan heeft op mensen die verstaanbaar tot de massa der gelovigen weten te spreken. Waar „Quadragesimo Anno” niet aarzelt om ook de moeilijkste theoretische vraagstukken tot op de kern te ontleden, daar gaat „Mater et Magistra” veelal uit de weg wat het bevattingsvermogen van de gewone man te boven gaat.

Aan „Quadragesimo Anno” zou men kunnen verwijten dat zij te diep ingaat op kwesties die eigenlijk alleen van akademisch belang zijn, men denke slechts aan de diskussie over het eigendomsbegrip der oosten-

rijkse school. Een dergelijk verwijt kan aan „Mater et Magistra” zeker niet gemaakt worden. Zij laat de theoretische discussies aan de geleerden, zij wil de mensen aanspreken zoals zij staan in het leven en hen onderhouden over wat in hen leeft.

Men kan nu wel betreuren dat het wetenschappelijk niveau geleden heeft, maar men dient op de eerste plaats te bedenken dat dit de praktisch onvermijdbare schaduwzijde van een der voortreffelijkheden van „Mater et Magistra” is: haar eenvoud en aansprekelijkheid. Wat echter veel meer van belang is dat is de vraag waaraan de Paus nu de meeste waarde hechtte. Hoe wenst hij tot de mensen te spreken, acht hij het belangrijker dat zijn woord voor de eenvoudigen verstaanbaar klinkt dan dat het in alle opzichten wetenschappelijk verantwoord is? Ziedaar in een nieuwe vorm de vraag wat het kerkelijk leergezag ons eigenlijk in haar uitspraken wil geven.

De ruimheid en openheid van deze encycliek vinden, zo merkten wij reeds op, een pendant in een zekere vervlakking van de katholieke sociale leer. Ook in dit opzicht moet de encycliek op de duur wel teleurstellingen brengen. Met name zij die het katholieke standpunt scherp menen te moeten aflijnen tegenover andere standpunten en die duidelijk omschreven regels voor het sociale gedrag der katholieken willen hebben, zullen met „Mater et Magistra” minder prettige ervaringen hebben.

Als men ziet hoe zonder enige terughouding de Staat aangespoord wordt om leiding te geven aan het economische leven, dan wordt het wel moeilijk de traditionele „katholieke” Staatsopvatting te handhaven. De altijd limitatieve omschrijving van de Staatstaak maakt plaats voor een veel ruimere waarbij feitelijk de enige norm nog is het algemeen belang. De formule is nu geworden: samenwerking van individuen, organisaties en de Staat.

Het wordt ook moeilijk om de bedrijfsorganisatie voor te stellen als de katholieke oplossing voor het ordeningsvraagstuk. De termen waarin hierover gesproken wordt zijn vager geworden en uit de hele kontekst blijkt dat deze Paus er veel minder belang aan hecht dan Paus Pius XI.

Hetzelfde geldt van het beginsel der vakorganisatie op katholieke grondslag. Men heeft de indruk dat de Paus er helemaal niet meer op wil insisteren. De wijze waarop hij hen prijst die in neutrale vakorganisaties streven naar de verwerkelijking van het katholieke sociale ideaal betekent in feite een steun voor de katholieke Italianen die neutraal georganiseerd zijn.

Het lijkt mij zelfs dat men uit deze encycliek kan opmaken dat de Kerk niet meer afwijzend staat tegenover elke vorm van socialisme. Wel wordt de konklusie waartoe „Quadragesimo Anno” in deze kwam weer gegeven, maar zonder de minste aanwijzing dat dit standpunt gehandhaafd blijft ook tegenover de allerlaatste ontwikkeling van het socialisme.

„Mater et Magistra” zal hen teleurstellen die de sociale encyclieken bestuderen om daardoor geholpen te worden een oplossing te vinden voor de praktische problemen die zich stellen: zij vormt beslist geen bijdrage voor een konkreet „katholiek sociaal program”. Zij zal eveneens onbevren-

digd laten degenen die haar als een wetenschappelijk dokument willen bestuderen. Zij zal verwarring brengen bij hen die duidelijk omschreven „katholieke” opvattingen willen en die van de Kerk konkrete richtlijnen willen voor de manier waarop een katholiek zijn plaats moet innemen in het sociale en politieke leven.

„Mater et Magistra” moest noodzakelijk in dit opzicht de verwachtingen teleurstellen, als zij op de eerste plaats bedoeld is om gehoor te vinden bij allen, als zij de eigenschappen wilde hebben die ons zo lofwaardig voorkomen: haar eenvoud en aansprekelijkheid, haar openheid en ruimheid. Men kan van oordeel verschillen over de vraag of het offer dat hiervoor gebracht werd zwaar of licht geteld moet worden. Maar men heeft er bij de beoordeling van deze encycliek op de eerste plaats vanuit te gaan dat de Paus niet gearzeld heeft om de verwachtingen waarom het hier gaat teleur te stellen. De vraag wordt dan: wat heeft hij ons in deze encycliek te zeggen? Wij mogen niet veronderstellen dat hij, om een zeer groot gehoor te vinden, er maar van afgezien heeft om werkelijke inhoud aan zijn rondschrrijven te geven.

In eerste instantie lijkt het alsof de lering van deze encycliek voornamelijk negatief is. De voornaamste konklusie die uit onze beschouwing tot nu toe naar voren komt is immers dat zij ons leert wat wij *niet* in de sociale encyclieken moeten zoeken. Men geve zich er echter rekenschap van dat hiermee een positieve inhoud verbonden is: wij worden hiermee in staat gesteld om beter te begrijpen wat wij van het kerkelijk leergezag op sociaal gebied wel en niet mogen verwachten.

Door de bezinning op „Mater et Magistra” komen wij ertoe ons af te vragen of wij in het verleden niet teveel waarde gehecht hebben aan de praktische oplossingen voor de sociale problemen die ons door het leergezag gesuggereerd werden. Hebben wij niet teveel vergeten dat de Kerk geen speciale kompetentie heeft in technische vraagstukken, dat men in haar konkrete voorstellen vooral moet zien een poging om duidelijk te maken in welke geest wij een oplossing moeten zoeken? De wijze waarop „Mater et Magistra” overal aansluit aan wat in de praktijk groeit, houdt impliciet de lering in dat wij zelf mee moeten helpen om oplossingen te zoeken en dat te bevorderen wat in de praktijk blijkt goede resultaten af te werpen.

Zolang uit de encyclieken bleek dat zij voorbereid waren met de beste wetenschappelijke deskundigen, kon men licht menen dat zij hun gezag ontleenden aan de wetenschappelijke kompetentie waarmee gesproken werd. Door de soms twijfelachtige wetenschappelijke waarde van „Mater et Magistra” worden wij eraan herinnerd dat de Kerk, om haar eigen christelijke boodschap te brengen, niet noodzakelijk over de beste wetenschap hoeft te beschikken. Wij zullen ook Christus' stem moeten verstaan daar waar zij tot ons komt in een gedaante die wetenschappelijk gezien tot critiek aanleiding kan geven. Hetgeen positief betekent dat de katholieke sociale wetenschap gerust een kritisch geluid mag laten horen.

De encycliek schijnt ons verder voor te houden dat wij geneigd zijn om teveel aan te leunen tegen het kerkelijk leergezag, ook daar waar de katholieke leek zelf zijn verantwoordelijkheid moet uitoefenen. Het is alsof

de Kerk ons zegt dat zij niet in staat is om voor de wisselende omstandigheden en in de zich voortdurend ontwikkelende situatie de katholieken te zeggen wat zij moesten denken en doen. In dit opzicht betekent de encycliek een uitnodiging aan de katholieken om zelf met gezond verstand en in christelijke geest hun verantwoordelijkheid uit te oefenen.

Men zal misschien denken dat dit betekent dat het verschijnen van sociale encyclieken in de toekomst overbodig geworden is. Maar dan blijkt dat men juist de eigenlijke waarde van de encyclieken nooit gezien heeft.

De sociale encyclieken zouden overbodig zijn als de mensen geen aansporing nodig hadden om met grote edelmoedigheid zich in te zetten voor de oplossing der sociale problemen en als zij geen moeite hadden om overal ook alle *menselijke* aspecten van de verschillende problemen in het oog te houden. Doch dat is nu juist niet het geval en daar moet dan ook de eigenlijke betekenis van het sociale leergezag der Kerk gezocht worden.

Hij die een encycliek als „Mater et Magistra” echt leest met de bedoeling daaruit Christus’ stem te vernemen, zal zich onherroepelijk rekenschap geven dat hij tot nu toe voorbijgegaan is aan verschillende problemen waarvoor hij als christen niet onverschillig mag zijn, of dat hij er zich te gemakkelijk vanaf gemaakt heeft. Het kan zijn dat in deze encycliek het landbouwvraagstuk te simpel gesteld wordt: dat neemt niet weg dat de christen, na „Mater et Magistra”, er niet aan voorbij kan dat dit vraagstuk ook voor hem moet bestaan. Het kan zijn dat hij deze encycliek niet nodig had om te weten dat er een probleem van de onderontwikkelde landen bestaat: zij heeft hem in elk geval duidelijk gemaakt dat dit vraagstuk meer aandacht verdient dan hij eraan gaf.

Het lezen van een encycliek als „Mater et Magistra” zal ook voor hem die critiek meent te mogen hebben op de wijze waarop de problemen voorgesteld worden, niet zonder invloed blijven. Al te licht immers is hij geneigd om, de zaken beziende vanuit zijn wetenschap, aan factoren voorbij te gaan die juist vanwege hun menselijke betekenis eigenlijk de eerste aandacht verdienen. Als de weg die tot de oplossing der sociale vraagstukken leidt zo’n moeizame is, komt dat op de eerste plaats omdat wij telkens weer de diepere menselijke aspecten ervan vergeten en aldus oplossingen tot stand brengen die toch weer niet kunnen bevredigen.

De hulp aan de ontwikkelingsgebieden in de wereld

DOOR L. GROND O.F.M.

II. MISSIONERING EN ONTWIKKELINGSHULP

A. *Historische terugblik*

In de lange geschiedenis van de Kerk zijn de pogingen om volgens het bevel van Christus de volkeren te onderwijzen en hen in de naam van de H. Drieëenheid te dopen, steeds onafscheidelijk verbonden geweest met inspanningen om hun sociale, economische en kulturele welzijn te bevorderen. Het pionierswerk van de monniken in Europa, het op schrift zetten van inheemse talen, de reducties in Latijns-Amerika, de honderdduizenden missiescholen in Afrika, Azië en Oceanië, de oerwoudhospitalen, de landbouwkoöperaties en de geestelijke kongregaties tot vrijkoop der slaven zijn even zovele bewijzen van de ontelbare kleine en grote bijdragen tot de ontwikkeling, in de gehele wereld door de beste kinderen van de Kerk verricht, altijd ten koste van hun zweet en tranen, vaak van hun bloed, maar nooit om geld te verdienen of carrière te maken.

Men zou zich met recht verwonderen als er gedurende al die eeuwen geen fouten waren gemaakt. De missionaire geschiedenis van de kerk is sinds de tijd van de Grote Ontdekkingen nauw verbonden geweest met de koloniale geschiedenis van de Europese mogendheden, zodat de uitbuiting en het onrecht van de koloniale tijd onvermijdelijk de missionarissen, die vaak hun werkzaamheden verrichtten onder de bescherming van de vlaggen der mogendheden of handelscompagnieën, enigszins gekompromiteerd hebben. Ook vele missionarissen deelden de algemeen verbeide opvattingen over de paternalistische roeping van de Europeanen ten opzichte van de inheemse bevolking. Wie oude missie-tijdschriften er op naslaat, kan de sporen daarvan zonder veel moeite terugvinden. De ideeën van de blanke overheersers over de behandeling, de opvoeding en de ontwikkeling van de gekoloniseerde bevolking werden in de meeste gevallen door de missionarissen overgenomen. Men sprak graag van de arme zwartjes en de vrijkoop van negerkindertjes en gebruikte bij voorkeur de dimunitievorm als men

het had over de „inboorlingen”. Men moet niet vergeten dat de missionarissen weinig mogelijkheden hadden om tegen de officiële politiek der regeringen in te gaan. De Kerk is eeuwig maar haar bedienaren zijn steeds kinderen van hun tijd. Men mag bovendien niet vergeten, dat gedurende vele eeuwen noch de theologen, noch de kerkelijke autoriteiten duidelijke richtlijnen gegeven hebben over de verhouding tussen evangelisatie en kolonisatie. Het was de encycliciek „Maximum illud” van Benedictus XV die in 1919 voor het eerst het stilzwijgen verbroken heeft. Sinds die tijd heeft de Kerk haar missionarissen voortdurend tegen een te enge band tussen evangelisatie en kolonisatie gewaarschuwd.

In het voorgaande artikel is gewezen op het gevaar dat men het koloniale tijdperk te negatief beoordeelt. Zeer zeker is er veel gebeurd wat alleen maar af te keuren is, zoals de slavenhandel met miljoenen Afrikanen, en we kunnen werkelijk geen begrip meer opbrengen voor de idealen van de conquistadores noch de houding begrijpen die officiële kerkelijke kringen in Portugal nog in 1961 ten aanzien van de regeringspolitiek in de overzeese bezittingen innemen. Men mag echter nooit vergeten dat de koloniale machten veel tot de ontwikkeling van de door hen beheerste gebieden hebben bijgedragen en dat gedurende een reeks van jaren in verschillende gebieden de grondslagen werden gelegd voor hun huidige onafhankelijkheid. Daarbij hebben ontegenzeggelijk de missies een zeer belangrijke rol gespeeld. Omgekeerd genoten zij ook de voordelen die de bescherming van de officiële instanties hen bood, vooral in de „katholieke” koloniale gebieden. De missionarissen trachtten, meer dan de doorsnee kolonisten, de taal, de zeden, en de psyche van de autochtone bevolking te begrijpen en tot hun welzijn te ontwikkelen.

Het enorme aandeel dat de missies hebben gehad en nog steeds hebben in het onderwijs in de ontwikkelingsgebieden is een duidelijke illustratie van het humanitaire werk dat de Kerk daar heeft verricht. Er zijn daarover onlangs cijfers gepubliceerd voor wat Afrika betreft¹⁾, en daaruit blijkt dat in nagenoeg alle Afrikaanse landen, ook in gebieden, die onder Engels bewind stonden of staan, het aantal l.o.-leerlingen op missiescholen een vele malen hoger percentage uitmaakt van de totale lagere school bevolking dan het aandeel der katholieken aan de bevolking zou doen vermoeden. We nemen een aantal der gepubliceerde cijfers in de onderstaande tabel over. (Zie volgende pagina).

Land	aantal kath. in % v. d. bevolking	aantal leerlingen op kath. lagere scholen in % van de tot. lagere school bevolking
Congo (Leopoldstad)	32.1	71.1
Kameroen	19.5	67.2
Togo	16.4	51.7
Tanganyika	13.0	53.6
Kenya	10.7	43.9
Gabon	10.4	56.7
Kongo (Brazzaville)		
Tchad		
Centr. Afr. Republiek		
Nigeria	3.5	25.1
Dahomey	3.4	46.7
Ivoorkust		
Senegal		
Volta		
Guinea		
Mali		
Niger		

B. Huidige situatie.

De missionaris staat heden ten dage voor een geheel andere situatie dan in een tijd die nog pas zeer kort achter ons ligt. Het prestige, van de missie in zover zij terecht of ten onrechte werd beschouwd als begeleidingsverschijnsel van de koloniale tijd, is geheel verdwenen en de missie wordt nu dikwijls bejegend met wantrouwen of zelfs vijandschap. In onze tijd moet de missie prestige en achting verwerven op grond van haar activiteit voor het waarachtig welzijn en de harmonische ontwikkeling van de autochtone bevolking alleen. Zij moet deze functie vervullen in een totaal veranderd milieu dat plotseling zeer dynamisch is geworden en waarin tengevolge van de pas verkregen vrijheid en onafhankelijkheid alle waarden over boord gegooid dreigen te worden. Men stelt overal een absurd streven naar vooruitgang vast, en een verlangen om vele eeuwen achterstand in enige jaren in te halen. Er ontwikkelt zich een maatschappij waarin bijna alles is geïnspireerd door de politiek en men geneigd is op een gevaarlijke manier te balanceren over de kloof tussen Oost en West.

In dergelijke omstandigheden moet het Westen een betere gezondheidszorg, efficiënter onderwijs, snellere industrialisatie, een grotere agrarische produktiviteit, maar ook meer sociale rechtvaardigheid, betere menselijke verhoudingen en eerbied voor de eeuwige wetten van God brengen. Het is duidelijk dat een slechts op techniek en economie ingestelde hulpverlening daarvoor de waarborgen ten enenmale mist, temeer daar men moet vaststellen dat de motieven van de hulpverlening minstens voor een deel door

politieke overwegingen — bezorgdheid voor het verlies van invloedssferen, vrees voor kommunistische penetratie — worden bepaald.

Par. 1: DOCTRINAIRE TAAK VAN DE KERK

Deze eerste eminente taak van de Kerk vindt in het voorgaande zijn rechtvaardiging. Geheel overeenkomstig de traditie van de sociale encyclieken en andere kerkelijke leerdocumenten heeft Paus Johannes XXIII in zijn jongste encycliek „Mater et Magistra“ belangrijke uitspraken opgenomen betreffende de grondslagen waarop de hulpverlening dient te geschieden, indien het ware welzijn van de bevolking der ontwikkelingsgebieden erdoor gediend wil zijn. De paus wijst er bijv. op dat elke vooruitgang op economisch gebied gelijke tred dient te houden met die op sociaal gebied en dat daarbij een evenwicht dient nagestreefd te worden tussen de verschillende sectoren van het beroepsleven. Hij eist, dat de typische trekken van elk volk, die door het natuurlijke milieu, de rijke menselijke traditie en het eigen karakter der bevoiking bepaald zijn, bij het verlenen der technische en financiële bijstand geëerbiedigd worden. Meer eerbied nog is vereist voor de geestelijke en zedelijke waarden, die veel belangrijker zijn dan welke waarden ook van wetenschappelijke, technische en economische vooruitgang.

Elke vorm van neo-kolonialisme door economische afhankelijkheid van de gevende landen wordt met nadruk veroordeeld.

Sprekend over de ontoereikendheid der tot nu toe verleende ontwikkelingshulp en over het treurige feit, dat de arme landen nog steeds armer worden en rijkdommen der technisch ontwikkelde industrielanden alsmear toenemen, wijdt de encycliek alle aandacht aan het verkeerde en zondige gebruik, dat de mens van de natuurwetten maakt en wijst erop, dat de rijkdommen van de natuur en de ontzaglijke hulpbronnen, die God de mens ter beschikking heeft gesteld tot zegen en niet tot verderf der mensheid moeten gebruikt worden.

Indien het menselijk verstand, dat de opdracht gekregen heeft de aarde aan zich te onderwerpen (Gen. 1, 28) door iedere vorm van wetenschap en techniek een diepere kennis krijgt van de natuurkrachten en deze steeds vollediger tracht te beheersen, kan er een menswaardig levens- en bestaansniveau worden geschapen voor de gehele wereldbevolking en hoeft er geen paniek te ontstaan, indien men kennis neemt van de demografische prognoses voor de reeds nabije toekomst.

Het zou te wensen zijn, dat de pauselijke richtlijnen in de jongste en andere encyclieken, in brieven en toespraken neergelegd, en die door de reflecties van de sociaal-filosofen werden ontwikkeld, spoedig werden samengevat in een eerste definitie en theorie over de internationale sociale rechtvaardigheid. Deze zou dan met meer zekerheid door het goedwillende deel van de mensheid kunnen worden nagestreefd en niet door de onrechtvaardigheid van de kwaadwilligen tevorens voor een goed deel van haar zegenrijke gevolgen worden beroofd. Het komt ons voor, dat de tijd hiervoor meer dan rijp is en dat men haast moet maken om na het schandaal van de 19e eeuw der geproletariseerde arbeiders niet het nieuwe schandaal de geproletariseerde landen te laten ontstaan.

Par. 2 : UITVOERENDE TAAK VAN DE KERK

Alle theorie is goed en hoogst noodzakelijk. Indien zij echter alleen maar beperkt blijft tot de studeerkamers en de inrichting van onderwijs en vorming en niet — zij het met veel fouten en misslagen en steeds op onvolmaakte wijze — in de praktijk tot leven komt, maakt zij de verantwoordelijkheid alleen maar groter.

Het is zeer verheugend vast te stellen, dat de katholieken die verantwoordelijkheid voor een directe en praktische actie steeds meer begrijpen en de missionaire methodiek zich steeds beter aanpast aan de noden van onze tijd. De strijd tegen het analfabetisme, de onwetendheid, tegen honger en ziekte, de pogingen om het sociale en economische niveau te verbeteren, worden meer en meer het object van planning en systematische arbeid. Ofschoon door deze activiteit voor het tijdelijk geluk en het lichamelijk welzijn gunstige voorwaarden voor evangelisering worden geschapen, wordt zij niet ondernomen uit proselietenmakerij. De verbetering der menselijke levensomstandigheden wordt gezien als een eis van naastenliefde en menselijke rechtvaardigheid, en de Kerk geeft getuigenis van haar idealisme als zij zich inspant goed te doen aan allen die er behoefte aan hebben zonder onderscheid van ras, cultuur of godsdienst.

De moderne oriëntering van het missiewerk wordt gekenschetst door de volgende nieuwe elementen in zijn structuur. Deze zijn vooral sinds de laatste oorlog tot ontwikkeling gekomen:

a. *Een groeiend bewustzijn van de missie-verantwoordelijkheid der gehele kerk onder leiding van de plaatselijke ordinarii.*

Naast de traditionele en roemrijke missiearbeid van de religieuze orden en congregaties ontwikkelt zich een bisschoppelijke activiteit ten behoeve van de missielanden. Dit bewijst dat de verantwoordelijkheid niet langer aan bepaalde personen en groepen wordt overgelaten maar als een aangelegenheid van de universele kerk wordt beschouwd. De initiatieven van het Noordamerikaans episcopaat, die reeds jaren ten uitvoer worden gebracht door de „Catholic Relief Services” van de „National Catholic Welfare Conference” hebben een specifiek Europese aanvulling gevonden in de „Misereor-actie” van de Duitse bisschoppen en in de acties, waartoe de bisschoppen van België, Oostenrijk, Nederland en Zwitserland hun gelovigen hebben opgeroepen.

Het is noodzakelijk om een zekere vorm van Europese samenwerking te vinden waardoor de nationale acties beter gekoördineerd en daardoor de hulpprojecten efficiënter gemaakt worden. Ter gelegenheid van een internationale studiebijeenkomst heeft Mgr. Alois Tampier, de secretaris-generaal van de pauselijke missiegenootschappen in Oostenrijk, onlangs gepleit voor zulk een internationale samenwerking en voor de oprichting van een Katholiek Europese Unie voor de hulp aan de ontwikkelingslanden.

b. *Een steeds duidelijker begrip voor het belangrijke aandeel van de leken in de moderne missionaire activiteit van de Kerk.*

De technische hulpverlening is bij uitstek een taak van competente en goed voorbereide katholieke leken. Bovendien vraagt de vestiging van een autochtone kerk in de ontwikkelingslanden dringend de apostolische vorming

van een lekenelite. Zowel in de westelijke landen als in de ontwikkelingsgebieden is de lekenvorming nog maar nauwelijks begonnen. De ervaringen die men tot nu toe heeft gemaakt zijn veelbelovend maar vragen ook om herziening van de methoden en verbetering van de voorwaarden waarop de inschakeling van de lekenmissionarissen geschiedt. Uit enige recente publikaties²⁾ blijkt dat er in de U.S.A., Canada, Australië en Europa reeds een aanzienlijk aantal organisaties voor lekenmissionarissen bestaat. Daarnaast worden steeds meer studie-seminaries, opleidingsinstituten en documentatie-centra t.b.v. lekenmissionarissen opgericht.

Men mag ook niet de geweldige inspanningen onvermeld laten die de ordes en kongregaties door middel van gekwalificeerde religieuzen en andere leken-medewerkers op het gebied van de technische hulpverlening verrichten. Zij waren de eersten die, aanknopend aan een lange traditie, het missionaire werk op moderne leest gingen schoeien. Het is daarom volkomen begrijpelijk dat in de Verenigde Staten naast katholieke lekenorganisaties verschillende ordes en kongregaties lid zijn van de „American Council of Voluntary Agencies for Foreign Service, Inc.". Daardoor wordt de integratie van hun activiteiten met die van andere organisaties bevorderd en hebben zij een officiële status verkregen die nodig is voor de zo noodzakelijke contacten met gouvernementele en intergouvernementele instanties. Het ware de moeite waard ook in andere landen de wenselijkheid van zulke een samenwerkingsvorm te bestuderen.

Verschillende Internationale Katholieke Organisaties (O.I.C.) hebben de laatste tijd hun verantwoordelijkheid voor de ontwikkelingslanden begrepen en in internationale samenwerking speciale aandacht besteed aan de contacten met de katholieken aldaar, door het stichten van nationale afdelingen, het organiseren van studieweken en kursussen, en door de uitwisseling te bevorderen tussen de katholieken van de westerse en niet-westerse landen. Een 20-tal O.I.C. zijn in het bezit van de consultatieve status bij verschillende organen van de Verenigde Naties zoals de FAO, de UNESCO, de WHO en de ECOSOC. Zij hebben dus het recht op de interne documentatie en op de publikaties van deze organen, kunnen de zittingen ervan bijwonen en zijn in de gelegenheid daar de inzichten van de katholieken te laten horen. De presentie van de katholieken bij de intergouvernementele organisaties wordt bovendien zeer bevorderd door de permanente informatie- en studiecentra die de O.I.C. te Genève en Parijs hebben opgericht.

Indien men nagaat hoe groot het aantal organisaties en verenigingen is dat zich in een of andere vorm met de missielanden bezighoudt moet men de grote wenselijkheid van een nog betere nationale en internationale samenwerking met nadruk onderstrepen. De ondervinding leert dat in de tegenwoordige omstandigheden vele initiatieven, hoe nuttig ze op zichzelf ook zijn, minder efficiënt en zelfs onvruchtbaar blijven tengevolge van een groot gemis aan coördinatie.

Par. 3. ONTWIKKELINGSHULP ALS MISSIONAIRE OPGAVE

De authentieke reden van de deelname der katholieken aan de hulpverlening aan de ontwikkelingsgebieden ligt besloten in de waarheid dat elke

technische en economische vooruitgang verwezenlijkt moet worden uit kracht van de overtuiging dat alle waarden, ook die van het tijdelijk en lichamelijk welzijn, een geestelijke betekenis hebben en daardoor pas zinvol worden. Elke inspanning t.b.v. de tijdelijke ontwikkeling moet ondernomen worden met het doel het welzijn van de gehele mens te bevorderen. Het Westen moet dus aan de ontwikkelingslanden niet alleen zijn technische bijstand maar ook zijn geestelijke en morele hulp verlenen. Men kan daarom het heil niet verwachten van een exclusieve activiteit der regeringen en neutrale instanties. De beheersing van de aarde is veel meer een geestelijke dan een materiële inspanning en daarom is de medewerking van de morele krachten die besloten liggen in de kerken en de vrije organisaties onontbeerlijk.

De opgaven van de missionerende kerk in het geheel van de hulpverlening liggen op dat gehele brede terrein dat men de economische, sociale, kulturele en menselijke infrastructuur zou kunnen noemen. Met het oog op de afbakening van de verantwoordelijkheid der staten en intergouvernementele organisaties t.o.v. die der vrije organisaties kan men ook het onderscheid maken tussen de werkzaamheid ter ontwikkeling van de macrostructuur en die t.b.v. de microstructuur. In het voorafgaande artikel is er reeds op gewezen dat de bevordering van de macrostructuur tot katastrofale gevolgen voert indien de ontwikkeling van de microstructuur daarmee niet hand in hand gaat. Geen enkel groots opgezet plan gericht op industrievorming, stedelijke ontwikkeling, agrarische hervorming, exploitatie van mijnen of konstruktie van stuwdammen leidt tot harmonische welvaartsvermeerdering, indien de mensen t.b.v. waarvan de plannen ontworpen zijn op de soms zeer ingrijpende veranderingen van hun gehele levenspatroon, die er mee gepaard gaan, niet voorbereid worden. Vandaar de noodzakelijkheid om door opvoeding, onderwijs en kadervorming waarborgen te scheppen dat de miljoenen die in de macrostructuur worden geïnvesteerd niet tot desintegratie leiden van de menselijke gemeenschap. Naast de onderwijstaak zijn er een hele serie andere activiteiten te vermelden die allen gericht zijn op de ontwikkeling van de microstructuur, zoals een juiste bevordering van pers- en radiowezen, de opbouw van medische en hygiënische voorzieningen, van instellingen voor sociale zorg en van vak- en standsorganisaties, sociale woningbouw, instellingen van ontspanning, sport en vrijetijdsbesteding en het ter hand nemen van projekten voor community development.

De wijze waarop de Kerk door middel van haar leden en instellingen aan de gezonde ontwikkeling van de microstructuur kan medewerken verschilt van land tot land en maakt ook in de tijd een ontwikkeling door. Er hebben zich in de loop van de eeuwen bepaalde institutionele vormen ontwikkeld door middel waarvan de missie haar werkzaamheden uitoefende, maar het is niet noodzakelijk dat deze vormen onveranderlijk ter beschikking blijven staan. Men konstateert bv. in verschillende nieuwe onafhankelijke staten de tendens om de instellingen van onderwijs en gezondheidszorg, tot nu toe in zeer belangrijke mate door missie en zending beheerd, onder staatskontrolle te brengen. Het lijkt weinig vruchtbaar al te lang tegen deze tendens in te blijven gaan, geharnaste protesten te publiceren tegen de

regeringsmaatregelen, en zich daardoor a priori de mogelijkheid te ontnemen om tot een nieuwe modus van samenwerking op dit gebied te komen.

Daarnaast zal men naar nieuwe institutionele vormen van maatschappijbeïnvloeding moeten zoeken. Zij liggen waarschijnlijk vooral op het gebied van de stands- en vakorganisaties, van de instellingen voor sociale zorg, community development, het koöperatiewezen en in alle vormen van katholieke aktie.

Willen deze en alle andere noodzakelijke initiatieven, die in kerkelijk verband of vanuit de katholieke levensbeschouwing genomen worden, het authentieke karakter van een katholieke technische hulpverlening hebben, dan mogen ze de meest wezenlijke eigenschap daarvan niet missen. Technische bijstand is niets anders dan een hulpverlening die ten doel heeft zo snel mogelijk tot zelfwerkzaamheid te brengen en zichzelf overbodig te maken. Hieruit blijkt eens te meer van welk een eminent belang het is om de — zolang verwaarloosde — vorming van apostolische leken met spoed ter hand te nemen. Dit is trouwens ook een essentiële voorwaarde om van de missiekerk op korte termijn een autochtone kerk te maken. Te dien einde is het werkelijk niet genoeg alleen zorg te hebben voor de opleiding van een autochtone klerus, want een kerkelijke gemeenschap die alleen door priesters gedragen wordt is geen volledig uitgegroeide en dus geen volwassen gemeenschap. Men zou de bevolking van de vroegerkoloniale gebieden een slechte dienst bewijzen indien men ze in politiek, economisch en sociaal opzicht tot volwassenheid brengt maar ze deze in kerkelijk opzicht onthoudt.

1) Herderkorrespondenz, Jahrgang XV, Heft 10, Juli 1961, blz. 455 - 457.

2) Gérard Koenen, „Laïc et Missionnaire”, Bruxelles 1961.

Jacques Chiflet, „Le laïc au service de la Mission”, Lyon 1960.

„Laicato Missionario in Italia”, Milan 1960.

„Directory of American Voluntary and non-Profit Agencies interested in technical Assistance”, New York 1960.

Kanttekeningen bij de Miljoenennota

DOOR Drs. M. VAN AMELSVOORT

De Miljoenennota bij de Rijksbegroting 1962 tekent de momentele economische situatie als een kritisch punt in de ontwikkeling van de laatste vier of vijf jaar. Zij herinnert eraan dat de in 1958 opgetreden recessie is overgegaan in een opleving die in de loop van 1961 tot stijgende spanningen aanleiding heeft gegeven. Deze gang van zaken plaatst zij tegen de achtergrond van de opleving die na 1952 intrad, en die eveneens in het vierde daaropvolgende jaar tot stijgende spanningen leidde, om weer twee jaar later, in 1957, de regering tot ingrijpen te noodzaken. Zou de analogie tussen de twee aldus beschreven perioden compleet worden, dan zou ons in 1962 overspanning en in 1963 hernieuwd ingrijpen door de overheid te wachten staan.

Het heeft zijn nut, de nieuwe begroting in dit licht te bekijken. Conjunctuurgolven zijn echter in het verleden zelden of nooit geheel gelijkvormig geweest. Vergelijken wij de situatie van vóór de periode van overbesteding met die van 1961, dan springen enkele belangrijke verschilpunten in het oog. Het meest opvallende is wel dat wij in de produktie en op de arbeidsmarkt het kritieke punt al bereikt schijnen te hebben, maar op de betalingsbalans nog niet. Enerzijds betekent dit dat wij minder dan vijf jaar geleden voor de betalingsbalans hoeven te vrezen. Anderzijds moeten we er echter rekening mee houden dat de betalingsbalans dan ook in mindere mate als uitlaatklep voor binnenlandse spanningen kan fungeren. Dat is trouwens ook een overweging geweest bij de revaluatie van de gulden.

Een volgend punt van verschil is dat het peil van besparingen en investeringen hoger ligt. Daaruit is te besluiten tot hogere groeikansen voor de nabije toekomst, en dus tot een overeenkomstig kleinere kans op overbesteding. Een derde verschilpunt ligt in de controle van de Rijksoverheid op de financiering van kapitaalsuitgaven door de gemeenten. De gebrekkige controle op dit punt heeft vijf jaar geleden een grote rol gespeeld in het ontstaan van de overbesteding.

Deze verschillen overziende, kunnen we concluderen dat de Nederlandse economie thans beter is toegerust tot het opvangen van een dreigende

overbesteding. Voor de eerstkomende jaren is er meer kans op prijsstijging dan op overbesteding, indien de conjunctuur in het buitenland gunstig blijft. Is dat niet het geval, dan wordt de kans op overbesteding groter, en die op prijsstijging minder. Het laatste zou te prefereren zijn boven het eerste, nu de betalingsbalans jaren achtereen hoge overschotten te zien heeft gegeven.

Bij de beoordeling van de begroting in het kader van de gehele economische ontwikkeling worden in hoofdzaak twee maatstaven gebruikt, de stijging van de uitgaven en de financiering van het begrotingstekort.

DE STIJGING VAN DE UITGAVEN

De eerste maatstaf houdt in dat de totale uitgaven van het Rijk in een periode van opgaande conjunctuur niet méér moeten stijgen dan het nationale inkomen. In een reeds gespannen situatie als die welke ons land thans kent zouden de Rijksuitgaven liefst bij de stijging van het nationale inkomen moeten achterblijven. Het is duidelijk, dat in dit verband een belastingverlaging gelijk staat met een verhoging van de uitgaven, omdat de andere sectoren van de economie beslag kunnen leggen op een groter aandeel van het nationale inkomen naarmate zij minder belasting hoeven te betalen.

In dit opzicht is de Miljoenennota teleurstellend, zowel ten aanzien van 1961 als van 1962. Minister Zijlstra heeft die teleurstelling ook uitgesproken. Hij rekent de lezer van de Nota voor, dat de Rijksuitgaven — na de gebruikelijke correcties voor uitgaven die geen beslag leggen op de nationale produktie — in 1961 vermoedelijk *f* 760 miljoen hoger zullen uitvallen dan in 1960, en voor 1962 weer *f* 540 miljoen hoger begroot zijn dan de vermoedelijke uitkomsten voor 1961. Dat is een totale stijging van *f* 1,3 miljard in twee jaar tijds, of gemiddeld 8% per jaar. De jaarlijkse procentuele toeneming van de nationale produktie in dezelfde periode wordt geschat op gemiddeld 4%. De Rijksuitgaven beloven dus eens zo snel te zullen stijgen als het nationale inkomen.

Aan welke oorzaken de grote uitgavenstijging in 1961 is toe te schrijven wordt uit de Miljoenennota slechts gedeeltelijk duidelijk. Ondermeer vallen daaronder de terugtrekking van Amerikaanse financiële steun, waardoor de defensieuitgaven *f* 150 miljoen hoger moesten worden. Al met al wordt het begrotingstekort voor 1961 thans geschat op *f* 1,5 miljard, een vol miljard hoger dan volgens de oorspronkelijke begroting.

Het schijnt toch wel een moeilijke zaak te zijn, een schatting te maken van toekomstige uitgaven en inkomsten. Sommige commentatoren hebben een zekere wrevel over dit verschijnsel doen blijken, en hebben nu ook de waarde van de lage schatting van het tekort voor 1962 in twijfel getrokken. Dat is niet geheel terecht, want het gaat ook wel eens andersom. De begroting voor 1959 voorzag een tekort van *f* 1,5 miljard, maar volgens de op het ogenblik beschikbare gegevens is het in werkelijkheid nog geen *f* 1 miljard. De begroting 1960 sloot met een tekort van meer dan *f* 900 miljoen, terwijl thans op nog geen *f* 100 miljoen gerekend wordt

Beschouwen wij nu de begroting 1962 afzonderlijk. Voor de bepaling van

de conjuncturele betekenis kan haar uitgaventotaal gesteld worden op f 9818 miljoen, tegen f 9277 miljoen in 1961. Om tot deze bedragen te komen zijn ook weer bepaalde onder dit opzicht irrelevante uitgaven buiten beschouwing gelaten. Over details van de berekening zou zijn te twisten, maar die maken de uitkomst weinig anders. De stijging in de genoemde bedragen beloopt rond f 540 miljoen, of tussen de 5½ en 6%.

Nu meent de Minister dat een bedrag van f 200 miljoen, dat als stelpost voor de verwachte verhoging van salarissen fungeert, hiervan afgetrokken moet worden om de juiste grootte van de conjuncturele impuls te bepalen, want — zo zegt hij — dit deel van de impuls is meer toe te rekenen aan de ontwikkeling in het bedrijfsleven dan aan de overheid. Als feitelijke constatering is dit natuurlijk waar. Maar daarom is het nog niet juist deze salarisverhoging buiten beschouwing te laten. Dat zou betekenen dat men zwicht voor de conjunctuur in het bedrijfsleven, er van afziet om tegendruk uit te oefenen. En daar gaat het bij deze benadering van de begroting juist om.

Op de uitgavenstijging moet wel in mindering worden gebracht een bedrag van f 50 miljoen, dat de netto verhoging van belastingontvangsten uit hoofde van autonome wijzigingen weergeeft. De dan overblijvende impuls van 5½% moet worden vergeleken met de groei van het reële nationale inkomen¹⁾. Deze wordt geraamd op 4%. Het is derhalve duidelijk dat deze begroting, in stede van tegendruk op de gespannen conjunctuur te geven, de bestaande druk zal versterken.

Deze conclusie bewijst eens te meer dat theorie iets anders is als praktijk. Of anders opgevat, dat economie niet hetzelfde is als politiek. Want kan men nu zeggen dat, aangezien de Rijksuitgaven vooruit dreigen te lopen op het nationale inkomen, dus de uitgaven verlaagd moeten worden? Of de belastingverlaging andermaal uitgesteld voor onbepaalde tijd? De economische theorie levert geen pasklare recepten aan de politiek. Zij leert ons welke gevolgen bepaalde politieke beslissingen zullen hebben in de economische sfeer. En het wezenlijke van haar lessen komt simpelweg hierop neer, dat wij niet alles tegelijk kunnen hebben.

Zo maakt de economie ons thans duidelijk dat wij wel onze defensie op peil kunnen houden ondanks het wegvallen van financiële steun uit Amerika, dat wij ook nog ons onderwijs in de gewenste mate kunnen uitbreiden (om enkele van de belangrijkste zaken te noemen) — maar dat wij dan zullen moeten betalen met een teruggang van de betalingsbalans of een stijging van het prijspeil. Hetzelfde geldt voor de verlaging van de loon- en inkomstenbelasting, doch die zal eerst in later jaren ten volle doorwerken.

DE FINANCIERING

De financiering van de begroting wordt uiteraard aanzienlijk vergemakkelijkt door de progressie in de loon- en inkomstenbelasting. Bij toenemend nominaal inkomen werkt deze als een automatische onttrekking van koopkracht. Het is dan ook ongetwijfeld mede aan de belastingprogressie te danken dat de spanningen in de economie tot nu toe beperkt van uitwerking zijn gebleven. Ook is het aan de progressie toe te schrijven dat het tekort

op de totale begroting voor 1962, ondanks de sterke uitgavenstijging, op slechts f 275 miljoen wordt geraamd.

Dit bedrag blijft beneden de begrote aflossing van binnenlandse schuld, zodat de schatkist een grote speelruimte zal hebben om haar activiteit aan te passen bij de toestand op de kapitaalmarkt. Dreigt die te krap te worden, dan kan de schatkist er zonder bezwaar vandaan blijven. Zou de markt eventueel zo ruim blijven dat zij te grote bestedingen dreigt uit te lokken, dan vormt de schuldpositie van de schatkist geen belemmering om verkrappend op te treden.

Dit betekent intussen dat het Rijk al zijn investeringen, met inbegrip van de woningbouwvoorschotten, zal financieren uit de belastingen. Het is van belang, dit in het oog te houden, nu het juist de particuliere investeringen zijn die het sterkste toenemen en daarmee als belangrijkste oorzaak van de huidige spanningen aangemerkt kunnen worden. Uit het oogpunt van financiering past de begroting dus uitstekend in de conjuncturele situatie, in scherpe tegenstelling tot de overigens vergelijkbare situatie van 1956, die uitliep op overbesteding.

Van socialistische zijde wordt thans, in verband met de handhaving van de gedeeltelijke fiscale faciliteiten, graag gewezen op dit aspect van de particuliere investeringen, zonder dat daarbij de financiering van de begroting wordt betrokken. Natuurlijk is het juist, dat de investeringen in de hoogconjunctuur zoveel mogelijk in toom gehouden moeten worden. Dat is zelfs meer dan juist: het is een waarheid als een koe. Maar het is onjuist om te doen alsof dat alleen met fiscale faciliteiten te maken heeft.

Alle maatregelen en omstandigheden die de investeringsmotieven beïnvloeden hebben er mee te maken, met name de afroming van koopkracht — voor een aanmerkelijk deel juist bij de investeerders — die blijkt uit de financiering van 's Rijks investeringen. Voorts is op dit punt de controle op de financiering van de gemeentelijke kapitaalsuitgaven van onmiddellijk belang. Meer verwijderde, maar toch zeer reële betekenis hebben ook de maatregelen met betrekking tot de afbetalingsfinanciering, de loon- en prijspolitiek en de gehele monetaire politiek, de revaluatie inbegrepen.

INVESTEREN EN SPAREN

Het „in toom houden“ van de investeringen in de hoogconjunctuur, waarvan hierboven sprake was, moet niet zo ver gaan dat deze gedwongen worden in de pas te blijven met het nationale inkomen. In de recessie zullen de investeringen achterblijven, in de opgang vooruitlopen. Minister Zijlstra heeft in dit verband eens gesproken van de „ademhaling van de economie“. De andere bestedingscategorieën, met name de consumptie, zullen dan een tegengestelde beweging moeten vertonen. Anders gezegd, de besparingen van overheid, particulieren en bedrijfsleven tesamen moeten met de beweging van de investeringen meegaan. Als de prognose van het Centraal Planbureau uitkomt, zal dat inderdaad gebeuren. Maar in de wijze waarop die besparingen tot stand komen zit toch iets onbevredigends.

Uit hetgeen hierboven is besproken aangaande de financiering van de

begroting blijkt wel dat vooral de overheid grote besparingen zal vormen. Dat komt echter neer op sparen uit de belastingen. De overheid dwingt de inkomenstrekker, op indirecte wijze meer te sparen dan hij uit eigen beweging gedaan zou hebben. Op indirecte wijze: de inkomenstrekker spaart niet voor zichzelf; hij is het geld kwijt. Weliswaar kan hij zich troosten met de gedachte dat hij anders meer kans gelopen had het aan prijsstijgingen kwijt te raken.

Deze stand van zaken is niet in overeenstemming met het ideaal van bezitsvorming door sparen. De nadruk moet hier vallen op het woord „ideaal”, want de omstandigheden laten geen keus. Ook de „ideale conjunctuurpolitiek” is in deze begroting niet verwezenlijkt. De bezitsvorming kan nu eenmaal niet worden gehanteerd als een instrument van conjunctuurpolitiek. Daarvoor is zij bedoeld noch geschikt. De economische betekenis van de bezitsvorming is gelegen in verhoging van het structurele peil van de particuliere besparingen, niet in het tegengaan van conjuncturele golvingen rond dat peil.

Al met al kan men deze begroting jammer genoeg niet beter kwalificeren dan met het door de Minister van Financiën gebruikte woord „teleurstellend”. Dat klinkt zelfs door in de toon van de Miljoenennota. In vergelijking met voorgaande jaren is de Nota minder zelfverzekerd in de hantering van cijfers, omzichtiger in haar bewoordingen, en meer terughoudend in haar conclusies. Zij is daardoor ook minder duidelijk, al moet daaraan worden toegevoegd dat zij op verscheidene onderdelen wederom aanmerkelijk verbeterd is. Te denken valt bijvoorbeeld aan de berekening van de conjuncturele impuls, het overzicht van de overdrachtsuitgaven, de nieuwe codering van de posten, de verdeling van de uitgaven naar onderwerp van staatszorg per begrotingshoofdstuk, en de aanpassing van de begrotingsanalyse bij de methode van de nationale boekhouding. Een verstrekkende verbetering is ten slotte de toevoeging van een voorlopig „centraal economisch plan” aan de begrotingsstukken.

1) De Miljoenennota stelt ook nog, dat deze 5½% vergeleken moet worden met de stijging van het nominale nationale inkomen, die op 6% geraamd wordt en wel omdat er een nominale loonsverhoging inzit. Dit argument is zo mogelijk nog minder gelukkig dan het in de tekst aangehaalde. Op die manier zou er weinig overblijven voor vergelijking met het reële nationale inkomen. Het enige criterium voor het al of niet meerekenen moet zijn het bestedingseffect. Uit dien hoofde dienen salarisverhogingen zonder twijfel te worden meegeteld.

Het Nieuw-Guinea-beleid in een nieuwe fase

DOOR BERNARD VERHOEVEN

Het Nederlandse Nieuw-Guinea-beleid heeft in een korte spanne tijds een opzienbarende wending volbracht. Het dekolonisatieplan der Nederlandse Regering voor het zo omstreden gebiedsdeel, door Minister Luns bij de Verenigde Naties ingediend, heeft het effect gehad van een katalysator, die op een verrassende wijze de volksofinie, voor zover die zich in het Parlement als politieke volkswil openbaart, tot kristallisatie heeft gebracht.

Wát er nu verder ook moge gebeuren, hóe de Verenigde Naties op de uitnodiging tot adoptie hunnerzijds van de ten vondeling gelegde soevereiniteit zullen reageren: in overgrote meerderheid heeft het Nederlandse volk zijn eensgezindheid geopenbaard en zijn marsrichting bepaald.

Dit is het gedenkwaardigste feit in de contemporaine politiek van ons land, een verheugende gebeurtenis omdat hiermede een pijnlijk en gevaarlijk abces in de Nederlandse politiek grondig is aangeast. Voor de toekomst is de Nederlandse Nieuw-Guinea-politiek uitgestippeld, nu de 2e Kamer in overgrote meerderheid de richtlijn der Nederlandse Regering heeft aanvaard. Nimmer is deze daad van onbaatzuchtig abandonnement van een kolonie aan de drempel der internationale wereld in wezen meer ongedaan te maken.

Het beginsel van het recht op zelfbeschikking voor een nog onvolgroeide en ongevormde kleine natie is door de Nederlandse Regering, en krachtens de recente verhandelingen in de 2e Kamer nu ook door het Nederlandse volk in zijn politiek expressiemiddel, overduidelijk tot uitdrukking gebracht. Het is dit beginsel van internationale rechtsorde, dat voor ons in het geschil rond Nieuw-Guinea altijd als primair heeft gegolden.

Stellig, de situatie werd benaauwend en drong tot een uitwijkpoging. De publieke opinie, het thuisfront, begon het kennelijk te begeven. In het internationale krachtenveld kwam Nederland, althans voor het blote oog, geïsoleerd te staan en kon op den duur zijn trouwhartige bedoelingen niet meer wáár maken. De sterkst geïnteresseerde grootmachten zwegen, zonder dat men de mogelijke bijbedoelingen bij dit zwijgen kon determineren. Het smartelijkste was, dat de hele klassieke apparatuur van een dictatoriaal bewind, het Indonesië van Soekarno, van dreigement tot belofte bijna onweersproken jarenlang de wereldopinie kon bespelen en ook de volksofinie in Nederland geleidelijk aan beïnvloedde.

In déze situatie was er geen andere keus dan tussen twee mogelijkheden: óf de betwiste soevereiniteit aan Indonesië toekennen; óf

het geschil internationaliseren, tegen de aanspraken van Indonesië in en zonder kansen op materieel profijt, integendeel! De Nederlandse Regering, en nu ook in zijn hoogste politiek orgaan het Nederlandse volk, hebben, gelukkig, de laatste weg gekozen.

De wijze, waarop van Nederlandse kant een streep gezet wordt onder het koloniaal verleden, is een nieuwe, klassieke, bijdrage tot de verdediging van een internationale rechtsorde, tot welke de Nederlandse stam in de loop der eeuwen (zowel in geschriften als in daden) historische bouwstenen heeft geleverd.

Nederland stond met Nieuw-Guinea op een gevaarlijke tussensprong; het heeft, zich uit een beklemmende impasse reddend, de juiste weg gekozen en van zijn zin voor morele onkreukbaarheid getuigd. De soevereiniteit plaatsend in het volk van Nieuw-Guinea zélf en van de internationale wereld de bezegeling vragend van dit primaire recht op zelfbestemming, heeft Nederland zijn geldmiddelen en mankracht ter beschikking gesteld van wéik instituut van internationale rechtsorde ook, mits dit de zelfbeschikking der Papoea's respecteert.

En het is een vreugde, dat het Nederlandse Parlement deze gedragslijn met overweldigende meerderheid heeft gesanctioneerd. Bijzonder de houding van de P.v.d.A. inzake de Nieuw-Guinea-kwestie, bij het rechtekken van het massale front, is nog een reden van bijzondere voldoening.

Laat het zijn, dat de P.v.d.A., nu de Nederlandse Regering de Nieuw-Guinea-zaak heeft geinternationaliseerd, er met een zeker triumpfgevoel een bevestiging in wil zien van de politiek die zij in 1958 heeft bepleit met de motie-Burger — een politiek wordt er niet beter of slechter op door het feit, dat een of andere partij een claim op het auteurschap laat gelden. Hoe meer partijen zich een dergelijke eer zouden toerekenen, hoe solider de basis der eensgezindheid. Het Nederlandse Parlement heeft, nadrukkelijk met inbegrip van de

grootste Oppositiepartij, getoond in grote zaken als deze boven de partijen uit een waarlijk nationale politiek te kunnen voeren. Zó was het met de soevereiniteitsoverdracht van het koloniaal gebied aan Indonesië, zó is het ook het soevereiniteits-betwisting, op het stuk van Nieuw-Guinea, ten aanzien van Indonesië.

In deze omstandigheden heeft het niet zo veel zin meer de rechtmatigheid van een speciale auteurs-claim te onderzoeken. In de tien jaren van crisis en conflict heeft zich een evolutie in de geesten voltrokken, die blijkbaar in het huidige Regeringsinitiatief uiteindelijk haar uitdrukkingsvorm moest vinden. Inderdaad heeft de P.v.d.A. via de motie-Burger van 1958 de internationalisatie openlijk in het Parlement aan de orde gesteld, maar déze aftasting week op twee belangrijke punten af van het thans geldende, verderstreckende Regeringsvoorstel: Mr. Burger wilde een Nederlands' consult met bevreemde mogendheden, en een internationaal Trustschap over het beheer in Nederlandse handen, terwijl thans een bindende uitspraak van de V.N. wordt aanvaard zonder een beheersmacht van Nederland.

Men moet daarnaast bedenken, dat de Nederlandse Regering achter de schermen van de wereldpolitiek reeds jaren lang en gaandeweg sterker met de gedachte van internationalisering van het probleem heeft gespeeld en allerlei aftastingen verricht.

Over de opportuniteit van bepaalde gedragswijzen in de praktische politiek, zal, zéker op het moment van handelen, altijd verschil van mening bestaan. Hiertoe behoort óók de vraag, of de motie-Burger van 1958 op dát ogenblik opportuun was — het werd door de toenmalige meerderheid van de 2e Kamer, en zéér fel door Prof. Romme, betwist. Men zag aan die kant er een aantasting van de handelingsbekwaamheid en van de onderhandelingspositie van Nederland in. Dergelijke bruske ingrepen in de opinievorming hebben altijd het dubium van het: tijdig of vóórtijdig? Ze beïnvloeden

zowel de nationale als de internationale opinievorming — en de geweld-ideologie van Soekarno en de dictatoriale methoden van Indonesië voor het bereiken van zijn oogmerken (door Mr. Burger bij de j.l. Kamerdebatten scherp gelaakt) hebben er stellig hun baten uit getrokken. Een profetie is niet gerechtvaardigd alleen door het feit dat ze werkelijkheid is geworden — ze heeft wellicht deze verwerkelijking mede uitgelókt!

Ik wil maar zeggen, dat van de zijde van Mr. Burger een aanspraak op een, in de wind geslagen, voorzienigheid van die kant aan twijfel onderhevig is. Maar het is niet zo belangrijk hier lang over te discussiëren, omdat de geschiedenis, óók langs dit soort omwegen, onafwendbaar haar loop pleegt te nemen.

Het was goed, dat in de Kamerdebatten het nog altijd onwrikbare parlementair-historische geweten, in de belichaming van Prof. Oud, haarfijn uit de doeken heeft gedaan, dat — en dit in tegenstelling tot Mr. Burger's suggestie — de zelfbeschikking der Papoed's, naast de Nederlandse aanspraak op de souvereiniteit, van meet af aan een kernpunt van de Nederlandse Nieuw-Guinea-politiek is geweest.

Er was één wanklank in het, over de kwestie-Nieuw-Guinea zelf overigens hoogstaande parlementaire debat één merkwaardige en onverwachte blinde plek in de (afgezien van de splinterpartijen, de communisten, de pacifistische socialisten en de staatkundig-gereformeerden) frontlijn van indrukwekkende eenstemmigheid der grote partijen: de houding der anti-revolutionairen. Dat juist uit dié hoek, uit beginselkracht en palstaanders-trouw altijd nauwverbonden aan het Nieuw-Guinea-beleid der Regering, en wel uit de mond van de a.r. fractieleider Dr. Bruins Slot, een geluid van onzekerheid werd gehoord, was een onprettige en voor mij nog altijd onbegrijpelijke sensatie.

De anti-revolutionairen, juist zij

in dit gewichtige ogenblik van nationale eensgezindheid, onttrokken zich aan het gezamenlijk front en brachten een dubium in het debat. Wélke de motieven zijn geweest voor deze altijd zo beginselvaste gelederen, om tháns, bij het bepalen van het nationale geweten, zich van de rest af te zonderen, is niet duidelijk geworden. De gehele standpunt-bepaling van Dr. Bruins Slot op dit stuk was vaag en irreëel. De onwerkelijkheid van enig gesprek van Nederland met Indonesië in dit stadium, waarmede Dr. Bruins Slot speelde als met een laatste uitweg, werd door de (ditmaal met inbegrip van de P.v.d.A.!) regeringsgetrouwe partijen scherp aangevallen en zelfs gehegeld. Het feist was — mirabile dictu — Mr. Burger, die de anti's verweet in een gewichtig ogenblik de Regering een slag onder de gordel te hebben toegebracht. Bij zijn repliek gaf Dr. Bruins Slot nauwelijks verweer, trok op de vleugel het front een weinig recht, en verdween met de meestal zo koersvaste karavaan van fractiegenoten volslagen in de mist. Op wélke basis wilt U dan een vrucht-dragend gesprek met Soekarno? — zo werd de a.r. woordvoerder gevraagd. Op geen enkele basis, was zijn antwoord. En dat is niet bepaald bodemvast voor een reële politiek.

Wát er gebeurd zou zijn, bij deze geheimzinnige plotseling blijvende ruggegraatsverweking van de traditionele houwdegens der trouwhartigheid, indien de P.v.d.A., met een derde van de volkswil, het thuisfront voor Minister Luns niet had versterkt, laat zich slechts in een nachtmerrie gissen.

Hoe dat zij, ondanks deze te-leurstelling is de Nederlandse politiek van de Regering moreel wel zeer versterkt. Dat zal ook hard nodig blijken, omdat het Indonesië van Soekarno kennelijk zijn geweldadigheidscampagnes, in een furieuze „mataglap“-gesteldheid, nog schijnt te willen toespitsen.

Het Pacifisme (2)

Enige kanttekeningen

DOOR J. R. G. VERREYDT

Een veel gehoord verwijt der pacifisten, waarmee zij de argumentatie van hun tegenstanders willen ontkrachten, is het verwijt van de zwart-wit schildering. De tegenstanders van het pacifisme zouden zich steeds weer bezondigen aan de zwarte veroordeling van het kommunisme en de opsiëring der Westerse daden met de kleur van de onschuld. Een noodzakelijke nuancering blijft daardoor achterwege. Dit is een verwijt dat evenzeer betrekking heeft op hen die het hanteren. De zwart-wit schildering en de daarmee nauw samenhangende neigingen tot simplificatie wordt door de pacifisten — bewust of onbewust — veelvuldig benut om de publieke opinie ten gunste van het pacifisme te „mobiliseren”.

Kunnen de pacifisten ontkomen aan het zwart-wit patroon? Wij menen van niet. Zeker niet als wij in het blad „De 3e Weg” van juni-juli 1961 lezen wat de toekomst van de derde weg is: „Wij zien in de wereld de daad opkomen, in onze kringen de geweldloze daad. En daarom wilde ik als de naaste strijdmiddelen voor de vrede en voor De Derde Weg spreken over geweldloos verzet. Dit zal moeten gebeuren op dezelfde fronten als waar de oorlogsbevorderaars, de haatzaaiers, de mensen van het geweld strijden, nl. op het psychologische, het ideologische, het economische en het politieke”.

Juist de psychologische faktor is in het zwart-wit patroon een van de wezenlijke elementen. De grootste kracht ontleen de pacifisten toch immers aan de bespeling van het angst- en paniekthema.

SOWJET-ATOOMBOM WERKTE ANGSTKOMPLEX IN DE HAND

De angst voor een „bevorstehende Zerstörung” zoals prof. Schieder die beschreef in zijn „Staat und Gesellschaft im Wandel der Zeit” is een angst die eigenlijk pas goed bestaat sedert de Sowjet-Unie over atoomwapens beschikt. „Het heeft ruim tien jaar geduurd voordat de publieke opinie in de Westerse landen zich van de draagwijdte van deze nieuwe vorm van oorlogsgeweld (atoomwapens) een voorstelling begon te vormen. Het was geen toeval dat het zolang duurde. Zo lang de Amerikanen het monopolie van de

kernwapens bezaten, was de kans dat deze ooit zouden worden gebruikt gering..... Tenslotte bestond het gevaar om met atoombommen te worden bestookt alleen voor het andere kamp; zelf liep men geen gevaar" (Parool 17 okt. 1959).

Vanaf het ogenblik dat de Sowjets over de bom beschikten werd het angstthema eerst pas konsekvent door pacifisten (en Sowjets) bespeeld. Voor dat doel werd geput uit de categorie der griezilverhalen. Bijv. de film „On the Beach". Een vernietigend effect als in deze film getoond wordt, zou pas bereikt worden na het tot ontploffing brengen van een miljoen atoombommen van het zwaarste type (De Volkskrant 5-3-60).

Overigens lijkt deze uitspraak in het verlengde te liggen van de beoordeling die het Moskouse blad „Nieuwe Tijden" (geciteerd in „De Waarheid" van 7-3-60) van dezelfde film gaf. „Nieuwe Tijden" meende dat niet de gehele mensheid te gronde zal gaan als gevolg van een atoomoorlog. Het „Bulletin of Atomic Scientists" van april 1961 vermeldde zelfs dat: „Wanneer we 20 tot 40 miljard dollar aan de niet-militaire verdediging besteden, is het mogelijk het aantal eventuele slachtoffers van 50 tot 100 miljoen tot 5 of 10 miljoen te beperken. We zijn dan minder kwetsbaar voor atoomchantage".

Dikwijls blijkt dus dat we, bij de beoordeling van militair-nucleaire problemen, ons laten leiden door gevoelsoverwegingen, meer dan door zakelijke gegevens.

„Spitst de discussie zich toe op de zedelijke kant van het vraagstuk, dan blijkt vaak dat niet alle deelnemers beschikken over de feitenkennis die nodig is om het (atoom)probleem in zijn geheel te kunnen overzien. Van de militaire en de politiek-strategische mogelijkheden blijkt men soms geheel onkundig te zijn, terwijl technische gegevens die op zichzelf schrikbarend genoeg zijn, naar willekeur worden opgeblazen en door elkaar gehaspeld. Dat de zuiverheid van de discussie daaronder lijdt en een verantwoordelijke oordeelsvorming wordt belemmerd, behoeft geen nader betoog". (Parool 17-10-59).

De medewerker van het Parool staat in zijn mening niet alleen. De directeur-generaal van het (Britse) Royal Institute of International Affairs, C. M. Woodhouse, schreef in dezelfde geest in „The Observer" van 12-1-59. Hij beklemtoonde het gevaar van over-simplifikatie en het terugbrengen van alle problemen tot eenvoudige tegenstellingen en alternatieven. De schrijver beweerde dat het nog steeds mogelijk is een beperkte oorlog te voeren, zelfs een beperkte atomische oorlog.

De pacifistische politiek op basis van angst is dan ook geen realistische politiek. Achter het eenvoudige „tegen de H-bom" steekt een probleem dat duizend maal ingewikkelder is en dat onmogelijk met een simpel „ja of nee" beantwoord kan worden.

Ongelijke machtsverhoudingen leiden tot oorlog. De Duitse socioloog Weber heeft uitvoerig tal van heerschappijtypen beschreven en heeft ons daarmee een inzicht gegeven in allerlei machtsverhoudingen waaruit conflicten tot ontwikkeling kunnen komen. Sociale conflicten immers vloeien voort uit ongelijke machtsverhoudingen. (Drs. P. Valkenburgh in de Militaire Spectator okt. 1961). De Zwitserse professor Emil Brunner schreef

ten aanzien van het machtsevenwicht in de Neue Zürcher Zeitung van 13-4-58: „De vrede in Europa is gedurende de laatste eeuwen voor alles enigszins gegarandeerd geworden door machtsevenwichten. Alles wat deze machtsevenwichten stoort, moet als een mogelijke oorzaak voor het uitbreken van de oorlog beschouwd worden”.

Voorsprong in bewapening is voor de tegenstander een reden die voorsprong in te halen en werkt dus in feite alleen maar als een uitdaging meerdere middelen aan te wenden om het becoegde te bereiken. Deze stelling wordt ook door de kommunisten onderschreven. De Nederlandse kommunist, de Amsterdamse arts B. S. Polak, schreef in het Pleinnummer van februari 1960: „Vervolgens heeft de regering van de V.S. alles in het werk gesteld om het monopolie van deze kernwapens te behouden, en dat monopolie te gebruiken in de machtsstrijd die ging komen. Het is niet het gevolg van een verdienstelijk politiek van de politiek van de V.S., maar van een verstandige politiek van de regering van de S.U. dat dit streven niet is gelukt. Daardoor is een situatie ontstaan, waarin de S.U. in gelijke mate over kernwapens beschikt als de V.S. en in die situatie wordt de mensheid bedreigd met een zodanige vernietiging dat dit een reden temeer is om een toekomstige oorlog te voorkomen”.

Uit deze opmerking van Polak kan toch wel gedistilleerd worden dat de Sowjet-Unie de atoombom ziet als een chantagemiddel. Vooral ook omdat de Sowjet-Unie nooit iets heeft gedaan om de bom toen hij nog exclusief Amerikaans bezit was onder internationale controle te plaatsen. Van Sowjet-zijde werd een evenwicht in nucleaire bewapening van zodanig belang geacht, dat de Unie eenvoudigweg weigerde het voorstel van Truman, Attlee en Mackenzie, om de atoombom onder internationale controle te zetten, te aanvaarden. De Sowjets hadden op dat ogenblik zelf de bom nog niet, maar hoopte haar te krijgen. (Prof. dr. F. Peeters in „Burgerrecht” van 31 dec. 1960, die daarin Alexander Dallin's „Die Sowjet Spionage, Prinzipien und Praktiken” citeert).

Zodra het totaal van de machtsmiddelen van een bepaalde staat minder is dan dat van de potentiële belager, bestaat er praktisch een permanent oorlogsgevaar. Het teloorgaan van het machtsevenwicht kan dus ernstige konsekventies hebben. Wij mogen bij de gedachte aan een machtsevenwicht niet alleen denken in termen van materiale aard. Ook het teloorgaan van het politieke of ideologische machtsevenwicht kan dus een zeer groot gevaar inhouden.

Hitler bijv. liet zich bij zijn aanval op Engeland leiden door de gedachte dat het Engelse pacifisme het land stormrijp zou hebben gemaakt. Het ontbreken van een machtsevenwicht op dit punt lokte dus de aanval uit. En wanneer dus de akties der pacifisten doeltreffend mochten blijken, zou het eerste gevolg hiervan zijn, dat de staten waarin het pacifisme een sterke politieke „macht” vormt, zouden worden overgeleverd aan de genade van staten waarin het machteloos was. (Arnold Toynbee, Oorlog en Beschaving, bladz. 10).

Het pacifisme krijgt de meeste kansen tot het ontplooiën van activiteiten in de z.g. open maatschappijvorm. Derhalve zal het in de eerste plaats daar zijn kansen trachten uit te buiten. Waarmee dus in uiterste konsekventie

doorgevoerd het machtsevenwicht ten voordele van de gesloten maatschappijvorm verloren zou gaan. De pacifisten doen er daarom goed aan allereerst te ijveren voor een evenwicht ten aanzien van het ontplooiën van pacifistische activiteiten in de open Westerse Maatschappijvorm en de gesloten kommunistische maatschappij. Terwille van de vrede.

Gehuwd of ongehuwd in de inkomstenbelasting

HET JONGSTE CENTRUM-RAPPORT

DOOR H. NIELE

Het Centrum voor Staatkundige Vorming heeft de belastingheffing van inkomen en vermogen in het licht van de momenteel aanhangige wetsontwerpen in studie genomen en onder bovenstaande titel een voltooid deel van deze studie openbaar gemaakt. Gaarne voldoe ik aan het verzoek van de redactie deze deelstudie bij de lezers van het Maandschrift in te leiden. Als lid van de commissie, die onder voorzitterschap van Prof. Mr. L. J. M. Nouwen aan het rapport heeft gewerkt, ben ik bij de wording ervan nauw betrokken geweest en ik weet dat, al moge de titel misschien een vlot en makkelijk te volgen betoog doen vermoeden, in werkelijkheid de gedegen bezinning op het onderwerp geleid heeft tot een geschrift, dat zich niet zonder inspanning lezen laat. In dit artikel hoop ik aan te tonen dat de actualiteit en belangrijkheid van de aangesneden problemen deze inspanning alleszins goed maakt.

Bijna iedereen weet zich door de belastingheffer, de fiscus, getroffen in wat hem — laat ik mij voorzichtig uitdrukken — nogal dierbaar is, zijn portemonnaie. Dat men snel en heftig reageert op fiscale onbillijkheden is daarom begrijpelijk. Maar komt het er op aan op verantwoorde wijze met onpartijdige afweging van alle betrokken belangen na te gaan of er inderdaad van een onbillijkheid gesproken mag worden, dan trekt menigeen zich met een beroep op de ingewikkeldheid van het belastingrecht uit de discussie terug. Veelal terecht. De gecompliceerde betrekkingen, welke in ons dicht bevolkte en stevig georganiseerd land tussen de mensen bestaan, maakt de praktijk van de belastingheffing inderdaad tot 'n dikwijls niet eenvoudige zaak. Heeft men echter een goed inzicht in het maatschappelijk gebeuren, waaraan de belastingheffing is vastgeknoopt, dan is met vrij grote waarschijnlijkheid de fiscale problematiek niet langer ondoorzichtig. De ingewikkeldheid van het belastingrecht is vrijwel steeds terug te voeren op de ingewikkeldheid van de onderlinge menselijke betrekkingen.

De aantrekkelijkheid van ons onderwerp is nu, dat het zich richt op maatschappelijke situaties, die ieder van ons kent. Het is daarom ook iedereen mogelijk zich in het onderwerp in te leven en tot een oordeel te komen. Mede om deze reden is tot deze afzonderlijke deelstudie besloten.

Voor een goed begrip van de stof is een duidelijke voorstelling van de progressie in het tarief van de inkomstenbelasting onontbeerlijk. Het lijkt misschien overbodig bij het in onze tijd zo veelvuldig gebruikte begrip, progressie stil te staan. Ik wil dit toch met een enkel woord doen, want veelvuldig gebruik wil nog wel eens duiden op haastig en slordig gebruik. En gelet op de ondoordachte opmerkingen, welke regelmatig juist over de progressieve werking van de inkomstenbelasting worden gehoord, is dit niet zelden het geval. De recente polemieken van het buitenshuis werken van de gehuwde vrouw geven er vele voorbeelden van.

De inkomstenbelasting is een heffing naar draagkracht. Dit kan voeren tot de gevolgtrekking, dat het tarief niet proportioneel mag zijn d.w.z. geen belastingbedrag mag aanwijzen naar een gelijkblijvend percentage. Hieraan ligt de constatering ten grondslag, dat een belasting van bijvoorbeeld f 1000,— bij een inkomen van f 5000,— zwaarder treft dan een van f 10.000,— bij een inkomen van f 50.000.—, omdat de onvervuld gebleven behoeften in het eerste geval een meer noodzakelijk karakter hebben dan die van het tweede geval. Eerst en vooral immers zal men inkomsten aanwenden voor voorziening in elementaire behoeften en pas daarna, naarmate het inkomen daar ruimte voor laat, aandacht hebben voor minder urgente verlangens. Door middel van een heffing, waarbij men zich het inkomen in moten onderverdeeld denkt en vervolgens elke volgende moot met een hoger percentage belast dan de voorgaande, kan men trachten op deze toestand aan te sluiten. Een poging, die alleen slagen zal als de onderverdeling in moten met de maatschappelijke werkelijkheid overeenstemt. In hoever het huidige tarief aan deze eis voldoet, is een vraag die buiten het gestelde onderwerp valt en dus hier onbesproken blijft. Wij aanvaarden de huidige tariefopbouw als gegeven en stellen vast dat hij progressief is en uitgewerkt in een kolom van twee cijferreeksen, de eerste opklimmend de inkomens aangevend en de tweede de bij de inkomens behorende belastingbedragen. De progressie is kenbaar aan het feit, dat de belastingbedragen een steeds groter deel uitmaken naarmate het inkomen stijgt. Het heffingspercentage is niet gelijkblijvend, maar toenemend.

Vormt men zich van het voorgaande een goed beeld, dan zal men zich niet laten verleiden tot bijvoorbeeld deze uitspraak: de gehuwde vrouw betaalt voor werk buitenshuis meer belasting dan de ongehuwde. Verdienen twee vrouwen, een getrouwde en een ongetrouwde, ieder evenveel, dan zal inderdaad behoudens een toevallige uitzondering de een een groter deel aan de fiscus afdragen dan de ander. Wie van beiden is echter nog een open vraag, want het al of niet gehuwd zijn is niet de enige factor, die hierbij een rol speelt. Reeds hierom is de uitspraak onzuiver of — zo men wil — ongelukkig gesteld. Maar belangrijker is de misvatting, dat men op deze wijze zou mogen vergelijken. De wet kent namelijk geen heffing over de afzonderlijke inkomsten van de echtgenoten, doch alleen over de gezamenlijke inkomsten. De gehuwde vrouw wordt niet afzonderlijk belast.

Ook de gehuwde man niet. De uitspraak gaat derhalve uit van een niet bestaande figuur en veroordeelt daarmee zichzelf. Wat men in feite voor ogen heeft, is geheel iets anders nl. de progressieve werking van de samenvoeging van de inkomens van man en vrouw. Het is zaak dit goed te onderkennen. Deze werking manifesteert zich scherp bij elke vergelijking van een inkomensstijging met de begeleidende toeneming van het belastingbedrag. Bijverdiensten van de vrouw, maar evenzeer van de man — het tarief maakt geen onderscheid tussen man en vrouw — kunnen tot deze vergelijking aanleiding geven. Als het gaat om de berekening van het geldelijk voordeel, dat additioneel inkomen zal opleveren, brengt men uiteraard de meer verschuldigde belasting erop in mindering. Maar het is onjuist uit deze berekeningsmethode te concluderen tot een oorzakelijk verband tussen het toegevoegde inkomen en de stijging van het belastingbedrag. Het marginale percentage immers, d.i. het percentage over de top van het inkomen, hangt oorzakelijk alleen maar samen met de totale grootte van het inkomen. Aan het hoge tarief over de top is daarom elk deel van het inkomen, geen enkel uitgezonderd, debet naar de maat, waarin het bijdraagt tot de totale grootte. De bewering, dat een bepaald deel van het inkomen zwaarder wordt belast als gevolg van de progressie, is onjuist en duidt op een verkeerd verstaan van het begrip progressie. Ondanks de schijn soms van het tegendeel roept de progressie in het tarief geen verschil op naar gelang van de aard van de inkomsten of van de persoon van de inkomensgenieter. Ik meen er goed aan te doen hierop nog eens met nadruk de aandacht te vestigen.

Ik kom nu tot een bespreking van het rapport. Tot onderwerp is genomen de invloed van leefgemeenschappen op de draagkracht van de enkeling. De meest voorkomende leefgemeenschap is uiteraard die van gehuwden. Maar ook vele anderen vormen een gezamenlijke huishouding. Men denke aan twee samenwonende werkende vriendinnen, aan een weduwnaar met inwonende dochter, aan samenwoning van broer en zuster, aan concubinat en enz. Door vergelijking nu van al deze verschillende groepen van belastingplichtigen wordt getracht de draagkrachtsverschillen vast te stellen en op aanvaardbare wijze in de regeling van de inkomstenbelasting te verwerken. Een opsomming van de conclusies geeft binnen het korte bestek van dit artikel, naar het mij voorkomt, de beste indruk van het bereikte resultaat.

Met betrekking tot de arbeid van de gehuwde vrouw buiten de eigen gezinshuishouding stelt de minister een forfaitaire kostenaf trek voor, onafhankelijk van de vraag of er kosten gemaakt worden en hoe groot deze kosten zijn. Het Centrum stelt daartegenover dat de beroepsarbeid van de vrouw dient te leiden tot een aftrek van de werkelijk gemaakte kosten terzake van deze arbeid en dat geen rekening gehouden mag worden met het verschil in inspanning, waarmede het inkomen is verworven.

De samenvoeging van de inkomens van echtgenoten is geboden om een gelijke behandeling van echtparen te waarborgen. Door samenvoeging bepale men daarna de grootte van de gemeenschappelijke inkomstenbelastingsschuld. Dit is in overeenstemming met de bestaande en de voorgestelde wettelijke regeling. Het Centrum wijst erop, dat de inkomenssplijting, een in

het Amerikaanse belastingrecht voorkomende figuur, eerst een samenvoeging veronderstelt en daarom op de verhouding van de echtparen onderling geen invloed heeft. Wel wijzigt zij het verschil in belastingdruk tussen gehuwden en ongehuwden, waarop later wordt teruggekomen.

Bij de vaststelling van de belastingschuld speelt soms het persoonlijk inzicht of de persoonlijke wil van de belastingplichtige een rol, zoals bij kwesties inzake winstberekening en vervroegde afschrijving. Aan de gehuwde vrouw wordt ook in de voorgestelde wettelijke regeling dit recht onthouden. Het Centrum verheft hiertegen zijn stem. Voorts pleit het voor de mogelijkheid de gemeenschappelijke inkomstenbelastingsschuld desgewenst aan ieder van de echtgenoten toe te delen naar rato van ieders inkomen.

Vervolgens de ongehuwden binnen het gezichtsveld trekkend, komt het Centrum tot de volgende conclusies en suggesties:

1. Vastgesteld wordt een inkomstenbelastingtarief, dat gebaseerd is op het huidige gehuwdentarief met dien verstande, dat bij de helft van het in de tabel opgenomen inkomen verschuldigd is de helft van de volgens het huidige tarief verschuldigde belasting.
2. De belasting van iedere echtgenoot, die niet duurzaam gescheiden leeft, wordt berekend volgens de onder 1 bedoelde tabel over de helft van het gezamenlijke inkomen. De belastingaanslag wordt over het geheel gesteld ten name van de man, tenzij een van beide echtgenoten het verzoek doet een afzonderlijke aanslag te ontvangen, in welk geval de totale belastingschuld naar rato van ieders inkomen wordt verdeeld. (Hieruit volgt dus, dat de splitsing voor de groep echtparen geen verschil in belastingheffing ten gevolge heeft).
3. Aan de ongehuwde, die aantoonde dat hij geen deel uitmaakt van een leefgemeenschap, wordt een inkomensreductie verleend van 10% van zijn inkomen, met een minimum van f 500,— en een maximum van f 4000,—.
Onder leefgemeenschap wordt verstaan een samenleving van twee of meer personen, waarbij de band tussen deze personen op een niet-economische basis berust.
4. Aan een ongehuwde, die aan een leefgemeenschap meer doet toekomen dan de voordelen, die hij aan het leven in de gemeenschap ontleent, wordt een inkomensreductie verleend van de helft van vorenbedoeld excedent, met een maximum van f 5000,—.
5. Ongehuwden, die gehuwd geweest zijn, worden belast voor tweemaal de belasting over de helft van het inkomen, indien zij de huishouding op dezelfde voet voortzetten.
6. De gezinsarbeid van een lid van een leefgemeenschap levert geen belastbaar inkomen op.
7. Uit het vorenstaande vloeit een belastingverzwaring voor de samenwonende vrijgezellen voort. Te overwegen ware of en in welke mate aan jeugdige belastingplichtigen (al dan niet gehuwd) een belastingreductie dient te worden verleend terzake van de besparingen, welke zij voor de aanschaf van meubilair verrichten.

Het is niet doenlijk hier op deze conclusies en suggesties nader in te gaan. Naar ik hoop komt uit de enkele vermelding voldoende naar voren dat de bestaande regelingen met meer kritische zin kunnen worden gezien de minister bij de voorgestelde regeling heeft getoond.

Nieuwe boeken

WILHELM LETTENBAUER, Moskau das Dritte Rom, München 1961, Verlag Anton Pustet, 93 pag.

Deze uitgever heeft ons al meer ver-rast met uitstekende boekjes over de Russische geschiedenis. Deze studie van Lettenbauer is bijzonder interessant, omdat het achter het in de zestiende eeuw ontstane beeld van Moskou als het derde Rome de wortels blootlegt van vele raadsels in de Russische geschiedenis. De geestelijke invloeden daarvan werken tot in onze tijd door. Dit in kort bestek helder voor de lezer te schetsen is de grote verdienste van Lettenbauer.

PAUL ROTH, Opium für das Volk, München 1961, Verlag J. Pfeiffer, 189 blz.

Dr Paul Roth, die in 1925 geboren werd en verscheidene jaren in Russische krijgsgevangenschap doorbracht, heeft in dit boekje getracht korte, heldere antwoorden te geven op vragen als: wat leert het kommunisme, hoe is de verwezenlijking daarvan verlopen, bestaan er klassen in de kommunistische staat etc. Een poging, waarin hij alleszins is geslaagd.

Een boekje, niet geschreven voor de deskundigen, maar voor hen, die niet op de hoogte zijn van de kommunistische leer. Het zal ongetwijfeld zijn weg naar zeer vele lezers wel vinden.

RICHARD DIETRICH, Berlin, Neun Kapitel seiner Geschichte. Berlin 1960. Walter de Gruyter & Co. Verlag. 297 blz.

De uitgever heeft hiermede een boek van standing uitgebracht, gestoken in een waardige en kostbare band en verlucht met een twintigtal foto's van historische be-

tekenis en een nog groter aantal tekeningen en plattegronden.

Het boek heeft niet de bedoeling een volledige geschiedenis van de wereldstad Berlijn te schrijven, maar de negen, in meerdere of mindere mate aan elkaar geregen hoofdstukken van verschillende auteurs van grote naam geven toch wel een uitstekend totaal-indruk van de wording en het wezen van deze in meer dan een opzicht voorname stad.

Het is een verademing om in onze tijd, nu de crisis om Berlijn op een nieuw hoogtepunt is gekomen, zich te kunnen verdiepen in de geschiedenis en de beschrijving van het prachtige, historisch rijke en onverdeelde Berlijn. Wij kunnen ons voorstellen dat velen juist nú de weg naar dit werk zullen vinden. De brug naar het heden vinden we terug in het laatste hoofdstuk (IX), dat onder meer de politieke ontwikkeling sedert 1945 beschrijft onder de titel „Wiederaufbau und Selbstbehauptung“.

Alle lof voor dit goed geschreven boek over „deze merkwaardige, opwindende, vitale stad, die nog steeds de werkelijke hoofdstad van Duitsland is“ (woorden van: Ernst Reuter, vroegere burgemeester van West-Berlijn). J.R.

ARNOLD BERGSTRAESSER, Führung in der modernen Welt, 56 pag.,

MUSHIN MAHDI, Die geistigen und sozialen Wandlungen im Nahen Osten, 103 pag.,

BERNARD WELTE, Über das Wesen und den rechten Gebrauch der Macht, 29 pag., alle te Freiburg 1961, Verlag Rombach.

Deze boekjes verschijnen in de reeds eerder in deze rubriek besproken „Schriftreihe zu grundsätz-

lichen und aktuellen Fragen". Het boekje van Bergstraesser behandelt de sociologische veranderingen, die zich in deze eeuw aan het voltrekken zijn. Goed geschreven en instruktief. De orientalist prof. Mahdi uit Chicago geeft een analyse van de islamitische wereld in het nabije oosten, waarbij hij aandacht geeft aan vele verschijnselen, welke de opkomst van de Arabische staten vergezellen. Voor het verstaan van de ontwikkeling die daar plaats vinden een heldere en gedegen uiteenzetting. De katholieke filosoof Bernhard Welte, behandelt een thema, dat het middelpunt is van vele discussies. Een boekje, dat een bestudering volop waard is, dat niet op alle vragen antwoord geeft (wat de schrijver ook niet heeft geprobeerd), en dat zeer dienstbaar is als discussiestof.

WILHELM G. GREWE, Deutsche Aussenpolitik der Nachkriegszeit, Stuttgart 1961, Deutsche Verlags-Anstalt, 540 blz.

Een monumentaal werk van een eminente schrijver: de ambassadeur van de Bondsrepubliek in Washington prof. Dr Wilhelm G. Grewe. De uitgever zegt er o.i. terecht van, dat dit de eerste „lückenlose" geschiedenis is van de na-oorlogse politiek in Duitsland. Grewe was bij al die dynamische gebeurtenissen, die deze geschiedenis hebben gemaakt, rechtstreeks betrokken. Diplomaat en rechtsgeleerde, politicus en wetenschapsmens, verwerkte hij deze ervaringen in een werk, dat tot de belangrijkste publikaties van de laatste tijd kan worden gerekend. De opvallendste verdienste ervan is, dat het een samenvoeging van delen is geworden, die het doel van de na-oorlogse Duitse politiek helder voor ogen stelt. Een evenwichtige kompositie dus, die het lezen van werken van deze omvang nauwelijks tot een opgave

maakt. Men kan slechts gissen naar de hoeveelheid bronnen-materiaal, die aan het boek ten grondslag liggen, maar Grewe's analyses zijn er desondanks scherp en puntig bij gebleven. Het mag in feite niet ongelezen blijven door een ieder, die zich met het internationale politieke gebeuren bezighoudt, zeker niet op een ogenblik, waarop het Duitse vraagstuk in het centrum van de aktualiteit staat.

TIBOR MENDE, La Chine et son ombre, Parijs 1960, Editions du Seuil, 1960, 322 pag.

Dit boek verscheen eerder in het Engels. Tibor Mende heeft een grote reis door China gemaakt. Zijn indrukken vindt terug in deze beschrijving van een China, dat zich welbewust van haar invloed op de gang van zaken in de wereld. Tibor Mende heeft zich niet bepaald tot noteren alleen. In zijn beschouwingen graaft hij naar de wortels van het China van vandaag. Zo is dit boek tegelijkertijd een historisch werkstuk geworden, dat men kan rangschikken onder de belangrijkste publikaties over het fenomeen China.

ANTON ZISCHKA, Van oorlog naar Vrede, Tilburg 1961, Nederlands Boekhuis, 328 pag.

Weer een boek van Zischka, wiens pen het hele wereldgebeuren volgt, niet vanachter zijn bureau, maar ter plaatse. Zischka is een eigengeaard schrijver. In al zijn boeken wordt men gekonfronteerd met een positieve visie. Hij speurt naar de menselijke beweegredenen achter de feiten en voortdurend is het dan ook de mens die in zijn reportages naar voren komt. Zijn boeken zijn geschreven voor een groot publiek, zonder echter concessies te doen van popularisering. Ook dit werk zal stellig zijn weg weer vinden naar talrijke lezers.

PUBLICATIES

VAN HET CENTRUM VOOR STAATKUNDIGE VORMING

Bij het bureau van het Centrum voor Staatkundige Vorming, Prinsegracht 95 's-Gravenhage, zijn o.a. de volgende uitgaven verkrijgbaar:

No.	Titel	Prijs
7	Richtlijnen voor een nieuw radiobestel (1948)	f 0,60
14	Wereldomroep; richtlijnen voor een nieuw wettelijk bestel (1950) ..	0,50
24	Arbeid van de gehuwde vrouw buiten haar gezin (1951)	„ 0,50
34	Loonpolitiek; meer vrijheid in de loonvorming; inschakeling van bedrijfsorganen (1952)	„ 0,65
38	Arbeid van de vrouw; zijn verdergaande overheidsmaatregelen wenselijk ? (1953)	„ 0,40
40	Sociale voorzieningen voor zelfstandigen (1953)	„ 1,—
41	Kinderbijslag naar verhouding van het loon (1953)	„ 0,80
45	Overheid en Humanistisch Verbond (1954)	„ 1,75
60	Enige vraagstukken betreffende het ontslagrecht (1956)	„ 0,75
67	Verbreiding van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (1957) ..	1,—
75	Regeling van de financiële verhouding tussen het rijk en de gemeenten (1958)	„ 2,—
80	Ziektekostenvoorziening; beginselen en richtlijnen voor een wettelijk stelsel (1959)	„ 4,—
81	Televisiebeleid en reclame (1959)	„ 0,75
83	Overheid en middenstandsvoorlichting (1960)	„ 1,50
85	Het ontwerp van Wet tot beperking van het verhaalsrecht (1960) ..	0,75
86	De ontwikkeling van het sociale denken; rede van Dr R. C. Kwant O.E.S.A.	„ 1,50
87	Televisiebeleid en reclame; aanvullende publicatie (1960)	„ 1,25
88	Grondgedachten over overheidsvoorlichting (1960)	„ 1,25
89	Effecten en bezitsvorming (1960)	„ 2,—
90	Emigratiebeleid en werkgelegenheid (1961)	„ 1,50
91	Eigendom in het ontwerp nieuw Burgerlijk Wetboek (1961)	„ 1,75
92	L'Europe des patries; inleiding door Dr W. J. Schuijt (1961)	„ 0,75
93	Openbaarheid bij publiekrechtelijke bedrijfsorganen (1961)	„ 3,75
94	Wettelijke regeling van de werkstaking (1961)	„ 1,25
95	Principiële beschouwingen over beperking van het verhaalsrecht; nadere publicatie (1961)	„ 0,40
96	Gehuwd en ongehuwd in de inkomstenbelasting (1961)	„ 1,—

Een volledige lijst van publicaties wordt op aanvraag verstrekt. De prijs van een abonnement is f 7,50 per kalenderjaar.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN
DR. L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELSVOORT, DRS A. W. H. J. QUAEDVLIET
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 15

NOVEMBER

NUMMER 9

De Sowjet-Unie en het Kolonialisme (1)

DOOR G. GIELEN

*„Geen volk kan vrij zijn, dat een ander volk
onderdrukt”.....*

*(N.S. Chroestjof in de 15e algemene vergadering
van de V.N.)*

1) HET KOMMUNISME EN DE ZELFBESTEMMING

De Russische politiek is onveranderlijk imperialistisch. De breuk van 1917 veranderde dan ook niets in de traditionele zucht naar verovering en annexatie. Het bolsjewisme, als synthese van kommunisme en imperialisme, greep zelfs verder dan de tsaristische aspiraties waren gegaan. Waren deze voornamelijk door defensieve overwegingen ingegeven, nu kwam dit imperialisme mede in het teken te staan van een agressieve leer, waarvan de opdracht was de gehele wereld te veroveren. En waarvan het gevolg was, dat Chroestjof vandaag aan de dag aan het hoofd staat van het grootste koloniale rijk van onze tijd. Daarentegen is het Westelijke kolonialisme een anachronisme geworden. In de periode 1939-1960 werden 41 voormalige kolonies onafhankelijk met een gezamenlijke bevolking van meer dan 800 miljoen. Telde het kommunistische rijk in 1939 nog maar 170 miljoen mensen, het zijn er nu, China medegerekend, bijna één miljard. (vgl. tabel I en II, pag. 313 e.v.)

DE LEMEN FUNDERING

De woorden „zelfbestemming” en „onafhankelijkheid” liggen de kommunistische leiders in de mond bestorven. Onophoudelijk tracht de Sowjet-regering de wereld ervan te overtuigen, dat haar buitenlandse politiek steunt op de hoogste morele overwegingen. De Sowjet-Unie verklaart zich voortdurend tot voorvechtster van de bevrijding van de volkeren van het

juk van het kapitalisme, tot beschermster van al degenen, die worden onderdrukt. De aanklachten tegen het westelijke kolonialisme grenzen aan de hysterie. Het is „een modderpoel”, roepen de kommunistische leiders verontwaardigd uit, het moet zo spoedig mogelijk verdwijnen naar „de mestvaelt van de geschiedenis”. Maar „het schuim van de kolonialisten” zetelt heden ten dage in Moskou. De Sowjets hebben de verklaring van 15 november 1917 over de zelfbestemming van de Russische volkeren stelselmatig miskend. Ten aanzien van andere volkeren, die direkt of indirekt onder Sowjetbestuur leven, is zelfbestemming identiek aan „burgerlijk nationalisme”, dat „onverzoenlijk vijandig” staat tegenover het „proletarisch internationalisme”. Stalin formuleerde het in 1923 al zo, dat de zelfbestemming geen „hindernis mag worden voor de verwezenlijking van het recht van de arbeidersklasse op de diktatuur”. Het heeft altijd tot de meesterstukken van het kommunistische denken behoord een zelfde zaak op twee aan elkaar tegen-gestelde manieren uit te leggen.

„Bestaan er soms in onze multinationale staat twisten of vijandschap tussen de volkeren”, vraagt Chroestjof¹⁾. „Neen”, antwoordt hij, „iets dergelijks bestaat bij ons niet en kan er ook niet bestaan”. Daar heeft hij gelijk in, want de volkeren binnen de Sowjet-Unie hebben eenvoudig niet het recht, noch de mogelijkheid een eigen nationaal leven te leiden. Probeerden zij dat wel, dan grepen de Sowjets in uit naam van de strijd voor het socialisme en de socialistische beginselen. Dit is het zogenaamde „hogere recht”, waaraan al het andere is onderworpen. En met een soortgelijke rechtsinterpretatie legde, nu een jaar geleden, de beul in de staatsgevangenis van Boedapest de strop rond de nek van een aantal Hongaren, die tijdens de opstand van 1956 nog te jong waren om te worden opgehangen.

De kommunistische leiders zijn uitermate gevoelig, wanneer hen wordt verweten, wat zij anderen in de schoenen trachten te schuiven. Zij zijn dat met name op het gebied van het kolonialisme. En men kan er nauwelijks aan twijfelen, dat zij zich terdege bewust zijn van de achilleshiel in hun anti-koloniale propaganda. De opbouw van hun imperium verliep allerminst volgens de „wetten van de maatschappelijke ontwikkeling”. In zoverre daar wetten aan te pas kwamen, waren het die van de straat, van de terreur. Terecht heeft Pater Bruckberger opgemerkt: „De terreur is zozeer een element in de geest van het kommunistische systeem, dat Chroestjof, Stalins excessen ontmaskerend, hem in werkelijkheid verwerpt de toepassing van de terreur op authentieke kommunisten. Hij verwierp het geweld niet als regeringssysteem, noch de terreur gebruikt in de strijd tegen tegenstanders van het kommunisme: bij de tegenstanders van het kommunisme vindt men geen onschuldigen. **Wie niet kommunist is kan naar de hel lopen.**”²⁾ Deze terreur in de gehele systematiek van de kommunistische onderdrukking plaatst het kolossale gebouw van het kommunistische imperium op een lemen fundering. Iedere verschuiving is levensgevaarlijk. Verschuivingen, die niet alleen nog steeds mogelijk zijn van binnen uit, maar vooral tot stand kunnen worden gebracht door invloeden van buitenaf. En wat de Sowjets daarom wellicht meer vrezen dan wie of wat ook, is de gedachte dat vandaag of morgen de ogen van de wereld voorgoed zullen opengaan voor hun koloniale regiem.

De rede van de Canadese premier Diefenbaker in de 15e algemene vergadering van de V.N., waarin hij aan het voorbeeld van de Oekraïne het Sowjetkolonialisme aan de kaak stelde, deed de kommunisten even de adem inhouden. Want de woorden van de Canadees, die door de zender „Liberty” over het ijzeren gordijn werden gebracht, vonden in de Oekraïne zoveel weerklank, dat de geharde apparatsjiki grote moeite hadden de in beroering gebrachte geesten te bezweren. Wat zal er gebeuren als het héle Westen Chroestjofs eis van „vrijheid en onafhankelijkheid voor alle koloniale volkeren” zou vervuld willen zien voor landen als Estland, Litauen, de Oekraïne en Hongarije? En wat als de jonge volkeren zich hierbij zouden aansluiten?

Op de Bandoengkonferentie van 21 april 1955 wees de eerste minister van Ceylon, sir John Kotelawala, reeds op „die andere vorm van kolonialisme”. De leider van de Braziliaanse delegatie in de V.N., de voormalige minister van Buitenlandse Zaken, Alfonso Arinos, verklaarde op 27 september 1961: „Het Berlijnse probleem kan niet gescheiden worden van de zelfbeschikking van Oost-Duitsland. De vloed van vluchtelingen is een bewijs voor het neo-kolonialisme, dat daar heerst.” In dezelfde geest uitte zich de president van Peru, Manuel Prado. Hij verklaarde, dat de vreedzame koëxistentie de toepassing van het beginsel van de zelfbeschikking betekende voor alle volkeren in de wereld, niet alleen op de continenten, waar thans nieuwe staten zijn ontstaan, maar ook in Europa. Marcis Falc n Briceno, minister van Buitenlandse Zaken van Venezuela, verklaarde in de V.N., dat het Duitse volk op grond van het zelfbeschikkingsrecht over zijn toekomst moet kunnen beschikken. In de lopende V.N.-zitting kon men vele van deze geluiden beluisteren: van de vertegenwoordigers van Kameroen, de voormalige Belgische Kongo, van Niger („de zelfbeschikking is niet alleen een privilege van de voormalige koloniale volkeren, maar moet op grond van zijn universele betekenis overal toepassing kunnen vinden, waar volkeren op een of andere wijze niet onafhankelijk zijn”), van Gabon, iibi , Cyprus, Ecuador, Chili. En op de Commonwealthkonferentie in Londen van september 1961 verklaarde de minister van gezondheid van Malakka: „Nu het kolonialisme, zoals wij weten aan het verdwijnen is, is er een andere vorm van kolonialisme en imperialisme aan het ontstaan. Deze nieuwe vorm is uitermate sinister. In dit opzicht herinner ik aan Hongarije, Polen, Roemenië, en aan het lot van Tibet en de systematische negatie van de fundamentele menselijke rechten voor het Tibetaanse volk”.

„TEN DODE OPGESCHREVEN”.....

Het zijn uitspraken, die op de kommunistische barometers worden geregistreerd. Niet zonder verlichting zullen hun waarnemers daarbij constateren, dat deze uitlatingen nog geen gezamenlijk offensief van de wereld tegen het kommunistisch kolonialisme betekenen. Maar zij kunnen er de voorboden van zijn en dat is de nachtmerrie van de kommunistische diktatuur. Het geschreeuw tegen het Westen kan men geveeglijk voor een deel ook

daartoe terugbrengen, dat hiermede een uitlaatklep wordt gevonden voor de eigen angstgevoelens. De diktatuur bedwelmt zich immers graag aan zijn eigen stem. De stemmen van Hitler en Goebbels krijsten nog uit de luidspreekers toen het duizendjarig rijk in rook en vlammen opging. Het kommunisme vestigde een diktatuur, die onvergelijkelijk groter is dan die van het nazisme. En het schreeuwt naar verhouding harder.

„Het (koloniale regiem) is ten dode opgeschreven en zijn ondergang is een kwestie van tijd”, voorspelde Chroestjof. Daarin zijn wij het volledig met hem eens. Wellicht komt die tijd nog sneller dan wij kunnen voorzien, als — om wederom Chroestjofs eigen woorden te gebruiken — overgegaan wordt „tot het laatste offensief tegen het kolonialisme, zoals een eeuw of anderhalve eeuw terug de beschaafde mensheid het offensief is begonnen tegen de slavenhandel en het slavenbezit en aldus ruim baan maakte, niet alleen voor de politieke, maar ook voor de economische ontwikkeling van de maatschappij”.

2) HET KOLONIALISME EN DE JONGE LANDEN

Sprekend over het Sowjetkolonialisme, ontmoet men niet zelden het verwijt, dat wij de laatsten zijn, die hierover iets mogen zeggen. Vergeet niet, zo redeneert men ongeveer, ons eigen koloniale verleden en vooral niet, dat nog lang niet alle resten en randverschijnselen ervan zijn opgeruimd. Men komt hiermede terecht in een discussie, waarin het laatste woord nog niet is gezegd en waarop wij hier ook niet volledig kunnen ingaan. Slechts enkele opmerkingen. Hoe het ook zij: het westelijke kolonialisme wordt opgeruimd, is het praktisch al. De publieke opinie heeft alle recht en alle mogelijkheden bij die opruiming zijn invloed te doen gelden. Zij heeft van die rechten en mogelijkheden gebruik gemaakt. Niet zelden was of is zij de drijvende kracht bij de dékolonisatie, wat overigens een normaal verschijnsel is in een democratisch bestel. Niemand met gezond verstand zal overigens ontkennen, dat het bewustzijn van onze koloniale fouten, van ons imperialistisch verleden een positieve kracht kan zijn. Iets geheel anders is het, wanneer men dit schuldbewustzijn gaat kultiveren. Iets geheel anders is het ook, als wij omwille van dit schuldbewustzijn stilzwijgend zouden moeten toezien hoe een ander kolonialisme steeds grotere stukken uit de wereldkaart wegvreet.

Het Westen bewijst zichzelf, de jonge landen en de wereld geen betere dienst als het zich van een verkeerd schuldbewustzijn bevrijdt. Of de jonge landen dit nu beseffen of niet, hun pas verworven vrijheid staat of valt met de onze. Of zoals Time schreef naar aanleiding van de konferentie van niet-gebonden landen in Belgrado: „Wat zij (de niet-gebonden landen) niet begrijpen is, dat zij zich de weelde van het neutralisme kunnen veroorloven in zoverre het Westen zich plaatst tussen hen en het Russische streven naar de wereldheerschappij. Als de westelijke 'imperialisten' zouden ondergaan, gaat de vrijheid, die de neutralen zich nog maar sinds kort hebben verworven, met hen ten onder”.

Nehroe, die men toch geen fanatisme kan toeschrijven, heeft de volgende woorden neergeschreven: „Communism has definitely allied itself to an approach of violence. Even if it does not indulge normally in physical violence, its thought is violent, and it does not seek to change by persuasion or peaceful, democratic pressures, but by coercion and indeed destruction and extermination.”³⁾ Tegenover deze vorm van geweld kan men niet weifelmoedig zijn. Onze politiek tegenover de jonge landen moet daarom — in het licht van de wereldverhoudingen — duidelijk zijn. En wij mogen op een zeker moment die duidelijkheid ook van hen verlangen. Hun begrijpelijke gevoeligheden kunnen niet tot in het uiterste worden ontzien. Om de juiste gesprekston met hen te vinden, mag en moet men van hen verlangen, dat zij deze gevoeligheden niet tot het enige criterium maken in hun houding tegenover het Westen.

De onlangs afgetreden president van de International Finance Corporation heeft in een ander verband gezegd, dat sommige van de ontwikkelingslanden zich niet gedragen als goede schuldenaren. Terecht is daarbij opgemerkt, dat het ogenblik voor een nieuwe vorm van hulpverlening gunstig is. Daarvoor is niet alleen in de ontwikkelingslanden een straffer monetair beleid nodig. Even noodzakelijk is, dat zij — met de inachtneming van de bijzondere plaats die zij in de wereld menen te kunnen of moeten innemen — een duidelijke buitenlandse politiek voeren. Wij, van onze kant, moeten niet ophouden duidelijk te maken, dat neutralisme of niet-gebondenheid niet een garantie betekenen voor vrijheid en onafhankelijkheid. In onze propaganda en voorlichting moeten wij de jonge landen de ogen openen voor de gevaren van het kommunistisch kolonialisme.

3) DE „FEDERATIE“ IN DE SOWJET-UNIE

„Men zou kunnen zeggen, dat de Sowjet-Unie gemakkelijk kan opkomen voor het afschaffen van het koloniale bestuursstelsel. Ja, dat is zo, wij hebben geen koloniën en ook geen kapitalen in andere landen“, zegt Chroestjof. De waarheid is echter, dat de „grote familie van gelijkgerichte socialistische republieken“ een schoolvoorbeeld is van een kolonialistisch regiem. Reeds voor de tweede wereldoorlog begon de Russische propaganda een rooskleuriger beeld te tekenen van het tsaristische Rusland. Dit had tot doel het tsaristische imperialisme te rechtvaardigen, een imperialisme, dat het nieuwe regiem en de nieuwe tsaren getrouwelijk en op grotere schaal zouden voortzetten en waarvan de Russische randgebieden wederom de slachtoffers werden.

Natuurlijk, Chroestjof kan vrijelijk beweren, dat de Centraalaziatische gebieden onder Sowjetbestuur om strijd hun elektriciteits- en grondstoffenproductie hebben ontwikkeld. Het kan waar zijn, dat in sommige „autonome“ gebieden de produktie met het 53-voudige tot het 163-voudige is toegenomen, dat het aantal geschoolde arbeiders, specialisten en onderwijsinstellingen met sprongen is omhoog gegaan. Maar in zoverre die vooruitgang werkelijk heeft plaats gevonden, dan is het de centrale regering die daarvan

op de allereerste plaats profiteert, die over de bodemrijkdommen dispenseert zonder dat de nationale regeringen daaraan te pas komen. Deze regeringen, de nationale leiders, de plaatselijke autoriteiten zijn veelal slechts de zondebokken, wanneer de ambitieuze plannen van Chroestjof schipbreuk lijden.

De gelijkgerechtigheid — economisch, politiek, cultureel — bestaat alleen maar op papier. Toen na de revolutie de nationale regeringen in de Russische randstaten als paddestoelen uit de grond omhoog schoten, werden zij na kortere of langere tijd met behulp van kommunistische tegenregeringen en het Rode Leger, opnieuw door de bolsjewiki ingelijfd. Bij de vrede van Dorpat bijv. (februari 1920), gaf de Sowjetregering „vrijwillig en voor altijd alle soevereine rechten op het volk van Estland op”. In de vrede van Riga (augustus 1920) werd de onafhankelijkheid van het land door de Sowjets nog eens erkend. Niettemin was aan de onafhankelijkheid van Estland maar een kort leven beschoren, evenals aan die van Litauen, de Oekraïne, Wit-Rusland, Armenië, Azerbeidsjan, Georgië, Turkestan. „De zogenaamde onafhankelijkheid van een zogenaamd onafhankelijk Georgië, Armenië, Polen, Finland enz. is een illusie”, zei Stalin. En dat was het ook.

EEN „VRIJWILLIGE VERENIGING”

Artikel 13 van de grondwet noemt de Sowjet-Unie een „vrijwillige vereniging van gelijke socialistische Sowjetrepublieken”. Artikel 17 garandeert iedere Unierepubliek het recht op uittreden. Hoe dat in zijn werk zou moeten gaan, wordt wijselijk verzwegen. In artikel 19 wordt bepaald, dat de wetten van de Russische Unierepubliek „gelijkelijk opgaan voor alle Unierepublieken”. Iedere separatistische neiging nu staat volgens artikel 58 van het strafwetboek van de Russische federatieve republiek gelijk met een contrarevolutionaire misdaad, met verraad. De Russische republiek is dan ook niet veel anders dan een koloniaal werktuig voor de heerschappij over andere nationaliteiten (vgl. tabel III). Deze werden door massale deportatie en kolonisatie of eenvoudigweg door likwidatie op grote schaal uitgedund. Sommige, zoals de Kalmukken en de Inguschi, verdwenen praktisch van de etnografische kaart. Weer andere, zoals de Wolgaduiters en de Krimtataren, werden en masse gedeporteerd. De zgn. federatie van de Sowjet-Unie is een verzinsel. Een federatie, zoals in de Duitse Bondsrepubliek, de Verenigde Staten van Noord-Amerika of India, bestaat er niet. Voor de huidige Sowjet-Unie geldt wat reeds geschreven werd over het Rusland van de 16e eeuw: „In plaats van de gedachte van samenwerking, van vrijwillige verbinding, federatie en vrijheid was voor haar de idee van onderwerping, aanpassing aan de behoeften van een enkel centrum maatgevend.”⁴⁾ De federatieve gedachte wordt zelfs als schadelijk beschouwd, „want”, aldus Lenin, „zij legaliseert de afzondering en vervreemding, verheft ze tot beginsel, tot wet”.

De mohammedaanse republieken (Kazachstan, Uzbekistan, Kirgezië, Turkmenistan, Azerbeidsjan) zijn voor de Russische machthebbers koloniale gebieden bij uitstek. Niet alleen economisch, maar ook en vooral ideologisch en cultureel. De nationale bevolkingen werden en worden stelselmatig in de

minderheid gedrongen. Heftig gaat het regiem tekeer tegen de „hardnekkige overblijfselen” van het mohammedanisme. In Uzbekistan waren in 1955 nog maar 3000 moskeeën over van de 26.000 in 1914. Alle banden met het Oosten, voor zover ze niet dienstig zijn voor de propaganda, worden doorgesneden. De Moslimvolkeren werden verplicht het Latijnse alfabet i.p.v. het Arabische in te voeren. Daarmede wordt de opgroeiende jeugd geïsoleerd van het verleden, de oude literatuur en de kulturele tradities.

„POLITIEKE HONGER”.....

Meedogenloos traden de Sowjets op in de Oekraïne. Door de „politieke honger” (de uitdrukking is van de Amerikaanse journalist W. Henry Chamberlain), toegepast in de jaren 1932-1933 om het verzet van de bevolking tegen de kollektisatie te breken, werden miljoenen de dood ingejaagd. Deze „politieke honger” bestond uit het bewust onthouden en achterhouden van voedselvoorraden aan de bevolkingen. In Estland werden in de jaren 1940-1941 meer dan 5000 mensen gearresteerd, terechtgesteld of gedeporteerd. In één nacht verdwenen er daarna nog eens 10.000 in veewagens naar onbekende bestemming. Uit de vroegere Oost-Poolse gebieden deporteerden de Sowjets 1.200.000 mensen. Uit de gebieden, oostelijk van de Oder-Neisse, verdwenen acht miljoen mensen. En zo kan men voortgaan te citeren uit het Geschiedenisboek van de Russische volkerenfamilie.

RUSSIFIKATIE

Hand in hand met het Sowjetkolonialisme gaat een intensieve russifikatie; de Russische taal moet een lingua franca worden. Sprekend is in dit opzicht een wet van de Opperste Sowjet van de Oekraïne. Deze verplicht tot de invoering van het Russische taalonderwijs op alle scholen. Tegelijkertijd sluit zij het Oekraïnisch uit van de lijst van verplichte leervakken in scholen, waar het onderwijs in een andere taal dan het Oekraïnisch (dus meestal Russisch) wordt gegeven. Een dergelijke verplichting bestaat ook voor de andere republieken en wordt ook ingevoerd in de Oosteuropese satellietlanden; in Tsjecho-Slowakije bijvoorbeeld is het Russische tot de tweede nationale taal geproklameerd voor Tsjechen en Slowaken.

Het aantal Russen in de verschillende republieken neemt gestaag toe. In de periode 1941-1955 liep het percentage in Kazachstan op van 19,5% tot 43,1%, in Kirgezië van 11,7 tot 30,2. Stalin eiste, dat iedere Unierepubliek zal worden gedomineerd door de nationaliteit, waarvan zij de naam draagt, dat zij zal grenzen aan een vreemde staat, terwijl haar bevolking minstens één miljoen zal moeten bedragen. Zodra een uniegebied zijn nationale meerderheid verliest, wordt zij gedegradeerd tot een autonome republiek, veelal geïncorporeerd in de Russische federatieve republiek. Dit was bijv. het geval met de op 31 maart 1941 gevormde Karelië-Finse Unierepubliek, na annexatie van Fins Karelië. De meerderheid van de bevolking was toen Russisch.

Ras- en nationaliteitsdiskriminatie is bij de wet verboden. Zij wordt echter door het regiem bevorderd door een systematische vervolging van niet-

Russische elementen. Daarom kon de russifikatie betrekkelijk snel om zich heen grijpen. Het is immers veel meer opportuun zich bij iedere gelegenheid Rus te verklaren. Nationalisme is en blijft een levensgevaarlijk misdrijf in de familie der Sowjetrepublieken. De kommunistische theorie ziet in de nationale tegenstellingen een weerspiegeling van de klassesrijd. In de nieuwe socialistische maatschappij is nationaliteitsbesef dan een „kapitalistisch overblijfsel”, dat met alle kracht moet worden uitgeroeid.

In het hele systeem is de kommunistische partij met zijn centrale in Moskou het apparaat waarlangs en waardoor de Unie wordt gecontroleerd. De partij is overal. Als de grote broeder in Orwells „1984”, hoort, ziet en merkt de partij alles. Zij is het bijna volmaakte machtsinstrument van het Sowjetkolonialisme.

¹⁾ Alle letterlijke citaten van Chroestjof in dit artikel zijn afkomstig uit zijn rede voor de 15e Algemene Vergadering van de Verenigde Naties waarvan de Nederlandse tekst door de ambassade van de Sowjet-Unie werd verspreid.

²⁾ R. L. Bruckberger, „Amerika in beweging; de industriële en sociale revolutie van de 20ste eeuw”, Utrecht 1961.

³⁾ Obdoam Congress Party's Economic Review, 23-8-1958.

⁴⁾ Aangehaald bij W. Lettenbauer, Moskau das dritte Rom, Frankfurt 1961.

TABEL I

Landen, die in de periode 1939-1960 onafhankelijk werden.

<i>Land:</i>	<i>Vroeger:</i>	<i>Bevolking:</i>
Birma	Brits	20.054.000
Cambodja	Frans	5.000.000
Cameroen	Frans	3.187.000
Centr. Afr. Republiek	Frans	1.121.000
Ceylon	Brits	9.165.000
Chad	Frans	2.521.000
Republiek Congo	Frans	745.000
Cyprus	Brits	536.000
Dahomey	Frans	1.614.000
Eritrea	Italiaans	1.080.000
Gabon	Frans	383.000
Ghana	Brits	4.763.000
Guinea	Frans	2.505.000
India	Brits	392.440.000
Indonesië	Nederlands	85.500.000
Israël	Brits	1.980.000
Ivoorkust	Frans	2.481.000
Jordanië	Brits	1.500.000
Laos	Frans	3.000.000
Libanon	Frans	1.525.000
Libië	Italiaans	1.100.000
Malagaanse Republiek	Frans	5.071.000
Malakka	Brits	6.277.000
Mauritanië	Frans	615.000
Marokko	Frans	9.823.000
Nepal	Brits	8.432.000
Niger	Frans	2.334.000
Nigeria	Brits	31.800.000
Pakistan	Brits	84.777.000
Filippijnen	U.S.	23.000.000
Congolese Republiek	Belgisch	13.559.000
Mali Republiek	Frans	3.700.000
Senegal	Frans	2.260.000
Somalië	Italiaans	1.255.000
Zuid-Korea	Japans	22.250.000
Zuid-Vietnam	Frans	12.000.000
Soedan	Brits	10.000.000
Syrië	Frans	3.970.000
Togo	Frans	1.088.000
Tunesië	Frans	3.800.000
Boven-Volta	Frans	3.324.000
	Totaal	801.535.000

Landen, waarvan de onafhankelijkheid na 1960 werkelijkheid werd

<i>Land:</i>	<i>Vroeger:</i>	<i>Bevolking:</i>
Brits Kameroen	Brits	1.610.000
Sierra Leone	Brits	2.210.000
		<hr/>
	Totaal	3.820.000

Vroegere kolonies, die zelfbestuur bereikten in de periode 1939-1960

<i>Land:</i>	<i>Vroeger:</i>	<i>Bevolking:</i>
Centraal-Afr. Fed.:	Brits	
Noord-Rhodesië		2.180.000
Nyasaland		3.266.000
Zuid-Rhodesië		2.480.000
Singapore	Brits	1.467.000
Brits West-Ind. Fed.	Brits	3.103.000
Z.W.-Afrika	Brits	447.000
Gambië	Brits	309.000
Tanganjika	Brits	8.950.000
		<hr/>
	Totaal	22.207.000

Gebieden waaraan zelfbestuur zal worden verleend

<i>Land:</i>	<i>Geregeerd door:</i>	<i>Bevolking:</i>
Kenia	Engeland	6.530.000
Oeganda	idem	5.890.000
Zanzibar	idem	285.000
		<hr/>
	Totaal	12.705.000

TABEL II

De Sowjetannexaties

<i>Gebied</i>	<i>Vroeger</i>	<i>KM2</i>
Karelië	Fins	45,484
Estland	zelfstandig	47,397
Letland	zelfstandig	65,786
Litauen	zelfstandig	55,885
Memelgebied en n.o.		
Pruisen	Duits	13,986
Oost-Polen	Pools	181,041
Karpato-Oekraïne	Tsjechoslow.	12,691
Bessarabië en nrd.		
Boekowina	Roemeens	50,246
Tannoë-Toewa	„Volksrepubliek“	171,300
Zuid-Sachalin en		
Koerilen	Japans	47,162

Het kommunistisch wereldrijk

Landen	KM ²	Bevolking,
Sowjet-Unie	22.273.700	215.000.000
Albanië	28.750	1.500.000
Bulgarije	110.840	7.870.000
Midden-Duitsland (pl. Oost-Berlijn)	107.800	17.310.700
Polen	316.730	29.730.000
Roemenië	237.500	18.350.000
Tsjecho-Slowakije	127.830	13.650.000
Hongarije	93.030	10.000.000
Mongolië	1.531.000	1.100.000
Joegoslavië	255.400	18.800.000
Rood-China (pl. Tibet)	9.743.000	680.000.000
Noord-Korea	121.250	10.600.000
Noord-Vietnam	155.200	159.900.000
Totaal	plm. 35 miljoen	plm. 1 miljard
Ter vergelijking:		
Totaal wereldoppervlak	plm. 149 miljoen	plm. 2.9 miljard

TABEL III

Voornaamste niet-Russische bevolkingsgroepen in de S.U.

Oekraïners	36.981.000	Kabardïani	204.000
Witrusen	7.829.000	Kara-Kalpakka	173.000
Uzbeken	6.004.000	Kareliërs	167.000
Tartaren	4.969.000	Hongaren	155.000
Kazakstani	3.581.000	Zigueners	132.000
Azerbeïjani	2.929.000	„Noordelijke naties" (20)	128.000
Armeniërs	2.787.000	Gagauzi	124.000
Georgiërs	2.650.000	Roemeniërs	106.000
Lithauers	2.326.000	Kalmuki	106.000
Joden	2.268.000	Ingushi	106.000
Moldaviërs (Roem.)	2.214.000	Tuviani	100.000
Duitsers	1.619.000	Uguri	95.000
Choevasji	1.470.000	Finnen	93.000
Letten	1.400.000	Karachai	81.000
Tadzjiki	1.397.000	Adyghei	80.000
Polen	1.380.000	Abkhazi	74.000
Mordwinen	1.285.000	Koerden	59.000
Turkmenen	1.004.000	Khakassi	57.000
Bashkiri	983.000	Oryoti	45.000
Kirgizezen	974.000	Balkari	42.000
Esten	969.000	Turken	35.000
Daghestani	945.000	Cherkezi	30.000
Udmurden	623.000	Chinezen	26.000
Mari	504.000	Tsjechen	25.000
Komi	431.000	Aisori	22.000

Osseten	410.000	Duigani	21.000
Boelgaren	324.000	Perzen	21.000
Koreanen	314.000	Adazni	20.000
Grieken	310.000	20 bevolkingsgroepen	
Buryaten	253.000	onder de 20.000	120.900
Yakuten	263.000		
		Totaal	94.234.900

Parlementaire kroniek

DE ALGEMENE FINANCIËLE BESCHOUWINGEN

De algemene financiële beschouwingen van de Tweede Kamer betroffen dit jaar een begroting die, gemeten aan de normen van de minister van Financiën, in één opzicht voldoet en in een ander opzicht te kort schiet. De begroting sluit met een tekort van f 275 miljoen, hetgeen minder is dan de in de begroting opgenomen aflossing van binnenlandse schuld, en dus geen netto beroep op de kapitaalmarkt nodig maakt. De op dit punt door de minister gehanteerde norm luidt, dat de financiering van de rijksuitgaven moet passen in de financiële situatie van de volkshuishouding. Welnu, het Centraal Planbureau verwacht volgend jaar een situatie waarin de nationale besparingen op zijn best juist voldoende zijn ter dekking van de investeringen en een matige aangroei van de goud- en deviezenreserves. Derhalve dient de schatkist de kapitaalmarkt onbetreden te laten. Met andere woorden, de financiering van de begroting voldoet aan des ministers norm.

De andere norm van de minister houdt in, dat het totaal van die rijksuitgaven welke elders in de volkshuishouding aanleiding geven tot nieuwe uitgaven, minder dient te stijgen dan het nationale inkomen. Belastingverlagingen worden in deze op één lijn gesteld met uitgaven. Welnu, het aldus berekende bedrag belooft in het volgend jaar 5½% hoger te liggen dan in het lopende jaar, terwijl de trendmatige toeneming van het nationale inkomen op niet meer dan 4% te stellen is. Tegenover deze norm schiet derhalve de begroting 1962 duidelijk te kort.

DE STIJGING DER RIJKSUITGAVEN

De beschouwingen in de Tweede Kamer verlopen echter nooit langs de hier geschetste lijnen. Ook dit jaar weer bleken de meeste fracties weinig waardering te hebben voor deze benadering van de rijksfinanciën. De meeste verwantschap met de denkwijze van de minister toonde nog de PvdA, doch deze partij stemde niet in met 's ministers politieke gedachten-gang. Om de termen van de minister te gebruiken, zij hanteerde wel hetzelfde schema, maar vulde het anders in.

De woordvoerders van de andere partijen hanteerden echter het schema slechts te hooi en te gras. Hun kritiek kwam voort uit overwegingen van heel andere aard. De minister verweerde zich dan met een uiteenzetting van zijn normen, en plaatste vervolgens zijn begroting onder een zo gunstig mogelijke belichting tegen de aldus gemonteerde achtergrond. Hij had

het daarbij tamelijk gemakkelijk, doordat de kritiek voornamelijk geconcentreerd werd op de financiering, juist het aspect dat het beste te verdedigen was. Het is begrijpelijk dat dit aspect het meeste naar voren kwam, daar de behandeling van enige belastingverhogingen aan de algemene beschouwingen was gekoppeld.

Het gevolg van deze verschillen in uitgangspunt was dat de Kamer en de minister grotendeels langs elkaar heen praatten. De heer Lucas wees terecht op het onbevredigende van deze gang van zaken. Er zou echter aan toegevoegd moeten worden, dat geen der Kamerleden een ernstige poging heeft gedaan, de onjuistheid van de uitgangspunten van de minister aan te tonen. In wezen zijn het de principes van de openbare financiën die ter discussie staan, maar een principiële discussie op de grondslag van de moderne inzichten in de rol van de openbare financiën blijft uit.

Reeds tijdens de algemene beschouwingen werd het duidelijk dat de behandeling van de wetsontwerpen tot verhoging van enkele belastingen moeilijkheden zouden gaan opleveren. Vrijwel algemeen was de kritiek op de stijging van de rijksuitgaven. Niet geheel algemeen, want de PvdA liet een afwijkend geluid horen. Haar woordvoerder, de heer Peschar, liet niet na, erop te wijzen dat de stijging van de uitgaven in strijd was met de doelstellingen van het financiële beleid der regering. Anderzijds bleek hij het oneens te zijn met die doelstelling. Hij wenste een relatief sterke groei van de uitgaven ten opzichte van de trend van het nationale inkomen, en somde een aantal objecten op die daarbij zijns inziens in aanmerking zouden komen. Deze opmerking verdient gesignaleerd te worden, want zij vormt een uitzondering op de regel dat de financiële woordvoerders tegen hoge uitgaven zijn. Vermoedelijk zou de socialistische fractie het financiële hek niet zo vlot van de dam hebben gehaald, als zij verwante figuren in het kabinet had gehad.

Ook de heer Lucas trok ten velde, namens de KVP, tegen de stijging van de uitgaven. Hij merkte met een zekere wrevel op, dat de totale begrotingsuitgaven voor 1962 ten opzichte van 1956 een stijging vertonen van bijna 50%. Ook hij concludeerde hieruit dat het financiële beleid van de regering in dit opzicht heeft gefaald. Uit de ontwikkeling van de laatste jaren meende hij te kunnen afleiden, dat het peil van de uitgaven wordt aangepast bij het verwachte peil van de inkomsten. Er zou dus op dit punt geen verschil bestaan tussen het bestedingsbedrag van de overheid en dat van particulieren. In dit verband uitte de heer Lucas de klacht, dat het Parlement zich niet dwingend kan uitspreken over de totale hoogte van de begroting, terwijl de mogelijkheid van interne overboekingen het budgetrecht naar zijn mening ook ten aanzien van individuele posten aantast.

STAATSSCHULD EN STAATSVRMOGEN

Zoals reeds gezegd, lag het zwaartepunt van het debat niet bij de hoogte van de rijksuitgaven, doch bij de financiering ervan. De kritiek kwam erop neer, dat het mogelijk en verantwoord is, een groter gedeelte van de uitgaven uit leningen te financieren dan de regering zich voorstelde te doen. Allerlei motieven werden daarvoor aangevoerd, ten dele gebaseerd op de

gunstige conjuncturele situatie, ten dele op geheel andere overwegingen. Wat de eerste soort betreft, werd gewezen op het overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans, dat voor 1961 nog steeds op f 600 miljoen wordt geraamd, en voor 1962 niet zo heel veel lager.

Motieven van andere aard voerden onder meer de heer Van Leeuwen namens de VVD en de heer Lucas aan. Eerstgenoemde wilde het criterium leggen bij de soort van uitgaven die gefinancierd moeten worden. Hij noemde onder andere de aflossing van binnenlandse schuld, de liquiditeitsvoorschotten aan gemeenten op grond van de woningwet, en de investeringen in staatsbedrijven. Voor al deze zaken achtte de heer Van Leeuwen het verantwoord leningen op te nemen, al juichte hij het toe als ook de staatsbedrijven, evenals dat in de particuliere sector gebeurt, hun investeringen zoveel mogelijk intern financieren.

Tevens voerde de heer Van Leeuwen aan, dat de leningpolitiek van de laatste jaren, en ook de thans voorgestelde uitgavenfinanciering, tot een vermindering van de staatsschuld leiden. Hij achtte daarvoor geen enkele reden aanwezig, en concludeerde op deze grond en op grond van de ruimte op de kapitaalmarkt dat de schatkist in 1962 meer kan lenen dan zij van plan is te doen. De heer Lucas sloot zich hierbij aan, maar drukte zich nog wat stringenter uit. In plaats van vermindering van de staatsschuld kan men ook zeggen vergroting van het staatsvermogen. De heer Lucas nu vond dat de vergroting van het staatsvermogen, die het gevolg is van de voorgestelde financiering, op zichzelf ongewenst is. Op deze wijze wordt vermogen, dat anders in de particuliere sector zou zijn gevormd, door de staat aan zich getrokken.

Minister Zijlstra betoogde in zijn repliek, dat het alternatief aldus verkeerd gesteld is. Indien de staat tot een bepaald bedrag afziet van vermogensvorming, zal dit bedrag in de particuliere sector grotendeels worden geconsumeerd, en niet tot vermogensvorming leiden. Dit gaat alleen op als de relatieve belastingverlaging, die in de plaats van de vorming van staatsvermogen treedt, gelijkelijk over de inkomensgroepen verdeeld is; alsdan wijst de ervaring uit dat 85% wordt besteed aan consumptie, en slechts 15% aan investeringen. De keus is dus niet tussen vermogensvorming door de staat of door particulieren, maar tussen vermogensvorming of consumptie. Zou de staat in de concrete situatie van 1962 afzien van vermogensvorming, dan is het te verwachten dat de besparingen van bedrijven en gezinnen onvoldoende zullen zijn om in de behoefte aan financieringsmiddelen te voorzien.

Overigens zei de minister te voorzien, dat de vermindering van de staatsschuld niet zal voortduren. In de huidige situatie levert het financieringsgedrag van de particuliere sector (bedrijven en gezinnen te samen) een spaartekort op, dat moet worden aangevuld door de overheid. Deze omstandigheid is typisch voor de hoogconjunctuur. We moeten er evenwel op rekenen dat de conjunctuur eens zal omslaan, wellicht binnen niet al te lange tijd. Dan zal de particuliere sector naar alle waarschijnlijkheid weer een spaaroverschot hebben, en kan de overheid haar schulden laten oplopen. Er zit dus in de huidige schuldvermindering een soort conjunctuurreserve. Tegenover de CHU-spreker, de heer Van de Wetering, preciseerde

minister Zijlstra deze zienswijze nog door erop te wijzen dat de bedoelde reserve aanwezig is in de goud- en deviezenvoorraad zowel als in de kas van de overheid.

THEORIE EN PRAKTIJK

Intussen is de verzuchting van de heer Van de Wetering, dat dit alles prachtig is in theorie doch weinig uithaalt in de praktijk toch wel begrijpelijk. Het merkwaardige doet zich namelijk voor, dat het in ons land geheel anders is gegaan dan de leerboeken veronderstellen. Gewoonlijk leest men dat het gemakkelijker is de leer van de *functional finance* tijdens een depressie in praktijk te brengen dan er tijdens de hoogconjunctuur mee te beginnen. In ons land in deze leer echter door opeenvolgende ministers van Financiën geleidelijk als richtlijn voor het beleid ingevoerd tijdens een periode waarin haussetendenties de overhand hadden.

Deze omstandigheid bracht een zekere eenzijdigheid in het beleid met zich mee. Daar komt nog bij dat er in het verleden onmiskenbaar fouten zijn gemaakt. Die beide factoren te samen hebben ertoe geleid dat het functionele beleid in de openbare financiën hier te lande sinds jaren praktisch uitsluitend heeft bestaan in terugdringing, afroming, verhoging van de belastingdruk, vergroting van het staatsvermogen, of onder welke gezichts-hoek men het ook wil zien.

Een werkelijke afwisseling van op- en neergang in de binnenlandse conjunctuur, begeleid door een afwisselend modererende en stimulerende overheid, hebben wij tot nu toe niet gekend. Dientengevolge valt het velen moeilijk, de minister van Financiën te geloven als hij zich bij de uiteenzetting van zijn beleidsprincipes beroept op de noodzaak om zich te wapenen tegen slechte tijden. Dat is geen kwestie van diens persoonlijke geloofwaardigheid of kundigheid. Het betekent slechts dat hetgeen onze Kamerleden kennen als de praktijk van de functionele financiering, niet overeenstemt met de uitgangspunten van de minister. Daarom noemen zij het theorie, en daarom schiet de minister in zijn verdediging naast de roos, als hij betoogt dat zijn uitgangspunten concreet toepasbaar en politiek hanteerbaar zijn.

GEVEN EN NEMEN

Inmiddels begon zich reeds in dit stadium van het debat het dreigende conflict tussen regering en volksvertegenwoordiging af te tekenen. De heer Van Eijsden, die gesproken had voor de AR, kreeg van achter de regeringstafel te horen dat een tekort in de orde van *f* 400 miljoen niet paste in de financiële conceptie van de regering. Aan het adres van de heer Lucas zei de minister even later, dat het ondenkbaar zou zijn een last van dergelijke omvang zonder belastingdekking te aanvaarden, en dat de gedachte waarop de heer Lucas zijn afwijzing van deze dekking had gebaseerd, voor de minister niet als grondslag van zijn beleid te aanvaarden was.

In de tweede termijn van de algemene beschouwingen werd het duidelijk, dat het idee van de „ruimte” in de begroting een centrale rol ging spelen. Volkomen langs de argumentatie van de minister heen bleef de heer Van

Leeuwen erbij, op grond van eerder ontwikkelde gedachten, dat de begroting een leenruimte bood van meer dan f 600 miljoen, en dat er derhalve in het geheel geen noodzaak was voor verhoging van de belastingen. De heer Van de Wetering vond het te veel gezegd dat het bedrag ad f 135 miljoen van de voorgestelde belastingverhoging niet elders in de begroting te vinden zou zijn; hij meende dat de minister het niet wilde vinden.

De heer Lucas stelde de zaak allereerst principieel. Als de begroting in het geheel geen ruimte overlaat, zo luidde zijn gedachtengang, heeft de Kamer geen keus. Accepteert zij deze motivering, dan kan zij bij de behandeling van de hoofdstukken geen additionele wensen meer uiten; nog minder kan zij in de verdere loop van het zittingsjaar voorstellen doen die bij uitvoering geld zouden kosten. De regering zou zich immers kunnen beroepen op het door de Kamer geaccepteerde gebrek aan ruimte. Het standpunt van de regering zou er dus volgens de heer Lucas op neerkomen, dat het gemeen overleg onmogelijk wordt gemaakt. Hier kon men volgens hem bezwaarlijk nog van „geven en nemen” spreken; het nemen was geheel aan de kant van de regering, en van de Kamer werd blijkbaar verwacht alles te geven.

In zijn dupliek ging minister Zijlstra uit van het totaal der extra-uitgaven in de begroting-1962, dat geraamd wordt op ruim f 400 miljoen. De minister vond dat de regering reeds grote soepelheid betoonde, door voor dit bedrag een dekking te vragen in de vorm van belastingverhogingen die niet meer dan f 135 miljoen zouden belopen. De voorstellen van de regering kwamen erop neer dat de dekking eerst geleidelijk vervolledigd zou worden. Het „geven en nemen” was van regeringszijde naar zijn mening aldus reeds toegepast. De heer Lucas interrumpeerde hier met de opmerking, dat er bij al deze soepelheid toch geen sprake was geweest van gemeen overleg.

De minister liet zich deze kans op gevoelig tegenspel niet ontgaan. Hij repliceerde met de retorische vraag, of hij dan voor de Kamer had moeten treden met de eis van volledige dekking, in de vooropgezette bedoeling na enige dagen twisten toe te geven en genoeg te nemen met f 135 miljoen. Was hij wellicht te argeloos geweest, zo vroeg de minister zich af. De heer Lucas insisterde door zijn eerder gestelde vraag te herhalen, hoe het dan wel zat met de nog te verwachten behandeling van wetsontwerpen in de loop van het jaar, waarop minister Zijlstra ontwijkend antwoordde met zijn bekende stelling dat suppletoire begrotingen vermeden moeten worden.

HET ZWAARSTE GESCHUT IN STELLING

Na de afsluiting van de algemene beschouwingen, toen de wetsontwerpen zelve aan de orde waren, spitste de tegenstelling zich toe. Onder de tegenargumenten die vanuit de Kamer werden aangevoerd, waren wellicht de drie volgende het belangrijkste. Ten eerste, als de regering vasthoudt aan haar mening dat de begroting geen enkele speelruimte meer openlaat, betekent zulks dat er ook geen ruimte voor gemeen overleg meer is. Ten tweede, de motivering van de regering ten aanzien van de ruimte is niet

overtuigend, al was het alleen maar omdat macro-economische ramingen niet op een f 100 miljoen nauwkeurig kunnen zijn. Ten derde, over een belastingverhoging die per 1 januari 1963 moet ingaan dient eerst in de loop van 1962 beslist te worden, wanneer de vooruitzichten met betrekking tot het tijdstip van ingang duidelijker zijn geworden. Laatstgencemd argument sloeg uiteraard op de verhoging van de vennootschapsbelasting, de eerste twee sloegen eveneens op het voorstel tot invoering van een invoerrecht op minerale oliën.

Het eerste argument kan niet erg gelukkig worden genoemd. Het stelde de regering niet voor een keus doch voor een dilemma. Van geen der beide termen van dit dilemma kon of wilde de regering de gesuggereerde implicaties aanvaarden. Zij antwoordde dan ook bij monde van minister Zijlstra dat zij enerzijds erop vertrouwde dat de Kamer redelijke grenzen in acht zou nemen, terwijl anderzijds de ervaring van de Kamer met deze regering geen vrees voor een onredelijke houding harerzijds rechtvaardigde.

Ten aanzien van de twee andere argumenten legde minister Zijlstra er de nadruk op dat zowel het geringe bedrag als de late datum van invoering concessies betekenden van de regering aan de Kamer. Een ordentelijke dekking zou een hoger bedrag moeten omvatten en eerder moeten ingaan. Na op deze punt reeds a priori een concessie in haar voorstellen te hebben verwerkt, kon de regering niet verder gaan. Derhalve bleef zij bij haar voorstellen.

Herhaalde schorsingen van de debatten en besprekingen binnenskamers vermochten geen noemenswaardige wijzigingen in de ingenomen posities te brengen. De kabinetskwestie, die al verscheidene malen door de uitlatingen van regeringszijde heen had geschemerd, werd op aandringen van de heren Burger en Oud in alle duidelijkheid gesteld. Daarop ging de KVP overstag met een verwijzing naar de onwenselijkheid van een kabinetcrisis tijdens de behandeling van de kwestie-Nieuw-Guinea in de Verenigde Naties.

VERSTARRING DER POSITIES

Wie de gang van de argumentatie aan een nadere analyse zal onderwerpen aan de hand van de Handelingen, zal waarschijnlijk hetzelfde verschijnsel centraal stellen, dat thans op het eerste gezicht al zo opvallend is, namelijk de gestadige verstarring van de posities tijdens de debatten. In dit proces zullen gedachten aan bepaalde niet of nauwelijks genoemde kwesties wel een rol van belang gespeeld hebben, en wel aan beide zijden van de regeringstafel geheel verschillende kwesties.

Aan de zijde van de regering valt te denken aan de loon- en prijsonderhandelingen. Vooral de loononderhandelingen zullen in de eerstkomende maanden veel overtuigingskracht van de regering vergen. De afloopdatum van vele collectieve arbeidsovereenkomsten is in zicht. De arbeidsproductiviteit stijgt in de huidige fase van de conjunctuur aanmerkelijk minder dan in de tijd dat deze grootheid als criterium voor loonsverhogingen per bedrijfstak werd aanvaard. Vele malen zal de regering dan ook moeten aandringen op matiging van looneisen. Waarschijnlijk zal zij daarbij een min

of meer verenigd front van werkgevers en werknemers tegenover zich vinden. Had de regering nu in de Tweede Kamer toegegeven, dan zou dit haar toch reeds moeilijke positie bij de goedkeuring van loonsverhogingen hebben kunnen verzwakken.

Slechts een enkele maal is dit aspect tijdens de debatten naar voren gekomen, en dan nog niet van de zijde der regering. De Kamer van haar kant heeft er geen twijfel over laten bestaan dat zij steeds één oog gericht hield op zaken die in de komende tijd aan de orde zullen moeten komen, en waarvoor zij zich de handen wil vrijhouden. Wel moet gezegd worden dat de Kamer in deze niet eensgezind was. Het is niet onmogelijk dat de regering erop heeft gespeculeerd, ondanks de tegenstand van verschillende zijden een meerderheid voor haar voorstellen te vinden. Haar terughoudendheid inzake het noemen van de politieke gevolgen van een weigering door de Kamer zou daarop kunnen wijzen.

Deze situatie is typerend voor de huidige stand van zaken in ons economisch bestel. De regering staat niet meer tegenover de volksvertegenwoordiging alleen; zij heeft ook rekening te houden met het georganiseerde bedrijfsleven. Bij haar optreden naar een van beide kanten moet zij bedacht zijn op de reactie van de andere kant. En dan treft zij in de Kamer een verdeeld front tegenover zich; in het bedrijfsleven, zoals de zaken thans staan, niet.

Wie van paradoxen houdt kan hieraan toevoegen dat de verstarring in de hand werd gewerkt door de concessies van de regering. Deze concessies waren, volgens de verklaring van minister Zijlstra, reeds gedaan vóór de debatten begonnen. De minister heeft het op handige wijze gespeeld, maar dat neemt niet weg dat zijn retoriek op de keper beschouwd weinig steekhoudend was. Een dergelijke werkwijze betekent immers dat de regering inzake de dekking van het begrotingstekort met louter minimumeisen voor de Kamer trad. Dan kan er inderdaad nauwelijks meer sprake zijn van gemeen overleg. Het wordt dan een kwestie van „ja of nee zeggen — en bij nee word ik boos“. Het gaat niet aan om als het zover komt de argeloze te spelen. Men behoort de tegenpartij een kans te geven.

Achteraf kan men zeggen dat de Kamer — met name de heer Lucas — het niet nóg zwaarder had hoeven op te nemen dan de regering het had gesteld, dat wil zeggen de onmogelijkheid van overleg niet had hoeven door te trekken tot alle eventueel nog te voteren uitgaven in de nabije toekomst. Door het regeringsstandpunt aldus te interpreteren alsof het tot zijn uiterste consequentie zou worden gevoerd, kwam de heer Lucas tot een standpunt dat op het andere uiterste lag en bracht zichzelf daarmee in een positie van waaruit geen manoevreren meer mogelijk was.

Ten slotte valt nog te bedenken, dat achter al het getwist om in het kader van de totale begroting betrekkelijk geringe bedragen een reëel onbehagen schuil ging, veroorzaakt door de voortdurende stijging van de overheidsuitgaven. De regering zegt deze stijging niet te willen; een meerderheid van de Kamer wil haar evenmin. Desondanks schijnt er geen tegenhouden aan te zijn. Zou de stijging van de uitgaven binnen de perken zijn gebleven, hoogstwaarschijnlijk had het debat dan niet zo'n onbevredigende afloop gehad.

VAN UITSTEL GEEN AFSTEL

De belastingverlagingen die aan de orde waren veroorzaakte belangrijk minder moeite dan de verhogingen. De algemene verlaging van de inkomstenbelasting werd in principe door alle partijen gesteund. Bedenkingen werden slechts geopperd tegen de voorgestelde datum van ingang, 1 juli 1962, omdat nu nog niet te voorzien is of die datum gunstig of ongunstig zal zijn. De regering behoeft zich hiertegen evenwel niet uitvoerig te verweren, daar de woordvoerder van de AR deze taak voor haar vervulde in een omstandig, zij het niet overal even doorzichtig betoog.

Minister Zijlstra stelde zich, evenals in de Memorie van Toelichting, op het standpunt dat conjuncturele overwegingen niet tot afstel, maar slechts tot uitstel van de verlaging zouden mogen leiden. Herhaald uitstel kan echter, zoals de volksmond weet, het karakter van afstel krijgen. De verspreking van de minister in dit verband dat men de kiezers toch niet kon blijven teleurstellen, zal wel opzettelijk zijn geweest. Het woord „kiezers” met een wel wat ruime greep door „mensdom” vervangend, gaf hij aan dat hij de verlaging wenste te baseren op motieven van rechtvaardigheid. Het onbedoelde en ongewenste bijeffect van de progressie der tarieven, gelegen in verhoging van de belastingdruk bij de stijging van het algemene inkomenspeil, zal met de thans goedgekeurde verlaging ongedaan worden gemaakt.

ONTWIKKELINGSHULP

Een geheel ander onderwerp werd aan de orde gesteld door de heer Peschar namens de PvdA. Hij pleitte voor verhoging van dat gedeelte van de ontwikkelingshulp dat ter beschikking wordt gesteld à fonds perdu. De stelling waarvan hij uitging betrof de bekende één percent van het nationale inkomen der ontwikkelde landen, die juist voldoende zou zijn om verwijding van de kloof tussen arme en rijke landen te voorkomen. De discussie over dit punt onttaarde spoedig in een geharrewar om de definitie van het begrip „ontwikkelingshulp”: moet de hulp aan onze overzeese gebiedsdelen ertoe gerekend worden, moeten naast schenkingen ook leningen erbij inbegrepen worden, moet de definitie alleen op overheidskapitaal of ook op particulier kapitaal betrekking hebben, en dergelijke.

Voorts bleken verscheidene fracties van oordeel te zijn dat de motie die de heer Peschar over dit onderwerp indiende, bij de behandeling van de begroting van Buitenlandse Zaken thuishoorde. De motie behelsde concreet de uitspraak dat de in de begroting opgenomen ontwikkelingshulp zou moeten worden verhoogd met goed f 100 miljoen. De regering zou dan moeten uitmaken, aan welke landen en welke projecten het geld besteed zou kunnen worden, en daarover voorstellen doen.

De cijfers die de minister ter tafel bracht wezen uit dat Nederland in vergelijking met andere landen in de voorste rijen staat wat betreft het bedrag van de ontwikkelingshulp uitgedrukt in een percentage van het nationale inkomen. De PvdA wenste de motie ondanks de bedenkingen van orde in stemming te brengen, waarop verwerping volgde. Het is nauwelijks aan te nemen dat de fractie van de PvdA deze gang van zaken niet zou hebben voorzien.

v. A.

Het XVe Kongres van de N.E.I. te Luzern

Dr. K. J. HAHN OVER DE GEESTELIJKE GRONDSLAGEN
VAN DE CHRISTEN-DEMOKRATISCHE POLITIEK

Van 12 tot 14 oktober heeft te Luzern de Internationale Unie van Christen-Demokraten, de Nouvelles Equipes Internationales, zijn vijftiende jaarlijkse kongres gehouden. Ruim honderd afgevaardigden uit twintig verschillende landen woonden deze bijeenkomst bij. Als observateurs waren Kameroen, Argentinië, Venezuela en Brazilië vertegenwoordigd. De openingzitting werd bijgewoond door de Nederlandse minister-president Prof. J. de Quay, die in zijn begroetingswoord de mondiale uitgroei van de Unie onderstreepte en aandacht vroeg voor de daardoor ontstane nieuwe taken en verantwoordelijkheden. Het kongres luisterde naar een rede van dr. K. J. Hahn, sekretaris-generaal van het internationale studie- en dokumentatiecentrum van de N.E.I. te Rome over de geestelijke grondslagen van het christen-demokratisch handelen, stellig het hoogtepunt van het kongres. Andere redenaars waren de Fransman Jean Seitlinger, sekretaris-generaal van de Unie, prof. Hallstein, voorzitter van de EEG-kommissie en de Unie-president, de Belgische minister-president Theo Lefèvre, die de slotredevoering uitsprak.

Hoewel de rede van dr. Hahn talrijke aanknopingspunten gaf voor een gedegen discussie, kan men niet zeggen, dat deze discussie daarop aansloot. De talrijke en soms zeer uitvoerige uitspraken, leverden niet het beeld, dat wij graag van dit kongres hadden gezien. Men moet zich toch afvragen of deze als demonstraties bedoelde kongressen nu niet eens opgevolgd moeten worden door werkkongressen. Men krijgt de indruk, dat deze jaarlijkse bijeenkomsten een zo compleet mogelijk panorama willen geven van wat er zoal in de Unie aan gedachten leeft. En dat is veel, te veel soms om de aandacht voortdurend gaande te houden. Het leidt ook niet tot die konfrontatie van meningen over concrete zaken — zoals die in de uiteenzetting van dr. Hahn ruimschoots aanwezig waren — die kan dienen als vertrekpunt voor concrete akties.

Zoals gezegd: de rede van dr. Hahn was een hoogtepunt. Het is de

moeite waard haar vrij uitvoerig hier weer te geven. Deze weergave is hieronder in enkele punten samengevat.

1) *Algemeen*: het christen-democratisch element in de naoorlogse Europese politiek is een duidelijk waarneembaar verschijnsel; in verschillende landen vormt het zelfs het hoofdaksent. Deze konstante aanwezigheid en alle daarvoor benodigde krachtsinspanningen hebben tijd noch krachten vrijgelaten om zich altijd en steeds weer op de geestelijke grondslagen van de christen-democratische politiek te bezinnen. Toch is deze bezinning een noodzaak vanwege:

a) *het gevaar voor „ontideologisering”* („Entideologisierung”), van veraging van het geestelijk profiel, van indifferentisme tegenover de wereldbeschouwelijke vraagstukken. Deze gevaren vinden hun wortel in de welvaartstaat. Ook het oorspronkelijke doktrinaire marxistisch socialisme gaat over in een pragmatisch socialisme met een angelsaksisch-skandinavisch stempel. Voor de christelijke partijen is het een uiterst belangrijke taak zich in te zetten voor de existentiële voorrang van geestelijke, wereldbeschouwelijke vraagstukken en van transcendentale waarden.

b) *het winnen van de jonge generatie*, die van de politieke partijen een duidelijk stellingnemen verlangt, grote en grootste perspectieven, beginselvaste posities, waarvoor met overtuiging wordt gevochten.

c) *de ontwikkeling bij onze politieke „buren”*, vooral de socialisten, die door de vitaliteit van verbazingwekkende groei van de christelijke democratie in onrust zijn gebracht. Daardoor zagen zij zich gedwongen elementen van de praktische politiek van de christelijke democratie over te nemen (bezitsvorming, middenstand, buitenlandse politiek). De afgrenzing tussen de politieke partijen dreigt voor de ogen van het grote publiek te verwateren, het schijnt alsof de politieke profilering van de ene partij in die van de andere overloopt.

d) *de strijd tegen het kommunisme*. De christen-democratische partijen zijn er vast van overtuigd, dat het in deze strijd uiteindelijk gaat om geestelijke krachtmeting. De ideologie van het kommunisme is niet een som van sociaal-ekonomische recepten, maar het is een pseudo-religie die de fundamenteën van het menselijk bestaan aantast. Het kommunisme kan men daarom niet alleen zuiver sociaal en ekonomisch politiek bestrijden. Het gaat erom daartegenover een alomvattende geestelijke konseptie te stellen, een wezenlijk andere voorstelling te scheppen van de menselijke persoon, van de gemeenschap, van het ekonomisch en sociaal samenleven, van de gemeenschap der volkeren en van de fundamentele waarden van het leven. Alleen de christelijke democratie kan een dergelijk geestelijk universalisme geven. Dit is te meer noodzakelijk gezien de ontwikkeling in Latijns Amerika en Afrika. Deze landen moet een duidelijk christelijk-democratisch profiel worden getoond, onze geestelijke fundamenteën moeten voor hen duidelijk te zien zijn. Hierdoor kan een verbondenheid ontstaan, die voor de toekomst van het grootste belang is.

2) *De grondbeginselen*: de beginselen waarop de christelijke democratie rust, worden gevormd door een reeks algemene grondprincipes, van ideeën

van het vasthouden aan bepaalde waarden. Ten aanzien van deze algemene grondprincipes zijn de christen-demokraten het eens. Bij de ontzetting ervan in konkrete politieke programma's moet men uiteraard rekening houden met de historische, nationale, politieke, wetenschappelijke en sociale omstandigheden van de betrokken landen. Eenheid in de grondbeginselen, verwantschap in de programma's sluiten een zekere verscheidenheid in de praktische uitwerking geenszins uit.

- 3) *De Mens*: in het centrum van de christen-democratische politiek staat de mens. Christelijke democratie is noch natuurwetenschap, noch puur techniek, noch theologie, noch metafysika. Zij is een politieke beweging, uitgaande van de mens en de mens dienende. Beslissend is daarom de mensopvatting, de opvatting van de menselijke persoon. Deze opvatting kent de mens zijn bestemming slechts toe in vrijheid en vrije ontwikkeling van zijn psychische, geestelijke en fysieke krachten. Deze bestemming gaat echter boven hemzelf uit. („l'homme dépasse infiniment l'homme", zegt Pascal). De mens vindt zichzelf niet in een volledig autonoom humanisme, maar in de erkenning, dat hij afhankelijk is van een hogere, transcendentale waarde- en scheppingsorde. Zonder deze boven hem uitstijgende perspectieven vervalt hij in tweeslachtigheid en geestelijke vernauwing. Daar komt nog iets bij: de mens als persoon is opgenomen in de gemeenschap. Dit betekent geen begrenzing van zijn individuele vrijheid, maar een uitbreiding van zijn mogelijkheden. Zonder deze binding verdort zijn existentie. De vrijheid van de een vindt zijn natuurlijke en existentiële grenzen in de vrijheid van de ander. Er bestaat geen absolute en volledig autonoom te verstanen vrijheid van de mens, vrij is hij juist in deze dubbele binding (aan de bovennatuurlijke orde en aan de betrekking tot zijn medemens en de gemeenschap). Dit is het christelijke persoonsbegrip, de kern van het christelijk personalisme. Dit ook moet ons profiel zijn binnen de eigen nationale en Europese aktie, maar ook in die over de Europese grenzen heen.
- 4) *De gemeenschap*: Uit dit begrip van de menselijke persoon, uit dit christelijk personalisme, kan men ook de opvatting van de menselijke gemeenschap afleiden. Zij moet zo opgebouwd zijn, dat zij de mens in deze personaliteitsstructuur veilig stelt en ontwikkelt. Daarom: afwijzing van ieder kollektivisme. De gemeenschap zoals wij die verstaan is noch de absoluut hoogste instantie, noch een zuiver abstraktie. Het politieke doel van de christelijke gemeenschap is een ordening, waarin de rijkdom van schakeringen overeenkomstig de rijkdom van de menselijke natuur ononderbroken tot ontwikkeling kan komen. Meer dan ooit is het nodig een totalitaire gelijkschakeling en de-personalisatie van de maatschappij tegen te gaan. Het gezin als kern van de gemeenschap neemt in de christen-democratische politiek een uiterst gewichtige plaats in. In plaats van de klassestrijd gaat het de christelijke democratie om *solidariteit*, de konkrete en bewuste verantwoording voor allen. Dit beginsel is uiteraard eveneens van toepassing op de gemeenschap der volkeren, op de internationale politiek. Wat de plaats van de staat als zodanig betreft, zo moet zij naar de opvatting van de christen-demokraten noch volledig „entwertet" worden, om een individualistische levensopvatting zoveel

mogelijk ruimte te geven, noch moet de macht van de staat zo versterkt en gekoncentreerd worden, dat de vrije ontplooiing van de menselijke persoon in gevaar komt. Toch moet het christen-democratisch staatsbegrip nader worden omschreven.

- 5) *Kulturele politiek*: het geestelijk-zedelijk uitgangspunt van de politieke aktie van de christen-demokraten brengt natuurlijk met zich mee, dat de kulturele politiek steeds een sterk aksent heeft. De christen-demokraten zijn van mening dat de politiek de mens moet helpen tot ontplooiing van zijn krachten te komen. Daartoe behoort vooral het religieus-kulturele leven. Daarbij moet de boventijdelijke bestemming van de mens, zijn plaats voor God in het oog worden gehouden. Wat de verhouding kerk-staat betreft, moet worden vastgesteld, dat de christen-democratische partijen geen konfessionele partijen zijn en in hun politiek vrijstaan. Zij erkennen echter de bijzondere plaats van de kerk als hoedster van onafhankelijke normen, waar de menselijke persoon, maar ook iedere menselijke gemeenschap en daarom ook de staat zelf zijn gebouwd.
- 6) *Ekonomisch-sociale politiek*: het is niet de bedoeling een systeem van christen-democratisch-ekonomische en -sociale politiek te ontwerpen. Een gesloten systeem bestaat niet. Maar ook hier staat de mens in het middelpunt. De ekonomie is er voor de mens, niet omgekeerd. In de ekonomie moet de vrijheid van het persoonlijk initiatief gewaarborgd worden. Ten aanzien van bezitsvorming hebben de christen-demokraten duidelijk een eigen politieke aktie gevoerd. Het is belangrijk, dat de christelijke democratie haar ervaringen op deze terreinen toetst. De ekonomische politiek moet in nauw verband met de sociale politiek worden gezien. Hier ligt een belangrijk aksent van onze politieke aktie. We moeten niet vergeten dat de christelijke democratie als sociale beweging ontstond. De vraag is, of wij — afgezien van de onloochenbare grote prestaties op dit gebied — juist de principiële sociale oriëntering van de christelijke democratie altijd duidelijk hebben omschreven, sociale oriëntering in zijn omvattende betekenis.
- 7) *Internationale politiek*: Sinds het einde van de laatste wereldoorlog waren de christen-demokraten medeverantwoordelijk voor de buitenlandse politiek van de Europese landen. Zonder overdrijving kan worden gezegd dat in het Europese kader een buitenlandse politieke konseptie hebben gedragen en verwezenlijkt, die van de grootste betekenis is (volgens Europese samenwerking). Dat is geen toeval: de christelijke democratie is naar haar beginsel een universeel gerichte beweging. De nationale souvereiniteit is voor haar geen absolute waarde. Dat geeft aan haar taak ten opzichte van de ontwikkelingslanden een bijzonder perspektief. Het voortschrijdende kommunistische kolonialisme wordt door de christen-demokraten als een konkrete bedreiging van de vrede opgevat en de christen-demokraten zullen niet ophouden te eisen, dat het kommunisme de Oosteuropese landen dié vrijheid en zelfbeschikking geeft, zoals het Westen die ook aan zijn voormalige koloniën gaf.
- 8) *Liberalisme*: Slechts met de grootste voorzichtigheid kan van een Europees liberalisme worden gesproken, maar het heeft nog dezelfde politieke trekken, die de christelijke democratie afwijst: de persoons-

opvatting bijvoorbeeld. De tegenstelling tussen liberalisme en christen-demokratische politiek op het gebied van de kulturele politiek zijn niet alleen van taktische aard. Het individualistische persoonsbegrip van het liberalisme is tegenover het kommunisme te zwak, te fragmentarisch.

- 9) *Socialisme*: Het socialisme heeft niet alleen uit reformisme getracht zijn zijn programma's aan de behoefte van de tijd aan te passen. Is het socialisme daarmee iets nieuw, iets anders geworden? Zijn wezenlijke overtuiging is niet veranderd. De staat behoudt een autoriteit, die uitgaat boven wat de christen-demokraten aan de staat als machtsbereik toedanken. Het is niet verwonderlijk, dat er in het socialisme nog immer linkse vleugels bestaan, die in hun opvattingen tot aan de rand van het Titoïsme gaan. Het is belangrijk ook in de toekomst het onderscheid tussen christen-democratie en socialisme en liberalisme scherper uit te tekenen, daar zowel het socialisme als het liberalisme bewust er naar zoeken de begrenzing tot de christen-democratie te vervagen, om een doorbraak in onze kiezerskorpse tot stand te brengen. (vgl. bezitsvorming). Daarbij komt nog, dat het socialisme op het gebied van de internationale politiek soms stellingen heeft betrokken, die voor ons zeer bedenkelijk zijn, (vgl. ten aanzien van Europese integratie, wettelijke samenwerking, etc.).
- 10) *Afrika/Azië*: Tussen de gelovige niet-christenen in deze landen en de christen bestaat een geestelijke belangengemeenschap, waarvan de om-trekken nog duidelijk moeten worden omschreven. Een dialoog moet plaatsvinden.

Gespreksdag K.V.P. over Europa

Op 7 oktober 1961 hield de Katholieke Volkspartij in Bouvigne te Breda een gespreksdag over Europa. Het tweedekamer-lid mr. P. A. Blaisse, vice-voorzitter van het Europese Parlement, had voor deze bijeenkomst een 26-tal stellingen opgesteld over het politieke- en handelspolitieke beleid, de onderhandelingen over toetreding van Engeland, Denemarken en Ierland tot de EEG, het economisch-, sociaal- en energiebeleid en de landbouwpolitiek. Prof. dr. Jos J. Gielen, vice-voorzitter van de K.V.P., opende de gespreksdag, waarbij hij wees op de betekenis van het onderwijs in de groei naar Europese eenheid. Vervolgens lichtte de heer Blaisse zijn stellingen toe, waarna de deelnemers zich splitsten in zes discussiegroepen.

Na de middag beantwoordde een forum, onder voorzitterschap van mr. J. Mommersteeg en bestaande uit de heren mr. P. A. Blaisse, drs. P. Bogaers, dr. W. J. Schuyt, C. J. van der Ploeg en mr. Ph. van Campen, vele en velerlei vragen. Uit deze gedachtenwisseling kwam naar voren, dat men de stellingen van de heer Blaisse kon onderschrijven, zij het dat men op verschillende punten nuances aangebracht zou willen zien.

Bij sommige deelnemers bestond twijfel t.a.v. de stelling van de heer Blaisse, dat de konferentie van de regeringsleiders van 18 juli een belangrijke stap is geweest naar de politiek eenwording van Europa, „gebaseerd op de saamhorigheid van de Europese landen en gedragen door een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid.” De heer Bogaers wees er in dit verband op, dat het Partijbestuur in zijn verklaring over de Europese samenwerking terecht had gesteld, dat deze eenwording inderdaad op de kortst mogelijke termijn in een statuut dient te worden vastgelegd. In de discussie kwam echter ook naar voren, dat niet alle vrees voor de plannen van De Gaulle is weggenomen. Er blijft reden tot zorg. Naar de mening van de heer Schuyt valt bij het afwegen van de positieve en negatieve resultaten de weegschaal toch uit in het voordeel van de eerste. De „giftanden” zijn uit de Franse plannen getrokken. Men was het met de heer Blaisse eens, dat de „economische integratie op zichzelf ook dient te worden gezien als een faktor voor politieke eenwording” en dat de voorbereiding van een gemeenschappelijke handelspolitiek reeds thans een aanvang dient te nemen. De heer Blaisse merkte daarbij in de discussie op, dat dit gemeenschappelijk beleid binnen de tien jaar dient te worden verwezenlijkt. Er is nog onvoldoende coördinatie t.a.v. de landen met lage kosten.

Tijdens de kolenkrisis bleek ook het ontbreken van onderling overleg. Coördinatie ontbreekt bijv. ook t.a.v. de goedkope olie-importen van de Sowjet-Unie en Italië. „Het vraagstuk van de coördinatie van de handels-politiek van de Zes t.o.v. derde landen is thans aktueel t.o.v. landen met lage kosten (Japan bijv.), van landen met staatshandel, landen met fluktu-erende wisselkoersen en tenslotte van landen in ontwikkeling”.

Niet alleen de Exekutieven, zo was wel het algemene oordeel in de discussie, maar ook de gemeenschappen als zodanig dienen te worden samengesmolten, al ligt die van de bestuursorganen het meest voor de hand. Rechtstreekse Europese verkiezingen dienen te worden verwezenlijkt. In dit verband kwam uiteraard de kwestie van de bevoegdheden van het Europese Parlement ter sprake. Het is niet nodig de bevoegdheden af-hankelijk te maken van de verkiezingen, zo werd met name door de heer Schuyt gesteld. Wel rees de vraag of het Parlement voldoende gebruik maakt van de positie die het nu eenmaal heeft of zou kunnen hebben.

Bijval vond ook de stelling van de heer Blaisse, dat een openmarkt-politiek een van de stelregels is van de gemeenschap en dat daarom, dat werd nog eens nadrukkelijk uitgesproken, geen onnodig protektionisme moet worden gepleegd en kontinentale aspiraties moeten worden vermeden. De heer Van Campen wees er in dit verband op, dat dat protektio-nisme t.o.v. de landbouw evenmin wenselijk is en hij vroeg zich af of in de betrokken stelling van het heer Blaisse ook niet het prijsbeleid moet worden opgenomen. In de discussie werd voorts gewezen op het feit, dat openmarktpolitiek associaties oproept met opendeur-politiek. Openmarkt maakt het moeilijk binnen de eigen markt de spanningen op peil te houden, nodig om te voorkomen, dat de ekonomie binnen de gemeenschap verzandt. Eveneens onderschreef men de stelling van de heer Blaisse, dat het instituut van gevormd minister voor Europese aangelegenheden praktisch noodzakelijk en politiek gewenst is. Wellicht, meenden sommigen, kan men echter beter spreken van een staatssekretaris, omdat een minister geen haalbare trek geacht moet worden. In dit verband kwam voorts de wens naar voren, dat de K.V.P. een eigen instituut moet hebben, dat de technische aspecten van de Europese eenwording bestudeert. Van een dergelijk instituut zouden de volksvertegenwoordigers veel nut kunnen hebben.

Engelands toetreding tot de gemeenschappelijke markt was uiteraard een punt, dat ruimschoots de aandacht vroeg en kreeg. Het forum sprak zich uit tegen iedere wijziging van het verdrag van Rome, anders dan van formele aard. Engeland dient ook de politieke konsekwenties te aanvaarden. Overigens moet het duidelijk zijn, dat de toetreding van Engeland tot de EEG van wezenlijke betekenis is. De onderhandelingen mogen geen vertraging veroorzaken bij de overgang van de eerste naar de tweede fase. Wanneer de versnelling onder Engelands toetreding zou lijden, be-hoeft dat niet katastrofaal te worden geacht. Politiek overleg vloeit recht-streeks voort uit de ekonomische integratie. Politieke integratie moet naast de andere doeleinden mede dienstbaar worden gemaakt aan de versterking en uitgroei van de bestaande gemeenschappen. Forum en zaal vonden elkaar tenslotte in de opvatting, dat men als algemene gedragslijn

bij de onderhandelingen ervan moet uitgaan, dat de met de betrekking tot de uitvoering van de verdragen genomen beslissingen niet kunnen worden gewijzigd. Slechts indien deze gedragslijn uiteindelijk een gunstig resultaat van de onderhandelingen in de weg zou staan, zou in uitzonderingsgevalen ook over de herziening van de genomen beslissingen kunnen worden onderhandeld, doch dan dienen deze afspraken tot stand te komen langs communautaire weg. Afspraken anders dan die, welke een duidelijke integratie van de economie impliceren, moeten worden tegengegaan.

De geleidelijke totstandkoming van de Euromarkt is een van de krachtigste stimulansen geweest voor een snelle welvaartsstijging. Wil deze welvaartsstijging behouden blijven, dan zal — zo benadrukte ook met name de heer Bogaers — in de komende periode veel aandacht moeten worden geschonken aan het totstandbrengen van een gemeenschappelijk Europees beleid, waarbij o.m. dient te worden gedacht aan handelspolitiek, conjunktiebeleid, mededingingsbeleid, landbouwpolitiek, vervoersbeleid, energiebeleid, monetair beleid en in het bijzonder het sociaal beleid. Dit vormgeven aan het gemeenschappelijk beleid zal zware eisen stellen aan de Raad van Ministers in de EEG. In dit opzicht mag naar de mening van de heer Blaisse geen gebrek aan besluitvaardigheid aan de dag worden gelegd. De EEG heeft de verplichting om vooral de Afrikaanse staten in ontsluiting en ontwikkeling van de welvaartsbronnen en in kulturele en zedelijke verheffing bij te staan.

In de discussie over het sociaal beleid kwam de vrees naar voren, dat, waar het verdrag primair economisch gericht is, dit beleid wat te weinig uit de verf is gekomen, terwijl men dit juist belangrijk acht, daar de uitwerking van de economische doelstellingen op sociale gebieden moet worden gevolgd. Ten aanzien van de gelijke beloning van manlijke en vrouwelijke arbeidskrachten, werd de vraag gesteld hoe het forum dacht over de hierover gelanceerde meningen in het advies van de Stichting van de Arbeid van 3 juli 1961, met name of de geadviseerde geleidelijkheid in overeenstemming is met de verdragsverplichtingen.

De heer Van der Ploeg antwoordde hierop, dat hij er stellig van overtuigd is, dat de regering van plan is binnen een redelijke termijn tot volledige uitvoering van de verdragsbepalingen te komen. 1) De heer Blaisse had in zijn stellingen gewezen op het onderscheid in het sociaal beleid, dat bestaat tussen de maatregelen op sociaal terrein, die voortvloeien uit de verdragsbepalingen en het algemeen sociaal beleid, dat dient voort te vloeien uit artikel 2 van het verdrag, waarin als één der doelstellingen van de gemeenschap wordt genoemd een toenemende verbetering van de levensstandaard. De heer Van der Poel wees er in dit verband op, dat in de verdragstekst wordt gesteld, dat onverminderd de overige bepalingen van het verdrag en overeenkomstig de algemene doelstellingen daarvan, de Kommissie een nauwe samenwerking op sociaal gebied moet bevorderen tussen de lid-staten op het terrein van de werkgelegenheid, het arbeidsrecht en de arbeidsvoorwaarden, de beroepsopleiding en de voortgezette vorming, de sociale zekerheid, bescherming tegen arbeidsongevallen en beroepsziekten, de arbeidshygiëne en het recht van organisatie in vakverenigingen en van kollektieve onderhandelingen tussen de werkgevers en werk-

nemers. In dit opzicht worden de nodige studies verricht, adviezen uitgebracht en overleg gepleegd.

Bij het aan de orde komen van het energiebeleid, werd opgemerkt, dat het niet voldoende is, dat het energiebeleid van de zes staten op elkaar wordt afgestemd, maar dat er een gemeenschappelijk energiebeleid noodzakelijk is. De concurrentiestrijd zal bij een dergelijk beleid toch niet helemaal aan het spel van de vrije krachten kunnen worden overgelaten. Er werd voor gepleit een gemeenschappelijke energievoorziening politiek als een centraal punt te stellen, omdat deze energievoorziening van vitaal belang is voor Europa. Uitvoerig werd van gedachten gewisseld over de vraag of er nadere institutionele voorzieningen moeten worden getroffen met de huidige organisatorische opzet. Zal de thans werkzame interexecutive werkgroep „energie” op de duur aan de behoeften blijven beantwoorden of moet er een gemeenschappelijk coördinatie-orgaan worden opgezet?

In het kader van de discussie over de landbouw werd gesteld, dat het hier allereerst gaat om de totstandkoming van een gemeenschappelijk beleid. De landbouw is in economisch-sociaal opzicht een integrerend onderdeel van de gehele maatschappij in het raam van het gemeenschappelijke EEG-beleid. Zal er dus van een evenwichtige ontwikkeling van de gemeenschap sprake willen zijn, dan zal in elke etappe en bij de versnellingsbesluiten tevens duidelijk voortgang moeten worden gemaakt in de landbouwsector. Naast het markt- en prijsbeleid, zo merkt de heer Van Campen op, dient derhalve ook het structuurbeleid en de sociale politiek op gang te worden gebracht.

1) Intussen heeft de regering bij het goedkeuringsbeleid van de lonen toegestaan, dat de lonen van de vrouwelijke arbeidskrachten 85% mogen bedragen van die van de manlijke arbeidskrachten. Dit is dus een stap verder op de weg van de uitvoering der verdragsbepalingen.

Buitenlands Panorama

WEST-DUISSLAND NA DE VERKIEZINGEN

De niet helemaal verwachte uitslag van de Westduitse verkiezingen heeft enkele politiek niet oninteressante verschuivingen in de interne situatie van West-Duitsland te weeg gebracht die nu, op enige afstand van 17 september, gemakkelijker te overzien zijn. De hoofdaksenten van deze nieuwe konstellatie zijn bekend: de CDU heeft de absolute meerderheid verloren, de liberalen zijn van 7,7 procent opgeklommen tot ruim 13% en de socialisten hebben ruim 5% meer stemmen gekregen dan in 1957 en hebben daarom de voor hun reeds fataal geworden barrière van 30%, waarachter zij sinds jaren opgesloten waren, eindelijk kunnen overwinnen, zodat zij nu 36% konden behalen. Hoe is deze verschuiving te verklaren en welke gevolgen heeft zij?

Wat de CDU betreft, worden voor de achteruitgang van de CDU de volgende feiten verantwoordelijk gemaakt: allereerst heeft natuurlijk de dag van 13 augustus, waarop Walter Ulbricht de Chinese muur tussen Oost- en West-Berlijn oprichtte en de crisis om Berlijn plotseling tot een gevaarlijke wereldkrisis uitbreidde, de sympathie voor Berlijn en daarmee voor de Berlijnse burgemeester Brandt verhoogd. Het is een feit dat Willy Brandt zijn gehele politieke positie aan deze omstandigheid te danken heeft. Hij heeft deze positie met veel bekwaamheid benut, om ook zijn eigen prestige te verhogen, en het is voor het Westen slechts een geluk dat hij niet de vroegere politiek van de SPD volgde — hoewel ook hij daarvoor vroeger opkwam — maar ondubbelzinnig de politiek van westelijke samenwerking bepleitte. Zodra hij echter kandidaat voor het ambt van bondskanselier werd en hoofdzakelijk in deze kwaliteit optrad, zoals in het eerste gedeelte van de verkiezingskampagne, heeft hij bij vriend en vijand teleurgesteld. Voor 13 augustus stonden daarom de papieren van Brandt zeer laag. Hij had als eventuele kanselier weinig ideeën en weinig verbeeldingskracht ontwikkeld — tot hij na 13 augustus weer gelegenheid kreeg als burgemeester van het bedreigde Berlijn op te treden. Dit werd ook daarom voor hem een groot voordeel, als Adenauer en Brentano om niet helemaal begrijpelijke redenen niet onmiddellijk naar Berlijn trokken, om te laten zien, hoe Bonn en de regering van Adenauer aan Berlijn denkt. Dat bovendien Adenauer in de verkiezingskampagne Brandt weinig elegant aanviel, heeft de CDU ook parten gespeeld, hoewel verkiezingskampagnes nu eenmaal zelden op bijzonder deftige wijze gevoerd worden.

Dit zijn symptomen die aan de oppervlakte te erkennen zijn. Er zijn

natuurlijk ook bepaalde structurele verschuivingen vast te stellen. Adenauer is nu eenmaal oud, Brandt jong, de grijze kanselier is niet fotogeniek en niet erg televisionair, met zijn 86 jaren had hij ook in de partij vrienden, die hem openlijk en geheim tot aftreden wilden bewegen. Er ontstond een gevoel van oververzadiging. Ook viel het op, dat vooral in de Roer bepaalde groepen jongeren en arbeiders naar de SPD overgingen — om al deze redenen? Dit is moeilijk te achterhalen, want in wezen is de achteruitgang van de CDU minder tragisch dan het lijkt. Nog altijd heeft de CDU met haar 45% dezelfde stand als bij haar grootste overwinning in 1953. En het is de vraag, of voor de CDU een permanente absolute meerderheid werkelijk zo gezond is. Zij is nog altijd de grootste partij en zij beschikt nog altijd over een team van zeer bewaame politieke persoonlijkheden.

De tweede partij in West-Duitsland, de SPD, is de eigenlijke verliezer van deze verkiezingen, ondanks haar vooruitgang. Het is een respectabele aanwinst, van ruim 30% op te klimmen tot 36% — maar wat verandert het aan de hopeloze opgeslotenheid in de oppositie? De SPD deed een wanhopige poging, om met het voorstel van een nationaal kabinet toch bij de regeringsformatie betrokken te worden. Met Adenauer was deze kans gering, of eigenlijk nul. De liberale leider Mende verschaftte de socialisten onverwachts een schijn van een kans, door Adenauer als kanselier af te wijzen. Adenauer, die altijd de socialisten als een gevaar voor West-Duitsland en het Westen hield, omdat ze volgens hem de westelijke samenwerking niet willen, dezelfde Adenauer deed zo, alsof hij nu wel met de socialisten in zee zou willen gaan. De liberalen verstonden deze les goed en trokken bij. Zoals de dingen op het ogenblik, dat wij dit schrijven, staan, lijkt het wel uitgesloten, dat er een andere dan een coalitie CDU-liberalen tot stand komt. Dit veroordeelt de socialisten tot de vierde legislatuurperiode in de oppositie, een werkelijk hopeloze situatie.

Zijn de liberalen de werkelijke overwinnaars van deze verkiezingen geweest? Het leek erop, omdat zij met hun ruim 5% vooruitgang om meer dan de helft opklommen tot 13%, dus 66 zetels in de bondsdag. Hoe was dit mogelijk? Mende is een liberaal met alle trekken van het traditionele Duitse nationale liberalisme: jonge oudofficier met sterke nationale tendensen, grote onderscheidingen, forse toon, moedig in zijn houding tegenover Adenauer. Hij is niet de humanistisch-ethische liberaal uit de Humboldt- en Naumann-school zoals Heuss. Hij trok dan ook de stemmen van die vluchtelingen en oud-leden van de Duitse Partij aan, die geen vertrouwen meer hadden in de uit deze beide groepen gevormde Gesamtdeutsche Partei. Deze laatste haalde de 5% niet en kon dus niet in de bondsdag, de verloren stemmen gingen bijna allemaal naar de liberalen. Natuurlijk speelde het ook een rol dat de liberalen op het gebied van de buitenlandse politiek niets anders wilden dan de CDU en op het gebied van de economie de populaire Erhard steunen, en hem zelfs als opvolger van Erhard wilden voorstellen.

Het bleek echter spoedig dat het onjuist was de betekenis en de kracht van de liberalen te overschatten. Mende speelde tegen Adenauer op — zodra deze echter met de SPD ging onderhandelen, zakte hij door de knieën, omdat de liberalen noch in de oppositie noch in een nationaal kabinet

tussen SPD en CDU een belangrijke rol kunnen spelen. Politiek is alleen een coalitie met de CDU voor de liberalen een garantie met enige perspectieven. Daarom moesten de liberalen tenslotte ook Adenauer als kanselier aanvaarden, ondanks het verzet van Dehler, Kohut en Schneider de grote Adenauer-vijanden onder de liberalen. Daarmede is het zelfbewustzijn van de liberalen ook weer teruggebracht op normale proporties.

Is echter een christen-democratisch-liberale coalitie gevormd, en Adenauer als kanselier geïnstalleerd, dan zijn de problemen voor de CDU nog lang niet uit de wereld. Allereerst is het voor Adenauer natuurlijk niet gemakkelijker, van te voren te beloven, voor het einde van de legislatuurperiode af te treden. Staatsrechtelijk is deze belofte waardeloos, want op geen bepaling in de konstitutie gebaseerd. Politiek verzwakt het de positie van de bondskanselier zeker voor een deel. Nu is juist dit iets, wat men had moeten vermijden, aangezien West-Duitsland in de tegenwoordige internationale crisis en vooral Adenauer persoonlijk een grote rol spelen. Iedere verzwakking van de persoonlijke positie van Adenauer en a fortiori een aftreden van Adenauer zou nu door Moskou als een politieke overwinning beschouwd worden, als een bereidheid van het Westen, de „harde” politici uit de Dulles-era op de achtergrond te schuiven. Door Adenauer nog voor een tijdje „op zicht” te laten werken, wordt dit gevaar niet helemaal ontweken.

De gebeurtenissen op de achtergrond, zoals zij onmiddellijk na de verkiezingen en tijdens de eerste besprekingen over de regeringsformatie zich hebben afgespeeld, hebben echter nog dieper liggende moeilijkheden aan het licht gebracht, die nog niet zijn overwonnen en die de CDU later nog sterk zullen bezig houden. Niet alleen Mende was gekant tegen een nieuwe ambtsperiode van Adenauer: Erhard, Strauss, Gerstenmaier — om maar enkele van de belangrijke CDU-figuren te noemen — waren dezelfde mening toegedaan en steunde Mende in zijn houding. Strauss meende deze moedige houding te mogen innemen, omdat hij, enkele maanden geleden gekozen tot voorzitter van de Beierse CSU, een meer zelfstandige positie voor de Beierse partij nastreefde en daarom zijn landgenoot Erhard, de Beierse protestant, tot bondskanselier wilde maken. Dit heeft Adenauer zeer gekwetst — zoals het omgekeerd de Beierse CSU ergerde, dat Adenauer met de socialisten onderhandelde, want in Beieren voelen de christen-democraten nu eenmaal niets voor een coalitie met de socialisten. Erhard zag gauw genoeg in, dat hij tegen Adenauer en de Noordduitse christen-democraten niet opgewassen was en zo moest ook Strauss van mening veranderen. Maar het leed is geschied, en de koele Adenauer zal de houding van Strauss in deze dagen niet vergeten. Hij weet dat Strauss hogere aspiraties heeft dan het ministerie van defensie en dat hij als voorzitter van de Beierse CSU achter Erhard aan tot hogere toppen van de Westduitse politiek hoopt op te klimmen. De mislukte poging, Adenauer uit te schakelen, werpen de ambitieuze en begaafde taktikus Strauss een heel stuk achteruit. Dit is geen gunstige voorbereiding op een aftreden van Adenauer: want welke garanties zijn er dat Erhard alle politieke leiderskwaliteiten bezit, teneinde zich tegenover persoonlijkheden als Strauss en Gerstenmaier te handhaven? De opvolging van Adenauer wordt niet ge-

makkelijker, en de eenheid van de CDU zal moeilijker te waarborgen zijn. Het is daarom dat opnieuw de naam van de fractievoorzitter dr. Krone genoemd wordt, omdat Krone de wijze oude verzoener in vele moeilijke situaties binnen de partij was.

Er komt nog bij: toen Adenauer met de socialisten onderhandelde over de mogelijkheid van een CDU-SPD-koalitie, of de „grote koalitie”, zoals men in West-Duitsland pleegt te zeggen, meldden zich voor het eerst weer de stemmen van de arbeidersvleugel van de CDU: de Sozialausschüsse, waarvan minister Blank, oud-vakbestuurder, de voorzitter is, en ook de katholieke standsorganisaties. Zij voelden wel voor een samenwerking met de socialisten — ook uit vrees, dat de neo-liberale koers van Erhard in moeilijke tijden de CDU stemmen onder de arbeiders zou kosten. Het kan niet worden ontkend, dat de CDU zich in de loop van de jaren tot een „burgerlijke” partij heeft ontwikkeld en steeds minder het aspect van een volkspartij van alle standen vertoont. Dit is niet alleen de schuld van de partijleiding, die zich nu eenmaal sterk laat beïndrukken door de grote grote successen en ook de grote populariteit van de politiek van Erhard. Het is ook een gevolg van de economische vooruitgang van West-Duitsland, waar nu ook de arbeider een sterk „burgerlijk” fenomeen begint te worden. Toch vragen vooral de christen-demokratische arbeiders in het Roergebied een sterkere beklemtoning van de sociale politiek van de CDU en zij zien in een koalitie met de liberalen, in de toekomst misschien zelfs onder leiding van Erhard, veel minder kans op een duidelijke, bewustere christelijk-sociale politiek. Ook dit zal in de komende jaren in discussie gebracht worden, als de bondskanselier Adenauer afgelost wordt. Het is dus niet zozeer de achteruitgang bij de verkiezingen, die de CDU zorgen veroorzaakt, maar de vele vraagstukken, die bij deze gelegenheid aktueel werden en in de naaste toekomst hun aktualiteit zeker niet zullen verliezen.

Herwaardering van het Plan Rapacki?

Het is misschien niet algemeen opgevallen dat de crisis om Berlijn en de verhoogde spanning tussen Oost en West in Polen niet alleen wegens de Oder-Neisse-linie bijzonder veel aandacht heeft getrokken. De kwetsbare positie van het Westen in Berlijn verhoogt in de ogen van de Polen de kans op een erkenning van de Oder-Neisse-linie ook door het Westen — iets wat de geesten in West-Duitsland sterk bezig houdt. Hoewel de Duitse ambassadeur in Washington, Prof. Grewe, zojuist in de Westelijke deskundigen-kommissie mededeelde, dat Bonn nooit eraan denkt, de regering van Pankow of de Oder-Neisse-linie te erkennen, heerst in politieke kringen in alle partijen binnenskamers wel het gevoel dat aan deze grens toch niets meer te doen is. Alleen uit zorg om de stemmen van de vluchtelingen en uit taktische redenen — teneinde geen konsessies te doen, voor men aan de konferentietafel gaat zitten — wordt in de kwestie van de Oder-Neisse-linie een hard standpunt ingenomen, dat echter soms ook genuanceerd kan worden: toen de CDU-fractie voorzitter dr. Krone een lunch aanbood aan de Amerikaanse senator Humphrey en hierbij de deskundigen van de verschillende partijen uitnodigde (CDU Majonica, Guttenber, SPD: Ollenhauer, Arnt, liberalen: Mende) werd hier verklaard, dat Bonn nooit de Oder-Neisse-linie zou erkennen — indien dit niet met een regeling van de hereniging van Duitsland gepaard zou gaan. Hier wordt de Duitse Oostgrens dus reeds als een ruilobject voor de hereniging gebruikt.

Hieruit blijkt reeds dat Polen hoopt door de regeling van de Berlijnse crisis ook voordelen voor zichzelf in de wacht te slepen. Deze voordelen zouden echter op een veel wijder terrein kunnen liggen dan alleen op het gebied van de westelijke grenzen van Polen; dit is de overtuiging van de leidende politici en ook van bevolking van Polen. Ook voor deze wijdere perspectieven schijnt in de ogen van Polen het ogenblik gunstig te zijn. Polen is daarom doende, op zeer voorzichtige wijze en zonder veel ophef, maar toch nadrukkelijk, het plan Rapacki te reaktiveren. Rapacki zelf is dezer dagen in Washington en Rome geweest. Het lijdt geen twijfel dat de zeer bekwame diplomaat Rapacki in zijn gesprek met de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken Rusk en zeker in Rome, waar het klimaat in sommige kringen nog gunstiger is, over het plan gaat spreken, dat hij op 2 oktober 1957 in de UNO heeft gelanceerd (en dat inhoudt: beide delen van Duitsland, Polen en Tsjecho-Slowakije gebruiken geen atombommen en laten geen atoombasis op hun gebieden toe, op een later

tijdstip heeft Rapacki ook een beperking van konventionele wapens voor deze gebieden als een overgangsfase naar verdere demilitarisatie voorgesteld). In Rome werd Rapacki overigens door de minister-president Fanfani ontvangen, waarmede hij een uitvoerig gesprek had.

De Polen hebben nooit de hoop opgegeven dat dit plan toch nog een rol gaat spelen. Zij hopen namelijk daardoor de druk van Rusland op Polen te verminderen en dichterbij het Westen te komen te staan. Het is daarom verbazend dat de Russen ermee akkoord gingen, zoals overigens alle overige satellietlanden, in de hoop vermoedelijk dat een geneutraliseerd midden-Europa de politieke opmars van het communisme in deze zone niet kan stuiten. Voor de Polen weegt dit minder zwaar, omdat zij reeds het communisme hebben; voor hen gaat het erom, meer armslag tegenover het allesbehalve beminnelijke Rusland te hebben.

Daarom brengen zij het plan Rapacki juist nu weer in de discussie als een instrument voor een ontspanning, gebaseerd op het disengagement, dat volgens Poolse opvatting na de Berlijnse conflicten meer dan ooit nodig lijkt. Het weekblad van de Poolse katholieken heeft daarom een paar weken geleden opnieuw op het belang van het Rapacki-plan gewezen, zeggende, zoals de Poolse katholieken dit altijd doen, dat een demilitarisatie van Duitsland natuurlijk niet zo moet gebeuren, dat het prestige van het Westen eronder lijdt. In „Le Monde” verklaarde Gomulka in een interview met de hoofdredakteur van dit blad — die vermoedelijk niet toevallig zelf met Gomulka ging praten — dat Polen het Rapacki-plan nooit heeft teruggetrokken, dat wil zeggen dat het voorstel nog altijd geldig is. Volgens Gomulka is het plan nu zelfs nog waardevoller omdat de ontwikkeling van de atoomwapens en de raketten met zich meebracht, dat Amerika gemakkelijk ook een onbewapend West-Duitsland vanaf grotere afstand tegen een aanval vanuit het Oosten kan verdedigen. Gomulka is om deze redenen dan ook niet sterk geporteerd voor een aparte vrede tussen Moskou en Pankow, omdat dit de deur voor altijd dicht doet, dan is aan een gedemilitariseerde zone niet meer te denken, dan blijven het Oosten en het Westen achter Chinese muren tegenover elkaar en tussen Polen en West-Europa bevindt zich dan een sterk bewapend, sterk stalinistisch en antireformistisch gezind Oost-Duitsland onder Walter Ulbricht.

Onder deze omstandigheden kwam het bezoek van de Amerikaanse senator Humphrey aan Polen bijzonder gelegen. Humphrey moest oorspronkelijk een Amerikaans kinderziekenhuis in Krakau openen, hoewel dit werd uitgesteld, bleef het reisplan ongewijzigd. Humphrey had een aantal besprekingen met leidende Poolse kommunisten en tenslotte sprak hij voor de Poolse televisie.

Hij gaf als zijn persoonlijke mening te kennen dat het verstandig zou zijn, in verband met de Berlijnse kwestie de Oder-Neisse-linie te erkennen, want deze zou toch niet meer gewijzigd kunnen worden. Bovendien, en dit moest in Polen natuurlijk opvallen, sprak hij over het plan-Rapacki en zei het volgende: „Het plan-Rapacki is inderdaad in 1958 verworpen; maar toen waren de republikeinen aan de macht; nu hebben wij een nieuwe president en een nieuw plan voor de ontwapening.”

Vermoedelijk is het op grond van een instructie van hoger hand dat de

Poolse pers en de leidende persoonlijkheden van het land deze voor Polen zo belangwekkende verklaringen van Humphrey niet met nog groter éclat hebben bekendgemaakt en toegejuicht. Wel werd onderstreept in de pers, dat ook Chroestjof nog recentelijk op waarde van dit plan heeft gewezen. Wij moeten daarom aannemen dat ook de reis van Rapacki naar Amerika en Italië dit plan diende. De konstellatie is voor Polen niet ongunstig: Gomulka heeft in de strijd Moskou-Peking onvoorwaardelijk de kant van Chroestjof gekozen, aangezien de sfeer van vreedzame koëxistentie voor de Poolse plannen natuurlijk veel gunstiger is dan de harde lijn van Peking. Moskou heeft onder deze omstandigheden juist nu de steun van een anders zo lastige satelliet bijzonder nodig. Rapacki kan zijn plan aanbieden als een mogelijke uitweg uit een impasse, waarin de al te voortvarende buitenlandse politiek van Chroestjof kan terecht komen, als het Westen niet wil toegeven, want het is erop berekend dat er aan geen zijden prestige-verlies geleden wordt.

Hoe aktueel het plan-Rapacki ook in Westelijke kringen geacht wordt, blijkt onder meer uit het feit, dat volgens geruchten, die de „Libre Belgique” midden september weergaf, Spaak bij zijn bezoek aan Moskou in overleg en met goedkeuring van hoogste NATO-kringen de gedachte van een militair verdunde zone in het Kremlin moet hebben besproken. Ernstiger is wel het feit dat de regering van Bonn het nodig achtte, aan haar ambassadeur in Washington Grewe opdracht te geven over dit punt duidelijke mededelingen te doen. President Kennedy heeft, zoals bekend, Bonn om suggestie gevraagd. Welnu, Bonn laat nu weten dat het onder geen beding, dus ook niet als tegenprestaties voor Russische konsessies, West-Duitsland wil ontwapenen, ook niet gedeeltelijk — hoogstens in het geval van een algemene ontwapening zou Bonn bereid zijn, grote militair verdunde zones goed te keuren.

Humphrey noemde het plan Rapacki op de Poolse televisie „konstruktief en waard in overweging genomen te worden.”

Zoals vaak in de politiek, laat zich dit wel abstrakt zo stellen maar in de konkrete politieke werkelijkheid kan het gemakkelijk anders uitzien. En wel om deze redenen:

- a) militair: een gedemilitariseerd gebied in midden-Europa wordt zeer kwetsbaar, wanneer op grond van een niet mogelijk atoom-akkoord tussen de grote mogendheden de konventionele wapens beslissend worden en West-Duitsland zich plotseling in deze nieuwe situatie met het kommunistische Polen en het kommunistische Tsjecho-Slowakije plus Oost-Duitsland in een ontwapende zone bevindt.
- b) politiek: in een gedemilitariseerde zone van midden-Europa zouden de kommunistische landen de meerderheid hebben en zeker Oost-Duitsland onder Walter Ulbricht zouden alles doen, om politiek de expansie van het kommunisme naar het Westen te bevorderen. Ook de politiek van Chroestjof ten aanzien van Berlijn wijst op het streven, de politieke druk op West-Duitsland te verhogen.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE: MEIJFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS. J. M. AARDEN
DR. L. A. H. ALBERING, DRS. M. VAN AMELSVOORT, DRS. A. W. H. J. QUAEDVLIET
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 15

DECEMBER

NUMMER 10

Het gemeenteprogram 1962

DOOR Mr. Dr. Ch. A. VAN HAREN

ELDORADO is een gemeente van omtrent 4.000 inwoners in Southern Illinois, U.S.A.

Maar het is geen eldorado nademaal men er met werkloosheid heeft te kampen en de bevolking niet het Amerikaanse welvaartsniveau heeft bereikt. Dies pakt men wat aan. Dat wil zeggen de community neemt initiatieven en het is de Amerikaanse burger niet geoorloofd zich van het community-work afzijdig te houden. De plaatselijke gemeenschap dus — waarbij men niet moet denken aan de Nederlandse gemeente of aan gemeentebestuur — richt voor aantrekking van industrie op een industrial foundation. Wij zouden zeggen een industriestichting of industrieschap, maar zo'n foundation is toch wel iets anders dan onze welvaartsstichtingen of hoe die mogen heten, welke commissievergaderingen met het heden ten dage gebruikelijke absentisme van de helft der leden, de secretaris dan wel opdracht geven een rapport samen te stellen.

Wanneer men van het Amerikaanse community-werk kennis neemt, kan men zich verbazen over de optimistische aanpak, men gaat aan het werk en schijnt de uitslag niet te tellen, maar nog meer over de mobilisatie der burgerij. Wij woonden — aldus de heer Van Lanschot Hubrecht¹⁾ — een town-meeting bij, die geopend en gesloten werd met gebed, een meeting, die iedere week gehouden wordt met een gemiddeld aantal deelnemers van 500. Inderdaad vijfhonderd. Op deze vergadering werd aan de burgers de vraag voorgelegd of door middel van een geldinzamelingsactie 60.000 dan wel 125.000 dollar bijeengebracht zou worden als kapitaal der foundation. Besloten werd 125.000 dollar, teneinde een shell-building te bouwen, een rompbouw dus, dat later in overleg met de te vestigen industrie kan worden afgebouwd. Het is voor Eldorado te hopen, dat zich gegadigden voor het gebouw melden! De self-help speelt in de U.S.A. nog altijd een grote rol. De aanpak voor industrialisatie ontwikkelt zich buiten de gemeentelijke overheid om. En die 125.000 dollar dan? Natuurlijk komen die

niet, althans niet in overwegende mate, uit de zakken der overigens vrij-gevege burgers. De community brengt 20% op (particuliere nutsbedrijven dragen bij), de Bank 50% als eerste hypotheek en de resterende 30% in de vorm van een aanvullend krediet van staatswege.

OVERHEID - PARTICULIER INITIATIEF

Waarom wij dit hier vermelden?

Behalve in een poging om deze bijdrage niet ongelezen te doen laten, vooral om de schijnwerper te richten op de activiteit (of de afwezigheid daarvan) van de burger hier te lande, die al te sterk pleegt aan te leunen tegen de overheid en die tegenover het niet geringe offer van zijn belastingpenningen op goed vaderlandse wijze verwacht waar te krijgen voor zijn geld. Wij zeggen niet dat het Amerikaanse voorbeeld hier aldus moet worden nagevolgd. Dat ware trouwens reeds onmogelijk, omdat men hier te lande in een gemeente van 4.000 inwoners wekelijks geen 500 en geen 50 mensen er voor bij elkaar zou kunnen krijgen, t.v.-avond of niet. Maar wel dringt zich een groot verschil op tussen de burger ginds, die indien hij zich aan het community-work stelselmatig zou onttrekken, zich onmogelijk zou maken en de burger hier, van een gemeente groot of klein, die nooit of te nimmer een vinger verroerend voor de zaak die allen aangaat, daarop heus niet zal worden aangekeken.

Alleen reeds in dit licht bezien zou het gemeenteprogram 1962 moeten worden bestudeerd. Want door dit program loopt als een rode draad de vermaning, dat het niets uithaalt of dat de verhouding overheid-particulier initiatief nog verder scheef wordt getrokken dan ze al is, indien niet de burgerij haar krachten mobiliseert en bundelt en niet of in onvoldoende mate doet wat der burgerij is.

Paragraaf 1 is al direct in het juiste spoor: „Bevordering van het plaatselijk algemeen welzijn kan uiteindelijk slechts op de juiste wijze geschieden, indien de burgers helder inzicht en een reële invloed hebben op het gemeentelijk bestuur aanvaardt als een eigen bestuur”. Wanneer dan even naar een zo levend mogelijk contact met de burgerij, zodat deze het gemeentelijk bestuur aanvaardt als een eigen bestuur”. Wanneer dan even verder in dezelfde paragraaf wordt gesteld dat het gemeentebestuur de maatschappelijke krachten zal dienen te helpen bij de verwezenlijking van hun doelstellingen voor zover deze het algemeen plaatselijk belang raken, dan zijn wij eveneens op de goede weg, indien wij tenminste mogen aannemen dat die maatschappelijke krachten er zijn. En ze zijn er. Want indien men mocht denken, dat wij met bovenstaande notities ons op defaitistisch pad begeven, dan haasten wij ons toch aan te duiden het grote werk van onderwijsorganisaties, dat der gezondheidsorganisaties, het maatschappelijk werk en de maatschappelijke zorg, het jeugdwerk, de leatuurvoorziening — financieel zo karig bedeed — het algemeen cultureel werk, de recreatie en de sport. Het zou er raar uitzien indien gemeentebesturen dit alles moesten ontberen. Met meer kosten zouden zij natuurlijk heel wat, zij het minder goed, tot stand kunnen brengen. Met meer kosten en minder goed om de eenvoudige reden, dat het altijd duurdere overheidsapparaat juist

op genoemde gebieden het nu eenmaal niet zo kan doen als de burger het in en door zijn eigen kring vermag te doen, overal daar waar de mens de mens moet ontmoeten.

Vroeger zei men, dat het de taak der burgerlijke overheid was te zorgen voor het algemeen welzijn. Thans drukt het program zich juist uit: „Bevordering van het plaatselijk algemeen welzijn is de taak van elk gemeentebestuur” (punt 1 van par. 1) en dat de plaatselijke overheid dit en dat heeft te bevorderen, leest men eens of meermalen in elke paragraaf. Evenzo vele malen wordt daarmede de aanwezigheid veronderstelt van maatschappelijke organen, die ook het algemeen welzijn bevorderen. Zo is de juiste theorie in het program neergeslagen. Nochtans is het er verre van dat in de praktijk des levens het particulier initiatief als gelijkwaardige partner wordt aanvaard en inderdaad van bestuur in samenwerking kan worden gesproken in de mate waarin dit het geval zou moeten zijn.

Ook gemeenten maken zich schuldig aan datgene wat zij het Rijk verwijten, nl. centralisatie usurpatie van taken, welke door anderen ook kunnen worden verricht. Punt 4a van par. 1 vraagt dat de gemeente de geëigende middelen aanwende om met kracht de zelfstandigheid van de gemeente te verdedigen tegen te ver gaande centralisatie en onder d: „De gemeente blijve bij voortduring bevorderen dat de Rijkswetgeving waar mogelijk, in ruime mate aan de gemeente de mogelijkheid van zelfbestuur door zelfstandige aanvullende regeling en uitvoering zal geven.” Hier zou men de cijfers van de grote gemeenten moeten produceren, uitgavencijfers voor gezondheidszorg, voor maatschappelijk werk en maatschappelijke zorg, enz. om met grond die gemeenten te kunnen verwijten, dat zij er niet aan denken te streven naar decentralisatie binnen de gemeente of werkelijk over de volle breedte ernst te maken van bestuur in samenwerking met organen der maatschappelijke samenleving. Ook voor de gemeente geldt, wat voor het Rijk opgaat; wat de overheid eenmaal aan zich heeft getrokken, laat ze niet alleen niet meer los maar de dienst zet zich onherroepelijk uit, alle vertogen over subsidiariteit, de centralisatie en het eigen recht van het particulier initiatief-ten-algemene-nutte ten spijt. Subsidie, welke moet worden afgebedeld, wordt nog altijd gevoeld als een extra verzwaring van de begroting. Zo heeft het maatschappelijk werk-nieuwe-stijl, toch bij uitstek een object van particulier initiatief, het in heel wat gemeenten goeddeels moeten afleggen tegen de sociale dienst. Men beroept er zich op, dat het particulier initiatief toch maar een fractie aan geld kan opbrengen van hetgeen voor sociaal-charitatief werk nodig is. Mogen wij volstaan met te verwijzen naar onze onvolprezen regeling van openbaar en bijzonder onderwijs om te demonstreren dat de wijze waarop het geld wordt vergaard één zaak, de wijze waarop de dienst aan het publiek wordt bewezen een andere is? Prof. C. W. de Vries²⁾ heeft eens een lans gebroken voor een maatschappelijk-werk-pacificatie waardoor in de Grondwet tot uitdrukking zou worden gebracht dat de bijzondere verzorging, welke aan bij de wet te stellen voorwaarden voldoet, naar dezelfde maatstaf als de openbare verzorging uit de openbare kas wordt bekostigd. Wij halen dit slechts aan om te doen uitkomen hoever wij in feite zijn verwijderd van de erkenning dat de maatschappij even goed het algemeen welzijn nastreeft als Rijks- en ge-

meentelijke overheid, ja, dat zij dit o.m. door de personalistische gerichtheid van gezondheidszorg en van het sociaal-charitatieve werk per sé beter kan nastreven dan de Overheid het krachtens haar wezen en functie vermag te doen.

Wil men in het licht van bovenstaande opmerkingen met name de paragrafen 6-7-8-9-11-12 lezen, dan zal men ervaren dat deze paragrafen toch iets anders inhouden dan een droge opsomming van desiderata. Heus, het program is interessanter dan U denkt.

DE ZELFSTANDIGHEID DER GEMEENTE

De autonomie der gemeenten is bij de jaarijksche behandeling van de Rijksbegroting van Binnenlandse Zaken door de opvolgende Ministers zo sterk aan het warmkloppend hart gedrukt, dat zij er ademnood van heeft gekregen. Ongetwijfeld, het had niet zó ver behoeven te komen, indien er geen wet van Parkinson bestaat, maar die bestaat nu eenmaal. Doch ook dient erkend, dat de interdependentie der maatschappelijke verschijnselen per sé de onhoudbaarheid moesten meebrengen van de elk-voor-zich-gemeente. Men kan thans slechts een glimlach over hebben voor de oude theorie, die wilde onderscheiden en scheiden tusschen belangen, welke naar haar aard tot de sfeer van resp. het Rijk, de Provincie en de Gemeenten behoorden. Ook hier is het gemeenteprogram met de tijd geëvolueerd. Ofschoon wellicht met meer nadruk naar voren had kunnen worden gebracht, dat de gemeenten in de toekomst alleen in samenwerking zullen zijn of niet zullen zijn³). Men denkt hierbij aanstonds aan de mogelijkheden, welke de Wet Gemeenschappelijke regelingen biedt. Toch is deze in zekere zin bijzaak. Er zijn mogelijkheden en vormen van samenwerking zonder dat die wet eraan te pas behoeft te komen en deze zijn het belangrijkste. De kardinale vraag is: zijn gemeenten bereid te erkennen en metterdaad te erkennen dat niet noodzakelijk naar functionele volledigheid per gemeente moet worden gestreefd en dat het beleid moet worden afgestemd op aard en functie der gemeente binnen de streek waarin zij is gelegen, m.a.w. willen zij een op het streekbelang gericht beleid voeren? Over het primitieve idee, dat naar een zo groot mogelijk inwonertal moet worden gestreefd alsof de welvaart recht evenredig is aan dat getal, spreken wij niet. Het inwonertal zal volgen uit de grotere of kleine ontwikkeling, welke de gemeente is beschoren. Het inzicht breekt toch wel enigermate door, dat de welvaart der streek afstraalt op elke gemeente binnen die streek. Er zijn nu ook tekenen, vaag weliswaar, die erop wijzen dat de Nederlandse burger in een andere gemeente mag wonen, dan die waarin hij werkt. En wanneer eerlang weer vrijheid in de keuze der woonplaats zal bestaan, zal men de stedenbouwkundige kaart van Nederland grondig hebben te herzien. Ja, de vrije zaterdag is reeds genoemd een aardverschuiving op planologisch terrein⁴). Reeds is gesproken van het Westen..... als achterblijvend gebied⁵). De kansen van middelgrote steden elders in het land stijgen met het heimwee naar de ruimten daar, het heimwee van de duizenden die in de grote steden naar buiten zitten te kijken onder de voeten van de bovenburen en boven de kruinen van de benedenburen, dromend

van een huisje met een tuin, groot genoeg voor een zandbak en twee ligstoelen en een afdak voor het lelijke eendje. „Zonder jengelende kinderen boven hun hoofd en zonder tierende t.v.'s eronder. Zonder w.c.-doortrekkende buurman links en eeuwig kloppende buurvrouw rechts”. Maar goed, waar het op aankomt, dat is op die geest van samenwerking, die de functie doet aanvaarden, welke een breed opgezet streekonderzoek voor de gemeente heeft aangewezen. Hetgeen kan meebrengen woongemeente en niet industriegemeente. Hetgeen kan betekenen industriegemeente, terwijl de woningen in een nabuurgemeente worden gebouwd. Hetgeen kan inhouden agrarische gemeente blijven en tevens de paden en lanen openhouden voor passieve recreatie. Hetgeen in ons steeds dichter wordende land ook kan meebrengen aantasting van natuurschoon, waarbij — zonder met huizen en huisjes links en rechts te morsen — toch op verantwoorde wijze grotere nederzettingen tot stand kunnen komen. Nederzettingen, niet al te ver van een stad en niet al te diep in het land, waarnaar de voorkeur van zovelen uitgaat boven de moderne flat-stadswijk, van het buitenland overgenomen en daar op niet onaanzienlijke schaal al weer verlaten.

Het kan ook zijn het einde van de groei ener stad. Hoezeer de grote stad het aanbreien van huizenrij aan huizenrij in het bloed zit, het zou winst zijn, indien dit kon worden gemitigeerd en in elk geval is niet alle heil dáárin gelegen⁶⁾. Wie concreet wil weten wat wij bedoelen, leze het rapport, dat ons hart heeft gestolen, van een door het gemeentebestuur van Nijmegen ingestelde commissie over de toekomstige ontwikkeling en ruimtelijke ordening van Nijmegen en omgeving⁷⁾ waaraan men als motto kan geven deze zin uit de studie: „De moederstad boet niet aan betekenis in door delegatie van een deel harer functies aan de randkernen”.

Een program moet gecompriimeerd de vraagstukken weergeven en vormt dan een opsomming van punten, die al heel gauw de aandacht doet verslappen en afleidt van de achtergronden. Indien men punt 3 van par. 1, waarin de samenwerking van gemeenten aan de orde is gesteld, wil lezen in de zin van de hierboven zo summier geschetste gedachtengang krijgt de ogenschijnlijk droge stof een heel wat levendiger aanzien, dringt de betekenis beter door en komt met de gewekte belangstelling de bereidvaardigheid op tot samenwerking binnen de gemeente.

In de vergadering van de Partijraad der K.V.P. van 25 november 1961 is het door een commissie onder voorzitterschap van Burgemeester Funk van Oudenbosch ontworpen program vastgesteld. Er waren een aantal amendementen en het Partijbestuur had het geheel nog eens naarstig bekeken. Dan gaat men wel met de vraag naar de vergadering hoe dat moet gaan met de behandeling van vijftien paragrafen onderverdeeld in een vijftenzeventig punten, welke weer een of meer alinea's bevatten. Dank zij voortreffelijke leiding en de betoonde discipline der vergadering blijkt het dan allemaal erg mee te vallen. Er was ruimschoots gelegenheid geboden om het ontwerp te bestuderen.

Het aantal afdelingen der partij, dat er zich aan heeft gezet, onttrekt

zich aan de statistiek. Het zijn er vele geweest en de plaatselijke afdeling die het ontwerp naast zich heeft neergelegd, heeft een kostbare gelegenheid verzuimt, een verzuim dat nog volop kan worden ingehaald door het definitief program aan de orde te stellen. Hier heeft men nu bij uitstek het materiaal om de kiezers met de neus op de materie zoals die in hun onmiddellijke omgeving speelt, te drukken.

De amendementen van Kringbesturen vertoonden een merkwaardig eenzijdig beeld wat de herkomst betreft. Wij noteerden 40 voorstellen van de Kring Rotterdam, 19 van Dordrecht, 14 van Leiden, 10 van Haarlem, 2 van Den Helder, 1 van Assen en een suggestie van Utrecht. Een verklaring daarvoor vermogen wij niet te geven. Wel weten wij dat ook buiten genoemde kringen het program ter dege is en wordt bekeken. Dit gebeurt niet en behoeft niet te gebeuren met kippevel van enthousiasme. Het is een materie minder spectaculair dan de grote problemen van lands- en wereldpolitiek en wat doen wij in onze tijd liever dan problematiseren. Nochtans blijft waar: verbeter de wereld, begin bij jezelf, dat wil in dit geval zeggen, diep het gemeentebestuur uit, versterk de plaatselijke gemeenschappen, haal de burger bij hetgeen zich concreet afspeelt in zijn onmiddellijke omgeving, laat hem zien hoe hier de ontwikkeling van staats- en maatschappij-theorie zich meedeelt aan de praktijk. Dan zal blijken de waarheid van het oude woord dat in de plaatselijke gemeenschap de eerste verdedigingslijn der parlementaire democratie is gelegen.

1) Zie „Streekontwikkeling door samenwerking van Overheid en bevolking”, het verslag van een in nov. 1957 onder auspiciën van de Ned. Mij. voor Nijverheid en Handel gehouden streekconferentie. Zie ook het nummer Ruimtelijke Ordening van de Gemeenteraad, jan. 1961 en daarin mijn bijdrage: „Bestuur en particulier initiatief in de ruimtelijke ordening”.

2) Prof. Mr. C. W. de Vries: „Organisatie en functie van het maatschappelijk werk als dienst van overheid en maatschappij” in Ned. Juristenblad 1949, blz. 933 en mijn „De maatschappelijke werkster in haar verhouding tot bestuur en overheidsdienst” in De Gemeenteraad van november 1961.

3) J. van Beekum, jur.dr.s.: „Planning en wat daaraan voorafgaat” in De Gemeenteraad, januari 1961.

4) Zie „Stedebouw en Volkshuisvesting” van mei 1961.

5) idem, januari '61.

6) Zie het aardige verhaaltje van architect Dudok in De Gemeenteraad van februari 1961: „De steden moeten ophouden met groeien, morgen al, omdat ze 't gisteren niet hebben gedaan”.

7) Waarover in De Gemeenteraad van april 1961.

Hammar-skjöld en de Verenigde Naties

DOOR H. BRONKHORST

Redacteuren van Amerikaanse bladen vonden de naam Dag Hammar-skjöld te lang voor éénkoloms koppen en daarom maakten zij er eenvoudig „Mr. H.” van, of wel „Mr. U.N.” Het is een misverstand te denken dat die aardige afkortingen symptomatisch zouden zijn voor de populariteit van de onlangs overleden secretaris-generaal van de Verenigde Naties. Want Hammar-skjöld was, vooral in het begin van zijn optreden als hoogste ambtenaar van de V.N., in de Verenigde Staten niet zo bijzonder populair, al genoot hij het vertrouwen van de presidenten Eisenhower en Kennedy. Hammar-skjöld heeft ook bepaald niet gestreefd naar populariteit. Het lag niet in de aard van deze uitgesproken intellectuele figuur te dingen naar de gunst van het grote publiek. Hij liet zich steeds leiden door een buitengewoon sterk plichtsbefef, en hij spaarde zijn krachten niet als hij voor de oplossing van kritieke problemen stond. Populariteit is geen criterium voor iemands verdiensten, en als wij willen nagaan wat de betekenis is geweest van Hammar-skjöld voor de Verenigde Naties zullen we andere maatstaven moeten aanleggen dan die van het opinie-onderzoek.

Vergeleken met zijn voorganger, Trygve Lie, maakte Hammar-skjöld op velen de indruk een vrij kleurloze figuur te zijn. Zijn taal was arm aan beeldspraak, en hij placht zich over het algemeen zo onopvallend mogelijk te gedragen. Hij gunde zich weinig tijd voor sociaal contact en hij trok zich het liefst terug op zijn bureau op de 38ste verdieping van het glazen V.N.-paleis aan New Yorks East River. Hij nam zelden vakantie, en herhaaldelijk maakte hij werkweken van zeven dagen, waarbij hij zich vaak maar enkele uren slaap gunde per nacht. Zijn arbeidsvermogen was hoogst indrukwekkend, en president Eisenhower — die op dat punt minder sterk was — heeft dan ook zijn grote bewondering uitgesproken over de werkkraft van Hammar-skjöld. Maar noeste arbeid behoeft nog niet altijd bewonderenswaardig te zijn. De voornaamste redenen voor ons respect voor Hammar-skjöld liggen elders. Zij moeten gezocht worden in zijn intelligentie en zijn moed, en in zijn oprecht idealisme.

De overleden secretaris-generaal beschouwde zich als de eerste dienaar

van de volkerenorganisatie. Hij wilde bijdragen tot de verwezenlijking van het doel van de Verenigde Naties, zoals dat geformuleerd was in artikel 1 van het Handvest: „de internationale vrede en veiligheid handhaven”. Hammarskjöld placht zich een „technicus” te noemen. Hij wilde vooral een goed administrateur, een goed ambtenaar, zijn. Maar de omstandigheden maakten hem tot meer dan een perfecte „civil servant”.

Volgens artikel 98 van het Handvest moet de secretaris-generaal „de functies vervullen” die hem door de Algemene Vergadering, de Veiligheidsraad, en andere V.N.-instellingen worden toevertrouwd. Op grond van die verplichting trad Hammarskjöld in 1956 op in de Suez-affaire, en in 1958 in de kwestie Libanon en Jordanië, om slechts enkele sprekende voorbeelden te noemen. Maar artikel 99 van het Handvest zegt: „De secretaris-generaal kan elke zaak die naar zijn mening de handhaving van internationale vrede en veiligheid kan bedreigen, onder de aandacht brengen van de Veiligheidsraad”.

Hammarskjöld was de eerste secretaris-generaal van de V.N. die van dit recht gebruik maakte, toen hij in juli 1960 het initiatief nam de Congolese kwestie op de agenda van de Veiligheidsraad te plaatsen. Kan men dit beschouwen als een hoogtepunt in de geschiedenis van het ambt, het was tevens het begin van de grootste crisis waarin het secretariaat van de V.N. ooit geraakt is. Het optreden van Hammarskjöld in de Congolese kwestie was voor Chroestjof immers de aanleiding zijn heengaan te eisen. Maar terwijl de Russische regering indertijd ook op het vertrek van Trygve Lie had aangedrongen, ging Moskou nu een stap verder. De Sovjet-premier drong aan op een essentiële hervorming van de structuur van het V.N.-secretariaat. Inplaats van één secretaris-generaal zou er een driemanschap moeten komen, bestaande uit een Westerse, een communistische en een neutrale functionaris. Maar Hammarskjöld wist zich met succes te verzetten, zowel tegen de pressie op zijn persoon, als tegen het Sovjetplan om de leiding van het secretariaat aan een „trojka” toe te vertrouwen. Terecht stelde hij uitdrukkelijk vast, dat het niet de Sovjet-Unie, of een der andere grote mogendheden waren die de V.N. nodig hadden voor hun bescherming. Hij stelde zijn aanblijven afhankelijk van het verlangen van de kleine naties, en die kleine naties wilden hem inderdaad handhaven. Hammarskjöld toonde ook aan, dat juist die kleine naties, en met name de ongebonden staten onder de zwakkere landen, de dupe zouden worden van een trojka-structuur voor het V.N.-secretariaat.

Onmiddellijk nadat Dag Hjalmar Agne Carl Hammarskjöld in 1953 het ambt van secretaris-generaal van de V.N. had aanvaard, begon hij met het herstel van het moreel van zijn ambtenaren. Onder invloed van het McCarthyisme in Amerika was Trygve Lie gedwongen geweest enkele Amerikaanse V.N.-functionarissen te ontslaan die beschuldigd waren van sympathie voor het communisme. Een V.N.-tribunaal gaf later scherpe kritiek op deze maatregel, en Hammarskjöld ontwierp onmiddellijk een regeling die in de toekomst waarborgen moest bieden voor het behoud van het internationale karakter van het secretariaat en voor de bescherming van het personeel tegen nationale invloeden.

Hammarskjöld behaalde zijn eerste spectaculaire succes, toen hij er,

in 1955, in slaagde de Amerikaanse piloten vrij te krijgen die sinds de Koreaanse oorlog door de Chinese Volksrepubliek gevangen waren gehouden. Om dat doel te bereiken had hij een reis naar Peking gemaakt, waar hij een onderhoud had met de Chinese premier, Tsjoe En-lai. In deze affaire toonde de secretaris-generaal zijn grote diplomatieke kwaliteiten, als onderhandelaar en bemiddelaar.

Maar in november 1956 zag Hammarskjöld zich geconfronteerd met twee kolossaal zware problemen tegelijk: de Russische onderdrukking van de Hongaarse opstand, en het Brits-Franse Suez-avontuur. Tevergeefs trachtte hij toegang tot Hongarije te krijgen voor een V.N.-missie die een onderzoek naar de gebeurtenissen zou moeten instellen. Ten aanzien van de Hongaarse tragedie was hij machteloos, maar in de Suez-kwestie trad hij handelend op, waarbij hij zich aan de zijde van de Verenigde Staten stelde. Tot verbijstering van Londen en Parijs veroordeelde hij in scherpe termen het Engels-Franse optreden tegen Egypte, en zijn houding heeft er toe bijgedragen dat het Suez-avontuur opgegeven moest worden. Nadat de strijd gestaakt was, zorgde de secretaris-generaal ervoor dat binnen twee dagen een „Emergency Force“ van de V.N. naar het Midden-Oosten werd gestuurd, om de Egyptenaren en de Israëliërs uit elkaar te houden.

In 1958 werd hij herkozen voor een nieuwe ambtstermijn van vijf jaar, en in dat zelfde jaar nam hij persoonlijk het initiatief tot een aanzienlijke versterking van de groep militaire V.N.-waarnemers die in de Libanon gelegerd waren. De „présence“ van de volkerenorganisatie in bedreigde gebieden achtte hij een waarborg voor de handhaving van de orde en de vrijheid in die gebieden. Hij paste een soortgelijke regeling toe op Laos, toen de regering van dit land in 1959 een beroep deed op de secretaris-generaal van de volkerenorganisatie.

In juli 1960 reageerde Hammarskjöld onmiddellijk op een verzoek om hulp van de toenmalige premier van de Congo, Patrice Lumumba. De secretaris-generaal gaf een ruime interpretatie aan de tamelijk vage richtlijnen die de Veiligheidsraad hem geboden had, en hij organiseerde, in de kortst mogelijke tijd, een internationale militaire en economische operatie in de Congo ter versterking van de centrale regering in Leopoldstad en ter voorkoming van een burgeroorlog. Op zeker ogenblik waren er in de Congo ruim 20.000 V.N. militairen, die ter beschikking gesteld waren door een groot aantal V.N.-leden, hoofdzakelijk behorende tot het neutrale kamp. De aanwezigheid van de „blauwe helmen“ in het Afrikaanse land, schiep aanvankelijk grote verwachtingen. Na de Koreaanse oorlog waren de Verenigde Naties niet meer zo spectaculair opgetreden. En terwijl in Korea de V.N. feitelijk vertegenwoordigd werden door Amerika en andere Westerse landen, waren het in de Congo vooral onderdanen van Afrikaans-Aziatische staten die, namens de V.N. de rust en de orde kwamen herstellen. Onder de blauwe helmen vertoonde zich vooral zwarte en bruine gezichten, en het zag er een ogenblik naar uit, dat het V.N.-ingrijpen in de Congo het internationale prestige van de volkerenorganisatie aanzienlijk zou versterken. Maar de „présence“ van de V.N. in de Congo heeft tot onafzienbare moeilijkheden geleid, en de volkerenorganisatie kwam door de dure en eindeloze taak in dit Afrikaanse land in grote financiële

moelijkheden. Bovendien haalde Hammarskjöld zich de woede van Chroestjof op de hals, die de secretaris-generaal van de V.N. — na de moord op Loemoemba — nota bene beschuldigde van „medeplichtigheid” aan deze misdaad. (Toen later een commissie van onderzoek van de V.N. de Katangaanse „president”, Tsjombe, en de Congolese president, Kasavoeboe, aanwees als de hoogste verantwoordelijke personen voor de liquidatie van Loemoemba, zag Chroestjof daarin geen aanleiding zijn lasterlijke beschuldigingen aan het adres van Hammarskjöld in te trekken.

De aanvallen die Hammarskjöld van de Sovjet-regering had te verduren bereikten een hoogtepunt tijdens de najaarszitting van 1960 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, toen de Russische premier een bijzonder felle aanval deed op de persoon van de secretaris-generaal. De Russische beschuldiging dat Hammarskjöld een werktuig was van de „kolonialisten” ging zelfs de meeste jonge Afrikaans-Aziatische staten te ver.

Vooral omdat de Russen in de Veiligheidsraad steeds gebruik konden maken van hun veto-recht hebben de Verenigde Naties, ook in de periode-Hammarskjöld, weinig kunnen bereiken inzake een oplossing van de grote controverse tussen het Westen en het Sovjet-blok. Brandende problemen als de ontwapening, het staken van de kernproeven en de Berlijnse kwestie vormden het onderwerp van heftige discussies in de Algemene Vergadering van de V.N., maar de secretaris-generaal kon in deze zaken geen grote rol spelen. Zijn meest opzienbare activiteiten bleven grotendeels beperkt tot die internationale problemen waarbij de eigenlijke Koude Oorlog slechts op de achtergrond meespeelde.

Hammarskjöld heeft tijdens zijn leven niet die populariteit genoten die bijvoorbeeld een Eisenhower ten deel viel. Zijn dood ligt nog te kort achter ons om nu reeds zijn historische betekenis te kunnen vaststellen, maar hij was ongetwijfeld een man van groot formaat. Van de Gaulle — die in het algemeen niet in de V.N. gelooft — heeft hij weinig waardering ondervonden, maar Kennedy heeft bij de dood van Hammarskjöld gezegd: „Zijn leven was een huldeblijk aan het vermogen van de beschaafde mens om naar de beginselen van recht en billijkheid te leven”. Een fraai grafschrift.

De Sowjet-Unie en het Kolonialisme (2)

DOOR G. GIELEN

4) EXPANSIE NAAR WEST EN OOST

De Sowjetexpansie in de richting van de westelijke buurlanden van de Unie, zich uitstrekkend van Finland naar Roemenië en uiteindelijk een hele reeks van landen onder direkte of indirecte controle van de Sowjets brengend, moest centraal Rusland, „het hart van de wereldrevolutie”, vrije baan geven naar West-Europa. Bovendien: het economisch potentieel van deze landen moest mede de materiële basis versterken, nodig om de Russische machtspositie in de wereld te handhaven en uit te breiden. Het „wereldwijde vuur” van de revolutie vond een weg over Polen, Finland, de drie Baltische staten en de Oosteuropese landen. „Wij zullen de arbeidersbevolking met onze bajonetten vrede en geluk brengen”, riep Generaal Toechaswefski zijn soldaten toe bij de inval in Polen in juni 1920. Maar het zijn allesbehalve vrede en geluk geweest, die de soldaten van de arbeidersrevolutie brachten. „Het kommunisme vond zijn weg door Oost-Europa slechts door geweld en samenzwering, niet door keuze”, schreef Adlai Stevenson in de New York Times van 28 augustus 1958 na een reis door Oost-Europa. Geweld en samenzwering hebben een gemeenschappelijke noemer in de terreur. Terreur dan niet alleen als fysiek geweld, maar ook en in de Oosteuropese landen vooral als de poging tot de totale inbouw van de maatschappelijke, economische en kulturele structuur in de totaliteit van het sowjetsocialisme. Zo wordt „de broederschap der volkeren” een kooi, waaruit, zoals het Hongaarse voorbeeld aantoonde, geen ontsnappen mogelijk is. De Hongaarse dichter Gyula Illyès heeft beter dan feiten of beschrijvingen kunnen aantonen, de kern blootgelegd van het wezen van deze terreur in een in de Rheinische Merkur van 11 maart 1960 gepubliceerd gedicht: „Die Tyrannei der Tyrannen ist allgegenwärtig, / weit mehr als der liebe Gott deiner Vater: / im Kinderhort, / im Zuspruch des Vaters, / im Lächeln der Mutter, / in der Antwort des Jungen auf die Frage des Fremden. / Die Tyrannei ist immer dabei, / beim Rendezvous, / wenn der Blick der Freundin plötzlich erstarrt, / im Geständnis, / ob leise geflüstert, / ob unter der Folter erpresst. / Sie zwingt sich zwischen zwei Lippenpaare, / eine

Schmeissfliege auf der Milch. / Sie ist dein steter Begleiter und lässt auch im Traum nicht von dir, / stiehlt sich ins Brautbett selbst und macht dein Begehren schal. / Sie sagt, was allein dir gefallen darf. / Du wähnst zu lieben und halsst sie in Armen. / Sie setzt sich fest auf den Platten und Tellern, / in der Nase, im Mund und im Kopf. / Sie liegt in der Sonne, im Schatten, / sie geht auf der Strasse und dringt ins Haus, / als ob Leichgeruch durchs Fenster käme. / Die Tyrannei der Tyrannen, / du atmest sie ein, / mit der Bergluft, / am Meer. / Ob Blitzstrahl, / Geräusch oder Helle: / überall sie. / In jedem schlag deines Herzens, / in der enttäuschten Erwartung, / im Gewicht deiner Fesseln, / im Schnee, / der deine Zelle nochmals ummauert, / im Regenschauer, / der Gefängnisgitter den Himmel malt, / im Blick deines treuen Hundes- / immer nur sie. / Im Fabrikraum, / im Freien, / zu Hause: überall wird das Brot und das Leben schal. / Schon sind dir die Hände gebunden, / Sklave, schmiedest du selbst deine Ketten. / Iss, und du mätest die Tyrannei, / zeuge ein Kind, du zeugst es für sie. / Die Tyrannei knüpft aus dir und aus jedem den langen Strick, / mit dem sie die Heimat erdrosselt; / so werden wir alle Tyrannen."

IN OOSTELIJKE RICHTING

De territoriale expansie in de richting van de warme en open zeeën is altijd een kenteken van de Russische buitenlandse politiek geweest. De kommunisten hebben deze voortgezet. Bij de besprekingen tussen Molotov, Hitler en Von Ribbentrop, in november 1940 te Berlijn eiste de S.U. de vrij doorstoot naar Turkije en Perzië in de richting van de Perzische Golf. Beide landen behoorden naar de Russische opvatting tot de natuurlijke invloedssfeer van de S.U. Tegenover Perzië bedreef Moskou dezelfde veroveringspolitiek als Katharina II. Tweemaal, in de jaren 1920/21 en 1945/46, probeerde Rusland met geweld in Noord-Perzië Sowjetsystemen op te richten. Het energiek verzet van de Perzen heeft deze pogingen veelijd, maar de druk blijft bestaan. Voor het Westen is het overigens belangrijk, dat premier Ali Amini op last van de Sjah een aantal reeds begonnen hervormingen verder aan het uitvoeren is en dat ook de strijd tegen de corruptie op grotere schaal wordt aangepakt. De economische toestand van het land schijnt aanzienlijk verbeterd. Toen Amini een half jaar geleden aan het bewind kwam, was het gevaar van een kommunistische opstand acuut. Ook dit gevaar van binnenuit schijnt verminderd te zijn en slaagt de Sjah erin het verzet van de feodale groepen te breken, dan zal het de Sowjet-Unie steeds moeilijker vallen met behulp van de Perzische kommunisten een omwenteling tot stand te brengen. Ook de druk op Turkije, die met name in 1957 tot uiting kwam, blijft latent. De relatief verzoenende houding die de Sowjet-Unie sindsdien tegenover het land heeft aangeneomen, kan wellicht hiertoe worden teruggebracht, dat de Sowjet-Unie de hoop nog niet heeft opgegeven d.m.v. de Arabische staten het Midden Oosten te veroveren.

NOG STEEDS DE WERELD

Evenals Bochenski en Nicmeyer¹⁾, die in de drang naar heerschappij een vermenging zien van nationaal-Russische en doktrinair-kommunistische fak-

toren, hebben ook andere vooraanstaande kenners van het kommunisme in hun analyses van het bolsjewistische gevaar gewezen op een kompleksiteit van verschillende factoren, waardoor dit gevaar wordt gekarakteriseerd: de verbinding van het sowjetimperialisme met de kommunistische heilsleer, waarbij men dan nog — verder teruggaande in de historie — de verbinding kan leggen met het oeroude Russische mysticisme en de droom van de heerschappij van Moskou als het derde Romē. Men kan van mening verschillen over de mate waarin al deze elementen elkaar wederzijds beïnvloeden. Maar het staat vast, dat het doel van de wereldverovering nog onwankelbaar in de leer overeind staat, hoezeer deze leer dan ook in zijn wetenschappelijke bewijskracht aangetast is. Dit doel, vastgekoppeld aan het Sowjetimperialisme, is de kern van het bolsjewistische expansie. Daaraan doen de formele belijdenis van de vreedzame koëxistentie en bepaalde veranderingsprocessen in het kommunisme niets af. Het kapitalisme blijft immers tot ondergang gedoemd in de kommunistische visie. Ook Bochengski komt — veertig jaar sowjetimperialisme overziende — tot de konklusie, dat er niets veranderd is in het doel van de wereldheerschappij. Gedurende die veertig jaar heeft de sowjetpolitiek — getrouw aan de opvattingen van Lenin — een volledige minachting getoond voor internationale regels en gebruiken. Tussen 1939 en 1950 sloot de S.U. 18 militaire verdragen, waarvan zij er vijftien heeft geschonden. Ook aan internationale overeenkomsten, zoals het Kellogg-pakt van 1928 en het Atlantisch Charter van 1942 heeft zij zich niet gehouden. Op een ongelooflijk huichelachtige manier hameren de Sowjets in de V.N. keer op keer op het Westelijke kolonialisme. Maar met uitzondering van San Marino kwam nergens een kommunistisch regime tot stand gedragen door de vrije wil van het volk, noch kon het zich in het zadel houden zonder de hulp van het Rode Leger of de dreiging met militaire interventie van de kant van de Sowjet-Unie. Terreur, militaire agressie, politieke bluf, waren de hoofdelementen in de uitbreiding van het sowjetsysteem. De opstanden en het verzet van de geknechte volkeren (Oost-Duitsland 1953, Georgië 1956, Posnan 1956 en Hongarije 1956) bewijzen, dat dit systeem slechts met geweld in het zadel gehouden kan worden. „Zo worden wij allen tyrannen”, schrijft Illyès en daarbij merkte de Rheinische Merkur terecht op, dat bij de kommunistische terreur Hitler een dilettant was. De kommunistische terreur zondert niemand uit, ook niet de potentiële tegenstanders.

5) KONKLUSIES

„Er moet morele, materiële en andere steun worden verleend om de heilige en rechtvaardige strijd van de volkeren voor hun onafhankelijkheid met sukses te doen bekronen”, hield Chroestjof de 15e algemene vergadering van de V.N. voor. Hij dacht daarbij uiteraard niet aan de volkeren, die het slachtoffer zijn geworden van het Sowjetkolonialisme. Afgezien daarvan kan men zijn woorden onderschrijven. Nu is de zaak van de door de Sowjet-Unie onderdrukte volkeren en de vraag op welke wijze zij kan worden gediend in het Westen wel bestudeerd, maar het is duidelijk, dat het hier om een uitermate moeilijke materie gaat. Dat neemt niet weg, dat het weinig wat gedaan kan worden ook moet worden verricht. Wij denken

in dit verband aan de oproep van de Westeuropese Raadgevende Kommissie van 6 november 1961, om bij eventuele onderhandelingen met de Sowjet-Unie de kwestie van de onderdrukte volkeren in Oost-Europa aan de orde te stellen. Het Westen moet voor deze volkeren het recht van zelfbeschikking eisen. Daardoor zou het Sowjetblok onmiddellijk in het defensief worden geplaatst en de zwakte van het kommunistische stelsel, die zo duidelijk aan het licht kwam op het jongste Russische partijcongres, nog duidelijker doen uitkomen. „Het is niet voldoende het tragische lot van de onderworpen volkeren te betreuren. De Westelijke regeringen moeten tot daden overgaan en dat zonder verwijl,” aldus de oproep. Een belangrijk initiatief valt opnieuw te verwachten van de Canadese premier Diefenbaker, die, als hij daarvoor voldoende steun zal krijgen, van plan is een resolutie bij de Algemene Vergadering, waarbij het Russische kolonialisme wordt veroordeeld in te dienen. Nu is het niet te verwachten, dat Diefenbaker die steun krijgt. Maar in de Canadese pers is het voorstel gelanceerd, om bij een nieuwe Russische resolutie over de beëindiging van het kolonialisme aan te dringen op een definitie van het kolonialisme. Indien hierover meningsverschil zou bestaan, zou Canada het voorstel kunnen doen van de V.N. een uitspraak te vragen door een onderzoek ter plaatse, vrije verkiezingen. De Russen zullen stellig gedwongen zijn ook een dergelijk voorstel te torpederen, waarmede echter hun huichelarij en eigen kolonialisme duidelijk aan de kaak worden gesteld.

Er is meer, dat gedaan kan worden. Het is bekend, hoe heftig de Sowjet-Unie heeft geprotesteerd tegen de herdenkingsdagen voor de onderdrukte volkeren. Feitelijk zou nu in alle landen van het Westen dergelijke herdenkingsdagen jaarlijks moeten worden georganiseerd. Men kan daartegen inbrengen, dat uiteindelijk dit van weinig betekenis is voor de onderdrukte volkeren zelf. Maar o.i. onderschat men dan toch de kracht van de publieke opinie, die — eenmaal op gang gebracht — daar weet door te dringen waar de politiek faalt. Zij is het meest gevreesde wapen tegen iedere diktatuur. Wanneer met name in West-Europa een werkelijk solidariteitsgevoel met de Oosteuropese volkeren ontstaat, wanneer hun lot werkelijk gaat leven in de harten van allen, is een zeer belangrijke stap gezet op een ongetwijfeld nog lange weg. Ook al is op het ogenblik de bevrijding van deze volkeren een zaak, die niet direkt haalbaar is, dan mag dat niet betekenen, dat zij voorgoed moet worden opgegeven. Of dat zij beschouwd wordt als een louter academische kwestie, waarover men interessante theorieën kan opstellen, die voor de praktijk weinig zin hebben. Niemand kan voorzien wat de toekomst brengt, maar wat onze plicht vandaag aan de dag is, wat onze opgave van nu is, is op zijn minst de geesten in beweging te brengen. Wij kunnen en wij mogen ons niet er vanaf maken, met de gedachte, dat er nu eenmaal niets aan te doen is. Dat is een defaitisme, waarmede alleen de tegenstander is gediend. En wat diezelfde tegenstander op alle mogelijke manieren tracht te bevorderen.

Het zelfbeschikkingsrecht is universeel. Het is de kommunistische propaganda tot op een vrij recent tijdstip gelukt het Westen voor te stellen als de enige verkrachter van dit recht. Zelfs voor een systeem, waarin de leugen wetenschappelijk wordt beoefend, is dit een krachttoer geweest.

Maar zoals gebleken is, zijn er gelukkig tekenen, die erop wijzen, dat de waarheid ook deze monsterachtige leugen gaat achterhalen. Maar aan de hand van concrete voorbeelden geheel te ontmaskeren moet een belangrijke opgave zijn voor onze politiek. Hiervoor is een gezamenlijk optreden een noodzaak. Daardoor zal ook ons solidariteitsgevoel met de onderdrukte volkeren worden versterkt. Dan ook zullen wij in staat zijn tegenover de kunstmatige broederschap van het kommunisme een werkelijke verbondenheid van allen kunnen stellen. En daartegen houdt geen enkel systeem het vol.

¹⁾ J. M. Bochenski und G. Niemeyer, Handbuch des Weltkommunismus, München 1958.

De Pausen en internationale ontwapening (1)¹⁾

DOOR J. F. RUTGES

Het conflict over de ontwapening tussen Oost en West is een conflict tussen menselijk drama en mystiek, het conflict tussen de mystiek der ideologen en het menselijk drama der miljoenen, die worden opgeofferd aan een hersenschim. Deze antithese tussen irrealiteit en werkelijkheidszin heeft de V.N. tot heden nog niet om kunnen zetten in de synthese der harmonie. Als in een boze droom wijkt deze harmonie steeds verder als overeenstemming in het bereik schijnt te liggen. In Genève was men in 1961 in de onderhandelingen over de atoomstop zeer ver gevorderd, toen de Russische eis om het zogenaamde „Troika-beginsel" in de controle op te nemen, opnieuw de besprekingen in het slop voerden. Opnieuw botste de nuchtere realiteit van het Westen op de hooghartigheid der Russen. Deze Russische hooghartigheid was trouwens een variatie op een oud thema. Het thema van de „Zwanenridder" uit de Lohengrin, die bij Elsa geen genade kon vinden, aangezien Elsa, gelijk nu Moskou bij het Westen ervoer, op de eerste plaats openhartigheid verwacht. De mensheid verdraagt geen geheimzinnigheid. Met deze geheimzinnigheid omringen sinds een eeuw de grote mogendheden alles wat met hun bewapening samenhangt, en het ontbreekt de mensheid volkomen aan wettelijke en morele middelen om deze geheimzinnigheid te doorbreken.

President Kennedy was in zijn grote rede voor de V.N. Assemblée in september j.l. niet de eerste die dat vaststelde. Dit stelde reeds in 1899 kardinaal Rampolla, de staatssecretaris van Z. H. Paus Leo XIII, vast, in een schrijven aan graaf Moeraviev, die Russisch minister was van buitenlandse zaken. In een pleidooi voor internationale arbitrage en bemiddeling, wees in naam van Z. H. Paus Leo XIII, kardinaal Rampolla op het ontbreken van wettelijke en morele middelen om agressie terug te dringen. Ontwapening zonder herziening van het internationale recht mitsgaders de internationale rechtspraak is een onmogelijkheid.

In de dagen van Paus Leo XIII heersten er in Rusland nog niet de „rode Tsaren. Tsaar Nicolaas II behoorde nog tot de „Witte Tsaren"; hij wilde een vredesvorst zijn, de voorvechter van een vredesgedachte waarvoor

hij bij Paus Leo XIII warme steun vond. Sindsdien is er in Rusland echter een nieuwe staat ontstaan, gebouwd op de gewelddadige dialectiek van het communisme dat feitelijk geboren is uit een idylle van idealisten; mannen van verschillend karakter en sociale achtergrond, maar die eenmaal aan de macht zich niet konden handhaven zonder „staatspolitie" en het „Rode leger".

Deze hadden een leer te verdedigen die het monopolie belichaamde van een vrede tot stand gebracht in het geloof aan het „dialectisch materialisme" waarin revolutie en vrede een eenheid vormen in het cosmopolitisme ener valse broederschap. Tegenover dit monopolie verdedigd door de ridders uit het reine graalgebied van Moskou's mythe, waarin iedere andere opvatting over vrede en gerechtigheid tot „imperialisme" gestempeld wordt, is het goed eens na te gaan wat de Pausen in de loop der laatste 80 jaar voor de vrede en ontwapening deden, te beginnen bij de vredesactie van Z. H. Paus Leo XIII.

PAUS LEO XIII.

Bemiddeling en aanmaningen tot ontwapening alsmede oproepen tot het instellen van internationale arbitrage kenmerken het pontificaat van Paus Leo XIII. Beroemd is de bemiddeling van Leo XIII in het geschil om de Carolinen tussen Spanje en Duitsland. Deze bemiddeling²⁾ was het begin van een uitstraling van nieuw Pauselijk prestige in de geschiedenis. Spoedig volgden andere bemiddelingen, een bemiddeling in 1850 over de vrije vaart op Zambezië waarover Engeland en Portugal het oneens waren; vervolgens een bemiddeling op verzoek van de Belgische koning Leopold II over de grenzen tussen Congo en Angola; daarop verzocht in 1894 de Amerikaanse president Cleveland om een arbitrage tussen Engeland en Venezuela over de grenzen van Guyana. Al deze bemiddelingen gingen gepaard met waarschuwingen tegen de bewapeningswedloop en oproepen tot het instellen van een internationale rechtspraak.

Hoezeer de voortsnellende bewapening Paus Leo XIII met angst vervulde, onthult Hij in zijn Apostolische brief „*Preaclara Gratulationes Publicae*" van 20 juni 1894. — Hoort de Paus: Reeds vele jaren leven we in een vrede die meer schijn dan werkelijkheid is. Gedreven door wederzijds wantrouwen geven de volkeren zich over aan oorlogsvoorbereidingen. De jeugd bestemd voor arbeid en studie wordt opgevoed in de wapenhandel. Oorzaak van enorme uitgaven, die zowel het particulier als het publiek vermogen uitputten.....

Het verwijt dat wel eens gehoord wordt, dat Kerken te weinig hun stem tegen de bewapeningswedloop verheven hebben, gaat zeker niet op voor de Katholieke Kerk die verpersoonlijkt is in de Paus. Ongeacht de wisselingen in de situatie, waar in het verschil der tijden, los van de eeuwige tijdeloze achtergrond der mensen, in het politiek gebeuren een onveranderlijke maatstaf blijft meertillen, zwegen zij niet. Hun maatstaf verwierp zowel de Tolstoiaanse abstracties als die van het Nietzscheaanse individualisme van het „Willen zur Macht". Niet hij is op voorhand een misdadiger die een

wapen gebruikt, maar hij die agressie pleegt. Dat is het „leitmotiv” van alle Pauselijke waarschuwingen.

— Wat is agressie? — Een vraag waarover oneindig gediscussieerd wordt. Hoe of het antwoord ook luiden kan, in ieder geval is bewapening op zichzelf, om agressie terug te dringen, nog geen garantie voor de veiligheid. Herbewapening en veiligheid zijn twee verschillende zaken. Dat zag ook Leo XIII. Op zichzelf is recht door macht een onding, hoezeer ook het recht afdwingbaar moet zijn. Eerbied voor de vrede kan van de vijand wel enige tijd afgedwongen worden, zegt de Paus in zijn toespraak „Nostris Errorem” van 11 februari 1889 tot het H. College, stabiel is zulk een vrede zeker niet. De vrede hangt af van gerechtigheid en naastenliefde.³⁾

Voor een duurzame en rechtvaardige vrede is een ontwapening niet zonder een nieuwe ontwikkeling in het internationale recht mogelijk. Een eerste ernstige poging om daartoe te geraken, is gedaan op de eerste Haagse Vredesconferentie van 1899, tot stand gekomen op initiatief van de Russische Tsaar Nicolaas II, die de meest hartelijke steun genoot van Paus Leo XIII. In zijn toespraak „Reverdere qui oggi” van april 1899, bracht Hij hulde aan Tsaar Nicolaas voor zijn pogingen om tot gelijktijdige en progressieve ontwapening en de instelling van een Hof van arbitrage te komen. Niettemin, door toedoen van Engeland, Duitsland en Italië, werd Leo XIII zelf van de Haagse Vredesconferentie geweerd.

Nochtans wanneer een bitter en opstandig mens de onwezenlijke wereld die hem tegenwoordig in de moderne V.N. Assemblee obsedeert, voor een ogenblik ontvluchten wil, dan kan hij de Pauselijke waarschuwingen herlezen, die allen de oorlog een ramp noemden en nochtans pleitten voor een internationale justitie die humaan is, rechtvaardig en objectief. Helaas waren reeds tijdens het Pontificaat van Leo XIII dergelijke rechtsnormen ver te zoeken. In zijn Apostolische brief „Parvenu” van 19 maart 1902 moest de Paus opnieuw de funeste beginselen blameren, die de materiële kracht verheffen tot hoogste wet in de wereld, en waaraan de mateloze en progressieve voorbereidingen toe te schrijven waren in een gewapende vrede, waarvan de verwoestende gevolgen te vergelijken waren met die van de oorlog zelf.

De verdiensten van Paus Leo XIII voor de vrede werden erkend door alle Christelijke en niet-christelijke vorsten. Bij zijn gouden priesterfeest in 1888 zonden zij — uitgezonderd de koning van Zweden en de koning van Italië — allen hun felicitaties met talloze geschenken. Koningin Victoria van Engeland zond een gouden antieke waterkan. De Keizer van Duitsland, Wilhelm II, zond een prachtige met edelstenen bezette mijter, en de sultan van Turkije een gouden ring met een reusachtige diamant. Op de conferentie van Den Haag is Leo XIII geweerd. De conferentie had nochtans de hoffelijkheid gehad om op voorstel van de Franse afgevaardigde, Louis Renault, in de definitieve formule voor het op te richten Permanente Hof van Arbitrage het woord „staat” (état) te schrappen en dit te vervangen door „macht” (puissance), zodat het in de toekomst niet onmogelijk werd in het Permanente Hof van Arbitrage nog eens ooit een vertegenwoordiger van de H. Stoel te ontvangen. Als Hoofd der katholieke Kerk, die een „societas iuridice perfecta” is, was de Paus een „puissance” ook al was

hij van zijn kerkelijke „staat" beroofd. Maar de Paus bleef toch voor dit ogenblik uitgesloten van alle internationale juridische organisaties die in dienst stonden van de vrede.⁴⁾

PIUS X

Zich baserend op de sociale leer der Kerk, heeft Paus Leo XIII voor de ontwikkeling van het internationale recht zich grote verdiensten verworven. Voor deze ontwikkeling lijkt de persoon van Z. H. Paus Pius X minder belangrijk, doch dit is maar schijn. Weliswaar schreef Hij in zijn eerste encycliek „Supremi Apostolatus" van 4 oktober 1903, dat Hij buiten iedere politiek wilde blijven, in zoverre politiek althans werd gezien als inmenging in de binnenlandse zaken van een bevriende mogendheid. Maar zijn politiek bestond — aldus de R. P. Grandmaison — in het verdedigen van de rechten van God en van de Kerk⁵⁾. Hij deed dit moedig en recht op de man af. Hij gebruikte geen omwegen. Hij was bij dit alles bovenal de „Man Gods", schrijft Fernesolle; Hij was die Paus welke de Kerk op dat ogenblik nodig had. Hij gelastte de codificatie van het Kerkelijk recht en hervormde de Pauselijke administratie. De Kerk kreeg daarmee een juridische en administratieve basis die haar door de stormen van de sociale revoluties en politieke omwentelingen van na de eerste wereldoorlog heen-geholpen heeft. En gezien de opvatting der Kerk, een opvatting die Pius X in zijn encycliek „Supremi Apostolatus" voorop stelde, dat de vrede een werk der gerechtigheid is, heeft Pius X met zijn kerkelijke reorganisaties zeker niet minder verdiensten voor de vrede dan Paus Leo XIII, ook Pius X was een vrededorst bij uitstek.

Nochtans heeft ook Hij direct voor de vrede gearbeid. Ten eerste bemiddelde Hij in de dreigende oorlog tussen Brazilië en Argentinië⁶⁾. Beider geschil werd op gelukkige wijze bijgelegd. Een verdrag kwam tot stand waarin besloten werd tot de instelling van een Hof van Arbitrage. Dit Hof is tweemaal bijeen geweest en in beide gevallen werd het gepresideerd door een Nuntius van Pius X. De eerste maal in de jaren 1905 en 1906 door Mgr. Fonti en de tweede maal in de jaren 1908 en 1909, toen Mgr. Bavona het presidentschap bekleedde. Paus Pius X heeft inzake de vrede zich zeker niet beperkt tot leerstellige vraagstukken. Hij diende de vrede ook daadwerkelijk; zo ook door zijn arbitrage in de grensgeschillen tussen Brazilië, Peru en Bolivië.

Van de Haagse Vredesconferentie van 1907 bleef Pius X nochtans evenzeer uitgesloten als Paus Leo XIII van de Vredesconferentie van 1899. Dit verhinderde de Paus niet van verre en dichtbij iedere poging tot het bevorderen van de vrede aan te moedigen. In een brief van 11 juni 1911 aan de Carnegie stichting noemde Hij het enige geneesmiddel om de vrede te bevorderen de onderdrukking van de haat en de toenadering tussen de harten. Hij heeft de grote revolutionaire woelingen die komen zouden niet meer gezien, wel voorvoeld. Hij heeft de terroristische activiteit van utopische intellectuelen die hun bloeddorstig bedrijf als een soort wrekende gerechtigheid beschouwden, en vooral in Rusland en Polen opereerden, scherp veroordeeld. Hun ideaal werd een modeverschijnsel, dat echter de weg bereid heeft tot het huidige communisme.

Hun verdwaasde wereld was slechts een deel van een nog algemener verdwazing die weldra in al haar fatale gevolgen zou uitmonden in de eerste wereldoorlog..... Op 2 augustus 1914 schrijft Pius X de laatste woorden van zijn Pontificaat. De oorlog is pas uitgebroken. In zijn brief „Dum Europa fere omnis” smeekte Hij Gods barmhartigheid af en roept geestelijkheid en gelovigen op tot gebed. Enige weken later, 20 augustus, sterft Hij. Dezelfde dag trekken de Duitsers Brussel binnen.

1) Het tweede artikel zal in het februari- of maartnummer verschijnen.

2) Georges Goyau: L'Eglise catholique et le droit des gens. Rec. des Cours. Ac. du Dr. Int. 1925. p. 125.

3) Yves de la Brière et Colbach: La Patrie et la Paix.

4) Pierre Fernesolle s.c.j.: La Papauté et la Paix du Monde, Paris 1948.

5) Etudes de septembre 1914: Pie X et son oeuvre, CXL, p. 441.

6) Georges Goyau: loc cit.

Aalberse

DOOR JAN ROGIER

De onstuimige en reactionaire redacteur van De Tijd, Ferdinand Wierdels, liet zijn vriend A. C. A. van Vuuren, redacteur van de Residentiebode, in april 1901 naar aanleiding van de benoeming van Schaepman tot huisprelaat weten: „er wordt gek gescharreld met prelaturen". Toen mgr. Eygenraam, de hoofdredacteur van De Tijd, zijn breve ontving, was „zijn politiek, als goedgekeurd door de vijf bisschoppen, de ware". Nu wordt de politiek van Schaepman als hoogste goed door diezelfde bisschoppen aanprezen. Wierdels kon het niet meer volgen. Dat was wel duidelijk merkbaar in zijn krant en — hoewel bedachtzamer geformuleerd — ook in die van Van Vuuren, die lange tijd tevens leverancier van de Haagsche Brieven in De Tijd is geweest.

Fel gebeten op „de doctor", die naar hun mening met zijn coalitiepolitiek de antirevolutionairen in de kaart speelde, trachtten zij katholieke kandidaten voor de Kamer naar voren te schuiven in de districten, waar Schaepman een akkoord met de anti's zocht. Bij de verkiezingen van 1901 bewogen Cramer en Wierdels de jonge Leidse advocaat Aalberse een kandidatuur in Breukelen te aanvaarden. Van Vuuren kende deze kandidaat al, sinds hij als gymnasiast zijn eerste pennevruchten in de Zuid-Hollander had mogen plaatsen. Maar Aalberse's aanhankelijkheid en volgzaamheid ging naar de tegenpartij uit; hij trok zich in Breukelen terug, zodra Schaepman daartoe de wens kenbaar maakte ¹⁾.

Vanaf zijn eerste politiek optreden heeft Aalberse aan de zijde van de progressieve katholieken gestaan. Als raadslid, wethouder, kameelid, minister fractievoorzitter is hij de sociale baanbreker gebleven, die met geduld en beminnelijkheid een groot deel van de Nederlandse sociale wetgeving tot stand heeft gebracht of verdedigd. Dat al zo spoedig na zijn dood in 1948 een biografie aan hem gewijd zou worden, zal niemand verwonderen ²⁾. Aalberse was een gave persoonlijkheid, wiens levensverhaal vrij gebleven is van hoge verrukking en diepe tragiek. Getourmenteerd lijkt deze man nooit geweest te zijn. Soms wekt hij daarom bij andersgeaarden een zekere wrevel op. En toch, al komt de gedachte soms op aan hypocrisie, streberei, kwezelarij en naïveteit, deze eigenschappen kenmerken hem niet. Hij blijft in laatste instantie het enfant cheri, van wie men aanvaardt dat hij belangrijke politieke beslissingen — ook als minister — bij voorkeur op een eerste vrijdag van de maand placht te nemen ten teken van zijn bijzondere

devotie tot het H. Hart, en dat hij zijn inaugurale rede als hoogleraar te Delft hield op 4 oktober, de feestdag van Sint Franciscus, omdat hij lid van de derde orde was.

Misschien mag het ook een geluk genoemd worden, dat de biografie van Aalberse een zo duidelijke verwantschap met zijn „held” vertoont. Daardoor is dit boek een gaaf boek geworden, haast een autobiografie van Aalberse, hoewel zonder de veelal valse bescheidenheid, die het meest opvallende kenmerk van dit genre pleegt te zijn. De heer Gribling, die op deze omvangrijke levensbeschrijving kort geleden promoveerde aan de Nijmeegse Universiteit, heeft kennelijk met Aalberse weten te leven. Zijn dissertatie is een monument voor de sociale wetgever geworden en een eerbiedige hulde aan de vrome katholiek, die in onderworpenheid aan het kerkelijke gezag — „docile aux directions des Evêques”, zoals de Pauselijke formulering luidde — zijn plicht met geestdrift en nauwkeurigheid heeft vervuld.

De auteur heeft ook zelf veel te danken aan Aalberse's nauwkeurigheid. Van geen politicus zal men een zo pijnlijk volledige schriftelijke nalatenschap vinden als Gribling van Aalberse aantrof in de universiteitsbibliotheek van Nijmegen. Hij kreeg de beschikking over niet minder dan 11 dagboek ϵ n en een nagenoeg complete verzameling brieven en copieboeken. Daarnaast vond hij de notulen van de katholieke kamerclub en verschillende documentenverzamelingen van tijdgenoten en politieke vrienden van Aalberse. Het is duidelijk, dat een auteur, die zowel de kunst van het componeren als die van het schrijven verstaat — en dat doet dr. Gribling in hoge mate — op grond van deze rijkvloeiende bronnen een boek weet samen te stellen, waarin niet alleen het eigenlijke onderwerp, Aalberse's leven en werk, uitputtend behandeld wordt, maar ook een belangrijke bijdrage wordt geleverd tot de sociale en parlementaire geschiedenis van ons land. Ik denk hier met name aan zijn verhaal van de dramatische en zelfs wat melodramatische gebeurtenissen van 1918, toen het eerste ministerie Ruys plotseling geconfronteerd werd met de dreiging van een socialistische revolutie, aan zijn verhelderend betoog over de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en de corporatieve staatsvorm, waarover Veraart en Aalberse zo verschillend dachten, aan de haast onbescheiden close-ups van de kleine kibbelarij ϵ n tussen ministers, aan de weergave van Aalberse's gesprekken met de koningin en zijn conflicten met de „aristocraten”, van wie vooral de premier Ruys de Beerenbrouck een dikwijls zo onsympathieke rol gespeeld blijkt te hebben.

Gribling brengt nieuw materiaal aan voor de beschrijving van het veel gecompliceerder leven en denken van Nolens en ook over andere politici en sociale werkers, als Talma, Kolkman, Schaper, Aengenent, Loeff, Van Wijnbergen, Van Nispen, Ariëns, Colijn, Van Karnebeek en Treub vindt men hier veel. Verwerkt tot karakteristieken zijn deze gegevens zelden. Een merkwaardig licht valt ook op de activiteiten van de R. K. Sociale Studieclub, waarin de groten een wetenschappelijk worstelperk vonden, meer acceptabel en zeker meer verheffend dan het slagveld, waarop de Leidse en Limburgse school-„klassen” strijd leverden. De pogingen van het episcopaat om in te grijpen in het beleid van de regering, als bij de samenstelling van de Hoge Raad van Arbeid, worden ombarmhartigesignaleerd. Openhartig is de

schrijver ook over het bedrijf achter de schermen, dat voorafging aan Aalberse's benoeming tot hoogleraar in Delft, zo openhartig zelfs dat de suggestie van louter anti-papistische tegenwerking niet geheel aanvaardbaar meer is.

Zelfs verder dan de nationale grenzen reikt de betekenis van dit werk. De als bijlage II opgenomen brief van Poels uit 1908 over de machtsstrijd in Rome tussen modernisten en integralisten en de nog benepener Nederlandse navolging daarvan is een hoogst curieus document, waaraan bovendien vandaag helaas nog een actuele waarde moet worden toegekend ook. Deze brief van Poels kan bepaald geen bijdrage tot zijn canonisatie genoemd worden. Maar de Limburger heeft ook niet het figuur voor een standbeeld op het priesterkoor. Daar zou Aalberse beter passen en ik kan me niet geheel aan de indruk onttrekken dat zijn biografie de eerste zou zijn om voor dit beeld het *flectamus genua* te stamelen. Gribling heeft zeker alle moeite gedaan om objectief te blijven en hij is erin geslaagd de uitingen van zijn hevige bewondering voor Aalberse te beperken tot enkele uitschietters als b.v. de slotzinnen van zijn boek. Maar op zulke momenten doet hij mij ook onweerstaanbaar denken aan Gerard Brom in zijn *Alfons Ariëns*. Brom was exuberanter en ondanks zijn uitdrukkelijke verzekering van het tegendeel bepaald bedacht op de heiligverklaring van Ariëns. Dat mag van Gribling ten aanzien van Aalberse niet gezegd worden, maar misschien is zijn ingehouden adoratie daarom des te gevaarlijker. Brom schoot zijn doel soms ver voorbij; Gribling heeft daar juist zelf al meermalen op gewezen en bewees daarmee, dat hij zich van dit gevaar maar al te bewust was. Helaas is hij er naar mijn mening niet in geslaagd de schaduwzijden van dit leven, de tekorten van Aalberse ook waar te maken, in te passen in zijn eigen tekening. Als hij hier of daar toegeeft, dat ook deze grote man zijn gebreken had en als hij erkent, dat Aalberse toch geen staatsman van groot formaat is geweest, dan klinken zijn woorden niet als de weergave van zijn eigen overtuiging. In Griblings beeld van Aalberse zou een succesvol premierschap gedurende lange jaren logisch genoemd kunnen worden en toch was het dat niet. De auteur heeft — en dat is natuurlijk mede het gevolg van Aalberse's enorme schriftelijke nalatenschap — niet genoeg afstand van hem genomen. Al te veel ontbreekt in dit werk nog de stem van de politieke tegenstander, in de krant, in de Kamer, in brochures en tijdschriften. De dialoog met Aalberse van de auteur zelf en van de mede-politici is te schaars vertegenwoordigd. Naast de archieven van katholieke voormannen zijn toch ook de archieven van de christelijke partijen en politici en van de socialistische raadsplagen. Waarom heeft Gribling nauwelijks andere dan katholieke kranten en tijdschriften opgeslagen en wat deed hem verzuimen de archieven van de bisdommen en vooral van het Ministerie van Arbeid in zijn onderzoek te betrekken? Misschien weigerden meer instanties en families dan alleen de familie Ruys de Beerenbrouck hem de toegang tot hun archief, maar dan zou hij dat hebben moeten vermelden. Nu is het ondanks het enorme speurwerk en het boeiende en belangwekkende relaas toch nog te veel een monoloog van Aalberse zelf geworden. Het „*ora pro nobis, Charles Ruys*” zal niemand na lezing van dit werk meer gemakkelijk over de lippen komen. Met Aalberse sprong

de auteur echter voorzichtiger om. Dat is niet helemaal rechtvaardig, wel begrijpelijk en misschien toch ook wel gelukkig, want hoe weinig komt het nog voor, dat met zoveel enthousiasme het resultaat van een moeizaam bronnenonderzoek wordt gepresenteerd.

¹⁾ De brieven van Wierdels aan Van Vuuren zijn met andere documenten uit de nalatenschap van deze laatste gedeponneerd bij het College van Regenten over het R. K. Wees- en Oudeliedenhuis te 's-Gravenhage.

²⁾ J. P. Gribling, P. J. M. Aalberse 1871—1948, Utrecht 1961 (uitg. De Lantaern).

Nieuwe boeken

GEORGI PALOCZI - HORVATH, Chroestjev, de weg naar de macht. Amsterdam 1961, H. J. W. Bechts Uitgeversmij. N.V., 335 pag.

Een uitstekend informatief werk over een man, wiens bedoelingen en handelingen de wereld nu al zo dikwijls de adem heeft doen inhouden. De schrijver steunde op dokumentatiemateriaal, dat zeer uitvoerig is geweest. Zo ontstond een portret, dat ons een duidelijk beeld geeft van de huidige heerser in het Kremlin. Niet alleen dat echter. Het is tevens een stuk Russische geschiedenis geworden, een beklemmende beschrijving van de voortdurende strijd om de macht in de top van het apparaat. Het boeiendste hoofdstuk is ongetwijfeld dat waarin Chroestjofs anti-Stalinrede wordt behandeld. De mannen in het Kremlin zijn geen onfeilbare rekenmeesters. De latente conflicten tussen de verschillende groeperingen dwingen soms tot improvisaties, waarvan het effect niet tevoren kan worden vastgesteld. Van de andere kant komt ook naar voren, dat het Westen te weinig deze tactische fouten uitbuit. Daardoor konden zich in het Kremlin bepaalde situaties herstellen, zonder dat een voor de Russen nadelige kettingreactie kon ontstaan. Een voortreffelijke documentaire, knap geschreven en boeiend verteld.

PROF. DR. H. J. WITTEVEEN, Winsttaandeel en economische groei, Haarlem 1961, De Erven F. Bohn N.V., 32 blz. en wetenschappelijk aanhangsel.

De tekst van deze brochure was vervaardigd in een rede, uitgesproken

ter gelegenheid van de dies natalis der Nederlandsche Economische Hogeschool in november 1960. De auteur kenschetst zijn betoog als „een korte verkenningstocht” om „witte vlekken op de kaart” van de economische theorie te onderzoeken. Dit is een juiste maar niettemin bescheiden karakteristiek van een wetenschappelijk hoogst interessante poging tot synthese van twee hoofdgebieden dezer theorie, inkomensverdeling en economische groei, waarbij een derde hoofdgebied, de leer der marktvormen, als verbinding fungeert. Zoals uit dit verband wel duidelijk zal zijn geworden, is het woord „winsttaandeel” hier gebezigd in de betekenis van het aandeel van de ondernemerswinst in het nationale inkomen. De studie is grondig gedocumenteerd, en levert de belangstellende lezer een grote verrijking van zijn inzicht in fundamentele economische samenhang. Men mag hopen dat de auteur zijn plan voor een „meer langdurige expeditie” binnen niet te lange tijd zal volvoeren.
v.A.

R. L. BRUCKBERGER, Amerika in beweging. De industriële en sociale revolutie van de twintigste eeuw. Utrecht 1961, Aula-boeken, 225 pag.

Voortdurend vergelijkingen trekkend met de ontwikkelingen van de denkbeelden in Europa — de auteur is tenslotte een Fransman — geeft Raymond L. Bruckberger een uitstekende schets van de Amerikaanse beschaving zoals deze zich op technisch terrein bevestigt revolutionair heeft uitgedrukt. De industriële revolutie van de twintigste eeuw is niet denkbaar zonder de politieke revolutie van

de 18e eeuw. Eerst een dépendance van Engeland, sloegen de Verenigde Staten na de losmaking zelfbewust een eigen weg in. Met veel overtuiging bewijst de schrijver dat Amerika veel problemen heeft opgelost, waarmee Europa nu nog worstelt. Bruckberger confronteert vele figuren van de oude en nieuwe wereld met elkaar: Thomas Jefferson en Saint Just, Carey en Marx, Samuel Gompertz en Lenin. Aan Ford die zichzelf beschouwde als de profeet, de apostel van, de getuige en de martelaar van de motor, wijdt hij enkele hoofdstukken. Was Marx een intellectuele theoreticus. Ford was een praktische revolutionair die inderdaad de sociale emancipatie van de arbeider bewerkstelligde.

GEORG VON HUEBBENET: Die Rote Wirtschaft wächst, 288 pag. Uitgeverij Econ. Verlag GmbH. Düsseldorf.

De Russische partijleider Chroestjof heeft herhaaldelijk verklaard dat er voor de overwinning van het communisme geen oorlog nodig is, maar dat de zege verkregen kan worden door gebruik te maken van de groeiende kracht van de kommunistische economie. Men zou er beslist verkeerd aan doen deze propagandistische slogan op te vatten als bestemd voor binnenlands gebruik. Ondanks alle tekortkomingen en moeilijkheden van de Sowjet-economie en die van haar satellietlanden wordt de economie van het Oostelijke blok steeds meer ingeschakeld in de oorlogvoering tegen het Westen. Het voornaamste instrument in deze strijd is de organisatie van de kommunistische staten die de verbanden regelt tussen de aan grondstoffen zo rijke Sowjet Unie en de oude en nieuwe industrielanden in Oost-Europa. Deze Raad voor Wederzijdse Economische Bijstand, zoals de officiële naam luidt, in het Westen bekend als de Comecon, is in het leven geroepen om de economie van de kommunistische landen op hun politieke eindbestemming te richten. Hoe is deze Raad ontstaan? Hoe werkt de Comecon?

Von Heubbenet onderzoekt deze vragen en toont aan welke betekenis de Comecon nu al heeft in het verkeer tussen de landen achter het ijzeren gordijn en, wat belangrijker is, wat de Comecon kan betekenen voor het Westen en de ontwikkelingslanden.

De schrijver weet het ons zeer duidelijk te maken op welke wijze de economie in de Comecon-landen in dienst wordt gesteld van de kommunistische heilsleer. J. V.

HANS JANTZEN, Middeleeuwse kunst in overgang, het tijdperk der Saksische keizers, Utrecht 1961, Aula-boeken, 216 pag.

De vermaarde kunsthistoricus, een leerling van Heinrich Wölfflin, behandelt in dit rijk geïllustreerde boek de Ottomaanse periode, de tijd dat de heersers uit het Saksische huis het „Heilige Roomse Rijk der Duitse natie” regeerden. De Ottomaanse kunst beperkt zich niet tot de Karolingische traditie, maar sluit ook direct aan bij de christelijke oudheid zoals deze te vinden was in de Romeinse kunst van de vierde en vijfde eeuw. De iconografie van de christelijke kunst zoals die in de Ottomaanse kunst tot een eigen leven kwam, werd betrokken uit Rome en Byzantium. Maar vooral de bouwkunst wordt in de tijd der Saksische keizers met een overstelpende bedrijvigheid beoefend.

Behalve de bouwkunst, krijgen ook de schilderkunst, de plastiek en edelsmeedkunst in dit boek een afzonderlijke behandeling. Een uitnemend hulpmiddel bij de kunsthistorische studie, maar tevens een instructief overzicht voor een grote kring van belangstellenden.

HENRI FRANKFORT, Het ontstaan van de beschaving in het Nabije Oosten. Utrecht 1961, Aula-boeken, 187 pag.

De Nederlandse auteur van dit boek (in Amsterdam geboren, in Leiden gepromoveerd) heeft, voordat hij hoogleraar aan de universiteit van Londen werd, een groot deel van zijn leven doorgebracht

met opgravingen en expedities in Egypte en het Nabije Oosten. Hij legde als directeur voor de opgravingen van het Egyptisch Oudheidkundig Genootschap de verwoeste stad van farao Echnaton te Tell el Amarna en de necropolis van Abydos bloot. Ook in Irak verrichtte hij verschillende opgravingen. Zijn opgravingen hebben veel bijgedragen tot de nieuwe kennis van de Babylonische geschiedenis van 4000-2000 v. Chr. Het is dan ook geen wonder dat dit boek een wereldvermaard werk is. Hij heeft zich beperkt tot Egypte en Mesopotamië, de culturele centra van het Nabije Oosten in de oudheid.

Deze geschiedenis der beschavingen in het Nijldal en in West-Azië zal vele boeien.

HELMUT SCHMIDT: Verteidigung oder Vergeltung. Ein Deutscher Beitrag zum Strategischen Problem der Nato.
Seewald Verlag, Stuttgart, 290 bladzijden.

De schrijver, een militair deskundige en S.P.D. afgevaardigde naar het Bundes-parlement houdt zich bezig met een probleem dat ons allen aangaat.

Hij wijst erop dat in het verleden geformuleerde „Gleichgewicht des Schreckens” niet alleen een labiel evenwicht is maar dat dit militaire machtsevenwicht voortdurend onderhevig is aan nieuwe krachten, die de „balance of power” beïnvloeden. Bijv. de steeds stijgende militaire kracht van China, het economisch groeitempo van alle betrokken partijen en nieuwe militair-technische ontwikkelingen en nieuwe strategische inzichten. Juist daardoor is een stationaire toestand in het machtsevenwicht onmogelijk. Daaruit volgt dan tevens dat het Westen niet stil kan staan bij de status quo. Wij in het Westen moeten er voortdurend op uit zijn door nieuwe politieke, militaire en economische inspanningen het evenwicht op ieder niveau telkens weer te herstellen.

V.

MARGRIT DE SABLONIERE,
„Apartheid”. Amsterdam 1960.
Speciale Salamanderreeks. N.V.
Em. Querido's Uitgeverij.

Hoewel het probleem der apartheid reeds jaren oud is — zolang de Unie bestaat, zegt de schrijfster — vormt de Gemenebest-Conferentie die in Londen werd gehouden, wel een bijzondere achtergrond voor de besprekingen van dit boek. Zonder te stellen dat „De Apartheid” het „top” onderwerp van de conferentie uitmaakte, is het daarentegen wel duidelijk dat het tot de zwaar-explosieve stoffen behoort. Ghana en Tanganyika dreigden met het opzeggen van hun lidmaatschap, indien de door bijna de gehele wereld gewraakte toestanden blijven voortduren. Dr. Verwoerd wordt op deze wijze in een moeilijk parket gebracht.

Wat betekent apartheid voor de niet-blanke bewoners van Zuid-Afrika en zelfs: wat betekent het voor de blanke bewoners? Naar een woord van de Bisschop van Johannesburg betekent het: leven in een politiestaat, waar verdachtmakingen tot een veroordeling kunnen leiden en waar het merendeel der bewoners zowel bewegingsvrijheid als volksvertegenwoordiging wordt onthouden. Aparte kerken, aparte loketten, geen zwarte kinderen op blank terrein, verbod van handdruk tussen een blanke regeringsambtenaar en een zwarte onderdaan, kortom heel dat ingewikkelde samenspel van maatregelen, waardoor de meerderheid van de bevolking van het land op grond van de huidkleur van generatie op generatie onder dwang in de staat van ondergeschiktheid en minderwaardigheid wordt gehouden.

De apartheidspolitiek van de huidige regering van Zuid-Afrika heeft ten doel de volledige apartheid, aparte ontwikkeling van blanken en niet-blanken. Dit houdt in dat 80% van de bevolking wordt samengeperst op ongeveer 13% van de grond. De blanken, ruim drie miljoen in aantal en dus ver in de minderheid, zijn bevreesd voor een mogelijke overheersing in de toekomst door 10 miljoen Bantoene-gers, 1½ miljoen andere kleurlingen

en ongeveer een half miljoen Aziaten. Daarom staan zij in grote meerderheid achter de plannen voor een ver doorgevoerde afscheiding der inheemsen, die men in aparte woongebieden ondergebracht wil zien.

De verwezenlijking van deze politiek stuit op hevig verzet binnen en buiten de Unie. Binnenslands zijn al verschillende malen onlusten in de industriegebieden onderdrukt. In de kringen van de Verenigde Naties is herhaaldelijk critiek geuit op de Zuid-Afrikaanse ideologie. India diende protesten in tegen de behandeling van de Voorindische minderheid.

Het protest van Margrit de Sablonière in dit boekje neergelegd, kiest voor de mens en de menselijkheid. Het is een onthulling die niet nalaat diepe indruk te maken. Het toegevoegde historische en documentaire materiaal en een overzicht van recente gebeurtenissen maken dit werkje nog waardevoller.

J. R.

KARL JASPERS, Socrates, Boeddha, Confucius, Jezus. Vertaling en inleiding dr. J. Sperna Weiland. Erven J. Bijleveld, Utrecht, 1960, 174 blz.

Dit boek vormt in oorsprong slechts een gedeelte van de magistrale geschiedenis der wijsbegeerte waaraan Jaspers thans werkt. Het is het deel dat hijzelf tot titel gaf „Die massgebenden Menschen“, een prachtig woord, maar moeilijk te vertalen. Hij beschouwt deze vier als de mensen die door hun zijn en wezen meer dan enig ander mens het mens-zijn historisch hebben bepaald. Daarom laat hij ze ook voorafgaan aan de denkers der mensheid. In dit deel dan beschrijft hij van elk dezer vier hun leven, leer en invloed, in de krachtige, heldere stijl die hem kenmerkt.

Het zijn alle vier indringende beschrijvingen. Jaspers maakt gebruik van de verworvenheden van de historisch-kritische methode, maar zonder haar het laatste woord te laten. Daarvoor beseft hij te goed de ontoereikendheid van een methode waar het gaat om diepten als hier aanwezig. Hij twijfelt geen

ogenblik aan de historiciteit van de personen over wie hij spreekt. De historische kritiek is hem een uitgangspunt om door te dringen tot het wezenlijke van de persoonlijkheid. Men houde wel in het oog dat Jaspers' visie op de persoon van Jezus niet strookt met de leer van de Kerk. Laat dat een reden zijn, niet om het boek ongelezen te laten, maar om het kritisch te lezen.

Er is een opmerkelijk verschil in gegrepenheid bij schrijver en lezer tussen de hoofdstukken over de beiden die de Europese cultuur in zo sterke mate hebben beïnvloed, Socrates en Jezus, en die over de twee anderen, Boeddha en Confucius, wier invloed in Azië werkzaam is geweest. Dat kan wel niet anders, daar wij immers allen leven in een geestelijke sfeer die doortrokken is van christelijke en socratische ideeën. Daarentegen blijven Boeddha en Confucius ons cultureel vreemd, al moeten wij hun grootheid als mens erkennen.

Dit dubbele feit, dat persoonlijkheden als deze twee ons vreemd voorkomen en ons tegelijk hun menselijke grootheid klaar doen blijken, doet ons beseffen dat Azië een grote geestelijke macht vormt naast Europa. Het wijst ons, zoals dezelfde schrijver elders zegt, op de onvolledigheid van het Avondland, en doet ons vragen naar de kosten van de voorrang die wij ons hebben verworven. Want China en Indië tonen ons menselijke mogelijkheden die wij zelf niet hebben verwezenlijkt („Vom Ursprung und Ziel der Geschichte“).

Deze principiële erkenning van de betrekkelijkheid van het Westerse cultuurbeeld dringt thans langzaam door. Zij is een typisch product van een tijd, waarin beschavingsgeschiedenissen samenvloeden tot een wereldgeschiedenis. Ook voor de politicus van vandaag is het zeer nuttig, zich te bezinnen op de geestelijke achtergronden van Azië in zijn grootste vertegenwoordigers. Hij zal er iets meer door gaan begrijpen van die andere wereld, waarmee hij moet samenwerken. Hij zal tevens het eigene beter leren kennen door de confrontatie met iets heel anders. Als wij dat

niet doen, kunnen we dan wel ooit verwachten de wereld naar eenheid te zien groeien, al is het ook nog zo langzaam? v. A.

WILHEM G. GREWE, Deutsche Aussenpolitik der Nachkriegszeit, Stuttgart 1961, Deutsche Verlagsanstalt.

Dr. Grewe mag wel als bij uitstek deskundig worden beschouwd, een naoorlogse geschiedenis van de Duitse binnenlandse politiek te schrijven. Grewe, die ambassadeur is van de Bondsrepubliek in Washington, is een diplomaat, die van zeer nabij de gehele na-oorlogse ontwikkeling heeft kunnen volgen. Hij is een zeer scherpzinnig politiek analist, die zich al in vele voordrachten en publikaties heeft doen kennen als één van de scherpzinnigste Duitse diplomaten. Zijn boek is dan ook een belevenis, een welhaast monumentaal werk, dat boeiende historie bevat. Grewe is tevens een vooraanstaand jurist en dat is het gehele boek door merkbaar. De grote verdienste van dit boek is, dat het werkelijk een afgerond stuk geschiedenis geeft, waarin geen ruimtes zijn overgebleven. Het is daarmede tevens tot een handboek geworden, dat zijn waarde blijft behouden en dat men voortdurend kan blijven raadplegen. De Deutsche Verlagsanstalt, die reeds vele belangrijke politieke werken deed verschijnen, heeft met dit werk alle eer ingelegd. H.

THUBTEN DSCHIGME NORBU, Tibet, verlorene Heimat (erzält von Heinrich Harrer), Ullstein-Verlag, Wien 281 pag.

Het is in feite onbegrijpelijk hoe snel de wereld vergeet. Waar men van kommunistische kant met een vloed van middelen, waarvan het een groffer is dan het ander, het Westen bekladdert, zijn de drama's van Hongarije en Tibet nauwelijks telkenjare wat krantenartikelen waard. Het heeft er wel eens de schijn van, dat het Westen onder de systematisch en handig verpakte stroom van beschuldigingen, die vanuit het kommunistische kamp op ons wordt losgelaten, nauwelijks meer de moed heeft de feiten dui-

delijk aan de orde te stellen. Daarom is dit boek van de broer van de Dalai Lama zo belangrijk. Het verhaalt aan de hand van de levensgeschiedenis Norbu het drama van dit land, dat door de Chinezen onder de voet werd gelopen. Heinrich Harrer tekende de geschiedenis uit de mond van Norbu op en een beter verteller had men zich nauwelijks kunnen wensen. Harrer kent Tibet als geen ander. Hij leefde zeven jaar onder de Tibettanen, en werd een groot vriend van de Dalai Lama. Zo ontstond een menselijk dokument, dat verdient door tienduizenden over de gehele wereld gelezen te worden, dat ons behoedt voor het vergeten en dat de gewetens wakker houdt. Een zeer bijzondere uitgave, verlicht met prachtige kleurenfoto's. v.E.

FRITZ SCHENK, Magie der Planwirtschaft. Kiepenheuer und Witsch, Keulen, Berlijn 1960, 286 pag.

In het Westen bestaan met betrekking tot de mogelijkheden van de Sowjet-ekonomie verschillende visies. Twee extreme meningen staan daarbij tegenover elkaar. Enerzijds zij die geloven in de superioriteit van het Sowjet economisch systeem en de anderen die niet moe worden te beweren dat de ekonomie in de Sowjet-Unie ieder ogenblik in elkaar kan storten. De voorstanders van beide opvattingen slagen er dikwijls in bewijzen aan te voeren voor de gezondheid van hun stellingen. Maar even goed zijn ze beide in hun absoluutheid fout. Het is de grote verdienste van dit boek van Schenk dat hij er in slaagt ons aannemelijk te maken dat ook hier — hoewel het afgesloten beeldspraak is — de waarheid in het midden ligt.

Die waarheid doet de schrijver op een duidelijke manier uit de doeken. Hij is er zelfs in geslaagd de materie zodanig op te dienen dat het ook voor een niet-ekonomist te lezen is, zonder aan de zorgvuldigheid van zijn betoog afbreuk te doen.

Hoewel de schrijver zich in zijn boek voor een belangrijk deel bezig houdt met de problematiek

in Oost-Duitsland en daardoor aan dit gebied eigenlijk meer aandacht besteedt dan hij krachtens de opzet van zijn studie eigenlijk had moeten doen, kunnen wij niets anders doen dan zijn werk aan te bevelen aan een ieder die een beter inzicht wil hebben in de Oost-West problematiek voor zover die met de ekonomie te maken heeft. Wij mogen hierbij echter niet vergeten dat de kommunisten zich nog steeds laten leiden door de opvatting dat de ekonomische onderbouw de politieke bovenbouw bepaalt.

JOHN GÜNTHER, Europa in de branding, nú, Bussum 1961, Uitgeverij F. G. Kroonder, 318 pag. f 11.50

Dit boek is een Nederlandse vertaling (goed verzorgd door A. Th. Mooij) van „Inside Europe today”, geschreven door de gerenommeerde Amerikaan John Gunther, een wijn, die geen krans behoeft. Een kwart eeuw geleden schreef Gunther zijn werk „Europa in de branding”, dat een gretig lezerspubliek vond. Hij keerde terug op zijn Europese journalistieke paden, om tegen de achtergrond van 25 jaar ontwikkeling de situatie van vandaag te analyseren en zoals altijd bijzonder openhartig. Dit zijn van die boeken, waarvan men terecht kan zeggen dat zij ertoe verleiden ze in een adem uit te lezen. De voornaamste persoonlijkheden, wier optreden de jongste geschiedenis van Europa en zijn aktuele situatie mede hebben bepaald, treden in het journaal van Gunther op. Hij is een journalist in optimale forma, die van zijn vak houdt en van de mensen, voor wie hij schrijft. Gunther stelt zich niet tevreden met vluchtig graven naar de feiten, hij diept ze zo volledig als mogelijk is op, ontdekt ze van hun bijzonderheden en geeft ze de juiste plaats in het geheel. Een uitstekend boek. V.

RALPH GIORDANO, Die Partei hat immer recht, Keulen 1961, Kiepenheuer en Witsch, 271 pag. Kiepenheuer en Witsch hebben al een indrukwekkende serie boeken

het licht doen zien op het gebied van het kommunisme. Dit boek blinkt daarin uit, omdat het een aangrijpend dokument is van een jonge Westduitser, die eens in het kommuniste geloofde en er zich, na een lange gewetensstrijd, los van maakte. „Die Partei, die Partei die hat immer Recht, und Genossen, es bleibe dabei”, dichtte de kommunist Fürnberg en hier vindt men de essentie van het konflikt, dat de jonge Giordano, wiens getuigenis eveneens een beangstigend beeld opriep van het totalitaire karakter van de kommunistische partij. Giordano, eenmaal door de Nazi's vervolgd en in het kommunisme geloovend als de verwezenlijking van zijn idealen, vond de weg terug. De hele tragiek van de Duitse deling komt in dit boek duidelijk naar voren, een tragiek die diep ingrijpt in de gedachtenwereld van vele Duitsers. Men zou van dit boek spoedig een Nederlandse vertaling willen wensen, vooral nu ook hier steeds meer de diskussie op gang is over de mogelijkheid van gesprek met het kommunisme. V.

RAYMOND CARTIER, Die Sowjets, München 1961, R. Piper & Co. Verlag, 168 pag.

Deze Duitse vertaling, in paperback, uitgebracht van de oorspronkelijke in Paris Match verschenen artikelen van Cartier over „l'étranger devant l'URSS”, roept natuurlijk de neiging op te gaan vergelijken met Mehnerts Der Sowjetmensch, een vergelijking die niet voldoet. Dat kan men al uit de titels afleiden: in Mehnerts boek kreeg vooral de sowjetmens als een totaal van historische en traditionele factoren gestalte, in het veel kortere werk van Cartier is gepoogd een aantal indrukken, gedurende één, overigens uitgebreide, reis verzamelen. Cartier is echter een te goed waarnemer en een te goed kanner van de situaties, om die indrukken niet weer te geven in een kader, waarbinnen zich een goed beeld ontwikkelt van de gedachtenwereld van de sowjets. Een boek dus van grote aktualiteit, waarmede Piper Verlag in zijn serie paperbacks

wederom een gelukkige keuze deed. V.

BORYS LEWYTYZKYI, Vom roten terror zur sozialistischen Gesetzmäßigkeit (Der Sowjetische Sicherheitsdienst), München 1961, Nymphenburger Verlagshandlung, 302 pag.

In Duitsland verschijnen regelmatig uitstekende boeken over het kommunisme. Dit werk van Borys Lewytskyi voert ons naar een terrein waarop de verkenningen tot nu toe vrij beperkt zijn gebleven. Toch is de geschiedenis van de Sowjetstaatspolitie nauw verbonden met de gehele opbouw van het sowjetsysteem vanaf de dagen van de oktoberrevolutie tot nu toe. Men behoeft zich alleen de rol van de staatspolitie te herinneren bij de val gedurende de laatste jaren van bekende kommunisten, om zich niet afgevraagd te hebben wat nu eigenlijk de betekenis is geweest van de Russische veiligheidsdiensten, hoe zij werken, wat hun verhouding is tot de partij, in welke mate zij politieke invloed heeft gehad etc. Op vele van deze vragen en andere vindt in dit boek een antwoord, dat rijkelijk heeft geput uit authentieke documenten, dat bovendien voorzien is van enkele treffende foto's en van een praktisch chronologisch overzicht. Het is ook onthullend voor de wijze waarop de terreur in de sowjetsystematiek is ingepast. Een belangrijk werk.

HEINRICH FALK, Die ideologischen Grundlagen des Kommunismus, 154 pag.,

PETER RINDL, Der internationale Kommunismus, 159 pag.,

WERNER SCHARNDORF, Die Geschichte der KPdSU, 140 pag.,

HILMAR TOPPE, Der Kommunismus in Deutschland, 148 pag., München 1961, Günter Olzog Verlag.

Bovenstaande vier boekjes verschenen in één serie en worden in een handige cassette uitgegeven. Zij hebben de bijzondere verdienste geschreven te zijn in begrijpelijke en heldere teksten voor een ieder die zich eens wat dieper

met het kommunisme wil bezighouden. Tezamen geven deze boekjes een afgerond overzicht van de geschiedenis en de leer van het kommunisme. Heinrich Falk gaat in zijn analyse van de kommunistische ideologie uit van de oorspronkelijke teksten, waarbij hij strikt objectief is gebleven en erin geslaagd is wezen en samenhang van de kommunistische ideologie duidelijk voor ogen te voeren. Deze zelfde kwaliteiten treft men in de gehele serie aan. Peter Rindl toont aan, dat de ideologie in feite een machtspolitiek instrument werd. De maatschappelijke wetten en de daaruit afgeleide onweerlegbare bewijsvoering van het marxisme hielden niet stand tegen de werkelijke gang van de historie. Rindl beschrijft de structuur van de kommunistische wereldbeweging, die niets anders dan een vanuit Moskou bediend mechanisme. De geschiedenis van de kommunistische partij van de Sowjet-Unie, geschreven door Werner Scharndorf, legt eveneens een aantal factoren open, die voor het verstaan van het totale en totalitaire kommunistische wereldbeeld noodzakelijk zijn. Ook hier is veelvuldig geput uit zorgvuldig geselecteerde bronnen. Het boekje van Hilmar Toppe is vooral geschreven voor de Duitse lezer, maar het Duitse probleem is een der kernvraagstukken in de huidige Oost-Westverhoudingen en als zodanig past het geheel in deze reeks, waarmee het Olzog Verlag alle eer inlegt. De serie komt o.i. een Nederlandse vertaling toe, omdat zij een zeer goed uitgangspunt is voor de velen, die zich met de bestudering van het communisme willen gaan bezighouden. De wijze, waarop de uitgave werd verzorgd, maakt de serie bereikbaar voor een ieder: zij is bescheiden, maar smaakvol en praktisch. v. G.

HANS-JOACHIM WINKLER, Die Entwicklungsländer, Berlijn 1961, Colloquium Verlag, 64 pag.

Een bijzonder overzichtelijk boekje over een ingewikkeld probleem. Het geeft een inzicht in het begrip „ontwikkelingsland“, de specifieke kenmerken ervan, de hulpverlening

etc. Het is geïllustreerd met duidelijke tabellen. Kortom, een boekje, dat zich voortdurend laat gebruiken en dat bijv. goede diensten kan verlenen bij het onderwijs. Het bevat een uitgebreide chronologie en literatuurlijst.

BURGHARD FREUDENFELD, Entwicklungsländer, München 1961, Verlag C. H. Beck, 155 blz.

De bedoeling van dit boek is geweest aan de hand van voorbeelden een inleiding te geven op de ontwikkelingsproblematiek. Het bevat acht voordrachten van bekende deskundigen over Egypte, Griekenland, Kongo, Afghanistan, India, Pakistan, Burma en Indonesië. Deze keuze is typerend voor de veelzijdigheid van het vraagstuk, omdat men hier te doen heeft met landen waar de problematiek, hoewel dezelfde algemene karakteristiek, toch een verschillend geaarde oplossing vraagt. Wellicht had door toevoeging van China dit beeld gekompleteerd kunnen worden. Onder de talrijke literatuur over het ontwikkelingsvraagstuk verdient dit boek een aparte plaats, omdat het o.i. erin geslaagd is de lezer met de wezenlijke elementen ervan te confronteren. Een geslaagde uitgave. R.

DAN KURZMAN, Japan sucht neue Wege, München 1961, Verlag C. H. Beck, 352 blz.

De verschijning van dit boek valt samen met een ontwikkeling in Azië, waarin Japan een centrale plaats gaat innemen. Juist nu komt een samenwerking tussen India en Japan tot stand, terwijl ook de recente Japans-Amerikaanse besprekingen belangrijke resultaten hebben te zien gegeven. Japan is in staat economische en technische steun te verlenen aan landen als India en de heftige reacties in de Prawda n.a.v. het bezoek van Ikeda aan India wijzen erop, dat men in de kommunistische wereld deze ontwikkelingen zeer ongaarne ziet. Het is om deze redenen vooral zeer nuttig kennis te nemen van een

boek, waarvan de auteur verscheidene jaren in Japan heeft geleefd en die als korrespondent van belangrijke Amerikaanse bladen in Europa, Afrika en Azië de wereldverhoudingen gedurende een lange periode op brandpunten heeft kunnen waarnemen. De Duitse vertaling van dit boek komt dus op een gelukkig moment. Japan is een raadselachtig land en om het te kunnen begrijpen is meer dan een oppervlakkige kennismaking nodig. Kurzman heeft die kennismaking dan ook verdiept en in een aantal boeiende hoofdstukken interessante analyses verwerkt. R.

FRITZ MAX CAHÉN, Der Rote Handschuh, Frankfurt am Main/Bonn 1961, Athenäum Verlag, 300 blz.

Als ondertitel is aan dit boek meegegeven „Sowjetische und westliche Ideologie in der Wirklichkeit“ en men zal begrijpen, dat daarmee een aktueel thema in de discussie rond het Oost-West vraagstuk is aangesneden. Politiek zonder ideologie is onmogelijk is de uitgangsgedachte van de auteur. Dat reept de noodzaak op zich te realiseren, wat nu eigenlijk ideologie is. In zijn eerste hoofdstuk (Von Wert und Unwert der Ideologie) gaat de auteur hierop in en de daarop volgende hoofdstukken wordt het begrip in relatie gesteld met buitenlandse politiek, economie, internationale organisatie, oorlog etc. Volgens de auteur moet het zo dikwijls verlangde politieke realisme gegrondvest worden op filosofische basis, evenzeer als een ideologische wetenschap. In de verwarring rond het begrip ideologie levert het boek van Cahén een positieve bijdrage, al zal men hem niet overal kunnen volgen. Maar studies als deze maken het mogelijk, dat de discussies in vaste banen wordt geleid en uiteindelijk wellicht resulteren kunnen in eenheid van opvatting, die zonder uniform te willen zijn (en dat ook niet mag zijn), ons politieke handelen meer doelbewust en doelgericht maakt. G.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN
DR. L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELSVOORT, DRS A. W. H. J. QUAEVLIËG
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 15

JANUARI

NUMMER 11

Naar een arbeidsongeschiktheidsverzekering

DOOR Dr. J. A. M. CORNELISSENS

WANNEER men de ontwikkelingen beziet, die zich sinds het einde van de tweede wereldoorlog hebben voltrokken op het gebied van de sociale verzekeringen, dan komt men tot de ontdekking, dat deze zeer omvangrijk zijn.

Wij denken dan in de eerste plaats aan de totstandkoming van de Algemene Ouderdomswet en van de Algemene Weduwen- en Wezenwet; vervolgens aan die van de Organisatiewet Sociale Verzekering 1952, waarbij de bedrijfsverenigingen in beginsel werden belast met de uitvoering van de wettelijke ongevallenverzekering, van de wettelijke ziekengeldverzekering, van de wettelijke invaliditeitsverzekering, van de kinderbijslagverzekering¹⁾ en van de wettelijke wachtgeld- en werkloosheidsverzekering; tenslotte aan die van de Coördinatiewet Sociale Verzekering, waarbij o.a. het loonbegrip, waarvan premie is verschuldigd, voor de sociale verzekeringswetten werd geünificeerd.

Kenmerkend voor de ontwikkeling van het sociale verzekeringsrecht in de na-oorlogse jaren is geweest, dat de scheiding tussen volksverzekeringen en arbeidersverzekeringen steeds scherper is geworden.

Onder volksverzekeringen pleegt men te verstaan de Algemene Ouderdomswet, de Algemene Weduwen- en Wezenwet en de Algemene Kinderbijslagwet. De verzekeringen worden uitgevoerd door publiekrechtelijke organen: nl. de Sociale Verzekeringsbank en de Raden van Arbeid.

Onder arbeidersverzekeringen verstaat men de Ziektewet, de Werkloosheidswet, de huidige Kinderbijslagwet, de Invaliditeitswet, de Ongevallenwet 1921, de Land- en Tuinbouw-ongevallenwet en de Zee-ongevallenwet. Zij worden uitgevoerd door organen van het bedrijfsleven, te weten de bedrijfsverenigingen.

Wanneer men de huidige Kinderbijslagwet buiten beschouwing laat, blijven er zes wetten over met betrekking tot de arbeidersverzekering. Deze kan men weer onderverdelen in twee groepen, te weten de sociale ver-

zekeringswet, waarbij de gevolgen van de werkloosheid worden geregeld en de vijf wettelijke voorzieningen met betrekking tot de gevolgen van arbeidsongeschiktheid. Een wet, die de gevolgen van arbeidsongeschiktheid geheel zou regelen, zou dus omvatten de Ziektewet, de Invaliditeitswet en de drie Ongevallenwetten.

Onder de hierboven vermelde wetten zijn het Ziekenfondsbesluit en de Wet Ziekenfondsenverzekering Bejaarden niet vermeld, omdat deze wetten, naar onze mening, niet onder de sociale arbeidersverzekeringen, noch onder de sociale volksverzekeringen kunnen worden gerangschikt, doch moeten worden beschouwd als wetten op het gebied van de sociale gezondheid.

Zowel in de adviezen van de Sociaal-Economische Raad als van de Sociale Verzekeringsraad over een wettelijke regeling van de arbeidsongeschiktheidsverzekering wordt uitgegaan van een beperkte verzekering. De opzet is dan aldus, dat de Ziektewet — zij het dan met enkele wijzigingen — gehandhaafd blijft voor een arbeidsongeschiktheid van betrekkelijk korte duur. De arbeidsongeschiktheidsverzekering regelt dan de aanspraken voor langere duur. Dat men van een dergelijke beperkte opzet is uitgegaan vindt zijn grond in het feit, dat de loongrens van het Ziekenfondsbesluit is gekoppeld aan de loongrens van de Ziektewet. Bij een volledige arbeidsongeschiktheidsverzekering zou op hetzelfde moment de koppeling van de loongrens van het Ziekenfondsbesluit aan die van de Ziektewet zijn weggenomen. Men zou dan te zelfder tijd gereed moeten zijn met een oplossing van het vraagstuk van een zelfstandige loon-, respectievelijk inkomensgrens wat betreft de Ziekenfondsenverzekering. Aangezien het be raad over de daarmee samenhangende vraagstukken de totstandkoming van een arbeidsongeschiktheidsverzekering aanzienlijk zou vertragen, werd in de adviezen van de Sociaal-Economische Raad en van de Sociale Verzekeringsraad van de hierboven vermelde beperkte opzet uitgegaan.

De gedachte van de reorganisatie en van de unificatie van de sociale verzekeringen, welke door een arbeidsongeschiktheidsverzekering zou kunnen worden bevorderd, werd echter op de achtergrond geschoven in het afgelopen decennium, doordat in de eerste plaats prioriteit werd verleend aan de totstandkoming van een Algemene Ouderdomswet en van een Algemene Weduwen- en Wezenwet.

Door het nauwe verband tussen de ouderdomsvoorziening en de invaliditeitsverzekering, vroeg de regering op 25 juni 1952 de Sociaal-Economische Raad om advies omtrent de wenselijke toekomstige invaliditeitsverzekering. Het advies werd op 11 januari 1957 aan de regering uitgebracht. Bij de voorbereiding van bedoeld advies heeft de Sociaal-Economische Raad zich reeds bezonnen op de vraag, of het geen aanbeveling verdiende de ziekengeld-, invaliditeits- en ongevallenverzekering tot één wettelijke regeling tegen de geldelijke gevolgen van arbeidsongeschiktheid samen te voegen. Aangezien de Sociaal-Economische Raad vreesde, dat de bestudering van dit vraagstuk een snelle invoering van een verbeterde invaliditeitsuitkering zou vertragen, werd het desbetreffende advies beperkt tot een herziening van de invaliditeitsverzekering. Het advies werd echter aldus uitgewerkt, dat voldoende mogelijkheden werden gelaten voor de totstandkoming van een arbeidsongeschiktheidsverzekering. Op 23 september 1960 bracht de

Sociaal-Economische Raad advies uit over de bij de intrekking van de Invaliditeitswet te treffen overgangsregelingen.

Inmiddels werd door de Sociale Verzekeringsraad in juli 1960 geadviseerd over de totstandkoming van een arbeidsongeschiktheidsverzekering. Indien het advies van de Sociale Verzekeringsraad zal leiden tot een wettelijke regeling, zullen geldelijke uitkeringen bij arbeidsongeschiktheid van kortere duur plaats vinden krachtens de Ziektewet en bij arbeidsongeschiktheid van langere duur dan een half jaar krachtens de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering.

De Sociaal-Economische Raad is in grote lijnen met het advies van de Sociale Verzekeringsraad accoord gegaan op 9 december 1960.

Doordat het advies van de Sociale Verzekeringsraad in opzet en uitwerking nagenoeg gelijk is aan het advies, dat de Sociaal-Economische Raad op 11 januari 1957 heeft uitgebracht over de invaliditeitsverzekering, zullen wij allereerst in het kort de inhoud van dit advies van de Sociaal-Economische Raad weergeven. Tevens zullen wij in het kort een schets geven van het advies, dat de Sociaal-Economische Raad op 23 september 1960 heeft uitgebracht over de bij de intrekking van de Invaliditeitswet te treffen overgangsregelingen.

Wij mogen hier nog opmerken, dat de regering bij de behandeling in de Tweede Kamer van de begroting van het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid over het jaar 1961, duidelijk te kennen heeft gegeven, dat zij een Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering prefereert boven een herziening van de Invaliditeitswet. Staatssecr. Roolvink sprak toen over een tweede Mammoetwet²⁾. Ook uit de Memorie van Toelichting op de begroting van het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid voor het dienstjaar 1962 blijkt hetzelfde. In de Memorie van Antwoord op de begroting van Sociale Zaken en Volksgezondheid voor het dienstjaar 1962 heeft Minister Veldkamp er echter op gewezen, dat het wetsontwerp niet tijdens de huidige parlementaire periode kan worden ingediend. In verband met het feit, dat de financiële positie van degenen, die in het genot zijn gesteld van een invaliditeitsrente, een dringende verbetering op korte termijn behoeft, is Minister Veldkamp voornemens een wetsontwerp bij de Tweede Kamer in te dienen, dat voorziet in hogere uitkeringen voor invaliditeitsrentetrekkers.

Het advies van de Sociaal-Economische Raad over de herziening van de Invaliditeitswet.

De herziening van de Invaliditeitswet werd in de eerste plaats noodzakelijk geacht, doordat bedoelde wet uitgaat van een invaliditeitsbegrip, dat niet langer houdbaar kan worden geacht. De huidige Invaliditeitswet kent geen gedeeltelijke invaliditeit, doch trekt een scherpe grens tussen validiteit en invaliditeit. Invalide is degene, die niet een derde van het normale loon kan verdienen; verder zijn de uitkeringen ingevolge de Invaliditeitswet veel te laag. Hierdoor is het Rijk genoodzaakt op de bijdragen een supplement te geven. De bijslagen van het Rijk zijn thans hoger dan de uitkeringen, hetgeen de Rijksbegroting aanzienlijk belast; vervolgens zijn de uitkeringen niet waardevast; tenslotte schenkt de Invaliditeitswet te weinig aandacht aan de revalidatie.³⁾

Het advies van de Sociaal-Economische Raad gaat er van uit, dat de invaliditeitsverzekering beperkt zal blijven tot de loontrekkenden. De Raad acht het noodzakelijk van een dergelijk standpunt uit te gaan, omdat anders de invaliditeitsverzekering door bepaalde categorieën eerder als dwang dan als sociale verzekering zal worden gezien. De raad wil wel de mogelijkheid openlaten van een vrijwillige voortzetting van de verzekering door degenen, wier verplichte verzekering een einde neemt. Het advies gaat in tegenstelling tot de huidige Invaliditeitswet uit van vier invaliditeitsklassen, respectievelijk van 0-25%, 25-50%, 50-75% en van 75-100% invaliditeit. Bij een invaliditeit van 0-25% zal geen uitkering plaats vinden, bij een invaliditeit van 25-50%, van 50-75% en van 75-100%, respectievelijk uitkeringen van 20%, 45% en 70% van het dagloon.

Daar de Algemene Ouderdomswet de ouderdom als zelfstandige oorzaak van inkomensderving heeft aangemerkt, is er geen reden naast de Ouderdomswet een vergoeding wegens loonderving uit hoofde van invaliditeit toe te kennen. De uitkeringen krachtens de invaliditeitsverzekering zullen daarom bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd moeten eindigen.

Tot herstel of ter vergroting van de arbeidsgeschiktheid dient de mogelijkheid te worden geopend, dat krachtens de verzekering genees- en heelkundige behandeling en andere voorzieningen, zoals omscholing, worden toegepast. Bij weigering om een voorgeschreven behandeling te ondergaan, zal het uitvoeringsorgaan bevoegd moeten zijn tot gehele of gedeeltelijke intrekking van de uitkering over te gaan, respectievelijk bij een preventieve behandeling, bij voorbaat te beslissen, dat geen uitkering zal worden verleend, indien later invaliditeit intreedt.

De verzekering zal worden uitgevoerd door de bedrijfsverenigingen. Door coördinatie-maatregelen zal er naar gestreefd worden, dat ten aanzien van de invaliditeitschattingen en de beoordeling van revalidatie-mogelijkheden gelijke maatstaven worden aangelegd.

Voor de financiering wordt toepassing van het omslagstelsel het meest doelmatig geacht. Onder omslagstelsel kan men verstaan de omslag van de in enig jaar verschuldigde uitkeringen over de premie, verschuldigd in dat jaar. 4)

De actuele betekenis van het advies is, naar onze mening, groter geworden nu de regering overweegt een interim-regeling bij de Staten-Generaal ahangig te maken, waarbij invaliditeitsrentetrekkers hogere uitkeringen worden toegekend.

Bij de totstandkoming van een Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering zal de regering eveneens een standpunt moeten bepalen ten aanzien van het advies van de Sociaal-Economische Raad van 23 september 1960. Het advies, waarvan wij slechts de voornaamste punten zullen weergeven, behandelt achtereenvolgens de afwikkeling van de aanspraken ingevolge de Invaliditeitswet, het treffen van aanvullende voorzieningen voor invaliden en de financiering van een en ander.

De Sociaal-Economische Raad adviseert om op het tijdstip van de inwerkingtreding van de nieuwe invaliditeitsverzekering de verplichting en de mogelijkheid van premiebetaling voor de oude Invaliditeitswet stop te zetten.

De Raad onderscheidt twee groepen rentetrekkers, te weten degenen, die

reeds uitkeringen genieten en degenen, die in de toekomst aanspraken op uitkeringen zullen krijgen, indien er zich een gebeurtenis voordoet, waarvoor zij ingevolge de Invaliditeitswet verzekerd zijn.

Ten aanzien van de eerste categorie wordt voorgesteld de uitkeringen onverkort te handhaven.

De uitkeringen van degenen, die op het tijdstip van de intrekking van de Invaliditeitswet 35 jaar of jonger zijn, zullen moeten worden beëindigd. Ter compensatie van het vervallen van de verzekering dient aan de verzekerden een afkoopsom te worden toegekend, gelijk aan het bedrag van de betaalde premie. Eveneens zullen moeten worden afgekocht de aanspraken van de verzekerden uit hogere leeftijdsklassen, maar slechts voor zover zij bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd aanspraken kunnen maken op een ouderdomsrente van minder dan f 60,— per jaar.

Op deze basis zullen alle ingevolge de Invaliditeitswet verzekerden na verloop van 30 jaar zijn gepensioneerd. Hun pensioenen zullen uiteraard door het feit, dat zij niet meer ingevolge de Invaliditeitswet zijn verzekerd, lager zijn. De Sociaal-Economische Raad is van oordeel, dat de ouderdomsaanspraken in geen geval op een lager niveau zullen mogen komen te liggen dan thans het geval is en stelt daarom voor de uitkeringen ingevolge de Algemene Ouderdomswet in dertig jaar in etappes met een totaal bedrag van f 300,— te verhogen. De Raad voegt hier echter aan toe, dat een afwikkelingsperiode van 20 jaar is te prefereren, zodat de afkoopsom zou worden uitgestrekt tot alle verzekerden, die jonger zijn dan 45 jaar. De uitkering ingevolge de Algemene Ouderdomswet zou dan in 20 jaar worden verhoogd met een totaal bedrag van f 300,—.

De adviezen van de Sociale Verzekeringsraad van juli 1960 en van de Sociaal-Economische Raad van 9 december 1960 over de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering.

De Sociale Verzekeringsraad is zich met de materie van de arbeidsongeschiktheidsverzekering gaan bezig houden naar aanleiding van een verzoek van de toenmalige Staatssecretaris van Sociale Zaken en Volksgezondheid van 26 februari 1954 hem van advies te dienen over de uitvoering van de Ongevallenwet 1921 door de bedrijfsverenigingen. Op 30 oktober 1958 bracht de Sociale Verzekeringsraad een interim-advies uit aan de regering. In het advies geeft de Raad te kennen, dat het in principe aanbeveling verdient de totstandkoming te bevorderen van een arbeidsongeschiktheidsverzekering, welke de thans in de Ziektewet, de Invaliditeitswet en de drie Ongevallenwetten ter zake geregelde verzekeringen zal dienen te omvatten. Bij nadere uitwerking van dit plan werd de Ziektewet om de hierboven vermelde redenen buiten beschouwing gelaten.

Ingevolge de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering zal aan alle loontrekkenden een recht op uitkering worden gegeven bij arbeidsongeschiktheid, ongeacht de oorzaken daarvan. Loontrekkenden, die zelfstandig worden, zullen de verzekering kunnen voortzetten. De uitkeringen ingevolge de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering zullen eerst na 26 weken een aanvang nemen. Voor die tijd zullen de uitkeringen plaats vinden inge-

volge de Ziektewet, hetgeen betekent, dat de periode, gedurende welke uitkeringen ingevolge de Ziektewet zullen geschieden, wordt teruggebracht van 52 op 26 weken. Doordat de Ziektewet een loongrens kent zullen degenen, die een loon verdienen, dat boven de loongrens is gelegen, zowel bij ziekte als bij arbeidsongeschiktheid tengevolge van een bedrijfsongeval gedurende de eerste 26 weken geen recht hebben op enige schadeloosstelling. De Raad gaat er van uit, dat voor deze categorie werknemers in het algemeen doorbetaling van het loon wel door de werkgever zal plaats vinden. Wij betreuren het, dat in het advies wordt volstaan met de vermelding van dit feit en niet nader wordt aangeduid, op welke gronden deze conclusie berust.

De Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering zal geen loongrens kennen.

De verzekering dient bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd een einde te nemen, omdat bij de Algemene Ouderdomswet en de pensioenregelingen is voorzien in een uitkering voor bejaarden.

De financiering van de verzekering zal geschieden via het omslagstelsel. De Raad staat afwijzend tegenover het fondsstelsel. ³⁾ Hij voert als bezwaar tegen dit stelsel aan, dat het zich bezwaarlijk verdraagt met een aanpassing van de uitkeringen aan de ontwikkeling der lonen. Onder een dergelijk stelsel zal immers een zodanige aanpassing van de geldelijke schadeloosstellingen telkens weer noodzaken tot herberekening van het vermogen, dat nodig is om de toekomstige aanspraken te dekken, hetgeen zowel vanwege de daaraan verbonden werkzaamheden als uit hoofde van de consequenties voor de te heffen premie een onoverkomelijk bezwaar moet worden geacht.

De vraag of de premie voor de verzekering uniform zal dienen te zijn, dan wel gedifferentieerd, wordt uitvoerig in het advies behandeld. Terwijl de Sociaal-Economische Raad in zijn advies over de herziening van de Invaliditeitswet een uniforme premie voorstelde, gaat de Sociale Verzekeringsraad van een tussenoplossing uit. In het voorstel van de Sociale Verzekeringsraad, dat thans ook door de Sociaal-Economische Raad wordt aanvaard, wordt er van uitgegaan, dat de kosten voor elk geval van arbeidsongeschiktheid gedurende de eerste twee jaren ten laste van de bedrijfsverenigingen moeten komen, hetgeen vanwege het variëren van de relatieve kosten van de bedrijfsverenigingen betekent, dat de te heffen premieën per bedrijfstak in het algemeen genomen verschillend zullen zijn.

De ter dekking van de kosten van de verzekering voor de gevallen van arbeidsongeschiktheid van een langere duur dan twee jaren te heffen premie zal, naar het oordeel van de Sociale Verzekeringsraad, echter uniform dienen te zijn. Daarom zal er een vereveningsfonds moeten worden ingesteld, waarin de door de uitvoeringsorganen geheven uniforme premie wordt gestort en waarin de uitgaven, tot dekking waarvan de premie dient, aan de uitvoeringsorganen worden gerestitueerd.

Als voornaamste argument voor een uniforme premie bij arbeidsongeschiktheid van een langere duur dan twee jaren, geeft de Sociale Verzekeringsraad aan, dat in dergelijke gevallen de binding van een verzekerde aan het oorspronkelijke door hem uitgeoefende beroep kan worden geacht verloren te zijn geraakt. Dit heeft tot gevolg, dat de arbeidsongeschiktheid

het karakter gaat dragen van een „maatschappelijk risico”, dat door het gehele bedrijfsleven gelijkelijk in de vorm van een heffing van een uniforme premie dient te worden gedragen.

In het systeem ligt opgesloten, dat de bedrijven met een hoog ongevalrisico worden bevoordeeld boven de bedrijven met een gunstig risico. Vooral voor arbeidsintensieve bedrijven met een gunstig ongevalrisico kan het systeem de kosten sterk verhogen, zodat de concurrentiepositie wordt aangetast. Wij betreuren het, dat nòch de Sociale Verzekeringsraad, nòch de Sociaal-Economische Raad deze facetten in hun beschouwingen hebben betrokken.

Eerst wanneer men een beeld heeft verkregen van het totale bedrag aan uitkeringen van een langere duur dan een half jaar bij ongevallen en van het procentuele aandeel in deze uitkeringen van elke bedrijfstak, zal men, naar onze mening, kunnen concluderen, of de gedachte van het „maatschappelijk risico”, waarvan de Sociaal-Economische Raad en de Sociale Verzekeringsraad uitgaan, op een redelijke basis berust.

Ten aanzien van bovengenoemde punten stemmen de adviezen van de Sociale Verzekeringsraad en van de Sociaal-Economische Raad overeen.

Over de hoogte van de uitkeringen verschilt men echter van mening. De Sociale Verzekeringsraad stelt een maximale uitkering van 70% van het verdiende loon voor, terwijl de Sociaal-Economische Raad adviseert tot een uitkering van 80%. Eerstgenoemde Raad gaat uit van een viertal invaliditeitsklassen, terwijl de Sociaal-Economische Raad zeven invaliditeitsklassen voorstelt. De Sociale Verzekeringsraad is van oordeel, dat ter zake van een arbeidsongeschiktheid van minder dan 25% geen aanspraak op geldelijke schadeloosstelling dient te bestaan, terwijl een arbeidsongeschiktheid van meer dan 75% aanspraak op schadeloosstelling naar het maximum-percentage moeten geven, nl. 70% van het dagloon. Is de arbeidsongeschiktheid meer dan 25%, doch minder dan 75%, dan bedraagt de uitkering een percentage van de maximale uitkering, welk percentage overeenkomt met de vastgestelde mate van arbeidsongeschiktheid. Indien de arbeidsongeschiktheid niet precies kan worden vastgesteld, dan zal bij een invaliditeit tussen 25 en 50% het arbeidsongeschiktheidspercentage worden gefixeerd op 35% en bij invaliditeit tussen 50 en 75% op 75%. In deze gevallen zullen de uitkeringen respectievelijk 25 en 45% van het dagloon bedragen.

De Sociaal-Economische Raad gaat van een meer verfijnde klassenindeling uit dan de Sociale Verzekeringsraad.

De klassenindeling van de Sociaal-Economische Raad is als volgt opgebouwd:

Mate van arbeidsongeschiktheid	Uitkering in % dagloon
0 - 25%	0
25 - 35%	20
35 - 45%	30
45 - 55%	40
55 - 65%	50
65 - 75%	60
75 - 85%	70
meer dan 85%	80

Het komt ons voor, dat aan het verijnde systeem van de Sociaal-Economische Raad de voorkeur moet worden gegeven. Het zal in de praktijk uiteraard wel enige moeilijkheden geven om het invaliditeitspercentage nauwkeurig vast te stellen.

Geneeskundige behandeling tot herstel van arbeidsongeschiktheid en de revalidatie.

De totstandkoming van de arbeidsongeschiktheidsverzekering wordt ernstig bemoeilijkt door de meningsverschillen, welke er bestaan over de gedeelten van de adviezen van de Sociale Verzekeringsraad en van de Sociaal-Economische Raad, die betrekking hebben op genees- en heelkundige behandeling en op de organisatie van het apparaat.

Volgens het advies van de Sociale Verzekeringsraad zal de arbeidsongeschiktheidsverzekering primair rechten moeten toekennen op schadeloosstelling wegens loonderving, waarbij de oorzaak van de arbeidsongeschiktheid in beginsel niet ter zake doet. De verzekering van geneeskundige zorg wordt als een afzonderlijke en zelfstandige tak van sociale verzekering beschouwd. Men gaat er daarom van uit, dat degenen, die verzekerd zijn ingevolge de verplichte ziekenfondsverzekering de geneeskundige en heelkundige behandeling zullen ontvangen, zoals dit is bepaald in het Ziekenfondsbesluit. Van de niet-verplicht verzekerden ingevolge het Ziekenfondsenbesluit wordt verondersteld, dat zij zich ofwel particulier hebben verzekerd tegen de kosten van genees- en heelkundige behandeling danwel zelf de kosten daarvan kunnen dragen.

De arbeidsongeschiktheidsverzekering zal echter niet totaal onverschillig kunnen staan tegenover genees- en heelkundige behandeling. De verstrekkingen ingevolge de arbeidsongeschiktheidsverzekering zullen echter beperkt blijven tot die gevallen, waarin bijzondere behandelingen buiten de normale gezondheidszorg noodzakelijk zijn voor herstel, vermindering of voorkoming van de arbeidsongeschiktheid. Wij denken dan aan de revalidatie, de om- en herscholing, het verstrekken van prothesen en het onderrecht in het gebruik daarvan.

In het advies van de Sociale Verzekeringsraad worden de navolgende taken voor het medisch apparaat opgesomd:

- a. de beoordeling van het al dan niet bestaan van arbeidsongeschiktheid;
- b. de schatting van de mate van arbeidsongeschiktheid;
- c. het houden van toezicht op de medische behandeling van de verzekerden, die arbeidsongeschikt zijn of dit geruime tijd dreigen te blijven en het zo nodig doen verstrekken van heel- en geneeskundige behandeling en/of behandeling ter revalidatie.

Wij zullen hier eerst op punt c ingaan, omdat hier, naar onze mening, de meest principiële meningsverschillen over bestaan. De verhouding arts-patiënt is in dit geval nl. rechtstreeks aan de orde. Men kan hierbij uitgaan van twee systemen:

1. Het systeem van de Ziektewet, waarbij beslissingen met betrekking tot geneeskundige behandeling in handen van de behandelende huisarts of specialist berusten. Voorzover er sprake is van enige controle blijft deze

beperkt tot het feit, of ziek gemelde arbeiders werkelijk arbeidsongeschikt zijn;

2. Het systeem van de Ongevallenwet, waarbij het laatste woord over de medische behandeling door de uitvoeringsorganen van de sociale verzekeringen, in casu door de medisch deskundigen van die organen wordt gesproken.

In het advies van de Sociaal-Economische Raad over de nieuwe Invaliditeitswet en in het advies van de Sociale Verzekeringsraad over de arbeidsongeschiktheidsverzekering wordt de voorkeur gegeven aan het eerste systeem. De Sociale Verzekeringsraad wil de bedrijfsverenigingen de bevoegdheid verlenen de geldelijke schadeloosstellingen in te trekken of te verminderen, indien de betrokkenen zich niet onder geneeskundige behandeling stellen dan wel de door de bedrijfsverenigingen voorgeschreven behandeling of revalidatie weigeren te ondergaan.

Nu de arbeidsongeschiktheidsverzekering de ziektegevallen van langere duur omvat, zal de taak van de medische diensten veel delicateser zijn dan bij de Ongevallenverzekeringen. Vooral bij ziekteverschijnselen zal in vele gevallen het genezingsproces afhangen van de psychische gesteldheid van de patiënt. De patiënt zal hier in een gesteldheid moeten verkeren, die hem in staat stelt volledige medewerking bij de behandeling te verlenen. Het lijkt ons, dat de behandelend geneeskundige, die zijn patiënt in de meeste gevallen van nabij zal kennen, de aangewezen persoon is om die beslissingen te nemen, waardoor het genezingsproces zich het best kan ontwikkelen.

Bovenstaande visie stemt overeen met die, welke naar voren werd gebracht door enige gezaghebbende medische deskundigen.

Professor Mertens, hoogleraar in de Sociale Geneeskunde aan de R.K. Universiteit merkte ten aanzien van eerder vermeld advies van de Sociaal-Economische Raad over de herziening van de Invaliditeitswet op, dat in de toch al niet „waterdichte” afscheiding tussen behandeling en controle een zodanig wijd gat vanuit de controle wordt gemaakt, dat van een doorbraak van de controle in de behandeling moet worden gesproken. Hij bepleit daarom een systeem, waarbij de beoordeling en uitvoering der medische revalidatie geheel worden toevertrouwd aan de door de patiënten gekozen artsen. De controle met betrekking tot de opvolging door de patiënt van de hem door zijn arts gegeven adviezen zal bij de bedrijfsverenigingen en de daarmede belaste controlerende geneeskundigen moeten berusten. ⁶⁾

Ook door de Maatschappij ter bevordering van de Geneeskunst werden bezwaren gemaakt tegen toezicht op de behandeling door de bedrijfsverenigingen, omdat dit in strijd wordt geacht met de vertrouwensrelatie tussen arts en patiënt. In een brief aan de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid werden onlangs door genoemde Maatschappij de bezwaren met betrekking tot het bovenstaande nog eens duidelijk naar voren gebracht. De hierboven vermelde gedachten treft men ook aan in een artikel van Dr. H. Frese in Medisch Contact. ⁷⁾ Dr. Frese is van oordeel, dat de belangen van de bedrijfsverenigingen enerzijds en die van de verzekerd anderszijds zullen zijn gediend met overleg tussen de controlerende geneeskundigen en de behandelend geneeskundigen anderszijds. Indien de

patiënt echter door een wettelijke dwang ofwel door zijdelingse dwang (inhouden van de uitkeringen) een behandeling moet volgen, die een andere is dan werd voorgeschreven door de vertrouwenslieden, die hij zelf heeft uitgekozen en aan wie hij een vitaal deel van zijn eigen verantwoordelijkheid heeft geschonken, dan kan het niet anders, of deze ernstige inbreuk op primaire verantwoordelijkheid leidt tot grote moeilijkheden.

Zoals uit de adviezen van de Sociale Verzekeringsraad en van de Sociaal-Economische Raad blijkt, zijn beide colleges bij de opstelling daarvan te rade gegaan bij medische deskundigen. Uiteraard heeft men zich laten leiden door de gedachte, dat de primaire menselijke rechten onaangetast moeten blijven. Toch gaat het, naar onze mening, te ver, wanneer men aan de bedrijfsverenigingen de bevoegdheid verleent het laatste woord te spreken over de medische behandeling, die een patiënt moet ondergaan. Vooral voor de gevallen van arbeidsongeschiktheid tengevolge van ziekte komt het ons nuttig voor, dat men zich nog eens opnieuw bezint op de door Prof. Mertens en Dr. Frese naar voren gebrachte gedachten.

Men is het er over het algemeen wel over eens, dat de hierboven onder a en b vermelde taken zullen moeten berusten bij de uitvoeringsorganen van de arbeidsongeschiktheidsverzekering. Over de wijze, waarop de uitvoering zal moeten geschieden verschilt men echter zowel in de Sociale Verzekeringsraad als in de Sociaal Economische Raad van mening.

Een deel van de Sociale Verzekeringsraad is van oordeel, dat het beginsel van het „zelfdoen”, waarvan de bedrijfstaksgewijze uitvoering van de sociale verzekeringen uitgaat, ook bij de uitvoering van de arbeidsongeschiktheidsverzekering consequent zal moeten worden doorgevoerd. In deze gedachten zullen de bedrijfsverenigingen, die zelfstandig hun administratie voeren, te weten een elftal, en het Gemeenschappelijk Administratie Kantoor, dat de administratie voert voor 15 bedrijfsverenigingen, vrij dienen te zijn, onder door de Sociale Verzekeringsraad te stellen voorwaarden, hetzij alleen, hetzij tesamen met meer bedrijfsverenigingen, om tot de instelling van een medische dienst ten behoeve van de arbeidsongeschiktheidsverzekering over te gaan. Voorts ware ter bevordering van de coördinatie in de medische behandeling een medisch contactorgaan in te stellen.

Een ander deel van de Sociale Verzekeringsraad is van mening, dat een goede en doelmatige uitvoering van de medische aspecten van de arbeidsongeschiktheidsverzekering alleen gewaarborgd zal zijn door de daaraan verbonden taken op te dragen aan een daarvoor in te stellen gemeenschappelijke medische dienst voor alle uitvoeringsorganen. In de gedachtengang van dit deel van de Sociale Verzekeringsraad zullen de gevallen van arbeidsongeschiktheid van korte duur ter beoordeling aan de bestaande medische diensten van de bedrijfsverenigingen worden overgelaten. De gevallen, waarin het vermoeden bestaat, dat de arbeidsongeschiktheid van langere duur zal zijn of blijvende gehele of gedeeltelijke invaliditeit ten gevolge kan hebben, zullen moeten worden beoordeeld door een gemeenschappelijke dienst.

Wij zouden met betrekking tot het bovenstaande de voorkeur willen geven aan de tweede gedachte. Naar onze mening leidt de eerste

gedachte tot een versnippering van krachten. wanneer iedere bedrijfsvereniging een medische dienst zal instellen, zal deze versnippering zich in zijn meest extreme vorm openbaren. Vandaar dan ook, dat het advies van de Sociale Verzekeringsraad van de veronderstelling uitgaat, dat in de praktijk wel een zekere samenwerking zal ontstaan. Waarom zal de wetgever dan op dit terrein, waar met alle ter beschikking zijnde middelen als het ware moet worden gewoekerd om de maximale resultaten te bereiken, niet de meest efficiënte weg kiezen?

Het principe van „het-zelf-doen” mag hier ter wille van een hoger goed, naar onze mening, niet tot in zijn uiterste consequenties worden doorgevoerd.

Uit het bovenstaande moge wel duidelijk zijn, dat de regering haar oordeel zal moeten vormen over enige belangrijke adviezen met betrekking tot de vereenvoudiging van de sociale verzekeringswetgeving. Met belangstelling zien wij thans de door minister Veldkamp in het vooruitzicht gestelde interim-regeling tegemoet, die aan de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering zal moeten vooraf gaan. Wellicht zullen de komende jaren meer overzichtelijkheid brengen in een materie, die etappe-gewijs is tot stand gekomen. Uiteraard zal er bij de unificatie in de eerste plaats naar moeten worden gestreefd, dat er redelijke bestaansmogelijkheden ontstaan voor degenen, die door arbeidsongeschiktheid worden getroffen.

1) De uitvoering van de Algemene Kinderbijslagverzekering en van de Kinderbijslagwet zal volgens het thans bij de Staten-Generaal ahangige wetsontwerp 4953 worden toevertrouwd aan de Sociale Verzekeringsbank en aan de Raden van Arbeid.

2) Handelingen Tweede Kamer, Zitting 1960-1961, deel III, pag. 3709-3710.

3) Mr. Dr. A. A. van Rhijn, Veertig jaren Raden van Arbeid en de Invaliditeitswet, Sociaal Maandblad Arbeid, december 1959.

4) Dr. G. M. J. Veldkamp, Inleiding tot de Sociale Verzekering, L. J. Veen's Uitgevers Maatschappij-Amsterdam 1953, pag. 98.

5) Dr. G. M. J. Veldkamp, op cit. pag. 98. Onder fondsstelsel wordt verstaan het stelsel, waarbij op basis van verzekeringswiskundige grondslagen fondsen gevormd worden, welke op ieder tijdstip van de verzekering de contante waarde der verplichte verzekering belichamen.

6) Prof. Dr. A. Th. L. M. Mertens, De scheiding van de medische behandeling en controle in het S.E.R.-advies inzake de herziening van de Invaliditeitsverzekering, Sociaal Maandblad Arbeid, december 1957.

7) Dr. H. Frese, Het ingrijpen in de behandeling, Medisch Contact, 27 oktober 1961.

Verder geraadpleegde literatuur:

Prof. Mr. A. N. Molenaar, Het S.E.R.-rapport over de Invaliditeitsverzekering, Sociaal Maandblad Arbeid, juni 1957.

P. J. J. Mertens, Een nieuwe Invaliditeitswet of Wet op de Arbeidsongeschiktheid. Lering en Leiding, juli-augustus 1960, oktober 1960, december 1960 en maart 1961.

Sport en volksgezondheid

DOOR J. H. M. ROLINK, ARTS

BIJ de ontwikkeling van de moderne gezondheidszorg in Nederland kan de laatste decennia een duidelijke verschuiving worden geconstateerd van het curatieve naar het preventieve werk. Daarmee wordt het oude spreekwoord „voorkomen is beter dan genezen” in de meest letterlijke zin tot waarheid gemaakt. Het is evident dat door deze verschuiving in de wijze van werken veel opkomend leed in de kiem kan worden gesmoord en het geluk van de mens kan worden bevorderd. Daarom nu en om meerdere andere redenen is er alleszins aanleiding om het preventieve werk op krachtige wijze te stimuleren. Inmiddels is wel gebleken dat hiertoe vele wegen open staan en dat ieder menselijk leefmilieu zich leent voor een beïnvloeding ten goede. De toenemende preventieve zorg rond de geboorte van het jonge menskind, de medische en mentale verzorging en opvoeding op de scholen, de verbetering van de woonhygiëne, het bedrijfsgeneeskundige werk en de moderne verzorging van de bejaarden om er slechts enkele te noemen, zijn vormen van preventieve gezondheidszorg die hun waarde reeds overtuigend hebben bewezen.

Deze ontwikkeling houdt uiteraard verband met de nog steeds stijgende welvaart en de vooruitgang van de techniek, van de medische en sociale wetenschappen en de communicatie. De moderne stromingen in de psychologie, de psychiatrie, de theologie en filosofie openden tevens nieuwe verrijkende inzichten ten aanzien van de plaats van de lichamelijke in de groei naar het volwaardig mens-zijn en ten aanzien van de psychosomatische samenhang die een belangrijk aanknopingspunt biedt voor de vorming van de totale menselijke persoonlijkheid.

Al deze ontwikkelingsprocessen en inzichten hebben een goede voedingsbodem geleverd voor een snelle groei van de verschillende takken en vormen van lichamelijke oefening en sport. Via het onderwijs is men, voor zover de schaarse middelen daartoe ruimte lieten, aandacht en zorg gaan besteden aan de lichamelijke vorming van de jonge mens. Bij een verdere uitbreiding van de mogelijkheden tot deze lichamelijke vorming op de scholen, waartoe helaas in ons land van overheidszijde nog steeds onvoldoende

ruimte wordt geschapen, mag o.a. door de snel toenemende deelname aan verschillende vormen van voortgezet onderwijs een gunstige invloed worden verwacht op de lichamelijke en geestelijke gezondheid van ons volk. Tijdens de schooljaren, die voor de meeste jongeren reeds tot de 16- of 17-jarige leeftijd reiken, kan immers een hechte basis worden gelegd voor een gezonde toekomst.

Daarom ware te wensen dat de mogelijkheden tot lichamelijke vorming door middel van gymnastiek, atletiek en verschillende andere vormen van sportbeoefening in het Nederlandse onderwijsbestel aanzienlijk zouden uitgebreid. Verwacht mag worden dat op deze schoolbasis een sterke uitgroei van de actieve sportbeoefening in ons land onder degenen die de school hebben verlaten, zal plaats vinden. Deze abiturienten zullen immers vanaf de schoolbanken sportminded zijn geworden en het laat zich aanzien, dat juist deze groep, mits goed geleid, een belangrijke kwantitatieve, maar vooral ook kwalitatieve aanwinst kan betekenen voor het nationale sportleven. Voor een selectie ter opleiding van sportleraren en -leiders biedt deze tijdens de schooljaren reeds in de goede richting gevormde groep bovendien prachtig materiaal.

Hoewel daarover nog geen feitelijke gegevens ter beschikking staan, mag worden verwacht, dat een aanzienlijke uitbreiding van de lichamelijke vorming op de scholen en daarbij aansluitend een verantwoorde vorm van sportbeoefening de Nederlandse jongeren in een belangrijke betere lichamelijke en mentale conditie zal brengen. Het lijkt niet onmogelijk dat dit zou kunnen leiden tot een ook uit financieel en maatschappelijk oogpunt niet te verwaarlozen verkorting van de dienstdaag, temeer, daar door de lichamelijke vorming op de scholen en door een goed geleide sportbeoefening een relatief groter aantal jongeren met gunstig resultaat de militaire keuringen zal kunnen ondergaan.

De bestudering van het vraagstuk sport en volksgezondheid staat in Nederland nog slechts in de kinderschoenen. Het moet n.l. tot onze schande worden geconstateerd dat nòch van medische, nòch van sociaal-wetenschappelijke zijde voor dit in betekenis snel toenemende stuk maatschappelijke werkelijkheid echte en daadwerkelijke belangstelling is getoond. Dit gemis aan werkelijke belangstelling was tot voor kort eveneens te constateren in politieke en overheidskringen, vanwaar terzake ongetwijfeld een grote stuwkracht had kunnen en moeten uitgaan. Eerst nu er in en rond de sport en de lichamelijke opvoeding aanwijsbare noodsituaties zijn ontstaan en nu op deze noodsituaties steeds meer de schijnwerpers der publiciteit worden gericht, begint in genoemde kringen een bijna afgedwongen belangstelling tot leven te komen. Van een effectieve aanpak van het vraagstuk als zodanig is echter voorlopig nog geen sprake en hoezeer dit ook kan worden betreurd, de eerstkomende jaren zal de zaak er alleen nog maar verder op achteruitgaan. De recente Sportnota van de regering en andere weinig hoopgevende publicaties van overheid en sportorganisaties zijn in dit verband tekenen aan de wand. Er zijn kennelijk nog heel wat andere zaken die meer dan de bekende „aanhoudende zorg” krijgen. Het is bovendien opmerkelijk dat een belangrijk gedeelte van de opbrengsten van de nationale sportfoto worden besteed aan taken op het terrein van maatschappelijke en medische

zorg die weer duidelijk het stempel van het curatieve dragen. Buiten bezwaar van de schatkist vloeien op deze wijze grote, door middel van de sport bijeengebrachte bedragen toe aan allerlei maatschappelijke en medische instanties, terwijl de overheid zelf kennelijk nog geen aanleiding ziet om de noden in de Nederlandse sportwereld en bij de lichamelijke vorming op de scholen op afdoende wijze te lijf te gaan. Dat in andere landen aan deze zaken veel meer aandacht wordt besteed, heeft in ons land kennelijk nog onvoldoende stimulerend gewerkt.

SPORT EN COMMERCIE

Wanneer wij wat verder doordringen in de problematiek waarmee de moderne sportbeoefening zich in deze tijd aandient, dan stoten wij op het verschijnsel dat de sport, vooral onder invloed van de ontwikkeling der publiciteitsmedia, in toenemende mate verzeild is geraakt in het commerciële vlak. Zoals zoveel andere terreinen van menselijke activiteit wordt ook de sport steeds meer opgenomen in de sfeer van het arbeidsbestel, van de moderne economie. De realiteit is bezig in snel tempo de vesting van de met Olympisch vuur gekoesterde oude sportidealen te ontmantelen. Hoezeer men deze ontwikkeling ook kan betreuren, de levende werkelijkheid dwingt er ons toe bij het vaststellen van nieuwe normen en sportidealen voor het heden en de toekomst de waarneembare tendensen in het huidige sportleven terdege in de beoordeling te betrekken. Het heeft weinig zin te blijven luisteren naar de predikers der oude sportidealen, welke in onze dagen niet meer hanteerbaar zijn. Een wetenschappelijke bezinning hierop vanuit de moderne filosofie, theologie, sociologie, pedagogie en psychologie zal nieuwe aanknopingspunten kunnen bieden. Het is geenszins overdreven te stellen, dat ook de medische wereld aan de resultaten van een dergelijke bezinning steeds grotere behoefte zal krijgen, met name ter bepaling van de normen die de bij het sport-medische werk betrokken arts, psycholoog of psychiater in zijn praktijk zal hebben te hanteren.

Een 10-jarige ervaring in het sport-medische werk heeft mij geleerd, dat er zich op dit terrein een groot aantal vraagstukken voordoen. Deze vraagstukken zal men moeilijk kunnen benaderen zonder oog te hebben voor de schaalvergroting bij de hedendaagse sportbeoefening als gevolg van verbeterde communicatiemogelijkheden, voor de verzakelijking en opnemng van de sport in het arbeidsbestel, hetgeen door de toenemende passieve betrokkenheid van de massa bij sportevenementen krachtig wordt bevorderd. Tenslotte speelt het stijgende of dalende prestige van een volk bij het internationale sporttreffen en de sportvergoding en -verdwazing vooral een belangrijke rol in de ideologische, politieke en sociaal-psychologische sfeer. Dat dit alles van groot belang kan zijn voor de lichamelijke en geestelijke gezondheid van een volk, moge uit het hiernavolgende blijken. Daarbij dient echter te worden opgemerkt dat naast de negatief werkzame factoren in en rond de hedendaagse sport voldoende positieve factoren aanwijsbaar zijn die ten aanzien van de toekomstmogelijkheden van de sport bij een wel overwogen, krachtige leiding door de verantwoordelijke instanties een gematigd optimisme wettigen.

HET PROFESSIONELE ELEMENT

De gecompliceerde situatie waarin de sport in de hedendaagse maatschappij is geplaatst, komt duidelijk naar voren wanneer men het begrip „sport” in een verantwoorde omschrijving tracht te vangen. Wanneer Prof. Jongbloed in zijn inleiding op het boek Sportgeneeskunde stelt: „Bij de sport en daaronder wordt dan hier elke vorm van lichamelijke oefening verstaan, heeft men te doen met levensuitingen in het algemeen in de vorm van bewegingen. Voor het uitvoeren van die bewegingen moet het organisme arbeid verrichten en de sport is dus te beschouwen als een vorm van arbeid”, dan spreekt in deze omschrijving duidelijk de fysioloog en de lezer zal het met mij eens zijn dat een pedagoog, socioloog of psycholoog waarschijnlijk tot een andere omschrijving zou komen. In een overleg van enkele medici, een fysioloog, anthropoloog, theoloog, sociaal-psycholoog en socioloog kwamen wij tot de volgende omschrijving: „Sport is die georganiseerde vorm van menselijke levensuiting, welke uitgaande van het spelprincipe bewust plaats vindt in de vorm van vrijwillige lichamelijke en geestelijke inspanningen, die de mens vorming, vreugde, en ontspanning geven, individueel of in groepsverband kunnen worden bedreven en waarvan de resultaten zich lenen voor een vergelijking aan de hand van tevoren vastgestelde regels”.

De vraag of sport als betaalde arbeid dan wel zuiver amateuristisch wordt beoefend, behoeft naar onze mening het begrip als zodanig niet aan te tasten. Niettemin speelt het professionele element in de ontwikkeling van de sport een belangrijke rol.

Immers de sport, die als een gezonde vorm van ontspanning voor lichaam en geest nog slechts weinig decennia geleden op grote schaal haar entree maakte in onze westerse samenleving, is door de snelle opkomst van de wedstrijdsport evenals kunst en amusement, in de knellende greep geraakt van de moderne economie en van reclame, publiciteit en propaganda, van techniek en vooruitgang, die vooral in de laatste jaren ook in ons eigen land het karakter van de sportbeoefening op veel punten en vaak ingrijpend hebben gewijzigd.

Van een aangename, verrijkende vorm van ontspanning en van lichamelijke en geestelijke vorming voor de actieve sportbeoefenaar, is de sport voor velen geworden tot een vorm van passieve recreatie, sensatie of... een middel van bestaan.

Het komt mij voor, dat juist deze laatste verschijnselen als opdringende schaduwen over de gezonde sportbeoefening vallen en een bedreiging gaan vormen, waarvan de gevolgen nog moeilijk zijn te overzien. Het is in de laatste jaren, met name bij de snelle opkomst van het professionalisme in de Nederlandse sportwereld, maar al te duidelijk gebleken dat passieve recreatie en beroepsmatige sportbeoefening op bepaalde wijze met elkaar samenhangen. De bezetting der tribunes op de sportvelden vormt uiteindelijk voor een belangrijk gedeelte de financiële basis voor het opdringende professionalisme, dat zich op zijn beurt verplicht gevoelt om de prestaties en het spelpeil tot een steeds hoger niveau op te voeren om de eenvoudige reden dat in het andere geval van blijvende handhaving aan de top van de vaak goedbetaalde beroepssport geen sprake kan zijn.

Er mag van worden uitgegaan dat verhoging van de sportprestaties en verbetering van het spelpeil gunstig werken op de publieke belangstelling bij de desbetreffende wedstrijden. Verder ligt het in de lijn der verwachtingen dat bepaalde categorieën uit de grote groep de amateur-sportbeoefenaars, die een zekere aanleg vertonen om tot topklassers uit te groeien, zich er gesteund door hun verenigingen of aanhangers bewust op zullen gaan toeleggen om door training en andere extra inspanningen of maatregelen ook inderdaad tot de top door te dringen.

De hiervoor beschreven tendens heeft er, met name in enkele landen buiten Nederland, reeds vele jaren geleden toe geleid, dat men bijzondere zorg ging besteden aan de opleiding van veelbelovende sportbeoefenaars, waarbij men o.a. in de Verenigde Staten reeds vroegtijdig van de diensten der moderne wetenschap gebruik ging maken. De resultaten bereikt op de Olympische Spelen zijn er om te bewijzen dat deze wetenschappelijk gefundeerde opleiding en verzorging inderdaad „rijke” vruchten kan afwerpen. Het is alleszins begrijpelijk dat de internationale ontmoetingen op de sportvelden ook in ons land de behoefte aan een meer gerichte opleiding, aan aangepaste vormen van training en wetenschappelijke fundering hebben doen groeien, waarmede de opkomst van het professionalisme uiteraard ten nauwste samenhangt. Het bereiken van een optimale lichamelijke en mentale conditie, nodig voor het bereiken van topprestaties in de sport, vragen immers veel inspanningen, tijd, geld en fysieke en psychologische verzorging. Het verkrijgen van de optimale conditie, vormt de grote en voortdurende zorg van de beoefenaar van de wedstrijdsport en met name van de professional, die zich voor zijn bestaan afhankelijk weet van zijn duurzame prestaties op het sportveld en die uiteraard, uit weloverwogen eigenbelang, zal pogen zo lang mogelijk tot de topgroep te behoren.

DE FINANCIËLE KANT

Behalve de menselijke eer speelt in veel gevallen ook de financiële kant van de zaak voor de sportman in kwestie een belangrijke rol.

Dat de wedstrijdsport en met name dan weer het professionalisme daarnaast de goklust van ontelbaren langs de lijn of thuis heeft opgewekt, wil ik als bijkomend verschijnsel slechts noemen zonder er verder op in te gaan. Wel meen ik hier te moeten wijzen op enkele verwante verschijnselen, die ook bij de medische verzorging van de hedendaagse wedstrijdsport betrokken zijn.

Een belangrijk aantal sportverenigingen — en ik denk hier voor wat Nederland betreft uiteraard op de eerste plaats aan de sector betaald voetbal — hebben veel meer dan voorheen een commerciële inslag gekregen, het zijn zakelijke instellingen geworden waar veelbelovende jonge spelers tot beroepsmatige sportbeoefenaars worden opgeleid en waar soms tegen hoge geldbedragen en op grote schaal spelersmateriaal wordt verhandeld.

Het zal duidelijk zijn dat deze voor Nederland nog vrij nieuwe situatie van het verenigings- en ploegenprofessionalisme naast het ondermeer bij de wielersport en bij de bokssport reeds langer bestaande persoonlijke professionalisme, er toe zal kunnen leiden — er zijn heel wat bewijzen voor deze

tendens aan te wijzen — dat al dan niet moreel of medisch geoorloofde wegen worden gezocht om wedstrijd kwaliteiten aan te kweken zowel in de fysieke als in de psychische sector.

Mentale training — waarvan de gevaarlijke zijden, vooral bij ondeskundige leiding, helaas nog maar al te weinig zijn belicht — en medisch-hygiënische verzorging, voedingscontrole en conditietraining komen regelmatig op de werkprogramma's van de teamleiding voor. Het wordt gelukkig steeds meer bekend, dat zowel bij de mentale als bij de fysieke voorbereiding van beoefenaars van de hedendaagse wedstrijd sport veelvuldig gebruik wordt gemaakt van methoden en middelen die geenszins van gevaar ontbloeit zijn. Daarbij wordt ondermeer gedacht aan doping, hypnose e.d. waardoor op geforceerde wijze wordt gepoogd tot prestatieverhoging te komen.

De economische aspecten van de beroepssport hebben bij bepaalde takken van sport die op meer individuele wijze worden beoefend — ik denk hier b.v. weer aan de wielersport en aan de bokssport — rond de professionele sportbeoefenaar en natuurlijk wanneer deze man tot de topklasse behoort, een soort van commerciële belangengroep gevormd, waarin het type van de profiteur, die graag op een gemakkelijke wijze een graantje meepikt uit de ruif van de goedbetaalde ster, een veel voorkomend verschijnsel is. Verzoekers, technici, trainers, managers, betaalde propagandisten enz. zijn uiteraard ten nauwste betrokken bij het welzijn van hun pupil of baas, die door zijn sportprestaties een wezenlijke bijdrage levert aan de materiële welvaart van zijn verzorger, mecaniciën, trainer enz. Daarom is het verklaarbaar dat deze lieden vrijwel geen middel onbeproeft zullen laten om hun pupil of baas tot de beste prestaties op te kweken. Dat daarbij naar ongeoorloofde en zelfs gevaarlijke middelen wordt gegrepen zal niemand bevreemden, die in de enerverende en zo gevoelige sfeer van de wedstrijd sport op hoog niveau enigszins bekend is. Ik wil hier zeker niet suggereren dat niets ontziend eigenbelang en bepaalde vormen van misdadigheid in de professionele wedstrijd sport aan de orde van de dag zijn, maar er zijn naar mijn mening aanwijsbare tekenen die tot waarschuwing en bescherming manen. Het komt mij voor, dat de wedstrijd sport en haar beoefenaars — waarvan ongetwijfeld veel goede dingen zijn te vertellen — uiteindelijk het meest gebaat zijn bij gezonde verhoudingen, bij een op brede verantwoordelijkheid gebaseerd toezicht en bij een deskundig verantwoorde begeleiding en verzorging van de sportbeoefening zowel van amateurs als van professionals in binnen- en buitenland.

Er van uitgaande dat de aard van de hedendaagse mens en de felle competitiegeest die overal in onze samenleving rondwaart, de drang naar steeds betere prestaties voorlopig zeker zal blijven stuwen, lijkt het mij redelijk en verantwoord deze drang in goede banen te leiden. Bezinning op de betrekkelijkheid van het steeds maar opvoeren der menselijke prestaties, vaak in een zeer gespecialiseerde vorm van sportbeoefening aan de ene zijde en zo mogelijk het saneren van ongezonde toestanden die in en rond de moderne wedstrijd sport ontstaan aan de andere zijde, lijkt een taak, die met name ook vanuit de katholieke sportbeweging en de katholieke sociale gezondheidszorg met kracht zou kunnen worden ter hand genomen.

Daarbij moet worden overwogen, dat sanering in de vorm van het opruimen van bepaalde mistoestanden weinig resultaat heeft, wanneer men er niet iets positiefs voor in de plaats kan stellen.

In dit verband komt het mij voor, dat zowel door een deskundig geleide toepassing van de moderne uitkomsten van de psychologische en medische wetenschappen een belangrijke, moreel en medisch verantwoorde bijdrage kan worden geleverd. Wanneer daarnaast een gezonde geestelijke en pedagogische begeleiding van de moderne sportopleiding via onderwijs en vormend clubwerk kan worden verzekerd, ligt in deze brede aanpak vooral in de huidige fase een veelbelovend perspectief.

MEDISCH-HYGIËNISCHE VERZORGING

Na deze meer algemene beschouwingen wil ik thans wat dieper ingaan op de stand van de medisch-hygiënische verzorging zoals die zich momenteel bij de wedstrijdsport in ons land aan ons voordoet.

Ik moet dan beginnen met de harde constatering dat deze verzorging in praktisch alle takken van sport een zeer gebrekkige is. Van een gespecialiseerde benadering van deze ook voor de totale volksgezondheid zo gewichtige materie is nog vrijwel nergens sprake. Het valt dan ook niet te verwonderen dat op dit terrein een groot aantal wantoestanden kunnen worden geconstateerd. Een van deze wantoestanden, die de laatste tijd nogal eens aan het daglicht treedt, betreft de zgn. „doping”.

Dit verschijnsel is enerzijds een gevolg van het geforceerde pogen van bepaalde sportbeoefenaars — waarbij met name de professionals de toon aangeven — om tot topprestaties te komen of in vorm te blijven, anderzijds van een zwakke organisatie en onvoldoende deskundigheid en continuïteit bij de medisch-hygiënische verzorging in de sport, waarbij bovendien iedere effectieve controle ontbreekt.

Er bestaat naar mijn mening omtrent „doping” een grote begripsverwarring zowel onder leken als onder medici. Ik zou „doping” willen beschouwen als het uitoefenen van medische praktijken in de sport door onbevoegden, waarbij *ter verkrijging van betere prestaties* bij de behandeling of beïnvloeding van de sportbeoefenaar middelen of methodes worden toegepast, waarvan gebruik of toepassing zijn voorbehouden aan de uit hoofde van zijn beroepsverantwoordelijkheid oordelende en handelende medicus, psycholoog of psychiater. Het verschil tussen doping in de sport en het onbevoegd uitoefenen van de geneeskunde in de maatschappij bestaat hierin, dat men in het laatste geval te maken heeft met mensen die in de mening verkeren dat ze ziek zijn en bij de arts geen genezing kunnen vinden, terwijl in de sport de meestal gezonde sportbeoefenaar veronderstelt dat hij meer zou kunnen presteren als hij daarvoor bepaalde stimulerende middelen of mentale injecties krijgt.

Uit een 10-jarige praktische ervaring in allerlei takken van sport is mij gebleken dat veel sportsmensen die menen aan stimulerende middelen behoefte te hebben, in werkelijkheid niet in een optimale gezondheids-toestand verkeren.

Vaak blijkt na een medisch onderzoek dat deze optimale gezondheids-

toestand weer met betrekkelijk eenvoudige, en medische volkomen verantwoorde middelen kan worden bereikt, waardoor in psychosomatisch opzicht de harmonie wordt verkregen die tot de hoogst bereikbare prestaties kan leiden.

Een gezonde geest in een gezond lichaam blijft ook bij de moderne wedstrijd-sport nog steeds de beste basis voor duurzame goede prestaties en het is zaak de sportbeoefenaar dit steeds voor te houden. Om van de ernstige noodzaak van de medisch-hygiënische verzorging in de wedstrijd-sport overtuigd te geraken, is het misschien nuttig een voorbeeld uit de praktijk te schetsen.

Sportman A. beschikt naar de ervaring heeft geleerd over de vereiste aanleg en capaciteiten om op nationaal niveau in een bepaalde tak van sport iets te bereiken en streeft er naar in zijn categorie landskampioen te worden.

A. benadert hiervoor de „verzorger” waarvan inmiddels bekend is dat hij „kampioenen” kweekt.

Deze kampioenenkweker beoordeelt aan de hand van een aantal feitelijke gegevens of bij A. voldoende kwaliteiten aanwezig zijn die het verantwoord maken hem als toekomstige kampioen te lanceren. Valt dit eerste onderzoek gunstig uit voor A., dan begint de zgn. „opleiding”. Afhankelijk van de beoordeling door de opleider volgt er een tijd van voorbereiding, meestal variërend van 10 weken tot 3 maanden. A. wordt „opgekweekt” d.w.z. hij krijgt daarvoor bepaalde middelen zoals vitamines, versterkende preparaten en injecties zowel in de spieren als in de bloedvaten.

De opleider is geen arts en heeft meestal geen enkele opleiding in de richting van medische verzorging ontvangen. Zijn maatschappelijke positie is veelal weinig duidelijk en is meestal aan te duiden als zwak-sociaal. Uiteraard is hij „apothekhoudend” en een tovenaer in het mengen van preparaten met een duistere herkomst en samenstelling. Zijn activiteiten zijn voor de buitenstaander met een waas van geheimzinnigheid omgeven en voor een inspectie van de gezondheidszorg — zo men er van daaruit al enige aandacht aan zou besteden — vrijwel oncontroleerbaar.

De sportman geeft zich volkomen aan hem over en vertrouwt op een gunstig resultaat van de „opleiding”. Zo werkt men naar de dag van het kampioenschap toe. Op deze gewichtige dag waakt de verzorger angstvallig over zijn pupil en bereidt hem met tabletten, poeders en injecties langzaam op de strijd voor. De financiële consequenties van dit voorbereidingsproces komen voor rekening van sportman A. Behalve deze voorbereiding belast de verzorger zich met de regelmatige massage en bestraling van zijn pupil. Uit zakelijke overwegingen gokt de verzorger uiteraard niet op één kandidaat. Hij heeft er meerdere geprepareerd door een vrijwel gelijksoortige behandeling, waarbij hij ook zorg draagt voor controle van bloeddruk, polsslag, enz.

Het gehele bovenbeschreven proces kenmerkt zich in de meeste gevallen door een grote mate van primitiviteit, waarbij met de eisen van hygiëne wel bijzonder lichtzinnig wordt omgegaan. In hun voorbereidingsproces worden de sportlieden door de praktijken van hun verzorgers — in feite zonder het zelf te weten — dan ook aan ernstig infectiegevaar blootgesteld. Dat uit de

„keuken" en de „apotheek" van de verzorger drankjes en gerechten van een zeer twijfelachtige samenstelling te voorschijn komen, mag bij de lezer als bekend worden verondersteld. Middelen om een goede stoelgang te bevorderen, om een onweerstaanbare eindsprint te kunnen ontwikkelen, om over inzinkingen heen te komen, om de steenpuisten spoedig kwijt te raken; een goede soigneur is van alle markten thuis, hij pretendeert in feite in staat te zijn een gespecialiseerd arts volledig te kunnen vervangen op al deze terreinen van medische en hygiënische verzorging. Uiteraard ontleent een gerenommeerd verzorger zijn faam aan het verschaffen van bepaalde krachtmiddelen die vaak onder het motto „hoe meer hoe beter" aan de pupil worden ter hand gesteld. Ik zou hier zonder enige moeite, een hele reeks van bedoelde middelen kunnen opsommen, welke voor de verbetering der prestaties gunstig worden geacht. Dat een groot aantal van deze middelen o.m. vanuit België over onze grenzen worden gesmokkeld, is er een bewijs van dat er iets niet in de haak is.

Over de oorzaken van de vele mistoestanden die op deze wijze onze bonafide sportbeweging bedreigen wil ik hier niet verder uitweiden. Wel wil ik de opmerking plaatsen, dat het overgrote deel van het leidinggevendegroep in onze vaderlandse sportbeweging voor de heersende, moeilijk controleerbare mistoestanden, niet verantwoordelijk mag worden gesteld. Dat zij verplicht zijn aan de sanering mee te werken zal echter niemand willen tegenspreken. Daartoe zal het nodig zijn dat de mistoestanden zo uitvoerig mogelijk worden gesignaleerd en ter kennis worden gebracht van de verantwoordelijke instanties, waarvan ik met name ook de gezondheidsinspectie zou willen noemen. Het is bij herhaling gebleken, dat men van de zijde van de overheid tot op heden geen oog heeft gehad voor de hier omschreven problemen, die bij een effectieve aanpak o.m. vragen om een behoorlijke financiële steun zowel voor de sanering als voor allerlei preventieve maatregelen die uiteindelijk de beste remedie zullen vormen tegen de mistoestanden.

Het is duidelijk dat bij de voorbereiding van spelers en speelsters die bij de wedstrijdsport zijn betrokken, met behulp van een terzake deskundig geschoold trainer in samenwerking en regelmatig overleg met de zo mogelijk gespecialiseerde medicus, psycholoog of psychiater, die maatregelen kunnen worden genomen, welke verantwoord en nodig zijn. Ik behoef hier niet te beklemtonen dat een goed opgezette en regelmatig plaatsvindende medische sportkeuring — waaraan ondanks te waarderen activiteit der medische sportkeuringbureaus in ons land helaas nog heel wat mankeert — een belangrijke basis kan vormen voor de verdere medisch-hygiënische verzorging. Wanneer men daarbij primair het welzijn van de gehele persoon van de beoefenaar der wedstrijdsport in het oog houdt, zal daarin de beste garantie zijn gelegen voor een evenwichtige persoonlijkheidsvorming als voor een optimale sportprestatie.

Men bestede dus ernstige aandacht aan een verantwoorde geestelijke en lichamelijke hygiëne en trachte met de vele daarvoor in onze tijd beschikbare middelen ziekten te voorkomen en de gezondheid door een juiste sportbeoefening te verbeteren. Door deze vooral preventieve wijze van werken zullen de vele ongewenste toestanden in onze moderne wedstrijd-

sport vanzelf verdwijnen en zal tevens een belangrijke bijdrage kunnen worden geleverd in de verbetering van de algehele gezondheid van ons volk.

SAMENSPEL

In dit verband zou ik willen pleiten voor een effectief samenspel tussen de huisarts, de clubarts, de medische sportkeuring en de sportleider of trainer, waarbij contact met ouders of verzorgers der sportlieden alleszins nuttig kan zijn. Het komt mij voor, dat een grote actieve belangstelling voor de onderhavige problemen bij de huisartsen, bij de kruisverenigingen, de ziekenhuizen en de universitaire wereld alsmede een grote financiële en morele steun van de overheid veel zouden kunnen bijdragen tot de opheffing van vele mistoestanden.

Puttende uit een jarenlange ervaring met honderden beoefenaars van de moderne wedstrijd sport — met atleten, voetballers, wielrenners, zwimmers, schaatsters, enz. — is mij gebleken, dat het regelmatige persoonlijke contact tussen de belangstellende huisarts en de sportman of -vrouw in veel gevallen kan leiden tot een waardevolle vertrouwensrelatie. Dit blijkt aanleiding te zijn tot het verzoeken om en het geven van allerlei adviezen, die zowel voor de persoonlijkheidsvorming als voor de algehele gezondheids-toestand en de prestatieverbetering bevorderlijk zijn. Zo kunnen adviezen worden gegeven met betrekking tot de algemene geestelijke en lichamelijke hygiëne van de individuele sportbeoefenaar en van het club- en huiselijk milieu waarin hij regelmatig verkeert.

De persoonlijk gerichte adviezen en behandeling zullen zich o.m. bewegen op het terrein van het voorkomen van ziekten, de regeling van de voeding, speciaal in verband met de bij sportinspanningen optredende snellere verbranding, celafbraak en celopbouw alsmede de intensievere waterhuishouding en de daarmee gepaard gaande uittreding van mineralen en zouten, bij welke processen uiteraard ook klimaat- en seizoeninvloeden van betekenis zijn. De sportarts zal zich bovendien moeten bezighouden met het bestuderen bij training en wedstrijd van de invloed van korte of langdurige inspanningen op de algehele conditie van lichaam en geest van de sportbeoefenaar. Daarbij komen aan de orde het reactievermogen, de spanningen in het zenuwstelsel, de wisselingen in de ademhalingsstructuur, polsslag, bloeddruk, bloedsamenstelling, waterhuishouding, spierontwikkeling enz. Daarnaast ligt het op de weg van de sportarts zijn pupillen te wijzen op beslist schadelijke factoren t.a.v. gezondheid en conditie zoals de invloed van roken, drinken, onregelmatig leven, onjuiste voeding, onvoldoende rust enz.

Tenslotte wil ik er nog op wijzen, dat mij gebleken is, dat de sportman of -vrouw, die voor belangrijke wedstrijden in het buitenland wordt aangewezen, ernstig behoefte heeft aan een zo breed mogelijke voorbereiding en begeleiding, zowel op het gebied van de lichamelijke als geestelijke verzorging.

Daaraan wordt vaak onvoldoende aandacht besteed hetgeen in veel gevallen tot teleurstellende prestaties leidt. Dat de propagandistische waarde van internationale sportgebeurtenissen en de belangstelling voor de Neder-

landse sport in binnen- en buitenland daaronder moeten leiden, zal een ieder duidelijk zijn.

Ik moge dit artikel besluiten met de wens uit te spreken dat een voorstel uitgewerkt door de Sociaal-Medische Commissie van de Nederlandse Katholieke Sportbond, waarin o.m. de oprichting van een nationaal sport-medisch centrum wordt bepleit, door de bevoegde instanties, w.o. de Nederlandse Sport Federatie, spoedig tot uitvoering wordt gebracht. De lichamelijke en geestelijke gezondheid van het Nederlandse volk zal er wel bij varen.

Nieuwe programs van stapel gelopen

HERZIENINGEN BIJ A.R. EN C.H.U.

DOOR DRS. G. v. LIESHOUT

EEN toeval heeft gewild, dat de twee protestants-christelijke partijen die in het Nederlandse politieke leven een rol van betekenis spelen, ongeveer in dezelfde tijd publiciteit hebben gevraagd en gekregen vanwege een programherziening. Bij de anti-revolutionairen stelde op 10 juni 1961 de Deputatenvergadering te Utrecht het nieuwe „Beginsel- en algemeen Staatkundig Program" vast. De Christelijk-Historische Unie graafde niet zo diep, haar program van beginselen was na de tweede wereldoorlog al op de helling geweest en werd na een algehele herziening op 16 mei 1951 opnieuw vastgesteld. Maar de partij van dr. Tilanus en mr. Beernink kwam in de afgelopen zomer aandacht vragen voor een nieuw sociaal- en economisch program dat — wanneer het nog aangevuld is met paragrafen over maatschappelijk werk en volksgezondheid — tegen de tijd van de eerstkomende parlementaire verkiezingen bij de C.H.U. voorzien zal in een lacune. Want anders dan de meeste politieke groeperingen van betekenis werkten de christelijk-historischen in de openbaarheid zonder een meer dan summier uitgewerkt program in de steeds belangrijker wordende sociaal-economische en maatschappelijke sector.

Beide gebeurtenissen liggen niet op één lijn; vanzelfsprekend heeft de wijziging van een beginselprogram voor het staatkundige leven in Nederland meer betekenis dan het uitwerken en „vertalen" van een onderdeel, hoe belangrijk ook, van zo'n program. Niettemin wijzen de beslissingen welke anti-revolutionairen en christelijk-historischen genomen hebben, toch wel op een gemeenschappelijke trend: te weten de behoefte om in het eigen charter vast te leggen wat binnen de eigen partij in het politieke bedrijf aanvaarde feiten uit een bepaalde ontwikkeling zijn geworden.

Daarom is de programherziening binnen de A.R.P. en de C.H.U. naar onze smaak dan ook meer een kwestie van „volgen" dan van „baanbreken". Wanneer er op bepaalde punten een belangrijke wijziging van vroegere opvattingen vastgelegd schijnt te zijn, dan betreft het in verreweg de meeste gevallen niet een „ombuigen" of „bijbuigen" van standpunten zoals die in de

huidige generatie leven, maar veeleer een aanpassen van programma's aan de bestaande opvattingen.

Men mene overigens niet, dat dit vertraagde tempo alleen bij de twee protestants-christelijke partijen wordt aangetroffen. Schaars zijn de ogenblikken waarop partijleidingen programs veranderen, teneinde te gaan stuwen in een bepaalde richting. Zelfs de radicale verandering in de structuur der socialistische partij in het Nederland van na 1945 baarde meer opzien vanwege haar oorzaken, dan vanwege haar gevolgen.

GEEN AANLOOP OP EEN C.D.U.

Dit in aanmerking genomen mag men verder constateren, dat de herziening van het algemeen staatkundig program der anti-revolutionairen nogal fors is uitgevallen. Niet in de laatste plaats qua vorm; de herziening gaat in dit opzicht bepaald verder dan het moderniseren van woorden en begrippen of het aanpassen van de staatkundige visie aan de actuele toestand.

De programcommissie — welke aanvankelijk een beperkte taak had, maar later het gehele program op de helling mocht zetten — heeft zich dan ook niet tevreden gesteld met het inspecteren van bouwstenen en binten om daarna te restaureren waar zulks noodzakelijk bleek. Eerder krijgt men de indruk, dat deze commissie alle stenen en binten van hun plaats gehaald heeft, om het huis na een algehele revisie van het materiaal opnieuw op te bouwen.

Waar men, gelet op de nieuwe tendens naar hechte samenwerking, volgens sommigen desnoods naar integratie der Nederlandse christen-democratische partijen, bijzonder benieuwd naar had kunnen zijn, is of het nieuwe beginselprogram der A.R.P. een stap vooruit is in de richting van een soort C.D.U. Welnu, in dit opzicht moeten degenen die zo'n C.D.U. begeren, maar geen al te hoge illusies koesteren. Want al is het vroegere artikel 23 („De A.R.P. handhaaft omwille van haar beginselen de zelfstandigheid van haar partij; laat zich bij geen andere partij indelen en aanvaardt samenwerking met andere partijen slechts, indien die door een vooraf welomschreven akkoord, met ongekrenkt behoud van haar onafhankelijkheid kan worden verkregen") geschrapt, de nieuwe formulering werpt toch nog een flinke dam op tegen stromingen die in Nederland het Duitse voorbeeld nagevolgd willen zien.

Het nieuwe artikel 23 luidt immers: „Tenslotte verklaart de partij, dat zij bereid is tot samenwerking met andere partijen, indien en voorzover dit dienstig is om de algemene doelstellingen van dit Beginsel en Algemeen Staatkundig Program in de praktijk van het staatsleven ingang te doen vinden. Zij spreekt daarbij uit, dat zij in het bijzonder nastreeft een gezamenlijk optreden van allen, die de reformatorische-christelijke opdracht in de zin van dit program ook voor het staatkundig leven aanvaarden...” De politieke eenheid van de protestantse Nederlanders is op basis van deze principe-uitspraak in elk geval vele malen eerder bereikbaar als een soort van inter-confessionele C.D.U.

Overigens mag niet over het hoofd gezien worden, dat op het gebied van de propagering van beginselen het nieuwe A.R.-program heel wat milder van toon is dan het vorige. Daar werd nog in meer dan één artikel als doel gesteld dat men de staatsinstellingen „naar eis der anti-revolutionaire of christelijk-historische beginselen” wilde ontwikkelen. Een eis welke dan goeddeels steunde op de overtuiging dat de „grondtoon van ons volkskarakter” bepaald werd door wat het beleid van Oranje en de invloed van de Hervorming omstreeks 1572 bewerkstelligd hadden.

RADICAAL GENOEG?

Natuurlijk komt, wanneer men van de herziening van het A.R.-program kennis neemt, de vraag op, of men in de betrokken kring zelf de aangebrachte veranderingen wel radicaal vindt. Partijvoorzitter dr. Berghuis zinspeelde bij de opening van de Deputatenvergadering, tijdens welke de beslissing viel, kennelijk op gevoelens van teleurstelling toen hij sprak over „mensen onder ons die van een herzien beginselprogram gaarne meer hadden verwacht, dan hetgeen thans voorligt; iets van een grotere visie en een forsere greep van de reformatorisch-christelijke politiek op allerlei aangrijpende vraagstukken in de moderne wereld van vandaag en vooral in die van morgen...”. Dr. Berghuis zelf constateerde in het nieuwe program „op bepaalde punten de kenmerken van een overgangsstuk”; minister prof. Zijlstra zei later tijdens de Deputatenvergadering hetzelfde, toen hij het nieuwe program vergeleek met „een gerestaureerd huis”.

Deze en ander uitingen van leidende A.R.-politici laten geen twijfel erover bestaan, of ook in eigen kring wordt er de mogelijkheid van een drastische programherziening erkend. Naast de mogelijkheid ook een wenselijkheid? Dat is een heel andere zaak. Dr. Berghuis heeft in zijn inleiding op de Deputatenvergadering laten doorschemeren, dat de programcommissie ook rekening heeft willen houden met opvattingen van die partijkringen, waar men de „versie-Kuyper” anno 1878 nog altijd in overwegende mate geëerbiedigd wil zien. „Tenslotte ligt de huidige anti-revolutionaire partij in geestelijk politieke zin in het verlengde van de generatie van het begin”, aldus dr. Berghuis.

INHOUD

Een vrij compact geschreven tekst als die van een beginselprogram, waar bovendien over woorden en nuanceringen lang gewikt en gewogen werd, laat zich niet gemakkelijk samenvatten of parafaseren. Voor het goede begrip van hen die niet in de gelegenheid zijn geweest kennis te nemen van de volledige tekst (in een 16 pagina's tellend brochuurtje door de A.R.P. uitgegeven) zouden we de inhoud op de volgende wijze willen excerperen.

Na de preambule, met de getuigenis dat de A.R.P. in God de „volstreckte Souverein” aanvaardt die aan Jezus Christus heeft gegeven alle macht in hemel en aarde, aan welke macht overheid en volk zich hebben te onderwerpen, wordt in artikel 1 verklaart, dat de partij het als haar roeping ziet om werkzaam te zijn, strijdbaar, voor het behoud en de versterking van het

Godswoord in het openbare leven. De taak der Kerk wordt in dit vlak erkend, maar met de opmerking „dat overheid en volk bij het licht der Heilige Schrift zelfstandig hebben te verstaan, wat dit voor het staatkundig leven van elke tijd heeft te zeggen”.

Artikel 3 geeft als grondslag voor het gezag aan het soevereine gezag van God de voorrang op de volkswil; geen staatsvorm is de enig aanvaardbare, hoewel hic et nunc het grondwettelijk koningschap der Oranjes „de meest geschikte regeringsvorm” wordt genoemd. De veel-omvattende taak van de overheid wordt erkend, maar dan binnen grenzen „welke haar zowel door het karakter van haar ambt als in de eigen roeping en verantwoordelijkheid van personen en samenlevingsverbanden gesteld zijn”.

Dan komt artikel 5 aan de orde, waarschijnlijk het artikel — handelend over de wijze waarop de betrekking tussen overheid en Schepper tot uiting dient te komen — dat bij de programherziening het meeste stof heeft doen opwaaien. Het stelt, dat de overheid Gods Naam heeft te erkennen in haar openbare optreden, zorg dient te dragen voor een vrije uitdraging van het Godswoord onder ons volk, alle kerken en gelovigen op voet van gelijkheid moet behandelen. De overheid dient zich te onthouden van maatregelen „welke beogen de godsdienstige ontwikkeling van de natie in een bepaalde richting te dwingen, aangezien zij daartoe onbevoegd is”. De overheid heeft verder naast de openbare orde de goede zeden te handhaven, gewetensbezwaren te laten gelden, de zondagseerbiediging te bevorderen, gebruik te maken van het recht om de eed te vragen, in bijzondere tijden het volk op te wekken om de Naam des Heren aan te roepen en „in het algemeen zoveel als binnen haar bevoegdheid ligt, te bevorderen dat het volk leeft naar de eis van Gods Wet”.

De rest van het program is in feite een nadere uitwerking van bovenstaande beginselen in het praktische vlak. Onder meer wordt eerbiediging van het subsidiariteitsbeginsel gevegd, rechtspraak naar wetten welke op goddelijke rechtsbeginselen berusten (met zonodig toepassing van de doodstraf), wederzijdse zelfstandigheid van Staat en Kerk, vrijheid van schoolkeuze en volledige gelijkstelling van bijzonder en openbaar onderwijs.

Bij het bevorderen van goede cultuur moet de overheid niet leidend optreden, doch in de eerste plaats ruimte scheppen; bij de volksgezondheid dient ze te erkennen dat de zorg voor de gezondheid allereerst een zaak van persoonlijke verantwoordelijkheid is, maar ze heeft daarnaast te aanvaarden een taak in het openbaar belang. Op het gebied van de sociale en economische politiek (we komen daarop in de bespreking van het nieuwe C.H.U.-program nog terug!) moet gestreefd worden naar een rechtsorde, waar recht en een gezonde volkshuishouding kenmerkend zijn. Bij de financiële politiek moeten draagkracht, beheersing van de conjunctuur en passende ruimte voor ontplooiing van het partikulier initiatief niet uit het oog worden verloren.

De verzorging van de gemeenschappelijke belangen met andere Rijksdelen dient op voet van gelijkwaardigheid plaats te vinden; voor Nieuw-Guinea

wordt de zedelijke roeping „tot een zo nel mogelijke ontwikkeling van Nederlands Nieuw-Guinea naar zelfbeschikking” onderstreept. Tot handhaving van de nationale positie wordt de noodzaak van het in standhouden van een defensie-apparaat gesteld.

In een slotartikel — no. 23 — verklaart de A.R.P. dan nog dat zij bereid is tot samenwerking met andere partijen, „indien en voorzover dit dienstig is om de algemene doelstellingen van haar beginsel- en algemeen staatkundig program in de praktijk van het staatsleven ingang te doen vinden”. Zij spreekt daarbij uit „dat zij in het bijzonder nastreeft een gezamenlijk optreden van allen, die de reformatorisch-christelijke opdracht in de zin van dit program ook voor het staatkundig leven aanvaardden”.

KERN VAN DE ZAAK

Zoals reeds gezegd, heeft bij de programherziening, ook in het laatste stadium, artikel 5 een belangrijke rol gespeeld. Juist in de anti-revolutionaire partij is de verhouding tussen Kerk en staatsgezag, met daaraan gekoppeld de kwestie van de scheiding van Kerk en staat steeds een belangrijk onderwerp geweest.

Een der subartikelen van artikel 5 stelde aanvankelijk dat de overheid „als daartoe volstrekt onbevoegd, zich dient te onthouden van maatregelen, welke beogen de godsdienstige ontwikkeling van de natie in een bepaalde richting te dwingen”.

Tegen deze formulering was in verschillende kieskringen verzet gerezen, omdat men haar te negatief vond. Men wilde een tekst welke de plicht van de overheid om de vrije ontplooiing van het christendom te beschermen, boven twiifel stelde, met uitsluiting dan van het recht om maatregelen te nemen welke beogen de godsdienstontwikkeling in een bepaalde richting te stuwen. Ter verdediging van dit standpunt werd onder meer gewezen op een der eerste artikelen van het program, dat de overheid de taak oplegt om te zorgen dat Gods Woord onder het Nederlandse volk zijn vrije loop kan hebben. Van andere zijde werd gewezen op een artikel in de Nederlandse Geloofsbelijdenis, waaruit voor de overheid ook niet louter een kleurloze positie afgeleid zou mogen worden.

De voorstanders van een meer positieve omschrijving van de taak van de overheid in deze hebben tenslotte het pleit gewonnen, zodat reeds op een eind april gehouden vergadering van het partij-convent, goedkeuring gegeven werd aan een nieuwe lezing van het onderhavige subartikel, waarin de overheid slechts aangezegd wordt „zich te onthouden van maatregelen, welke beogen de godsdienstige ontwikkeling van de natie in een bepaalde richting te dwingen, aangezien zij daartoe niet bevoegd is”. Wel werd, tegelijkertijd, op enige plaatsen de formulering van „plicht der overheid” gewijzigd in „roeping der overheid”.

Dr. Berghuis heeft op 10 juni, begrijpelijk, ook aan deze materie uitvoerig aandacht besteed, toen hij in een — bij de berichtgeving over de vergade-

ring helaas wel wat op de achtergrond geraakte — paragraaf van zijn rede, uiteenzette hoe het Christelijk vrijheidsbeginsel niet naar geloof of levens-overtuiging discriminerende maatregelen toelaat, maar daarom wel degelijk ook in christelijke zin positief gericht moet zijn. Over de taak van de christelijke overheid zei dr. Berghuis daarbij: „... De christelijke overheid is geen geestelijk neutrale of indifferente overheid. Zij belijdt Gods Naam en heeft daaraan uiting te geven. Zij is in al de op haar terrein liggende arbeid aan Gods geboden volkomen onderworpen. Maar vanwege haar aan de aarde gebonden taak discrimineert zij in geestelijk opzicht in politicus niet de een en bevoorrecht zij niet de ander... In politiek opzicht krijgt ieder een gelijke kans. De christelijke politiek houdt niet in een geestelijk-onverschillige gesteldheid. In tegendeel; maar zij is zich van haar aan de aarde, aan de aardse samenleving gebonden overheidsopdracht bewust...”

In het gedrang van het dagelijkse politieke bedrijf wordt aan uitspraken als deze, en aan de zaken welke hieraan ten grondslag liggen, jammer genoeg maar betrekkelijk weinig aandacht besteed. Wellicht zal men — ook in de Katholieke Volkspartij — in het van kracht worden van het nieuwe beginselprogram der Anti-Revolutionaire Partij aanleiding kunnen vinden om, ook in haar kring de principiële zaken welke afgelopen jaren in de A.R.P. tot intensief beraad geleid hebben, nog eens expliciet aan de orde te stellen.

Een bekend feit is, dat de verdere groei der christen-democratische samenwerking onder meer afgeremd wordt door bepaalde controversen welke voortvloeien uit afwijkende interpretaties over de taak en de werkwijze waarvoor het Gods Woord de christen in de wereld stelt. Zullen ook in het jongste verleden misverstanden en onbegrip terzake van de opvattingen in de protestants-christelijke partijen de opinievorming in het katholieke volksdeel — in en buiten de K.V.P. — niet mede parten hebben gespeeld? Zo beschouwd heeft het nieuwe A.R.-program niet voor de heren Berghuis en Bruins Slot c.s. alleen sommige vage of vervaagde lijnen wat scherper gesteld.

C.H.U.-PROGRAM EEN NOGAL WIJDE JAS

Een vergelijking tussen het nieuwe anti-revolutionaire beginselprogram en het „Sociaal en Economisch Program” dat de Christelijk-Historische Unie afgelopen zomer als werkstuk publiceerde, valt er in redelijkheid niet te maken. Want de A.R.P. herschiep het charter dat aan haar bestaan als politieke partij ten grondslag ligt, terwijl de C.H.U. slechts voor het voetlicht trad met de nieuwe uitwerking van een deel van haar actieprogram. Aan zo'n werkstuk — het bestrijkt minus de nog niet gereed gekomen paragrafen over maatschappelijk werk en volksgezondheid zo ongeveer het terrein van de sociale en economische politiek — bestond binnen de Christelijk-Historische Unie kennelijk behoefte. In het Christelijk-Historisch Weekblad werd, na het uitkomen van het nieuwe program, tenminste onder meer opgemerkt: „... Het werd hoog tijd dat de Christelijk-Historische Unie de gelegenheid zou aangrijpen haar ideeën over een moderne sociale en economische politiek, die past in het huidige tijdsbestek, tot uitdrukking te brengen. Ter linker en ter rechter zijde gaan in het Nederlandse politieke leven stemmen op van

hen die ons volk proberen duidelijk te maken, dat zij een programma voor de sociale en de economische toekomst van het Nederlandse volk bezitten, dat als het enig juiste moet worden aangemerkt. Het protestants-christelijke volksdeel en derhalve ook de Christelijk-Historische Unie mag, waar de zaken zo liggen, niet zwijgen. Zij dient er getuigenis van af te leggen, hoe de Christen het sociaal en economisch leven ziet en welke wegen ook op dat gebied naar haar oordeel ons volk moet gaan om te bouwen aan een volkshuishouding waarin gerechtigheid woont, zoals de Bijbel ons die openbaart en waarin ieder zijn gaven tot ontplooiing kan brengen..."

Interessant is, dat het sociaal-economisch program van de C.H.U. na een korte preambule, welke de plaats van de Christen in het economische en sociale leven bepaalt, van start gaat met een expositie van algemene beginselen van het economisch en sociaal beleid. Dat dwingt natuurlijk de lust zich op om deze algemene beginselen te vergelijken met de paragrafen welke het A.R.-beginselprogram aan de sociale en economische politiek wijdt. Treffende, hoewel niet onverwachte, punten van overeenkomst komen dan aan het licht. Men vergelijke bijvoorbeeld de volgende door ons gemaakte excerpten:

A.R.-BEGINSELPROGRAM

„Met verwerping van de leer van de klassenstrijd worde gestreefd naar een rechtsorde van de arbeid, te verwezenlijken door onderling overleg van werkgevers en werknemers in daartoe dienstige organisaties en lichamen. De overheid toetse hetgeen wordt tot stand gebracht aan de eisen van recht en gerechtigheid. Zij trede zelf niet op dan voorzover de na te streven rechtsorde anders niet zou worden verwezenlijkt... De bezitsvorming door de brede lagen van ons volk verdient de daadwerkelijke medewerking van alle daarbij betrokken personen en maatschappelijke organen... Overheid en bedrijfsleven hebben met betrekking tot het economische leven elk een eigen, naar hun aard verschillende taak. Het economisch beleid van de overheid behoort ten doel te hebben het scheppen van de algemene voorwaarden voor de instandhouding en de toeneming van de volkswelvaart. De zelfwerkzaamheid van het bedrijfsleven,

SOC. EN EC. PROGRAM DER C.H.U.

„...Het economisch en sociaal beleid zal voor het individu ruimte in het economisch en sociaal leven moeten scheppen. Dit houdt in, dat de persoonlijke eigendom wordt gerespecteerd en dat de persoonlijke bezitsvorming en de spaarzin worden bevorderd, niet omdat het materieel bezit boven alles voorrang moet hebben, maar omdat dit kan bijdragen tot een groter verantwoordelijkheidsbesef en tot grotere vrijheid. Zulk een beleid laat de overheidsbemoeying in het economische leven daar toe, waar de overheid beter in staat geacht moet worden bevredigende toestanden tot stand te brengen dan door middel van partikuliere activiteit mogelijk is. Een zodanig beleid geeft, waar dit maar enigszins mogelijk is, de voorkeur aan het partikuliere initiatief, boven het overheidsbedrijf. In elk bijzonder geval zal tenminste moeten worden aangetoond, dat de bedrijfsvoering door of vanwege de overheid

mits zij gepaard gaat met het besef van verantwoordelijkheid, biedt in het algemeen de beste waarborgen voor de voorziening in de behoeften van onze volkshuishouding. Derhalve neme de overheid geen deel in voortbrenging van goederen en de voorziening in diensten dan voorzover het algemeen belang dit bepaaldelijk bevordert en het partikulier initiatief daartoe niet bij machte is of daarin kennelijk tekort schiet... De overheid bevordere het aanboren en tot ontwikkeling brengen van alle hulpbronnen der nationale huishouding en het scheppen van een zo volledig mogelijke werkgelegenheid met in achtneming van een evenwichtige ontwikkeling van ons land. Het beleid der overheid moet in het algemeen gericht zijn op de verwezenlijking van een vrij internationaal handels- en betalingsverkeer. Zij heeft voor haar deel medewerking te verlenen aan internationale vormen, die tot doel hebben de opheffing van belemmeringen in het onderlinge economische verkeer tussen de volkeren..."

voordelen biedt boven de partikuliere bedrijfsvoering, voordat aan een van deze vormen van overheidsactiviteit de voorkeur wordt gegeven... Ook de overheid heeft taken o.a. met betrekking tot het scheppen en instandhouden van werkgelegenheid, zowel uit een structureel als uit een conjunctureel gezichtpunt; zij moet optreden op het monetaire terrein, maatregelen nemen ter verdediging van de waardevastheid van de munt en van het evenwicht in de betalingsbalans; zij moet zorg dragen voor de bestrijding van de uitwassen van de economische machtsvorming; zij moet optreden teneinde de economische relaties met andere landen te verstevigen... Tussen vermelde uitgangspunten van het economisch en sociaal beleid bestaat in beginsel een spanning. Geen enkele formule kan deze spanning wegnemen. Van geval tot geval zal men steeds opnieuw moeten vaststellen, waar de grenzen van de taak van overheid en onderdaan liggen..."

Niet alleen onderling hebben deze twee programmauittreksels verwantschap. Want de gedachten welke hierboven werden uitgesproken over het sociaal-economische beleid, zoals de twee grotere protestants-christelijke partijen begeren, lopen voor een flink stuk parallel met opvattingen zoals die vastliggen in de geldende programs der Katholieke Volkspartij. Men denke alleen maar aan de positieve instelling ten opzichte van de bezitsvorming en de duidelijke, hoewel niet onvoorwaardelijke voorkeur voor het partikulier initiatief.

Wie het onderhavige C.H.U.-programma leest, zal trouwens ook in de verschillende uitgewerkte paragrafen wensen en standpuntbepalingen tegenkomen, welke allerminst een patent van de Christelijk-Historische Unie genoemd mogen worden. Niet ten onrechte heeft onder meer prof. Romme eens het advies gegeven om tot verwezenlijking van een hechtere samenwerking tussen de christen-democratische partijen in Nederland in de eerste plaats met het op elkaar afstellen van de verschillende actieprograms te beginnen.

Het werkstuk van de C.H.U. besteedt, naar aanleiding van de bijna centraal gestelde werkgelegenheidszorg, ruime aandacht aan de structuren en conjunctuurpolitiek. De belastinghefing behoeft niet tot zuiver budgettaire doeleinden beperkt te blijven, maar juist op fiscaal gebied worden tal van wensen geuit welke verlichting van belastingdruk ten doel hebben. Gewezen wordt op de belangrijke invloed van een goede monetaire politiek op beveiliging van het gewenste economische en sociale leven. De ontoereikendheid van een louter van eigen soevereiniteit uitgaande politiek ter regeling van de economische betrekkingen met de buitenwereld wordt erkend. Evenzo de taak welke Nederland heeft ten aanzien van gebieden der wereld welke in ontwikkeling achtergebleven zijn.

Bij het formuleren van het gewenste beleid t.a.v. de verschillende beroepsgroepen valt de uitvoerige aandacht voor de visserij (vele C.H.U.-kiezers) op. Het nieuwe program blijft sympathiek staan tegenover het eigen woningbezit en prefereert in gemeenten waar zulks nog te realiseren valt, de bouw van ééngesinswoningen. Bij de Publiek Rechtelijke Bedrijfsorganisatie wordt het overdragen van verordenende bevoegdheden aan bedrijfsorganen op prijs gesteld, maar het betrachten van geleidelijkheid hierbij eveneens. Meer openbaarheid in de schappen behoort nagestreefd te worden; rechtstreeks ingrijpen van de overheid ter bevordering van de P.B.O. moet „hoge uitzondering” blijven.

Dat, ter bevordering van medezeggenschap in de onderneming, het wellicht noodzakelijk wordt de rechtsvorm van de onderneming aan te passen, wordt erkend, maar met de uitspraak dat medezeggenschap nimmer afbreuk mag doen aan de noodzakelijke bewegingsvrijheid van de bedrijfsleiding.

Op het gebied van loon- en prijsbeleid pleit het C.H.U.-program voor het bekende duo van ruime eigen bevoegdheden voor het bedrijfsleven en erkennen van de indirecte taak welke de overheid heeft ter bescherming van het algemeen maatschappelijk, sociaal en economisch evenwicht. Ter voltooiing van het nieuwe stelsel der sociale wetgeving worden vooral modernisering van de wettelijke invaliditeitsverzekering, totstandkoming van een ziekenfondswet en uitbreiding van de ziekenfondsverzekering tot de zelfstandigen begeerd. Ter voorkoming van stakingen en uitsluiting zou per bedrijfstak arbitrage door onafhankelijke scheidslieden tot stand dienen te komen.

TE WIJDE JAS

Wanneer we dit nieuwe program niet alleen met welwillendheid, doch ook met kritische zin begroeten, moet ons wel van het hart, dat de C.H.U. ook in dit werkstuk lang niet altijd op duidelijke en concrete wijze in de sociale en economische vraagstukken positie gekozen heeft. We voegen hier direct aan toe, dat men dit odium niet alleen de christelijk-historische partij in Nederland mag aanrekenen; soortgelijke programs hebben hier bijna als regel meer weg van een kleinst gemene veelvoud dan van een grootst gemene deler.

Illustratief hiervoor in het nieuwe C.H.U.-program zou wel eens de waslijst van wensen op het gebied van de fiscale politiek kunnen zijn.

We kunnen ons voorstellen, dat prof. Zijlstra's eerste reactie na het inzien van zo'n verlangelijst is: „Vertel me dan maar liever welke belasting ik dan nog wel mag heffen om tegemoet te kunnen komen aan de financiële lasten welke de rest van Uw program de overheid opgelegd wenst te zien”.

We zouden het ook zó kunnen zeggen: de partij van dr. Tilanus en mr. Beernink heeft voor haar nieuw sociaal en economisch program een wat te wijde jas gekozen. Het hangt een beetje slobberig om het lijf van de eigenaar inplaats van goed op maat te zijn, zodat het uiterlijk van de man goed tot zijn recht komt.

In de gelederen der Christelijk-Historische Unie zijn — gelukkig — enige stemmen opgegaan die dit bezwaar onderkennen: prof. dr. J. E. Andriessen bijvoorbeeld maakt in een beschouwing voor het „Christelijk Historisch Tijdschrift” (decembernummer 1961) van zijn hart geen moordkuil. Na meege-deeld te hebben dat het nieuwe programma hem in bepaalde opzichten teleurgesteld heeft, adstrueert hij deze teleurstelling als volgt: „Waarin het program dan tekort schiet? Naar mijn gevoelens zijn het drie punten, namelijk het geeft wat te weinig een eigen geluid, het is overwegend economisch en te weinig sociaal georiënteerd en de positiebepaling van de overheid is enigszins onscherp. Een bijkomend kritiekpunt is een zeker gebrek aan systematiek”.

We geloven dat deze kritiek in feite neerkomt op het bezwaar dat wij hierboven geopperd hebben. Op diverse punten kan de partij nog alle richtingen uit. De samenstellers van het program hebben zulks misschien uit tactische overwegingen juist begeerd. Niet in de zin dat ze de bedoeling hadden om in principieel belangrijke zaken de huik naar de wind te hangen, maar meer in de veronderstelling, dat in eigen kring de consequenties uit principiële opvattingen te weinig duidelijk gemarkeerd zouden kunnen worden.

Verklaart men dit door het „typisch eigene” van de C.H.U.? Wie dat wil, ga zijn gang. Maar laat men dan daarbij niet vergeten, dat er in de programpolitiek van vrijwel alle Nederlandse partijen een gewoonte is geslopen om vanuit de eigen beginselen liever tot een tekst te komen van het soort van „elck wat wils” dan tot een stuk dat geen misverstand laat bestaan over de prioriteiten.

Parlementaire kroniek

VAKKUNDIGE BEZETTING OP ZWAAR DEPARTEMENT

TOT de departementen met een betrekkelijk jonge geschiedenis behoort zonder twijfel dat van Sociale Zaken en Volksgezondheid Voor 1877 zoekt men in onze parlementaire geschiedenis vergeefs naar sporen van gecoördineerde aandacht voor wat toen het arbeidersvraagstuk heette, maar wat in wezen derhalve een facet was van het maatschappelijk vraagstuk. In het kabinet Kappeyne van de Capello (1877-1879) treedt de heer Tak van Poortvliet aan als minister van Waterstaat, Handel en Verkeer en onder dat departement „viel de belangenbehartiging van de kleinste onder de kleine mannen”. Eerst op 25 september 1918 kwam een bijzonder departement van Arbeid tot stand: De Arbeid en de arbeidende mens kwamen, na eindeloos schijnende strijd, in de gebundelde aandacht óók van hen die de regelen van het intermenselijk verkeer in ons vaderland, in wetgeving en bestuur vorm gaven.

Als eerste minister van dat Departement trad een man van 47 jaar op, een man die toen reeds

15 jaar ervaring bezat als lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, een man die toen reeds grote bekendheid bezat vanwege zijn belangrijk en omvangrijk publicistisch oeuvre op sociaal gebied, maar bovenal een man, bekend om zijn grote sociale bewogenheid: Mr. Petrus Josephus Mattheus Aalberse. Had Aalberse's arbeid zich aanvankelijk moeten beperken tot publiceren, stimuleren en 'n enkele keer tot een bijzonder initiatief (de „Wet-Aalberse” van 1915 ter bestrijding van de oneerlijke concurrentie) de minister Aalberse bleek de man die zich als het ware jarenlang had voorbereid om zijn ideeën, gesproken uit Christelijk sociale bewogenheid, vorm te kunnen gaan geven in concrete wettelijke sociale maatregelen.

Er is in onze parlementaire geschiedenis tot heden waarschijnlijk geen tweede minister van Arbeid of Sociale Zaken geweest die op een zo effectieve staat van legislatieve sociale arbeid kan bogen als Prof. Mr. Aalberse.

TOT HEDEN ...

Het departement van Sociale Zaken, zoals het sinds 8 juni 1933

heet (Volksgezondheid werd er eerst in 1951 aan toegevoegd) kent eigenlijk als centrale punt van beleid de sociale harmonisatie van ons volk. Disharmonieus zijn de menselijke verhoudingen wanneer een deel van het volk bij herhaling geen werk heeft; wanneer de opbrengsten van de arbeid duidelijk onevenwichtig zijn verdeeld, wanneer te grote risico's op te zwakke schouders worden gelegd.

De man die aan zulk een harmonisatie-politiek leiding wil geven moet een dynamische figuur zijn, die durft te twijfelen aan „wat hebben we het vandaag-toch-goed, bij-vroeger-vergeleken”. Die ziet dat heel de sociale reconstructie die sinds Aalberse werd bereikt, terrein-egaliserend werk is geweest, waarop het nu mogelijk is met grote kracht opnieuw te gaan bouwen.

Vanzelfsprekend is daarbij sociale bewogenheid als karaktereigenschap niet voldoende. Dit werk eist gedegen gespecialiseerd wetenschappelijk inzicht, grote ervaring, gezonde contacten. Welke grote capaciteiten men als mens en als bestuurder moge hebben, dat zegt nog niets over de geschiktheid voor het zoveel gespecialiseerde vragende ambt van minister van Sociale Zaken.

En nu zou de tweede volle alinea van ons verhaal opnieuw kunnen beginnen.

Als minister van dit Departement treedt thans op een man van 40 jaar; een man die op deze jeugdige leeftijd reeds 9 jaar ervaring heeft als staatssecretaris van Economische Zaken, een man die bekendheid geniet om zijn belangrijk publicistisch oeuvre op sociaal gebied, maar vooral een man, be-

kend om zijn grote sociale bewogenheid: Dr. Gerardus Mattheus Johannes Veldkamp. En ook van hem kan gezegd worden dat hij zich als het ware jarenlang op zijn huidige functie heeft voorbereid: door zijn studie, zijn publicaties, zijn vele en veelzijdige contacten.

Natuurlijk is het nog veel te vroeg om het verhaal „af” te maken. Er is slechts te zeggen, om het maar te formuleren met een woord van Drs. D. Roemers, lid van de oppositie in de Kamer, dat Minister Veldkamp een goede start te zien heeft gegeven. Uit het jonge feiten-leven van deze minister willen we ter adstructie drie punten lichten. Zonder twijfel was er moed en zelfvertrouwen nodig om de ministersportefeuille van Sociale Zaken te aanvaarden, met de wetenschap dat als eerste opdracht zou gelden, een gestrande algemene kinderbijslagwet door de branding van oppositie en politiek compromis heen weer vlot te krijgen. Hij koos direct voor het politiek compromis omdat — hij heeft daar geen misverstand over laten bestaan — de houding van de oppositie, regering en Kamer in de mist liet.

Zijn compromis-voorstel leverde hem vanuit diezelfde oppositie 54 uiterst technische en voor een deel ook fundamentele vragen op. De vragensteller had 3 weken nodig om ze te formuleren; de minister iets meer dan één week om ze zeer grondig te beantwoorden.

De verdediging van het compromis leverde het bewijs van Veldkamps excellente kwaliteiten als soepel, maar niettemin vastberaden beleidsfiguur.

Het resultaat moge dan uiteindelijk niet geheel overeenstemmen

met wat wij ons als K.V.P. hadden voorgesteld te bereiken, binnen de formulering van de eisen die de waarnemende fractievoorzitter Andriessen op de partijraadsvergadering van december 1960 stelde, is dat resultaat toch zó, dat wij ons tegenover onze kiezers zeker niet behoeven te generen.

Het tweede voorbeeld van Veldkamps bekwaamheid en voortvarendheid is o.i. geleverd in, wat de laatste tijd wordt genoemd, „het pact van Wassenaar”.

Alhoewel de resultaten van de gedifferentieerde loonpolitiek zeer toonbaar waren en zijn, bleef er toch steeds vooral in het overleg tussen regering en bedrijfsleven een zekere stroefheid. Vele discussies in de Kamer waren geladen met een zekere prikkelbaarheid. Er waren er in Kamer en Bedrijfsleven die merkbaar op de loer lagen om vooral de bewindslieden van Sociale Zaken toch maar weer hetzij een beleidsfout, hetzij feitelijke onjuistheden te kunnen verwijten. Er ontbrak m.a.w. het soepele contact tussen instanties die weliswaar ieder voor zich een eigen verantwoordelijkheid droegen, maar die inmiddels van elkander weten dat die onderscheiden verantwoordelijkheden één centraal punt gemeen hebben: het algemeen welzijn.

Veldkamp heeft kans gezien om, in het „pact van Wassenaar” partijen, die nogal different dachten en denken over loonpolitieke systemen, het gezamenlijk eens te laten worden op een regeringsstandpunt. De belangrijkste verdienste hierbij is dat de minister niet heeft gewacht tot de loonmoeilijkheden er waren, maar hij is het overleg tijdig begonnen. Er valt moeilijk te

zeggen hoeveel goeds hiermee bereikt is, hoeveel onrust hiermee voorkomen zal worden.

Een derde punt dat de aandacht verdient is de technische herziening van het organisatie-schema van het departement als administratief apparaat. De instelling van twee nieuwe directoraten-generaal en de daarmee samenhangende reorganisatie, tonen aan dat de minister streeft naar een specialisatie in zijn ambtenaren-korps, dat correleert met de vele legislatieve plannen die de minister reeds kenbaar heeft gemaakt.

Op het departement zegt men: het gonst hier van bedrijvigheid die door de nieuwe organisatie zeer wordt bevorderd. Er wordt door de ambtenaren hard gewerkt, maar 't hardst door de minister zelf.

De begrotingsbehandeling '62 zou zeker een verhandeling rechtvaardigen van een dubbele omvang als wat we tot hier schreven.

We zullen ons tot enkele hoofdgedachten beperken.

In het Voorlopig Verslag op deze begroting was van K.V.P.-zijde belangstelling uitgesproken naar een nadere uiteenzetting van 's ministers uitgangspunten van zijn beleid, „temeer omdat 's ministers algemene beschouwing wel sterk de beleidskant benaderde”.

Deze belangstelling is althans voor schrijver dezès onvoldoende gehonoreerd. Achteraf gezien begrijpelijk; wanneer men nog maar 1½ jaar te regeren heeft, let men vooreerst op de politiek als de kunst van het haalbare. Toch hopen we van harte dat deze figuur van formaat nog eens in politicus kansen zal krijgen zijn sociaal-politieke visie, vanuit zijn katholieke kijk op

het sociale leven breed uitgemeten weer te geven.

Hoe we ook instemmen met zijn maatregelen en vele goede plannen, voorkomen dient te worden dat de indruk ontstaat als zouden links en rechts sociale maatregelen worden getroffen, zonder dat de basis en de lijn van het beleid voldoende duidelijk uit de verf zijn gekomen.

Anderzijds willen we natuurlijk niet met het treffen van noodzakelijke maatregelen zien wachten, als dat niet strikt nodig is.

Welnu, minstens in dit opzicht zijn we zeer optimistisch. 'n Optimisme dat gerechtvaardigd wordt door het feit dat reeds tal van verbeterende maatregelen zijn aangekondigd of gedeeltematig reeds de 2e Kamer zijn gepasseerd.

Vermelden we al de A.K.W. en het Wassenaarse overleg, de meest in het oog springende maatregelen, waarover „op korte termijn” advies is gevraagd bij de S.E.R. zijn zonder twijfel de interim-regeling voor invaliden volgens de I.W., waarvan de minister hoopt dat deze per 1-1-'63 in werking kan treden; de 15 % verhoging voor de A.O.W. per 1-7-'62; de verlaging van de uitkeringsleeftijd in de Weduwen- en Wezenwet, die, als de

Kamer wat vlot meewerkt eveneens per 1-7-'62 tot stand kan komen.

Op het gebied van de sociale (verzekerings)-wetgeving staan voorts nog op het program: afschaffing van de loongrens in de Wachtgeld- en Werkloosheidswet en verlenging van de uitkeringsduur; noodwet arbeidsvoorziening in tijden van calamiteiten; wettelijke regeling aanspraak op vakantie; arbeidsverbod 14-jarige jongens; (hierbij zijn terecht in de Kamer kritische vragen en opmerkingen gemaakt: waar blijft de verlenging van het verplichte aanvullende maatschappij-onderwijs?); de arbeidsongeschiktheidswet; (eindelijk) een nieuwe ziekenfondswet; enz. enz.

Wie deze gehele lijst uitputtend opsomt — hetgeen hierboven niet gebeurde — heeft onwillekeurig de neiging een waarschuwend woord te laten horen: pas op, vertil je niet!

Anderzijds prikkelt het enthousiasme van de minister zonder twijfel, ook de werklust van zijn medewerkers en... van de Kamer. Dan maakt het waarschuwend woord plaats voor de bede: Gods zege, Excellentie, wijsheid en kracht.

JOH. ZWANIKKEN

Nieuwe boeken

PROF. DR. D. B. J. SCHOUTEN,
Over doen en laten bij het centraal-economisch beleid, Leiden 1960, H. E. Stenfert Kroese N.V., 25 blz.

Deze brochure bevat de tekst van een Diesrede, uitgesproken in de Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg, in november 1960. Zij is geschikt voor rijpere lezers. Hieronder worden in dit verband verstaan zij die voldoende kennis van zaken en behendigheid bezitten om van het hier geboden hoge niveau van abstractie af te dalen naar de praktijk van alledag, en voorts zij die in staat zijn befoog van boutade te onderscheiden. Voor hun kijk op de economische politiek kan dit boekje van even veel nut zijn als de preek van een missiepater voor het zieleheil van een mens midden in de wereld. Het zij hun dan ook warm aanbevolen. Ten aanzien van de anderen moet een voorbehoud worden gemaakt, daar het gevaar niet denkbeeldig is, dat zij met het badwater ook het kind zouden weggooiden. v.A.

WILHELM SEEBERGER, Hegel oder die Entwicklung des Geistes zur Freiheit, Stuttgart 1961, Ernst Klett Verlag, 639 blz.

Wanneer de uitgever dit werk met trots aankondigt, doet hij dit zeer terecht. De in Luzern geboren auteur, die in Engeland en Frankrijk studeerde, reeds promoveerde

op een proefschrift over „Der Begriff des Geistes im System Hegels”, en o.a. in de Neue Zürcher Zeitung vele welbekende artikelen schreef, heeft een handboek tot stand gebracht, dat, naar het ons voorkomt, tevens een standaardwerk is geworden. Hegel was de wijsgeer van het absolute idealisme, de werkelijkheid is alleen maar het absolute bewustzijn, de denkende gedachte, de idee, die een immanente aktiviteit bezit, waarvan het eigen kenmerk is de vorming van tegenstellingen en het oplossen daarvan in een hogere eenheid, waaruit dan weer nieuwe tegenstellingen tevoorschijn komen: these, antithese, synthese. In Hegels wijsbegeerte is voor de geopenbaarde godsdienst geen plaats, evenmin als voor een persoonlijk Gods-begrip. Wat goddelijk is, is de Idee. Het is duidelijk, dat dit alles een fatale invloed moest hebben op het godsdienstig denken. Seeberger nu bouwt toe naar de stelling, dat de Hegeliaanse wijsbegeerte een filosofie van de vrijheid is. De vrijheid is alleen voor de mens dan bereikbaar, als hij zijn geest „begriffsgemäss” ontwikkelt. Daardoor wordt zijn wijsbegeerte een ontwikkelingsleer van de menselijke geest, een logische uitgedachte leer, die alles omvat. Seeberger konstrueert aldus de Hegeliaanse geestesleer in een rij van hoofdstukken.

Bij de auteur heeft de gedachte voorgezeten dat de wijsbegeerte geen wetenschap om de wetenschap is. Dat leidt al aanstonds tot de vraag of hij — dit voor ogen hebbende — zijn boek dan ook voor een bredere kring schreef dan voor die van de vakgeleerden. Wij geloven dat die vraag bevestigend moet worden beantwoord, al blijft uiteraard die lezerskring relatief beperkt. Breder moet dan ook kwantitatief verstaan worden: Seeberger schreef zowel voor de pedagoog als de jurist, zowel voor de theoloog als de socioloog. Zijn interpretatie grondvest zich op een logische opbouw, wat bij een werk van deze omvang nog altijd een prestatie op zich is, temeer omdat hij die opbouw o.i. het gehele boek door heeft kunnen handhaven. Zijn grootste verdienste ligt dan tegelijkertijd hierin, dat hij Hegels formuleringen, die zich nu eenmaal niet gemakkelijk laten grijpen, terugbrengt tot de kern, van waaruit zij verstaanbaar moeten zijn.

In Hegel bereikte het Duitse idealisme zijn hoogtepunt, hij behoort tot de topfiguren uit de geschiedenis der wijsbegeerte en zijn invloed reikt tot in onze dagen heel ver door. In zijn kritiek op de „burgerlijke maatschappij” anticipeerde hij op Marx. Dr. Seebergers boek zal ongetwijfeld zijn weg vinden naar velen, die zich voor de geschiedenis van het denken interesseren. Hij levert een uiterst belangrijke bijdrage tot de kennis hiervan. G.

LUIS DIEZ DEL CORAL, De ontvoering van Europa, Utrecht, 1961, Uitg. Het Spectrum, 400 pag.

De auteur van dit boek is een Spaans socioloog en historicus uit

de school van Ortega y Gasset, met wie hij in vriendschap en nauwe geestverwantschap was verbonden. Hij is hoogleraar aan de politiek-economische faculteit van de universiteit van Madrid.

Deze indringende studie is geplaatst onder de vleugels van een oude Griekse, en behalve Griekse ook Aziatische mythe: de mythe van de ontvoering van Europa. Dit oude symbolische verhaal over de schaking van Europa wordt gebruikt om de huidige historische conjunctuur van Europa op een intuïtieve en veelomvattende wijze te belichten. Deze mythe wekt een wijs en ruim begrip. Het laat rondom de as van een beeldende centrale intuïtie veel uiteenlopende interpretaties toe.

Voordat het hoofdthema in de diverse hoofdstukken wordt aangepakt, beschrijft de auteur het gebied van de passende parallellen tussen onze cultuur en die van de antieke wereld.

De inhoud kunnen we als volgt onderscheiden:

I Europa en de wereldgeschiedenis; II Ondergang of ontvoering; III Europa vanuit Spanje gezien; IV Oecumenisch toneel en verhaal; V De onteigening van een boerenstand; VI Secularisatie en historisch dynamisme; VII De vervreemding van de kunst; VIII Natie, nationalisme en super-natie; IX Europa als toverleerling. Besloten wordt met een Epiloog en een register van persoonsnamen.

Prof. dr. G. J. Geers verzorgde de vertaling van dit in de Aula-reeks verschenen werk. Wij willen op deze reeks hier nog eens nadrukkelijk de aandacht vestigen, omdat zij o.i. een der beste in dit genre is.

M. A. ROBINSON, M. C. MORTON, J. D. CALDERWOOD, Wegwijzer in de Economie, Bussum 1961, G. J. A. Ruys uitg.mij., 272 pag.

Dit boek werd uit het Engels vertaald en verscheen in de serie Bibliotheek voor algemene ontwikkeling.

De economische wetenschap is voor velen nog een terrein, dat men niet al te gaarne betreedt, omdat er nu eenmaal gewerkt wordt met begrippen en termen, waarvan de betekenis niet immer duidelijk is. De jongste ontwikkelingen hebben bovendien een aantal nieuwe termen en begrippen in het leven geroepen, die wel veel worden gebruikt, maar waarvan men zich de eigenlijke betekenis niet altijd kan realiseren. Welnu, deze wegwijzer geeft een antwoord op allerhande vragen. De schrijvers hebben ernaar gestreefd op eenvoudige wijze de doelstellingen van de economie uiteen te zetten, zonder evenwel concessies te doen aan simplificatie. Daarin zijn zij geslaagd. Zo ontstond een boek, dat zich dagelijks laat raadplegen. Het geeft bovendien een aantal probleemstellingen en analyses, waarop de lezer verder kan doordenken en hem aldus de gelegenheid geven zijn verworven kennis aan praktische vraagstukken te toetsen. Enige onderwerpen, die aan de orde komen: conjunctuurbeheersing, kartelpolitiek, nationaal inkomen, overheidsschuld, concurrentie, vakbonden, economische groei etc., terwijl ook internationale economische problematieken een plaats krijgen. Al met al een nuttige en degelijke wegwijzer, die zeer velen de goede richting zal aangeven. G.

GOTTFRIED SALOMON-DELA TOUR: Politische Soziologie. Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart 1959.

ERIC VOEGELIN: Die neue Wissenschaft der Politik. Eine Einführung. Verlag Anton Pustet München 1959.

Salomon-Delattour geeft als these van zijn boek aan: „Glauben als Grundlage der Politik”. Dat staat en maatschappij niet te scheiden zijn is een tweede grondlijn. Van daar: politieke sociologie. Men stoot in dit historisch georiënteerde werk herhaaldeijk op uitspraken, die tot tegenspraak uitlokken, b.v. waar hij spreekt over de democratie als massabeweging. Prachtig is Voegelins boek over de nieuwe wetenschap der politiek. Zijn doel is het positivisme in de wetenschapsbeoefening te overwinnen. Het instrument voor sociale en politieke kritiek moet niet zijn een willekeurige idee van de mens als „diesseitiges” wezen, maar de idee van de mens, die zijn ware natuur heeft ontdekt door de ontdekking van zijn ware betrekking tot God. Het lezen van dit boek, dat evenals het voorgaande, vooral de wetenschappelijke beoefenaars van de politiek zal interesseren, betekent een geestelijke verrijking. W.G.

KENNETH SCOTT LATOURETTE, Geschichte des Fernen Ostens in den letzten hundert Jahren, Frankfurt am Main, 1960, Alfred Metner Verlag, 345 blz.

Oorspronkelijk verscheen dit boek in Amerika. Latourette is hoogleraar aan de geschiedenis aan de Yale Universiteit en geldt als een van de bekwaamste deskundigen

op 't gebied van Aziatische vraagstukken. Een gedeeltelijke Duitse uitgave van het hierboven genoemde werk kwam tot stand op initiatief van het Institut für Asienkunde te Hamburg. Het betreft hier een onderwerp en een gebied, waarvan en waarover een gedocumenteerde voorlichting in alle opzichten moet worden toegejuicht. De landen van het Verre Oosten zijn voor ons al lang niet meer wazige vlekken op de wereldkaart, in zoverre deze landen vrijwel dagelijks in het nieuws voorkomen. En vrijwel altijd staat dit nieuws in verband met ontwikkelingen, die zich begonnen aan te zetten in de jongste periode en waarvan men nu de gevolgen waarneemt. Het is daarom bijzonder nuttig na te gaan hoe deze ontwikkelingen hebben plaats gevonden. Het is juist in Amerika geweest, waar over Azië en Afrika een omvangrijke literatuur is begonnen te ontstaan, evenals trouwens in veel Westelijke landen. Deze literatuur is steeds toegenomen en in de veelheid van werken is dit boek van Latourette een gelukkige keuze geweest. Het is helder en overzichtelijk geschreven, geeft niet te veel en niet te weinig, legt de wortels bloot van vele problemen, waarmede het Verre

Oosten (en wij) te maken hebben, en laat bij de lezer een afgerond beeld achter, dat hem bij het verwerken van het vele nieuws over deze landen bijzonder te stade komt. G.

HERBERT VON BORCH, *Kennedy, der neue Stil und die Weltpolitik*, München 1961, R. Piper & Co. Verlag, 108 blz.

Er begint rond de huidige Amerikaanse president al een hele literatuur op gang te komen. De persoonlijkheid van Kennedy, zijn ideeën en idealen bieden een interessant arbeidsveld. Herbert von Borch, Amerikaans korrespondent van *Die Welt*, maakt in het hierboven genoemde boek de balans op van de eerste regeringsperiode van Kennedy, te beginnen met zijn komst in het Witte Huis tot de Berlijnkrisis. Een interessant boek van een vaardig en bekwaam journalist, dat de lezer de gelegenheid geeft Kennedy's optreden te plaatsen in het geheel van zijn denken. Een aktueel boek bovendien, dat aan waarde wint doordat het op een ogenblik verschijnt, waarop na de onvermijdelijke tegenlagen de lijnen in het beleid van de jonge Amerikaanse president helderder naar voren komen. B.

Nederlands-Nieuw-Guinea

DOOR MR. P. A. BLAISSE

DEBAT TWEDE KAMER BEGIN JANUARI 1962

Op 2 en 3 januari 1962 heeft in de Tweede Kamer van de Staten-Generaal een debat plaats gevonden over Nieuw-Guinea. Alle fracties in de Tweede Kamer achtten een dergelijk openbaar gesprek van belang. Verschil van mening bestond over het tijdstip, waarop het debat zou worden gevoerd. Met name heeft de Partij van de Arbeid er in de maand december herhaaldelijk op gewezen — de heer Burger deed dit ook in de Tweede Kamer kort na de terugkeer van de heer Luns uit New-York — dat het onbegrijpelijk, ja fataal zou zijn, indien de volksvertegenwoordiging niet in de gelegenheid zou worden gesteld onmiddellijk na de beëindiging van het punt Nieuw-Guinea in de Algemene Vergadering van de V.N. deze kwestie hier in de openbaarheid te behandelen teneinde het beleid te kunnen beoordelen en nadere inlichtingen te vragen. De K.V.P. achtte het inderdaad noodzakelijk de balans op te maken over de situatie met betrekking tot dit gebiedsdeel, juist ook in het licht van de omstandigheid, dat maanden lang geen verantwoording van het gevoerde beleid tegenover het Parlement had plaatsgevonden, overigens op verklaarbare gronden. Immers, de voorbereidende besprekingen over het z.g. plan-Luns waren in het najaar op volle toeren gekomen en het zou deze voorbereidingen hebben geschaad, indien te vroegtijdig deze zaak in de openbaarheid zou zijn gekomen.

De K.V.P. was echter wel van mening, dat een behandeling in de Tweede Kamer nu niet langer mocht worden uitgesteld. Nieuw-Guinea was nationaal en internationaal zo sterk in de belangstelling gekomen en de ontwikkeling was de laatste tijd zo onstuimig geweest, dat het bepaald noodzakelijk werd geoordeeld een grondige gedachtenwisseling te voeren. Met de datum van 2 januari kon de K.V.P., zoals trouwens alle andere fracties van de regeringspartijen, zich goed verenigen. Achteraf gezien, blijkt deze datum zelfs bijzonder goed te zijn gekozen.

De Regering heeft er goed aan gedaan de debatten te openen met een regeringsverklaring. De Minister-President heeft in een belangrijke verklaring zijn beleid uiteengezet en enkele indicaties gegeven voor de toekomst. Een zekere zelfbeperking was hierbij geboden, omdat op dat moment internationaal overleg plaatsvond met een groot aantal landen alsook met de Voor-

zitter en de Secretaris-Generaal van de V.N., die tot een zekere terughoudendheid bij de publiciteit noopte. De verklaring van de Regering bij de opening van het debat was daarom van bijzondere betekenis, omdat zij enerzijds een beter houvast bood voor de in het debat naar voren te brengen opvattingen en in de tweede plaats een belangrijk inzicht verschaft over het beleid, dat door de Nederlandse Regering was gevoerd en in de nabije toekomst voor ogen stond. Evenals de Regering dit deed, heeft de woordvoerder voor de fractie van de K.V.P. enkele opmerkingen gemaakt over het beleid, dat in het verleden is gevoerd.

HET NEDERLANDSE PLAN EN ZELFBESCHIKKING.

Allereerst werd herinnerd aan het feit, dat het beleid van de aanvang af, dus vanaf 1949, in het teken heeft gestaan van het recht op zelfbeschikking. Dit wil zeggen: de vrije keuze van de bevolking om over de eigen status te beslissen, of, zoals het ook dikwijls — misschien beter — wordt geformuleerd: geen besluit over de toekomstige status van Nieuw-Guinea zal worden genomen tegen de wil van de bevolking. Over het tijdstip waarop het recht op zelfbeschikking door Nederland werd gehanteerd, bestaat veelal misverstand. Men hoort wel eens zeggen, dat het zelfbeschikkingsrecht een uitvinding is geweest uit latere tijden. Dit is onjuist. Het is één van de verdiensten van dit debat geweest, dat dit punt nog eens onomstotelijk is komen vast te staan. Het Memorandum van de Nederlandse Regering inzake de status en de toekomst van Nieuw-Guinea, welk memorandum bij de V.N. werd ingediend en gedistribueerd onder de leden van deze organisatie, herinnert trouwens aan het verslag, uitgebracht aan de Veiligheidsraad, van de Commissie van de V.N. voor Indonesië van 13 april 1951. Daarin staat reeds vermeld, dat Nederland zijn argumenten baseerde op overwegingen, die betrekking hadden op de belangen van de plaatselijke bevolking. Volgens het Nederlandse standpunt, aldus het verslag, zou de overdracht van de soevereiniteit over Nieuw-Guinea de bevolking beroven van het recht van zelfbeschikking, voordat zij zelf de kans had gehad dit recht in toepassing te brengen.

Het is duidelijk, dat in het debat over Nieuw-Guinea het punt van de zelfbeschikking een belangrijke plaats heeft ingenomen. In het algemeen kan men zeggen, dat het recht van zelfbeschikking, veelal verschillend gedefinieerd, door de politieke partijen, met uitzondering van de communistische en de socialistisch-pacifistische partij, niet werd prijsgegeven. Er zijn echter wel tal van kanttekeningen gemaakt.

De K.V.P. herinnerde eraan, dat Nieuw-Guinea een niet-zelfbesturend gebied vormt volgens de bepalingen van Hoofdstuk XI van het Handvest van de V.N. Het merkwaardige is nu, dat de zelfbeschikking — in het Handvest van de V.N. alleen maar gedefinieerd als „beginsel" — een steeds sterkere plaats heeft ingenomen in het doen en laten van de V.N., niet alleen op het terrein van de dekolonisatie, maar ook elders. Men kan gerust zeggen, dat de evolutie is gegaan naar een recht van zelfbeschikking en dat in het kader van artikel 73 van het Handvest niet anders kan worden gesproken dan van extern zelfbeschikkingsrecht. Dit vloeit trouwens ook logisch voort

uit de aard der werkzaamheden, waarvoor juist de V.N. in het kader van artikel 73 zich zag geplaatst. De ontwikkeling is dus duidelijk gegaan het zelfbeschikkingsrecht te zien als een norm, welke in het internationale rechtsverkeer gelding heeft verkregen. Zij is kerngedachte geworden van de internationale politiek en basis van het dekolonisatiebeleid van de naoorlogse jaren. De Amerikaanse spreker bij het debat in de V.N., de heer Bingham, noemde het recht van zelfbeschikking een fundamenteel recht van het Handvest, ook al wordt in het Handvest formeel alléén van een „begin-sel” gesproken. Dezelfde spreker herinnerde er ook aan, dat het recht van zelfbeschikking basis is geweest en nog is van de resolutie no. 1514, die in december 1960 door de Algemene Vergadering van de V.N. met eenstemmigheid werd aangenomen. Er waren slechts 9 onthoudingen en geen tegenstemmen.

Het bovenstaande gezegd zijnde, betekent dit geenszins, dat niet verschil van inzicht kan bestaan over inhoud en strekking alsook over de toepassing van het zelfbeschikkingsrecht. De Regeringsverklaring van 2 januari 1962 bevat hierover een interessante passage. Na te hebben gesteld, dat het beleid van de Nederlandse Regering is gebaseerd op de erkenning van het zelfbeschikkingsrecht van de bevolking, op internationalisatie, op de bereidheid tot afstand van de soevereiniteit, gekoppeld aan de instelling van een internationaal overgangsbestuur van de V.N. en desgewenst voorshands voortgezette financiering, zeide Prof. De Quay letterlijk:

„De middelen waarmee dit beleid wordt gevoerd, moesten en moeten al naar gelang van de omstandigheden worden aangepast aan de eisen van het moment, waarbij zowel rekening moet worden gehouden met de internationale situatie, als met de steeds voortschrijdende ontwikkelingen in Nederlands Nieuw-Guinea zelf en met de daaruit voortvloeiende mogelijkheden”.

De fractie-voorzitter van de A.R.-partij, de heer Bruins-Slot had een soortgelijke gedachtengang reeds bij de algemene politieke beschouwingen in oktober van het vorig jaar naar voren gebracht. De A.R.-spreker in het laatste Kamerdebat zeide in dit verband, dat het zelfbeschikkingsrecht naar het inzicht van de A.R. geen doel is, maar slechts een middel, dat alleen zinvol kan worden gehanteerd als het dienstbaar wordt gemaakt aan het beoogde doel: het welzijn van de bevolking van Nieuw-Guinea. Het zelfbeschikkingsrecht als zodanig wilde hij handhaven. In dit verband is ook interessant de uitspraak van Dr. Berghuis van 28 oktober i.l., voor het A.R.-partijconvent, waar hij zeide, dat op dit ogenblik Nederland nog verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van het land (dit is Nieuw-Guinea) draagt in de richting van zelfbeschikking. De C.H.U. stelt zich geheel achter het regeringsbeleid. De spreker voor deze fractie deed dit wellicht op de meest duidelijke en ondubbelzinnige wijze, hetgeen overigens ook moet worden gezegd van de V.V.D.

Er is in de Kamer, met name van de zijde van de K.V.P. op gewezen, dat het zelfbeschikkingsrecht niet vastomlijnd is: dit is ook niet verwonderlijk. Het vindt immers toepassing op de meest verschillende terreinen en onder de meest verschillende omstandigheden. Zo zijn in het debat een aantal vraagpunten opgeworpen: is een hoge graad van politieke ontwikkeling

wel noodzakelijk alvorens het recht kan worden toegepast? Moet er een zekere onafhankelijkheid op economisch-financieel gebied bestaan? Niet valt te ontkennen — dit moge terloops worden opgemerkt — dat beide punten de laatste jaren geen voorwaarden zijn geweest bij het veelvuldig introyen van dit recht. Een andere vraag is, wie eigenlijk de bevolking is, die zich moet uitspreken. Dit punt is aan K.V.P.-zijde beantwoord met de opmerking, dat dit natuurlijk niet de bevolking van Nieuw-Guinea in haar geheel kan betekenen, ook niet een groot deel van de bevolking. Het gaat in Nieuw-Guinea veeleer om het vinden van de opvatting van een „elite“.

Drie belangrijke vragen zijn in verband met het bovenstaande nog aan de orde gekomen.

OPLOSSING CONFLICT

In de eerste plaats moet men zich goed bewust zijn van het feit, dat het gaat om de oplossing van een conflict tussen Nederland en Indonesië. Dit conflict is een internationaal conflict en het is in verband met Nieuw-Guinea internationaal aan de orde gesteld. Het is dus, zoals aan K.V.P.-zijde werd opgemerkt, als het ware uit de uitsluitend Nederlandse verantwoordelijkheid gelicht en naar de gezamenlijke verantwoordelijkheid op het plan van de V.N. overgeheveld. Nu eenmaal de mening van andere staten is gevraagd, heeft dit ook belangrijke consequenties voor de toekomst. Deze internationale inmenging betekent in wezen niets anders dan de erkenning van het feit, dat de mening van andere landen, ja, hun hulp en medewerking zo belangrijk zijn, dat die inzichten voor een belangrijk deel bepalend worden voor de te zijner tijd door de bevolking te maken keuze. Hier ligt een belangrijk terrein van voorlichting en hiermede kom ik op het tweede punt.

BONA-FIDE UITOEFENING

Het zelfbeschikkingsrecht moet bona-fide worden toegepast. De bevolking moet zich onbevooroordeeld vrijelijk kunnen uitspreken. Staatssecretaris Bot heeft dit punt ook duidelijk gesteld, toen hij zeide, dat in navolging van de Troonrede van september 1960, de Regering een zo breed mogelijke oriëntatie in de omliggende gebieden, waaronder uiteraard begrepen Indonesië, evenals andere daarvoor in aanmerking komende landen, mogelijk wenste te maken en zal bevorderen. Bona-fide toepassing vereist non-discriminatoire behandeling van zaken en dus een open voorlichting. Indonesië moet dezelfde kansen hebben als Nederland. Maar bona-fide wil ook zeggen — hierop is nog eens uitdrukkelijk door de K.V.P. gewezen — dat de Papoea een eerlijke kans moet krijgen zich uit te spreken. Aan Nederlandse kant accoord gaan met de overdracht aan Indonesië, vóórdat de Papoea zich heeft uitgesproken en eerst daarna hem voorhouden, dat hij kan aanvaarden of verwerpen, dus dat hij geheel vrij zou zijn, heeft met goede trouw wel heel weinig meer te maken.

Het moet mij van het hart, dat ik een uitspraak van de Nieuw-Guineeraad in zijn huidige samenstelling minder gelukkig vind. Het heeft op mij dus geen indruk gemaakt, toen de heer Bot in zijn overigens uitstekende rede in de

Tweede Kamer opmerkte, dat in de uitvoerige en gedetailleerde besprekingen met de beide delegaties uit de Nieuw-Guineeraad uitvoerig aandacht is geschonken aan het hierbedoelde punt betreffende de algemene objectieve voorlichting.

GEEN STAATKUNDIGE BAND MET NEDERLAND

In de derde plaats wil ik nog eens duidelijk stellen, dat in de toekomst geen staatkundig band tussen Nieuw-Guinea en Nederland meer zal kunnen bestaan. Dit zou niet reëel zijn. Het past ook niet bij de voorstellen, welke door Nederland aan de V.N. zijn voorgeled. Het zou ook in strijd zijn met de grondgedachte van het dekolonisatiebeleid op basis van de bekende resolutie van december 1960. Het Memorandum van de Nederlandse Regering was over dit punt niet duidelijk. Dit is ook de reden geweest, dat de K.V.P. — trouwens ook de Partij van de Arbeid ging op deze kwestie uitvoerig in — er in alle duidelijkheid op gewezen heeft, dat geen staatkundige band tussen Nederland en Nieuw-Guinea in de toekomst gewenst is. Het betreft hier overigens een theoretisch punt, omdat deze kwestie zich in de praktijk niet zal voordoen. Het ligt toch voor de hand, dat bij de voorlichting de Papoea duidelijk zal worden gemaakt, dat zijn belang, staatkundig gezien, niet bij Nederland ligt, hoe vriendschappelijk in de toekomst de verhoudingen tussen beide volken ook mogen zijn. Dat is echter een ander punt.

Een van de consequenties van het thans de Nederlandse Regering voor ogen staande beleid is, dat ernst moet worden gemaakt met de grondwetswijziging. De K.V.P. heeft in het Kamerdebat gesteld, dat de vermelding van het gebiedsdeel Nieuw Guinea zou kunnen vervallen in de artikelen 1, 2, 132, 178, geheel los van de vraag, of de artikelen 63 en 67 voldoende mogelijkheden bieden voor een verandering in de rechtstoestand van Nieuw-Guinea. Dit punt is ook psychologisch van grote betekenis en is geheel in overeenstemming met het standpunt, dat hierboven werd vertolkt, namelijk, dat geen staatkundige band met Nieuw-Guinea in de toekomst kan worden voorzien.

EVOLUTIE VAN HET NEDERLANDS BELEID

Ook al heeft men zich niet los gemaakt van de historie met betrekking tot het sedert 1949 ten opzichte van Nieuw-Guinea gevoerde beleid, het is duidelijk, dat het beleid, met name in de laatste tijd, bepaald beweeglijk en gedifferentieerd is geweest. Daarop is van de zijde van de K.V.P. bij herhaling aangedrongen. Aanvankelijk had het de schijn, alsof de Regering aan de druk van de K.V.P. geen gehoor gaf. Er gebeurde in 1961 weinig of niets, althans het had de schijn en het is dan ook begrijpelijk, dat zich in de loop van 1961 een zekere ongerustheid van ons meester maakte. Deze ongerustheid werd bovendien sterk geaccentueerd door de Nederlandse pers. Dit is een vergissing geweest. De Regering was in 1961 bepaald diligent. Nu weten wij, dat zij in het voorjaar in een hoog tempo voorbereidingen heeft getroffen om in een geëigende vorm uitvoering te geven aan de hierboven reeds genoemde dekolonisatie-resolutie van 1960. Vergaande ideeën dienden op een internationaal plan aan de orde te worden gesteld, waarvoor veelvuldig

overleg met derde mogendheden was geboden. Dit alles heeft, zoals bekend, geleid tot het indienen van het voorstel bij de V.N. in de nazomer van 1961.

De essentialia van het voorstel heb ik in de aanvang van dit artikel reeds genoemd. De kwestie betreffende de zelfbeschikking is reeds behandeld. De andere punten, te weten de internationalisatie, de afstand van de souvereiniteit en de instelling van een internationaal overgangsbestuur van de V.N. alsmede een voort te zetten financiering spreken voor zichzelf. Wanneer men dit alles doordenkt, zijn de voorstellen van zeer verstrekkende aard. Nederland is bereid gebleken de souvereiniteit over te dragen en wel aan de bevolking van Nieuw-Guinea. In het Kamerdebat is hier van de zijde van de K.V.P. en kanttekening gemaakt. Het is immers zo, dat de Papoeabevolking niet in de aanvang zal kunnen optreden als in overeenstemming is met de uitoefening van de souvereiniteit. Daartoe is de bevolking niet onmiddellijk in staat. Daarom werd juist in de gedachtengang van de Nederlandse Regering het bestuur en de ontwikkeling van het land toevertrouwd aan de V.N. Men had er misschien beter aan gedaan de souvereiniteitsoverdracht te stellen zonder meer; het gaat er immers om, dat Nederland zich bereid verklaard heeft deze over te dragen. Men had als het ware niet vooruit behoeven te lopen op de toekomstige ontwikkeling, welke toch als één van de mogelijkheden aansluiting bij Indonesië biedt.

Het Nederlandse voorstel was in alle objectiviteit gesproken een goed en weloverwogen, een eerlijk voorstel. Het plan had ook enkele tekortkomingen. Indonesië is niet of nauwelijks bij de door Nederland naar voren gebrachte gedachtengang betrokken, welk punt ook aan de Amerikaanse vertegenwoordiger niet is ontgaan. Deze noemde het Nederlandse voorstel vindingrijk en opbouwend. Hij stelde ook, dat het beginsel van zelfbeschikking in het geval Nieuw-Guinea volledig passend is, maar spaarde anderzijds ons zijn kritiek niet en distancierde zich met name van de vraag, of Nederland dan wel Indonesië de souvereiniteit bezit. In het algemeen had de Amerikaanse woordvoerder gaarne wat meer evenwicht, in verband met het politieke karakter van het conflict, in de uiteenzettingen aan Nederlandse zijde gezien. Er is aan K.V.P.-zijde nog op een tweede tekortkoming gewezen. De noodzakelijkheid een bona-fide toepassing aan het zelfbeschikkingsrecht te geven, werd nog eens zeer nadrukkelijk onderstreept. Bona-fide werking naar twee kanten! Ook deze tweezijdigheid was in de Nederlandse voorstellen niet goed tot zijn recht gekomen. Wat hier ook van zij, het staat vast, dat de gedachten van de Nederlandse Regering in brede kring goed zijn ontvangen en grote waardering hebben gevonden.

VERKLARING PARTIJ VAN DE ARBEID

De P.v.d.A. heeft op 20 december 1961 een verklaring afgegeven, waarin wordt gesteld, dat verduidelijking ten opzichte van Nieuw-Guinea nu noodzakelijk is. Helaas heeft deze verklaring allerminst die verduidelijking gegeven. De woordvoerder van de K.V.P. is hierop in het Kamerdebat nader ingegaan en heeft met name gevraagd, of de fractie van de P.v.d.A. haar standpunt in deze zou kunnen preciseren. Ook al wordt het zelfbeschikkingsrecht door de P.v.d.A. niet overboord gezet, het krijgt, aldus was de indruk

bij Regering en Kamer, alléén maar een beperkte betekenis in de zin van interne zelfbeschikking, d.w.z. aansluiting bij Indonesië met verkrijging van een eigen positie, indien door de Papoea gewenst, voor Nieuw-Guinea in de Republiek Indonesië.

De verduidelijking van het standpunt van de P.v.d.A. is tenslotte wel gekomen. Op 20 januari j.l. sprak de heer Burger te Arnhem op een verkiezingscongres van de P.v.d.A. Hij stelde in zijn rede niet alleen, dat zou kunnen worden gesproken met Indonesië over Indonesisch bestuur in het omstreken gebied, maar gaf ook te kennen, dat, indien Indonesië in alle opzichten onredelijk zou blijven, Nederland Nieuw-Guinea na een zekere termijn beter zou kunnen verlaten. Dus abandonneren. Een verontrustende uitspraak!

Ook de voorzitter van de P.v.d.A., de heer Suurhof, heeft op 22 januari j.l. in Amsterdam zich duidelijk op het standpunt van het interne zelfbeschikkingsrecht gesteld en daarmee, zo komt het mij voor, iedere andere oplossing dan aansluiting bij Indonesië afgewezen. Immers, wanneer de heer Suurhof zegt, dat de thans aan de gang zijnde besprekingen een prachtige kans bieden onze bereidheid te tonen, dat wij met Indonesië over bestuurs-overdracht willen praten en dat volgens Soebandrio Indonesië bereid is redelijke moeilijkheden van zelfbestuur door de Papoea te bezien, kan dit moeilijk anders worden opgevat dan aansluiting bij Indonesië met de armslag — lees zelfbeschikking — van een uitspraak van de Papoea over eigen bestuursbevoegdheid in het kader van de Republiek Indonesië.

GESPREK MET INDONESIË

Het meest opvallende van de behandeling van de kwestie Nieuw-Guinea in de V.N. alsook wat betreft de opvattingen van de verschillende politieke partijen in Nederland, tot uitdrukking gekomen in het Kamerdebat van januari, is geweest de wenselijkheid, ja, de noodzakelijkheid te komen tot een gesprek met Indonesië. Dit was ook het eerste punt van de z.g. Brazzaville-resolutie, die door een 16-tal Afrikaanse landen werd ingediend. De Nederlandse Regering heeft in haar verklaring van 2 januari 1962 in de Kamer niet alleen haar verlangen herhaald tot een gesprek met Indonesië te komen, maar zich tevens bereid verklaard geen prealabele voorwaarden voor een dergelijk gesprek te stellen, dus ook niet de zelfbeschikking. Het spreekt vanzelf, dat een dergelijk uitgangspunt, d.w.z. geen voorwaarden vóóraf, ook door Indonesië zou moeten worden onderschreven. Het lot van de Brazzaville-resolutie is bekend. Zij heeft de vereiste meerderheid van tweederde niet gehaald. Daarmede zijn de Nederlandse plannen dus afgewezen. Dit kan moeilijk anders worden gezien. Dit wil overigens niet zeggen, dat de hele behandeling van de voorstellen in de V.N. geen winstpunten heeft opgeleverd. Daarbij mag al direct niet worden vergeten, dat een volstrekte meerderheid zich vóór het voorstel van Nederland, althans voor de Brazzaville-resolutie, heeft uitgesproken, in welke resolutie naast een gesprek met Indonesië het zelfbeschikkingsrecht onverminderd bleef gehandhaafd. Er wordt nu aan verschillende zijden wel gevraagd, waarom Nederland tenslotte niet vóór de India-resolutie heeft gestemd, althans niet in tweede instantie. Ook de P.v.d.A. is de mening toegedaan, dat dit eigenlijk had

dienen te geschieden. De Regering heeft naar mijn mening niet ten onrechte de resolutie van India onaanvaardbaar geoordeeld. Immers, hierin stond alleen een bilateraal gesprek met Indonesië vermeld. Er werd zelfs geen passage gewijd aan het belang van de Papoeabevolking, om maar te zwijgen over het ontbreken van enigerlei verwijzing naar het recht op zelfbeschikking. Bovendien — dit wordt wel eens vergeten — moet steeds de opvatting van de Regering worden gezien in het licht van de omstandigheden en het tijdstip, waarop een bepaalde uitspraak wordt gevraagd. Wij spreken hier over november 1961 en met betrekking tot Nieuw-Guinea leven wij snel.

De Regering stelt dus de wenselijkheid van een gesprek centraal. Zij streeft naar onderhandelingen in breder verband. Ook de politieke partijen hebben de wenselijkheid van een ietwat bredere opzet belicht. Daarbij kan worden gedacht aan inschakelen van de V.N. met name aan de Secretaris-Generaal, de heer Oe Thant. Ook andere oplossingen zijn mogelijk, hoewel de animo hiervoor bij de meeste landen niet groot is. Op zich zelf begrijpelijk! Aanvankelijk is nog gedacht aan de inschakeling van de z.g. Commissie van 17 landen. De commissie is in het leven geroepen, toen de V.N. in november 1961 zich opnieuw uitsprak ernst te maken met het dekolonisatiebeleid op grond van de Resolutie 1514 van 1960. De praktijk laat overigens wel zien, dat het geen eenvoudige zaak is een dergelijke commissie te constitueren en haar — dan wel een subcommissie — met een specifieke opdracht voor Nieuw-Guinea te belasten. Het intensief gevoerde diplomatieke overleg gaat thans meer in de richting tot het bereiken van overeenstemming tussen Nederland en Indonesië om gezamenlijk aan de tafel te komen. Hiertoe heeft de heer Oe Thant zich grote inspanningen getroost. Op het moment van schrijven van dit artikel is het niet uitgesloten, dat een dergelijk gesprek tot stand zal komen zonder het stellen van prealabele voorwaarden aan beide zijden. Het is van harte te hopen, dat dit lukt. Men zegt wel eens, dat een dergelijk gesprek geen betekenis kan hebben, indien aan beide kanten, zij het niet naar buiten, toch wordt vastgehouden aan eigen opvattingen. Voor Indonesië betekent dit, dat een gesprek alléén zin heeft op basis van overdracht van bestuur aan dit land en voor Nederland het vasthouden aan het recht van zelfbeschikking. Ik ben het met deze opvatting niet eens. Er zijn zeer goed punten ter discussie te stellen, die verhelderend kunnen werken en die met name de Papoea meer inzicht zullen geven in de mogelijkheden, welke er in de toekomst voor hem bestaan en waar zijn belangen liggen. Een dergelijk gesprek zal in alle rust moeten worden gevoerd en kan niet binnen enkele weken worden afgedaan. Men moet niet vergeten, dat Nederland — zulks is bij meerdere gelegenheden door de Regering uitgesproken — geheel accoord gaat met overdracht aan Indonesië. De Regering verzet zich alleen tegen een dergelijke overdracht, indien deze plaatsvindt tegen de wil van de Papoeabevolking. Hier ligt nu juist een belangrijke taak voor objectieve voorlichting, niet alléén te geven door Nederland, maar ook internationaal. Nederland zal hier geen discriminatie mogen toepassen. Juist hier zal een gesprek goede mogelijkheden kunnen bieden.

Wat duidelijk is gebleken, ook de laatste weken, is, dat de Regering alles in het werk stelt om tot een verantwoorde oplossing van het vraagstuk

Nieuw-Guinea te komen „Het Kabinet”, aldus Prof. De Quay in zijn slotwoord op 3 januari 1962 in de Tweede Kamer: „doet alles en zal alles blijven doen, binnen de grenzen van het mogelijke, om constructief te kunnen bijdragen tot het vinden van een oplossing voor de moeilijkheden, waarvoor het probleem van de toekomst van Nieuw-Guinea ons plaatst. Wij sluiten ons niet af binnen een verongelijkte zelfgenoegzaamheid; wij hebben een beroep gedaan op derde landen en op internationale organisaties. Wij doen dat beroep nog steeds met het doel te bevorderen, dat er een bespreking tot stand kan komen. Nederland jaagt geen materiële voordelen na; het heeft geen koloniale aspiraties; wij gevoelen wezenlijke verantwoordelijkheid — dat wel — voor het volk van Nieuw-Guinea, die wij niet overboord kunnen gooien en die wij niet overboord willen gooien. Wij komen op voor de handhaving van een rechtsorde volgens de tradities van ons volk, waarvoor wij wellicht offers moeten brengen en waarbij het dus niet in de eerste plaats gaat om de belangen van ons zelf. Maar dat is iets, dat wij altijd gedaan hebben en waarin een kleine natie een voorbeeld kan zijn en groot kan zijn”.

DE VERDEDIGING VAN NIEUW-GUINEA

In het Kamerdebat zijn de militaire aspecten, verbonden aan het door Nederland gevoerde beleid, niet aan de orde gekomen. Wel is aan verschillende zijden, zoals door de K.V.P., de afkeuring uitgesproken over de door de politieke leiders in Indonesië, met name door President Soekarno, gevolgde methode van intimidatie, van dreiging met geweld en in het algemeen over de opruiende taal, die de laatste maanden kon worden gehoord. Geweld gebruiken om territoriale aanspraken in de letterlijke zin van het woord meer kracht bij te zetten is altijd verkeerd en de fractie van de K.V.P., evengoed als de andere fracties, hebben dit krachtig veroordeeld. Deze uitspraak gold evenzeer Goa als Nieuw-Guinea.

Over de militaire situatie, d.w.z. over de verdediging van Nieuw-Guinea, indien dit gebied zou worden aangevallen, is in het Kamerdebat, zoals hierboven reeds werd opgemerkt, niet gesproken. Ik geloof op goede gronden. Ook al moge men zich herinneren, dat destijds zekere, zij het vage toezeggingen zijn gedaan, dat het bieden van hulp bij een gewapende aanval niet zou zijn uitgesloten — positieve garanties zijn nimmer verstrekt — wat hier ook van zij, een gedachtenwisseling hierover in het openbaar is zinloos. En ik wil hier aan toevoegen: twijfel is alleszins op zijn plaats, al kunnen zich omstandigheden voordoen, dat Nederland rederlijkerwijs op steun zou mogen rekenen.

Intussen heeft zich het incident voorgedaan in de Etnabaai ten Zuiden van Nieuw-Guinea. De Indonesische Marine heeft getracht een landing, op kleine schaal, maar meer dan een infiltratie, tot uitvoer te brengen. Deze landing is mislukt, dank zij de waakzaamheid en de doelmatigheid van de Nederlandse Marine. Een woord van lof is hier zeker op zijn plaats. Het stemt de Indonesische leiders misschien tot nadenken en het brengt hen wellicht tot het inzicht, dat op deze wijze niet op succes kan worden gerekend. Tevens is hiermede het sprookje uit de wereld geholpen, dat Nederland bij een militair-

re actie zo maar het hoofd zou buigen en Nieuw-Guinea op een presenteerblaadje aan Indonesië zou aanbieden. Dit heeft niets te maken met een geest van Jan Pieterszoon Coen, verre van dat. Internationaal is dit ook niet zo gezien. Het Nederlandse verweer heeft alom een juiste beoordeling gevonden. Misschien heeft dit incident ook zijn goede zijde en levert het een bijdrage om het gezonde verstand te doen zegevieren. Wij weten, dat er wel degelijk stromingen zijn in Indonesië, die, zonder hun claim op Nieuw-Guinea prijs te geven, gaarne met Nederland aan de tafel zouden willen zitten teneinde tot een vreedzame oplossing te komen. De arrestaties in Indonesië van de laatste dagen en het formele protest van Hatta hiertegen zijn duidelijke bewijzen in deze richting.

Tenslotte rijst de vraag, wat zou moeten geschieden, indien onverhoopt een gesprek met Indonesië niet tot stand komt, of mislukt. Het is moeilijk vooruit te zien en de omstandigheden te schetsen, waaronder een dergelijke mislukking aan de dag zou treden. Men kan natuurlijk op grond van de artikelen 34 en 35 van het Handvest van de V.N. een klacht indienen bij de Veiligheidsraad, of bij de Algemene Vergadering. Daartoe bestaat alle reden, reeds nu, op grond van de feiten, die hebben plaatsgevonden. Dit vandaag te doen verdient mijns inziens geen aanbeveling. Tot het uiterste zal ernaar moeten worden gestreefd een gesprek met Indonesië tot stand te brengen. Dit is ook het beleid van de Regering. Dit is ook het beleid van Oe Thant en Amerika. Een klacht bij de Verenigde Naties heeft dan ook niet plaatsgevonden. Het is overigens niet uitgesloten, dat zulks straks wel het geval zal zijn, maar het behoeft wel nauwelijks te worden gezegd, dat dit de sfeer van een mogelijk gesprek niet ten goede zou komen. Wat overigens van een klacht voor de Verenigde Naties kan worden verwacht, is nog niet geheel duidelijk. De ervaringen in deze zijn weinig hoopgevend.

Ook al bestaat er, hoe kan het anders, wel verschil van opvatting in K.V.P.-kringen ten aanzien van het gevoerde en nog te voeren beleid, dit neemt niet weg, dat het in de meeste gevallen eerder een kwestie van nuancering is, dan dat er sprake is van een fundamenteel meningsverschil. De K.V.P.-fractie van de Tweede Kamer plaatst zich achter het regeringsbeleid, omdat zij de overtuiging is toegedaan, dat onder de huidige omstandigheden en met de kennis van zaken van vandaag, een juiste politieke lijn wordt aangehouden. De bereidheid afstand te doen van Nieuw-Guinea en het zoeken naar een verantwoorde oplossing voor de toekomstige status van dit gebiedsdeel, indien maar enigszins mogelijk gezamenlijk met Indonesië, als ook de bereidheid de kwestie Nieuw-Guinea internationaal te bezien en geen oplossing meer na te streven op het Nederlandse vlak alléén, is een goed en duidelijk beleid. Een gesprek met Indonesië kan zeker mogelijkheden bieden het conflict te beëindigen. Mocht dit nader overleg onverhoopt mislukken, dan zal de koers opnieuw moeten worden bepaald.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS. J. M. AARDEN
DR. L. A. H. ALBERING, DRS. M. VAN AMELSVOORT, DRS. A. W. H. J. QUAEDVLIEG
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 15

FEBRUARI

NUMMER 12

Er zijn weer Statenverkiezingen

DOOR Dr. L. A. H. ALBERING

HET is een algemeen bekend feit dat de verkiezingen van de leden der Provinciale Staten in het algemeen minder belangstelling trekken dan die van de leden der gemeenteraden en aanmerkelijk minder dan die van de Tweede Kamer. Een N.I.P.O.-onderzoek van enkele jaren geleden heeft dit verschil in belangstelling dan ook duidelijk gedemonstreerd.

Van een felle propaganda-activiteit is bij de Statenverkiezing als regel geen sprake. Ook de pers vertoont een geringere belangstelling voor deze regionale verkiezingen. Bij de uitslag der Statenverkiezingen blijkt het aantal der niet-opgekomen kiezers en kiezeressen en het aantal ongeldige stemmen (waaronder dus ook de blanco-stemmen) steeds groter dan bijvoorbeeld bij de Kamerverkiezingen.

Deze geringere belangstelling geldt niet gelijkelijk en overal voor de aanhang van alle politieke partijen. In de zuidelijke provincies was zij steeds in mindere mate aanwezig dan elders. In deze in grote meerderheid katholieke provincies ligt bij de provinciale verkiezingen een reële mogelijkheid om Statenkringsgewijze een vertegenwoordiging te kiezen, die zowel het regionale gevoel bevredigt als de maatschappelijke verscheidenheid der bevolking demonstreert. Het grote aantal Statenleden, dat de K.V.P. in Brabant en Limburg weet te kiezen, brengt met zich mee een vrij nauwe verbondenheid tussen kiezers en gekozenen. Gekozenen die in het maatschappelijk leven dezer gewesten, in het katholieke organisatieleven tevens een rol van betekenis spelen en regionaal een algemene bekendheid genieten. Buitenstaanders hebben dus weinig kans. Een gevolg hiervan is, dat bijv. de P.v.d.A. met haar kandidaten aanmerkelijk minder succes heeft dan bij de Kamerverkiezingen. Deze sfeer in de zuidelijke provincies is in meerdere of mindere mate ook steeds aanwezig in provincies of delen van provincies, die in zeer belangrijke mate een katholieke bevolking hebben.

In het N.O. van ons land, waar het aantal katholieken gering is, moge de animo voor de verkiezingen der Provinciale Staten beperkt zijn, de trouw

aan de partij met name is ook bij deze verkiezingen zo groot, dat een gunstige uitslag regel is. In de levensbeschouwelijk verdeelde provincies blijkt de uitslag der Provinciale Statenverkiezingen over het algemeen eveneens gunstig te zijn geweest, ook al omdat de beperkte propaganda bij andere partijen en de geringere bekendheid van haar kandidaten, vergeleken bij die der Kamerverkiezingen, de aantrekkingskracht van die partijen niet zo groot doet zijn.

Konkluderend kan men op grond van het bovenstaande stellen, dat de Provinciale Statenverkiezingen voor de K.V.P. als regel een gunstig verloop zullen hebben. Dat is dan ook bij herhaling gebleken.

Uitzondering vormen in enkele verkiezingsjaren bepaalde provincies, waarin dissidenten-groeperingen optraden.

Zoals gezegd is de belangstelling der kiezers voor de verkiezingen van de Provinciale Staten kleiner dan voor andere verkiezingen. Dat blijkt zoals gezegd ook uit hun deelname aan die verkiezingen en het aantal ongeldige — waaronder blanco — stemmen. Als voorbeeld moge ik de Statenverkiezingen van 1954 noemen, toen 10% der kiezers niet of ongeldig stemde. Daartegenover staat het jaar 1956, waarin Kamerverkiezingen werden gehouden en waarin dit percentage beperkt bleef tot 6,5. Het aantal randkiezers of de zgn. floating-group is dus bij de Statenverkiezingen — dat blijkt ook in andere jaren — kleiner dan bij landelijke verkiezingen. Deze kiezers zijn het, die vooral gevoelig zijn voor de politieke conjunctuur, voor een intensieve propaganda, voor de aktie van partijen die een gooi doen naar de stem van diegenen, die van huis uit eigenlijk bij een andere partij thuis horen. Dat zijn met name de Partij van de Arbeid, die als doorbreekpartij aanhang poogt te verkrijgen in het katholieke en protestants-christelijke kamp, overigens hoofdzakelijk in de kringen der arbeiders, en de V.V.D., die zonder doorbraakpartij te zijn in de orthodoxe zin van het woord, toch ook wil doorbreken in het protestantse en katholieke volksdeel. In protestantse kring heeft deze partij overigens een belangrijke aanhang in de groepering der vrijzinnigen, ik bedoel de kerkelijk vrijzinnigen. Politieke vrijzinnigheid en kerkelijke vrijzinnigheid gaan heel vaak samen.

Hoe betrekkelijk beperkt in Nederland het aantal randkiezers ook moge zijn, toch is het ontbreken van een deel dezer groep bij de Statenverkiezingsuitslagen niet zonder belang. In het bijzonder voor wat de resultaten van de K.V.P. aangaat; zoals gezegd zijn deze bij de verkiezingen van de Statenleden steeds gunstig geweest. Katholieke randkiezers zijn immers onder bepaalde omstandigheden potentiële kiezers van P.v.d.A. en V.V.D. Omgekeerd zijn de uitslagen voor de P.v.d.A. minder gunstig. Ook in het jaar 1958, toen de laatste verkiezingen voor Provinciale Staten werden gehouden, was de uitslag voor de K.V.P. zeer gunstig. In dat jaar behaalde zij zelfs een percentage, dat hoger was, dan ooit bij welke verkiezingen dan ook bereikt werd.

De Statenverkiezingen van 1958 droegen wel een zeer bijzonder karakter. Ook in dat jaar hadden de onderscheidene politieke partijen een kalme en beperkte verkiezingscampagne gevoerd, beperkter nog dan bij eerder gehouden Statenverkiezingen sedert de bevrijding. Ook in dat jaar schénen de

kiezers nauwelijks belang te stellen voor de komende verkiezingsdag. Deze schijn was echter bedriegelijk. Want zo kalm en ongemotioneerd als de weken voor de verkiezingen en de verkiezingsdag zelf verliepen, zo spannend was de avond van de verkiezingsdag, toen geleidelijk aan de uitslagen van gemeenten en provinciën bekend werden. Het jaar 1958 bracht Nederland een spectaculaire verkiezingsuitslag, even spectaculair als die we bij de Kamerverkiezingen van 1952 mochten ervaren, toen sociale onrust als gevolg van de moeilijkheden der na-Korea-periode de katholieke en protestants-christelijke volkspartijen verliezen bracht en belangrijke winst voor de P.v.d.A. Even opvallend ook als in 1956, toen de P.v.d.A. opnieuw winnares was door opnieuw zetelwinst op de protestantse partijen en op de communisten, waarbij de opvallend gunstige uitslag van de K.V.P. zelfs onvoldoende aandacht kreeg. Nu, in 1958, een grote nederlaag voor de P.v.d.A., vergeleken bij 1956, een sterke winst voor de V.V.D. en opnieuw een recorduitslag voor de K.V.P.

Deze merkwaardige uitslag van de Statenverkiezingen gaf haar meer dan anders het karakter van een landelijke politieke krachtmeting. Dit karakter werd tevens aangeduid door het percentage der geldig uitgebrachte stemmen, beter gezegd het percentage der niet opgekomen kiezers en der ongeldige, waaronder blanco, stemmen. In de aanvang van mijn artikel vermeldde ik reeds, dat dit percentage bij de Statenverkiezingen veelal aanmerkelijk groter is dan bij de Kamerverkiezingen. Ik noemde het percentage van 10 bij de Statenverkiezingen van 1954 en van slechts 6,5 bij de Kamerverkiezingen van 1956. Dit percentage bedroeg bij de Statenverkiezingen van 1958 rond 8,9. Het was dus aanmerkelijk hoger dan in 1954. Meer raadkiezers brachten dus hun stem uit en deze zijn vooral ten goede gekomen aan de V.V.D.

De verkiezingsuitslag van de Staten van 1958 demonstreerde dus een politieke sfeer, die sterk afweek van 1956, toen de P.v.d.A. de grote winnares was en de protestanten en communisten de verliezers. De positie van de K.V.P. was in beide verkiezingsjaren sterk. Deze sfeer bleek bij de gemeenteraadsverkiezingen in hetzelfde jaar niet veranderd te zijn: de P.v.d.A. bleef de verliezende partij en de V.V.D. de winnende.

Ter beoordeling van de huidige politieke verhoudingen, die ongetwijfeld bij de a.s. Statenverkiezingen een rol van betekenis spelen — de herinnering aan de spectaculaire uitslag van 1958 is nog niet vervaagd — is het uiteraard van belang de uitslag van de jongste Kamerverkiezingen (in 1959) in het oog te vatten en deze te vergelijken met die der Statenverkiezingen van het jaar ervoor, teneinde de ontwikkeling der politieke situatie vast te stellen. En tenslotte zal het van betekenis zijn met het oog op de komende Statenverkiezingen een poging te wagen om de ontwikkeling sedert 1959 te bezien.

Allereerst echter de niet verwachte situatie bij de Statenverkiezingen van 1958. De situatie, die de K.V.P. een recorduitslag schonk, die de P.v.d.A. een gevoelige nederlaag te slikken gaf en de V.V.D. een grote winst verleende.

Toch had men een ongunstige uitslag van de P.v.d.A. kunnen voorzien: het resultaat van de „ideeënbus der democratie” was voor de socialistische partij niet hoopvol geweest, het toonde aan dat vele aanhangers van de

P.v.d.A. het in verschillend opzicht niet eens waren met het beleid van hun partij; ook was er sprake van een verminderde goodwill van enige socialistische leiders. De middengroepen in de P.v.d.A. lieten haar in de steek; zij kozen de V.V.D. en ten dele versterkten zij de protestants-christelijke partijen, die een enigszins hoger percentage stemmen bereikten dan in 1956.

Terwijl de P.v.d.A. zich enerzijds al schikte in een consolidatie van haar verlies bij de gemeenteraadsverkiezingen van hetzelfde jaar en anderzijds merkwaardige stunts verzon in de landspolitiek om het getij te keren, was de V.V.D. vol kracht actief om haar grote winst veilig te stellen en deze nog te vergroten „in naam der vrijheid”, een leuze die inderdaad weerklink had gevonden.

Zoals het meer gaat in dergelijke omstandigheden, ging het ook bij de gemeenteraadsverkiezingen. Deze verkiezingen verscherpten nog het beeld van de Statenverkiezingen. De P.v.d.A. liep nog verder achteruit, de V.V.D. won opnieuw in niet onbelangrijke mate. Op een winnend paard wordt nu eenmaal graag gewed.

De door de P.v.d.A. verwekte crisis einde 1958 was mede een gevolg van haar stemmenverlies bij de beide verkiezingen van dat jaar. Zij veroorzaakte die crisis ongetwijfeld ook om tot 1960 oppositie te kunnen zijn en op die wijze zich bij de volgende Kamerverkiezingen van haar nederlaag te kunnen herstellen. De woede van mr. Burger over de vervroegde verkiezingen van 1959 was, in dat licht gezien, dan ook geheel verklaarbaar.

Het beleid der socialistische partij was inmiddels gewijzigd, de linkse richting kreeg de boventoon. Vandaar haar eerste inzet van de propaganda „naar links, tegen een rechts Kabinet”. Maar al gauw werd dit „naar links” geschrapt, wellicht om nog een deel van de naar de V.V.D. overgelopen aanhang terug te winnen. Maar al werd de leus geschrapt, de richting bleef links. Blijkbaar verzoende de partij zich tenslotte met de gedachte, dat de „conservatieven” in haar gelederen — en niet alleen de middengroepen — de V.V.D. zouden blijven steunen. Hetgeen dan ook gebeurd is.

Ook voor deze verkiezingen waren natuurlijk prognoses opgesteld. Men verwachtte vrij algemeen een zeker herstel van de P.v.d.A. (Het waren tenslotte geen Statenverkiezingen, maar landelijke verkiezingen met een grote propaganda-activiteit.) Als gevolg van het herstel rekende men op een beperktere winst van de V.V.D. En de K.V.P.? Wel haar papieren schenen zeer gunstig te staan.

Het resultaat was anders: de K.V.P. bereikte weliswaar hetzelfde zeteltal als in 1956, de P.v.d.A. gaf herstel te zien, maar bij de communisten was — gevolg van onderlinge strijd — het zetelverlies veel groter dan men verwacht had. Terwijl, ook onverwacht, de groei van de V.V.D. zich opnieuw voortzette.

Een zekere vrijheidsdrang in politicus was ongetwijfeld mede oorzaak, dat het percentage der K.V.P. iets beneden dat van 1956 bleef, waarbij tevens een bepaalde geloofsafval en een groeiende onkerkelijkheid een rol speelde. Daarbij speelt de ontwikkeling van de nieuwe industriegebieden in katholieke centra een rol van betekenis. Factoren die een winst voor de K.V.P. in de weg staan. De tienduizenden voorkeurstemmen voor mr. Van

Rijckevorsel hebben de K.V.P. ongetwijfeld voordeel gebracht. Al met al bleef ook nu weer de katholieke partij een constante groepering, een hecht blok, dat sedert 1918 van al de politieke partijen de geringste schommelingen vertoonde. En dit ondanks het feit, dat zij bijna altijd medeverantwoordelijkheid droeg in de regering.

Bij de protestantse groeperingen daarentegen is een teruggang te constateren, die in 1958 even werd opgehouden, maar zich in 1959 opnieuw voortzette. Onze „protestantse natie”, welke term vroeger bij herhaling werd gebruikt, demonstreerde zich bij de verkiezingen van 1959 met een stemmenpercentage lager dan ooit. De drie christelijke partijen behaalden in dat jaar $14 + 12 + 3 = 29$ zetels, nog geen vijfde deel van het totaal. Steeds meer protestanten stemmen op andere partijen. Onder hen zullen talrijke conjunctuurkiezers zijn.

Deze conjunctuurkiezers bepalen de spectaculaire verkiezingsuitslagen. De Drees-overwinning van 1952 was daarvan een demonstratie, evenals de overwinning van de P.v.d.A. in 1956, ten koste van protestanten en communisten, en nu weer de grote winst van de V.V.D., die de P.v.d.A. praktisch van haar middengroepen beroofde, maar ook een aantal stemmen van socialistische arbeiders trok, zomede stemmen uit het christelijke en katholieke kamp.

Natuurlijk zal de winst van een partij als de V.V.D. niet alleen een politiek conjunctuurverschijnsel demonstreren. De groeiende onkerkelijkheid in protestantse kringen, geen politiek verschijnsel, vormt mede een bijdrage tot de groei van de V.V.D. Hier vallen dus christelijke kiezers af, die tot vrijzinnige kiezers worden, zoals dit in beperkte mate ook wel in katholieke kring voorkomt. Deze kiezers worden of aanhangers van de V.V.D. of van de P.v.d.A. De floating-vote, die daarbij tevens optreedt, bestaat in Nederland al vele tientallen jaren; maar de laatste tijd treedt zij duidelijker naar voren. Een demonstratie daarvan is de grote aanhang van de beide „vrijzinnige” partijen. P.v.d.A. en V.V.D. samen bezitten thans 67 van de 150 Kamerzetels. In 1956 waren dat nog 62 of 45 in de Kamer van 100. In 1952, 1948 en 1946 was het gezamenlijk zeteltal resp. 39, 35 en 35. Cijfers die van belang zijn bij de beoordeling van het stemgedrag der Nederlanders.

En nu staan wij weer voor verkiezingen. Weliswaar geen Kamerverkiezingen, maar toch verkiezingen, waarbij de politieke landelijke machtsverhoudingen een rol van betekenis gaan spelen. Heeft de heer Burger enkele weken geleden niet gezegd dat het landelijke politieke beleid en met name het Nieuw-Guinea-beleid de inzet zou zijn der Statenverkiezingen?

In zekere zin is dit te betreuren. Immers de betekenis van de provinciale politiek en het provinciaal bestuur neemt toe. De betekenis ervan en de omvang. De wijziging van de provinciewet, door de Tweede Kamer aangevaard, legt daarvan ook een, zij het nog bescheiden, getuigenis af. De Provinciale Statenverkiezingen zouden als zodanig een grotere belangstelling verdienen, ook al omdat daarmee de kiesmannen en -vrouwen voor de Eerste Kamer der Staten Generaal worden verkozen. Met name in de randprovincies is er dan ook terecht van een verdiende belangstelling sprake.

Desondanks — zoals gezegd — zullen de Statenverkiezingen wederom ook een landelijke krachtmeting vormen, zonder exorbitante verkiezingspropaganda en daardoor wellicht een zuiverder beeld vormend van de politieke verhoudingen in het land.

Die verhoudingen worden nu voor een belangrijk deel bepaald door het politiek beleid en de maatschappelijke, politieke en geestelijke ontwikkeling van het volk.

In mijn verdere betoog zie ik dus af van de eigen sfeer der Statenverkiezingen met de als gevolg daarvan afwijkende resultaten vergeleken bij de Kamerverkiezingen en beperk ik mij tot de landelijke politieke situatie in het land, die mee van invloed is op de uitslag, zoals zij dat in 1958 wel heel nadrukkelijk was.

En dan begin ik bij de positie van de V.V.D. De grote winnares bij twee verkiezingen in 1958 en de Kamerverkiezingen in 1959. Deze laatste waren voor haar de meest succesvolle; immers bij de Kamerverkiezingen van 1956 behaalde zij 8,77% der stemmen, in 1958 bij de Statenverkiezingen 11,4% en in 1959 was dat percentage gestegen tot 12,22. Hierbij moet echter vermeld worden, dat de verdere groei der liberale partij zich niet overal heeft voortgezet. In Drenthe, Friesland en Overijssel was er zelfs sprake van een kleine achteruitgang bij 1958.

Wat was de aantrekkingskracht der V.V.D.? Op de eerste plaats, dat zij niet met de P.v.d.A. aan een regeringscombinatie wilde deelnemen, wat haar goodwill versterkte tegenover de minder gunstige mentaliteit in vele kringen met betrekking tot de P.v.d.A. Vervolgens de vrijheidsgedachte die zij stelselmatig predikte en tenslotte de belastingverlaging die zij met grote nadruk aankondigde, indien zij in het Kabinet vertegenwoordigd zou zijn.

Nu kan het geen verwondering wekken, dat het beleid der nieuwe regering een voortzetting was van de vorige kabinetten, waartegen de meer links geworden P.v.d.A. juist bezwaren had gemaakt. Wezenlijke veranderingen — de vrijere loonvorming was in 1956 al door Suurhoff beproefd — traden niet op, behalve het feit dat Nieuw-Guinea uit de ijskast werd gehaald en een nieuw beleid te dien aanzien, met behoud van het uitgangspunt van het zelfbeschikkingsrecht, werd gevoerd. En de belastingverlaging, die wel spoedig werd toegezegd, moest op haar uitvoering wachten tot juli 1962. Voor de V.V.D.-aanhang, die vooral op deze verlaging — en op korte termijn — uit was, een moeilijk te verteren geval. Het roer, dat naar de mening der V.V.D. al zovele jaren om moest, is niet wezenlijk omgegaan. Hoe kon het ook anders, daar talrijke ministers uit vorige kabinetten ook in dit kabinet zitting namen. Als ze werkelijk het roer hadden omgegooid, dan zouden zij in vroeger jaren wel sterk onder de dwang van de P.v.d.A. hebben geleefd.

Voor de trouwe V.V.D.-aanhang is er dus geen reden om bijzonder verheugd te zijn over het beleid van de regering — de kinderbijslagwet is in die kring beslist niet populair, de P.B.O. evenmin — voor de pas verworven aanhang uit de P.v.d.A. ligt de zaak anders. Verlies van betekenis verwacht ik voor de V.V.D. dus niet. Een kans op meerdere winst is zelfs niet uitgesloten, hoewel het merkwaardig blijft, dat in 1959, zoals ik reeds vermeldde, in een aantal provincies achteruitgang vergeleken bij 1958 was geboekt.

Als ik de positie der K.V.P. naga, dan zie ik geen groot verschil van sfeer vergeleken bij de achter ons liggende jaren. Van ontevredenheid over het beleid-De Quay kan niet gesproken worden. Het algemeen welvaartsbeleid, het vasthouden der prijzen met name, de belangrijke loonsverhogingen, verbeteringen in de regeling der invaliden, de voorgenomen ruime uitbreiding van de A.O.W.-uitkeringen, de kinderbijslagregeling van de zelfstandigen, de overeenstemming van de minister van landbouw met het Landbouwschap, het waren allemaal uitingen van een beleid, waaraan de K.V.P.-fractie in sterke mate heeft meegewerkt en die tot tevredenheid konden stemmen. Het ontwerp-Mammoetwet is in katholieke kring op positieve wijze tegemoet getreden. Het Europese beleid heeft instemming verworven en in een zeer brede kring ook het Nieuw-Guinea-beleid.

Natuurlijk heeft dit Kabinet ook fouten gemaakt, vooral in de beginperiode, maar het totaalbeeld wordt door de katholieken naar mijn mening als gunstig gezien. Met als uitzondering het woningbeleid, dat ook door de katholieke fractie bij herhaling zeer kritisch werd en wordt beoordeeld, als gevolg waarvan het vorig jaar een ombuiging tot stand kwam. Opnieuw ligt nu de situatie moeilijk. Ook het salarisbeleid en het georganiseerd overleg ontmoet ernstig bezwaar bij de ambtenaren, met erkenning overigens van het belangrijk bedrag van 270 miljoen gulden, dat dit jaar meer voor de ambtenaren ter beschikking komt.

Het bovenstaande zou moeten voeren tot de gedachte dat de uitslag van de a.s. Statenverkiezingen voor de K.V.P. gunstig zal zijn. Maar dan vergeet men een aantal factoren, die een dergelijke uitslag ongunstig kunnen beïnvloeden. Tot die factoren behoren de industrialisatie en de daarmee gepaard gaande wijzigingen in de maatschappelijke en godsdienstige structuur, het losmaken van oude banden, de import van noorderlingen met name in het industrialiserende Brabant, de in verhouding minder sterke groei der katholieke bevolking vergeleken bij enkele tientallen jaren geleden, waarvan nu de gevolgen merkbaar worden. Daarbij komt nog de faktor welvaart, die een materialiserende invloed uitoefent en dus de positie van een „beginsel”partij niet versterkt. Tenslotte — voor Limburg van belang — het meedoen nu van de V.V.D. ook in die provincie aan de Statenverkiezingen.

Deze en soortgelijke factoren zijn ook van belang voor de beide protestantse partijen, die bovendien — in tegenstelling tot de K.V.P., welke positie de laatste jaren zeer sterk was — een voortdurende geleidelijke achteruitgang hebben geboekt, met uitzondering van de Statenverkiezingen van 1958. Maar bij de A.R. is er bovendien de crisis tussen partij en fractie geweest, toen minister Van Aartsen werd heengezonden en met hem het Kabinet. De crisis is men weliswaar te boven gekomen, toen het kabinet-De Quay terugkwam. Maar de napijn zal nog niet geheel vergeten zijn.

Met name de positie van de P.v.d.A. na de Statenverkiezingen zal belangwekkend zijn. Waardoor kon deze partij zich in 1959 herstellen? Op de eerste plaats door de enorme verliezen van de communisten, die het verlies van de P.S.P.-stemmen compenseerden. Als de socialistische partij niet een linkse koers was gaan varen, dan zou het verlies aan de P.S.P. nog groter zijn geweest. Op de tweede plaats kwam de partij op gelukkige wijze aan

haar 48e zetel. Daardoor bleef het verlies vergeleken bij 1956 tot twee zetels beperkt. Want het staat wel vast, dat sedert dat jaar een stemmental ter waarde van meer dan drie zetels aan de V.V.D. moest worden prijsgegeven.

Maar de P.v.d.A. is sedert 1959 oppositie geweest. Zij heeft geen gelegenheid onbenut gelaten om die positie te gebruiken, om dus de regering te attaqueren, om haar fouten en zwakheden zo openlijk mogelijk te etaleren. Maar die etalage, lang niet altijd taktisch opgezet, heeft niet verhinderd, dat het volk de stijging van de welvaart aan de lijve heeft ondervonden. De conjunctuur is tot dusverre niet gunstig geweest voor de oppositiepartij. Men zou dan ook de gedachte van mr. Burger om het Nieuw-Guinea-beleid als de inzet voor Provinciale Statenverkiezingen te beschouwen een politieke stunt kunnen noemen, die voor de partij zelve, gelet op haar beleid en de mentaliteit van het volk, risico's met zich mee brengt. Tenzij men van deze gedachte afstapt, zal de ontwikkeling van het Nieuw-Guinea-vraagstuk het resultaat van deze inzet in belangrijke mate beïnvloeden. Waarbij het dus de vraag zal zijn, hoe het volk het komende beleid terzake van de regering zal beoordelen en het beleid van de verschillende partijen. Zoals de zaak nu ligt is het risico voor de P.v.d.A. naar mijn mening niet gering.

Rapport van de Commissie-Petit over:

Kunstmatige inseminatie bij de mens

DOOR Mr. J. LEYTEN

IN „Socialisme en Democratie”, maandblad van de Partij van de Arbeid, aflevering juli/aug. 1958, wordt op basis van het zuilensysteem binnen de Partij van de Arbeid ruime aandacht gewijd aan het onderwerp: „Kunstmatige inseminatie bij de Mens”. A. Hijmans, L. M. de Rijk (sinds kort hoogleraar te Nijmegen) en H. B. J. Waslander geven achtereenvolgens hun protestants-christelijke, (rooms-) katholieke en humanistische visie.

In de aanvang van het zeer belangwekkende artikel van Hijmans, treft men de volgende passage aan:

„en men past inseminatie toe in geval van een huwelijk, dat reeds geruime tijd kinderloos gebleven is, en indien de beide gehuwden, vurig verlangend naar een kind of kinderen, bereid zijn de inseminatie in hun huwelijksverhouding te aanvaarden. Met opzet wordt hier gesproken van: bereid zijn te aanvaarden, want de procedure der inseminatie is voor hen beiden, man en vrouw, een preciaire zaak, die in psychologische zin voor velen niet makkelijk is te verwerken”...

Het op verzoek van het Bestuur van het Centrum voor Staatkundige Vorming, door de Commissie-Petit, waarvan de schrijver dezer samenvatting secretaris was, uitgebrachte rapport „Kunstmatige Inseminatie bij de Mens; Wenselijkheid en Wettelijke Maatregelen”, dat op een van de laatste dagen van het verscheiden jaar het licht zag, bevat ten aanzien van de aangehaalde passage uit het artikel van Hijmans eensdeels wezenlijke critiek, anderzijds volledige instemming.

Laat mij beginnen met het instemmende gedeelte. Dit betreft de geciteerde passage, waar zij spreekt van een zowel voor man als vrouw psychologisch moeilijk te verwerken procedure, die de kunstmatige inseminatie is. Het woord „procedure” met betrekking tot de kunstmatige inseminatie is even juist als veelzeggend: het duidt op een a-spontaneïteit, daar waar naar heersende opvattingen, welke niet van vandaag of gisteren zijn, de akt — om dat misbruikte woord maar eens te bezigen —, welke tot de schepping van het kind kan leiden, in pure wederzijdse spontaneïteit zijn wezenlijke

waarde en zijn bekroning vindt. Terecht wordt dan ook gerept van een bereidheid tot aanvaarden, hetgeen allerlei voor-overwegingen impliceert, die moeizaam tot een conclusie leiden. Maar *man en vrouw*, die tot kunstmatige inseminatie overgaan, waren tenminste *in staat te voren* een moeizaam verkregen bereidheid te bereiken — al kan zo iets later toch nog tot onderlinge moeilijkheden leiden, juist wegens die moeizame bereidheid om een procedure te volgen, daar waar een formele procesgang beslist misplaatst is.

Het uit de kunstmatige inseminatie geboren kind echter, zal uiteraard alleen post factum tot een aanvaarding *kunnen* komen en het heeft dus zin er op te wijzen, dat ook dit kind en *bijzonder* dit kind later psychologische verwerkingsmoeilijkheden kan krijgen, die wegens het voldongen karakter van het feit, heviger en intenser kunnen zijn.

Daarom heeft de Commissie-Petit, hoewel haar slechts de vraag voorgelegd was naar de wenselijkheid van *wettelijke* maatregelen, van haar dus een *juridisch* betoog werd verwacht, gemeend de grenzen van haar opdracht te mogen overschrijden — en het bestuur heeft die handelwijze gebillijkt — door in een uitvoerige bijlage van de hand van het Commissielid Prof. Dr. K. J. M. van de Loo het juridisch betoog van de Commissie van psychologische kanttekeningen te voorzien (pag. 38-60). Om der wille van de overzichtelijkheid zijn deze kanttekeningen apart opgenomen maar het hoeft wel geen betoog dat zij op de juridische gevolgtrekkingen van het rapport grote invloed hebben uitgeoefend. Die kanttekeningen demonstren de instemming van de Commissie met wat Hijmans in zijn aangehaalde passage omtrent de psychologische verwerkingsmoeilijkheden voor man en vrouw opmerkt, aangevuld met beschouwingen omtrent de psychologische situatie van het kind, dat uit kunstmatige inseminatie werd geboren.

In zijn slotopmerking betuigt Prof. v. d. Loo zijn instemming met een merkwaardig woord van zijn huidige collega Prof. Ruygers, uit 1956: „Ik geloof dat dit weten (sc. omtrent het erotische en het sexuele) beter niet primair wordt opgebouwd langs ethische beschouwingen over geoorloofde of ongeoorloofde gedragingen, maar eerder langs psychologische beschouwingen, die eerst wat er gebeurt begrijpelijk maken. De ethische norm rijst daar van zelf uit op en wordt door de bredere context aannemelijker.”

De aanvaarding van dit inzicht is van het grootste gewicht geweest èn voor de opbouw èn voor de conclusies van het juridische rapport, immers de Commissie ging er van uit, dat haar juridische normen een houvast en steunpunt moesten vinden in ethische normen. Die normen werden echter niet als een aantal ge- en verboden vooropgesteld, maar ontleend aan en gevonden uit de psychologische beschouwingen over de kunstmatige inseminatie.

Wij komen nu aan het punt in het citaat van Hijmans ten aanzien waarvan de Commissie wezenlijke kritiek heeft laten horen. Het betreft de generaliserende motivering (en excusering, misschien zelfs poging tot rechtvaardiging) van de toepassing van de kunstmatige inseminatie. Kunstmatige inseminatie toegepast in een huwelijk dat reeds geruime tijd kinderloos is gebleven, in welk huwelijk de ouders beiden vurig naar een kind verlangen, kan — mits de ouders het met elkaar eens geworden zijn — een begrijpelijke zaak

zijn. Maar dan moeten toch direct twee opmerkingen volgen die men in het rapport — breder uitgewerkt — zal terugvinden:

1. Men kan en mag een verschijnsel niet aanvaarden op grond van het aanvaardbare of zelfs edele motief waardoor zij die het verschijnsel toepasten werden bewogen. Een zelfde probleem doet zich voor bij de euthanasie en vaak ook bij de kunstmatige kinderbeperving. Men zal de moed moeten kunnen opbrengen — en het odium van dogmatisme op zich moeten nemen — om te blijven vaststellen, dat het primair gaat niet om de motivering van de daad bij de subjecten, maar om de geoorlooftheid en de ongeoorlooftheid van de daad op zich.
2. Zelfs als men de fout zou maken het motief als beslissende factor te aanvaarden, zou men toch de realiteit op moeten brengen te overwegen, of dit aanvaardbare motief nu èn in de toekomst met kracht van menselijke zekerheid als *alleen*voorkomend zou kunnen worden beschouwd.

Het strafrecht met name stelt niet alle ongeoorloofde daden strafbaar. Het kijkt naar schending der publieke orde, naar benadeling van het maatschappelijk leven. Op die grond zou men er toe *kunnen* (niet *moeten*) komen de kunstmatige inseminatie niet strafbaar te stellen (ook al was men overtuigd van het in zich ongeoorloofde daarvan) indien alleen aanvaardbare of nog sterker: bewonderenswaardige motieven daartoe konden leiden. Zodra deze niet meer alleen als mogelijkheid voorhanden zijn valt deze algemene strafuitsluitingsgrond — resulterende in een niet strafbaarstelling — absoluut weg. Het strafrecht is namelijk niet in staat en wil ook niet pretenderen de motieven der mensen te doorgronden.

En het is in het geval van kunstmatige inseminatie al wel heel duidelijk, dat het door Hijmans aangegeven motief wel het eerst voor de hand liggende kan zijn, maar geenszins bij uitsluiting het enige. Strafrechtelijke aanvaarding van de kunstmatige inseminatie, die uiteindelijk, in strijd met het wezen en de bedoeling van het recht, een vrijbrief zou geven voor de toepassing ervan op ongelimiteerde schaal — zou kunnen leiden en zal onherroepelijk leiden tot toepassing op grond van motieven die verre van aanvaardbaar zijn — zowel in zich als in hun resultaat. Het rapport geeft hiervan enige voorbeelden en verwijst verder naar litteratuur die er niet om liegt. Wie enige fantasie heeft — en daarom kan men in deze het best terecht bij de romanschrijvers — begrijpt dat verwekking van kinderen door kunstmatige inseminatie (met handhaving van „resultaatloze” sexuele omgang tussen man en vrouw) kan worden „gesystematiseerd” zowel in individueel als in collectief verband.

Wanneer men dus een aanvaardbaar motief vermeldt als Hijmans doet, mag men niet doen alsof de zaak hiermede afgedaan is. Men denke maar even aan het feit dat Hijmans uitgaat van het verlangen van *beide* ouders om een kind te hebben. Is het soms niet zeer wel mogelijk dat dit verlangen slechts bestaat bij een van de ouders althans in die mate, dat men daartoe bereid is tot kunstmatige inseminatie over te gaan? En als dat zo is, zal dan de druk op de andere ouder uitgeoefend — zeker als de k.i. een strafrechtelijk niet verboden handeling blijft — niet tot ongewenste gevolgen leiden zowel wanneer deze voor de druk bezwijkt als wanneer hij of zij er weerstand aan biedt?

Op grond van het bovenstaande kwam de Commissie-Petit tot de gevolgtrekking dat met betrekking tot de kunstmatige inseminatie allereerst een taak bestaat op strafrechtelijk terrein. Zij heeft dientengevolge een voorstel gedaan tot het invoeren van een tweetal strafbepalingen.

Allereerst wordt — overeenkomstig de wetssystematiek gebezigd bij de strafbare kunstmatige vruchtafdrijving van artikel 251 bis Sr. — strafbaar gesteld, wie een vrouw in behandeling neemt of een behandeling doet ondergaan, te kennen gevende of de verwachting wekkende, dat daardoor langs kunstmatige weg zwangerschap kan worden veroorzaakt.

De Commissie was namelijk van mening, dat, afgezien van de vraag bij wie de zwaarste verantwoordelijkheid ligt voor toepassing of ondergaan der kunstmatige inseminatie, uit praktische strafrechtsoverwegingen het best kan worden uitgegaan van strafbaarheid van degene die de middelen en de kennis heeft (of — niet te vergeten — voorwendt te hebben) om kunstmatige inseminatie mogelijk te maken.

Het tweede artikel stelt strafbaar de man die zijn semen ter beschikking stelt, wetende of kunnende vermoeden, dat daarmee gepoogd zal worden kunstmatig een kind te verwekken bij een andere vrouw dan zijn echtgenote.

Wat dit tweede artikel aangaat, de Commissie zag heel goed in, dat de opspoorbaarheid van dit vergrijp op vele moeilijkheden zal stuiten en dat het „Dunkelziffer” dientengevolge een hoog percentage zal inhouden. Hoewel het overweging verdient een feit niet strafbaar te stellen als er slechts een zeer geringe kans is op ontdekking (ook al acht men het feit strafwaardig) meende de Commissie toch tot opneming van dit artikel te moeten adviseren, mede omdat aldus reeds bij voorbaat paal en perk gesteld kan worden aan het bij ons te lande waarschijnlijk nog niet bestaande, maar elders reeds ingevoerde instituut van zaadbanken, waar echtgenoten tegen betaling een keus kunnen doen uit te voren ter beschikking gesteld en geconserveerd mannelijk zaad van diverse soort.

Indien deze zeer bedenkelijke handel ook hier zou worden ingevoerd, is het duidelijk, dat de justitie moet kunnen optreden reeds vóór een behandeling wordt geconstateerd, namelijk daar waar deze behandeling door de verstrekking van semen „en gros” mogelijk wordt gemaakt.

Het eerste voorgestelde artikel bevat in het derde lid een strafverzwaring — geheel overeenkomstig de opzet van 251 bis Sr. — indien uit winstbejag wordt gehandeld of men van het misdrijf een beroep of gewoonte maakt. Wie het misdrijf in zijn beroep begaat, kan — volgens het vierde lid — bij wijze van bijkomende straf — uit dit beroep worden ontzet.

Opvallend zal overigens voor velen zijn de in het eerste artikel, tweede lid, voorgestelde strafuitsluitingsgrond voor hem die bij zijn „behandeling” uitsluitend werkt met semen afkomstig van de echtgenoot van de vrouw, die hij in behandeling neemt. Dit is kunstmatige inseminatie in het rapport op pagina 16 aangeduid onder 2 (niet onder 1, waar sprake is van een aanvaardbare handeling: het verder helpen van de natuur langs kunstmatige weg na normale geslachtsgemeenschap). De bedoelde kunstmatige inseminatie wordt wel aangeduid als A(rtificial) I(nsemination) H(usband) in tegenstelling tot de A(rtificial) I(nsemination) D(onor), bij ons wel genoemd K(unstmatige) I(nseminatie) D(onor). (Er is ten deze een verwarrende hoeveelheid

parallel lopende aanduidingen met daaraan verbonden onvermijdelijke afkortingen, waaruit een keuze gemaakt moet worden.)

Opvallend is die strafuitsluitingsgrond omdat volgens de bestaande katholieke opvatting, zoals die ook nog door Paus Pius XII uitdrukkelijk naar voren is gebracht, deze kunstmatige inseminatie *niet* geoorloofd is.

Hier komt echter aan de orde, dat niet iedere ongeoorloofde handeling strafbaar gesteld hoeft te worden.

Voor die niet strafbaarstelling heeft de Commissie drie gronden, die — het zij duidelijk gezegd — niet afdoen aan het ongeoorloofde van deze kunstmatige inseminatie:

- a. de vindbaarheid van dit vergriep zal ongetwijfeld nog aanmerkelijk kleiner zijn dan bij de kunstmatige inseminatie donor, daar het zich afspeelt tussen man, vrouw en (vaak) huisarts of in ieder geval vertrouwenspersoon van man en vrouw;
- b. het gevaar voor andere dan aanvaardbare motivering is bij de A.I.H. veel geringer dan bij de algemene A.I.D. Met name kan men zich moeilijk voorstellen dat hierbij motieven van onaanvaardbare individuele of collectieve „eugenese” een rol kunnen spelen;
- c. de publieke rechtsorde is bij deze zaak veel minder betrokken en zal er ook in de toekomst minder bij betrokken blijven dan in het geval van donor-inseminatie.

Deze strafrechtelijke maatregelen, welke de Commissie voorstelt, zijn dus gegrond op beslist niet alleen juridische motieven, zoals hierboven is uiteengezet en zoals in het rapport met de bijlage uitvoeriger wordt beklemtoond.

Slechts een enkel woord over de civielrechtelijke aspecten van de kunstmatige inseminatie. Zij zijn vele en velerlei en — ware het geen hoogst ernstige zaak — men zou geneigd zijn te zeggen, dat er hoogst interessante juridische puzzles op burgerrechtelijk terrein kunnen opdoemen wanneer de kunstmatige inseminatie algemener toepassing vindt. De Commissie heeft er in haar rapport diverse van opgesomd. Ik noem er hier slechts een: onder zekere voorwaarden kan de man de wettigheid van een kind, geboren uit de vrouw met wie hij getrouwd is, ontkennen als hij bewijst dat hij in de conceptieperiode uit hoofde van verwijdering in de natuurlijke onmogelijkheid is geweest met zijn vrouw gemeenschap te hebben. De man die overzee bijv. zijn dienstplicht vervult tijdens de conceptieperiode van een kind dat geboren wordt uit kunstmatige inseminatie met zijn (over zee getransporteerd) semen (een niet imaginair geval!!!) zou dus volgens de wet er in slagen dit kind onwettig te verklaren. Want van gemeenschap met zijn vrouw — in de zin zoals de wet deze begrijpt — was geen sprake en kon geen sprake zijn. De wet is er vanuit gegaan dat bevruchting alleen kon plaatsvinden door gemeenschap en deze veronderstelling is niet juist.

Zo zijn er meer problemen op civielrechtelijk terrein, die om een nieuwe behandeling vragen.

Desniettemin stelt de Commissie geen veranderingen voor in de civiele wetgeving. Waarom niet?

Haar redenering daarbij is deze geweest. De kunstmatige inseminatie is een kwaad dat voorkomen moet worden. Natuurlijk zal zij — voorzover zij bij ons reeds wordt toegepast — óók onderdrukt moeten worden, maar daar

er nog geen sprake is van toepassing op grote schaal, ligt de nadruk op het voorkomen. Duidelijke strafbepalingen met duidelijke strafsancties zijn daartoe het geëigende middel. De civielrechtelijke aanpassing van de wet aan de verschijnselen der kunstmatige inseminatie gaat er echter van uit dat de toepassing reeds een herhaaldelijk voorkomend verschijnsel is en kan bij de slechte verstaander zelfs de indruk wekken, dat de kunstmatige inseminatie reeds is aanvaard en daarom in zijn civielrechtelijke gevolgen geregeld moet worden. Die schijn moet vermeden worden en dat kan zonder belangrijke bezwaren zolang de kunstmatige inseminatie nog (hoge) uitzondering is. Het is vaste overtuiging van de gehele Commissie geweest, dat het een wezenlijk belang van de mensheid is, dat die uitzondering nimmer regel worde.

De Vlaams-Waalse verhoudingen

DOOR R. VANDEKERCKHOVE

WEGENS zijn tweeledigheid van taal en cultuur is het besturen van de Belgische Staat vrij moeilijk.

Bij het ontstaan van België in 1830 was de fictie voorgehouden van de eentaligheid. Art. 25 van de grondwet bepaalde weliswaar dat het gebruik der talen vrij was, maar onmiddellijk werd eraan toegevoegd dat de Wet regelend zou optreden voor de handelingen der openbare overheid. In afwachting hiervan bleef het Frans de enige bestuurstaal.

Het duurde zeer lang vooraleer deze eentaligheid werd verzacht. Slechts in de periode van 1932 tot 1938 werden taalwetten met systematisch karakter uitgevaardigd, zo voor bestuur en leger, als voor onderwijs en gerecht.

Voeg daaraan toe dat de industrie vooral was gelocaliseerd in Wallonië (steenkoolmijnen en metaalnijverheid op basis hiervan). Landbouw en familiale textielzaken waren typische bedrijvigheden in Vlaanderen. Vele werkkrachten werden uit Vlaanderen aangetrokken (wegens hogere industrielonnen); zodat te Luik en Charleroi vele Vlamingen wonen (die nooit geen officiële tegemoetkomingen hebben ondervonden).

De rijkere burgerij en het onderwijs waren merendeels verfranst, zodat de Franstaligen zonder moeite alle politieke en administratieve functies vervullen konden in het Vlaamse land. Door het cijnskiesrecht had dezelfde bevolgingsklas gedurende vele decennia het monopolie van politieke invloed, en leverde praktisch alle ambtenaren en officieren.

De invoering van het algemeen stemrecht (1921) heeft belangrijke gevolgen teweeg gebracht. Niet alleen de sociale ontvoogding, maar de Vlaamse bevrijding werd hiermede mogelijk. De Vlaamse kultuurbeweging was wel vroeger aan het werk. Vooral de studentenactie, onder het impuls van Albrecht Rodenbach, heeft grote invloed gehad. Maar de politieke macht kon slechts tot gelding komen langs de veralgemening van het stemrecht.

Nu de Vlamingen bezig zijn om hun gelijkwaardigheid te bewerken, ontstaat bij de Walen een gevoel van vermindering (minorisatie). De demografische ontwikkeling bracht mede, dat de verhouding der twee taalgroepen (ongeveer 58 % tegenover 42 %) in het voordeel der Vlamingen is omgeslagen. Bij elke aanpassing van parlamentszetels aan de getallen der bevolking komt een versterkte groep uit de Vlaamse kiesarrondissementen. Het verval der steenkolennijverheid en verouderingstekenen bij een gedeelte

van de metaalnijverheid, hebben vele Walen ongerust gemaakt over de toekomst. Dit wordt nog scherper gevoeld, nu nieuwe sterk-gespecialiseerde bedrijven in Vlaanderen ontstaan.

De eenheidsstructuur van de Staat, daterend uit de Franse eentaligheidsperiode, bedoeld om middelpuntvliedende krachten vast te binden, wordt nu vooral in Wallonië als een hinderpaal gevoeld. Waar de Walen vroeger over een sterk overwicht beschikten, en de Vlaamse arrondissementen met ambtenaren, officieren en directie-personeel overstroonden, komt thans aan dit onevenwicht zichtbaar een einde.

De normale reactie ware geweest dat de Walen een grotere inspanning zouden doen om de andere nationale taal bij te leren. Zoals de Fransen blijven ze echter meestal eentalig. Zij zoeken met grotere ijver naar strijdenoten in het Vlaamse land, bij de achtergebleven Franstalige burgerij en adel.

Deze laatste categorie (die steeds in aantal daalt) steunt thans op een ander motief. Zij zijn overgeschakeld naar de tweetaligheid. Deze eis geldt slechts ten overstaan van de Vlaamse gewesten. De bedoeling komt hierdoor duidelijk naar boven. Wanneer de Vlamingen tweetalig zijn, kunnen de Franstaligen (Walen en anderen) hun eentaligheid behouden. (Le bilinguisme des autres!).

Reeds vóór de oorlog '40-'44 was er een heropflakking van de staatsgetrouwheid merkbaar. In alle gewesten van het Vlaamse land kwamen de Franstaligen tot het besef dat ze hun invloed en macht hadden verloren. Zij bevestigden dat de Belgische Staat inderdaad zich in een zeer eenzijdige en Franstalige kultuurinrichting had vastgevroren, dat het Rijk moest steunen op de twee kultuurgemeenschappen wilde het op een gezonde basis wederopgebouwd worden. Zij namen het besluit zich in te schakelen in de Vlaamse gemeenschap. Zij erkenden de taalkundige homogeniteit, en de nationale waarde der Nederlandse kultuur-aanbrengsten. Enkelen ervan hebben zich aan deze belofte gehouden. De meesten echter, eenmaal de gevaarvolle periode voorbij, hebben zich wederom in de oude gewoonten genesteld, en isoleren zich nog meer dan vroeger.

Op de nevraltgieke punten (taalgrens en Brussel) worden de taalwetten met fantastische slordigheid toegepast. Zelfs het gerecht (in de Brusselse agglomeratie) maakt zich bij de wetsovertredingen niet ongerust, waar het nochtans is geroepen om de toepassing van 's Lands wetten te vorderen. Zo is het te verklaren dat de gezagscrisis in België scherpere vormen aanneemt dan elders.

De taaleenheid in Vlaanderen is grotendeels verwezenlijkt. Er werd een zeer lange weg afgelegd. Deze strijd heeft vele letsels achtergelaten. Bij de ouderen leeft de pijnlijke herinnering voort aan de vroegere verongelijking. De staatsgetrouwe Vlamingen stonden in een bijzonder moeilijke positie. Zij wilden het vertrouwen bewaren in de staatseenheid, waar ze dagelijks ervaren moesten dat deze centralistische organisatie als een bekampingsmiddel tegen hen werd aangewend. Tegelijk moesten ze de separatisten bestrijden, die de splitsing van de eenheidsstaat wilden bekomen. In het eigen Vlaamse land werden ze aangevallen door de Franstalige adel en hogere burgerij. Elke verbetering, door hen bekomen, werd bestempeld door de

separisten als een zeer onvoldoende compromis, dat de achteruitstelling zou bestendigen, en door de centralisten als een aanslag op de eenheid van het Rijk. Retrospectief gezien hebben ze grote verdiensten. Zij bewerkten geleidelijk de Vlaamse wederopleving, eerst cultureel daarna op sociaal en economisch gebied.

De jongere Vlamingen, opgevoed in de eentaligheid, hebben de bakens verplaatst naar sociale en economische gelijkwaardigheid. Zij hebben vooral belangstelling voor de industriële ontwikkeling in eigen gebied, willen vlug de sociale achterstand ophalen en eisen gelijke kansen in de administratieve diensten. In massa komen ze aan de universiteit. Het schoolpakt, dat kosteloos onderricht oplegt in de secundaire graad, evenals de vele studiebeurzen voor hoger onderwijs, zullen nog vóór 1970 het getal Vlaamse en Franstalige intellectuelen op gelijk peil brengen.

Toch zijn er nog knelpunten.

1) DE RIJKSBESTUREN

De bestuurlijke taalwet van 1932 voorzag de inrichting van twee taalrollen, en legde een „billijk evenwicht” op. Dertig jaar later is het „onevenwicht” op bepaalde ministeriële departementen nog niet weggewerkt (o.a. Buitenlandse Zaken en Landsverdediging). Zulk onduidelijk criterium moest bijna uitnodigen tot persoonlijke appreciaties vanwege de opvolgende ministers.

De nieuwe voorstellen, voorzien drie taalkaders, een Nederlands, een Frans en een tweetalig kader. De tweetaligheidsvereiste zou opgelegd worden aan vele direktieambtenaren, zodanig dat ze tegelijk Vlaamse en Franstalige dossiers kunnen behandelen. De tweetaligen genieten meer bevorderingskansen in hun eigen eentalige en tegelijk in het tweetalige kader. Het tweetaligheidsbrevet dient behaald bij middel van een examen. De eentalige ambtenaren zullen de dossiers uit hun respectievelijke taalstreek behandelen. De briefwisseling met de besturen dient in de streektaal van de vestigingsplaats te geschieden. (Op dit ogenblik worden vele dossiers uit het Vlaamse land in het Frans behandeld. Van vele bedienden uit de privé-sector wordt tweetaligheid gevraagd. Volgens onderzoeken zou de proportie van tweetalige ondergeschikten ongeveer 60 % bedragen).

Aan de Franstaligen wordt hiermede niets tekort gedaan. Aan de Vlamingen worden gelijke kansen gegund. De Rijksbesturen worden aangepast aan de feitelijke toestand (er zijn vele tweetalige ambtenaren en de diensten zullen efficiënter werken (zonder vertalingen).

De beste oplossing voor een tweetalig land ware geweest aan alle rijksambtenaren de tweetaligheidsvereiste op te leggen. De Franstaligen verwerpen deze evidente regeling. Ze verzetten zich even krachtig tegen de administratieve splitsing. Deze splitsing zou trouwens nog een scherpere tweetaligheid medebrengen, voor de vele gemeenschappelijke diensten.

2) DE TAALGRENEN

De bestuurlijke taalwet had eentalige streken afgebakend. Waar taal-minderheden op de taalgrens bestonden zouden „talentellingen” worden gehouden, en wel om de tien jaar.

Deze talentellingen hebben grote spanningen verwekt. Ze werden politiek uitgebaat, misten ale objectiviteit, en werden zelfs vervalst. Ze vertoonden abnormale afwijkingen, en werkten zeer storend op het administratieve plan.

De taalgrensgemeenten, afgemat door de langdurige twisten, wensten een vaststaand statuut. Zo kwam de gedachte aan de definitieve afbakening der taalgrens naar boven. Vrijwel iedereen is het nu hiermede eens. Deze afbakening brengt de overgang mede van gemeenten (of wijken hiervan) naar gelijkstalige provinciën. Dit is bepaald in het wetsontwerp van de minister van Binnenlandse Zaken, dat op dit ogenblik besproken is in de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

De taalgrensgemeenten krijgen daarenboven een speciaal statuut. Het beginsel van de streektaal/voertaal wordt verzacht door „taalfaciliteiten” ten voordele van de minderheid. Het onderwijs zou er gegeven worden in de streektaal, doch met versterkt onderricht in de andere taal (vooral omgangstaal).

Deze regeling komt tegemoet aan de wensen van de bewoners van de taalgrensgemeenten, die het karakter van de streek niet willen wijzigen, doch tegelijkertijd individueel tweetalig wensen te zijn (wenselijk voor de sociale en economische betrekkingen wegens de nabijheid van de andere taalstreek).

De Vlaamse taalgrensgemeenten staan geredelijk deze faciliteiten toe (reeds nu). De Waalse zijn eerder geneigd de Franse eentaligheid op te leggen, zonder enige tegemoetkoming. Vermeldenswaard is evenwel dat, aan de Vlamingen, in de Franstalige pers, taalimperialisme en territorialisme wordt opgeworpen in weerwil van bovenstaande feiten.

3) DE BRUSSELSE AGGLOMERATIE

De hoofdstad is omringd met Vlaame gemeenten. Een gedeelte der bevolking is van Vlaamse oorsprong. Van de hoofdstad van een tweetalig land, mag verwacht worden dat ze met gelijke eerbied de twee kultuurgemeenschappen zou tegemoet treden. Dit is niet het geval. Het officiële Brussel leeft verder in een Franstalige exclusieve atmosfeer, alle aanpassingen afwijzend.

Dit is gedeeltelijk toe te schrijven aan sociale toestanden. De meeste Vlamingen te Brussel zijn ondergeschikte bedienden of arbeiders. De hogere klasse is overwegend Franstalig, evenals de administratie, de handel en de industrie, ook het onderwijs. Tegenover deze machtsonwikkeling staan de sociaal-zwakkere Vlaamse bewoners zonder verweer. (De centralisatie trekt steeds meer bedrijven en organismen aan).

De taalwet van 1932 heeft de tweetaligheid aan de Brusselse gemeentebesturen opgelegd. Er werd ten titel van „compromis” aangenomen, hopende dat men blijk zou geven van nationaal besef, dat de gemeentebesturen zelf deze tweetaligheid zouden inrichten. Hier werd de vrijheid gelaten de taal voor hun binnendiensten te kiezen. Slechts twee gemeenten der agglomeratie hebben de volstreckte tweetaligheid ingericht. Al de andere verkozen de Franse voertaal. De ambtenaren en bedienden moesten, volgens de wet, blijk geven van een grondige of voldoende kennis van het Nederlands. Deze

wettelijke bepalingen worden zeer slordig toegepast. De taalexamens (afgenomen door gemeentelijke commissies) vallen geleidelijk in onbruik of worden als een nutteloze formaliteit afgewerkt.

In de privé-sector zijn tekenen van kentering merkbaar. De overgrote meerderheid van de oproepen voor een betrekking leggen de tweetaligheid op. Het uiterlijke beeld der hoofdstad verandert in dezelfde richting. Vele lokale besturen zijn echter verward in exclusieve Franstaligheid. Nieuwe tweetaligheidsvereisten (werkelijke!) zouden immers de gevestigde posities van invloedrijke ambtenaren en families kunnen bedreigen. Hun persoonlijke belangen hebben blijkbaar de voorrang op nationale en hoofdstedelijke motieven.

De nieuwe voorstellen zijn gematigd. Aan de verworven rechten wordt niet geraakt, zelfs al werden ze op een onwettelijke wijze verkregen. Naar het model van de rijksbesturen zijn drieledige taalkaders ontworpen, die enigermate kunnen wisselen naar gelang de aard van de betrokken gemeente. De uiterlijke tweetaligheid wordt nauwkeuriger omschreven, en in het onderwijs wordt het onderricht in de andere omgangstaal versterkt. Nieuwe Vlaamse scholen worden ingeplant (de achterstand in het secundair onderwijs is ergelijk) en er wordt zelfs een proef gewaagd met tweetalige klassen (de leerstof zou deels in de andere landstaal gegeven worden). Zo revolutionair is dit alles niet. Men mag allicht verwachten dat de bewoners van de hoofdstad de fierheid zouden opbrengen een internationale rol in vlotte meertaligheid te vervullen. De lokale bestuurders zijn echter nog niet zover gevorderd of zitten verstrikt in kleinere belangengroepen. Een groeiend deel der Brusselse bevolking heeft dit sinds lang beseft en wenst meer openheid, om zich voor te bereiden op volwaardiger Europese kansen dan de exclusieve eentaligheid ooit bieden kan.

De buitenlandse pers wijdt grote aandacht aan de federalistische beweging in België. De gewelddadige stakingen van eind 1960 hebben hierop de aandacht getrokken. Toen de vakbondsleider André Renard de stakingen zag mislukken, heeft hij zich op dit motief geworpen.

Vooral vanwege Frankrijk was de interesse bijzonder gespannen (reeds bij de stichting van de Belgische Staat waren vele Fransen het annexionisme niet ongenegen).

Van Vlaamse zijde werd sinds langere tijd aandacht aan het federalisme gewijd. Na de oorlog '14-'18 was het Frontisme hiermede begaan (de schromelijke taalverongelijking in het IJzerleger was hiervan de oorzaak). (Oud-minister Herman Vos heeft destijds een federaal statuut ontworpen). Gaandeweg werd de onverschilligheid groter, aangezien partiële verbeteringen de ergste wantoestanden opruimden.

Ook in Wallonië bleven deze motieven langere tijd zonder weerklank. Er was verdeeldheid. De enen wensten de aansluiting bij Frankrijk (vooral te Luik) de anderen liever een bondsstaat (liefst met drie-Wallonië + Brussel tegenover Vlaanderen).

De Waalse socialistische beweging heeft zich herhaaldelijk (na 1944, vooral tijdens de Koningskwestie) uitgesproken voor de federalistische herinrichting van de Staat. De formulering bleef zeer onduidelijk, en was hoofd-

zakelijk ingegeven door motieven uit de socialistische doctrine (nationalisatie of structuurhervormingen in zelfde richting), die anders geen meerderheid konden vinden (de B.S.P. bezit overwegende invloed alleen in Wallonië).

De ingeroepen redenen zijn van velerlei aard. Er is wrevel dat de invloed van de Franstaligen in België geleidelijk vermindert, dat de Vlaamse intellectuelen en ambtenaren hun deel in de administratieve diensten veroveren (wat zoveel minder kansen dan vroeger openlaat voor de Franstaligen), dat de economische opbloei in Vlaanderen duidelijk wordt en gemakkelijker vlot wegens de voorradige arbeidskrachten (er is in vele Vlaamse gewesten nog gebrek aan werkgelegenheid) dat het massale parlementaire overwicht der Franstaligen niet meer bestaat. Anderzijds is in Wallonië de demografische crisis op haar dieptepunt, en vervallen de steenkolenmijnen. De industriële expansie werd wegens stakingsmisbruiken vertraagd. Daar is een algemeen gemis merkbaar aan vitaliteit der materialistisch opgevoede en verouderende bevolking. Dit zijn de motieven, die bij de Waalse „malaise” naar boven komen, en met klassieke Franse „verve” worden verspreid. Een vleugje Vlamingenhaat warmt daarbij de gevoelens op.

Bij de Vlamingen werd de gemoedsrust amper verstoord. Wellicht te weinig. Er is het veilige besef dat een terugkeer naar vroegere wantoestanden ondenkbaar is, wat er ook in Wallonië gebeuren mag. De consolidatie vordert. De industrialisatie, de toestanden te Brussel en in de Rijksbesturen vormen er de aandachtspunten. De Vlamingen zijn bijna natuurlijkerwijze tegen avonturen gekant. Leon De Grelle, de aartsavonturier, heeft slechts in Wallonië en te Brussel enig succes gekend, de Vlaamse separisten zijn in Vlaanderen nooit aan bod gekomen.

De Vlamingen staan evenmin vijandig tegenover de Franse cultuur. Zij komen echter met de grootste krachtadigheid op tegen de kultuureenzijdigheid van het klassieke taalimperialisme. Ze zijn uiteraard voorstander van formules van ruime tweetaligheid op voorwaarde dat de wederkerigheid effectief (dit is met verdubbelde voorzorgen, gezien de traditionele slordige toepassing van de taalwetten) wordt toegestaan.

Alhoewel er geen enkel feit van minorisatie van de Walen kan aangevoerd worden (tegenover de verdrukking van de Vlaamse cultuur gedurende vele decennia), zijn vele Vlamingen bereid gevonden om met hun Waalse landgenoten formules ter vrijwaring (voor allen) van essentiële rechten te onderzoeken.

De voorstellen van André Renard voortgebracht op het congres der M.P.W. (Namen) zijn al te doorzichtig opgezet om de Vlamingen opnieuw in de minderheid te drijven (coalitie met twee tegen één) voor alle belangrijke confederale kwesties. Daarenboven zijn er al te veel Franse annexionisten aanwezig. Er is ook de vrees dat de Waalse gelovigen en anders denkenden (dan Renard) in verdrukking zouden geraken, nu zijn autoritaire en geweldadige methodes aan het volle daglicht zijn gekomen. Meer nog, de federale inrichtingsvorm, die hij voorstelt, dient om af te scheuren en te splitsen, waar uiteraard de Euromarkt in de richting van verzameling, van éénwording wijst. Het is eerder een achteruitdrijvende beweging, met het verleden als mikpunt.

Op het laatste Congres der Christelijke Volkspartij (2-3 december 1961 te

Oostende) werd een „verbindende” formule voorgedragen en met grote meerderheid goedgekeurd. Voor alle kwesties die de geloofsovertuiging of de cultuurgemeenschap raken, zou een vrijwaringsclausule ingevoerd worden. Het Parlement zou deze essentiële wetten slechts met $\frac{2}{3}$ meerderheid vermogen te wijzigen. Aan de Walen en aan de Vlamingen wordt op deze wijze een ruime veiligheidsmarge toegemeten. De formule heeft meteen het voordeel de voorbehouden kwesties te depolitiseren wegens hun vrijwel onaantastbaar karakter.

Is België moeilijker om te besturen, toch bezitten er nog velen de morele moed de prangende kwesties niet uit de weg te lopen, maar hiervoor originele oplossingen voor te stellen.

Onder wisselende gedaanten wordt er het algemeen belang evenzeer met onverdroten zorg gediend.

De hoge raad en de beperking processievrijheid

DOOR J. J. J. M. FESTEN

In de zomer van 1957 was onder leiding van een r.-k. geestelijke een openbare godsdienstoefening (processie met lof en predikatie) gehouden op de openbare weg in de gemeente Geertruidenberg. Aangezien volgens het bepaalde bij art. 184, lid 2, der Grondwet openbare godsdienstoefeningen buiten gebouwen en besloten plaatsen slechts zijn toegestaan daar waar volgens toentertijd geldende wetten en reglementen deze in 1848 gebruikelijk waren, was hiermede in strijd gehandeld. Tegen een zodanige overtreding is straf bedreigd bij art. 9 der wet van 1853, regelend het toezicht op de kerkgenootschappen.

In navolging van het vonnis der rechtbank van Breda van 25 februari 1958 en het arrest van het gerechtshof te 's-Hertogenbosch van 9 december 1958, gaf ook het gerechtshof te Arnhem, waarnaar de zaak door de Hoge Raad op 15 mei 1959 opnieuw ter berechting was verwezen, op 8 maart 1961 een vrijsprekend oordeel. Dit berustte op de overweging, dat art. 184, lid 2, der Grondwet en in samenhang daarmede art. 9 der wet van 1853, rechtskracht hebben verloren omdat zij zich niet verdragen met art. 9 van het Verdrag van Rome ter bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Artikel 66 der Grondwet bepaalt, dat binnen het Koninkrijk geldende wettelijke voorschriften geen toepassing vinden, wanneer die toepassing niet verenigbaar is met eenieder verbindende bepalingen van internationale overeenkomsten, die hetzij vóór, hetzij ná de totstandkoming der voorschriften zijn aangegaan. Zulks is naar het hof meent hier het geval, waar bedoeld artikel 9 van het verdrag aan eenieder het recht geeft met anderen in het openbaar zijn godsdienst te belijden, terwijl dit recht aan geen andere beperkingen mag zijn onderworpen dan die bij de wet voorzien, voorzover deze in een democratische samenleving nodig zijn in het belang der openbare orde, gezondheid of zedelijkheid of ter bescherming van de rechten en vrijheden van anderen. Waar bij het houden van processies volgens het hof uiteraard geen sprake kan zijn van het in gevaar brengen van gezondheid, zedelijkheid of de rechten en vrijheden van anderen, valt slechts te onderzoeken, of het tweede lid van art. 184 der Grondwet geacht kan worden nodig te zijn in het belang der openbare orde. Nog daargelaten dat het volgens het hof geenszins vaststaat dat de beperking welke dit grondwetsartikel stelt enkel en alleen is gegeven met het oog op de openbare

orde, kan deze bepaling, die openbare godsdienstoefening buiten gebouwen en besloten plaatsen slechts toelaat daar, waar zij in 1848 naar wetten en reglementen is toegelaten, geen deugdelijk richtsnoer bevatten voor de beoordeling van hetgeen nu, ruim honderd jaar later, voor de openbare orde nodig is, aangezien zij het immers onmogelijk maakt rekening te houden met later ingetreden veranderingen en daaruit voortvloeiende andere eisen der openbare orde. Derhalve konkludeerde het hof, dat art. 184, lid 2, der Grondwet en art. 9 der wet op de kerkgenootschappen geen toepassing meer kunnen vinden.

De procureur-generaal bij het gerechtshof te Arnhem heeft van deze uitspraak cassatie aangetekend bij de Hoge Raad o.m. wegens schending of verkeerde toepassing van de artikelen 63, 66 en 184 der Grondwet, 6, 9 en 10 der wet van 1853 en 1 en 9 van het verdrag ter bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden van 4 november 1950, voor Nederland in werking getreden op 31 augustus 1954 na goedkeuring bij wet van 28 juli 1954. Als vernietigingsgronden werd door hem het volgende aangevoerd:

1e. Ten onrechte heeft het hof overwogen, dat de beperking van art. 184, lid 2, der Grondwet niet geacht kan worden nodig te zijn in het belang der openbare orde. De grondwetgever van 1848 streefde er naar op het gebied der processies de status quo te handhaven. Onbeperkte vrijheid op dit gebied zou onherroepelijk leiden tot onlusten. Dit gevaar is ook nu niet denkbeeldig. Bij het buiten toepassing laten van art. 184 zou het hoofd der plaatselijke politie beslissen omtrent het houden van openbare godsdienstoefeningen. Dit is onjuist. Dat de wetgever na 1954 (toen het verdrag van Rome in werking was getreden) niet tot schrapping van art. 184 is overgegaan bewijst dat hij van oordeel is, dat het nog steeds als zijnde noodzakelijk moet worden gehandhaafd.

2e. Het hof heeft een onjuiste betekenis toegekend en een onjuiste uitleg gegeven aan art. 9 van het verdrag voor wat betreft het belijden in het openbaar van de godsdienst. „In het openbaar” betekent hier „niet geheim”; men behoeft geen gebruik te maken van zgn. schuilkerken. Zoals het verdrag voorts stelt zijn beperkingen uitsluitend te handhaven of te maken bij nationale wet. Andere beperkingen dan die door de wetgever gesteld zijn derhalve in strijd met het verdrag.

De procureur-generaal bij de Hoge Raad konkludeerde tot verwerping van het door zijn collega bij het hof ingestelde beroep.

De Hoge Raad verwierp allereerst de stelling, als zou het Europese verdrag de vrijheid van openbare godsdienstoefening slechts in die zin waarborgen, dat godsdienstoefeningen niet in het geheim behoeven plaats te vinden en niet van schuilkerken gebruik behoeft te worden gemaakt. Noch de tekst, noch de geschiedenis der totstandkoming van het verdrag geven daaraan steun.

Dat art. 184 der Grondwet niet enkel met het oog op bescherming der openbare orde zou zijn gegeven, acht hij daarentegen onjuist. Uit de geschiedenis der totstandkoming blijkt, dat, mede in verband met de verwijzing naar dit grondwetsartikel in art. 9 der wet van 1853, de grondwetgever door het aldaar bepaalde elke mogelijke aanleiding voor het ontstaan van span-

ning en onrust als gevolg van openbare godsdienstoefening op openbare plaatsen en wegen heeft willen wegnemen. De in art. 184 der Grondwet vervatte beperking der vrijheid heeft dan ook ten doel mogelijke spanning en onrust met de daaruit voortvloeiende kans op onregelmatigheden te weren en daardoor de openbare orde te beschermen.

Volgens de Hoge Raad bestaat er geen grond om aan te nemen, dat de handhaving van deze bepaling nadien enig ander doel zou dienen en dat de Nederlandse wetgever, door haar ook na het verdrag te handhaven, in strijd zou hebben gehandeld met art. 18 van het verdrag, voorschrijvend, dat de door het verdrag toegestane beperkingen slechts mogen worden toegepast met het doel waarvoor de bevoegdheid daartoe is gegeven.

Op de vraag, of art. 184, lid 2, der Grondwet ter bescherming van de openbare orde nodig is, zegt de Hoge Raad, dat openbare godsdienstoefening op de openbare weg tot spanning, onrust en ongeregelheden aanleiding kan geven in Nederland en dat mitsdien in beginsel een wettelijke voorziening, welke die vrijheid in enigerlei zin beperkt, als een voor de bescherming der openbare orde noodzakelijke maatregel kan worden beschouwd. Bij beoordeling van de vraag, of toepassing van een dergelijke voorziening in een gegeven geval met art. 9 van het verdrag verenigbaar is, kan niet de maatstaf worden aangelegd of nu juist in dat geval de bescherming der openbare orde die toepassing noodzakelijk maakt. In een democratische samenleving kan de wetgever het met het oog op het belang der rechtszekerheid zeer wel nodig achten een dergelijke ter bescherming van de openbare orde te geven voorziening aldus te treffen dat de toelaatbaarheid van openbare godsdienstoefeningen niet naar bijzondere omstandigheden van elk geval, doch naar een algemeen werkende maatstaf wordt beoordeeld. De wetgever, die een zodanige maatstaf kiest en handhaaft, zal daarbij het belang van het kunnen belijden van een bepaalde godsdienstige overtuiging ook op de openbare weg hebben af te wegen tegenover de noodzaak van het handhaven der openbare orde. Bij formulering van die maatstaf zal hij tevens het belang der rechtszekerheid in aanmerking hebben te nemen. Het resultaat van een dergelijke afweging is in het algemeen niet vatbaar voor rechterlijke toetsing. Daarom moet worden aangenomen, dat de inhoud van de wettelijke norm, waarbij een op zich zelf gewettigde beperking van enig in het verdrag gewaarborgde vrijheid is neergelegd, in beginsel aan een rechterlijke beoordeling is onttrokken en voor verantwoording blijft van de nationale wetgever. Of toepassing van een bepaalde regeling welke een beperking inhoudt van de vrijheid tot het houden van openbare godsdienstoefeningen buiten gebouwen en besloten plaatsen met art. 9 van het verdrag verenigbaar is, valt slechts dan ontkennend te beantwoorden, indien het ten enenmale ondenkbaar is dat een wetgever, voor de noodzaak gesteld met het oog op bescherming der openbare orde een regeling te treffen, daartoe een zodanige regeling in redelijkheid zou kunnen treffen of handhaven. De grondwetgever van 1848, gesteld voor de noodzaak ter bescherming der openbare orde de vrijheid van openbare godsdienstoefening buiten gebouwen en besloten plaatsen te beperken, liet deze slechts toe daar waar zij destijds gebruikelijk en toegelaten was. Ook al is bij afweging der belangen welke voor de grondwetgever tot de keuze van

deze maatstaf hebben geleid aan de belangen van openbare orde en rechtszekerheid tegenover het belang om ook op de openbare weg godsdienstoefeningen te mogen houden, een bijzonder zwaar gewicht gehecht, zulks kan volgens de Hoge Raad niet leiden tot de konklusie, dat de grondwetgever met die maatstaf een keuze heeft gedaan, welke voor een redelijke wetgever onvoorstelbaar zou moeten worden geacht. Een dergelijk oordeel is ook daarom niet gewettigd, nu de omstreden regeling tot op de dag van vandaag is gehandhaafd.

Dat de door de grondwetgever voor ruim honderd jaar gekozen maatstaf geen deugdelijk richtsnoer meer zou kunnen zijn voor hetgeen de openbare orde thans vereist, zoals het Arnhemse hof beweert, acht de Hoge Raad niet juist. Door stabilisatie van de in 1848 op dit stuk bestaande toestand moet de betekenis van de traditie als waarborg voor het bestaan van een plaatselijke situatie, waarin het risico verbonden aan de toelating van openbare godsdienstoefeningen buiten gebouwen en besloten plaatsen naar het oordeel van de wetgever aanvaardbaar was, in het algemeen dezelfde zijn gebleven.

Op grond van vorenstaande overwegingen vernietigde de Hoge Raad het arrest van het Arnhemse hof en sprak de verklaring uit, dat de verdachte had gehandeld in strijd met de wet.

Met dit arrest heeft ons hoogste rechtscollege uitspraak gedaan aangaande de rechtsgeldigheid van art. 184 der Grondwet. Daarmede is het pleit beslecht en zal men zich vooralsnog daarbij hebben neer te leggen.

Een andere vraag is evenwel, of deze in hoogste instantie gegeven uitspraak het rechtsgevoel geheel bevredigt. Wij zouden ons kunnen voorstellen van niet. Vindt in bredere kring dit oordeel aanhang, dan zou er wellicht voor de wetgever aanleiding kunnen bestaan de onderhavige grondwetsbepaling te schrappen.

Aan de hand van het hiervoor aangehaalde art. 9 van het verdrag van Rome zal men moeten erkennen, dat na het van kracht worden daarvan godsdienstoefeningen op de openbare weg in beginsel allerwege zijn toegestaan. Wij vragen ons af, of niet logischerwijs mag worden gesteld, dat ten aanzien van de beperkingen, waarvan art. 9 van het verdrag spreekt, uitgegaan dient te worden van de omstandigheden zoals die gelden op het moment waarop dit internationaal voorschrift voor Nederland van toepassing werd verklaard, derhalve met ingang van 31 augustus 1954. Daarmede strookt niet een beperking zoals art. 184, lid 2, der Grondwet, die stelt n.l. tot die plaatsen waar zij in 1848 toegelaten waren. Alleen reeds daarom kan naar wij menen die grondwetsartikel geen toepassing vinden. Wanneer art. 9 van het verdrag de mogelijkheid laat om in het belang der openbare orde voorzover noodzakelijk min of meer vergaande beperkingen op te leggen, is zonder meer niet te aanvaarden, dat men t.a.v. deze noodzakelijke beperkingen teruggrijpt naar omstandigheden zoals die golden in het jaar 1848. Men zal dit oordeel hebben te baseren op de tegenwoordige omstandigheden. Zeer wel mogelijk is het, dat in deze omstandigheden, in het bijzonder ook met betrekking tot in latere jaren toegenomen onderlinge verdraagzaamheid, sedert 1848 enige verandering heeft plaats gegrepen. Ongetwijfeld zijn er tal van plaatsen aan te wijzen waar thans openbare godsdienstoefeningen kunnen worden getolereerd zonder enig gevaar voor

verstoring der openbare orde. Om die reden kan art. 9 van het verdrag kwalijk in overeenstemming worden geacht met de huidige grondwetsbepaling. Lezen wij goed, dan acht de Hoge Raad zich niet geroepen te oordelen over de omvang der door de wetgever gestelde beperkingen op de bij art. 9 van het verdrag gewaarborgde vrijheid. Ten aanzien van de beperking neergelegd in art. 184, 2e lid, der Grondwet kan volgens de Hoge Raad niet bij voorbaat worden gezegd, dat zij van een redelijke wetgever niet mag worden verwacht. Ten slotte is ons opgevallen, dat de uitspraak van rechtbank en gerechtshof in de nadien verstreken tijd geen bestrijding heeft gevonden in de rechtsliteratuur. Ook daaruit zou men kunnen opmaken, dat zij vrij algemeen instemming heeft gevonden.

De Pausen en de Internationale ontwapening II

Z. H. Paus Benedictus XV

DOOR J. F. RUTGES

GEEN Paus voor Benedictus XV heeft het universele Vaderschap der Roomse Opperherders tot zulk een ongekennde hoogte weten op te voeren als deze man met zijn nietige postuur en zijn onregelmatige geaatsstrekken, de gewezen aartsbisschop van Bologna, Mgr. Della Chiesa. Begaafd met grote gaven van hart en geest, waren zijn natuurlijke hoffelijkheid en gemakkelijtheid van omgang de uiterlijke manifestaties van zijn aangeboren goedheid. Spontaan en zonder pose — aldus schrijft Maurice Pernot ¹⁾ — was er in hem niets van de oppervlakkige vlotheid van de diplomaat. Hij was voor alles de Opperherder, Wie voor alles het heil der Kerk ter harte ging, de universele Vader aan Wie Christus zijn kudde had toevertrouwd. Zijn Pontificaat heeft ruim zeven jaar geduurd, maar was nochtans een der grootste der geschiedenis, alhoewel een der minst bekende. Overziet men dit Pontificaat in zijn geheel, dan valt het in twee delen uiteen; een deel dat samenvalt met de eerste wereldoorlog, het tweede dat een deel van naoorlogstijd omvat, die gekenmerkt werd door ongekennde sociale wanverhoudingen als gevolg van die oorlog. Tijdens dit tijdperk scheen de Christenheid op instorten te staan: „religio depopulata“, de ontvolkte godsdienst was de naam die de geschiedenis voor Benedictus had gereserveerd.

Nimmer voordien had de Kerk de mensheid zo tegen zichzelf verdeeld gezien. In deze tijd bleef slechts de Kerk zichzelf, verpersoonlijkt in Z. H. Benedictus XV; de Kerk, de mensheid overkoepelend, en relaties onderhoudend met de Westeuropese staten zowel als met de Oosteuropese staten, met landen in Azië als in Afrika, kortom met dat gehele mozaïek van volkeren en rassen die de aardbodem bevolken en waarvan niemand ooit tevergeefs een beroep op het Vaticaan gedaan heeft.

Een sprekend bewijs voor diens onbaatzuchtigheid was de dank die het Oosten Paus Benedictus betuigde, toen het Westen immer nog aarzelend naar een houding ten opzichte van deze grote Vredespaus zocht. Kort voor diens dood verrees te Constantinopel voor hem een standbeeld met het opschrift: „Aan de grote Pontifex der wereldtragedie, Benedictus XV, weldoener der volkeren zonder onderscheid van nationaliteit of godsdienst, ten teken van dankbaarheid, het Oosten“ ²⁾. Deze hulde geschiedde op het ge-

zamenlijk initiatief van de Sultan, de onderkoning van Egypte, de Opperbijn van Turkije, en de Armenische, Gregoriaanse en Georgische patriarchen.

OORLOGSZORG

Op Paus Benedictus is ten volle het woord van toepassing uit de Bergrede: Zalig zijn de vreedzamen, want zij zullen kinderen Gods genoemd worden. Bijna ontelbaar zijn zijn interventiepogingen, middellijke en onmiddellijke. De daden uit zijn ambtsperiode zijn zo talrijk, dat het onbegonnen werk is ze allen stuk voor stuk op te noemen. De paters Yves de la Brière en Colbach hebben in een samenvatting de voornaamste geregistreerd. Gevoegd bij de belangrijkste pontificale teksten, beliep het aantal van Benedictus' voornaamste interventies een totaal van honderd drie en zestig ³⁾. Uiteraard ging het hier slechts om politiek internationale en religieuze interventies. De individuele gevallen zijn daar niet bij gerekend, als bijvoorbeeld daar zijn de verzoeken om gratie. Zo verzocht en verkreeg Benedictus gratie voor 150 gerechtelijk veroordeelde Belgen en Fransen. In ongeveer 25 à 30 gevallen mocht de Paus het genoegen smaken de uitvoering van een doodvonnis te voorkomen. Voor ongeveer 200 Belgen heeft Hij, hetzij vermindering of algehele kwijtschelding van straf verkregen. Het is ook Benedictus XV geweest, die voor de krijgsgevangen Franse priesters in Duitsland de gunst verkregen heeft om als officieren behandeld te worden. Hij intervenieerde ogenblikkelijk bij de deportaties, toen het bericht van de wegvoering van Franse en Belgische burgers de gehele beschaafde wereld in opschudding bracht. Hij had succes. Op zijn aandringen bij de keizerlijke regering werd de terugkeer van vrouwen en meisjes, van jongelingen onder de 17 jaar en van mannen boven de 55, van geestelijken en van voor de militaire dienst ongeschikten, toegestaan ⁴⁾. Dank zij zijn bemiddeling kwamen de belligerenten ook overeen voorgoed voor de militaire dienst ongeschikte krijgsgevangenen uit te wisselen.

In een oorlog zo hevig aan middelen en woeste haat stond de Paus voor de dramatische inleiding van de absolute en universele opheffing van alle morele waarden, waarvan de weg loopt van de Duitse inval in België in 1914 tot aan de onderwerping van Oost Europa door de Russen. Nadat de Duitse Rijkskanselier Von Bethmann Hollweg op 4 augustus 1914 in de Duitse Rijksdag de inval in België had trachten te rechtvaardigen met het bekende „Not kennt kein Gebot”, beperkte het onrecht zich niet meer tot de gebiedschending alleen. Het individuele recht van duizenden werd niet meer ontzien dan het recht der naties. De steen die met de schending van het verdragsrecht uit het fundament van het rechtsgebouw, dat de maatschappij in haar voegen hield, was losgeraakt, was de Duitse inval in België geweest. Deze steen dreigde de gehele tempel des rechts te doen instorten. Een lawine van willekeur dreigde alles mee te sleuren wat tot dan toe voor recht en moraal was aangezien, en dit alles de oude christelijke beschaving van Europa ten spijt. Benedictus XV is de enige neutrale macht in de wereld geweest die openlijk stelling genomen heeft tegen deze rechtsschending; een statenmisdaad, die Von Bethmann Hollweg met zijn „Nott kennt kein

Gebot" zelf had moeten toegeven. De stellingname van de Paus was duidelijk. Waarschuwend tegen machtswellust, had Hij kardinaal Gasparri, zijn staatssecretaris, op 6 juli 1915 in een brief aan de Belgische diplomatieke gevolmachtigde v. d. Heuvel van zijn bezorgdheid over de Duitse inval kennis gegeven. Deze brief is gepubliceerd in de „Osservatore Romano" van 16 en 18 juli 1915⁵⁾. Hierin was duidelijk de Duitse inval veroordeeld, lang voordat de Amerikaanse president Wilson zijn stem verhiel. Reeds op 22 januari 1915 had Benedictus in een allocutie gesproken over Zijn „delectam Belgorum gentem", hetgeen de Pruisische ambassadeur bij het Vaticaan dwong te protesteren. Maar toen in Duitsland zelfs het katholieke Centrum zich voegend naar de algemene trek van het „pangermanisme" en o.a. bij monde van Erzberger, de annexatie van België eiste, verklaarde de Paus in klare taal, dat men te bedenken had, dat naties niet sterven; dat, vernederd en verdrukt, zij knarsetandend het hun opgelegde juk dragen en zich voorbereiden het af te schudden door van geslacht op geslacht haat en wrok door te geven⁶⁾.

BEMIDDELINGSGOINGEN

Inzake de schuld aan de oorlog zelf heeft Benedictus nooit stelling willen nemen. Slechts inzake de inval in België heeft hij openlijk partij gekozen. Voor een stellingname in het conflict in het algemeen, namelijk voor een Pauselijke uitspraak inzake de schuldvraag, eisten de Vaticaanse bladen niet ten onrechte het openstellen van alle geheime archieven en een overleggen van alle diplomatieke stukken. In zijn allocutie in het Consistorie van 22 januari 1915 gaf Hij dan ook te kennen, dat een Pauselijke stellingname de vrede niets zou baten, slechts de naijver in de Kerk binnenleiden, met alle gevolgen van binnenkerkelijke troebelen van dien⁷⁾.

Daartegenover heeft de Paus gedurende zijn Pontificaat twee vredesoproepen gedaan, waarvan de eerste een moreel en godsdienstig karakter had, en de tweede, de beroemde vredesoproep van de 1ste augustus 1917, een meer praktische strekking bezat⁸⁾. Deze oproep ontleende haar betekenis vooral aan haar positieve richtlijnen inzake een nieuwe internationale ordening. Deze oproepen waren voorafgegaan door een poging in 1914 om tot een „Kerstvrede" te geraken. Engeland, Duitsland en België stemden met deze „Kerstvrede" in, maar Frankrijk weigerde op grond van verschil met de Russische kalender, en de Russen weigerden insgelijks op grond van militaire moeilijkheden.

Eveneens mislukte de pauselijke poging om tot een „treuga Dei" te geraken, die een vaste termijn zou bepalen voor het begraven van de doden. Ook dit verzoek strandde op onwil; evenmin werd gevolg gegeven aan het verzoek van 6 december 1915 aan de oorlogvoerenden, een verzoek om een directe of indirecte gedachtenuitwisseling. Dit verzoek werd op 4 maart 1916 herhaald, totdat in 1917 de Paus zijn bovengenoemde grote vredespoging ondernam, die eveneens mislukte, niet door diplomatieke onhandigheid zijnerzijds, maar door de onwil der mogendheden.

Psychologisch was het moment voor deze oproep, voor de „Boodschap aan de oorlogvoerenden", zeer goed gekozen. De oorlog was op een dood

punt geraakt. In Rusland werkte een defaitisme dat zou leiden tot de Oktober revolutie, die de Soviets aan het bewind bracht. Let men op het tijdstip dat de Paus zijn „Boodschap aan de oorlogvoerenden” richtte, dan is het duidelijk dat Rusland bij een slagen van de vrede hoogstwaarschijnlijk niet de triomf gezien had van het communisme, en dat een tweede wereldoorlog, gelet op 's Pausen ontwapeningsvoorstellen, denkkelijk had kunnen worden voorkomen.

VREDESBOODSCHAP 1917

In deze vredesboodschap van 1 augustus 1917 is Paus Benedictus niet slechts opgetreden als Opperpriester der Katholieke Kerk, maar als Vredesvorst, als staatsman. De nota waarin zijn vredesboodschap was vervat, werd officieel overhandigd aan alle regeringen der belligerenten, en was tevens een oproep aan de Christenheid, aan alle volkeren der aarde en hun politieke leiders. Universele Hoeder van recht en waarheid, vraagt de Paus de materiële kracht der wapenen te vervangen door de morele kracht van het recht. Als Hoofd der Katholieke Kerk volledig internationaal rechts-subject, biedt Hij zijn bemiddeling aan. Zijn vredesboodschap bevat een onderhandelingsbasis voor een vrede die rechtvaardig en duurzaam moet zijn. Op deze basis wil Hij bemiddelen, Hij wil niet arbitren. Henri Baroussa, een Canadees journalist, spreekt dan ook ten onrechte van „le Pape, arbitre de la Paix”⁹⁾. Bemiddeling en arbitrage zijn twee verschillende zaken.

Wel stelt de Paus voor de bewapening door arbitrage te vervangen. In de pauselijke voorstellen was de arbitrage een onderhandelingsobject. Een arbitrage waarvan de beslissing afdwingbaar zou zijn door sancties. Voor die dagen volkomen iets nieuws in het internationale publieke recht. Geen staatsman, jurist of diplomaat had voor Benedictus in die richting voorstellen gedaan die de „statenmisdaad” strafbaar stellen. Uit een namens de Paus op 28 september 1917 door kardinaal Gasparri geschreven brief aan Lloyd George blijkt, dat dit geschieden zou door isolement of boycot.

Dit was een flinke schrede voorwaarts sinds de oproepen van Paus Leo XIII zich bepaalden tot arbitrage alleen. Een arbitrage verbonden aan een gelijktijdige, wederzijdse en progressieve ontwapening. Natuurlijk is deze wederzijdse en progressieve ontwapening ook in de pauselijke boodschap terug te vinden. Zij zouden gezamenlijk met de sancties in de toekomst het vaste thema van alle ontwapeningsprogramma's vormen, in die mate zelfs, dat in 1950, toen de V.N. in Parijs, in het „Palais Chaillot”, vergaderde, Dean Acheson, de Amerikaanse staatssecretaris van buitenlandse zaken, ze herhaalde, hij een onverwachte reactie van Andrei Vyshinski uitlokte, die Soviet Rusland vertegenwoordigde. Deze verklaarde dat hij na het aanhoren van de voorstellen de gehele nacht niet had kunnen slapen van het lachen. Zijns ondanks bracht Vyshinski een ongewilde hulde aan het Pausdom, dat met voorstellen voor „een rechtvaardige en duurzame” vrede kwam voordat 1 januari 1918 Lloyd George, en 16 januari 1918 president Woodrow Wilson zelf, boodschappen formuleerden. Boodschappen die

slechts in details verschilden van die van Benedictus, ook wat betreft de ontwapening.

Wilson is zelfs met zijn bekende 14 punten van historisch plagiaat beschuldigd. Toen Dean Acheson in beginsel deze voorstellen herhaalde, riep de lachbui van Vyshinski herinneringen op aan een verleden waarin zowel Benedictus als Woodrow Wilson hun eigen tragiek hadden. Beiden zijn met hun voorstellen op verschillende wijze mislukt. Maar terwijl in de geschiedenis de ster van Wilson gestadig is gedaald, bleef de Paus de vorsten tot de orde roepen, vermaande en veroordeelde nog met dezelfde autoriteit als eertijds Nicolaas I, Innocentius III en Bonifacius VIII¹⁰). Hij veroordeelde de bombardementen van open steden¹¹), maande tot voorzichtigheid in de delicate kwestie der represailles en blameerde in scherpere bewoordingen dan Wilson het torpederen van de „Lusitania”. Hij veroordeelde het patriotisme niet, mits dit gebonden bleef aan recht en moraal. De liefde voor het vaderland die de volkeren verdeelde, wenste Hij verbonden te zien met de liefde voor het Hemels vaderland dat allen één maakte. En deze eenheid was zelfs in de Christenheid ver te zoeken. Zo wees Wilson de pauselijke voorstellen af, en weigerde hooghartig zelf het antwoord aan de Paus te ondertekenen.

De vredesvoorstellen van Benedictus zijn fel omstreden. Van de zijde der geallieerde mogendheden is Hem verweten inzake de schadevergoedingen en oorlogskosten Duitsland te bevoordelen. Van de zijde der „Entente” hield men echter geen rekening met een situatie die op 1 augustus 1917 een oorlogkaart vertoonde, die zeer gunstig was voor de Duitsers. Amerika deed toen nog niet aan de oorlog mede. De feitelijke omstandigheden waren er niet naar, dat Benedictus meer kon vragen dan de ontruiming van de door de Duitsers bezette gebieden, het westelijk deel van Rusland daarbij inbegrepen. Nadrukkelijk eiste Benedictus ook een integraal herstel van België in al zijn rechten, diens volkomen militaire en economische soevereiniteit, alsmede de vrijheid ter zee, iets wat in het bijzonder Engeland aanging. Tenslotte vroeg hij de aandacht voor Polen, de Balkan en Armenië alsmede de ontruiming door de geallieerden van de Duitse koloniën.

De „rechtvaardige en duurzame vrede” die Benedictus voor ogen zweefde, had ongetwijfeld veel spanningen voorkomen. Wat er tenslotte kwam, waren de vredesverdragen van Versailles, Trianon, Neuilly, Saint Germain, Lausanne en Sèvres. Van de besprekingen die deze verdragen voortbrachten, was de Paus op voorhand geweerd; zijn uitsluiting bij het vredeswerk was de prealabele voorwaarde geweest van Italië voor diens weinig roemrijke deelname aan het conflict aan de zijde der „entente” (geheim verdrag van Londen, 26 maart 1915). Zijn eigen vredespoging is zowel bij de geallieerden als bij de centralen gesaboteerd. Bij deze laatste was het vooral de pangermanistische pers die tekeer ging. Daarna kwam de oorlog snel over zijn dode punt heen. In Frankrijk kwam na de mislukte pauselijke vredespoging Clémenceau aan de macht. In Duitsland steeg de ster van Ludendorff. Slechts Engeland, verzwakt door de duikbootoorlog, leent aanvankelijk nog een gewillig oor aan de pauselijke vermaningen. Hetgeen bleek uit hogerge-noemde brief van kardinaal Gasparri aan Lloyd George¹²). In deze brief liet Benedictus nogmaals pleiten voor afschaffing van de dienstplicht en de in-

stelling van een Hof van Arbitrage, en sancties tegen al wie de algemene dienstplicht weer invoerde. Daarna schreef kardinaal Gasparri nog een brief aan Mgr. Chesnelong, aartsbisschop van Sens, met een bevestiging van het pauselijke voorstel aan de Duitsers geheel het bezette gebied van Frankrijk te ontruimen.

Alles was nachtans tevergeefs. Terwijl in het Westen de oorlogskoorts weer steeg, gleed Rusland verder af op een fatale helling. In oktober moest de socialist Kerensky er wijken voor de communisten Lenin en Trotzky. De vrede van 3 maart 1918 die gesloten werd in Brest Litowsk, stelde de communisten in staat op achterwaarts gelegen stellingen hun positie te consolideren. Lenin kreeg zijn adempauze. En in Europa, naarmate de oorlog verhevigde en de broederband aldus tussen de volkeren meer verslapte, vielen de schaduwen van de oorlogsellende langer en langer. De vraag blijft of Lenin zijn kans gehad zou hebben wanneer Paus Benedictus in zijn vredesbemiddeling geslaagd zou zijn. — Er zijn historici die het slagen van Lenin onder de dan door de Pausvrede geschapen omstandigheden ernstig betwijfelen.

DE PAUS

Een vredesbemiddeling van de Paus berust niet op krijgsgeluk maar op zedelijke grondslag. De Paus spreekt niet van zijn „*étoile*“, van zijn „*Schicksal*“ of van zijn „*intuïtie*“, de Paus weet dat Hij spreken moet van de Goddelijke Voorzienigheid. Slechts door zo te spreken, is het mogelijk dat de Kerk immer zichzelf blijft; de Kerk blijft zichzelf in haar pogingen oorlogen te stuiten, en wanneer zulks onmogelijk blijkt, hen in hun catastrofale gevolgen te beperken. Het politiek program van Benedictus XV kon dan ook niet anders zijn dan de trilogie die Hij in Zijn Boodschap van 1917 herhaalde: onpartijdigheid, oorlogszorg en vredesbemiddeling.

Desondanks achtte Clémenceau het niet beneden zijn waardigheid naar aanleiding van 's Pausen vermaningen tot matiging en vrede in zijn „*l'Homme Enchaîné*“ Benedictus de belediging toe te voegen: *Ce serait une paix de boche, Pontife du Saint Empire . . .*¹³⁾. En van de andere zijde van het Kanaal schreef de doctrinaire „*Times*“: „*The whole tenor of the document, and even the psychological moment, selected for its despatch, tend to confirm the belief, unreservedly expressed by the Entente Diplomates in Washington, that it bears plain and large the marks of German inspiration*“¹⁴⁾. En intussen terwijl politici en publicisten als om het hardst de Paus van politieke dubbelzinnigheid beschuldigden, trachten theologische geestdrijvers met hun wetenschappelijke haarkloverijen uit de Pauselijke Boodschap een weerlegging van de pauselijke onfeilbaarheid te distilleren.

Deze anti-clericale hetze was koren op de Duitse propagandamolen. In werkelijkheid is de pauselijke boodschap in Duitsland evenzeer gesaboteerd als elders. Bekend is het feit dat Mgr. Eugenio Pacelli, de pauselijke nuntius in München, na de mislukking van de pauselijke bemiddeling de naam van het Centrumlid Erzberger zelfs niet meer horen kon. Het fanatisme van Erzberger werd dan ook vele katholieken zelfs te bar. Maar intussen trachtten de Duitsers uit de anti-clericale hetze bij de „*Entente*“ wel munt te

slaan voor een propaganda onder katholieken in de neutrale landen, en zeker niet om onbaatzuchtige redenen, deze propaganda ook te gebruiken in een diplomatieke activiteit om het Vaticaan te imponeren, en zo nodig te chicaneren, vooral ten aanzien van de missies in het Midden Oosten.

Onder al deze wederwaardigheden bewaarde alleen de Paus zijn rust. Benedictus, hoe impulsief Hij ook was, handelde niet zozeer als mens, maar als Paus. Zijn verhouding tot de vorsten was anders dan die van de vorsten onder elkaar. De Paus kon leerstellige bijdragen leveren voor de ontwikkeling van het vredes- en oorlogsrecht, Hij kon zelfs belangwekkende aanwijzingen geven inzake de synthese tussen de natuurlijke en gerechtvaardigde aspiraties der volkeren enerzijds en de opvattingen over patriotisme en nationaliteit anderzijds, Hij bleef in ieder domein supra-nationaal. Indien — en voor zover — de zaken te beoordelen vielen, beoordeelde Hij ze naar de wetten der redelijkheid, christelijke naastenliefde en algemeen welzijn. Hetgeen geen gemakkelijke taak was in een tijd, dat de katholieken in Frankrijk, die er meer en meer de „elite“ der natie bleken te zijn, zich er op beriepen te strijden voor „Kerk en Vaderland“, en de Duitse en Oostenrijkse katholieken voor „troon en altaar“.

De synthese tussen de nationale verlangens en gerechtigheid heeft Hij blijkbaar niet gevonden in de vredesverdragen die op de eerste wereldoorlog volgden. Grote verontwaardiging ontstond er althans over zijn encycliek „Pacem, Dei munus Pulcherrimum“ van 23 mei 1920. Aanleiding tot de ergernis was de passage die luidde als volgt: „de vreugde die Wij bij het sluiten van de vrede hebben ondervonden, is vermengd met een veelvoudige en bittere onrust, want al zijn er zekere vredesverdragen getekend, nog immer bestaan er kiemen van ingewortelde haat...“¹⁵). Uit deze passage meende men een niet al te groot vertrouwen in het vredeswerk van Versailles te kunnen afleiden.

Toch kon de Paus dit schrijven zonder iets van zijn prestige te verliezen. Want de enige autoriteit die ongeschonden uit de strijd te voorschijn was gekomen, noch schuld droeg aan de vergissingen van Versailles, was het Hoofd der Katholieke Kerk; een Kerk die immer nog de best georganiseerde vredesmacht was, die mysterieuze organisatie, die voor het mensenverstand de meest onbegrijpelijke, de meest verspreide en de oudste van alle christelijke Kerken is. — Gecentraliseerd in het Vaticaan, was de Kerk allerminst het slachtoffer van een verval, zoals in de negentiende eeuw — en voordien reeds — Duitse professoren, Franse renegaten en internationale Joden — de mensheid hadden trachten te suggereren. Onder Leo XIII had deze Kerk zich een nieuw prestige verworven, onder Pius X had de Kerk, op zichzelf terugvallend en in zichzelf gekeerd, ook uiterlijk haar juridische en administratieve basis vernieuwd, onder Benedictus XV openden zich nieuwe horizonten in een ontwikkeling die heden nog voortduurt.

1) Maurice Pernot: *Le saint Siège, l'Eglise catholique et la politique internationale*. Jules Lebreton: *Pensées sur la guerre, Etudes Tome 144*, 5 - 6 août 1915, p. 19.

2) Georges Goyau: *Papauté et Chrétienté sous Benoit XV*, Paris, 1922.

³⁾ Yves de la Brière et Colbach: *la Patrie et la Paix, textes Pontificaux*, Paris, 1938.

⁴⁾ Robert Leiber: *Die päpstliche Kriegsfürsorge, Stimmen der Zeit*, 100. Band, S. 201.; J. J. Lentner: *das Wirken Papst Benedikt im Weltkriege*, München 1919; Humphrey Johnson: *Vatican diplomacy in the world war, with foreword by Count de Salis, formerly Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary to the Holy See*. 1933. p. 16.

⁵⁾ Pierre Fernesolle: *La Papauté et la Paix du Monde*, Paris 1948.

⁶⁾ Cf. *Acta Apostolicae Sedis*, 1915, t. 7, pp. 365 - 368.

⁷⁾ Cf. Consistorie van 22 januari 1915, *A. A. S.*, 1915, t. 7, pp. 33 - 35; Paul Duxon: *l'Action de Benoît XV pendant la guerre*, Paris 1918; Filippo Crisfoli: *Zes Pausen die ik kende*.

⁸⁾ Ritter Friedrich von Lama: *Die Friedensvermittlung Papst Benedikt XV und ihre Vereitlung durch den deutschen Reichskanzler Michaelis (August—September 1917). Eine historisch-kritische Untersuchung*. München 1932.

⁹⁾ Henri Bourassa: *le Pape, arbitre de la Paix*, Montreal 1919.

¹⁰⁾ Robert Sencourt: *the Genius of the Vatican*, Londen 1935.

¹¹⁾ Tot tweemaal toe intervenieerde Paus Benedictus om tot een gemeenschappelijke regeling van het probleem der luchtbombardementen te geraken, en de bombardementen tot de gevechtszone te beperken. Het eerste verzoek vond plaats in de eerste helft van 1916, het tweede in de zomer van 1918. Beide keren stuitten de voorstellen af op de bezwaren van de Duitse opperste legerleiding. Op 17 april 1916 had de Paus al geprotesteerd tegen het bombardement van Ravenna door de Oostenrijkers. 21 maart 1917 betuigde Hij zijn deelneming aan Mgr. Turinaz, bisschop van Nancy, naar aanleiding van het bombardement van die stad. Zie Fernesolle: *la Papauté et la Paix du Monde*, p. 142. Verder: Robert Leiber s.j.: *Die Unparteilichkeit Papst Benedikt im Weltkriege, Stimmen der Zeit*, 100. Band, S. 95.

¹²⁾ Yves de la Brière et Colbach: loc. cit. pp. 155, 156, 157.

¹³⁾ Yves de la Brière: *Nouvelles Déclarations Pontificales, Etudes*, Tome 144, p. 26.

¹⁴⁾ *The Times*, 15 augustus 1917.

¹⁵⁾ Yves de la Brière et Colbach, loc. cit. p. 60, 61.

Buitenlands Panorama

DE OVERGANG NAAR DE TWEEDE ETAPPE VAN HET E.E.G.-VERDRAG

MEN heeft er dan wel de klok voor moeten stilzetten, zodat het in de vergaderzaal nog weken Nieuwjaar 1962 bleef, maar het is dan toch ook gelukt: toen de gewone kalender 14 januari aanwees, heeft de Raad van Ministers van de E.E.G. kunnen constateren, dat het wezenlijke van de doeleinden, in het Verdrag van Rome gesteld ter bereiking gedurende de eerste etappe van de overgangsfase naar een gemeenschappelijke markt, inderdaad was bereikt. Om zover te kunnen komen, hebben de ministers enige weken lang hard en scherp moeten onderhandelen over de inhoud van een aantal verordeningen en beginselbesluiten, waarin de aanzet tot een gemeenschappelijke landbouwpolitiek is vervat. De produkten waarvoor thans verordeningen zijn vastgesteld, omvatten een groot gedeelte — naar verluidt rond 80% — van de handel in landbouwprodukten tussen de landen van de Gemeenschap.

De reactie in de hoofdsteden had wel wat weg van een reactie op verkiezingsuitslagen: iedereen scheen te hebben gewonnen. Dit is in zoverre begrijpelijk, dat de genomen besluiten compromissen inhouden, zo ingewikkeld, dat zij op het ogenblik dat wij dit schrijven nog steeds niet nauwkeurig bekend en, naar het schijnt, zelfs niet volledig geformuleerd zijn. Niettemin behelzen zij, gegeven de ver uiteenlopende belangen en standpunten, een aanvaardbare en hanteerbare aanpak van de agrarische problemen in de Euromarkt, die inderdaad een geleidelijke toenadering van de nationale markten tot elkaar zal kunnen bewerkstelligen.

Behalve op het gebied van de landbouw, heeft de Raad van Ministers in de laatste maanden van 1961 ook nog besluiten genomen terzake van de vrije vestiging en het verkeer van werknemers, de gelijke beloning van mannen en vrouwen voor gelijk werk, en de behandeling van kartels. Ook deze besluiten werden onder de druk van tijdnood genomen, omdat ook zij pas laat in het jaar aan de orde werden gesteld, doch onontbeerlijk waren voor de constatering dat de vereisten voor de overgang naar de tweede etappe waren vervuld. Was deze constatering niet mogelijk geweest, dan zou de overgang een jaar zijn uitgesteld, om aan het einde van 1962 wederom aan het oordeel van de Raad te worden onderworpen.

De grote betekenis, die regeringen blijkens hun moeiten en offers aan de overgang naar de tweede etappe hechtten, heeft ten minste drie aspecten. We zouden die het institutionele, het psychologische en het politieke aspect kunnen noemen.

Elk van de drie etappes, waarin het Verdrag de ongeveer twaalfjarige overgangsfase verdeelt, wordt gekenmerkt door een eigen samenstel van maatregelen en ontwikkelingen, dat de verwezenlijking van de gemeenschappelijke markt op alle gebieden van produktie en handel telkens dichter bij moet brengen. In het bijzonder heeft de overgang van de eerste naar de tweede etappe consequenties voor de werking van de instituties der Gemeenschap — meer dan de overgang van de tweede naar de derde etappe. Weliswaar heeft zij geen wijziging in de structuur en de samenstelling van de gemeenschapsinstellingen ten gevolge, wel echter leidt zij er krachtens de verdragsbepalingen toe, dat de Raad van Ministers in sommige

belangrijke sectoren niet langer volgens de regel van eenstemmigheid, doch met meerderheid van stemmen zijn besluiten gaat nemen. Hieronder vallen onder meer richtlijnen betreffende vrijheid van vestiging, vrije dienstenverrichtingen en wettelijke bepalingen die de concurrentievoorwaarden raken, alsmede de procedure voor de afschaffing van invoercontingenten in het verkeer tussen de lid-staten.

In het algemeen brengt de overgang naar de tweede etappe, wat deze institutionele kant aangaat, dus een gemakkelijker besluitvorming van de Raad mee, doch ook een in vele gevallen scherpere toepassing van de voorschriften van het Verdrag. Kortom, zij leidt tot een verschuiving van het intergouvernementele karakter der besluitvorming naar de supra-nationaliteit. Het behoeft geen betoog, dat het integratiestreven gemakkelijker en beter voortgang zal kunnen vinden onder een supranationaal dan onder een intergouvernementeel stelsel.

Vervolgens is het psychologische aspect van belang. Het snelle succes van de E.E.G., tot uiting gekomen in de versnelde uitvoering van het Verdrag terzake van het handelsverkeer, heeft overal ter wereld indruk gemaakt, omdat eruit bleek, hoe sterk de naar eenheid dringende krachten binnen de Gemeenschap waren. Men ziet het „Klein Europa” thans aan voor een bond van staten, die op weg is om een in economisch opzicht rivaliserende positie in te nemen tussen de beide giganten op het wereldtoneel, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. Men is zich gaan realiseren, dat de zes E.E.G.-landen te samen bijna even veel inwoners tellen als de Verenigde Staten. Dat was vroeger ook al zo, maar eerst thans verbindt men er de conclusie aan, dat deze landen dan ook in staat zijn, te zijner tijd een aan die gefalsterkte evenredige economische macht te vormen.

Natuurlijk, ook datgene wat men zag als het effect van de samenwerking, met name de feitelijke groei van de welvaart, heeft daartoe bijgedragen. Het zijn echter niet alleen de grijpbare effecten die het oordeel van de buitenwereld bepalen; het is in zeker even sterke mate de indruk, die de E.E.G.-landen maken door blijk te geven van een saamhorigheid, die hen in staat stelt om dingen te doen die niemand kan navolgen. Met het besluit om de totstandkoming van de douane-unie te vervroegen, hebben onze landen een bijzonder blijk van die saamhorigheid aan de wereld gegeven. Had de Raad de overgang naar de tweede etappe onder deze omstandigheden een jaar moeten uitstellen, dan zou dat zijn neergekomen op een erkenning, dat de versnelling wat voorbarig was geweest, eer een blijk van overmoedigheid van moed. Het uitstel zou zijn neergekomen op een bekenenis van onmacht om het ambitieuze programma ook dáár door te voeren waar het echt moeilijk werd.

Nauw verbonden, zowel met de institutionele als met de psychologische betekenis is het politieke aspect. Met de ingang van de tweede etappe wordt, zoals gezegd, een stelsel van meer supranationale besluitvorming ingevoerd. De invoering van dit stelsel heeft een tweeledige uitwerking. Enerzijds betreft deze de communautaire organisatie: de overgang van de eerste naar de tweede etappe geeft in zijn institutionele consequenties als het ware de bekrachtiging van de politieke wil tot eenwording. Anderzijds weerspiegelt zij, psychologisch gesproken, het bewustzijn van eigen kracht bij de deelgenoten om die eenwording ook inderdaad te verwezenlijken.

De politieke betekenis van de overgang komt nog duidelijker tot uiting, indien men de onderhandelingen tussen de zes lid-staten en het Verenigd Koninkrijk over de toetreding van dit land tot de Gemeenschap in dit verband beschouwt. Het Britse initiatief is ongetwijfeld van verstrekkende betekenis voor de opbouw van West-Europa, allereerst op zichzelf en vervolgens ook voor de verbinding van andere Westeuropese landen, op een of andere wijze, met de Gemeenschap.

De onderhandelingen over de Britse toetreding dienen echter tot inzet te hebben, de volledige opnemng van dit land in het proces van de Westeuropese eenwording, zodat dit proces in economisch en politiek opzicht op ruimere schaal voortgang kan vinden. De onderhandelingen mogen er

niet toe leiden, dat het proces wordt vertraagd, of dit nu zou gebeuren door vertraging in de tenuitvoerlegging van het Verdrag dan wel door fundamentele wijzigingen in de structuur of de werking van de Gemeenschap.

Nu de Raad van Ministers de overgang naar de tweede etappe heeft afgekondigd, is het voor de Britse regering en voor alle andere in gelijke richting denkende regeringen duidelijk, dat de Zes niet van zins zijn, zich terwille van hen terzijde van de ingeslagen weg te begeven. Enerzijds versterkt dit de positie van de Zes bij de onderhandelingen, daar het de partners aan de andere kant van de tafel van meet af aan voor ogen stelt, dat concessies slechts tot op beperkte hoogte mogelijk zullen zijn. Anderzijds zal het toch ook het verloop van de onderhandelingen kunnen vergemakkelijken, aangezien het de eigenlijke aard ervan doet uitkomen: het gaat om werkelijke aanvaarding van de beginselen van het Verdrag en zijn instellingen.

Van hoe groot belang de ingang van de tweede etappe op zichzelf ook is, hij is toch weinig meer dan een nieuw begin, een begin van integratie op terreinen die tot nu toe buiten schot zijn gebleven, omdat zij de meeste conflictstof bergen. Als het maken van een begin zo veel moeite heeft gekost, dan kan men zich ervan verzekerd achten, dat het vervolg tal van moeilijkheden, onenigheden en uitwijkmanoeuvres te zien zal geven. Wij gaan in de E.E.G. thans doordringen tot plaatsen, waar zich fundamentele elementen van de economische structuur bevinden. Veranderingen daarin maken veranderingen in een groot deel van de bovenbouw noodzakelijk. Alle deelgenoten zullen moeten accepteren, dat zij ons dan in verschillende vertrekken aanvankelijk niet zo erg thuis zullen voelen.

M. v. A.

„OPENING NAAR LINKS”

In het beroemde Teatro San Carlo te Napels eindigde op 1 februari het kongres van de Democrazia Christiana, dat wel als een van de belangrijkste de partijpolitieke geschiedenis van Italië zal ingaan. 750 gedelegeerden, ongeveer 500 Kamerleden, honderden partijsekreterissen, een tweehonderd persmensen en honderden genodigden, alles bij elkaar wel een gezelschap van tegen de 5000 mensen, luisterde naar een ongeveer 5½ uur durende rede van de politieke sekretaris Aldo Moro, waarin deze voorstelde een voorzichtige „ontmoeting” met de Nenni-socialisten tot stand te brengen: d.w.z. een regering te vormen, samengesteld uit de twee democratische linkse partijen (Saragat-socialisten en Republikeinen) en de steun van buitenaf van de Nenni-socialisten te aanvaarden. Een geklausuleerde ontmoeting bovendien: steun niet gebaseerd op een akkoord, maar op basis van een autonome toezegging van Nenni, aanvaard door de Democrazia Christiana. In de Europese en Atlantische politiek zou geen verandering komen, hoewel geen „blinde trouw” aan deze verdragen beleden zou moeten worden. De christelijke grondslagen, de democratische principes, de Europese houding van de partij en haar karakter als volkspartij — dus geen klassepartij —, blijven overigens altijd de fundamenten van de D.C. Niet helemaal een opening naar links dus, veeleer een conceptie, gebaseerd op „midden-links”. Oppositie was er overigens nog genoeg van de rechte stromingen. Na vier dagen van hevige discussie werd een akkoord tot stand gebracht tussen de halflinkse groep van Fanfani, de halfrechtse groep van de Dorotei (de ministers Taviani, Segni, Colombo en Rumor) en de midden-groep van Moro (de Morotei). De linkse groepering van de vakbeweging en de „Base” bleven evenzeer in de minderheid als de rechte groep van Scelba, waardoor dus een brede meerderheid tot stand kon komen en de eenheid van de partij worden bewaard. Of dit programma en dit experiment kans van slagen hebben, is een andere vraag. De „apertura a sinistra” is gereduceerd tot een zeer beperkte poging, die ieder ogenblik kan stran-

den, want de Nenni-socialisten zullen bij de defensiebegroting, bij schoolvraagstukken etc. wellicht een keer tegenstemmen en dan valt de regering weer, omdat er geen officieel akkoord bestaat.

Het besluit van de D.C. is ingegeven door de bezorgdheid vanwege het groeiende kommunisme, dat ondanks de economische vooruitgang winst blijft boeken. Binnen de partij van Nenni bestaat een sterke stroming in de richting van de democratie en een zwakkere (ongeveer 35%) die openlijke samenwerking met de kommunisten wil. De D.C. hoopt de eerste groep, waartoe ook Nenni behoort, uit het contact met het kommunisme los te weken en zo mogelijk ook uit zijn neutralisme. Het is zeer de vraag of dit lukt. Summa summarum kan men zeggen, dat het Moro is gelukt de eenheid van de partij op basis van een kompromisformule te bewaren en te verdiepen, waardoor hij als belangrijkste figuur uit de partijstrijd is gekomen. Het is echter voor de toekomst moeilijk te voorspellen of de nieuwe Italiaanse regering een lang leven beschoren zal zijn.

K. J. H.

INGEZONDEN BRIEF

Jhr. Mr. G. A. M. J. Ruijs de Beerenbrouck te Holtum-Born verzoekt ons, naar aanleiding van het artikel van Jan Rogier over „Aalberse” in het nummer van december 1961, opname van het onderstaande:

De positieve bewering, voorkomend op blz. 363 van uw nummer van december 1961, als zou de „familie” Ruijs de Beerenbrouck aan Dr. Gribling de toegang tot hun archief hebben geweigerd, toen deze gegevens verzamelde bij de samenstelling van zijn proefschrift over Aalberse, mag niet onweersproken blijven.

Dat genoemde *familie* iets zou geweigerd hebben is al helemaal onwaar. Voorzover er iets geweigerd is, komt de verantwoordelijkheid daarvoor uitsluitend voor mijn rekening. Tot goed begrip van de gang van zaken diene het volgende.

Destijds heeft Drs. Gribling zich allereerst gewend tot een der andere naaste familieleden. Met deze had hij een uitvoerig onderhoud, waarbij o.a. ter sprake kwamen in het archief-Ruijs zich bevindende aantekeningen, die door Prof. Aalberse zouden zijn gemaakt over vergaderingen van de Ministerraad in de periode 1918-1922. Toegezegd werd de grootst mogelijke medewerking, waarmede correspondeerde een verzoek in die geest aan mij.

Toen Drs. Gribling zich vervolgens schriftelijk tot mij wendde, met name over bedoelde aantekeningen, bleek mij bij nadere bestudering der archief-mappen, dat bedoelde aantekeningen *slechts* over de periode 27 sept. 1918-13 mei 1919 van de hand van Minister Aalberse waren. Verder, dat deze in telegram-stijl gemaakte aantekeningen van geen enkele betekenis waren voor een beoordeling van de — ook door mij hooggeschatte — figuur Aalberse, die immers slechts als notulant gefungeerd had.

Een feit, dat mede een rol heeft gespeeld bij het bepalen van mijn houding in deze was de omstandigheid, dat uit een vroeger door mij elders ter inzage afgestane archief-map, belangrijke bescheiden als *geheim* door de toenmalige Directeur van het Kabinet der Koningin aan mijn vader als Minister ter hand gesteld, kort van tevoren buiten mijn voorkennis en zonder mijn vooraf verkregen instemming waren gepubliceerd.

In het licht van het voorafgaande is het niet verwonderlijk, dat ik huiverig

was bedoelde aantekeningen over vergaderingen van de Ministerraad uit handen te geven.

Belangrijk was, of zich in het archief, hetzij brieven van Aalberse zelf bevonden, dan wel aantekeningen van mijn vader over zijn verhouding tot Aalberse. Dezerzijds werd meer dan een dag besteed aan zulks in alle mogelijke archiefmappen en klappers na te gaan, waarbij het betreffende register goede diensten bewees.

Daar het archief-Ruijs — in tegenstelling tot dat van Aalberse — geen dagboeken bevat, bleken dergelijke aantekeningen inderdaad niet aanwezig. Wat eventuele brieven van Aalberse betreft, kon ik er een viertal belangrijke uit schiften. Drie hiervan waren niet van betekenis voor een beoordeling van de figuur van de schrijver. Een ervan had b.v. betrekking op het huwelijk van een familielid van een der andere Ministers.

Een uitvoerige brief dd. 24 april 1919 over het wetsontwerp-De Vries betreffende de successiebelasting was daarentegen zeer interessant voor wat betreft de op dit punt eerder conservatieve opvattingen van Aalberse. Deze brief zond ik Drs. Gribling ter inzage, hem het resultaat van mijn uitvoerige bemoeiingen mededelende, met de conclusie, dat een verdere inzage van het archief geen zin had. Voor zover ik heb kunnen nagaan is deze m.i. uiterst belangrijke brief nergens in het proefschrift vermeld.

Het zal voor eenieder duidelijk zijn, dat het hele verloop van de kwestie van de archiefraadpleging totaal niets te maken heeft gehad met een thans door enkelen veronderstelde minder sympathieke verhouding tussen beide Ministers. De werkelijke verhouding tussen beide staatslieden in hun ministeriële ambtsperiode is trouwens m.i. het best getypeerd door Aalberse zelf in het herdenkingsnummer van Ruijs in 1936 uitgegeven door de Katholieke Illustratie:

„Hoe hebben wij in deze zeven, vaak zeer moeilijke, jaren trouwhartig samengewerkt! Het vroegere conflict in de K.S.A. had ons beiden geleerd: nooit bij meningsverschil mokken, maar elkaar openhartig de waarheid zeggen. En zoo hebben wij gedaan. In al die zeven jaren was er van misverstand tusschen ons nimmer sprake, wel van trouwen, wederkeerigen steun.”

* * *

Naschrift:

Als ik de heer Ruijs goed begrepen heb, stelt hij er prijs op te doen weten dat alleen hijzelf inzage in het familie-archief heeft geweigerd aan de heer Gribling. Van een oordeel hierover onthoud ik mij ook nu. Wel verwonder ik mij over zijn openlijke bekendmaking, geheime staatsstukken in zijn bezit te hebben. Van wie moest de heer Verhaagen, die hieruit destijds gegevens putte, toestemming hebben voor publicatie daarvan?

J. R.

Nieuwe boeken

PROF. DR. R. C. KWANT, De Wijsbegeerte van Karl Marx, Utrecht 1961, Het Spectrum, 135 pag.

Dit boek verscheen in de serie Mens en Medemens. Men voelt de neiging het te vergelijken met het in de Aula-serie verschenen boek over het Marxisme van prof. Banning. Die vergelijking levert als eerste resultaat op, dat beide werken van deze bij uitstek deskundigen elkaar uitstekend aanvullen en dat daarmee een belangrijke Nederlandse bijdrage is geleverd aan de vergroting van de kennis omtrent het Marxisme. Prof. Banning nam als uitgangspunt de mensbeschouwing van Marx en prof. Kwant Marx' opvatting van de geschiedenis, waarbij hij voortdurend deze opvattingen stelt in het licht van de hedendaagse kritiek. Wij zijn het geheel met prof. Kwant eens, dat de vergroting van de kennis omtrent het Marxisme een noodzaak is. Die kennis is niet algemeen. Het boek van prof. Kwant heeft die lacune willen aanvullen en men mag wel stellen, dat dit zeer goed is gebeurd. Toch komt het ons voor, dat met dit boek nog niet dat werk is geschreven, dat in de brede lagen de belangstelling om het Marxisme kan stimuleren. Pater Kwant's werk veronderstelt toch nog altijd

zo niet een specifieke kennis van het Marxisme als zodanig, dan toch wel een bepaalde wijsgerige vorming. Maar hebben wij hem goed begrepen, dan is het ook niet zijn bedoeling geweest een boek te schrijven voor allen, die enigermate hiervoor belangstelling hebben. Wel echter voor een vrij grote groep belangstellenden, die reeds enige kennis van het Marxisme hebben, en daar zal zijn boek dan ook wel hartelijk worden ontvangen. Wellicht dat na beide boeken dezelfde uitgeverij eens een poging doet, zoals die in Duitsland reeds verschillende keren met sukses is gedaan (we denken aan het boekje van Roth „Opium für das Volk”), waarin zeer concreet het kommunistisch denken voor een groot publiek wordt uiteengezet. Maar dit alles heeft slechts zijdelings met het hier besproken werk te maken.

Prof. Kwant heeft niet alle aspecten van het Marxisme in zijn stellingname willen betrekken. Hij heeft zich een wijze zelfbeperking opgelegd, waardoor het boek aan leesbaarheid heeft gewonnen. Men mag zich met de verschijning van dit boek gelukkig prijzen en hopen, dat ook werkelijk bij diegenen terecht komt voor wie het werd geschreven. Achter in het boek geeft de schrijver een uitvoerig literatuuroverzicht, een onderdeel,

dat in veel werken meer een aanvulling, dan een essentieel onderdeel is. Deze kanttekeningen mag men echter niet ongelezen laten, want zij geven meer dan een komplementering met feitelijke gegevens. Kortom: een boeiend boek, van een boeiend deskundige. G.

DR. S. W. COUWENBERG: Het Nederlandse partijstelsel in toekomstperspectief. N.V. Uitgeverij Maatschappij Pax, 's-Gravenhage 1960.

De opvattingen van de schrijver aangaande ons partijstelsel zullen de lezer bekend zijn. Dr. Couwenberg gaat in dit boek uit van een door hem gesignaleerd onbehagen over de werking van onze partijpolitieke democratie en waarschuwt met name tegen het opdringen van de belangengroepen. Vervolgens behandelt hij de ontwikkelingen in socialistische, liberale en christelijke kring met betrekking tot de partijformatie. Zijn voorkeur gaat uit naar een tweepartijstelsel, maar de argumentatie is niet steeds overtuigend. Dat in een land als Engeland de crisisverschijnselen der democratie zich minder scherp voordoen dan elders vindt zijn oorzaak niet zozeer in het tweepartijstelsel als wel in de Angelsaksische staatsopvatting, die niet de „totalitaire” trekken vertoont van de continentale. Deze en andere punten vragen een nadere bezinning. Voor wie op de hoogte wil zijn van de discussies in ons land over de hervorming van het partijstelsel biedt Couwenberg echter veel interessants. W.G.

HANS MAIER, Revolution und Kirche. Studien zur Frühgeschichte der christlichen Demo-

kratie (1789-1850). Verlag Rombach, Freiburg i. Br. 1959. 250 pp.

Zoals vaak, geeft alleen de ondertitel juist weer welk thema een boek precies behandelt. Dit zeer interessante proefschrift houdt zich niet bezig, zoals sommigen misschien uit de titel zouden konkluderden, met hetgeen de Kerk over de revolutie in het algemeen en de Franse revolutie in het bijzonder denkt, noch ook met de positie van de Kerk binnen een revolutie of de Revolutie. Uitgaande van een inderdaad nieuw en uiterst interessant onderzoek van de gedachten van die katholieke priesters, die nog aan het begin van de Franse revolutie denken aan een harmonisch samenwerken van de nieuwe vrijheidsbeweging met het christendom en de godsdienst, volgt Maier nauwkeurig de ontwikkeling van het katholieke denken in Frankrijk ten aanzien van de positie van de Kerk in de staat, de deelneming van de katholieke leek aan de politieke activiteit binnen de staat, het ontstaan van de eerste katholieke en christen-demokratische beweging in het vroege stadium, dus in de eerste helft van de negentiende eeuw. In het middenpunt staan de genoemde figuren uit de tijd van de Franse revolutie zoals Fauchet, Grégoire, en de literaire fantast Bonneville, vervolgens Lammenais, de Maistre, de Bonald, Buchez, dus het traditionalistisch-konservatieve katholicisme, dat uit diepe religieuze overtuiging Kerk en monarchie tegen de revolutie verdedigt, dat echter reeds in Lammenais overgaat in het liberale katholicisme, tenslotte de eerste fragmentarische en voorlopige vormen van een democratisch katholicisme voornamelijk na 1830, waarin nieuwe religieuze krachten naar voren komen zoals in Lacordaire en Ozanam. Dit overzicht, geheel zich beperkend tot Frankrijk, is een zeer waardevolle aanvulling op het bekende boek van Michael Fogarty over de geschiedenis van de christelijke democratie dat pas in 1830 begint. Wij zien uit de overi-

gens nauwkeurig gedocumenteerde tekst van dit boek dat de christelijke democratie als begrip zeer verschillende betekenissen heeft moeten doorlopen en aan enkele punten „open” bleef. Het is te betreuren dat enkele uiterst belangrijke vraagstukken als de Franse sociale bewegingen in het katholicisme uit de latere decennia van de negentiende eeuw tezamen met andere afzonderlijke onderwerpen slechts in exkursen aan het boek zijn toegevoegd. Toch illustreert het op zeer waardevolle wijze, hoe zich het Franse katholicisme uit het conservatieve zelfisolement geleidelijk en met veel moeite heeft verlost en mede aangespoord door de Pausen een meer positieve houding tegen de republiek aannam. Uit vele conflicten, waarin zich deze ontwikkeling voltrok, begrijpen wij de spanningen, die ook nog heden in het Franse katholicisme zijn blijven bestaan, maar ook de problemen, die iedere christelijke democratie altijd bezig zal houden: de positie van de Kerk in een pluralistische maatschappij, de overtuigd democratische houding van een christen, die in een bepaald politiek systeem natuurlijk nooit een laatste, dogmatische waarde kan zien, de bittere ervaringen die de christenen aan de extreem linkse en aan de extreem rechtse kant telkens meemaken. Deze conflicten breken natuurlijk in deze eerste helft van de negentiende eeuw nog niet in volle kracht uit, zodat het boek misschien een iets fragmentarische indruk maakt. Door echter juist de beginstadia van de sociale en politieke beweging van de christelijke democraten zorgvuldig te onderzoeken, worden de latere stadia scherper belicht. Hieruit blijkt tegelijk dat het niet alleen om de revolutie geboren laicistische democratische republiek, die haar christelijk verleden en de aanwezigheid van een sterke groep gelovigen niet over het hoofd kan zien. Anderzijds gaat het ook niet alleen om de Kerk als zodanig, zoals de auteur bij deze eerste christelijke democraten soms al te

sterk meent te kunnen veronderstellen, maar in toenemende mate om de positie en de taak van de gelovige leken, de christelijke staatsburgers in een niet- of tenminste officieel niet-christelijke maatschappij en staat. Daardoor wordt zowel het onderwerp als het boek zelf zeker niet minder actueel, integendeel. K. J. H.

ISAIAH FRANK, *The European Common Market, An analysis of Commercial Policy.* London 1961, Stevens & Sons Limited. 324 blz.

De titel van dit boek is wellicht enigszins misleidend. Het bevat geen analyse van de concrete handelspolitiek binnen de E.E.G. ten aanzien van bepaalde produktengroepen, evenmin van het handelsbeleid ten opzichte van derde landen. Het geeft meer een analyse van de verdragsbepalingen, mede in aanmerking nemende wat er is gedaan en gezegd sinds de dag waarop het verdrag werd gesloten, tot aan het einde van 1959. De schrijver, die in een hoge functie aan het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken toegang heeft gehad tot velerlei documenten, toont een opvallende preoccupatie met de regels van het GATT. Men zou kunnen zeggen, dat het boek in wezen een onderzoek behelst naar de verenigbaarheid, of althans de relatie van de handelsaspecten van de E.E.G. met de principes van de Amerikaanse regeringen, met name in zoverre deze hun neerslag hebben gevonden in het GATT. De auteur neemt deze principes evenwel niet als een onaantastbare, absolute norm voor de beoordeling van het E.E.G.-beleid. Hij uit heel realistische gedachten over de Amerikaanse voorkeur voor een globale aanpak van handelsbelemmeringen, in vergelijking met de Europese voorkeur voor een regionale benadering. Binnen het kader dat hij zich gesteld schijnt te hebben is de schrijver, hoewel hij details slechts ter illustratie aanhaalt, vrij

volledig. Het boek kan vooral zijn nut bewijzen als bron van algemene informatie bij de bestudering en beoordeling van de actuele gang van zaken; ook theoretische inzichten zijn te bestemder plaats kort weergegeven. Het werk bevat een uitvoerige literatuurlijst.

M. v. A.

WALTHER BRÜNING, Geschichts-Philosophie der Gegenwart, Ernst Klett Verlag - Stuttgart. 168 bladz.

In onze tijd van automatisering en mechanisering doet zich de vraag voor wat de zin van de geschiedenis en het lot van het mensdom is.

Walther Brüning heeft in dit werk gepoogd deze vraag te onderzoeken en te beantwoorden.

Hij geeft daarbij een brede blik op de geschiedsfilosofische opvattingen tot het principe van de „Allgemeingültigkeit“. Onder de huidige periode verstaat de schrijver de periode na 1900 en tot de Allgemeingültigkeit rekent hij te behoren de principes, normen, wetten etc, welke in iedere historische periode te onderkennen zijn.

J.V.

KARL JASPERS, Die Atombombe und die Zukunft des Menschen, München 1960, Piper Verlag, 506 pag.

Dit boek van de bekende Duitse filosoof steunt op zijn radiovoordracht, gehouden in 1956, die in binnen- en buitenland grote weerklank vond, een weerklank, die nog niet uitgestorven is. Het is niet verwonderlijk, dat dit werk in duizenden exemplaren reeds zijn weg vond naar de lezers. Jaspers gaf zijn beschouwing als ondertitel mee: Politisches Bewusstsein in unserer Zeit, wat in feite al heenwijst naar het perspectief, waarin hij het probleem van de atoombom plaatst: niet als een afzonderlijk verschijnsel met een beperkte weerschijn, maar als een centraal probleem in het totale politieke denken van de mens. Jaspers heeft geen pasklaar recept

voor een oplossing willen geven. Hij wijst terecht gedachten in die richting af. Wel heeft hij een poging gedaan, om het eenmaal gegeven bezit van de atoombom uit te denken tegen de achtergrond van een geheel andere toekomst. Jaspers hoofdgedachten zijn bekend. Het lijkt ons toe, dat dit boek van een zeer lange aktualiteit zal blijven.

ERICH F. PRUCK, Der Rote Soldat, Sowjetische Wehrpolitik, Gunter Olzog Verlag München, 1961, 312 bladz.

De schrijver houdt zich in dit werk niet bezig met het leven van de dienstplichtigen in de Sowjet-Unie maar met de problematiek die te maken heeft met opleiding, organisatie, ideologische vorming etc. Hoewel het werk ons niet bestemd lijkt voor de deskundige die eens breeduit wil rondkijken in het Sowjet-militaire apparaat is het beslist wel een werk dat te vinden moet zijn op de boekenplank van een ieder die zich meer dan oppervlakkig met de bestudering van de Oost-West verhoudingen, of met de bestudering van het communisme, bezighoudt.

In een zestiental hoofdstukken wordt de algemene opbouw van het rode leger beschreven. Daarbij wordt dan het gehele gebied van organisatie, opleiding, strategie, verhouding militair apparaat - economie, militair-juridische problemen voor wat de hoofdlijnen betreft behandeld. Al mag hier wel aan toegevoegd worden dat het zeer systematisch en overzichtelijk gebeurt. J.V.

THOMA J. BLAKELEY, Soviet Scholasticism, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht-Holland. 153 bladz.

Dit boek van Blakeley is uitgeve in de bekende Sovietica-reeks van de Reidel uitgeverij onder redactie van de bekende Zwitserse deskundige Prof. J. M. Bochenski. De schrijver behandelt de tegenwoordige stand van zaken in de

Sowjet-Unie op het gebied van de filosofie.

De schrijver zoekt en vindt een antwoord op de vraag waarom in de Sowjet-Unie de filosofie bestudeerd wordt en tot welke uitkomsten dat leidt. Uitkomsten die dan vooral liggen op het terrein van de ideologie. Een bijzonder interessant werk. J.V.

J. M. BOCHENSKI EN T. J. BLAKELEY, *Studies in Soviet Thought*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht-Holland, 130 bladz.

Ook dit boek is uitgegeven in de Sovietica-reeks, hetgeen op zich al een aanbeveling is.

In dit werk komen de beide auteurs die in dit geval optreden

als schrijver en redakteur, tot een inventarisatie van de Sowjet-filosofie. De ontwikkeling van de filosofie in de sataliet-landen wordt evenmin vergeten.

Uiteraard kan in zo'n kort bestek niet alles behandeld worden. De schrijvers van de verschillende hoofdstukken hebben, ieder voor zich een basis gelegd voor het gebied waarop zij deskundig zijn. Een uitgebreide literatuurlijst bij ieder hoofdstuk geeft de weg aan naar verdere mogelijkheden ter bestudering van het onderhavige onderwerp. Behandelde onderwerpen in het boek zijn o.a.: Sowjet-logika, Mathematische logika in de Sowjet-Unie, Einstein en de Sowjet-filosofie alsmede een overzicht van de categorieën in de Sowjet-filosofie. J.V.